

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA TAKRİZ

Doktora Tezi

Nagihan GÜR

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ömür CEYLAN

Balıkesir 2014

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA TAKRİZ

Doktora Tezi

Nagihan GÜR

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ömür CEYLAN

Balıkesir 2014

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda 200912512001 numaralı Nagihan GÜR'ün hazırladığı "KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA TAKRİZ" konulu DOKTORA tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 19.06.2014 tarihinde yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezin onayına OY BİRLİĞİ/OY ÇOKLUĞU ile karar verilmiştir.

Başkan

Prof. Dr. Ali DUYMAZ

Üye (Danışman)

Prof. Dr. Ömür CEYLAN

Üye

Doç. Dr. Mehmet KALPAKLI

Üye

Doç. Dr. Üzeyir ASLAN

Üye

Yard. Doç Dr. Abdülkerim GÜLHAN

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylıyorum.

19/06/2014

Doç. Dr. Zübeyde Güneş Yeğeci
Müdür

ÖNSÖZ

Takrizler üzerine yapılmış çalışmalar oldukça sınırlı sayıdadır. Bugün takriz geleneğine dair ulaşılabilen bilgilerin büyük bir kısmının takrizleri bir kavram olarak tanımlamaya çalışan sözlük ve ansiklopedi maddelerinde yer aldığı görülmektedir. Takriz metinlerini değerlendiren ve bu yazım türünün bir gelenek oluşturduğunu ortaya koyan Turan Karataş'ın *Takriz Edebiyatı* adlı kitabının dışında takrizleri bütünlüklü olarak inceleyen bir çalışma yapılmamıştır. Bunun yanı sıra, takrizler üzerine yazılmış birtakım makaleler bulunsa da bu çalışmaların takriz geleneğini bütünlüklü bir şekilde ortaya koyma amacı gütmedikleri görülür.

Takrizler üzerine yapılan bu sınırlı sayıdaki çalışmalar, bizi takrizlerin klasik Türk edebiyatında nasıl bir seyir gösterdiğini sorgulamaya sevk etmiştir. Klasik Türk edebiyatında takriz geleneğini bütünlüklü olarak değerlendirmeyi hedefleyen bu çalışmada belirli bir yüzyıl sınırlamasına gidilmeyerek 16. yüzyıldan 20. yüzyıla kadarki süreçte üretilen takriz metinleri ele alınmıştır. Farklı yüzyıllardan tespit edilen manzum-mensur 200'e yakın takriz metni üzerinden bu geleneğe birtakım sorular yöneltilmiş ve bütünlüklü bir takriz tanımına ulaşmanın mümkün olup olmadığı sorgulanmıştır.

Bu çalışmanın malzemesini takriz metinlerini içeren metin neşirleri, doktora ve yüksek lisans tezleri ile bu kaynaklarda tespit edilen takrizlerin ulaşılabilen yazma/matbu nüshaları oluşturmaktadır. Takriz nüshalarının temini için, başta Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi olmak üzere Millet Yazma Eser Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Atatürk Kitaplığı ve Ankara Milli Kütüphane El Yazması Eserler Arşivi'nde birtakım çalışmalar yürütülmüş, elde edilen nüshalar üzerinden takriz metinlerinin sağlanması yapılmıştır. Bu araştırmalar sonucunda derlenen Türkçe takriz metinlerine tezin "EK 1" kısmında yer verilmiştir. Takrizlerin izlerini sürmede, bu metinleri içeren eserler üzerine yapılmış yüksek lisans ve doktora tezleri ile bilimsel eser ve makale yayımlarından da büyük ölçüde faydalanılmıştır. Birçok takriz metnini tespit etmemize imkan sağlayan söz konusu kaynaklar bize takrizlerin bağlamlarını tartışabileceğimiz bir zemin sunmuş ve farklı ikincil kaynaklara yönelmemize olanak sağlamıştır.

Bu çalışma “Giriş” bölümüyle birlikte dört bölüm ve ekler kısmından oluşmaktadır. Çalışmanın problemi, amacı, kapsamı ve yönteminin ortaya konulduğu “Giriş” kısmında, çalışma kapsamında incelemeye alınan takriz metinleri tanıtılmış ve bu metinleri kaleme alan şahıslar hakkında bilgilere yer verilmiştir. Yapılan araştırmalar sonucunda birtakım takriz yazarlarının kimliklerine dair somut bilgilere ulaşılamamıştır. Bu durumda, tezin kapsam kısmında söz konusu takriz yazarlarının yalnızca isimlerine ve yazdıkları takriz başlıklarına yer verilmiştir.

“Arap, Fars ve Türk Edebiyatlarında Takriz” başlığını taşıyan “Birinci Bölüm”de yer alan değerlendirme ve tartışmalar üç alt başlık çerçevesinde yürütülmüştür. “Sözlük ve Ansiklopedi Maddelerinde Takriz Kavramının İzlerini Sürmek” başlıklı alt bölümde takriz kavramına dair yapılan tanım ve değerlendirmeler ortaya konulmuştur. Bu bölümün ardından gelen “Arap ve Fars Edebiyatlarında Takriz Geleneği” ve “Türk Edebiyatında Takriz Geleneği” başlıklı bölümlerde ise takrizlerin Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında nasıl bir gelenek oluşturduğu irdelenmiştir.

“Klasik Türk Edebiyatında Takriz Geleneği” başlığını taşıyan “İkinci Bölüm”de, takrizlerin ne gibi özellikler gösterdiği ve nasıl bir mantalite üzerine kurulduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu amaç etrafında takriz metinlerine birtakım sorular yöneltilmiş ve bu sorular şu alt başlıklar çerçevesinde cevaplandırılmaya çalışılmıştır: “Takrizlerin Şekil Özellikleri Nelerdir?”, “Takrizler Edebi Eserin Neresinde Yer Alır?”, “Takrizler Hangi Eserlere Yazılır?”, “Takriz Niçin Yaz[dır]ılır?”.

“Bir Yazım Türü Olarak Klasik Türk Edebiyatında Takriz” başlığını taşıyan “Üçüncü Bölüm”de takrizlerin klasik gelenekteki konumu irdelenmeye çalışılmıştır. Söz konusu Bölümde yer alan, “Takrizlerin Edebiyat Tarihi ve Tezkirelerdeki Konumu”, “Takrîz-gûne” Söylemlerin ‘Makâm-ı Takrîz’e Ulaşması: Klasik Türk Edebiyatında Takrizlerin Adlandırılması”, “Takrizler ve Gelenek”, “Takrizlerin Edebi-Estetik Değerleri” ve “Farklı Dilli (Arapça-Farsça) Takrizler” başlıklı alt bölümlerde takriz geleneğinin çerçevesi çizilmeye çalışılmıştır.

“Klasik Türk Edebiyatında Takrizlerin İşlevi” ana başlığını taşıyan “Dördüncü Bölüm”de edebiyat tarihi araştırma ve eleştirisinde takrizlerin nasıl bir işlev üstlendiği/üstlenebileceği sorgulanmıştır. Bu işlev, “Edebiyat Tarihi Yazımında Bir Kaynak Olarak Takriz Metinleri”, “Biyografi Yazımının Satır Araları: Takrizlerden Yansıyan Sosyal Ağlar”, “Madalyonun Diğer Yüzü: Takrizlerin

Dürüstlüğü”, “Eser Üretimi ve Takriz Geleneği” başlıklı alt bölümlerde yürütülen tartışmalarla ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Söz konusu bölümlerin ardından gelen “EK 1” başlıklı kısımda bu çalışmanın malzemesini oluşturan Türkçe takriz metinlerine yer verilmiştir. Bu metinlerin sıralanmasında takriz yazan ve kendisine takriz yazılan kişilerin ölüm tarihleri esas alınarak belirli bir kronoloji takip edilmiştir. Çalışmanın kapsamı gereği “EK 1” kısmında yalnızca Türkçe takrizlere yer verilmiş, Arapça ve Farsça takrizlerin başlıkları ve kimler tarafından yazıldıklarına dair bilgiler ise dipnotlarda belirtilmiştir. Çalışmanın “Ek 2” kısmında birtakım manzum-mensur takriz örneklerinin orijinallerine yer verilmiştir. Klasik Türk edebiyatı takriz geleneğine dair ulaştığımız birtakım tespitlere çalışmanın “Sonuç” kısmında yer verilmiştir. Ayrıca söz konusu bölümlerde yürütülen tartışma ve değerlendirmelerde temel alınan kaynaklar tezin “Kaynakça” kısmında yer almaktadır.

Klasik Türk edebiyatı takriz geleneği üzerine yapılmış ilk genel çalışma özelliği gösteren bu tezin, şüphesiz, takrizler üzerine son sözü söyleme gibi bir iddiası bulunmamaktadır. Bu çalışmada ortaya konulan tespit ve değerlendirmeler bu alanda yapılmış/yapılacak olan çalışmalara bir katkı sağlamak amacı taşımaktadır. klasik Türk edebiyatında takriz geleneğine dair yapılacak farklı çalışmaların, gerek bizim çalışmamıza gerekse yapılacak diğer çalışmalara önemli katkılar sağlayacağı ve bu geleneğin sınırlarını belirlemede farklı perspektifler sunacağı şüphesizdir. Takriz metinlerini araştırmacıların dikkatine sunmayı hedefleyen bu çalışmanın bir “takriz külliyyatı”nın oluşturulmasında ufak bir adım olacağını ümit ediyoruz.

Son olarak, bu çalışma sürecinde benden yardımlarını esirgemeyen, eleştiri ve değerlendirmeleriyle çalışmama önemli katkılar sağlayan sayın danışmanım, hocam Prof. Dr. Ömür Ceylan’a teşekkür ediyorum. Doktora sürecimde manevi desteğiyle her zaman yanımda olan sayın hocam Prof. Dr. İskender Pala’ya teşekkür ediyorum. Jürimde bulunma nezaketi gösteren ve yapıcı eleştirileriyle tezime katkı sağlayan sayın Prof. Dr. Ali Duymaz, Doç. Dr. Mehmet Kalpaklı, Doç. Dr. Üzeyir Aslan ve Yard. Doç. Dr. Abdülkerim Gülhan’a teşekkür ediyorum. Yurt Dışı Doktora Araştırma Bursu’nu almama ve doktora sürecimin bir kısmını The University of Chicago’da geçirmeme imkan sağlayan Türk Dil Kurumu’na ve tüm Kurum çalışanlarına teşekkür ediyorum. Ayrıca The University of Chicago’da bulunduğum süreçte danışmanlığımı üstlenen ve çalışmama katkı sağlayan sayın Prof. Hakan Karateke’ye teşekkür ediyorum. Son olarak, her zaman en büyük destekçim olan

kıymetli anne ve babama, sevgili ablalarımın en zorlu zamanlarımda yanımda oldukları için sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Nagihan GÜR
Bakırköy-İstanbul, 2014

ÖZET

KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA TAKRİZ

Nagihan GÜR

Doktora Tezi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Danışman: Prof. Dr. Ömür CEYLAN
2014, XVI+ 492 sayfa

Klasik Türk Edebiyatında takriz geleneğinin seyrini ortaya koymayı hedef edinen bu çalışma, “Giriş” bölümüyle birlikte dört ana bölüm ve ekler kısmından oluşmaktadır. Çalışmanın problemi, amacı, kapsamı ve yönteminin ortaya konulduğu “Giriş” kısmında, bu çalışmanın malzemesini oluşturan takriz metinleri ve bu metinleri kaleme alan kişiler hakkında bilgilere yer verilmiştir. Çalışmanın “Birinci Bölümü”nde takriz kavramına dair yapılan tanım ve değerlendirmeler ortaya konularak takrizlerin Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında nasıl bir gelenek oluşturduğu sorgulanmıştır. “Klasik Türk Edebiyatında Takriz Geleneği” ana başlığını taşıyan “İkinci Bölüm”de ise takrizlerin şekil özellikleri, hangi eserlere yazıldıkları, eserlerin neresinde yer aldıkları ve niçin kaleme alındıkları şeklindeki sorunsallar irdelenmiştir. “Bir Yazım Türü Olarak klasik Türk Edebiyatında Takriz” ana başlığını taşıyan “Üçüncü Bölüm”de, takriz metinlerinin edebiyat tarihi açısından önemi, edebi-estetik değerleri ve klasik geleneğe nasıl konumlandırıldıkları ortaya konulmuştur. “Klasik Türk Edebiyatında Takrizlerin İşlevi” ana başlığını taşıyan “Dördüncü Bölüm”de, takriz metinlerinin edebiyat tarihi ve biyografi yazınında nasıl bir işlev üstlendiği, birincil kaynak olarak bu metinlerin içerdikleri bilgilerin dürüstüğü ve takrizlerin eser üretiminde nerede durduğu sorgulanmıştır. Bu bölümlerin ardından, çalışmanın “EK 1” kısmında, yukarıda sıraladığımız soru ve sorunsalların malzemesini oluşturan Türkçe takriz metinlerine yer verilmiştir. Bu bölümde yer alan takriz metinlerinin sıralanmasında kronolojik bir sıra takip edilmiştir. Bu çalışmanın “Ek 2” bölümünde ise birtakım manzum-mensur takriz örneklerinin orijinallerine yer verilmiştir.

Yukarıda sıralanan söz konusu bölümler üzerinden yürütülen birtakım tespitler sonucunda, klasik Türk edebiyat geleneğinde takrizlerin hatırı sayılır bir yeri olduğu ve bu yazım türünün kendine özgü bir gelenek oluşturduğu sonucuna varılmıştır. Aynı zamanda, içerdiği bilgi ve değerlendirmelerle bu geleneğin edebiyat tarihi araştırma ve eleştirisinde birincil kaynak olma özelliği taşıdığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk edebiyatı, gelenek, takriz.

ABSTRACT

TAKRIZ IN CLASSICAL TURKISH LITERATURE

Nagihan GÜR

PhD Thesis, Department of Turkish Language and Literature

Supervisor: Prof. Dr. Ömür CEYLAN

2014, XVI+ 492 pages

This study, which targets to reveal the course of takriz tradition in Classical Turkish Literature, consists of four chapters with the “Introduction” and the appendix. In the “Introduction,” in which the problem, goal, scope, and method of the thesis are presented, there is given some information about the texts of takriz and the persons who had written these texts. In the “First Chapter,” this study questions how the literature of takriz constitutes a tradition in Arabian, Persian, and Turkish literature by presenting the definitions and assessments made about takriz. In the “Second Chapter” entitled as “Takriz Tradition in Classical Turkish Literature,” the research questions are probed: the feature of the form of takriz, to which works they had been written, in which place they are situated in the works, and why they were written. In the “Third Chapter” titled “Takriz as a Writing Type in Classical Turkish Literature,” the thesis reveals the importance of the texts of takriz in terms of the history of literature, their literary-aesthetics value, and how they are positioned in classical tradition. In the “Forth Chapter” called “The Function of Takriz in Classical Turkish Literature,” the research examines other some questions and problems: how the texts of takriz take on a task in the history of literature and biography, the reliability and correctness of the information of which these texts involve, and where the literature of takriz takes part in the production of work. After these chapters, in the “Appendix 1,” there are the texts of Turkish takriz that form the materials of abovementioned questions and problems. In this part, the texts of takriz chronologize. In the “Appendix 2” of this study, there are some original examples of the poetic-prosaic takriz.

In consequence of several determinations about abovementioned chapters, the thesis concludes that takriz has a remarkable place in the tradition of Classical Turkish Literature and this literature would have created its own original tradition. Also with the containing information and evaluation, we realized that this literature is a primary source for the research and critique of the history of literature.

Key words: Classical Turkish literature, tradition, takriz.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
ÖZET	V
ABSTRACT.....	VI
İÇİNDEKİLER.....	VII
KISALTMALAR	XVI
GİRİŞ	1
1. Çalışmanın Problemi, Amacı, Kapsamı, Yöntemi	3
1.1 Problem.....	3
1.2. Amaç.....	5
1.3. Kapsam	5
1.4. Yöntem	40
BİRİNCİ BÖLÜM	41
ARAP, FARS VE TÜRK EDEBİYATLARINDA TAKRİZ.....	41
1. Sözlük ve Ansiklopedi Maddelerinde Takriz Kavramı	41
2. Arap ve Fars Edebiyatlarında Takriz Geleneği	44
3. Türk Edebiyatında Takriz Geleneği	49
İKİNCİ BÖLÜM.....	66
KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA TAKRİZ GELENEĞİ	66
1. Takrizlerin Şekil Özellikleri Nelerdir?	66
2. Takrizler Edebi Eserin Neresinde Yer Alır?	68
3. Takrizler Hangi Eserlere Yazılır?	74
4. Takriz Niçin Yaz[dır]ılır?	77
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	88
BİR YAZIM TÜRÜ OLARAK KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA TAKRİZ	88
1. Takrizlerin Edebiyat Tarihi ve Tezkirelerdeki Konumu	88

2. Klasik Türk Edebiyatında Takrizlerin Adlandırılması.....	92
3. Takrizler ve Gelenek.....	107
4. Takrizlerin Edebi-Estetik Değerleri.....	120
5. Farklı Dilli (Arapça-Farsça) Takrizler	131
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	139
KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA TAKRİZLERİN İŞLEVİ.....	139
1. Edebiyat Tarihi Yazımında Bir Kaynak Olarak Takriz Metinleri	139
2. Takrizlerden Yansıyan Sosyal Ağlar.....	157
3. Takrizlerin Dürüstlüğü	165
4. Eser Üretimi ve Takriz Geleneği	171
SONUÇ	176
EK 1.....	180
TÜRKÇE TAKRİZ METİNLERİ	180
<i>Hüsn ü Dil (Yenipazarlı Vâîf)</i>	180
(Takrîz-i) Zekeriyâ Efendi.....	181
(Takrîz-i) Bâkî Efendi	182
(Takrîz-i) Ahi-zâde	182
(Takrîz-i) Yahyâ Efendi	183
(Takrîz-i) Hüseyin Efendi.....	183
(Takrîz-i) Taşköprizâde Kemâl Efendi.....	184
(Takrîz-i) Hüseyin-i Kefevî.....	185
(Takrîz-i) Kınalızâde Fehmî	186
(Takrîz-i) ‘Azmî-zâde Hâletî.....	186
(Takrîz-i) Ahizâde Hüseyin Çelebi.....	187
(Takrîz-i) Gelibolulu Âli	188
(Takrîz-i) Resmî Mahmud Çelebi.....	189
(Takrîz-i) Riyâzî Çelebi.....	190
(Takrîz-i) Üsküplü Vâlihî	190
(Takrîz-i) Sâ‘î.....	191
(Takrîz-i) Hasan Çelebi	192
(Takrîz-i) Muhammed Ma‘rûf.....	193
(Takrîz-i) Üsküplü Hilâlî.....	193

(Takrîz-i) Gazanfer Aga	194
<i>Azmizâde Hâlefi Divanı</i>	195
(Takrîz-i) Ganizâde Nâdirî	195
<i>Münşeât (Nergisi)</i>	196
(Takrîz-i) ‘Allâme Efendi	196
(Takrîz-i) Ganizâde Efendi	198
<i>Şehrî Divanı</i>	200
(Takrîz-i) Dede Yusuf	200
<i>Ahmet Nâmî Divanı</i>	201
(Takrîz-i) [?]	201
<i>Manzûme-i Ferdî</i>	202
(Takrîz-i) Tâlib-i Burûsevî	202
<i>Mecmû’a-i Eş’âr (Arayıcızâde Ferdî)</i>	203
(Takrîz-i) Sadûkî-i Pîr	203
<i>Âsâr-ı Na‘îmâ</i>	204
(Takrîz-i) Nâbî.....	204
<i>Vasf-ı Ashâb-ı Kirâm ile Hilye-i Hâkânî Zeyli (Hüseyin Pâşazâde Na‘î)</i>	205
(Takrîz-i) Nâbî.....	205
<i>Bülbüliyye (Birri Mehmed Dede)</i>	207
(Takrîz-i) Nâbî.....	207
(Takrîz-i) Ahmed Efendi	208
(Takrîz-i) Nesîmizâde ‘Osman Aga	209
(Takrîz-i) Müfti Efendi.....	210
(Takrîz-i) ‘Osmân Efendi	210
(Takrîz-i) Vehbî Efendi	211
(Takrîz-i) Şeyh Efendi.....	212
<i>Edhem ü Hümâ (Sâbit)</i>	214
(Takrîz-i) Edirneli Kâmî.....	214
<i>Nasihatnâme (Sâfi)</i>	216
(Takrîz-i) Edirneli Kâmî.....	216
<i>Şâpûrnâme (Ferdî)</i>	217
(Takrîz-i) Osmanzâde Ahmed Tâ’ib.....	217
<i>Tezkire-i Safâyî</i>	220
(Takrîz-i) Sâlim	220
(Takrîz-i) Şehdî	221
(Takrîz-i) Nahifî Süleymân	225
(Takrîz-i) Râzî ‘Abdü’l-Latîf.....	228

(Takrîz-i) Kâmî Mehmed	229
(Takrîz-i) Mirzâzâde Neylî.....	230
(Takrîz-i) ‘Osman-zâde Tâ’ib.....	231
(Takrîz-i) Muhammed Efendi.....	232
(Takrîz-i) Seyyîd Hüseyin Vehbî	233
(Takrîz-i) Hasîb Mehmed	235
(Takrîz-i) Subhîzâde Feyzullâh	236
(Takrîz-i) Kelîm.....	238
(Takrîz-i) Rıf’atî ‘Ali Beg	239
(Takrîz-i) Nedîm.....	241
(Takrîz-i) Hamdi Ahmed Efendi	242
(Takrîz-i) Murtazazâde Muhammed.....	243
(Takrîz-i) Seyyîd Eşref.....	243
(Takrîz-i) Sâlih	245
Güldeste-i Riyâz-ı İrfân (İsmâil Belîğ)	246
(Takrîz-i) İsmâ’il Hakkı-i Burûsevî.....	246
Vahîd Mahtûmî Divanı	247
(Takrîz-i) Es’ad	247
(Takrîz-i) Râşid	249
(Takrîz-i) Seyyid Vehbî.....	253
(Takrîz-i) İmâm-ı Sultânî	259
(Takrîz-i) ‘İzzet Paşa	263
(Takrîz-i) Fâ’iz	263
(Takrîz-i) Sâmî	264
(Takrîz-i) Necîb.....	270
Vahîd Mahtûmî Divanı	273
(Takrîz-i) Arpaeminizâde Sâmî	273
Manzûme-i Râzî	280
(Takrîz-i) Arpaeminizâde Sâmî	280
Eş’âr-ı Vahîdâ Çelebi (Vahîd Mahtûmî Divanı)	283
(Takrîz-i) Seyyid Vehbî.....	283
Manzûme-i Vâsık Efendi.....	285
(Takrîz-i) Neylî.....	285
Takrîz [?]	286
(Takrîz-i) Neylî.....	286
Seyyid Feyzî’ye Takriz	287
(Takrîz-i) Neylî.....	287

Takrîz [?]	288
(Takrîz-i Neylî).....	288
Senedü'ş-Şu'arâ (Haşmet)	289
(Takrîz-i Sadr-ı Vâlâ	289
(Takrîz-i Sadr-ı Fetvâ.....	289
Feresnâme (Dâniş)	291
(Takrîz-i Nazîr İbrâhim	291
Riyâzü'l-Kâsımîn (Edirneli Kâmî)	294
(Takrîz-i Nazîr İbrâhim	294
Fıtnat Hanım Divanı	295
(Takrîz-i Seyyid Mehmed	295
(Takrîz-i Ali Behçet	295
Şerh-i Miftahü'd-Deriyeye (Siyâhîzâde Ali Efendi)	297
(Takrîz-i Sermed (Feyzullâh)	297
Takrîz-i Diğer [?]	300
(Takrîz-i Sermed (Feyzullâh)	300
Mektûbât Tercümesi (Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin)	302
(Takrîz-i Hanîf Efendi.....	302
(Takrîz-i Vâlid-i Mütercim.....	302
Mecmû'a-i Pertev Efendi	305
(Takrîz-i Şeyh Gâlib.....	305
Mehmed Emin Sabrî Divanı	306
(Takrîz-i Nâcim Efendi	306
Burhân-ı Kât' (Mütercim Âsım)	307
(Takrîz-i Vehbî-i İlâhî	307
Ahmet Şâkir Paşa Divanı	309
(Takrîz-i İsmet Beg	309
(Takrîz-i Mehmed 'Ata'ullâh.....	310
(Takrîz-i Muhammed Hafîd Efendi.....	312
(Takrîz-i 'Âsım Efendi.....	314
Divan/Sâkînâme (Ayıntablı Aynî)	317
(Takrîz-i 'Arif Hikmet Beyefendi	317
(Takrîz-i Es'ad Efendi.....	318
(Takrîz-i Şerîf Beyefendi	320
(Takrîz-i Kemal Efendi	321
(Takrîz-i Rahmî Efendi	322
(Takrîz-i Lebîb Efendi.....	322

Neş'et Efendi'ye Takriz	324
(Takrîz-i) Enderunlu Halîm Bey.....	324
Âyine-i Zafer (İbrahim Halîl Rıf'at Beg)	325
(Takrîz-i) Sahaflar Şeyhizâde Es'ad Efendi	325
Muhammed Kâsım Râsim-i Hâlidî-i Âmidî Divânı	326
(Takrîz-i) Sahaflar Şeyhizâde Es'ad Efendi	326
Münşe'ât (Nergisî)	327
(Takrîz-i) Sahaflar Şeyhizâde Es'ad Efendi	327
Sûrnâme Manzûmesi (Seyyid Hızır)	328
(Takrîz-i) Sahaflar Şeyhizâde Es'ad Efendi	326
Mihnet-Keşân (Keçecizâde 'İzzet Molla)	329
(Takrîz-i) Sahaflar Şeyhizâde Es'ad Efendi	329
Gülşen-i Hurremî (Mir-i 'Alem-zâde)	339
(Takrîz-i) Sahaflar Şeyhizâde Es'ad Efendi	339
Miftâhu'l-'Ulûm (Ya'kûb-ı Sekkâkî)	342
(Takrîz-i) Sahaflar Şeyhizâde Es'ad Efendi	342
Emsâl-i Meydânî'ye Takriz	343
(Takrîz-i) Sahaflar Şeyhizâde Es'ad Efendi	343
Üss-i Zafer (Sahaflar Şeyhizâde Es'ad)	344
(Takrîz-i) Keçecizâde 'İzzet Molla.....	344
Hilye-i Sultânî (Ruşçuklu Ali Fethî)	348
(Takrîz-i) Es'ad Efendi.....	348
Nazîf Ahmed Divanı	349
(Takrîz-i) Tahsîn Beg	349
(Takrîz-i) Kemal Efendi	349
(Takrîz-i) Sâ'ib Efendi	349
Galabe-i Sultân-ı Aşk (Derviş Hâfız Abdülkâdir)	351
(Takrîz-i) İbrahim Ferîd Efendi.....	351
Hâtimetü'l-Eş'âr (Fatîn)	352
(Takrîz-i) Kemâl Efendi	352
(Takrîz-i) Subhî Beyefendi.....	352
(Takrîz-i) Tevhîd Efendi.....	353
(Takrîz-i) Ahmed Cevdet Efendi	354
Leskofçalı Gâlib Divanı	355
(Takrîz-i) Recâizâde Mahmud Ekrem	355
Türâbî Divanı	357
(Takrîz-i) Muhammed Şefî'	357

<i>Osman Nevres Divanı</i>	360
(Takrîz-i) Ziyâ Paşa	360
<i>Kara Şemsî Divançesi</i>	361
(Takrîz-i) Halîm Neyyîr Efendi	361
<i>Nigârî Divanı</i>	362
(Takrîz-i) Ahmed Hamdi Efendi	362
<i>Üsküdarlı Hakkı Bey Divanı</i>	364
(Takrîz-i) Avni Bey	364
(Takrîz-i) Bursalı Eşref Bey	368
<i>Harâbât (Ziya Paşa)</i>	370
(Takrîz-i) Sâmî Paşa	370
<i>Âsâf Divanı</i>	372
(Takrîz-i) [?]	372
(Takrîz-i) [?]	373
<i>Ferîde Hanım Divanı</i>	376
(Takrîz-i) Râif Efendi	376
(Takrîz-i) Tevfik Efendi	376
<i>Hâfız Sebâteddin Divanı</i>	379
(Takrîz-i) ‘Ataullah Efendi	379
(Takrîz-i) İsmâ’il Siracüddin Efendi	379
(Takrîz-i) Nazîf Beyefendi	380
(Takrîz-i) Bahrî Efendi	381
<i>Şeyh Şemseddin (Leblebici) Divanı</i>	382
(Takrîz-i) Merzifonlu Mehmed Hilmî Dedezâde	382
<i>Risâle-i Manzume (Kostantaniyeli Râsim)</i>	384
(Takrîz-i) Merzifonlu Mehmed Hilmî Dedezâde	384
<i>Kadın ve Aşk (Gâlib Bey)</i>	385
(Takrîz-i) Edîb Harâbî	385
<i>Nağme-i Şebâb (Kadıızâde Sıdkî)</i>	386
(Takrîz-i) Edîb Harâbî	386
<i>Tarih-i ‘Atâ (Tayyarzâde Atâ)</i>	387
(Takrîz-i) Hasan Fehmî	387
(Takrîz-i) Sâmî Paşa	387
(Takrîz-i) Ahmet Cevdet Paşa	388
(Takrîz-i) ‘İrfan Paşa	389
(Takrîz-i) ‘Osmân Salâhu’ddîn Dede	390
(Takrîz-i) Rızâ Efendi	393

(Takrîz-i) Hasan Hakkı Efendi	393
(Takrîz-i) ‘Abdü’n-Nâfi’ Efendi.....	396
(Takrîz-i) Veys Paşa	399
(Takrîz-i) ‘İzzet Mollâ Efendi	399
(Takrîz-i) Sa‘dullâh Efendi.....	400
(Takrîz-i) Hâlis Efendi	401
(Tarih-i) Emîn Efendi	403
(Takrîz-i) Muhsîn Efendi.....	403
(Takrîz-i) Nezîh Efendi	405
<i>İzahü’l-Merâm Alâ-Vilâdeti Seyyid’l-Enâm (Mevlid Şerhi) (Cabbarzâde Ârif).....</i>	406
(Takrîz-i) Müşîr ‘Osman Paşa	406
(Takrîz-i) Hâce Hüseyin Hüsnî.....	408
(Takrîz-i) Hüseyin Vassâf	409
<i>Miftâhu Haza’ini’r-Rahmaniyye Fi-Memleketi Vücûdi’l-İnsaniyye (Sünbül Sinan Şerhi) (Cabbarzâde Ârif).....</i>	414
(Takrîz-i) Hâce Hicrî	414
<i>Miftâhu Haza’ini’r-Rahmaniyye Fi-Memleketi Vücûdi’l-İnsaniyye (Sünbül Sinan Şerhi) (Cabbarzâde Ârif).....</i>	417
(Takrîz-i) Hüseyin Vassâf	417
<i>Şemsü’s-Sabûhî fî Menâkibi’n-Nasûhî (Kerâme’ddin Efendi).....</i>	418
(Takrîz-i) Hüseyin Vassâf	418
<i>Mesnevî-i Şerif Şerhi (Es‘adü’l-Mevlevî)</i>	419
(Takrîz-i) Hüseyin Vassâf	419
<i>Gülzâr-ı Aşk (Hüseyin Vassâf).....</i>	420
(Takrîz-i) İbnülemin Mahmûd Kemâl	420
<i>Sefîne-i Evliyâ (Hüseyin Vassâf)</i>	422
(Takrîz-i) İbnülemin Mahmûd Kemâl	422
(Takrîz-i) Şeyh Vasfî.....	425
(Takrîz-i) Abdurrezzâk İlmî	426
(Takrîz-i) Sâdık Vicdânî.....	426
(Takrîz-i) Besîm Bey Efendi	427
(Takrîz-i) Ahmed Remzi Dede	430
<i>Son Asır Türk Şairleri (Kemâlü’s-Şua’râ) (İbnülemin Mahmud Kemal İnal)</i>	432
(Takrîz-i) Hammamizâde İhsan.....	432
(Takrîz-i) Mehmed Selim İnal.....	433
(Takrîz-i) Mehmed Tahir Nadi.....	435
(Takrîz-i) Ahmet Remzi	438

(Tahrîz-i) Tâhir Olgun.....	438
EL YAZMASI/MATBU TAKRİZ ÖRNEKLERİ	440
KAYNAKÇA	463
YAZAR VE ESER İSİMLERİ DİZİNİ	481

KISALTMALAR

ADŞS	Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü
ANMK	Ankara Milli Kütüphane El Yazması Eserler Arşivi
AK	Atatürk Kitaplığı
BDK	Beyazıt Devlet Kütüphanesi
BTK	Büyük Türk Klasikleri
bkz.	Bakınız
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
DİA	Diyânet İslâm Ansiklopedisi
DN	<i>Devhatü'n-Nukabâ</i>
FAT	<i>Fatîn Tezkiresi</i>
Haz.	Hazırlayan
OSM	Osmanlı Müellifleri
MYK	Millet Yazma Eser Kütüphanesi
s.	Sayfa
SAT	<i>Safâyî Tezkiresi</i>
SÇK	Sermet Çifter Kitaplığı
SATŞ	Son Asır Türk Şairleri
SDOU	Son Devir Osmanlı Uleması
SE	<i>Sefine-i Evliya</i>
SK	Süleymaniye Kütüphanesi
SO	<i>Sicill-i Osmanî</i>
ST	<i>Sâlim Tezkiresi</i>
TSMK	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi

GİRİŞ

Edebiyat tarihi araştırmalarının en temel sorunlarından biri -özellikle biyografik bilgi içeren- birincil kaynakların büyük oranda deşifre edilmiş, tüketilmiş olması düşüncesidir. Bugün birtakım edebiyat tarihi araştırmalarının müşterek referansı olan bu kaynaklar geleneksel yapıları ve kalıplaşmış söylemleriyle zaman zaman bugünün araştırmacılarını belirli bir perspektiften bakmaya sevkeder. Bugüne ulaşan birçok kaynağın içerdii birtakım genellenebilir hükümler, sağlaması yapılmadığı ve farklı birincil kaynaklarla desteklenmediği sürece araştırmacıları bu sınırlı perspektifin içinden konuşmaya mahkum eder. Edebiyat tarihi araştırma ve eleştirisinde birincil kaynak olarak kullanılabilcek her türden bilginin farklı kaynaklarla bir arada değerlendirilmesi, şüphesiz, bu perspektifin sınırlarının genişletilmesi için oldukça önemlidir. Nitekim daha geniş bir yelpazade iz sürmeyi hedef edinen araştırmacıların biyografi metinleri ve eserlerin yanı sıra, şair ve yazarların sanatsal üretimlerine dair her türden kayıda yöneltecekleri dikkat edebiyat tarihi araştırmalarında önemli bir adım niteliği taşıyacaktır. Bu bağlamda, söz konusu perspektifin genişletilmesi, edebiyat tarihi araştırma ve eleştirisinde birtakım boşluklarının giderilmesi açısından takriz geleneğinin önemli bir yerde durduğu görölmektedir.

Takriz geleneği üzerine yapılmış çalışmalar oldukça sınırlı sayıdadır. Takrizlere dair bugüne kadar yapılan en dikkate değer çalışma, Turan Karataş'ın 1882-1928 yıllarını kapsayan sürece üretilen Tanzimat dönemi takrizlerini inceledii *Takriz Edebiyatı* adlı kitabıdır. Bu çalışmada Tanzimat dönemi takrizlerinin özelliklerini etraflıca değerlendiren Karataş, takriz yazarları ve kendisine takriz yazılan kişiler hakkında bilgilere yer vermiştir. Karataş'ın söz konusu kitabı tezin muhtelif bölümlerinde yürütölen birçok tartışmaya zemin oluşturması açısından önem taşımaktadır.

Takrizler üzerine yapılmış bir diğer çalışma, Rudolf Vesely'in "Das Takriz in der Arabischen Literatur" (Arap Edebiyatında Takriz) başlıklı makalesidir. Bu çalışmada, Arap edebiyatında 14. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar süregelen takriz geleneğini irdeleyen Rudolf Vesely yazar, eser ve okuyucu bağlamında takrizlerin

niçin yazıldığına dair birtakım değerlendirmeler sunar. İbn Hicce'nin *Kahwata'l-İnşa* adlı eserinde yer alan takrizlere değinen Vesely, bu geleneğin Arap edebiyatında üstlendiği eleştirel işleve dikkat çeker. Bu makale takriz geleneğinin algılanışı ve araçsallaştırılmasına dair önemli bilgiler içermekle birlikte takrizlerin övgü-yergi şeklinde yüklendiği ikili anlamı ortaya koyması açısından da dikkate değerdir.

Franz Rosenthal'in "Blurbs (Taqriz) From Fourteenth-Century Egypt" (14. Yüzyıl Mısır'ından Takrizler) başlıklı makalesi takrizler üzerine yapılmış bir diğer önemli çalışmadır. Arap edebiyatında takriz geleneğinin özelliklerini ve günümüzde söz konusu geleneğin nasıl bir dönüşüme uğradığını irdeleyen Rosenthal, takriz metinleri ve tavsiye mektupları arasında bir ilişki kurar. 14. yüzyılın ilk yarısına ait olan ve İbn Qayyim al-Jawziyah'ın *Badâ'iu'l-fawâ'id* adlı eseri üzerinden takrizlere dair değerlendirmeler sunan Franz Rosenthal, bu geleneği takriz yazan ve kendisine takriz yazılan kişiler arasında kurulan arz-talep dengesi üzerinden yorumlar. Takrizleri, geçmişteki entelektüel hayatı anlama ve entelektüellerin toplumdaki rollerini sorgulamada değerli bir kaynak olarak gören Rosenthal, bu metinlere sosyal tarih çalışmalarına kaynaklık etmeleri açısından dikkat yöneltmiştir. Rosenthal'ın bu makalesi günümüz kitap piyasasında dikkate değer bir yeri olan tanıtım yazıları ve takrizler arasında birtakım ilişkiler kurulabileceğine işaret etmesi açısından da kıymetli bir çalışmadır.

Takrizlere dair yapılan bir diğer çalışma Christine Woodhead'in "Puff and Patronaj: Ottoman Takriz-writing and Literary Recommendation in the 17th Century" (Övgü ve Patronaj: Osmanlı Takrîz Yazımı ve 17. Yüzyılda Edebi Övgü) başlıklı makalesidir. İnşa üslûbu açısından 17. yüzyıla ait birtakım takriz örneklerine dikkat yönelten Woodhead, bu makalede takriz metinlerini hâmilik sistemi çerçevesinde değerlendirir. Takrizlerin hâmilik sisteminde üstlendiği role temas eden araştırmacı, bu dikkatiyle takriz yazan ve kendisine takriz yazılan kimseler arasındaki ilişkilerin edebi himâye sistemi çerçevesinde sorgulanabilirliğini de ortaya koymuştur. Christine Woodhead'ın mensur takriz metinlerine yönelttiği bu dikkat, takrizlerin aynı zamanda inşa geleneği çerçevesinde değerlendirilebileceğini göstermesi açısından oldukça önemlidir.

Takrizler üzerine yapılmış bir diğer çalışma ise Amalia Levanoni tarafından yazılan "A Supplementary Source for the Study of Mamluk Social History: The Taqârîz" (Memlûk Sosyal Tarihi Araştırmalarında Bütünleyici Bir Kaynak: Takrizler) başlıklı makaledir. Levanoni makalesinde, Şemseddin Muhammed b.

Nâhid'in Memlûk Sultanı Muayyed Şah için kaleme aldığı biyografiye ve ona yazılan takrizlere dikkat yöneltmiştir. Ulema çevresi üzerine yapılacak araştırmalarda takriz metinlerini tarihsel bir anlatı olarak inceleyen Levanoni, takrizlerin tarih anlatılarında bütünleyici bir kaynak olduğuna değinmiştir. Takrizleri bir tür hicivsel silah olarak tanımlayan Levanoni, bu metinleri Memlûk tarihinin çalkantılı döneminde ulema sınıfını birleştirici ve bu sınıfın kimliklerini sağlamlaştırıcı bir araç olarak değerlendirmiştir. Levanoni'nin söz konusu makalesi, takriz metinlerinin tarihsel anlatılarda tamamlayıcı bir kaynak olarak kullanılabileceğini göstermesi, takrizlerin ulema sınıfı arasındaki sosyal ve eğitimsel bağların dinamiğini ortaya koymasına değinmesi ve takriz yazarlarının kimlikleri üzerinden detaylı okumalar sunması açısından dikkate değerdir.¹

Yukarıda sıralanan söz konusu çalışmalar takrizlere dair içerdikleri birtakım değerlendirme ve tespitlerle bu geleneğe farklı perspektiflerden bakmaya olanak sağlamıştır. Klasik Türk edebiyatında takriz geleneğinin seyrini irdelemede bize önemli çıkış noktaları sunan bu çalışmalar, içerdikleri dikkatlerle takriz geleneğinin çalışmaya değer bir alan olduğunu açıkça ortaya koymuşlardır.

Klasik Türk edebiyatı takrizlerinin ele alındığı bu çalışmada söz konusu mevcut çalışmalara katkı sağlamak ve bu geleneğe dair farklı perspektifler sunmak amaçlanmaktadır. Klasik Türk edebiyatı geleneğinin önemli bir durağı olan takrizleri eserler ve vesikaların içinden gün ışığına çıkarmayı hedefleyen bu çalışmanın en başat hedefi bu metinleri edebiyat tarihi ve eleştirisi açısından yorumlanabilir, değerlendirilebilir bir malzeme olarak araştırmacıların dikkatine sunmak ve bu alanda yapılacak olan diğer çalışmalara katkı sağlamaktır.

1. Çalışmanın Problemi, Amacı, Kapsamı, Yöntemi

1.1 Problem

Takriz Edebiyatı adlı kitabında klasik Türk edebiyatı örneklerine dikkat yönelterek takrizlerin Tanzimat öncesindeki varlığını irdeleyen Turan Karataş şöyle bir değerlendirmede bulunur: “18. yüzyıldan önce edebiyatımızda takriz türünden metinlerin olmadığını söylemek durumundayız. Eski edebiyatımızda yukarıda anılan tarihten itibaren bazı takriz örnekleri görülse de, sayı olarak azdır” (Karataş 2000:

¹ Takriz yazarlarının ulema kimliği, bu kimliklerin edebiyat kanonunu belirlemede üstlendiği rol ve takrizlerin işlevleri üzerine yapılmış ve henüz yayımlanmamış bir diğer çalışma/bildiri ise şu şekildedir: Guy Burak. “Canonization, Censorship, and the Ottoman Practice of Taqriz/Imza”. Manuscript Cultures of the Ottoman Empire, June 6-7 2014, Orient-Institut İstanbul.

19). Karataş'ın bu değerlendirmeleri takriz geleneğinin Tanzimat öncesinde varlık gösterip göstermediğini ve Klasik edebiyatta yerleşmiş bir geleneği olup olmadığını sorgulamamıza olanak sağlamıştır. Bu sorunsal çerçevesinde takriz metinleri üzerine birtakım araştırmalar yapılmış ve takrizlerin Klasik edebiyatta bir gelenek oluşturacak nicelik ve nitelikte oldukları tespit edilmiştir.

Klasik Türk edebiyatında hatırı sayılır miktarda üretilmiş olan takriz metinlerinin divan, mesnevi, mecmua, tezkire, sözlük, sakînâme, sûrnâme, nasihatnâme, menâkıbnâme gibi türlerin yanı sıra belâgat kitapları, tarihler, müstakil manzumeler ve şerh metinleri gibi birçok farklı eser ve türe yönelik kaleme alındığı görülür. Her dönemde kendine özgü bir çeşitlenme gösteren takriz metinlerinin, oldukça uzun bir dönem kapsayan klasik Türk edebiyatında farklı şekil ve özelliklerle üretildiği ve kendine özgü bir gelenek oluşturduğu fark edilmektedir. Öyle ki Bâkî, Nev'î, Gelibolulu Âlî, Azmizâde Hâletî, Nâbî, Şeyh Gâlib, Nedîm, Osmanzâde Tâ'ib, Koca Râgıb Paşa, Edirneli Kâmî, Arpaeminizâde Sâmî, Seyyid Vehbî gibi bu geleneğin öne çıkmış isimleri dahi takriz yazmışlar ve bu metinleri kendi eserlerine almaya değer görmüşlerdir. Bu durum klasik Türk edebiyatı araştırmalarında söz konusu geleneğin gözardı edilemeyeceğini açıkça ortaya koymaktadır.

Klasik Türk edebiyatında takriz geleneğinin özelliklerini ortaya koymayı hedefleyen bu çalışmada yer alan tartışma ve değerlendirmeler birtakım soru ve sorunsallar üzerinden yürütülmektedir. Araştırmanın iskeletini oluşturan ve bu geleneği daha geniş bir yelpazede tartışmaya olanak sağlayan söz konusu sorunsalları şu şekilde sıralamak mümkündür: Takrizlerin esere mi yoksa şairin genel sanat yetisine yönelik kaleme alındığı; Takriz metinlerinin eserle olan ilişkisi; Bu metinlerin eserden ne derece bağımsız olduğu; Takriz yazarının değerlendirmelerini eseri görmeden mi, yoksa eseri gördükten sonra mı kaleme aldığı; Derlenen takriz metinlerinin tasnifi ve bu tasnif çerçevesinde farklılık ve benzerliklerin irdelenmesi; Manzum ve mensur takrizlerin iç ve dış karakteristik özellikleri; Takriz yazarlarının kimliği, sosyal statüleri ve gelenek içindeki konumları; Kendisine takriz yazılan kimselerin içinde bulunduğu sosyal ağın belirlenmesi; Takrizlerin edebiyat tarihi ve eleştirisi açısından önemi; Çok dilli takrizlerin söylemlerinin irdelenmesi; Takriz metinlerinin, içeriği, estetik yapısı ve üslûbunun değerlendirilmesi.

Tez bölümlerini şekillendiren ve takriz metinlerine yaklaşımımızı sistematikleştiren bu soru ve sorunsallar, etraflı bir takriz tanımının yapılabilmesi

için tutarlı bir çerçeve çizmekte ve bu geleneğin sınırlarının belirlenmesinde oldukça önemli bir tartışma zemini oluşturmaktadır. Bu bağlamda, tezin birçok alt bölümünde bu sorunsallara cevaplar bulmaya çalışılarak takriz geleneğinin bütünlüklü bir resminin ortaya konulması hedeflenmektedir.

1.2. Amaç

Yukarıda sıralanan sorulara cevaplar bulmayı amaçlayan bu çalışmanın hedefi, en genel tanımıyla takriz metinlerinin nasıl bir gelenek oluşturduğunu ortaya koymaktır. Bu amaç etrafında tezin muhtelif bölümlerinde takriz metinlerine yakın okumalar yapılarak takriz yazarları ve kendisine takriz yazılan kişilerin edebi gelenekteki konumları, takriz metinlerinin eserlerin dolaşıma girmesinde üstlendikleri roller ve edebiyat tarihi açısından taşıdıkları değerler irdelenmeye çalışılmıştır. Ayrıca takriz yazarları ve kendisine takriz yazılan kişiler hakkında ikincil kaynaklar üzerinden yapılan okumalar ile takrizlerin içerdikleri bilgiler ilişkilendirilip bir senteze ulaşmak hedeflenmiştir. Bunların yanı sıra takrizler etrafında oluşturulan sosyal ilişkiler sorgulanarak takriz geleneğine yansıyan edebi ortamların bir panoraması ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1.3. Kapsam

Klasik Türk edebiyatı takriz geleneğini bütünlüklü olarak değerlendirmeyi hedefleyen bu çalışmada belirli bir yüzyıl sınırlamasına gidilmeyerek 16. yüzyıldan 20. yüzyıla kadarki süreçte üretilen takriz metinleri ele alınmıştır.

Bu çalışmanın malzemesini takriz metinlerini içeren metin neşirleri, doktora ve yüksek lisans tezleri ile bu kaynaklarda tespit edilen takrizlerin ulaşılabilen yazma/matbu nüshaları oluşturmaktadır. Takriz nüshalarının temininde, başta Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi olmak üzere Millet Yazma Eser Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Atatürk Kitaplığı ve Ankara Milli Kütüphane El Yazması Eserler Arşivi'nde birtakım çalışmalar yürütülmüş, elde edilen nüshalar üzerinden takriz metinlerinin sağlanması yapılmıştır. Bu çalışmaların sonucunda derlenen Türkçe takriz metinlerine tezin "EK 1" kısmında yer verilmiştir. Aynı zamanda orijinallerine ulaşamayan ve bilimsel yayımlardan derlenen takriz metinlerine dair birtakım okuma önerileri sunulmuş ve bu metinler tezin "EK 1" kısmına alınmıştır. Uzun bir kronolojik döneme yayılan söz konusu takriz metinlerinin gösterdikleri imla

özellikleri korunmuştur. Takrizlerin izlerini sürmede, bu metinleri içeren eserler üzerine yapılmış yüksek lisans ve doktora tezleri ile bilimsel eser ve makale yayımlardan da büyük ölçüde faydalanılmıştır. Birçok takriz metnini tespit etmemize imkan sağlayan söz konusu kaynaklar bize takrizlerin bağlamlarını tartışabileceğimiz bir zemin sunmakla birlikte farklı ikincil kaynaklara yönelmemize de olanak sağlamıştır. Böylelikle söz konusu birincil ve ikincil kaynaklar üzerinde yapılan araştırmalar sonucunda klasik Türk edebiyatında 71 farklı metne/esere yazılmış ve “takriz” başlığını taşıyan 200’e yakın manzum-mensur metne ulaşılmıştır. Bu eserleri şu şekilde sıralamak mümkündür²:

Hüsn ü Dil (Yenipazarlı Vâli (öl. 1589)) (16. yüzyıl)

Yenipazarlı Vâli’nin³ *Hüsn ü Dil* Mesnevisinde yer alan takrizler için Fatih Köksal tarafından hazırlanan *Hüsn ü Dil* (2003) adlı neşirden faydalanılmıştır. Ayrıca, takrizlerin orijinalleri için Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 2560 numaralı yazma kullanılmıştır. Takrizler mesnevîde şu başlıklarla yer almaktadır:

- Nesîc-i Vahde Ferîd-i ‘Ahde Şeyhü’l-İslâm Zekerîyyâ Efendi⁴.
- Melikü’ş-Şu’arâ Kıdvetü’l Fuzelâ Bâkî Efendi⁵.
- Kâdi’l-kudât Zührü’l-vülâd el-fâzîlü’l-kâmil Ahizâde⁶.
- el-mahdûmü’l-celîl Yahyâ Efendi.
- Kıdvetü’l-’ulemâi’l-a’lâm Nev’î Efendi⁷.

² Bu çalışmanın “Kapsam” kısmında yer aldıkları eserlere göre tanıtılan takriz örnekleri, “EK 1” kısmında buldukları yerden ziyade yazıldıkları eserler/manzumeler dikkate alınarak müstakil başlıklar şeklinde sıralanmıştır. Takriz metinlerinin sıralanmasında belirli bir kronoloji takip edilmiştir. Her yüzyılın ilk çeyreği esas alınarak (25’ten öncesi bir önceki yüzyıla, sonrası bir sonraki yüzyıla ait olacak şekilde) takriz yazarları ve kendisine takriz yazılan kişilerin yüzyıllara göre aidiyetleri belirlenmiştir. Bu kronoloji, takriz metinlerini içeren “EK 1” kısmında da esas alınmıştır.

³ Vâli Ahmed Çelebi (öl. 1589) Hoca Sâdeddin Efendi’ye mülazım olmuş kadılık görevinde bulunmuştur. *Hüsn ü Dil* adlı mesnevisiyle şöhret bulmuştur (SO, 5. Cilt, 1650).

⁴ Osmanlı şeyhülislâmı Zekerîyyâ Efendi (öl. 1593) müderrislik, kadılık ve şeyhülislâmlık görevlerinde bulundu. Zekerîyyâ Efendi’nin soyu bir ilmiye ailesi olarak devam etmiş, bu aileden 17. yüzyılın sonlarına kadar birçok âlim ve şair çıkmıştır. Meşhur şair ve âlim Şeyhülislâm Yahyâ Efendi onun büyük oğludur. Sadrüşşerîa’nın *Şerhu’l-vikâye* adlı fıkıh kitabına *Hâşiyetü alâ Sadri’ş-şerîa* adıyla bir şerh yazmış, meânî ilminden *Şerhu Miftâh* için *Hâşiyetü alâ Şerhi’l-Miftâh* ismiyle bir hâşiyet kaleme almıştır. Bu çalışmaları dolayısıyla “Şârihu’l-Hidâye ve’l-Miftâh, Muhaşşî-i Sadrü’ş-şerîa” lakaplarıyla anılmıştır. Ayrıca bir divanı mevcuttur (DİA, 44. Cilt, 211-213).

⁵ Şöhret ve tesiri asırlarca devam eden, klasik Osmanlı şiirine söyleyiş gücü kazandıran ve “Sultânü’ş-şuarâ” diye anılmış büyük divan şairi Mahmud Abdülbâki (Bâkî) (öl. 1600), Süleymaniye Külliyesi’nde bina emini, kadılık, kadı nâibliği, Sahn müderrisliği, Anadolu ve Rumeli kazaskerliği görevlerinde bulundu. Şiirlerinde temiz ve âhenkli bir üslûba sahip olan Bâkî Divan Bâkî Divan şiirine bir söyleyiş kudreti ve rahatlığı kazandırmıştır. *Divan, Fezâilü’l-cihâd ve Fezâil-i Mekke, Me’âlimü’l-Yakîn, Kırk Hadis Tercümesi* adlı eserleri vardır (DİA, 4. Cilt, 537-540).

⁶ Ahizâde Yahyâ Efendi (1574-1611) müderrislik ve kadılık görevlerinde bulunmuştur (Köksal, *Hüsn ü Dil* 2003: 42).

- el-Mevlâü'l-Kerimü's-şân Paşazâde Hüseyin Efendi⁸.
- el-Edîbü'l-erîb Su'ûdî Efendi⁹.
- el-Mahdûmü'l-celîl el-kâdî'l-fâzıl Taşköprizâde Kemâl Efendi¹⁰.
- Kıdvetü'l-'ulemâ 'umdetü'l-fuzalâ Hüseyin Efendi el-Kefevî¹¹.
- el-Mahdûmü'l merhûm mecmâ'-ı envâ'i'l-'ulûm Kınalızâde Fehmî¹² Çelebi.
- el-Mahdûmü'l Keremü's-şân-ı Makbûlü'l-'Ayân Hâletî Çelebi 'Azmizâde¹³.
- Menbâü'l-ifâde Nihâlî Efendi.
- el-Mahdûmü'l-merhûm Hasan Çelebi Ahîzâde¹⁴.
- el-Mahdûmü'l-celîlü'l-'âde Kıdvetü's-sâde Hüseyin Çelebi bi-Ahizâde¹⁵.
- Kıdvetü ehli'l-kemâl 'Âli Çelebi ed-Defteri¹⁶.

⁷ Divan şairi ve âlim Nev'î (öl. 1599) çeşitli medreselerde müderrislik ve şehzade hocalığı görevlerinde bulundu. Kaynaklar Nev'î'nin ilim ve fazilet sahibi bir şair olduğu konusunda birleşir ve onun rind edalı, dervişmeşrep, tasavvufa, zühd ve takvâya mütemayil bir zat olduğunu ifade eder. *Divan, Tercüme-i Hadîs-i Erbaîn ve Hasb-i Hâl* gibi eserleri mevcuttur. Kaynaklarda bunlardan başka Nev'î'nin *Gevher-i Râz, Leylâ ve Mecnûn, Terceme-i Kısâ-i Mûsâ ve Hızır, Münâzara-i Tûtî bâ-Zâğ* adlı mesnevilerinin bulunduğu bahsedilmektedir (DİA, 33. Cilt, 53-54).

⁸ Paşazâde Hüseyin Efendi (öl. 1614) müderris ve kadılık görevlerinde bulunmuştur. Şiirlerinde Hasibî mahlasını kullanmıştır (Köksal, Fatih, *Hüsn ü Dil* 2003: 42).

⁹ Osmanlı coğrafyacısı, şair Mehmed Suûdî Efendi (öl. 1591) müderrislik ve kadılık görevlerinde bulundu. Suûdî nisbesini kullanmasının sebebi Şeyhülislâm Ebüssuûd Efendi'ye mülâzım olmasıdır. Mehmed Suûdî Efendi, XVI. yüzyılın sonlarında kaleme alınan ve *Târih-i Hind-i Garbî* (Hadîs-i Nev) adıyla bilinen coğrafya kitabının yazarıdır. Onun iyi bir şair olduğu da Kınalızâde Hasan Çelebi ile Nev'îzâde Atâî'nin örnek verdikleri Suûdî mahlaslı şiirlerinden anlaşılmaktadır (DİA, 28. Cilt, 526-527).

¹⁰ Osmanlı âlimi Taşköprizâde Kemâleddin Efendi (öl. 1621) çeşitli medreselerde müderrislik, kadılık ve Anadolu ve Rumeli kazaskerliği görevlerinde bulundu. Kemâleddin Efendi telif ve özellikle tercüme birçok eser yazmıştır. Eserlerinden bazıları Arapça'dır. *Mevzûâtü'l-ulûm, Kitâbü'l-İstîâb fî mâ'rifeti'l-ashâb, Târih-i Kaht-ı Mısır Tercümesi, Hadîs-i Erbaîn* adlı eserleri vardır (DİA, 40. Cilt, 152-154).

¹¹ Osmanlı kadısı, müderris ve edip Kefevî Hüseyin Efendi (öl.1601) müderrislik ve kadılık görevlerinde bulunmuştur. Hüseyin-i Kefevî Arapça ve Farsçayı öğrenmiş, hadis, tefsir, fıkıh ve diğer dinî ilimlerle birlikte matematik, astronomi ve mûsikiye de vâkıf olmuştur. Kefevî üç dilde şiir söylemiştir. Bazı şiirleri atasözü gibi dillerde dolaşan Kefevî şiirlerini bir divan halinde toplayamamıştır. *Şerh-i Gülistân, Sevânihu't-tefe'ül ve levâihu't-tevekkül ve Râznâme* eserleri arasındadır (DİA, 25. Cilt, 186-188).

¹² Fehmî Mehmed Efendi (Kınalızâde) (öl. 1596) müderrislik görevinde bulunmuştur. Âlim ve şair olan Kınalızâde Fehmî'nin imtihan risalesi vardır (SO, Cilt 2, 515).

¹³ Daha çok rubâileriyle tanınan divan şairi Azmîzâde Mustafa Hâletî (öl. 1631) müderrislik, kadılık ve Rumeli kazaskerliği görevlerinde bulundu. Edebiyatımızda şiirlerinden çok rubâileriyle tanınan Azmîzâde'nin *Divan, Sâkinâme, Münşeât, Mihr ü Mâh* adlı eserleri vardır. Bu eserlerinden başka pek çok şerh, hâşiye ve ta'likatı bulunmaktadır (DİA, 4. Cilt, 348-349).

¹⁴ Ahizâde Hasan Çelebi (1568-1588) müderrislik görevinde bulunmuştur (Köksal, Fatih, *Hüsn ü Dil* 2003: 42).

¹⁵ İdam edilen ilk Osmanlı şeyhülislâmı Ahîzâde Hüseyin Efendi (öl. 1634) müderrislik, kadılık, Anadolu ve Rumeli kazaskerliği, şeyhülislamlık görevlerinde bulundu. Aynı zamanda şair olan Hüseyin Efendi şiirde Hüdâî mahlasını kullanmıştır (DİA, 1. Cilt, 548-549).

- Kıdvetü'l-Fuzelâ Resmî Mahmûd Çelebi¹⁷ el-Manastır.
- Mahdûmü ehli'l-lisân Riyâzî Çelebi¹⁸ İbn Kadı-ı Bağdad.
- Kıdvetü'l-kuzât 'umdetü's-sikât Vâlihî Efendi-i Üskübî¹⁹.
- Kıdvetü'l-'ulemâ Mevlânâ Sâ'î.
- Fahrü'l-kuzâtü's-sikât Mevlânâ Hasan Çelebi el-Mu'îd.
- Li-Vâhidi'l-Vâhid li-'adli'l-ulûf Mevlânâ el-Ma'rûf Muhammed Ma'rûf²⁰.
- Li- Mevlânâ el-Kazı Hilâlî Çelebi-i Üskübî.
- Müderris Gazanfer Ağa²¹.
- Dervîş Aga.

Ganizâde Nâdirî (öl.1627) Divanı (17. yüzyıl)

Ganizâde Nâdirî²² Divanının kıtalar kısmında yer alan ve Azmizâde Hâletî'ye yazılan bu takriz için Numan Külekçi'nin "Ganizâde Nâdirî, Hayatı, Edebi Kişiliği Eserleri, Divanı ve Şehnâmesinin Tenkitli Metni" (1985) başlıklı doktora tezinden faydalanılmıştır. Ayrıca takrizin orijinali için Süleymaniye Kütüphanesi Fatih 3878 numaralı nüsha kullanılmıştır. Söz konusu takrîz başlık içermemektedir.²³

¹⁶ Tarihçi, şair, çok yönlü ve zengin sayıda eser vermiş Osmanlı müellifi Gelibolulu Mustafa Âlî (öl.1600) divan kâtipliği, tımar defterdarlığı, mal defterdarlığı görevlerinde bulundu. Resmî hizmetlerinde pek fazla dikkati çekmeyen Âlî, yoğun edebî faaliyeti ve bilhassa tarihçiliği ile büyük bir şöhret kazanmıştır. XVI. yüzyılın en dikkate değer kalem sahiplerinden biri olan Âlî'nin tarihçiliği yanında, şair ve bir nesir üstadı olarak ağır basan edebiyatçı tarafı da vardır. Dört Türkçe Divanı ve bir Farsça Divanı olan Âlî'nin *Mihr ü Mâh*, *Enîsü'l-kulûb*, *Tuhfetü'l-uşşâk*, *Künhü'l-ahbâr*, *Nushatü's-selâtîn*, *Câmiu'l-buhûr der Mecâlis-i Sûr*, *Mevâidü'n-nefâis* gibi eserleri mevcuttur (DİA, 2. Cilt, 414-421).

¹⁷ Resmî Mahmud Çelebi kadılık görevinde bulunmuş ve şiirlerinde Resmî mahlasını kullanmıştır (Köksal, Fatih, *Hüsn ü Dil* 2003: 42).

¹⁸ Divan şairi ve tezkire müellifi Riyâzî (öl. 1644) müderrislik ve kadılık görevlerinde bulundu. Riyâzî'nin *Divan*, *Sâkinâme*, *Düstûrî'l-amel*, *Riyâzî's-şuarâ* adlı eserleri mevcuttur (DİA, 35. Cilt, 144-145).

¹⁹ Vâlihî Ahmed Efendi (öl. 1600) kadılık görevinde bulunmuş, aynı zamanda Vâlihî mahlasıyla şiirler yazan bir Divan şairidir (SO, 5. Cilt, 1650).

²⁰ Ma'rûf Ârifî Efendi müderrislik ve mollalık görevlerinde bulundu. Mutasavvıf ve şairdir. Hüseyin Vâiz-i Kâşifî'nin *Reşehât*'ını tercüme etmiştir (SO, 3. Cilt, 932).

²¹ Gazanfer Ağa (öl. 1603) müderrislik ve bâbüssâde ağalığı görevlerinde bulunmuştur (Köksal, Fatih, *Hüsn ü Dil* 2003: 42).

²² Mirâciyyesiyle meşhur Osmanlı âlimi, şair ve hattat Ganizâde Mehmed Nâdirî (öl. 1627) medrese tahsilinin ardından Hoca Sâdeddin Efendi'den mülâzım oldu. Çeşitli medreselerde müderrislik ve kadılık görevlerinde bulundu. Rumeli kazaskeri oldu. Osmanlı âlim ve şairlerinin önde gelenlerinden biri olan Ganizâde Nâdirî'nin *Divan*, *Şehnâme* ve *Münşeât* gibi eserleri mevcuttur (DİA, 13. Cilt, 355-356).

²³ Bayram Ali Kaya, *Azmizâde Hâletî Divanı* adlı kitabının inceleme kısmında Nâdirî'nin yazdığı bu kıtaya "Takrîz-i Ganizâde Nâdirî Efendi" başlığıyla yer vermiş ve bu takriz kıtasının söz konusu başlıkla yer aldığı kaynaklara dair şu referansları vermiştir: Nevizâde Atâî, *Şakâyık-ı Nu'mâniyye Zeyilleri*, Haz. Abdülkadir Özcan, 1989, 740; Riyâzî, *Riyâzî's-şuarâ*, Üniversitesi Kütüphanesi, TY. 761, nr. 34b; Katip Çelebi, Fezleke, İstanbul, 1870-71, 784 (Kaya, *Azmizâde Hâletî Divanı*, Harvard

***Münşeât* (Nergisî (öl. 1635)) (17. yüzyıl)**

Nergisî²⁴'nin *Münşeât*'ında yer alan mensur takrizler için Halil İbrahim Haksever'in "Eski Türk Edebiyatında Münşeâtlar ve Nergisî'nin Münşeâtı" (1995) başlıklı doktora tezinden faydalanılmıştır. Takrizlerin orijinalleri için Topkapı Sarayı Müzesi R 1062 numaralı yazma kullanılmıştır. *Münşeât*'a yazılan takrizlerin başlıkları şu şekildedir:

- Nakîbü'l-Eşrâf 'Allâme Efendinin *Münşeât-ı Nergisî*'ye tahrîr ettiği imzâdır.
- Fezâil-penâh Ganizâde Efendi Hazretlerinin Kilk-i Zülâl-rîzlerinden Mütereşşih Olan Katarât-ı iltifât.

***Şehrî* (öl.1660) *Divanı* (17. yüzyıl)**

Şehrî²⁵ Divanında yer alan takriz için Şener Demirel'in "Şehrî, Hayatı, Sanatı, Divanı'nın Tenkitli Metni ve Tahlili" (1999) başlıklı doktora tezinden faydalanılmıştır. Takrizin orijinali için ise Süleymaniye Kütüphanesi Atıf Efendi 2255 numaralı yazma kullanılmıştır. Divanda yer alan takriz şu başlığı taşımaktadır:

- Takrîz-i Dede Yusuf²⁶.

***Ahmet Nâmî* (öl. 1673) *Divanı* (17. yüzyıl)**

Ahmet Nâmî²⁷ Divanına yazılan takriz için Ahmet Yenikale'nin "Ahmet Nâmî Divanı ve İncelemesi" (2002) başlıklı doktora tezinden faydalanılmıştır.

Üniversitesi Yakınoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü, 2003: 15). Söz konusu takrize tezin Ek 1 kısmında bu başlıkla yer verilmiştir.

²⁴ Osmanlı sanatlı nesrinin en meşhur temsilcisi olan Nergisî (öl. 1635) kadı nâibliği, mülâzımlık, kadılık gibi görevlerde bulunmuştur. Revan seferinde Ordu-yı Hümâyun'a vakanüvis sıfatıyla katıldı. Türk inşâ sanatının en önemli isimlerinden olan Nergisî, Türkçe'de Sinan Paşa ile başlayan sanatlı nesir üslûbunu zirveye ulaştırmıştır. *Hamse*'si ve *Münşeât*'ı bulunmaktadır. Bazı kaynaklarda Divanı olduğuna dair bilgiler bulunmaktaysa da divanına ulaşılammıştır. Ancak nesirde olduğu kadar şiir alanında da yeteneği vardır (DİA, 32. Cilt, 560-562).

²⁵ Şehrî (öl.1660) mahlasını kullanan Malatyalı Ali Çelebi tezkirecilik ve katiplik görevlerinde bulunmuştur. Mürettep bir divanı vardır.

(Arslan, Mustafa, [http://sbe.erciyes.edu.tr/dergi/sayi_5/ŞEHRİ%20\(Malatyalı%20Ai%20Çelebi\)%20-%20Mustafa%20ASLAN.pdf](http://sbe.erciyes.edu.tr/dergi/sayi_5/ŞEHRİ%20(Malatyalı%20Ai%20Çelebi)%20-%20Mustafa%20ASLAN.pdf), 233 -11.02.2014-).

²⁶ Mevlevî şeyhi, şair, ney ve çeng virtüözü, bestekâr Yusuf Dede Efendi (öl. 1670) çeng çalmada mâhir olduğu için Çengî Yusuf olarak da bilinmektedir. Beşiktaş Mevlevîhânesi şeyhliği yaptı. *Mesnevî*'ye nazîre olarak 120.000 beyit yazmıştır. Hz. Peygamber'in mucizelerinin konu edildiği 10.000 beyitlik *Ravzatü'n-nür* adlı Farsça bir eseri de vardır. Ayrıca İsmâil Ankaravî'nin *Mecmûiatü'l-letâif* adlı *Mesnevî* şerhinin bazı kısımlarını özetleyerek *el-Menhecü'l-kavî li-tullâbi'l-Mesnevî* adıyla Arapça'ya çevirmiştir (DİA, 44. Cilt, 9-10).

Takrizlerin orijinali için Yapı Kredi Sermet Çifter Kitaplığı 755 nolu yazma esas alınmıştır. Müstakil olarak takriz başlığı taşımayan ve kimin tarafından yazıldığını tespit edemediğimiz bu manzume, Ahmet Yenikale tarafından yazılan “Ahmet Nâmi Divanı ve İncelemesi” adlı doktora tezinin inceleme bölümünde takriz olarak değerlendirilmiştir. Söz konusu manzume içerik olarak takriz özelliği göstermesi itibariyle incelemeye değer görülmüş ve tezin “EK 1” kısmına alınmıştır.

***Tâlib-i Burûsevî* (öl. 1706) *Dîvânı* (17. yüzyıl)**

Tâlib-i Burûsevî²⁸ Dîvânında yer alan takriz için Melike Erdem tarafından hazırlanan “Bursalı Tâlib ve Divanı Tenkidli Metin ve İnceleme” (1994) adlı yüksek lisans tezinden faydalanılmıştır. Divanda rubâî tertibinde yer alan takrizin başlığı şu şekildedir:

- Takrîz-i Berây-ı Manzûme-i Ferdî.

***Mecmû’â-i Eş’âr* (Arayıcızâde Ferdî (öl. 1709)) (17. Yüzyıl)**

Arayıcızâde Ferdî’nin²⁹ şiirleri, lügazleri ve *Şapurnâme*’sinin bulunduğu mecmuâda yer alan takriz için Millet Yazma Eser Kütüphanesi AEMNZ 774/3 ve Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye 1047 numaralı yazmalar esas alınmıştır. Takrîz-i Sadûkî-i Pîr başlığını taşıyan takriz söz konusu yazmalarda Ferdî’nin lügazleri³⁰ başında yer almaktadır.

***Nâbî* (öl. 1712) *Divanı* (17. yüzyıl)**

Nâbî Divanında yer alan takrizler için Ali Fuat Bilkan tarafından hazırlanan *Nâbî Divanı* (2011) adlı neşirden faydalanılmıştır. Takrizlerin orijinali için Millet Yazma Eser Kütüphanesi AEMNZ 418 ve Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye 1118

²⁷ Ahmet Nâmî (1600-1673) müderrislik ve kadılık görevlerinde bulunmuştur. Kadılık görevinden azledildikten sonra kendisini tamamen tasavvufa veren ve bir Nakşî tekkesinde inzivaya çekilen Nâmî, bundan sonraki yaşamını bu şekilde sürdürmüştür. Divanı dışında başka Farsça Divanı ve *Fetihnâme*’si olduğu söylense de bu çok net değildir (Yenikale, “Ahmet Nâmî Divanı ve İncelemesi”. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2002: 13).

²⁸ Asıl adı Tâlib Muhammed Efendi (öl. 1706), söz üstatları arasında yer alan bir şairdir. Divanındaki Farsça gazellerinde Azîm mahlasını kullanmıştır. Mürettep bir divanı vardır (BTK, 5 Cilt, 262; ST, 472).

²⁹ Asıl adı Hüseyin olan Arayıcızâde Ferdî (öl. 1709) çeşitli vezirlere kethüdâlık hizmetinde bulunmuştur. Tarih düşürmede meşhur ve özellikle lügaz söylemede şöhret bulmuştur, güçlü bir şair olduğu yönünde kanaatler bulunmaktadır (DİA, 12. Cilt, 369).

³⁰ Bu lügazler Millet Yazma Eser Kütüphanesi AMNZ774/3 numaralı yazmada “Elgâz-ı Ferdî” başlığı ile kaydedilmiştir. Söz konusu takriz metni, müstakil bir eser gibi tasnif edilen bu lügazlerin başında yer alır.

numaralı yazmalar kullanılmıştır. Başkalarına yazdığı takrizlere divanının tertibinde yer veren Nâbî mesnevi, rubâî ve kaside gibi üç farklı formda takriz yazmıştır. Söz konusu takrizlerin başlıkları şu şekildedir:

- Gilmânân-ı Enderûn-ı Hümâyundan Hüseyin Pâşâzâde Na‘tî³¹ Begün *Vasf-ı Ashâb-ı Kirâm* ile *Hilye-i Hâkânî Zeyli*’ne Takrîzdir.
- Âsâr-ı Na‘îmâ’ya³² Takrîzdir.

***Bülbüliyye* (Birrî Mehmed Dede (öl. 1715)) (17. yüzyıl)**

Birrî Mehmed Dede’nin³³ *Bülbüliyye* adlı eserine yazılan takrizler için Zeynep Şimşek Umaç’ın “Birrî Mehmed Dede’nin *Bülbüliyye* Adlı Eseri Üzerine Cümle Bilgisi İncelemesi Metin-Sözlük” başlıklı yüksek lisans tezinden faydalanılmıştır³⁴. Takrizlerin orijinalleri için Süleymaniye Kütüphanesi İzmir 520 numaralı yazma ve Süleymaniye Kütüphanesi Rauf Yekta 77 (1854) numaralı basma nüshalar kullanılmıştır. Mesnevide “Takrîzât” başlığı altına toplanan takriz metinleri şu başlıkları içermektedir:

- Fevâ'id-i Nikât-ı Nevâdir-i Güher-keş-i Silk-i Belâgat Olan Hâme-i ‘Anberîn-Câmelerine İhtisâs Bulan Sa’âdetlü Nâbî Efendi³⁵ Hazretlerinin Takrîz-i Kem-Yâbı Sûretidir.
- Bülbül-i İsí-Nefes-i Riyâz-ı ‘Ulûm ve ‘İlm-i Ebdân u Edyânda ‘Adîli Ma’dûm Olan Üstâd-ı Zû-Fünûn ve Sânî-i Eflâtûn Fazîletlü Tabîb-i Sâni Ahmed Efendimiz Hazretlerinin Hâme-i Fesâhat-ı Cûy-bârından Cârî Olan Takrîz-i Belâgat-Şi‘ârı Sûretidir.
- Mûmâileyh Ahmed Efendimiz Hazretlerinin Türkî Edâyla İmlâ Buyurdukları Takrîz-i Garrâ Sûretidir.

³¹ Şair Na‘tî (öl. 1731) müderrislik ve silahdar kâtipliği görevlerinde bulundu (SO, 4. Cilt, 1233).

³² İlk resmî Osmanlı vak‘anüvisi, tarihçisi Naîmâ (öl. 1716) Dîvân-ı Hümâyun kâtipliği ve belirli aralıklarla üç defa Anadolu muhasebeciliği görevlerinde bulundu. Yazmış olduğu tarihiyle tanınan Naîmâ’nın bu kitabı Şârihulmenârzâde’nin günümüze ulaşmayan ve yaratılıştan 1065 (1655) yılına kadar gelen tarihinin müsveddelerinden oluşmaktadır (DİA, 32. Cilt, 316).

³³ Eğitimi hakkında bilgi sahibi olamadığımız Birrî Mehmed Dede (1669-1715)’nin çok başarılı bir şair olmadığı ve şiiirlerinin birçoğunun nazire olduğu bilinmektedir. *Bülbüliyye* adlı eseri Ömer Fuâdî Efendi’nin (öl. 1636) Attar’ın 333 beyitlik Farsça *Bülbülnâme* adlı eserini genişleterek yazdığı *Bülbüliyye* adlı mesnevisinin nesre çevirisidir (Çağlı-Özdingiş, *Bülbüliyye* 2004:11).

³⁴ *Bülbüliyye*’ye yazılan takrizler, mesnevinin Adnan Çağlı ve Vicdan Özdingiş tarafından hazırlanan *Bülbüliyye, Birrî Mehmed Dede* (2004) adlı neşrinde yer almamaktadır.

³⁵ Hikemî şiiirin Divan edebiyatındaki en önemli temsilcisi olan Nâbî (öl. 1712) didaktik nitelikli şiiirlerinde mevcut dünya ve hayat görüşü ile ondan sonra bu tarzda şiiir yazarların çoğalmasına ve “Nâbî Okulu” diye adlandırılacak hikemî şiiir ekolünün kurulmasına öncüllük etmiştir. Farsça ve Türkçe Divanlarının yanı sıra, *Hayriyye*, *Hayrâbâd* ve *Sûrnâme* adlı eserleri vardır (DİA, 32. Cilt, 258).

- Dâg-1 Gam-1 Hicrân-1 Hâtîr-1 Yârânı Lâle-Zâr-1 Hasret Eyleyen Merhûm Nesîmîzâde ‘Osman Agamızın İnşâ Kıldığı Takrîz-i Zîbâ Sûretidir.
- Yegâne-i Efâzıl-1 Zamâne Olan Faziletlü Müftî Efendimiz Hazretlerinin Edâ-yı Pîrâne ile Beyâna Getirdükleri Takrîz-i Bî-Bahâne Sûretidir.
- Mesâbîh-i Pür-Tâb Gibi İlm-i Kemâlî Zâhir ve Meşârik-i Âfitâb Gibi Fazl u İclâlî Bâhir Olan Faziletlü Mahmûd Efendimiz Hazretlerinin Tahrîr Buyurdukları Takrîz-i Bî-Nazîr Sûretidir.
- Bu Kitâb-ı ‘Anberîn-Nikâb İmlâ vü İnşâ Olunduğu Esnâda Medîne-i Magnîsâ’da Mesned-ârâ-yı Şer‘-i Garrâ Olan Mahâretli ‘Osmân Efendi Hazretlerinin Tastîr Buyurdukları Takrîz-i Hatîr Sûretidir.
- Bu Beyt-i Nâdir Anun Hakkında Sâdır Olan Ma‘rifet-Perver ve Fazîlet-Güster Sa‘âdetli Vehbî Efendinin³⁶ Kalem-i ‘Anber-Bâr-ı Âsârından Olan Takrîz-i Yadigârî Sûretidir.
- Kutbü’l-‘Ârifîn ve Sultânü’l-Maşûkîn Hazret-i Mevlânâ Celâlü’d-din Evlâd-ı Güzîninden Kerâmet-penâh ve Şâh-ı Ma‘nâ-yı Taht-gâh Himmetli Şeyh Efendimiz Hazretlerinin İmlâ Buyurdukları Takrîz-i Garrâ Sûretidir.

***Edirneli Kâmî* (öl. 1724) *Divanı* (17. yüzyıl)**

Edirneli Kâmî³⁷ tarafından yazılan ve şairin divanında biri mesnevi diğeri gazel tertibinde yer alan takrizler için Gülgün Erişen Yazıcı’nın “Edirneli Kâmî ve Divanının Tenkitli Metni” (1998) başlıklı doktora tezi ve Ali Yıldırım tarafından hazırlanan *Kâmî Divanı* (2009) adlı neşirden faydalanılmıştır. Takrizlerin orijinali için Millet Yazma Eser Kütüphanesi AEMNZ 374 numaralı yazma kullanılmıştır. Divanda yer alan takriz başlıkları şu şekildedir:

- Takrîz be-*Edhem ü Hümâ*-yı Sâbit Efendi³⁸.

³⁶ Divan şairi ve nesir yazarı olan Seyyid Vehbî (öl. 1736) uzun bir süre İstanbul medreselerinde müderrislik yapmıştır. Şiirlerinde İran etkisini en aza indirmeye çalışan Seyyid Vehbî, Nâbî, Nedîm ve Nefî gibi önemli şairleri öncül kabul etmiştir. Divanı bulunan şair asıl şöhretini *Surnâme*’si ile kazanmıştır (DİA, 37. Cilt, 74).

³⁷ Divan şairi Kâmî (öl. 1724) kadılık, fetva eminliği, evkâf müfettişliği gibi görevlerde bulundu. “Edirneli Efendi” veya “Edirneli Çelebi” olarak da anılan şair, hem ilim ve irfanı hem de şairliği ve nâsırlığıyla dikkat çekmiş, gazel, kaside, tarih ve lügazda meşhur olmuştur. *Behcetü’l-feyhâ, Fîrûznâme, Riyâzü’l-Kâsımîn* adlı eserleri mevcuttur (DİA, 24. Cilt, 279-280).

³⁸ 18. yüzyıl başlarında adından sıkça söz edilen Bosnalı Sâbit (öl. 1712) müderrislik ve kadılık görevlerinde bulunmuştur. Şiirlerinde yerli ve yeni olma özelliğinin birlikte yürüdüğü, divan şiirinin geleneksel ve duygusal idealizminin kınıldığı, realizm, müstehcenlik ve mizah gibi unsurlara yer verildiği görülmektedir. Divanının yanı sıra *Zafernâme, Edhem ü Hümâ, Derenâme* ve *Berbernâme* adlı eserleriyle bilinmektedir (DİA, 35. Cilt, 349).

- Takrîz be-Nasîhatnâme³⁹ -i Sâfi⁴⁰ .

***Osmanzâde Tâ'ib* (öl. 1724) *Divanı* (17. yüzyıl)**

Osmanzâde Tâ'ib'in⁴¹ Arayıcızâde Ferdî'nin *Şâpurnâme*'ne yazdığı "Takrîz-i Şâpurnâme-i Ferdî" başlıklı takriz için Salih Sadavi'nin "Osmanzâde Tâ'ib Ahmed: Hayatı, Eseri ve Edebi Kişiliği" (1987) başlıklı doktora tezinden faydalanılmıştır.

***Tezkire-i Safâyî* (Mustafa Safâyî Efendi (öl. 1725)) (17. yüzyıl)**

Mustafa Safâyî⁴² Efendi'nin *Tezkire-i Safâyî*'sindeki takrizler için Pervin Çapan tarafından hazırlanan *Tezkire-i Safâyî* (2005) adlı neşirden faydalanılmıştır. Takrizlerin orijinaleri için Millet Yazma Eser Kütüphanesi Thr 771 ve Beyazıt Devlet Kütüphanesi Veliyüddin Efendi 2585 numaralı yazmalar kullanmıştır. Tezkire için 18 farklı kişi tarafından kaleme alınmış olan takrizlerin başlıkları şu şekildedir:

- Fâzıl-ı Cihân Nihâr-i Zamân Şeyhü'l-İslâm Müftî'l-enâm Mirzâ Mustafa Efendi Hazretlerinin Mahdûm-ı Mükerrerleri Olub Hâlâ İstanbul Kazâsı Pâyesi İ'tibârıyla Mu'teber ü Mükerrrem Olan Sâlim Mehmed Efendi⁴³ Hazretlerinin Tahrîr Buyurdukları Takrîz-i Dil-nişîndir.
- Takrîz-i Dil-Nişîn-i Şehdî-i⁴⁴ Şîrîn-Edâ Der-Vasf-ı Tezkiretü'ş-Şu'arâ-yı Nev-Peydâ.

³⁹ Sâfi Mustafa'nın bu eseri *Gülşen-i Pend* olarak bilinmektedir.

⁴⁰ 17. yüzyılın ikinci yarısıyla 18. yüzyılın ilk yarısı arasında yaşayan Sâfi Mustafa Efendi'nin doğum ve ölüm tarihine dair kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Şairin 1708 yılında kaleme aldığı *Gülşen-i Pend* mesnevisi, başta padişahlara, vezirlere ve kadınlara olmak üzere, öğrencilere, sahhaflara, katiplere, hattatlara, şairlere, hanendelere, aşıklara, vaizlere, şeyhlere, sûfilere, hekimlere, sürmecilere, cerrahlara, müneccimlere, cifircilere, kimyâgerlere, sarraflara, tüccarlara, yetim vasilerine, vakıf mütevellilerine, hatiplere, imamlara, müezzinlere vb. meslek erbabına yönelik yapılan nasihatlerden oluşmaktadır (Çalka, "Sâfi Mustafa Efendi..." 2008: 243).

⁴¹ Osmanlı şairi, biyografi yazarı Osmanzâde Ahmed Tâ'ib (öl. 1724) müderrislik ve kadılık görevlerinde bulundu. Evi şair, âlim ve müzikşinasların toplantı yeri olan, veziriâzam İbrâhim Paşa ve III. Ahmed'in takdirini kazanan Ahmed Tâ'ib "reis-i şâirân" olarak anılmıştır. Arapça ve Farsçaya da vâkıf olan Ahmed Tâ'ib Efendi sadece şair değil aynı zamanda güçlü bir münşî idi. *Sıhhatâbâd* ve *Münşeât* adlı eserleri vardır (DİA, 34. Cilt, 2-4).

⁴² Tezkire müellifi ve şair Mustafa Safâyî (öl. 1725-26) Dîvân-ı Hümâyun kâtipliği, sadâret mektupçuluğu, defter eminliği ve evkâf muhasebeciliği görevlerinde bulundu. Şairliği hakkında olumlu ve olumsuz birtakım görüşler bulunan Safâyî'nin mürettep bir divana sahip olduğuna dair iddialar yer almakla birlikte böyle bir divanın varlığı doğrulanmamıştır. Safâyî'nin *Nuhbetü'l-âsâr min fevâidi'l-eş'âr* adlı tezkiresi *Rizâ Tezkiresi*'ne zeyil olarak hazırlanmış olup eserde 1640-1720 yılları arasında yaşayan şairlere yer verilmektedir (DİA, 35. Cilt, 444-445).

⁴³ Müdderis, Galata mollası ve ardından İstanbul kadısı, Anadolu kazaskeri olan Sâlim (öl.1739) âlim ve şairdir. Dört ciltten oluşan *Mâhiyetü'l-âşîkîn*, tamamına yakın *Aynî Tarihi Tercümesi*, *Tezkire-i Şuarâ* adlı eserleri vardır (SO, 5. Cilt, 1477).

⁴⁴ Antakyalı Şehdî (öl. 1731) İstanbul'da kibar dairelerinde terbiye görüp hoca oldu. Arapça, Farsça ve Türkçe nazm ve nesirde usta olup divan sahibi bir şairdir (SO, 5. Cilt, 1571).

- Şu‘arâ-yı Bedi‘ü’l-Beyândan Bu Cerîde-i ‘İrfâna Terceme ve Âsârı Sebk İden Nahîfî Süleymân⁴⁵ Hazretlerinin Tahrîr Eylediği Takrîz-i Latîfdir.
- Sâbıkân Yenişehir Kâzîsı Olan Fâzıl-ı Devrân Râzî ‘Abdü’l-Latîf⁴⁶ Efendi Hazretlerinin Tahrîr Eylediği Takrîzdir.
- Fuhûl-i Kirâmdan Sâbıkân Mısır Kâzîsı Olan Kâmî Mehmed Efendi Hazretlerinin Tahrîr Eylediği Takrîz-i Latîfdir.
- Sâbıkân İzmir Kâzîsı Olan ‘Allâme-i Zamân Mirzâ-Hân-ı Devrân Mirzâ-Zâde Neylî Ahmed Efendi Hazretlerinin Tahrîr Eylediği Takrîz-i Latîfdir Ki Kalem-i Nûr İle Çehre-i Hûra Yazılmaga Şâyândır.
- Mevâlî-i ‘İzâmdan ‘Osmanzâde Tâ’ib Ahmed Efendinin Tahrîr Eylediği Takrîz-i Latîfdir.
- Dîvân Hâcelerinden Muhammed Efendinin Takrîzidir.
- Müderrisîn-i Kirâmdan Seyyid Hüseyin Vehbî Efendinin Tahrîr Eylediği Takrîz-i Latîfdir.
- Dîvân Hâcelerinden Mısır Mukabelecisi Olan Hasîb Mehmed Efendi⁴⁷ Nâm Şâ‘ir-i Mâhirin Tahrîr Eylediği Takrîzdir.
- Hâlâ Şehremîni Rûz-nâmecisi Olup Bu Cerîde-i ‘İrfâna Feyzî Mahlas ile Terceme ve Âsârı Sebk Eden Subhîzâde Feyzullâh Efendinin Tahrîr Eylediği Takrîz-i Latîfdir.
- Bu Cerîde-i ‘İrfâna Terceme ve Âsârı Sebk Eden Seyyid Kelîm Efendinin⁴⁸ Tahrîr Eylediği Takrîzdir.
- Müderrisîn-i Kirâmdan Rıf‘atî ‘Ali Beg Efendinin Tahrîr Eylediği Takrîz-i Latîfdir.
- Müderrisîn-i Kirâmdan Nedîm Ahmed Efendi⁴⁹ Hazretlerinin Tahrîr Eylediği Takrîzdir.

⁴⁵ Manzum Mesnevî tercümesiyle tanınan divan şairi Nahîfî (öl.1738) önce Yeniçeri Ocağı Kalemî’ne girerek Has Oda’da hizmete başladı. Mısır’a giderken Konya’ya uğrayıp Mevlevîliğe intisap etti. Sebk-i Hindî tesirinde bir sanat anlayışına sahip olan Nahîfî, Nâbî ve Sâbit gibi hikemî şiir söylemede belli bir başarıya ulaşmış, şiirlerinde atasözleri, deyimler, İstanbul ağzına mahsus kelime ve tabirleri başarıyla kullanmıştır. Türk edebiyatında en çok naat yazan isimler arasında zikredilir. Manzum ve mensur çok sayıda eseri olan Nahîfî’nin *Divan*, *Mevlidü’n-nebî*, *Sefâretnâme*, *Nasîhatü’l-vüzerâ* ve *Hilyetü’l-envâr* adlı eserleri mevcuttur (DİA, 32. Cilt, 297-299).

⁴⁶ Müderris, askerî kessâm, nâib, Haremeyn müfettişliği, mollalık ve İstanbul kadılığı görevlerinde bulunan Râzî (öl. 1733) usta bir şairdir (SO, 4. Cilt, 1363).

⁴⁷ Hasîb Mehmed Efendi (Seyyid) (öl. 1709) Mısır’a gidip Mevlevî oldu. Nihayet İznik Mevlevihânesi şeyhi oldu. Divan sahibi bir şairdir (SO, 2. Cilt, 649).

⁴⁸ Asıl adı Eyüp olan Kelîm’in (öl. 1687) dönem şairleri arasında dikkate değer bir yeri vardır. Mürettep bir divanı mevcuttur (SAT, 509).

- Hâlâ Mâliyye Kalemi Baş Halîfesi Olan Hamdi Ahmed Efendi Nâm Pîr-i Kâmilin Tahrîr Eylediği Takrîz-i Latîftir.
- Zurafâ-yı ‘Asrdan Murtazazâde Muhammed Efendinin Tahrîr Eylediği Takrîzdir.
- Sâdât-ı Kirâmdan Şu’arâ-yı Zevî’l-ihtirâmdan Seyyid Eşref Nâm Şa’ir-i Mâhirin Tahrîr Eylediği Takrîz-i Latîfdir.
- Erbâb-ı Ma’ârifden Sâlih Efendi Nâm Kâmilin Tahrîr Eylediği Takrîzdir.

Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdiredân (Bursa Tarihi) (İsmâil Belîğ (öl. 1729)) (18. yüzyıl)

İsmâil Belîğ⁵⁰’in *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*’ında ye alan takriz için 1871 Hüdavendigâr Matbaası basımı nüsha kullanılmıştır. Eserde yer alan takrize dair şöyle bir not düşülmüştür: “Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdiredân li-İsmâil Belîğ Efendi el-Burûsevî Kıdvetü’l-muhakkıkîn ve esvetü’l-mudakkıkîn eş-şeyh İsmâ’il Hakkı⁵¹ Hazretlerinin bu kitâb-ı belâgat-nisâbı manzûr-ı dekâyik-i nüşûrları oldukda ser-zede-i tab‘-ı latîfleri olan takrîz manzûmeleri asıl nüshasında zîver-i silk-i sutûr olmasıyla teberrûken işbu mahalle dahi derc ü tab‘ olundu”. Görüldüğü üzere bu başlık, söz konusu takrizin eserin asıl nüshasında da yer aldığını bildirmektedir.

Vahîd Mahtûmî (öl. 1732) Divanı (18. yüzyıl)

Vahîd Mahtûmî Divanında yer alan takrizler için Bahattin Kahraman’ın “Vahîd Mahtûmî Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Eserlerinin Tenkitli Metni” (1995) başlıklı doktora tezinden faydalanılmıştır. Takrizlerin orijinali için Millet

⁴⁹ Divan şiirinde kendi adıyla anılan bir tarz ortaya koyan Nedîm (öl. 1730) kütüphanesinin hâfız-ı kütüblüğünü yaptığı İbrâhim Paşa tarafından kurulan tercüme heyetlerinde görevlendirilerek meslek hayatında hızla ilerledi. Hariç Medresesi müderrisliği, Mahmud Paşa Mahkemesi nâibliği ve çeşitli medreselerde müderrislik yaptı. “Nedîmâne” denilen yeni bir tarz geliştirmiştir. Bu tarzın esasını söyleyiş mükemmelliği, yerlilik arzusu ve şuh eda oluşturur. Divan, *Sahâifü’l-ahbâr* ve *Aynî Tarihi* gibi eserleri mevcuttur (DİA, 32. Cilt, 510-513).

⁵⁰ Kendi adıyla da anılan şairler tezkiresi ve vefeyâtname türündeki eseriyle tanınan şair ve tezkire yazarı olan İsmâil Belîğ (öl. 1729) imamlık, mahkeme nâibliği, müfettiş kâtipliği, imaret şeyhliği gibi görevlerde bulundu. *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdiredân, Nuhbetü’l-âsâr li-zeyli Zübdeti’l-eş’âr, Gül-i Sad-berg adlı* eserleriyle bilinmektedir (DİA, 5. Cilt, 415-416).

⁵¹ Celvetî şeyhi, müfessir, şair olan İsmail Hakkı-i Burusevî (öl. 1725) Şeyhi Osman Fazlî’nin yanı sıra başta Muhyiddin İbnü’l-Arabî olmak üzere Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Sadreddin Konevî, Üftâde ve Aziz Mahmud Hüdâyî’nin tesirinde kalmıştır. Dinî ve tasavvufî kültürünü yansıtan manzumelerinin yanı sıra mürettep bir divanı mevcuttur. *Mi’râciyye* ve *Manzûmât* gibi eserlerinin yanı sıra *Muhammediye* ve *Mesnevi*’ye yazdığı şerhler başta olmak üzere çok sayıda şerhi mevcuttur (DİA, 23. Cilt, 102-110).

Yazma Eser Kütüphanesi AEMNZ 491 numaralı yazma kullanılmıştır. Takrizler divanda şu başlıklarla yer almaktadır:

- Takrîz Ez-ân Es‘ad Efendi⁵².
- Takrîz-i Râşid Efendi⁵³.
- Takrîz Ez-ân Seyyid Vehbî⁵⁴.
- Takrîz-i İmâm-ı Sultânî⁵⁵.
- Takrîz-i Vezir-i Mükerrerem ‘İzzet Paşa⁵⁶ Defterdâr-ı Şikk-ı Evvel.
- Takrîz-i Kâtibü’s-sırrü’s-sultânî Fâ’iz.
- Takrîz Ez-ân Sâmi Efendi⁵⁷.
- Takrîz-i Necîb Efendi⁵⁸.

***Arpaeminizâde Sâmi* (öl. 1734) *Divanı* (18. yüzyıl)**

Yazdığı takrizlere divanında yer veren Arpaeminizâde Sâmi’nin⁵⁹ söz konusu takrizleri için Fatma Sabiha Kutlar tarafından hazırlanan *Arpaeminizade Mustafa Sâmi Divanı* (2004) adlı neşir ile Kemal Kahramanoğlu’nun “Sâmi, Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divanı’nın Tenkitli Metni” (1995) başlıklı doktora tezinden

⁵² تقریض از ان اسعد افندی رحمه الله تعالى

⁵³ Osmanlı vakanüvisi, şair ve münşi olan Râşid Mehmed Efendi (öl. 1735) müderrislik, Haremeyn müfettişliği, kadılık ve vakanüvislik görevlerinde bulundu. Nevşehirli Damad İbrâhim Paşa’nın sadrazamlığı sırasında da vakanüvislik görevinde kaldı, onun emriyle vekâyinâmesini Naîmâ’nın bıraktığı yerden başlattı. Aynı zamanda şair olan Râşid’in şiirlerinde hikemî tarz hâkimdir. Söyleyişlerinde Sebk-i Hindî akımının ağır, külfetli anlatım ve zincirleme tamlamalarına rastlanır. *Şihhatâbâd, Münşeât, Fetihnâme* eserlerinden bazılarıdır (DİA, 34. Cilt, 463-465).

⁵⁴ تقریض از ان سید وهبی افندی رحمه الله

⁵⁵ Şairler arasında sıralanan ve kimliğini tespit edemediğimiz bu takriz yazarının yalnızca rütbesinden haberdar olmaktadır. Yapmış olduğumuz araştırmalar sonucunda tam olarak bir tanımına ulaşamadığımız “İmâm-ı Sultânî” adlı rütbeye dair birtakım bilgileri Cornell H. Fleischer’in şu açıklamalarından edinmekteyiz: “Bu makam asıl ilmiye mesleğinin üst kademeleri kadar yüksek düzeyde bir eğitimi gerektirmiyordu. Hünkar imamına müderrislik verilebiliyor ama bireysel niteliklere göre bu en alt aşamada olabiliyordu. Bu makama atanmak anlaşılan büyük ölçüde padişahın lütfuna bağlıydı. Alt kademedeki gelenlerin bu makamdan sonra düzenli ilmiye hiyerarşisine yükselmesi gerekmiyordu” (Fleischer, *Tarihçi Mustafa Ali*, 1996: 17).

⁵⁶ Divan şairi, hattat ve devlet adamı İzzet Ali Paşa (öl. 1717) defterdar mektupçusu, başdefterdarlık, vezirlik, sadâret kaymakamı ve Anadolu beylerbeyliği görevlerinde bulundu. III. Ahmed ve Nevşehirli Damad İbrâhim Paşa döneminin önemli şair ve âlimlerinden olan İzzet Ali Paşa’nın Arapça ve Farsçası çok iyiydi. Divan, *Nigârname* ve *Târih-i Aynî*’den çevirmiş olduğu bir parçası mevcuttur (DİA, 23. Cilt, 556-557).

⁵⁷ تقریض از ان سامی افندی رحمه الله

⁵⁸ *Devhatü’l-küttâb* adlı eseriyle tanınan hattat, şair ve âlim Suyolcuzâde Mehmed Necîb (öl. 1758) müderrislik, Haremeyn teftiş kâtipliği ve kadılık görevlerinde bulundu. “Necîbâ” mahlasıyla yazdığı şiirleri ve düşürdüğü tarihleri mürettep divanında toplamıştır. Mehmed Necîb Efendi’nin en önemli eseri hat sanatları konusunda başvuru kaynağı olan *Devhatü’l-küttâb*’dır (DİA, 38. Cilt, 2).

⁵⁹ Vakanüvis ve şair olarak tanınan Arpaeminizâde Sâmi’nin (öl. 1734) asıl adı Mustafa’dır. Vakanüvisliğinden ziyade şairliğiyle tanınan Sâmi, İran edebiyatının kuvvetli etkisinde şiirler yazmıştır. Nâbi takipçilerindedir (DİA 31. Cilt, 355).

faydalanılmıştır⁶⁰. Manzum takrizin orijinali için Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 2644 numaralı yazma, mensur takrizin orijinali için ise Süleymaniye Kütüphanesi Yahya Tevfik 300 numaralı yazma esas alınmıştır. “Takrîz-i Dîvân-ı Mahtûmî Vahîd⁶¹” başlığını taşıyan manzume divanda mesneviler arasında sıralanmıştır. Yalnızca “Takrîz” başlığını içeren mensur takrîz ise Divanın sonunda yer almaktadır. Arpaeminizâde’nin bu mensur takrizinin içeriğinden anlaşıldığı üzere bu takrizin, 18. yüzyıl şairlerinden Râzî (‘Abdü’l-Latîf)’ye yazıldığı düşünülmektedir⁶².

***Seyyid Vehbî* (öl. 1736) *Divanı* (18. Yüzyıl)**

Seyyid Vehbî Divanında yer alan takriz için Hamit Dikmen’in “Seyyid Vehbî ve Divanının Karşılaştırmalı Metni” (1991) başlıklı doktora tezinden faydalanılmıştır. Takrizin orijinali için Millet Yazma Eser Kütüphanesi AEMNZ 497 numaralı yazma kullanılmıştır. Divanda yer alan takriz şu başlığı içermektedir:

- Takrîz Berây-ı Eş’âr-ı Vâhidâ Çelebi⁶³.

***Neylî* (öl. 1748) *Divanı* (18. yüzyıl)**

Neylî⁶⁴ Divanında yer alan takrizler için Sadık Erdem tarafından hazırlanan *Neylî ve Dîvânı* (2005) adlı neşirden faydalanılmıştır. Takrizlerin orijinaleri için Süleymaniye Kütüphanesi Âtîf Efendi 2115 ve Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Selim Ağa 936 numaralı yazmalar kullanılmıştır. Divanda yer alan dört takrizden iki tanesi yalnızca “Takriz” başlığını içermekle birlikte diğer iki takriz Divana şu başlıklarla kaydedilmiştir:

- Takrîz-i Manzûme-i Vâsık Efendi⁶⁵.
- Takrîz-i Nev-edâ-yı Seyyid Feyzî⁶⁶.

⁶⁰ Söz konusu çalışmalarda Arpaeminizâde Sâmî’nin Râzî için yazdığı mensur takrize yer verilmediği görülür.

⁶¹ Öğrenimini Enderun’da tamamladıktan sonra sarayda çeşitli görevlerde bulunan Vahîd Mahtûmî’nin (öl. 1732) son görevi hazine ağalığıdır. Genellikle “Vahîd” kullanan şair divanının şarkılar kısmındaki manzumeler ve bazı eserlerinde “Mahtûmî”yi de kullanmıştır. Bu ikinci mahlas daha çok halk şiiri çevreleriyle ilgi görmüştür. (DİA, 42. Cilt, 436).

⁶² Râzî (‘Abdü’l-Latîf) ile ilgili detaylı bilgi için bkz: 46. Dipnot.

⁶³ Vahîd Mahtûmî’ye yazılan bu takriz Mahtûmî’nin Divanında da yer almaktadır.

⁶⁴ Divan şairi ve âlim Mirzazâde Neylî (öl. 1748) müderrislik, Mekke kadılığı ve arkasından Anadolu ve Rumeli kazaskerliği görevlerinde bulundu. Neylî’nin şiirlerinde açıklık ve sadelik dikkati çeker. Bu devir Türk şiirine tesir eden Sâib-i Tebrîzî’nin Neylî üzerindeki etkisi oldukça fazladır. Farsça ve Türkçe şiirlerden meydana gelen divanı hacim bakımından küçük bir eserdir. Aynî Tarihi Tercümesi de eserleri arasında anılmaya değerdir (DİA, 33. Cilt, 69-71).

⁶⁵ Vâsık Emin Mehmed Efendi (öl. 1751) müderrislik, kassâmlık ve Mekke mollalığı görevlerinde bulunmuş 18. yüzyıl Divan şairlerindedir. Divan sahibidir (SO, 5. Cilt, 1654).

***Senedü 'ş-Şu 'arâ* (Haşmet (öl. 1768)) (18. yüzyıl)**

Haşmet'in⁶⁷ *Senedü 'ş-Şu 'arâ*'sının sonunda yer alan takrizler için Mehmet Arslan-İ. Hakkı Aksoyak tarafından hazırlanan *Haşmet Külliyâtı* (1994) adlı neşirden faydalanılmıştır. Takrizlerin orijinaleri için ise 1871 tarihli Asır Gazetesi basımı nüsha kullanılmıştır. *Sened*'e yazılan takrizlerin ilki Koca Râgıb Paşa'ya⁶⁸, ikincisi ise Çelebizâde Âsım Efendi'ye⁶⁹ aittir. Eserin sonunda yer alan takrizlerin başlıkları şu şekildedir:

- Takrîz-i Sadr-ı Vâlâ.
- Takrîz-i Sadr-ı Fetvâ.

***Nazîr İbrâhim* (öl. 1774) *Divanı* (18. yüzyıl)**

Nazîr İbrâhim'in⁷⁰ başkalarına yazmış olduğu ve şairin kendi divanında yer alan manzum takrizler için Necdet Şengün'ün "Nazîr İbrâhim ve Dîvânı" (2006) başlıklı doktora tezinden faydalanılmıştır. Takrizlerin orijinali için Süleymaniye Kütüphanesi Lala İsmail 493 numaralı yazma kullanılmıştır. Söz konusu takrizler şu başlıkları içermektedir:

⁶⁶ Subhizâde Feyzullah Feyzî (öl. 1739) şehremini rûznâmçecisi olarak memuriyet hayatına girdi. Bu görevinin ardından kethüda kâtipliği, defterdarlık ve mektupçuluk görevlerinde bulundu. Divan, *Heft Seyyâre*, *Safânâme* adlı eserleri vardır (DİA, 12. Cilt, 523).

⁶⁷ Nükte ve hicivleriyle tanınan Haşmet (öl. 1768-69) mülâzımlık ve müderrislik görevlerinde bulundu. Tezkire yazarları ve edebiyat tarihçilerinin çoğu hoşsohbet, zarif, hazırcevap, latifeci bir şahsiyeti olan Haşmet'in şiirlerinin zayıf olduğu hususunda birleşirler. Divanındaki şiirlere bakıldığında Haşmet'in şairliği hakkında verilebilecek ilk hüküm onun bir nazîre şairi olduğudur. Divanının yanı sıra *İntisâbü'l-mülûk*, *Vilâdetnâme-i Hümâyun*, *Senedü 'ş-Şu 'arâ* adlı eserleri mevcuttur (DİA, 16. Cilt, 422).

⁶⁸ Osmanlı sadrazamı, diplomat, şair ve tarihçi Koca Râgıb Paşa (öl. 1763) kâtiplik, mektupçuluk, defter eminliği gibi görevlerle Köprülüzâde Abdullah Paşa, Bağdat Valisi Ahmed Paşa, Hekimoğlu Ali Paşa gibi seraskerlerin yanında doğu cephesini dolaştı. Bağdat defterdarlığı, maliye tezkireciliği ve reîsülküttâblık makamlarında bulundu ve nihayetinde vezîriâzamlığa getirildi. Kendisi de şair olan ve döneminin önemli hamilerinden olan Râgıb Paşa'nın Divanının yanı sıra *Münşeât-ı Râgıb*, *Fethiyye-i Belgrad* ve *Tahkîk ve Tevfîk* gibi eserleri bulunmaktadır (DİA, Cilt: 34, 403-406).

⁶⁹ Osmanlı şeyhülislâmı, vakanüvis ve şair olan Çelebizâde Âsım Efendi (öl. 1760) İstanbul'da çeşitli medreselerde müderrislik, bazı yerlerde kadılık yaptı. 1723 yılında vakanüvisliğe tayin edildi. Rumeli kazaskerliği payesi verilen İsmail Âsım Efendi, 1759 yılında Koca Râgıb Paşa'nın tavsiyesi üzerine şeyhülislâmlığa getirildi. Çelebizâde daha çok vakanüvisliği ve Râşid Târihi'nin zeyli olan Târihi ile ün yapmıştır. Şairliğinin yanı sıra döneminin önemli münşilerinden olan Çelebizâde Âsım'ın Divanı mevcuttur (DİA, 3. Cilt, 477-478).

⁷⁰ Gülşenî şeyhi, şair Nazîrâ İbrahim Efendi (öl. 1774) tahsilini sürdürürken Sezâi-yi Gülşenî'ye intisap etti. Tahsilini tamamladıktan sonra bir süre Edirne mahkemesinde kâtiplik, Edirne medreselerinde müderrislik, Babaeski, Tekirdağ, Mısır ve Eski Zağra'da kadılık görevlerinde bulundu. Oldukça hacimli bir divanı olan İbrâhim Nazîrâ tasavvuf, şiir ve edebiyatın yanı sıra tarihle de ilgilenmiştir. *Divan*, *İnsânnâme*, *Mu 'cizât-ı Enbiyâ* eserlerinden bazılarıdır (DİA, 32. Cilt, 454-455).

- Takrîz-i Feresnâme-i Dâniş⁷¹ bâ-Sitâyîş-i Hasan Paşa-zâde Halîl Paşa.
- Takrîz-i Kitâb-ı Riyâzü'l-Kâsımîn⁷².

***Fıtnat Hanım* (öl. 1780) *Divanı* (18. yüzyıl)**

Fıtnat Hanım⁷³ Divanında yer alan mensur takrizler için Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi H 921 numaralı yazma kullanılmıştır. Yalnızca “Takriz” başlığını taşıyan bu metinler Seyyid Mehmed Şerif⁷⁴ ve Seyyid Ali Behçet Musûlî⁷⁵ tarafından yazılmıştır.

***Sermed* (öl. 1787) *Divanı* (18. yüzyıl)**

Sermed⁷⁶ Divanında yer alan takrizler için Emel Ergün’ün “Sermed (Feyzullâh) Divânı” başlıklı yüksek lisans tezinden faydalanılmıştır. Takrizlerin orijinali için Yapı Kredi Sermed Çifter Kitaplığı 4870 numaralı yazma kullanılmıştır. Divanda yer alan takrizler şu başlıkları taşımaktadır:

- Takrîz Berây-ı Şerh-i Miftahü'd-deriyye-i Siyâhîzâde Ali Efendi.
- Takrîz-i Diğer.

***Mektûbât Tercümesi* (Müstakimzâde Sâdeddin Süleyman (öl. 1788)) (18. yüzyıl)**

⁷¹ Dâniş Süleyman Efendi (öl. 1775) Enderun’da yetişip peşkir ve miftah ağası olmuş ve sırkâtibi ve hazine muhasebeciliği gibi görevlerde bulunmuştur. Şair Hâtem Efendi’nin şâkirdi maarifperver bir şairdir (SO, 2. Cilt, 405).

⁷² Bu takriz Edirneli Kâmî’nin fıkıh alanında yazdığı *Riyâzü'l-Kâsımîn* adlı eserine yazılmıştır.

⁷³ Şöhreti çok yaygın, en beğenilmiş kadın divan şairi Fıtnât Hanım (öl. 1780) klasik edebiyatta gelmiş geçmiş kadın şairlerin içinde nazım tekniğine en hâkim, ifadesi en pürüzsüz ve kuvvetli olanı kabul edilmektedir. Fıtnât Hanım’ın şairliğinde dikkat çeken bir taraf da lügaz ve muamma yazmış olmasıdır. Fıtnât Hanım’ın küçük divanı, klasik şiiri bütün erkân ve esasları ile temsil edebilecek kuvvettedir (DİA, 13. Cilt, 39-46).

⁷⁴ حرره الفقر الى الاء ربه الطيف السيد محمد شريف.

Şeyhülislamlık görevinde bulunan Mehmet Şerif Efendi (öl. 1790) aynı zamanda şair Fıtnât Hanım’ın kardeşidir. Kendisi de şair olan Mehmet Şerif’in Türkçe, Arapça ve Farsça olarak kaleme aldığı şiirlerini ihtiva eden bir Divanı bulunmaktadır. (DİA, 28. Cilt, 531)

⁷⁵ حرره الفقر الى الاء ربه العى السيد على مهت الموصلى.

⁷⁶ Matematikçi, hattat ve şair olan Şekerzâde Feyzullah Sermed (öl. 1787) astronomi ve matematiğin yanı sıra diğer aklî ve naklî ilimlerle de ilgilendi. Ayrıca onun şair ve mûsikişinas olduğu bilinmektedir. Divan, *Maksadeyn, Emsiletü't-Telhîs li'bni'l-Bennâ ve'l-Hâvî li'bni'l-Hâim, Kenzü'd-dekâ'ik* adlı eserleri vardır. (DİA, 38. Cilt, 488-489)

Müstakimzâde Sâdeddin Süleyman'ın⁷⁷ *Mektûbât Tercümesi*'nde yer alan mensur takrizler için 1853 tarihli Ali Rıza Efendi Matbaası basımı nüsha kullanılmıştır. Eserde yer alan takrizler şu başlıkları içermektedir:

- Takrîz-i Yusûfzâde⁷⁸ Şârihü'l-Buhârî.
- Takrîz-i Hanîf Efendi⁷⁹ Şârihü'ş-Şifâ.
- Takrîz-i Vâlid-i Mütercim.

Şeyh Gâlib (öl. 1799) Divanı (18. yüzyıl)

Şeyh Gâlib⁸⁰ Divanında bulunan takriz için Muhsin Kalkışım tarafından hazırlanan *Şeyh Gâlib Divanı* (2013) neşri ile Abdülkadir Gürer'in "Şeyh Gâlib Divanı" (1993) başlıklı doktora tezinden faydalanılmıştır. Takrizlerin orijinaleri için Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi 658 numaralı nüsha kullanılmıştır. Söz konusu takriz divanda şu başlıkla yer almaktadır:

- Takrîz-i Mecmû'â-i Cenâb-ı Seyyid Pertev Efendi⁸¹.

Mehmed Emin Sabrî (öl. 1813) Divanı (18. Yüzyıl)

Mehmed Emin Sabrî⁸² Divanında yer alan takriz için 1299 (1882) tarihli Hüdavendigâr Vilayeti Matbaası basımı nüsha kullanılmıştır. Divanda tarihler arasında yer alan takrizin başlığı şu şekildedir:

⁷⁷ Biyografi âlimi, mutasavvıf ve hattat olan Müstakimzâde Sâdeddin Süleyman (öl. 1788) başta tasavvuf olmak üzere dinî ilimlerin hemen hepsinde, dil ve edebiyat sahasında çok sayıda eser kaleme aldı. Şairlik yönü de bulunan Müstakimzâde tarih düşürmede çok başarılıdır. *Mecelletü'n-nisâb, Devhatü'l-meşâyih, Şerh-i Dîvân-ı Alî, Durûb-ı Emsâl* ve *el-İstîlâhâtü'ş-Şi'riyye* adlı eserleri mevcuttur (DİA, 32. Cilt, 113-115).

⁷⁸ Kıraat ilminde usta olan Yusufzâde 'Abdullah Hilmî Efendi (öl. 1669) Buhârî şerhiyle bilinmektedir. Şiire yeteneği olmakla birlikte Hilmî mahlasıyla Arapça, Farsça ve Türkçe şiirler yazmıştır (OSM, 364-365).

⁷⁹ Osmanlı âlimi olan Hanîf İbrâhim Efendi (öl. 1775) çeşitli medreselerde müderrislik görevinde bulundu. Hadis ve siyer konularında çalışmalar yaptı. Sade bir dil kullanma gayretine rağmen Türkçe eserlerini Arapça ve Farsça terkiplerle süslü bir şekilde, ancak akıcı bir üslupla yazmış olan Hanîf Efendi'nin şiirde de güçlü olduğu eserlerinde rastlanan çok sayıdaki şiirden anlaşılmaktadır (DİA, 16. Cilt, 39-42).

⁸⁰ Klasik Türk şiirinin son dönem büyük şairlerinden Şeyh Gâlib (öl. 1799) Dîvân-ı Hümâyun Kaleminde bir müddet çalıştıktan sonra Konya'ya gidip Mevlânâ Dergâhı'nda çileye girdi. Çilesini 1787'de Yenikapı Mevlevihânesi'nde tamamlayarak "dede" oldu. Şeyh Galib gelenekten intikal eden, alışkanlıkların yönettiği bir şiir mekanizması yerine çok defa tesadüfî olmayarak seçtiği vezinleri, kafiyeleri, iç sesleri (aliterasyon ve asonans), girift mazmunları ve itinalı diliyle Divan şiirinde son büyük hamleyi yapmıştır. Bu hamlede Sebki Hindî'ye mensup şairlerin etkisi önemlidir. Divan, *Hüsn ü Aşk, Şerh-i Cezîre-i Mesnevî, es-Sohbetü's-sâfiye* adlı eserleri mevcuttur (DİA, 39. Cilt, 54-57).

⁸¹ Pertev Mehmed Efendi (Muvakkitzâde) (öl. 1807) Mektûbî-i sadr-ı âlî ve sonra Dîvân-ı Hümâyun hulefâlığı yapmıştır. Divan sahibi usta bir şairdir (SO, 4. Cilt, 1332).

⁸² Mehmed Emin Sabrî (1768-1813) "Karayılanzâde" denmekle meşhurdur. Divanı akrabalarından Bursalı Eşref Bey tarafından 1882'de Bursa'da basılmıştır (SATŞ III 1545).

- Hüdavendigâr Vilâyet-i Celîlesi Sâbık Müdde‘î-i ‘Umumîsi Fuzalâ-yı Benâmdan Nâcim Efendi⁸³ Hazretlerinin Tarih ü Takrîzidir.

***Burhân-ı Kâtu*‘ (Mütercim Âsım (öl. 1819)) (18. yüzyıl)**

Mütercim Âsım⁸⁴,ın Farsça *Burhân-ı Kâtu*’ında yer alan takrizler için 1851 tarihli Takvimhâne-i Âmire basımı nüsha kullanılmıştır⁸⁵. *Burhân-ı Kâtu*’ya Kazasker İzzet Mustafa⁸⁶, Mehmed Atâullâh Efendi ve Mehmed Münîb tarafından birer Arapça ve Vehbi-i İlâhi tarafından da bir Türkçe mensur takriz yazılmıştır.

***Ahmet Şâkir* (öl. 1819) *Divanı (Ravza-i Verd)* (18. yüzyıl)**

Ahmet Şâkir⁸⁷ Divanının baş kısmında yer alan takriz metinleri için Nuray Şahin’in “Şâkir Ahmed Paşa Divanı” başlıklı yüksek lisans tezinden faydalanılmıştır. Takrizlerin orijinaleri için Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmûd Efendi 3968 (İstanbul 1852) numaralı matbu nüsha esas alınmıştır. Divanda yer alan takrizler şu başlıkları taşımaktadır:

- Takrîz-i Hazret-i ‘İsmet Beg Efendi⁸⁸ Sadr-ı Rûm-ı Sâbık.
- Takrîz-i Mehmed ‘Ata’ullâh Efendi⁸⁹ Nakîbü’l-Eşrâf Bâ-Pâye-i Sâdaret-i Rûm İli.

⁸³ Şair, hukukçu ve idareci olan Abdurrahman Nâcim Efendi (öl. 1895) Dersâdet kütüphaneler müfettişliği, maiyet kâtipliği, Paris’teki Mekteb-i hocalığı, Beyazıt Rüşdiyesi Farsça hocalığı, Vekâyi-i Zabtiyye gazetesi müdürlüğü, Dersâdet Meclis-i Temyiz Şubesi mümeyyizliği, Şam bölgesindeki Bekâülâziz kaymakamlığı gibi çeşitli görevlerde bulundu. Türkçe, Arapça ve Farsça şiirlerden oluşan *Gülzâr-ı Âsâr* (Beyrut 1892), Osmanlı Devleti’nde basılan ilk kütüphane defteri *Kütübhâne-i Dâmad İbrâhim Paşa* (İstanbul 1862), “âdâb ve ulûm-i nâfiaya dair” bir tür antoloji mahiyetinde olan *Safvetü’l-kelem* ve bir gazel şerhi olan *Hüviyyet-i Sübhânî ve Mâhiyyet-i İnsânî* adlı eserleri mevcuttur (DİA, Cilt: 32, 274).

⁸⁴ Sözlük yazarı ve tarihçi Mütercim Âsım (öl. 1819) III. Selim’e sunduğu *Tibyân-ı Nâfi’ der Terceme-i Burhân-ı Kâtu* adlı eseriyle sefâret, vekâyi’ tahriri ve nâmenüvislik gibi görevlere getirilmiştir. Asıl başarısını en çok sözlükçülük alanında göstermiş, Farsça ve Arapçadan Türkçeye çevirdiği iki eserle “Mütercim” unvanını almış, ayrıca vakanüvis sıfatıyla yazdığı eser ve yaptığı tercümelemlerle tarih alanında adını duyurmuştur. Üç dilde şiir yazacak kadar güçlü bir edip olan Âsım Efendi’nin, *Tibyân-ı Nâfi’* ile *Kâmus Tercümesi*’nin önsözünde yer alan şiirleri bu alandaki maharetini göstermeye yeterlidir. *Burhân-ı Kâtu* ve *Kâmus Tercümesi* bilenen eserleri arasındadır (DİA, 32. Cilt, 200).

⁸⁵ Söz konusu takrizler, Mürsel Öztürk ve Derya Örs tarafından hazırlanan *Burhân-ı Kâtu* neşrinde yer almamaktadır (bkz. *Burhân-ı Kâtu*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000).

⁸⁶ Osmanlı hat ve müzikisinin 19. yüzyıldaki büyük isimlerinden Mustafa İzzet, (öl. 1876) Eyüp Sultan Camii hatipliği, Lâleli Camii Vakfı’nın idareciliğini yapmış, Selânik, Mekke ve İstanbul, Anadolu ve Rumeli kazaskerliği görevlerinde bulunmuştur (DİA, 31. Cilt, 304-307).

⁸⁷ Çeşitli devlet görevlerinde bulunan Ahmet Şâkir Paşa (öl. 1819) şair kimliğiyle şöhret kazanmamıştır. Şiirlerinde dini içerik hakimdir (FAT, 234).

⁸⁸ Şeyhülislâm Arif Hikmet Bey’in babası olan İbrahim İsmet Bey (öl. 1807) III. Selim devri kazasker ve nakîbüleşraflarındadır (DİA, 3. Cilt, 365).

- Takrîz-i Es-Seyyid Mehmed Münîb Efendi⁹⁰ el-Kazı Be-Mekketü'l-Mükerreme.
- Takrîz-i Muhammed Hafîd Efendi⁹¹ el-Kazı Be-‘Asker-i Anadolu Sâbıkân Takrîz-i ‘Âsım Efendi.

***Mihnet-keşân* (Keçecizâde İzzet Molla (öl. 1829)) (19. Yüzyıl)**

Keçecizâde İzzet Molla'nın *Mihnetkeşân* adlı mesnevisinde “Takrîz-i Tal’ât⁹² Efendi” başlıklı Farsça bir takriz yer almaktadır. Bu takriz için Ömür Ceylan ve Ozan Yılmaz tarafından hazırlanan *Bir Sürgün Şaheseri: Mihnetkeşân* adlı neşirden faydalanılmıştır. Farsça olduğu için çalışmanın “EK 1” kısmında yer verilmeyen söz konusu takrizin orijinaline gidilmemiştir. Bu çalışmanın inceleme kısmında birtakım tartışmalar bağlamında irdelediğimiz söz konusu takriz, mesnevi kurgusunda yer alması itibarıyla sıradışı bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

***Ayıntablı Aynî Divanı* (öl. 1837) (19. yüzyıl)**

Ayıntablı Aynî⁹³ Divanında *Sâkînâme*⁹⁴ metninin başında yer alan takrizler için Fatma Yaşar Aksoy'un “Ayıntablı Aynî Efendi Divânı” (1997) başlıklı doktora tezi ile Mehmet Arslan tarafından hazırlanan *Sâkînâme* adlı neşirden

⁸⁹ Osmanlı şeyhülislâmı Atâullah Mehmed Efendi (öl. 1715) müderrislik, kadılık ve şeyhülislâmlık görevlerinde bulundu. Zor meseleleri bile vukufu halletmesi ve derin fıkıh bilgisi dolayısıyla değişik tarihlerde üç defa fetva eminliği görevine getirildi (DİA, 4. Cilt, 46-47).

⁹⁰ Ayıntâbî Münîb Efendi (öl. 1823) Osmanlı âlimi, kadı, edip ve şairdir. Şiirleri daha çok tarih manzumelerinden ibaret olan şair, eserlerini Türkçe ve Arapça olarak kaleme almıştır (DİA, 4. Cilt, 245).

⁹¹ Osmanlı kazaskeri ve âlimi olan ve düzenli bir medrese eğitimi gören Hafîd Efendi (öl. 1811) İstanbul kadılığı ve Rumeli kazaskerliği görevlerinde bulunmuştur (DİA, 15. Cilt, 111).

⁹² “Molla'nın da daha sonra Afgan asıllı olduğunu öğreneceği bu zarif şair hakkında, görülebilen Türk ve Fars kaynakları bir bilgi vermiyor. Molla'ya göndereceği manzum mektuplarda herhangi bir Türkçe dizesine rastlanmasa da Heratlı bir Türk olduğu tahmin edilebilir. En azından Mevlevî oluşu ve Molla'nın kendisine oldukça tumturaklı Türkçe ile mensur bir mektup göndermesi onun Türk asıllı olduğunu düşündürüyor. [...] Gelibolu'ya gelen Talat, İzzet Molla'nın tam bir ruh ikizidir. Hoş-sohbet, kalender-meşreb ve Molla'ya dahi pençesinin bükülmezliğini itiraf ettirecek kadar usta bir şairdir. Hatta Talat'ın göz kamaştırıcı Fars Dili ve Edebiyatı donanımı, kendisiyle boy ölçüşme iddiasındaki İzzet Molla'yı derinden etkilemiş ve *Mihnetkeşân*'ın belli bölümleri adeta *Şehnâme* kahramanlarının resmi geçidine sahne olmuştur. [...] Molla [...] kendisini Keşân'da ziyaret edecek olan Talat'ın her biri gerçekten edebi kıymeti haiz manzum mektuplarını toplama fikrinden hareketle bu mektupları *Mihnetkeşân* metnine dahil etmiştir. [...] Talat, İzzet Molla ve *Mihnetkeşân* için bir edebi figürden çok daha fazla bir anlam taşır” (Ceylan-Yılmaz, *Bir Sürgün Şaheseri Mihnetkeşân*, 2007: 90).

⁹³ Ayıntablı Seyyid Hasan (öl. 1837) manzum lügatı ve tarih düşürmesiyle meşhurdur. Şiirlerinde Aynî mahlasını kullanan şair, edebî şahsiyetini gazellerinden çok tarih manzumeleri ve *Sâkinâme* adlı eseri ile göstermiştir (DİA, 4. Cilt, 270).

⁹⁴ Divanıyla birlikte basılan *Sâkinâme* şairin müstakil bir eseri olarak da kabul edilir.

faydalanılmıştır⁹⁵. Takrizlerin orijinali için 1843 tarihli İstanbul Bâb-ı Seraskeri Matbaası baskılı nüsha kullanılmıştır. Sâkinâme için yazılan bu takrizlerin içerisinde takriz özelliği gösteren bir tarih manzumesi de yer almaktadır. “Sâkinâme İçün Ba’zı Zevât-ı Kirâm Hazerâtı Taraflarından İnşâd Buyurılan Takârîz-i Nefise” başlığı ile takdim edilen bu takrizler divanda şu başlıklarla sıralanmıştır:

- Umûr-ı Mülkiyye Nâzırı Merhûm Pertev Paşa⁹⁶ Hazretlerinin Takrîzi.
- Sudûr-ı ‘Îzâmdan ve Meclîs-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı ‘Adliyye A’zâsından ‘İsmet Beg Efendizâde ‘Arif Hikmet Beyefendi⁹⁷ Hazretlerinin Takrîzi.
- E’âzım-i Ricâl-i Devlet-i ‘Aliyyeden ve Meclis-i Vâlâ-yı Mezkûr A’zâsından Tâhir Selâm Beyefendi⁹⁸ Hazretlerinin Takrîzi.
- Sudûr-ı ‘Îzâmdan Hâlâ Nâkibü’l-Eşrâf ve Vakâyı’-Nüvis-i Devlet-i ‘Aliyye Es’ad Efendi⁹⁹ Hazretlerinin Takrîzi.
- Diger Târih.
- Dâhiliyye Müsteşârı Merhûm Şerîf Beyefendi Hazretlerinin Takrîzi.
- Mütéhayyizân-ı Ricâl-i Devlet-i ‘Aliyyeden ‘Âtîf Beyefendi Hazretlerinin Takrîzi.
- Mektûbî-i Hazret-i Sadr-ı ‘Âlî Hulefâ-yı Ma’ârif İntimâsı Mütéhayyizânından el-Yevm Mümeyyizlik Me’mûriyyetinde Bulunan Kemal Efendi Hazretlerinin Takrîzi.
- Şu‘arâdan Rahmî Efendinin¹⁰⁰ Takrîzi.

⁹⁵ Aynî Divanının kullandığımız matbu nüshasında Divan ile *Sâkinâme* arasında yer alan bu takrizlere Mehmet Arslan *Sâkinâme* adlı kitabında nüshaları tanıtırken değinmiş, takrizler ve yazarlarına dair bilgiler vermiş (bkz. 2003: 50), ancak takrizlere eserinde yer vermemiştir. Aynı şekilde Mehmet Arslan, yayıma hazırladığı *Ayıntablı Aynî Divanı*’nda söz konusu takrizlere değinmiş (bkz. s. 17-18) ancak neşrinde yer vermemiştir.

⁹⁶ Osmanlı devlet adamı ve şair Mehmed Pertev Paşa (öl. 1837) Nakşi şeyhlerinden Ali Behçet Efendi’nin müritlerinden olan Pertev Paşa, devlet adamlığının yanında döneminin tanınmış şairlerindendi. Pertev mahlasıyla yazdığı şiirleri Divanında toplanmıştır. (http://tr.wikipedia.org/wiki/Pertev_Paşa -29.01.2014-)

⁹⁷ Osmanlı şeyhülislâmı, şair ve tezkire yazarı Seyyid Hacı Ahmed Ârif Hikmet (öl. 1859) nakîbüleşraf, Anadolu kazaskeri, Rumeli kazaskeri ve Şeyhülislamlık gibi önemli devlet görevlerinde bulunmuştur. Klasik tarzın son temsilcileri arasında sayılmaktadır. Kendi adıyla anılan tezkiresi, Anadolu ve Rumeli dışına pek çıkmayan diğer Osmanlı tezkirelerinden farklı olarak bu bölgeler dışında kalan şairleri içermesiyle dikkat çeker (DİA, 3. Cilt, 365).

⁹⁸ Tâhir Selâm (öl. 1844) Sadaret mektupçuluğu, muhasebecilik, büyük ruznamçecilik, adliye azalığı görevlerinde bulunmuştur. Divanı mevcuttur (SATŞ III 1683).

⁹⁹ Babasının sahaflar şeyhi olması itibarıyla Sahaflar Şeyhizâde olarak anılan Es’ad Efendi (1789-1848) vakânüvislik, takvimhâne nâzırlığı ve kadılık gibi önemli görevlerde bulunmuştur. Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılmasını anlatan *Üss-i Zafer* adlı şöhret bulmuş eserinin takdimiyle kendisine Evkaf müfettişliği ve Üsküdar mahreci pâyesi verildi. Es’ad Efendi ayrıca nadide eserlerden derleyip vakfettiği kitaplarla da ilim çevrelerinde müstesna bir yere sahip olmuştur. Eserleri arasında Divanı ve *Üss-i Zafer* anılmaya değerdir (DİA, 11. Cilt, 341).

- Diğer.
- Re'is-i Esbak Merhûm Vâsîf Efendizâde Mevâlî-i 'Îzâmdan Merhûm Lebîb Efendinin¹⁰¹ Takrîzi.

***Enderunlu Halîm* (öl. 1839) *Divanı* (19. yüzyıl)**

Enderunlu Halîm¹⁰² tarafından yazılan ve şairin divan tertibinde gazeller arasında yer alan takriz için Mehmet Turgutlu'nun "Enderunlu Halîm Dîvânı" (2008) başlıklı yüksek lisans tezinden faydalanılmıştır. Takrizin orijinali için Ankara Millet Kütüphanesi 06 Mil Yz. FB 314 numaralı yazma kullanılmıştır. Divanda yer alan takriz şu başlığı taşımaktadır:

- Takrîz Berây-ı Neş'et Efendi.

***Sahaflar Şeyhizâde Es'ad Efendi* (öl. 1848) *Divanı* (19. yüzyıl)**

Sahaflar Şeyhizâde Mehmed Es'ad Efendi Divanında yer alan takrizler için Fatih Aydoğan'ın "Sahaflar Şeyhizâde Es'ad Mehmed Efendi Divanı" (2003) başlıklı yüksek lisans tezinden faydalanılmıştır. Takrizlerin orijinaleri için Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 1749 numaralı yazma kullanılmıştır. Es'ad Efendi'nin Divanında Keçecizâde İzzet Molla'nın *Mihnetkeşân*'ına yazdığı takriz için ayrıca Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 3852 numaralı yazmadan da yararlanılmıştır. Sahâflar Şeyhizâde'nin başkalarına yazmış olduğu bu takrizler divanında şu başlıklarla yer almaktadır:

- Takrîz-i Sâkî-nâme-i Nev-üslûb-ı Seyyid Hasan 'Aynî Efendi.
- Mir-i'Âlem-zâde İbrahim Halîl Rıf'at Begin Sitâyîş-i Pâdişâhide Âyine-i Zafer (1831-32) Nam Manzûmesine Takrîz.
- Takrîz-i Surnâme-i Manzûme-i Seyyid Hızır.

¹⁰⁰ Rahmî Mustafa Efendi (öl. 1751) Bâbiâli'den yetişerek Damad İbrahim Paşazâde Mehmed Paşa'ya divân kâtibi ve sonra tersâne kâtibi oldu. Tarih düşürmede mâhir olan Rahmî Efendi'nin divanı vardır. (SO, Cilt: 4, 1343).

¹⁰¹ Reisülküttab Vâsîf Efendi'nin oğlu olan Lebîb (öl.1837-38) müderrislik ve mollalık görevlerinde bulunmuştur (SO, 3. Cilt, 900).

¹⁰² II. Mahmud devri şairlerinden olan Enderunlu Halîm Bey (1808-1839) Enderunda cameşuybaşıklık yaptı (SO, Cilt II, 587).

- Mevâlî-i Fihâmdan Keçecizâde Mehmed ‘İzzet Efendi¹⁰³ Merhûmun Mihnet-Keşân-Nâm Manzûmesine Takrîzi ve Tercüme-i Ahvâlini Hâvi Mesnevîdir.
- Mir-i ‘Alemzâde Mîr-i Mûmâileyhin *Gülşen-i Hurremî-Nâm* Surnâmesine. Der Zahr-ı *Miftâhu’l-’Ulûm* Ya’kûb-ı Sekkâkî¹⁰⁴.
- *Emsâl-i Meydânî*¹⁰⁵ Nüşhası Zahrına.

Üss-i Zafer (Sahaflar Şeyhizâde Es‘ad Efendi (öl. 1848)) (19. yüzyıl)

Sahaflar Şeyhizâde Es‘ad’ın *Üss-i Zafer*’inde yer alan takriz için Mehmet Arslan tarafından hazırlanan *Üss-i Zafer* (2005) adlı neşirden faydalanılmıştır. Takrizin orijinali için 1848 Süleyman Efendi Matbaası basımı nüsha kullanılmıştır. Başlık taşımayan bu takriz Keçecizâde İzzet Molla tarafından manzum ve mensur olarak yazılmıştır.

Hilye-i Sultânî (Ruşuklu Ali Fethî Efendi (öl. 1857)) (19. yüzyıl)

Ruşuklu Ali Fethî Efendi’nin¹⁰⁶ *Hilye-i Sultânî*’sinde yer alan takrizler için Hüseyin Şıra’nın “Ruşuklu Ali Fethî Efendi Hayatı, Eserleri ve Hilyesi” (2008) başlıklı yüksek lisans tezinden faydalanılmıştır. Takrizlerin orijinali için söz konusu tezin ek kısmında yer alan İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi 7968 numaralı yazma kullanılmıştır. Biri Türkçe¹⁰⁷ diğer yedi tanesi Arapça¹⁰⁸ olan takrizlerin başlıkları şöyledir:

¹⁰³ Divan şiirinin 19. yüzyıldaki son temsilcilerinden olan Keçecizâde İzzet Molla (öl. 1829) müfettişlik, kethüdâlık ve kadılık görevlerinde bulundu. Gerek divanındaki manzumelerde gerekse mesnevilerinde mahallî renkler ve yerli unsurlar dikkati çekecek derecede çoktur. İzzet Molla’nın asıl başarısı gazellerinde görülür. Bunlarda kafiye ve mazmunlarının orijinalliği, dilinin sadeliği ve sanat gösterme endişesinden uzak kalmasıyla dikkati çeker. *Dîvân-ı Bahâr-ı Efkâr*, *Dîvân-ı Hazân-ı Asâr*, *Gülşen-i Aşk* ve *Mihnetkeşân* adlı eserleri vardır (DİA, 23. Cilt, 561-563).

¹⁰⁴ Arap belâgatında çığır açmış dil bilimi âlimi Ebû Ya’kûb Sirâcüddîn Yûsuf b. Ebî Bekr (b.) Muhammed b. Alî el-Hârizmî es-Sekkâkî (öl. 1813) kelâm ve özellikle Mu‘tezile kelâmı, felsefe, dil felsefesi, mantık, fıkıh ve usulü, Arap dili, belâgat, edebiyat ve şiir alanlarında uzmandır. Sekkâkî’nin sihir, tılsım, astroloji, yıldıznâme, cin teshiri ilmi, gezegenleri çağırma, simya, gök cisimleriyle arzın hassaları ilmi gibi esrarlı ilimlerde (ilm-i ledün) şöhret sahibi olduğu kaydedilir. *Miftâhu’l-Ulûm* adlı eseriyile Arap belâgatında yeni bir çığır açmış ve dönüm noktasını belirlemiştir. *Miftâhu’l-Ulûm*, *Mushafû’z-zühre*, *er-Risâletü’l-Velediyye* adlı eserleri vardır (DİA, 36. Cilt, 332-334).

¹⁰⁵ Ebû Fadl el-Meydânî’nin (öl. 1124) Arap atasözlerini derlediği kitabıdır (Şahin, Şener, “Mecmâu’l-emsâl’de Yer Alan Ef‘âl Veznindeki...”, 2008:178).

¹⁰⁶ Osmanlı bilim adamı, öğretmen, kütüphaneci, mutasavvıf, çevirmen ve şair olan Rusçuklu Osman Beyzâde Mehmet Ali Fethî Efendi (1809-1857) Hz. Muhammed’in övgüsünü anlattığı *Hilye-i Sultânî*’si ile şöhret bulmuştur. *İlm-i Tabakâtü’l-Arz* ve *Risâle-i Sermâye-i Necât li-Kesbi Merâbihü’l-derecât* adlı eserleri de bulunan Ali Fethî’nin şiir kudreti vardır (FAT, 332).

¹⁰⁷ Yalnızca Sahaflar Şeyhizâde Es‘ad Efendi’ye ait olan takriz Türkçedir. Bu takrize tezin “EK 1” kısmında yer verilmiştir.

- Takrîz-i Akşehrî Semâhatlü el-Hâc ‘Ömer Efendi.
- Takrîz-i ‘Arabzâde el-Hâc Muhammed Hamdullah Molla Efendi.
- Takrîz-i Müftî-i Meclis-i ‘Adliye Eminbeyzâde Kadrî Beyefendi.
- Takrîz-i Müftî-i Meclis Hazret-i ser-’askerî ‘İsmetbeyzâde ‘Ârif Hikmet Beyefendi.
- Takrîz-i Nakîbü’l-eşrâf Vak‘a-nüvîs Es‘ad Efendi.
- Takrîz-i Gürcî Ahmed Efendi.
- Takrîz-i Musahhîh-i Vekâyî‘-hâne-i ‘Âmire Kâresîzâde Cemâl Efendi
- Takrîz-i Balçıkî Hâce es-Seyyid ‘Ali Efendi¹⁰⁹.

***Nazîf* (öl. 1859) *Divanı* (19. yüzyıl)**

Nazîf¹¹⁰ Divanında yer alan takrizler için Mehmet Elaldı’nın “Nazîf Hayatı, Eserleri, Edebi Şahsiyeti ve Dîvânı’nın Tenkitli Metni” başlıklı yüksek lisans tezinden faydalanılmıştır. Takrizlerin orijinali için Millet Yazma Eser Kütüphanesi AEMNZ 452/1 numaralı basma nüsha kullanılmıştır. Divanda bulunan takrizlerin başlıkları şu şekildedir:

- Sudûr-ı ‘İzamdan ve Vâlâ-yı Ahkâm-ı ‘Adliye A’zasından Hâlâ Nakîbü’l-Eşrâf Tahsîn Beg Efendinin Takrîzidir.
- Mekâtib-i ‘Umumiye Nâzırı Kemal Efendinin Takrîzidir.
- Mekteb-i Rüşdiye Hâcelerinden Dârendevî Sâ’ib Efendinin Takrîzidir.

***Galabe-i Sultân-ı Aşk* (Hâfız Şerhi) (Derviş Hâfız Abdülkâdir (öl. 1864)) (19. yüzyıl)**

Derviş Hâfız Abdülkâdir¹¹¹’in *Galabe-i Sultân-ı Aşk* adlı eserine yazılan takrizler için İbrahim Kolunsağ’ın, “Derviş Hâfız Abdülkâdir, *Galebe-i Sultân-ı Aşk*” (2012) başlıklı yüksek lisans tezinden faydalanılmıştır. Takrizlerin orijinali için

¹⁰⁸ Muhammed Hamdullah Molla Efendi, Eminbeyzâde Kadrî Beyefendi, Ârif Hikmet Beyefendi, Gürcî Ahmed Efendi, Kâresîzâde Cemâl Efendi, Ömer Efendi ve Ali Efendi’ye ait takrizler Arapçadır.

¹⁰⁹ 1858-59’da Balçık (Bulgaristan) kazasında doğan Ali Efendi, Bu şehrin İbtidai Mektebinde eğitim görmüş, Türkçe okuyup yazmayı öğrenmiştir (SAOU, 1. Cilt, 247).

¹¹⁰ Âlim ve şair olan Nazîf Ahmed Efendi (1794-1859) müderrislik, mollalık, Mekke, İstanbul ve Anadolu payeliği görevlerinde bulundu. Divan, *Sefîne-i Vüzerâ Nisâbü’l-Nuhbetü-Fiker* adlı eserleri mevcuttur (SO, 4. Cilt, 1236).

¹¹¹ Hâfız Abdülkâdir Efendi (öl. 1864) İzmir Merkez Mahkemesi katipliği, İran Mektebinde Arapça ve Farsça hocalığı ve Islahane Mektebinde iki sene hocalık yapmıştır (Kolunsağ, “Derviş Hâfız Abdülkâdir *Galebe-i Sultân-ı Aşk*”, Yüksek Lisans Tezi, 2012: 14).

1920-1921 tarihli İzmir Matbaa-i Vilâyet basımı nüsha kullanılmıştır. Takrizler eserde şu başlıklarla yer almaktadır:

- Şu‘arâ-yı Be-nâmdan esbâk İzmir Nâibi Rizeli Semahâtlı İbrahim Ferîd Efendi ¹¹² Hazretlerinin Âsâr-ı Dervîşâneme Takrîz Olarak Söylemiş Oldukları Ebyâttan Şu Bir Beyti Teberrüken Bu Makama Yazıverdük.
- Üdebâdan Resmolı Ali Nazmî Efendi Hazretleri de Şu Kı’tayı Söyleyip Takrîz Olarak İhdâ Buyurmuşlardır.

Hâtimetü’l-Eş‘âr (Fatîn (öl. 1866)) (19. yüzyıl)

Fatîn ¹¹³ Tezkiresinde (*Hâtimetü’l-Eş‘âr*) yer alan takrizler için Ömer Çiftçi tarafından hazırlanan *Hâtimetü’l-Eş‘âr* (Fatîn Tezkiresi) neşrinden faydalanılmıştır. Takrizlerin orijinali için Süleymaniye Kütüphanesi Rauf Yekta 310 (İstanbul 1854) numaralı basma nüsha kullanılmıştır. Takrizler tezkirede şu başlıklarla yer almaktadır:

- Sudûr-ı ‘İzâmdan ve Meclîs-i Vâlâ Azâ-yı Ma’ârif-İttisâmından Semâhatlı Rüşdü Efendi Hazretlerinin Lisân-ı Azbû’l-Beyân-ı Arabiyye Üzre Tahrîrine Himmet Buyurmuş Oldukları Takrîz-i Garrâdır.
- Berlin Sefâret-i Seniyyesine Revnak-Efzâ Mekâtib-i Umûmiye Nâzırı Sâbık Saâdetli Kemâl Efendi Hazretlerinin Himmet Buyurdukları Takrîzdir.
- Meclîs-i Vâlâ Azâ-yı Kirâm-ı Ma’ârif-iktisâmından Sa’âdetli Subhî Beyefendi ¹¹⁴ Hazretlerinin Himmet Buyurdukları Takrîzdir.
- Medîne-i Münevvere Kadısı Fazîletli Tevhîd Efendi ¹¹⁵ Hazretlerinin Takrîzidir.

¹¹² Rizeli İbrahim Ferîd Efendi (öl. 1869) Aydın Vilayeti ve Rodos kadılığı görevlerinde bulunmuştur (SDOU, 2. Cilt, 211).

¹¹³ Şair ve *Hâtimetü’l-Eş‘âr* adlı son klasik Osmanlı şuarâ tezkiresinin müellifi Fatîn Efendi (öl. 1866) Dîvân-ı Hümâyün Kalemi ve Mühimme Kalemi Bâbîali’de görev yaptı. Kalem hayatının geleneğine uyularak kendisine Fatîn mahlası verildi. Edebiyat dünyasının önde gelen simaları arasında olan Fatîn Efendi’nin Divan ve *Hâtimetü’l-Eş‘âr* adlı tezkiresi mevcuttur (DİA, 12. Cilt, 256-260).

¹¹⁴ Osmanlı devlet adamı, ilk Türk nümismatı Subhî Paşa, Abdüllatif (öl. 1886) Mısır Mülkiye Kalemi reisliğine, Muhâsebât-ı Mısıriyye İdaresi Kalemi başkanlığı, Evkâf-ı Hümâyün nâzırlığı, Maarif nâzırlığı, müsteşarlık ve mirlivâlık görevlerinde bulundu. İbn Haldûn’un tarihinin ikinci ve üçüncü kitabını Türkçe’ye çevirmeye başlamış, daha sonra bu çeviriyi tamamlayarak İstanbul’da bastırmıştır. *Miftâhu’l-İber, Tekmiletü’l-İber, Uyûnü’l-ahbâr fi’n-nukûd ve’l-âsâr* adlı eserleri mevcuttur (DİA, 37. Cilt, 450-452).

¹¹⁵ Şeyh Hakkı Efendizâde Ahmed Tevhîd Efendi medrese eğitiminden sonra 1839 müderrislik görevine atanışının ardından Bahriye Meclisi müftülüğü ve Mekke kadılığı yapmıştır. Yetenekli bir şair olan Tevhid Efendi, ilm-i nücûmda da oldukça başarılıdır (FAT, 77).

- Meclis-i Maârif-i Umûmiye Azâsından Fazîletli Ahmed Cevdet Efendi¹¹⁶
Hazretlerinin Himmet Eyledikleri Takrîzdir.

Leskofçalı Gâlib (öl. 1867) Divanı (19. yüzyıl)

Leskofçalı Gâlib¹¹⁷ Divanına Recaizâde Mahmûd Ekrem¹¹⁸ tarafından yazılan takrîz için Ahmet Hamit Yıldız'ın “Leskofçalı Gâlib, Hayatı Dönemi Sanatı Divanı ve Metnin Bugünkü Türkçesi” (2003) başlıklı yüksek lisans tezinden faydalanılmıştır. Takrizin orijinali için Recaizâde'nin 1881-82 Matbaa-i Ebüzziya basımı *Zemzeme*'si kullanılmıştır. “Bir Takriz” başlığıyla *Zemzeme*'de yer alan söz konusu takriz için Recaizâde Mahmûd Ekrem şöyle bir dipnot düşmüştür: “Divân-ı eş'arı basdırılacak iken nasılsa Tab' olunamadı.” Recaizâde'nin bu açıklamaları söz konusu takrizin Leskofçalı Gâlib Divanının basılı nüshasında yer almadığını ve takrizin bu süreçten önce yazıldığına işaret etmektedir¹¹⁹.

Türâbî (öl. 1868?) Divanı (19. yüzyıl)

Türâbî¹²⁰ Divanında yer alan takriz için Birol Azar'ın “Türâbî Divânı (Metin-İnceleme)” (2005) başlıklı doktora tezinden faydalanılmıştır¹²¹. Takrizin orijinali için Atatürk Kitaplığı Osman Ergin 529 numaralı yazma kullanılmıştır. Divanın sonunda

¹¹⁶Tarihçi, hukukçu, mütefekkir, edip, eğitimci ve sosyolog olan Ahmed Cevdet (öl. 1895) 19. yüzyılın ünlü Türk âlimi ve devlet adamıdır. Müderrislik, vakanüvislik, kadılık, Halep ve Yanya valiliği, Maarif ve Adliye nâzırlığı gibi çok çeşitli devlet görevlerinde bulundu. Ahmed Cevdet'in büyük bir ilim ve fikir adamı olarak yetişmesinde kendi özel gayretlerinin önemli ölçüde tesiri olmuş, şiir ve edebiyat alanındaki eksikliklerini tamamlayıp edebî zevkini geliştirme imkânı da bulmuştur. Eserleri arasında *Târîh-i Cevdet*, *Tezâkir*, *Ma'rûzât*, *Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, *Mukaddime-i İbn Haldûn* ve *Kavâid-i Türkiyye* anılmaya değerdir (DİA, 7. Cilt 443-450).

¹¹⁷Encümen-i Şu'arâ topluluğu şairlerinden olan Leskofçalı Gâlib Bey (öl. 1867) Gâlib, kaymakamlık, Bahriye kitâbeti ve divan kâtibliği gibi görevlerde bulundu. Encümen-i Şu'arâ topluluğu daha ziyade Gâlib'in şiir çevresinde teşekkül etmiştir. Şiirin muhtevasında eski şairler gibi davranan Galib, bunu ifade ediş ve sunuş bakımından yenidir. Şairin bugün dört adet mektubu ile bir divanı bilinmektedir. (DİA, 27. Cilt, 140)

¹¹⁸Tanzimat devri şairi, tiyatro yazarı ve romancı Recâizâde Mahmud Ekrem (öl. 1914) Maliye Esham Kalemi'ne ve Tahrîr-i Emlâk Kalemi'nde çalıştı. Şûrâ-yı Devlet üyesi oldu, daha sonra Temyiz Mahkemesi üyeliğiyle Tanzimat Dairesi reisliğine getirildi. Mekteb-i Sultânî ile Mekteb-i Mülkiyye'de edebiyat hocalığı yaptı. Eserleri arasında *Nağme-i Seher*, *Zemzeme I-II-III*, *Pejmürde*, *Afife Anjelik*, *Araba Sevdası*, *Ta'lim-i Edebiyyât* gibi eserleri bulunmaktadır (DİA, 34. Cilt, 503-504).

¹¹⁹Bu takrize Ahmet Hamit Yıldız tarafından hazırlanan “Leskofçalı Galip Hayatı, Dönemi, Sanatı, Divanı” adlı Yüksek Lisans tezinde “Ek” başlığı altında yer verilmiştir. Söz konusu takriz bu çalışmanın “EK 1” bölümünde “Leskofçalı Galip Divanı” başlığı altında yer almaktadır.

¹²⁰Türâbî (öl. 1868?) 1849 ile 1868 yılları arasında Hacı Bektâş Tekkesi postunda oturmuş, yazdığı samimi ve içten şiirleriyle o dönem Alevî-Bektaşî toplulukları arasında takdir görmüş mutasavvıf bir şairdir. O, hem şairliği hem dede-babalığı ile 19. yüzyıl Bektaşî edebiyatının ve yaşadığı dönemin kültür hayatının önemli simalarından biri olmuştur. (Savran, Hülya, “Türâbî Divanından Hareketle Klasik Türk Edebiyatında...”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 2010: 204).

¹²¹Cengiz Aydemir-Hülya Savran tarafından yayıma hazırlanan *Türâbî Divanı (Dil Özellikleri Sözlük)* (2010) adlı kitapta söz konusu takrize yer verilmediği görülür.

yer alan ve büyük bir kısmı Arapça olan bu mensur takriz yalnızca “Takrîz” başlığını taşımaktadır. Takrizin sonunda, “Namakahu bende-i dergâh-ı melâ’ik-metâf Tebrizî a’ni Muhammed Şefî‘ halef-i Esedu’llâh-ı Tebrizî” şeklinde bir ketebe kaydı yer almaktadır.

Osman Nevres (öl.1876) *Divanı* (19. yüzyıl)

Osman Nevres¹²² Divanı’nda yer alan takriz için Bayram Ali Kaya tarafından hazırlanan *Osman Nevres ve Dîvânı* (2007) adlı neşirden faydalanılmıştır. Takrizin orijinali için 1873 tarihli İstanbul Matbaa-i Âmire basımı nüsha kullanılmıştır. Divanda yer alan takriz şu başlığı içermektedir:

- İcrâ Cem’iyyeti Re’îsi Sâbık Sa’adetli Ziyâ Beg¹²³ Efendi Hazretlerinin İşbu Dîvân-ı Belâgat-‘Unvânın Tab‘ u Temsîline Dâ’ir Nesr-i Murassa‘ Yolunda Kaleme Aldığı Takrîzdir.

Kara Şemsî (öl. 1886) *Divançesi* (19. yüzyıl)

Kara Şemsî¹²⁴ Divançesinde yer alan takrizler için 1887 Maârif Nezâret-i Celîlesi basımı nüsha kullanılmıştır. Takrizler Divançede şu başlıklarla yer almaktadır:

- Girit Vilâyeti Müftüsü Fazîletlü İbrahim Şerîf Efendinin Takrîz-i ‘Âlileridir.
- Girit Vilâyeti Mektûbî Kalemi Müsevvidânından ‘İzzetlü Halîm Neyyîr Efendinin Yenbû’-ı Efkâr-ı Kemâl ve ‘İrfânlarından Feyezân Eden Takrîz-i ‘Âlileridir.

¹²² Divan şairi olan Osman Nevres (öl. 1876) vilâyet kâtipliği ve Irak-Hicaz orduları muhasebeciliği yaptı. Nevres kendi döneminde şairliğinden ziyade münşiliğiyle tanınmıştır. Döneminde kullanılan telgraf, vapur, Avrupa gibi kelimeleri divan şiiri mazmunları arasına sokmuş ve şiirde bilinmeyen kelimeleri açıklamak gibi alışılmadık bir yol izlemiştir. Bu sebeple onun klasik çizgide bazı yenilikler yaptığı söylenebilir. *Divanı* ve *Destâr-ı Hayâl* adlı eserleri vardır (DİA, 33. Cilt, 57-58).

¹²³ Tanzimat devri devlet ve fikir adamı, gazeteci ve şair Ziya Paşa (öl. 1880) kâtiplik, zaptiye müsteşarlığı, mutasarrıflık ve Deâvî Nâzirliği gibi görevlerde bulundu. Şinâsi’den sonra Nâmık Kemal ile birlikte, 1860’lı yıllardan başlayarak Fransız edebiyatı etkisi altında gelişen yeni Türk edebiyatının kurucularından biri kabul edilmektedir. *Eş’âr-ı Ziyâ, Harâbât, Zafernâme, Arz-ı Hâl* eserleri arasındadır (DİA, 44. Cilt, 475-478).

¹²⁴ Mevlâvî şairi olan Kara Şemsî (öl. 1886) Abdal Mehmed Sûdî’ye intisap ederek Mevlânâ Dergâhı’nın matbahında çilesini ve seyrü sülûkünü tamamladı. Dinî ve tasavvufî manzumeler yazan, Nûrî, Şemsî, Sem’î, Niyâzî, Abdal mahlaslarını kullanan Kara Şemsî’nin Türkçe ve Farsça manzumelerinin bulunduğu divanı oğlu Hüseyin Ârif tarafından *Tuhfetü’l-Mesnevî alâ hubbi’l-Haydarî* ve *Divânçe-i Kara Şemsî* adıyla basılmıştır. Divanın başında ayrıca müellif hakkında bilgi vardır (DİA, 24. Cilt, 366).

***Nigârî* (öl. 1886) *Divanı* (19. yüzyıl)**

Nigârî¹²⁵ Divanında yer alan takrizler için Azmi Bilgin tarafından hazırlanan *Mîr Hamza Nigârî Divan-ı Seyyid Nigârî* (2003) adlı neşirden faydalanılmıştır. Divanda yer alan takrizler şu başlıkları içermektedir:

- Dağıstan Eyâletinden Karabağ Kazasına Mülhak Lenberânî Mehmed Şerîfzâde Ahmed Hamdi Efendinin ‘Âcizâne Tab‘-ı Dîvân-ı ‘Aşk-ı Hazret-i Seyyid Nigârî’ye Tesvîd İtdigi Mücevher Târihi Hâvî Bir Takrîzidir.
- Mîr Nigârî Dîvân-ı Belâgat-‘unvânî İçün Fâtih Dersi‘âm Hocalarından Şîrvânî el-Hâc Yûsuf Ziyâ Efendinin Fârisiyyü’l-‘ibâre Takrîz ve Neşr İçün Târîh-i Tâmlarıdır.

***Üsküdarlı Hakkı Bey* (öl. 1894) *Divanı* (19. yüzyıl)**

Üsküdarlı Hakkı Bey¹²⁶ Divanında yer alan takrizler için Arzu Yıldırım’ın “Üsküdarlı Hakkı Bey Divanı” (2006) başlıklı yüksek lisans tezinden faydalanılmıştır. Takrizlerin orijinali için 1875 Vilâyet Matbaası basımı nüsha kullanılmıştır. Divanda yer alan takrizler şu başlıkları içermektedir:

- Şu‘arâ-yı ‘âsırdan ve Üsküdâr Mutasarrıflığı Hukûk Dâ’iresi Mümeyyizâtından İzzetli ‘Avnî Beyefendinin¹²⁷ Takrîz-Güne İnşâd Buyurdukları Kasidedir.
- İşbu Dîvânı Tab‘ Etdiren Bursalı Eşref Bey¹²⁸’in Takrîz-Güne İnşâd Eylemiş Olduğu Târîhtir.

¹²⁵ Nakşibendî şeyhi, şair Nigârî (öl. 1886) Mîr Hamza, Hacı Hamza Nigârî, Seyyid Nigârî, Nigârî-i Karabâgî diye de tanınır. Dört mezhebin görüşlerini terkettiğini Sünnî veya Şîî değil, halis müslüman olduğunu söyleyen Nigârî bir Nakşibendî-Hâlidî şeyhi olmakla birlikte bu çizginin tamamen dışında değişik bir şahsiyettir. Onun bu özelliği şiir sahasında da kendini gösterir. Türkçe ve Farsça Divanı ve *Nigârâmâne* adlı eserleri vardır (DİA, 33. Cilt, 85-87).

¹²⁶ Son devir divan şairi Üsküdarlı Hakkı Bey (öl. 1894) Muhasebe Kalemi ve Evkaf Nezâreti Mektûbî Kalemi memurluğu görevlerinde bulunmuştur. Encümen-i Şu‘arâ toplantılarına katılan Hakkı Bey, Tanzimat’tan sonra Divan şiirini yaşatmak isteyenler arasında dil ve üslûp bakımından en kuvvetli kabul edilen şairlerden biridir. Arapça, Farsça, Türkçe nazım ve nesirde başarı göstermiş olan şairin bir divanı vardır (DİA, 15. Cilt, 208).

¹²⁷ Türk edebiyatının Batı tesirine girdiği sıralarda eski tarzı devam ettirenlerin en kudretlisi, son divan şairi olan Hüseyin Avnî Bey (Yenişehirli) (öl. 1883) kâtiplik ve Üsküdar Bidâyet Mahkemesi âzalığı görevlerinde bulundu. Şiirlerinde tasavvuf düşüncesi, bilhassa vahdet-i vücûd görüşü hâkim olan Avnî Bey’in oldukça hacimli olan divanın yanı sıra *Mir‘ât-ı Cünûn* adlı eseri bulunmaktadır (DİA, 4. Cilt, 123-124).

¹²⁸ Osmanlı devlet adamı ve şair Bursalı Eşref Paşa (öl. 1894) tabur kâtipliği, yaverlik, kaymakamlık, mirlivalık görevlerinde bulundu. Eşref Paşa genç yaşından itibaren edebiyatla da meşgul olmuş, resmî görevleri sırasında devrin şairleriyle tanışarak onlara yakınlık göstermiştir. Şiîlik, Hurûfluk ve Bektaşîliğe meyli şiirlerinden anlaşılan Eşref Paşa, edebî yeniliğin aydınları sardığı 19. yüzyılda eski

***Harâbât* (Ziya Paşa (öl. 1880)) (19. yüzyıl)**

Ziya Paşa'nın *Harâbât*'ında bulunan takriz için 1875 Matbaa-i Âmire basımı nüsha kullanılmıştır. Eserin başında yer alan mensur takriz şu başlığı taşımaktadır:

- ‘Alem-i ‘İlm ü Kemâle ‘Âlim-i ‘Âlem-Ârâ ‘Âlim-i Meâlî ü Efâzıla
‘Allâme-i Bî-Misl ü Hem-tâ Devletlü Sâmi Paşa Hazretlerinin Hâme-i
Belâgat-i ‘Allâmelerinden Reşha-pâş-ı Tenezzül Olan Derârî-i Takrîz-i
Fesahât-Peymâdır.

***Âsâf* (öl. 1903) *Divanı* (19. yüzyıl)**

Âsâf (Damad Mahmûd Celâleddin Paşa)¹²⁹ Divanının başında yer alan takrizler için Ömür Ceylan tarafından hazırlanan *Âsâf Divanı: Hânedanda Bir Âsi* (2003) adlı neşirden faydalanılmıştır. Takrizlerin orijinaleri için Süleymaniye Kütüphanesi İhsan Mahvi 94 (İstanbul 1896) numaralı matbu nüsha kullanılmıştır. Takrizlerde kimliklerinin bilinçli bir şekilde gizlendiğini düşündüğümüz takriz yazarlarının manzumeler divanda şu başlıklarla yer almaktadır:

- Bir Şâ'ir-i Meşhûrun Takrîzi.
- Bir Şâ'ir-i Nükte-perverindir, Takrîz

***Ferîde Hanım* (öl. 1903) *Divanı* (19. yüzyıl)**

Ferîde Hanım¹³⁰ Divanında yer alan manzum takrizler için Bünyamin Çağlayan tarafından hazırlanan *Baharzâde Ferîde Hanım Divanı* (2006) adlı neşirden faydalanılmıştır. Takrizlerin orijinali için Ankara Milli Kütüphane 06 Mil Yz FB 436 numaralı yazma kullanılmıştır. Takrizler şu başlıkları içermektedir:

- Muhâsebe-i Vilâyet Ketebe Mütemeyyizânından Râif Efendinin¹³¹
Söylediği Takrîz.

tarz şiiri devam ettiren şairlerdendir. Aynı zevki paylaşan şairlerin oluşturduğu Encümen-i Şu'arâ toplantılarına da katılmıştır. Divanı, *Eşrefü's-Şu'arâ* adıyla basılmıştır (DİA, 11. Cilt, 475-476).

¹²⁹ Sultan Abdülmecid'in kerimelerinden Seniha Sultan ile evlenen Mahmûd Celâleddin Paşa (1853-1903), Sadaret Mektubî Kalemi memurluğu, nazırlık ve vezirlik görevlerinde bulundu. Şiirlerinde "Âsâf" mahlasını kullanmıştır. Şairliğinin yanı sıra aynı zamanda iyi bir hami olan Âsâf'ın evi, meyhaneler ve kahvelerden sonra toplanılan büyük konaklardan biri olmuştur (SATŞ I 41-50).

¹³⁰ Ferîde Hanım, Reşid Efendi'nin kızı olup katip Râif Efendi'nin eşi. 1853'de İstanbul'a gelip şiir ve inşâ ile şöhret bulmuştur (SO, 2. Cilt, 520).

¹³¹ Hakkında bilgiye ulaşamadığımız Râif Efendi'nin Ferîde Hanım'ın eşi ya da aynı isimle olan torunu olabileceği düşünülmektedir. Aynı şekilde bu takrizin divanı tertip eden torunu tarafından yazılmış olmasının yanı sıra, katiplik görevinde bulunmuş eşi tarafından da yazılmış olma ihtimali vardır (Çağlayan, *Baharzâde Ferîde Hanım Divanı* 2006, 14; "Ferîde Hanım", SO, 2. Cilt, 520).

- Kastamonu Üdebâ-yı Nevresîdânından Hâcezâde Tevfik Efendinin¹³² Söyledikleri Takrîz-i Bülendi.

***Hâfız Mehmed Sebâtî* (öl. 1905) *Divanı* (19. yüzyıl)**

Hâfız Sebâtî¹³³ Divanında yer alan takrizler için Nagihan Koç'un "Hâfız Mehmed Sebâtî Divânı'nın Transkripsiyonlu Metni ve İncelenmesi" (2006) başlıklı yüksek lisans tezinden faydalanılmıştır. Takrizlerin orijinaleri için 1891 tarihli Maârif Nezâret-i Celîlesi Matbaası basımı nüsha kullanılmıştır. Divanda yer alan takrizler şu başlıkları taşımaktadır:

- İşbu Dîvân-ı Sebâtî Hakkında Sivas Vilâyeti Na'ibi Mevâli-i Kirâmdan Fazîletlü Ahmed 'Atâullâh Efendi Hazretlerinin Söylemiş Olduğu Takrîz-i Belîgâdır.
- Mevlânâ Şeyh İsmâil Sirâcüddin Şirvânî -kuddise sırrıhu'l 'âlî- Hazretleri Ahfâdından ve Kazı-'asker Ahmed Hulûsi Efendi Evlâdlarından Olub Fazl-ı Kemâl İle Kesb-i İmtiyâz İtmîş Olan Mahkeme-i Temyîz Mümeyyizlerinden Faziletlü İsmâil Sirâcüddin Efendi Hazretlerinin İşbu Divan Hakkında Söylemiş Oldukları Takrîz-i Belîgleridir.
- Tahniyye İdâre-i 'Askeriyesi Başkâtibi Edîb-i Bedî'ü'l-Beyân Şâ'ir-i Vesî'ü'l-'İrfân 'İzzetlü Nazîf Beyefendinin İhdâ Buyurdıkları Takrîz-i Belîğ ü Latîfdir.
- Nevresîdegân-ı Ezkiyâdan Edîb-i Kâmil-i Şîrîn-Sühan Bahrî Efendi¹³⁴ Birâderimizin İrsâline 'İnâyet Buyurdıkları Takrîz-i Fasîh ü Belîgleridir.

***Külliyât* (Mevlîd-i Nebevîyye-Divan) (Merzifonlu Mehmed Hilmî Dedezâde (öl. 1913)) (19. yüzyıl)**

Merzifonlu Mehmed Hilmî Dedezâde'nin¹³⁵ *Mevlîd-i Nebevîyye*'sinde yer alan -biri şairin kendisine yazılmış diğeri ise başkalarına yazılmış olan- takrizler için Ali Bursalıgil'in hazırladığı *Külliyât, Merzifonlu Mehmed Hilmi Dedezâde* (1984)

¹³² Kastomonu şairlerinden olan Hâcezâde Tevfik müderris olarak 1835'te Kudüs mollası olmuş ve bu tarihten birkaç sene sonra vefat etmiştir (SO, 5. Cilt 1629).

¹³³ Hâfız Mehmed Sebâteddin (Efendi) (öl. 1905) Arapça ve Farsça okuyup Kuran-ı Kerim'i hıfzetti. Divanını İstanbul'da bin zahmetle bastıran Sebâteddin, Seyyid Mir Hasenü'l-hüseynî'nin dersine devam ederek icazetnâme aldı (SATŞ III 1681).

¹³⁴ Bahrî Efendi (öl. 1839) katiplikle geçimini sağlayan usta bir şairdir (SO, 2. Cilt, 353).

¹³⁵ Merzifonlu Mehmed Hilmî Dedezâde (öl. 1913) Merzifon ve Gümüşahacıköy kazalarında nakîbüleşrâf kaymakamlığı yapmıştır (Bursalıgil, *Külliyât* 1984: XII).

adlı neşirden faydalanılmıştır. Eserin başında yer alan ve Merzifonlu Mehmed Hilmî Dedezâde'ye Arapça takriz dışındaki diğer takrizler “Medâyih” başlığı altında sıralanmıştır¹³⁶. Söz konusu takrizler şu başlıkları taşımaktadır:

- Merzifon Nüvvâb-ı Kirâmından Fazîletlû Sâlih Sırrı Ergirevî Efendi Biraderimizin Risâle-i Rahmet İsâle-i Mevlidîye-i Nebevîye Aleyhi Efdalu't-Tahiyyemize İhdâ Buyurdıkları Terceme-i Hâl-i Muhibbânemizi Hâvî Takrîz-i Âlileridir.
- Erzincan'da Terzi Baba Denmekle Meşhur Şeyh Hayyat Vehbî Hazretlerinin Hulefâsından Leblebici Denmekle Meşhur Şeyh Şemseddin Hazretlerinin¹³⁷ Dîvân-ı Mukaddes Unvânına Söylediğim Bir Gazel-i Takrîz-i Muhibbânemdir.
- Kostantaniyeli Râsim Efendi Birâderimizin Elli Dört Farzı Câmi Risâle-i Manzumesine Yazılan Takrîz-i Dâiyânemdir.

***Edîb Harâbî* (öl. 1916) *Divanı* (19. yüzyıl)**

Edîb Harâbî¹³⁸ Divanında bulunan takrizler için Şevki Koca-Dursun Gümüšoğlu tarafından hazırlanan *Harabi Divanı (Ahmed Edib Harâbî)* (2003) adlı neşirden faydalanılmıştır. Takrizlerin orijinali için Süleymaniye Kütüphanesi İhsan Mahvî 98 numaralı yazma kullanılmıştır. Edîb Harâbî tarafından başkalarına yazılan ve divanında yer alan bu takrizlerin başlıkları şöyledir:

- Ahmed Midhat Efendinin mahdûm-ı necâbet-mevsûmları Gâlib Bey'in telif buyurmuş oldukları *Kadın ve Aşk-nâm* kitab için talep olunan takrîzdir.
- Ma'ârif nezâret-i celîlesi meclis-i kebir hulefasından Kadızade izzetli Sıdkî Bey'in telif etmiş olduğu *Nağme-i Şebâb-nâm* manzûm kitâb için talep olunan takrîzdir.

¹³⁶ *Külliyat, Merzifonlu Mehmed Hilmî Dedezâde* adlı kitapta, bizim orijinaline ulaşamadığımız bu metnin 86 sayfalık bir muhasebe defterine kaydedilen tek bir nüshasının olduğunu ve bu nüshanın Mustafa Gümüşçunuk adlı şahsın kitaplığında bulunduğu dair bir bilgi yer almaktadır (1984: XV).

¹³⁷ Terzi Baba'nın dervişi ve hayranı olup aynı bölgede Leblebici Baba adıyla şöhret kazanan - şiiirlerindeki mahlasa göre- Şemsî Hayal (öl. 1874) olarak da tanınan mahalli şairlerdendir. Okumuş olmayıp tabiat-ı feyzle ve şifahi kültürle yetişmiş, bir küçük Divan vücuda getirmiştir (Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 1970: 622).

¹³⁸ Asıl adı Ahmed Edib olan Edîb Harâbî (öl. 1916) son devir Bektaşî şairindendir. Şiirlerinde bazen Harâbî, bazen Edîb mahlasını kullanan şair aruz ve hece vezinleriyle şiirler yazmıştır. Nefes, koşma, kalenderî, mersiye ve gazellerle bazı önemli olaylara düşürdüğü tarihlerden oluşan oldukça hacimli bir divanı vardır (DİA, 10. Cilt, 422).

Tarih-i 'Atâ (Tayyazâde Atâ (öl. 1919)) (19. yüzyıl)

Tayyazâde Atâ¹³⁹'nın *Tarih-i 'Atâ (Devlet-i Osmâniyye Târîhi)*'sına yazılan takrizler için Mehmet Arslan tarafından hazırlanan *Osmanlı Saray Tarihi (Tarih-i Enderûn)* (2010) adlı neşirden faydalanılmıştır. Takrizlerin orijinalleri için 1876 Şeyh Yahya Efendi Matbaası basımı (SK İzmirli İsmail Hakkı 2352) matbu nüsha kullanılmıştır. "Ba'zı Zevât-ı Fihâmın Tenezzülen 'Înâyet Buyurdıkları Tekârîz-i 'Âliyedir" şeklinde bir başlık taşıyan bu takrizler şu şekilde adlandırılmıştır:

- Sûrî vü Ma'nevî İhtiyâz-ı Fezâ'il-i 'İlmiyye ve İmtiyâz-ı Meşîhat-ı İslâmiyye ile Muktedâ-bih-i Fuzalâ-yı Enâm Olan Devletlü Semâhatlü Hasan Fehmî Efendi Hazretlerinin¹⁴⁰ Takrîz-i 'Âlîleridir.
- Vükelâ-yı Fihâm-ı Devlet-i 'Aliyyeden Mecâlis-i 'Âliyye Me'mûr ve 'İlm ü Fazl u Kemâl İle Müsellem ü Meşhûr Devletlü 'Abdu'r-Rahmân Sâmi Paşa Hazretlerinin¹⁴¹ Takrîz-i 'Âlîleridir.
- Kâffe-i 'Ulûmda Fazl u Kemâli Müsellem ve Âsâr-ı Kesîresi Muhterem Vükelâ-yı Fihâm-ı Devlet-i 'Aliyyeden Ma'ârif Nezâret-i Celîlesine Sâye-Resâ Olan Devletlü Ahmed Cevdet Paşa Hazretlerinin Takrîz-i 'Âlîleridir.
- Vükelâ-yı Fihâm-ı Devlet-i 'Aliyye Ve Ma'ârif-Mendân-ı 'Asr-ı 'Âlî-i 'Azîziyyeden Dîvân-ı Ahkâm-ı 'Adliye Ceza Dâ'iresi Riyâsetine Zîb-efzâ Devletlü 'İrfan Paşa Hazretlerinin¹⁴² Takrîz-i 'Âlîleridir.

¹³⁹ Son dönem Osmanlı maliyeci, gazeteci ve tarihçisi Tayyazâde Atâ Bey (öl. 1919) Maliye Nezâreti'ne bağlı kalemlerde, Nâfia ve Adliye nezâretlerinde, Edirne, Cezâyir-i Bahr-i Sefid ve Manastır vilâyeti Âşâr ve Ağnâm nâzirliklerinde çalıştı. Posta müfettişliği, valilik gibi görevlerde bulundu. Resmî görevlerinin yanında Atâ Bey Sibyan Dârülmualliminin'de, Sütluce Rüşdiyesi'nde, Mekteb-i Sultânî'de, Mekteb-i Mülkiyye'de, Dârülfünun'da ve Medresetü'l-vâizîn'de edebiyat, ilm-i ahlâk ve tarih hocalığı yapmıştır. Mehmed Atâ Bey'in adını duyuran asıl çalışması ve en büyük hizmeti, şüphesiz Avusturyalı şarkiyatçı Joseph von Hammer'in Osmanlı tarihine dair meşhur eserini *Devlet-i Osmâniyye Târîhi* adıyla Türkçe'ye kazandırmasıdır. Bunun dışında *Musavver Elmenah, İktitâf, Tercüme Mecmuası* gibi eserleri vardır (DİA, 4. Cilt, 34-35).

¹⁴⁰ Osmanlı şeyhülislâmı olan Hasan Fehmî Efendi (öl. 1881) müderrislik, Anadolu kazaskerliği ve şeyhülislamlık görevlerinde bulundu. Arapça ve Farsçaya vâkıf, fıkıh, kelâm, Arap edebiyatı ve mantık konularında derin bilgi sahibi olan Hasan Fehmi Efendinin mantık, kelam ve Arap dili üzerine birçok eseri bulunmaktadır. *el-Kasîdetü'l-Azîziyye, Risâle fi'l-mantık, İrsâdü'l-mübtedî ale'l-Birgivi, Hâşiye 'alâ Şerhi'l-'Akâid* gibi eserleri olan Hasan Fehmî'nin Arapça bir divançesi ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin bir münâcâtına tahmîsi bulunduğu kaydedilmektedir (DİA, 16. Cilt, 320-322).

¹⁴¹ Abdurrahman Sâmi Paşa (öl. 1878) Mısır'da kısa sürede devlet kademelerinde kendine yer buldu. Mektupçuluk ve takvim müdürlüğü yaptı. Maarif Umumiye Nezâreti'nin başına getirilen Sâmi Paşa, devletin ilk Maârif Nazırı (Milli Eğitim Bakanı) oldu. Aynı zamanda bir şair olan Abdurrahman Sâmi Paşa şiirlerinde Sâmi mahlasını kullanmıştır. Konağı şairlerin önemli toplantı yerlerinden biri olmuştur. *Rumuz'ul-Hikem ve Kişveri'd-Derûn* adlı eserleri vardır (FAT, 214-215; OSM 240).

¹⁴² Osmanlı devlet adamı ve şair olan İrfan Paşa (öl. 1834) kâtiplik, mühürdarlık, Mektûbî Kalemi'ne memurluk, mektûbî odası mümeyyizliği, serhalifeliği, mektupçuluğu, evâmir-i mâliyye müdürlüğü ve maliye hazinesi Anadolu defterdarlığı gibi görevlerde bulundu. Üvey ağabeyi Dâniş Bey genç yaşta kendisine Arapça ve Farsça öğretmiş, muhtemelen ona şiir zevkini aşılayan ilk kişi olmuştur. Kudretli

- Yenikapu Dergâh-ı Feyz-İktinâhında Merkez-ârâ-yı Dâ'ire-i İrşâd Şeyhim Reşâdetlü Şeyh 'Osmân Salâhu'ddîn Dede Efendi Hazretlerinin¹⁴³ Berây-ı Takrîz Eser-i Kalem-i Mu'ciz-Rakamlarıdır.
- Kudemâ-yı E'âzım-ı Ricâl-i Devlet-i 'Aliyyeden ve Şûrâ-yı Devlet A'zâ-yı Kirâmından 'Atûfetlü Rızâ Efendi Hazretlerinin Takrîz-i 'Âlîleridir.
- Kudemâ-yı Ecille-i Devlet-i 'Aliyye ve Ma'ârif-mendân-ı 'Asriyyeden İşkodralı Mustafâ Paşazâde Filibe Mutasarrıfı Sa'âdetlü Hasan Hakkı Begefendi Hazretlerinin Takrîz-i 'Âlîleridir.
- Ecille-i Ricâl-i Devlet-i 'Aliyye ve Fuhûlîn-i 'Ulemâ-yı 'Asr-ı 'Âlî-i 'Azîziyyeden Resmo Sancağı Mutasarrıf-ı Sâbıkı Sa'âdetlü 'Abdü'n-Nâfi' Efendi¹⁴⁴ Hazretlerinin Takrîz-i 'Alîleridir.
- Rûmili Beglerbegliği Pâye-i Celîliyle Mübeccel Olan Zevât-ı Kirâmın Mütelayyızân u Fuzalâsından Üdebâ-yı Münşiyân-ı 'Asrın Mâ-bihî'l-İftihârı Filibe Mutasarrıf-ı Sâbıkı Sa'âdetlü Veys Paşa Hazretlerinin Takrîz-i 'Âlîleridir.
- Mevâlî-i 'İzâm-ı Ma'ârif-ittisâmından ve Dîvân-ı Ahkâm-ı 'Adliye A'zâ-yı Kirâmından Evkâf-ı Hümâyûn Müfettişi Mektûbî-zâde Fazîletlü 'İzzet Mollâ Efendi Hazretlerinin Takrîz-i 'Âlîleridir.
- Mütelayyızân-ı Ricâl-i Devlet-i 'Aliyye ve Ma'ârif-mendân-ı 'Asr-ı 'Azîz-i 'Âlîden Ma'âdin-i Hümâyûn Müdîri Sa'âdetlü Sa'dullâh Begefendinin Takrîz-i Sâlimü't-Ta'rîz-i Belîgâneleridir.
- Mu'teberân-ı Ricâl-i Devlet-i 'Aliyye ve Ma'ârif-mendân-ı Bendegân-ı Saltanat-ı Seniyyeden Evkâf-ı Hümâyûn Mektûbcısı Sâbık ve Yemen

bir şair olmayan İrfan Paşa'nın basılmış tek eseri olan *Mecmûa-i İrfan Paşa* şiir ve nesirlerden meydana gelen doksan iki sayfalık bir kitaptır (DİA, 22. Cilt, 444).

¹⁴³ Osman Salahaddin Dede (öl. 1887) genç yaşta Yenikapı Mevlevihanesi'nin şeyhi oldu. Şeyh Osman Dede Tanzimat dönemine damgasını vurmuştur. Sadrazamlık yapan Âli ve Fuad Paşa gibi Tanzimat'ın önde gelen simalarıyla yakın ilişkilerde bulundu. Yine kısa da olsa sadrazamlıkta bulunmuş olan Midhat Paşa'nın (öl. 1884) yakın dostuydu. Meşrutiyet gibi önemli konuları görüştüler. Sultan V. Murad'ın tahttan indirilmesinde ve Sultan II. Abdülhamid'in tahta çıkmasında önemli rol oynamıştır (http://tr.wikipedia.org/wiki/Osman_Selahaddin_Dede_Efendi, -12.02.2014).

¹⁴⁴ Son devir Osmanlı devlet ve ilim adamı Abdünnâfi İffet Efendi (öl. 1890) mal müdürlüğü, Halep Meclis-i Kebîr reisliği, Adana, Halep ve Harput defterdarlığı, Trabzon, Cezâyir-i Bahr-i Sefîd tahkikat ve rüşûmat memurluğu, İntihâb-ı Me'mûrîn Komisyonu başkanlığı yaptı. Belâgat, hadis, tasavvuf, ahlâk, felsefe ve mantık ilimlerine dair çoğu basılmış birçok tercüme ve telif eseri vardır. *en-Nef'u'l-muavvel fî tercemeti't-Telhîs ve'l-Mutavvel*, *Hatîb el-Kazvîni'nin Mahzen-i Esrâr-ı Şuarâ* ve ayrıca kendi şiirlerini topladığı *Divançe-i Şâir ve Ravzatü'l-fesâhat* adlı eserlerinden de söz edilmektedir (DİA, 1. Cilt, 288).

Vilâyeti Defter-dârı Hâlâ Sa'âdetlü Hâlis Efendi'nin¹⁴⁵ Evvel-be-Evvel Muhteri'-i Tab'-ı Zarîfâneleri olan Târîh ve Takrîz-i 'Alîleridir.

- Kudemâ-yı Erkân-ı Enderûn-ı Hümâyûndan Sır Kâtibi Yamağı ve Dârü'l-Mu'allimât Müdürü 'Ayıntâbî Merhûm Hâce Es'ad Efendi-zâde 'İzzetlü el-Hâc Emîn Efendinin Târîh-i Maklûb-ı Makbûlleridir.
- Üsküdar'da 'Înâdiyye Mahallesi'nde Kâ'in Bandırma Hânkâh-ı Şerîfesi Post-nişîni Cennet-mekân Selâmet Efendi-zâde Reşâdetlü Fahrü'd-dîn Efendi Hazretlerinin Mahdûm-ı Mürşidâneleri Şûrâ-yı Devlet Ketebesini Mütelayizânından Necâbetlü Muhsîn Efendi¹⁴⁶ Oğlumuzun Takrîz-i Müstelzimü't-Tahsînleridir.
- Konya Vilâyet-i Celîlesi Mektûbcısı Mahdûm-ı 'Âcizî Nezîh Beg'in Takrîz-i Sâlimü't-Ta'rîzidir.

Mevlid Şerhi: İzahü'l-Merâm Alâ-Vilâdeti Seyyid'l-Enâm (Cabbarzâde Mehmed Ârif (öl. 1920)) (19. yüzyıl)

Cabbarzâde Mehmed Ârif Bey¹⁴⁷'in *İzahü'l-Merâm Alâ-Vilâdeti Seyyid'l-Enâm* adlı Mevlid şerhinde bulunan takrizler için Ozan Yılmaz tarafından hazırlanan *Cabbarzâde Mehmed Arif Bey, Mevlid Şerhi: İzahü'l-Merâm Alâ-Vilâdeti Seyyid'l-Enâm* (2011) adlı neşirden faydalanılmıştır. Takrizlerin orijinaleri için Hacı Selim Ağa Kütüphanesi Hüdai Ef. 570 numaralı yazma kullanılmıştır. Eserin baş kısmında, yazmanın tertibinden bağımsız olarak kaydedilen ve başlık içermeyen takrizler Hicâz vâlî ve kumandanı Müşîr 'Osman Paşa¹⁴⁸, Müftîzâde Hâce Hüseyin Hüsnî ve Hüseyin Vassâf tarafından kaleme alınmıştır.

Miftâhu Hazâ'ini'r-Rahmaniyye Fi-Memleketi Vücûdi'l-İnsaniyye (Sünbül Sinan Şerhi) Cabbarzâde Mehmed Ârif (öl. 1920)) (19. yüzyıl)

¹⁴⁵ Bâb-ı Askerî kâtiplerinden olan Hâlis Mehmed Efendi (öl. 1875) ordu muhasebeciliği, evkaf mektupçuluğu, Yemen defterdarı görevlerinde bulundu (SO, 2. Cilt, 589).

¹⁴⁶ Edîb ve târihçi olan Muhsin Efendi tahsilini tamamladıktan sonra kelim alanında uzmanlaşmıştır (OSM, 146-147).

¹⁴⁷ Tarihte şöhret bulan Çapanoğulları sülalesinden olan Cabbarzâde Mehmed Ârif Bey (öl. 1920) Maliye kalemî ve Nizamiye katipliği görevlerinde bulunmuştur. Şerh, tefsir ve fıkıh alanlarında eserleri mevcut olan Cabbarzâde'nin *İzahü'l-Merâm Alâ-Vilâdeti Seyyid'l-Enâm* adlı eseri Manzume-i Mevlid-i Şerîf şerhidir (SE, 4. Cilt, 212).

¹⁴⁸ Çeşitli devlet görevlerinde bulunan Osman Nuri Paşa (öl. 1898) Hicaz valiliği ve müşîrlik görevlerinde bulunmuş, Halep ve İstanbul valiliği yapmıştır. (Hülagü, "Topal Osman Nuri Paşa Hayatı ve Faaliyetleri", <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1151/13513.pdf> -29.01.2014-).

Cabbarzâde Mehmed Ârif Bey'in Sünbül Sinan nutkuna şerh olarak yazdığı *Miftâhu Haza'ini'r-Rahmaniyye Fi-Memleketi Vücûdi'l-İnsaniyye* adlı eserde bulunan takriz için Hacı Selim Ağa Kütüphanesi Hüdai 571 numaralı yazma kullanılmıştır. Sünbül Sinan Şerhine yazılan takriz şu başlığı içermektedir:

- Edîb-i Necîb Hâce Hicrî Merhûmun Takrîz-i Belîğânesidir' başlığını taşımaktadır.

Hüseyin Vassâf (öl. 1929) Divanı (20. yüzyıl)

Hüseyin Vassâf¹⁴⁹ tarafından yazılan takrizler için Mustafa Tatçı, Metin Akkuş, İsmail Kasap tarafından hazırlanan *Hüseyin Vassâf Dîvân* (2012) adlı neşir ile İsmail Kasap'ın "Hüseyin Vassâf ve Divanı" (1996) başlıklı yüksek lisans tezinden faydalanılmıştır. Takrizlerin orijinaleri için müellif hattı tek nüsha olan Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar 2311 numaralı yazma kullanılmıştır. Söz konusu takrizler divanda şu başlıklarla yer almaktadır:

- Urefâ-yı Şabaniye'den Merhûm Cabbârzâde 'Ârif Begin Hazret-i Sünbül'ün Nutk-ı Şerîfine Yazdığı Şerhe Takrîz Makâmında Söylenmiştir.
- Üsküdâr'da Nasûhi Âsitânesi Şeyhi Kerâmeddin Efendi¹⁵⁰'nin (*Şemsü's-Sabûhî fi-Menâkibi'n-Nasûhî*)-Nâm Eserine Takrîz Suretinde Yazılmıştır.
- Muhammed Es'adü'l-Mevlevî'nin Mesnevî-i Şerif Şerhine takrîz sûretinde yazılmıştır.

Gülzâr-ı Aşk (Hüseyin Vassâf (öl. 1929)) (20. yüzyıl)

Hüseyin Vassâf'ın *Gülzâr-ı Aşk* mesnevisinde yer alan takrizler için Mustafa Tatçı, Musa Yıldız ve Kaplan Üstüner tarafından hazırlanan *Mevlid Şerhi: Gülzâr-ı Aşk* (2006) adlı neşirden faydalanılmıştır. Takrizlerin orijinaleri için Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar 2315 numaralı yazma kullanılmıştır. Esere İbnülemin Mahmud Kemal tarafından yazılan takriz şu başlığı içermektedir:

¹⁴⁹ Tarikat silsileleriyle meşâyih biyografilerini ihtiva eden eseri *Sefîne-i Evliyâ-i Ebrâr* ile tanınan Hüseyin Vassâf (öl. 1929) tasavvuf tarihçisi, şair ve mutasavvıftır. Divanı ve Süleyman Çelebi'nin *Mevlid*'ini şerh ettiği *Gülzâr-ı Aşk* adında bir mesnevisi ve *Lüce-i Asrî Şerh-i Kelâm-ı Mısri* adlı eserleri bulunmaktadır (DİA, 19. Cilt, 18).

¹⁵⁰ Çeşitli devlet görevlerinde bulunmuş Şeyh Seyyid Ahmed Kerâmeddin (öl. 1857) Efendi Kastomonu'ya giderek Hz. Şaban-ı Veli'ye intisap etmiş ve dönünce Üsküdar'da şeyhlik görevine başlamıştır (SE, 4. Cilt, 81).

- Asrımız edîblerinin mâ-bihi'l-iftihârî İbnü'l-Emîn Mahmûd Kemâl¹⁵¹ Bey Efendi tarafından Mevlîd-i Şerîf risâlesi hakkında tedkîkât-ı edebîyye ve mütâla'ât-ı zevkiyyeyi hâvî Tab' u neşr eylediğim *Vesîletü'n-Necât-nâm* risâle-i 'âcizâneme yazdıkları takrîzinden.

***Sefîne-i Evliyâ* (Hüseyin Vassâf (öl. 1929)) (20. yüzyıl)**

Hüseyin Vassâf'ın *Sefîne-i Evliyâ*'sında yer alan takrizler için Metin Akkuş ve Ali Yılmaz tarafından hazırlanan *Osmanzâde Hüseyin Vassâf, Sefîne-i Evliyâ* (2006) adlı neşirden faydalanılmıştır. Takrizlerin orijinali için Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar 2305-2309 numaralı yazma kullanılmıştır. Hüseyin Vassâf, eserde yer alan takrizler için şöyle bir açıklama yapmıştır: “İşbu eser-i fakirânemi mütâlaaya tenezzül buyurmuş olan ba'zı zevât-ı kirâm bu abd-i kemteri taltîf tarikiyle takrîz sûretinde nazmen nesren izhâr-ı âsâr-ı hissiyât buyurmuşlardır ki onları sırasıyla yazmak mecburiyetinde kaldım.” Vassâf'ın bu açıklamasının ardından sıralanan takrîzler şu başlıkları taşımaktadır:

- Üdebâ-i kirâmdan İbnü'l-Emîn Mahmûd Kemal Beyefendi tarafından yazılmıştır.
- Merhûm Şeyh Vasfî Efendininidir¹⁵².
- Urefâ-yı Meşâyıhtan Erzurûmî merhûm Abdurrezzâk İlmî Efendininidir¹⁵³.
- Bağdâd Ulemâ-yı Kirâmından ve Meşâyıh-ı Fihâmından Merhûm Muhammed Sa'îd Efendi Tarafından Yazılan Takrîz.
- Tomâr-ı Turûk-ı 'Aliyye Müellif-i Muhterem Sâdık Vicdânî Bey Efendinin Mektûblarıdır.

¹⁵¹ Son devir Osmanlı devlet adamları, şairleri, mûsikişinasları ve hattatları üzerine biyografileri ve tarih bilgisiyle tanınan İbnülemin Mahmud Kemal İnal (öl. 1957) Mektûbî Kalemi ve Teftîş-i İslâhât Komisyonu başkâtipliği, Târîh-i Osmânî Encümeni üyeliği ve Evkâf-ı İslâmiyye Müzesi'nde idare meclisi üyesi görevlerinde bulundu. En bilinen eseri *Son Asır Türk Şairleri (Kemâlü'ş-şu'arâ)*'nın yanı sıra ahlâk, terbiye, iktisat ve mûsiki gibi konularda birçok eser kaleme alan İbnülemin'in eserlerinde sosyal konular ağır basmaktadır (DİA, 21. Cilt, 249-262).

¹⁵² Mutasavvîf, şair ve muallim olan Ali Vasfî (öl. 1910) Nakşibendiyye tarikatına bağlı Kefevî Dergâhı şeyhliği yaptı. Daha çok eski tarzda yazdığı şiirleriyle tanınan Şeyh Vasfî bazı manzumelerinde “Berkî” mahlasını kullanmıştır. Yazdığı sarf ve nahiv kitapları uzun süre mekteplerde okutulmuştur (DİA, 39. Cilt, 71).

¹⁵³ Şeyh Abdurrezzâk İlmî Efendi (öl. 1906) nakîbü'l-eşrâf olan babasının ölümünden sonra Erzurum'da nakîbüleşrâflık görevinde bulunmuştur. Nakşibendiyye tarikatına bağlı olan İlmî, Şeyh Hakkı Efendi'ye intisab etmiştir. Erzurum'da konağı şairlerin ve ilim ehlinin uğrak yeri olan Şeyh Abdurrezzâk İlmî Efendi divan şairi bir şairdir (SE, 2. Cilt 297).

- Urefâ-yı Üdebâdan Mehmed Besîm Bey Efendinindir: Bu bâbdaki medih, fakîre âit olmayıp müşarünileyhin *Mir'ât-ı Hakikât*'de rû-nümâ olan hâline müte'âlliktir.
- Üsküdar Mevlevihânesi Şeyhi Urefâ-yı Asırdan Ahmed Remzi Dede¹⁵⁴ Efendi Hazretlerinin, Muharrir-i Âcizi Taltîfen İrsâl Buyurdıkları Mektûb ve Takrîz Olup Ma'a's-Şükrân Dere Olundu.

Son Asır Türk Şairleri (Kemâlü's-şu'arâ) (İbnülemin Mahmud Kemal İnal (öl. 1957)) (20. yüzyıl)

İbnülemin Mahmud Kemal İnal'ın *Son Asır Türk Şairleri (Kemâlü's-şu'arâ)*'nde yer alan takrizler için eserin 1988 Dergâh Yayınları tarafından yayımlanan neşrinden faydalanılmıştır. Tezkirenin sonunda yer alan takrizler için İbnülemin Kemal İnal şöyle açıklayıcı bir not düşmüştür: “Nâçiz şahsım ve eserim hakkında teveccüh ibrâz eden kıymetli şairlerimizden bazı zevatın lûtfen yazdıkları manzumeler ve tarihler -istihkakımın fevkinde- takdir ve tebcîli mutazammın bulunduğu için neşretmekten sıkıldım. Fekat bu nefis eserlerin ziyâna râzı olmadığım gibi -hürmet ettiğim- bazı erbab-ı mâ'rifetin ısrarlarına da mukavemet edemiyerek hüsn-i hatime olmak üzere- eserin sonuna koymaya mecbûr oldum. Meziyyet benden ziyâde bana iltifat eden muhterem zatlara râcidir.” Eserde müstakil başlıklar olmadan sıralanan söz konusu takrizler Hammamizâde İhsan¹⁵⁵, Mehmed Selim İnal, Mehmed Tahir Nadi¹⁵⁶, Ahmet Remzi [Akyürek], Tâhir Olgun¹⁵⁷ tarafından yazılmıştır.

¹⁵⁴ Son devir mutasavvıf şairlerinden olan Ahmed Remzi Akyürek (öl. 1944), Üsküdar Mevlevihânesi'nin son şeyhidir. Meclis-i Meşâyih âzâlığı, Medresetü'l-irşâd'da tasavvuf müderrisliği, Üsküdar müfettişliği idaresindeki tekkelere ait işlerle ilgili mecliste âzâlık görevlerinde bulundu. Devrin bazı edebî mecmualarında aruz ve hece vezni ile dinî ve tasavvufî şiirler de yayımlayan Ahmed Remzi Dede, divan şiiri geleneği içinde yetişmiş Mevlevî şairlerin son temsilcilerindendir. Başta Mevlevîlik olmak üzere tasavvufla ilgili pek çok risâle telif ve tercüme etmiş, ayrıca Arapça ve Farsça şiirler yazmıştır. Ahmed Remzi Dede'nin yayımlanan bu eserlerinden başka Kayseri Şâirleri (bu kitap kayıptır) adlı biyografik bir eseri olduğu bilinmektedir (DİA, 2. Cilt, 304-305).

¹⁵⁵ Şair, yazar ve araştırmacı Hammamizâde Mehmed İhsan (öl. 1948) edebiyat, tarih, biyografi ve bibliyografya alanlarına yönelerek mahallî dil ve folklor üzerinde çalıştı. Dürüst ve çalışkan bir kimse olan, şairliği yanında edebiyat, tarih, biyografi, bibliyografya ve folklor çalışmalarıyla haklı bir şöhrete sahip bulunan Hammamizâde, devrin edebiyatçıları arasında sevilen bir sima ve edebî mahfillerin vazgeçilmez isimlerinden bir şairdir. Hammamizâde ayrıca devrin sayılı nüktedanları arasında yer almış, zeki, zarif ve mizaha yatkın şahsiyetiyle de tanınmıştır. *Divân-ı İhsân* (1928) Latin alfabesinin kabulünden önce eski harflerle basılmış son eser olma özelliğini de taşımaktadır (DİA, 15. Cilt, 435).

¹⁵⁶ Mehmed Tahir Nadi Ozanözgül (öl. 1952) hiciv şairi olarak tanınır. Şiirlerinde Tahir mahlasını ve eserlerinde Tahir Nadi imzasını kullandı. Bin sayfaya yakın divanı bir yangında kaybolmuştur.

1.4. Yöntem

Bu çalışmanın malzemesini oluşturan takrizlerin teknik özelliklerini belirlemede teorik kaynaklara başvurulmuş ve takrizlerin edebiyat geleneğindeki yerine dair tartışmalar bu kaynaklar zemininde yürütülmüştür. Takriz metinlerinin içeriklerinin değerlendirilmesi, bu metinlerin yazar ve eserle olan ilişkileri ve edebiyat tarihi açısından taşıdıkları değerin ne olduğu çeşitli birincil ve ikincil kaynaklar üzerinden ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu çalışmada, takrizlerden yansıyan ilişkiler ağlarını çözümleyebilmek adına birtakım biyografik eserler ve edebiyat tarihlerinden yararlanılmıştır. Bu kaynaklar ışığında takriz metinlerine yakın okumalar yapılmış ve bu geleneğin çerçevesi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Umdetü'l-Kavâid ve Fezleke-i Lisan-ı Farisî adlı eserleri mevcuttur (Türk Dünyası Ortak Edebiyatı: Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi, 7. Cilt, 80).

¹⁵⁷ Edebiyat tarihçisi, yazar ve şair (öl. 1951) Tahir Olgun, Bâb-ı Seraskerî’de mülâzımlık görevinde bulundu. Mehmed Celâleddin Dede’ye intisap etti. Esad Dede ile yaptığı hac yolculuğu sırasında Kahire, Mekke ve Medine’de ilim ve tasavvuf ehlinin sohbetlerine katıldı. Mekke Şeyhülmeşâyihî Ahmed er-Rifâî kendisine Kâdirî ve Rifâî tarikatlarından icâzetnâme verdi. Hac dönüşünde Yenikapı Semâzenbaşı Karamanlı Hâlid Dede’den semâ çıkardı ve dönemin en iyi semâzenleri arasında yer aldı. *Mir’ât-ı Hazret-i Mevlânâ ,Divânçe-i Tâhir, Edebiyat Lugati* eserleri arasındadır. (DİA, 39. Cilt, 407-409).

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAP, FARS VE TÜRK EDEBİYATLARINDA TAKRİZ

1. Sözlük ve Ansiklopedi Maddelerinde Takriz Kavramı

Bugün takriz geleneğine dair ulaşabildiğimiz bilgilerin büyük bir kısmı takrizleri bir kavram olarak tanımlamaya çalışan sözlük¹⁵⁸ ve ansiklopedi maddelerinde karşımıza çıkmaktadır. En genel tanımıyla medh etmek, edilmek anlamını içeren takriz kelimesi, telif eserler hakkında kullanılan bir tâbirdir. “Bir telife medih yollu yazılan mensur veya manzum makale” (*Lügat-i Naci* 2009: 658) yâhut, “bir telifi mensur veya manzum bir makale-i mahsûse ile medh ü sena etme” (*Kamus-i Türki* 1317: 426) şeklinde tanımlanan takriz kavramı, birçok sözlük ve ansiklopedi maddesinde benzer tanımlar çerçevesinde açıklanmıştır.

Türk Dil Kurumu’nun *Güncel Türkçe Sözlük*’ünde “Övme, övüş, bir eserin başına konulan yetkili bir kimsenin yazdığı, övücü tanıtma yazısı, beğence” şeklinde yer alan takriz, en genel anlamıyla, “Bir müellifin eserine genellikle müellifin ricası üzerine dönemin önde gelen âlim ve ediplerinin yazdığı övücü takdim yazıları” (Uzun-Arslan “Takriz”, *DİA*, 2010: 472) şeklinde tanımlanmıştır.

Ferid Devellioğlu *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügati*’nde takrîz kavramına okunuşları aynı yazılışları farklı olarak iki ayrı başlık altında şu şekilde yer vermiştir: “Takrîz: (تَ قَرِيضَ) Bir kitabın başına konulmak üzere tanınmış bir kimseden istenen takdim ve takdir yazısı”; (تَ قَرِيضَ ظَ): [Bir eseri] tenkîd etme” (1027). Söz konusu kavrama *Lehçe-i Osmanî*’de genel anlamda “Bir kitabı medh ü sena etme, tahsin-nâme” şeklinde bir karşılık veren Ahmet Vefik Paşa ise Devellioğlu’nun tenkit anlamı yüklediği “تَ قَرِيضَ ظَ” kavramını “bir kitabın iyiliğini ve hatasını muhakeme etme” (aktaran Karataş, *Takriz Edebiyatı* 15) şeklinde açıklamış ve takriz kelimesinin yüklendiği bu ikili anlama dikkat çekmiştir. Şemseddin Sâmî, *Kamus-ı*

¹⁵⁸ Takrîz tanımının yer aldığı ve bizim bu başlık altında yer vermediğimiz diğer sözlükler şu şekildedir: Mehmet Kanar, *Osmanlıca Sözlük*; Tahir Olgun, *Edebiyat Lügati*, “Takrîz”, *Dergah Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*; Mustafa Nihat Özön, *Büyük Osmanlıca-Türkçe Sözlük*; Turan Karataş, *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, *Redhouse: A Turkish and English Lexicon*; Francis Joseph Steingass, *Persian-English Dictionary*; Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*; *el-Müncid fi'l-Luga ve'l-a'lâm*; *Kamusü'l-mustalahati'l-lugaviyye ve'l-edebiyeye*: Arabi-İngiliz-Fransi; *Lisânü'l-Arab*; Mehmet Kanar, *Farsça-Türkçe Sözlük*.

Türki'de تَ قَرِيضٌ kelimesinin تَ قَرِيضٌ ile müteradif olduğunu belirtmiştir (1317: 426). Mütercim Âsım'ın *Kamûsu'l-Muhît Tercümesi (el-Okyanusu'l-Basit fi Tercümeti Kamusi'l-Muhit)*'nde ise bu anlamdaş sözcüklere dair şöyle bir açıklama yer almaktadır:

Et-takrîz: (تَ قَرِيضٌ): Bir kimseyi medh eylemek manasındadır. [...] ve zemm eylemek manasına olmağla zıdd olur. [...] Medh manasında güya ki memdûhu medh ile sâir nâsdan kat' ve ifrâz edüp ve zemm manasında fasl ve mezemmetle nâmusunu kat' etmiş olur. (*Kamûsu'l-Muhît* 3 2013: 3043)

Et-takrîz (تَ قَرِيضٌ): Hayatta olan adamı medh ve sitayiş kılmak manasındadır. Gerek hak ile olsun gerek bâtil ile olsun. يقال قَرِيضٌ فلا¹⁵⁹ ile adımı tahsin eylediği gibi, mukarriz dahi memdûhını tahsîn ve tezyîn eylediği mülâhazasıyla ahz olunmuştur. (*Kamûsu'l-Muhît* 4 2013: 3249)

Et-Tekârîz (ال تَ قَرِيضٌ): Tefâ'ul vezninde medh edişmek manasındadır. (*Kamûsu'l-Muhît* 4 2013: 3249)

Takrîz kelimesinin karşılığı olarak kullanılan bu ikili anlamın takriz geleneğine dair yapılan değerlendirmelerde birbirinin yerine kullanıldığı görülmektedir. Nitekim *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*'nin “Takriz” maddesinde takriz kavramına “övmek-yermek” bağlamında bu ikili karşıt anlamı içerecek şekilde şöyle bir karşılık verilmiştir:

Zelil iken şeref ve yücelik kazanmak” anlamındaki “karaz” kökünden türeyen takriz, “hayatta olan bir kimseyi övmek” demektir. Kelime Hıristiyanların İsâ'yı aşırı derecede övdüğü gibi siz de beni övmeyin” meâlindeki hadiste (İbnü'l-Esîr, IV, 43) bu manada geçmektedir. Karz (kesmek) kökünden takriz de kişiyi övmek anlamında kullanılmakla birlikte bu övmek-yermek şeklinde karşıt anlam bildiren kelimelerdendir. (2010: 472)

¹⁵⁹ Bir kimse diğer bir kimseyi övdüğü zaman onu takriz etti denilir.

Takriz kavramını açıklayan birtakım sözlüklerin, takrizin kelime anlamlarından öte edebi gelenekteki konumuna dair değerlendirmeler de içerdiği görülür. “Takriz, salt bir kelime olarak değil de edebiyata ilişkin bir terim olarak Türkçede kullanıldığı için sözlüklerimizde neredeyse bu anlamından yola çıkılarak açıklanmıştır” (Karataş, *Takriz Edebiyatı* 2000: 14) diyen Turan Karataş da takrize dair sözlüklerde yer alan çeşitli tanımların edebi gelenekle ilişkisine dikkat çekmiştir. Bu bağlamda Muallim Naci'nin *Lügat-i Naci*'sinde takrize dair yapılan tanım ve değerlendirmeler dikkate değerdir:

Medh etmek, edilmek. Mü'ellefât hakkında kullanılır: Bir kitabı takriz. Bir telifin takrîzi. “İtdi takrîzine sarf-ı miknet/Keçecizâde Mehmed İzzet”. Takrîzen takrîz suretiyle. Bir telifi medih yollu yazılan mensur veya manzum makale: Takrîzi aslından uzun kitap mı olur? Takâriz suretindeki cemi bu manaya mahsustur. Diğer cemi takrîzât: ekser-i takrîzât müteallik olduğu kitap görülmeksizin yazılır!” (2009: 658)

Görüldüğü üzere Muallim Naci'nin genel anlamda, “Takriz nedir?” sorusundan hareket eden özelden ise “Takriz nasıl yazılır?” sorusuna cevaplar içeren bu tanımı, takriz kavramını edebi gelenek içinde tanımlama çabalarının bir göstergesidir.

Bu bağlamda dikkat çekmek istediğimiz bir diğer örnek, Mehmet Zeki Pakalın'ın *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*'nde yer alan takriz tanımıdır. Takriz terimini açıklarken adeta, “Takrizler edebi eser tertibinde nerede durmaktadır?” sorusuna cevap arayan Pakalın söz konusu kavramı şu ifadelerle açıklamıştır:

Bir eseri mensur veya manzum bir yazı ile methetmek yerinde kullanılır bir tâbirdir. Takrîz; Arapça methetmek, edilmek demektir. Takâriz suretinde cemilenir. Takrîzler eserin başına, nadiren de sonuna konur. Garpta da takrîz yazmak âdeti varsa da Şarktakinden farklıdır. Şarkta takrîz mutlaka methi tazammun eder. Garplılar ise bir eseri ilmî kıymetini belirtmek maksadiyle takrîz yazarlar, müellifi ulu orta methetmeyip tenkit dahi ederler. (1946: 25)

Pakalın'ın Doğu ve Batı edebiyatındaki takriz örnekleri üzerinden bir kıyasa giderek ortaya koyduğu bu tanım, takrizlerin kendilerine özgü bir geleneği olduğunu sezdirmektedir. Görüldüğü üzere gerek Muallim Naci gerekse Pakalın'ın bu tanımları, -sözlük anlamının ötesinde- takrizlerin edebi gelenekteki içerik ve işlevlerini dikkate alan değerlendirmeler sunmaktadır. Ancak, bugün takriz geleneği üzerine belirli bir fikir sahibi olmamıza imkan sağlayan bu tanım ve değerlendirmelerin, içerdikleri genellenebilir yargılarla klasik Türk edebiyatı takriz geleneğini etraflı bir şekilde tanımlamada yeterli olmadıkları görülür. Nitekim takrizlerin edebi gelenekteki seyrini ortaya koymak için takrizi bir kavramdan öte bir gelenek olarak değerlendirmek ve takrizlerin üretildiği bağlamı mutlak surette dikkate almak gerekmektedir. Bu bağlamda bu çalışmada, -bugüne kadar yapılmış olan söz konusu tanım ve değerlendirmeler de dikkate alınarak- Klasik edebiyat geleneğinde üretilmiş takriz metinlerinin irdelenecek ve klasik Türk edebiyatında kuşatıcı bir takriz tanımının ortaya konulup konulamayacağı tartışılacaktır.

2. Arap ve Fars Edebiyatlarında Takriz Geleneği

Asırlarca farklı kaynaktan beslenen ve her yüzyılda kendine özgü bir olgunlaşma süreci geçiren klasik edebiyat geleneği birçok edebi türü bünyesinde barındırmıştır. Osmanlı coğrafyasında vücuda getirilen hemen her türden sanat üretiminin kaynağını sorgulamanın birincil yolu Arap ve Fars geleneğine yönelmekten geçer. İslâmiyetin etkisiyle toplumsal ve siyasi açıdan etkileşime geçen Arap, Fars ve Osmanlı medeniyetleri sanat ve kültür alanında müşterek bir estetik vücuda getirmişlerdir. Bu müşterek üretimlerin içerisinde takriz geleneğinin dikkate değer bir yeri vardır. Nitekim Türk edebiyatında varlık göstermeden önce Arap ve İran edebiyatlarında da bir takriz geleneğinin varlığı söz konusudur.

Arapça sözlüklerde takrize karşılık verilen en temel anlamlar borç alıp-verme faaliyeti düzleminde tanımlanmıştır. *el-Müncid fi'l-Luga* adlı Arapça sözlükte “Bir insanın başka bir insandan borç alırken onu övmesi” (1986: 620) şeklinde tanımlanan takriz kavramı *Lisânü'l-Arap*'da yine bu anlamı pekiştirici tarzda şu şekilde tanımlanır: “Hasan'ın dediği gibi: Peygamberin ashabı şaka yoluyla aralarında borcu konuşuyorlardı. Hasan şöyle dedi: Evet, Peygamberin ashabı da borç alıyor ve buna karşılık övgü şiirleri söylüyorlardı.” (2005: 72)

Arapça sözlüklerde takrizin “borç” düzleminde tanımlanması, Osmanlı Türkçesi sözlüklerinde bu kavramı karşılayan “ödünç verme, borç” gibi karşılıklarla da ilişkilendirilebilir niteliktedir. Bu tanımlarda dikkati çeken husus, borç ve ödünç verme faaliyeti karşılığında takrizlerin bir tür alışveriş aracı olarak kullanılmasına işaret edilmesidir. Bu durum, aynı zamanda takriz geleneğinin bir tür alış-veriş aracı olarak yorumlanabileceği algısını da meşrulaştırmaktadır ¹⁶⁰.

Sözlük anlamların yanı sıra takriz geleneğinin Arap edebiyatında ne kadar eskiye uzandığına dair birtakım görüşler bulunmaktadır. *Encyclopedia of Islam*'da yer alan takriz maddesinde bu geleneğin Arap edebiyatındaki seyri şu şekilde ortaya konulur:

Orta dönem Arap edebiyatının bir türü olan övme faaliyetinin bir kısmı yazarın ölümünden sonra yazılırken, genellikle büyük bir kısmı eserin yazıldığı dönemde, yazarı övmek amacıyla yazılır ve böylece onun reklamını yapar. Bu tarz ifadeler yazar tarafından meslektaşları ve arkadaşlarından rica edilmelidir”. (2004: 781)

Aynı zamanda Arap edebiyatında “şerh ve hâşiyelerin mukaddimelerinde eser ve müellif hakkında yer alan övücü ifadeler[in] takriz geleneğinin başlangıcı sayıl[abileceği]” (Uzun-Arslan “Takriz”, DİA, 2010: 472) düşünülmektedir.

Arap edebiyatında takrizlere dair sunulan bu tanım ve değerlendirmeler bu geleneğin Arap edebiyatında kazandığı “övme” vasfını öncelemesi açısından da dikkate değerdir. Ancak takrizlerin Arap edebiyatında içerdikleri bu övme vasıflarının dışında bir değerlendirme ve tenkit aracı olarak kullanıldıkları da görülmektedir. Rudolf Vesely, “Das Takriz in der Arabischen Literatur” başlıklı makalesinde takrizlerin bu özelliğine şu şekilde dikkat çeker:

Yazarların, eserlerine olumlu eleştiriler gelmesi için gayret göstermeleri doğaldı; eleştirmenler de takriz yazmaya can atıyorlardı. Takriz yazma ve takriz talebinde bulunma her iki taraf için de özlemle arzu edilen bir prestij anlamına gelmekteydi. [Ayrıca takrizlerin] [...] rakiplerin ya da rekabet eden grupların [birbirleriyle mücadelelerinde]

¹⁶⁰ Takrizlerin bir tür alışveriş aracı olarak algılanışına dair tespit ve değerlendirmeler bu çalışmanın, “Takrizler Niçin Yaz[ılır]?” başlıklı alt bölümünde tartışılmaktadır.

bir silah olarak kullanılmış olması da muhtemeldir. al-‘Aynî’nin durumunda gördüğümüz gibi. (2003: 384)

Rudolf Vesely’in söz konusu makalesinde yer alan aşağıdaki ifadeler de yine takrizlerin Arap edebiyatında eleştiri açısından taşıdıkları değere işaret etmesi açısından önemlidir:

el-‘Aynî, -muhtemelen İbn Nâhid’in Sîre Şeyhîye adlı eserinin Sultan Mü’eyyed Şeyh tarafından lütfekar kabulünün etkisiyle- Sultan’ın hayat hikayesini anlatan el-Cevhere adında bir kaside kaleme aldı. Bu kasideyi muhtemelen Sultan’ın edip ve alimlerle düzenli olarak yaptığı toplantılardan birinde sundu. Sultan, el-‘Aynî’yi el-Cevhere kasidesi için oldukça yüklü bir para ödülüyle mükafatlandırdı. Daha sonra gerçekleştirilen benzer bir diğer toplantıda el-‘Aynî’nin bu eserinden söz açıldı; mecliste bulunan edipler kasideyi ağır bir dille tenkit etmeye başladılar. Sonunda Sultan bu yüklü ödülü vermekte acele ettiğinin farkına vardı ve el-‘Aynî’nin rakibi olan İbn Hacer yönetiminde bir komisyon kurulmasını emretti. İbn Hacer, İbn Hicce ve el-Beşteki’den oluşan iki komisyon üyesini takriz formunda bir bilirkişi raporu hazırlamakla görevlendirdi. [Böylelikle takriz formunda] bir rapor hazırlandı. İbn Hicce derlemesinde el-Aynî’yi yerden yere vuran bu eleştirilere (takrizlere) özenle yer verdi. (2003: 381)

Takrizler aracılığıyla sunulan birtakım eleştirilerin “değerlendirme” niteliği taşımak suretiyle yaz[dır]ılmasına işaret eden bu ifadeler, takriz geleneğinin Arap edebiyatında kazandığı eleştirel işleve dikkat çekmesi açısından oldukça önemlidir. Nitekim takriz kavramının sözlüklerde “övme-yerme” şeklinde yüklendiği ikili karşıt anlam, bir dönem bu metinlerin birer eleştiri aracı olarak da işlev kazandıklarını düşündürmektedir.

Burada dikkat yöneltmemiz gereken önemli bir husus ise, meclis ortamının takriz üretimine imkân sunmasıdır. Rudolf Vesely’in aktardığı bu örnek, takriz metinlerini yalnızca yazılı kültürün bir malzemesi olarak görmememizi, bu geleneğin meclis kültüründen de beslenerek sözel üretim ve aktarımda belirli bir işleve sahip

olabileceğini de açıkça göstermektedir. Bu durum, aynı zamanda, takriz kavramının içinin doldurulmasında bu geleneğin üretildiği bağlamın dikkate alınması gerektiğini de ortaya koymaktadır.

Arap edebiyatında yazarlar arası atışmalarda bir tür “silah” olarak görülen ve bu özelliğiyle eleştirel nitelikte ikincil bir anlam kazanan takrizlerin Fars edebiyatında daha çok övücü ve tanıtıcı işlevleriyle ön plana çıktığı görülmektedir. İlmü’t-takriz veya ilmü’l-karz şeklinde adlandırmalarla edebi ilimlerden sayıl[an] (“Takrîz” *Dairatü’l Meârif-i Bozorg-i İslâmî* 1972: 33) takrizlerin Fars edebiyatında da köklü bir geleneği olduğunu söylemek mümkündür. Başlangıcı Sâsânî Dönemine kadar götürülen bu geleneğin ilk örneğinin *Kelile ve Dimne*’de yer aldığına dair görüşler mevcuttur. “Kelile ve Dimne’nin Sâsânî Hükümdarı I. Enûşirvan zamanında (531-579) Sanskritçe[den] Farsça[ya] yapılan tercümesine eklenen mukaddime[nin] eserin güzelliklerini ve yararlarını anlatması bakımından [Fars edebiyatının] en eski takriz örneği” (Uzun-Arslan “Takriz”, DİA, 2010: 472) olduğu düşünülmektedir.

Fars edebiyatında, övücü niteliği ve sanat erbabı arasında kurulan ikili ilişkiler düzleminde tanımlanan takdim geleneğinin “takrîz” olarak adlandırılması modern döneme ait bir kullanımdır. Bu düşünceye *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*’nin “Takrîz” maddesinde şu şekilde yer verilmiştir:

Fars edebiyatında takriz başlığı altında tanıtıcı ve övücü yazıların yazılması yeni bir olgudur. Ancak “Dibâce” ismiyle takrize benzeyen bir bölümün eserlere eklenmesi geleneği eski dönemlere kadar gider. XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren görülmeye başlanan dîbâcelerde edebi bir üslûpla kitap ve müellifi tanıtılıp övülür, eser zamanının sultanına veya ileri gelenlerinden birine ithaf edilir. Gerçekte dîbâce yazarlar (dîbâce-nüvîs) saray ve hükümet divanındaki münşiler olup da bu onların bir göreviydi. Eserlerin başındaki “mukaddime” ve “pîş-güftâr” adlı yazıları da takriz niteliğinde saymak gerekir. (Uzun-Arslan 2010: 473)

Elimizdeki kaynaklar üzerinden bu ifadelerin sıhhatini sorgulamak ve Fars edebiyatında takriz teriminin hangi dönemden itibaren kullanılmaya başlandığına dair kesin bir şey söylememiz malesef mümkün değildir. Ancak Fars edebiyatında başkaları tarafından yazılan dibacelerin -takriz başlığı taşımadıkları halde- takriz

olarak algılanışları takriz adlandırmasının daha sonraki dönemlere ait olabileceğini düşündürmektedir. Bu durumu, *Ferhengname-i Edebi-i Farsî*'nin “Takrîz” maddesinde yer alan şu değerlendirmelerle desteklemek mümkündür:

Sözlüklerde övmek anlamına gelen ve bir edebiyat terimi olarak kullanılan takrîz, bir kimsenin diğer bir kişiyi övmesidir. Takrizler genellikle övgüyü yapacak kişilerin meslektaşları ya da dostlarının eserlerine dair yaptıkları tetkik ve değerlendirilmeler şeklinde tanımlanmıştır. Geçmiş zamanlarda takrîz, *Kelile ve Dimne*'de olduğu gibi, eserin kâtibi veya mütercimi tarafından eserin mukaddimesinde kitabı yazan kişiyi ya da eserini övmek suretiyle tertip edilirdi. (1381 [1965]: 396)

Bu ifadelerde başkaları tarafından yazılan dibacelerin takriz olarak değerlendirilmesi, aynı zamanda bu geleneğin Fars edebiyatındaki eskiliğine işaret etmesi açısından dikkate değerdir. Peki Fars edebiyatında takriz ve dibaceler arasında nasıl bir ilişki kurulmaktadır? Bu soruya bir cevap bulmak için Dairatü'l-Meârif-i *Bozorg-i İslâmî* adlı kaynağın “Takriz” maddesine dikkat yönelmek uygun olacaktır:

Takriz iki anlamı olan bir terimdir: Mukaddime tarzında takrizler, ünlü biri tarafından bir eser hakkında övücü nitelikte yazılır ve üç türdür:

Övücü Nitelikteki Mukaddimeler: Bu tarz takrizler bir yazarın kitabına yahut da yazdığı edebi ürüne övücü nitelikte yazılır ve kitabın içinde yer alır, onun meziyetlerine ve güzelliğine işaret eder. [...] Kitabın konuları ve onun övgüsü üzerine yazılan takrizlerde, yazar övgü ve onayını sağlamlaştırır, ortaya koyar. Takriz yazarı [takriz yazılan] eserin müellifine oranla daha bilgili ve meşhurdur. [...] [Bu kimselerin] onay ve övücü ifadeleri eserin öneminin artmasına katkı sağlar ve onu okuyanların gözünde değerli kılar.

Yazarın Mukaddimesi: Yazarlar tarafından kaleme alınan mukaddimelerde de yazarlar kendi eserlerine takriz yazabilirler. Kendi eseri hakkında yazarının yazdığı bir mukaddimedede çoğunlukla şu türdeki konulara işaret edilir: Araştırmanın öncesi, telif sebebi, eserin

meydana gelmesinde karşılaşılan problem ve konulardan edinilen tecrübeler. Eskilerin eserlerinde bu tarz mukaddimeler tevhitte başlar, peygambere naatla devam eder ve sonra kitabın konusuyla ilgili konulardan bahsedilir. (*Mahzenü'l Esrâr* (Nizâmî), *Bostân* ve *Gülistân*'da olduğu gibi). Eseri Temize Çeken ve Mütercimim Mukaddimesi: Kitapları çevirenler ya da yazıya çekenler, tercüme edilmiş ya da yeniden yazılmış bir kitaba mukaddime yazarlar. Bu mukaddime bir takriz türü sayılır. Övücü nitelikte olan bu mukaddimelerde, kâtip ya da mütercim, yazarı ve onun eserini övücü ifadelerle süsler ve bununla birlikte yazarın yüksek mertebesi ve onun eserinin erdemini okurların dikkatine sunar.

Kitabın Tanıtıcısı (Sunan Kişi): Bu tarz takrizler, kitabı tanıtan kişi için olumlu bir bakış açısıyla ve övücü nitelikte meydana gelmiştir. Bu çeşit takriz -günümüzde tanıtım ve tebliğ türüne işaret eden- ya kitabın sonunda, ya arka kapağında ya da basılı cildinin başına yazılmıştır. (1972: 31-32)

Bu ifadeler, -bugün modern Fars edebiyatında en dar anlamıyla kitapların arka sayfalarına eklenen tanıtıcı yazılar olarak tanımlanan- takriz kavramının, bu edebiyatın oluşum ve gelişim seyrinde mukaddime, dîbâce, sebab-i telif ve yayımcının notu gibi çok farklı alt başlıkları kuşatacak şekilde tanımlandığını göstermektedir. Fars edebiyatında esere eklenen her türden değerlendirme ve tanıtıcı nitelikteki yazıları takriz geleneğine eklemleyen bu ifadeler ucu açık bir takriz kavramıyla bizleri karşı karşıya bırakmaktadır. Bu durum, aynı zamanda bizleri, takriz başlığı taşımayan ve eserlere eklenen her türden metnin bu gelenek çerçevesinde değerlendirilip değerlendirilemeyeceğini sorgulamaya sevkeder.

Nihayetinde takrizlere dair yukarıda aktarılan bu tanım ve tasnifler Arap ve Fars edebiyatlarında yerleşmiş bir takriz geleneğinin varlığını somut bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu durum, aynı zamanda Türk edebiyatında varlık gösteren takriz geleneğini bu ekole eklemeye de imkan sağlamaktadır.

3. Türk Edebiyatında Takriz Geleneği

Takriz geleneğinin klasik Türk edebiyatında ne kadar eskiye götürülebileceğine dair bugüne dek birtakım fikirler ileri sürülmüştür. Bu çalışma

kapsamında takriz başlığı altında ulaşılabilen en eski örnek 16. yüzyıla dayanmaktadır.¹⁶¹ Ancak bu örnek takriz geleneğinin 16. yüzyılda başladığına dair kesin bir hüküm vermeyi imkansız kılar. Peki, Türk edebiyatında takriz örnekleri ne kadar eskiye götürülebilir? Bu sorunun cevabı için *Kutadgu Bilig*’e dikkat yöneltmek yerinde olacaktır. Nitekim *Kutadgu Bilig* takriz geleneğinin “eski”liğini sorgulamada önemli bir tartışma zemini oluşturur.

“Yusuf Has Hacib ve *Kutadgu Bilig*” başlıklı makalede Kemal Yavuz tarafından ortaya konulan birtakım görüşler, takrizlerin Türk edebiyatının ilk dönem edebi metinlerine kadar götürülebileceğine dair bilgiler içerir. Söz konusu makalesinde esere sonradan eklenen manzum-mensur önsözlerin eserin değerini ortaya koymadaki fonksiyonuna işaret eden Yavuz (2009: 167) bu metinleri bir tür takriz olarak değerlendirir. İslâmî dönem Türk edebiyatının önemli eserlerinden biri olan *Kutadgu Bilig*’e döneminin önemli şahsiyetleri tarafından yazılan bu önsözler için Reşit Rahmeti Arat da birtakım değerlendirmeler yapar. Esere öncelikle manzum parçaların eklendiğini belirten Arat, eserin daha sonraki dönemlere ait nüshalarına eklenen mensur parçaları, söz konusu manzum parçaların “eksik ve kötü bir hülâsası” (Arat, *Kutadgu Bilig* 2007: XXX) olarak değerlendirir. Bu metinlerin işlevine dair birtakım tespitler sunan Arat söz konusu önsözler ve eser arasında şöyle bir ilişki kurar:

Kitaba ilk ilâve edilen manzum mukaddimede bir taraftan eserin kendisi ve müellifi hakkında mâlûmat verilmekte, diğer taraftan mukaddimeyi yazanın fikirlerine göre eserin en mühim kısımları tebârüz etmektedir. [...] *Kutadgu Bilig*’in üslûbunu benimsemiş olan bu şairin eserin esas fikrini iyi kavramamış olmasına rağmen terkip kudraları umumi olan bazı tâbir ve ıstılahlar dışında manzum mukaddimenin dili *Kutadgu Bilig*’inkine çok yakındır. (Arat, *Kutadgu Bilig* 2007: XXVIII)

Arat bu önemli tespitlerinin yanı sıra “eserin ikinci ve üçüncü defa canlanması”nın bir mahsulü olarak gördüğü bu mukaddimeleri, “[*Kutadgu Bilig*’in]

¹⁶¹ 100’ü aşkın divan ve mesnevi üzerine yapmış olduğumuz taramalar sonucunda en eski örneğine 16. yüzyılda ulaşabildiğimiz takriz örnekleri şüphesiz gerek 16. yüzyılda gerekse öncesinde birçok farklı eserde keşfedilmeyi beklemektedir.

asıl yazılmış olduğu muhitin dışında ve birbirinden oldukça uzun fâsılalar ile vuku bulduğu”nun bir işareti olarak görür.

Eserin yazılış tarihine, çoğaltılmasına, o dönemde nasıl algılandığına ve muhitine olan tesirine dair birtakım ipuçları barındıran bu metinlerin eser takdiminde de önemli bir işleve sahip oldukları görülmektedir. Bu takdim, aynı zamanda söz konusu metinler ve takriz geleneği arasında bir ilişkinin kurulabileceğinin de önemli bir göstergesidir. Söz konusu önsözlerin takriz geleneğiyle ne derece ilişkili olduklarını somutlaştırmak için bu metinlerin içeriklerine değinelim:

Bu kitab yavlak aziz turur Çin hükemâlarının emsalleri birle bezenmiş Maçin ulemâlarının eş’arları birle ârâste kılınmış turur bu kitabın okuglı bu beyitleri ma’lûm kılığlı kitabın yakşı azizrak turur Çin ü Maçin âlimleri ve hâkimleri kamug ittifak boldılar kim maşırık vilâyetinde kamugTürkistân illerinde Buğra Han tilinçe, Türk Lugatinçe bu kitabın yakşırak hergiz kim erse tasnif kılmadı. Bu kitab kayu padişahka ya kayu iklimka tegdi erse gayet uzlukındın nihayettin keçe körklükündin ol illerning hâkimleri âlimleri kabul kılıp, tegme biri bir türlü at lakaburdılar¹⁶². (Arat, *Kutadgu Bilig* 2007:1)

Kutadgu Bilig’in baş kısmında yer alan bu mensur önsöz, esere eklenen manzum parçaların ne olduğuna ve kimler tarafından kaleme alındığına dair adeta okura bir ön bilgi sunmaktadır. Peki mensur önsözde bu ifadelerle takdimi yapılan söz konusu manzum parçalar esere dair neler söylemektedir? Bu bağlamda, *Kutadgu Bilig* için yazılan manzum kısımlara yer verelim:

yime bu kitab ol idi ök aziz

biligligke bolgay biligdin tengiz

¹⁶² Bu kitap çok aziz bir kitaptır. Çin hakîmlerinin hikmetleri ile bezenmiş ve Maçin âlimlerinin şiirleri ile süslenmiştir. Bu kitabı okuyan ve bu beyitleri başkalarına bildiren bu kitaptan daha iyi ve daha azizdir. Maşırık eyâletinde bütün Türkistan memleketlerinde, Buğra Han dilinde Türkçe olarak bu kitaptan daha iyi bir kitabın kimse tarafından tasnif edilmemiş olduğunda Çin ve Maçin âlimleri ile hakîmlerinin hepsi ittifak etmişlerdir. Bu kitap hangi padişaha veya hangi diyara erişti ise, fevkaladeliğinden ve sonsuz güzelliğinden dolayı, o memleketlerin hakîmleri ve âlimlerince makbûl görülerek her biri ona bir türlü ad ve lakap verdiler.

bezenmiş ağırlık biligler bile
kalı kim şükür kıl kanâ'at ile

kamug barçasına bügüler sözü
tizip yinçüleyü kamug tüp tüzü
[...]

elig köz tutar köt kitab sözleri
iki gün ajunda iter işleri

maçınler hakimi bu çin yumgısı
tözü barça aymış muning yakşısı

bu meşrik ilinde kamug türk ü çin
munı teg kitab yok ajunda adın
[...]

'arapça tejikçe kitaplar öküş
bizing tilimizçe bu yumgı ukuş¹⁶³
(Arat, *Kutadgu Bilig*, 2003:5-7)

Yukarıda aktardığımız önsöz ve manzum kısımların birbirleriyle büyük oranda benzerlikler göstermesi dikkat çekicidir. Eserin baş kısmında bulunan ve

¹⁶³ Yine bu kitap çok aziz bir kitaptır, bilen için bir bilgi denizidir/ Değerli bilgiler ile süslenmiştir; artık sen şükret ve kanaatkâr ol/Bunların her birine birçok hakîmlerin sözlerini inciler dizer gibi sıralamıştır/Bu kitabın sözleri insana yardım eder ve yol gösterir; her iki dünyadaki işleri düzenler/Çin ve Maçın hakîmlerinin hepsi hep bunun güzelliğini öğmüşlerdir/Türk, Çin ve bütün maşırık illerinde, dünyada bunun gibi başka bir kitap yoktur/Arapça ve Farsça kitaplar çoktur; bizim dilimizde bütün hikmetleri toplayan yalnız budur.

esere sonradan eklenmiş olan bu kısımlarda Yusuf Has Hâcib'in nerede yaşadığı, memleketinden ayrılışı, eserin son şeklini nerede aldığı, çeşitli memleketlerde kitaba verilen isimlerin neler olduğuna dair bilgiler yer almaktadır. Ancak yukarıda aktardığımız kısımlarda dikkati çeken asıl nokta, bu metinlerin *Kutadgu Bilig*'in edebi niteliği hakkında sundukları değerlendirmelerdir. Yazara, eserine ve dönemine göndermeler yapan bu kıymetli değerlendirmeler söz konusu metinlerin takriz geleneğiyle ilişkilendirmesine imkân sağlar. Ayrıca bu takrizlerin “Çin ü Maçın âlimleri” tarafından yazılmış olması, takriz yazan ve kendisine takriz yazılan kimseler arasında kurulan hiyerarşik ilişki düzleminde bu metinleri takriz geleğine eklemeyi mümkün kılar.

Türk edebiyatında takriz geleneğinin sorgulanabileceği diğer önemli eser Edip Ahmed Yükneki tarafından 13. yüzyılda kaleme alınan *Atabetü'l-Hakâyık* adlı eserdir. “Türk-İslâm muhitinin kültür çerçevesi içinde ferdlerin terbiyesi için tanzim edilmiş olan esâsları, olduğu gibi, Türkçe ve manzûm olarak tekrarlayan bir ahlâk kitab[ı]” olan *Atabetü'l-Hakâyık*'ın “yazıldığı tarihten epey bir müddet sonra dahi [...] yeniden tanzimi ve neşri ile uğraşmış, birçok edi[b] gerek müellifin kendisinden ve gerek eserinden takdir ile bahset[miştir]” (Arat, *Atabetü'l-Hakâyık* 2006: 8). *Atabetü'l-Hakâyık*'da eserin her nüshasında bulunmayan ve farklı başlıklarla karşımıza çıkan biri isimli diğerleri ise döneminin önemli devlet adamı-hâmileri tarafından yazılan üç manzume yer almaktadır. Reşit Rahmeti Arat tarafından bilimsel yayımı yapılan eserin inceleme ve notlar kısmında doğrudan “takriz” (Arat, *Atabetü'l-Hakâyık* 2006: 127) olarak adlandırılan bu manzumeler, *Kutadgu Bilig*'le benzer şekilde yazar ve eser hakkında hükümler içerir:

I

toğa körmez erdi edibniñ közi

tükedi bu on dört bab içre sözi

yağan bolsa yüklüg özesinde zèr

anıñtuşı bolğay bu söznüñ azı¹⁶⁴

¹⁶⁴ Müellifi bilinmeyen bu takrizin çevirisi şu şekildedir: Edibin, anadan doğma, gözü görmezdi; sözü bu on dört bâb içinde tamamlandı; üzerinde altın yüklü bir fil olsa, bu söz, en az, ona benzetilebilir.

II

edibler edibi fâzıllar başı

gühêrdin söz aymış öğün söz bışı

uğan rahmet itsün bu saat anğa

yarm kopsa bolsun yaranlar işi¹⁶⁵

III

edibniñ yiri atı yüknek erür

safâlığ ‘aceb yir köngüller yarur

atası atı Mahmûd-ı yükneki

edib maħmud oğlı yoğ ol hiç şeki

kitabınıñ atı erür ‘atbetü’l

hağayığ ‘ibâret ‘arabdın uşul

tamamı erür kaşğari til bile

aymıtış edib riğğat-i dil bile

eğer bilse kaşğar tilin her kişi

bilür ol edibniñ ne kim aymışı

¹⁶⁵ Emîr Seyfeddin yazılan bu takrizin çevirisi şu şekildedir: Edipler edibi, fâzıllar başı, akıl ile gevherden söz söylemiş, bu sözlerin başıdır; Tanrı bu saatte ona rahmet etsin, yarın kalktığı zaman yârânlar eşi olsun.

kişi tilni bilse bilür ma'nisin
bilür men tise 'ayb özi bilmesin

köp ilni körür biz edib sözini
bile bilmegendin ular özini

'ayıbka koyuπτur ıalayık ara
ğalat ma'nilerini ayıtmış yana

sebeb erdi bu iş bitidük kitab
kerek kıl icabet kerek kıl 'ıtab

bilip tutsa her kim edibning sözün
ıalayık ara ol güzinler özin¹⁶⁶

(Arat, *Atabetü'l-Hakâyık* 2006: 100)

Görüldüğü üzere, Edib Ahmed'in fiziksel özellikleri, nereli olduğu, babasının adının ne olduğuna dair birtakım detay bilgiler içeren bu manzumeler eserin dili, içeriği, edebi değeri ve döneminde gördüğü ilgiyi ortaya koymasından dolayı önem taşımaktadır. Öyle ki eserin bilimsel incelemesini yapan ve bu metinleri takriz olarak adlandıran Reşit Rahmeti Arat, bu manzumelerdeki bilgilerden hareketle eser ve yazara dair birtakım çıkarımlarda bulunmuştur. Arat'ın aşağıdaki ifadeleri,

¹⁶⁶ Büyük Emîr Arslan Hoca Tarhan tarafından yazılan şiirin çevirisi şu şekildedir: Edibin yerinin adı Yuknek'tir. Gönülleri açan, safâlı bir hoş yerdir. Babasının adı Mahmud Yukneki'dir, Edip Mahmud'un oğludur ve (bunda) hiç şüphe yoktur. Kitabının adı *Atebetü'l-hakâyık*'tır ve bu ibâre Arap usûlüne göredir. (Eserin) bütünü Kâşgar dili iledir, edip (bunu) gönül rikkati ile söylemiştir. Kâşgar dilini bilen herkes edibin ne söylediğini anlar. İnsan dili bilirse, mânasını da bilir; kendi bilmediğine, bilirim, demesi ayıptır. Birçok kimseleri görüyoruz ki, edibin sözünü sofi anlayamadıkları için kendilerini üzerler. (Birçokları da), yanlış mâna vermek suretiyle, halk arasında utanılacak vaziyete düşerler, Bundan dolayı kitabı yazdık, ister kabûl et, ister hoş görme. Edibin sözünü kim bilip tutarsa, halk arasında kendi itibârını yükseltir.

Atabetü'l Hakâyık'a dair yapılacak değerlendirmelerde bu metinlerin önemli bir işlev üstlendiğini açıkça ortaya koymaktadır:

Eserin bu ilaveler ile birlikte yeniden tanzim edildiği tarihlerde, Edib Ahmed'in hâl tercümesi o muhitte artık meçhûl olup, adı, yeri ve hattâ eserinin ismi bile tereddütlü ve şüpheli bulunuyordu. Bilhassa Arslan Hoca Tarhan'ın sözleri bu ciheti açıkça göstermektedir." (Arat, *Atabetü'l Hakâyık* 2006: 7)

Eserin sonuna eklenen söz konusu manzumelerin eser ve yazarla olan ilişkisini ortaya koymada takriz yazarlarının kimlikleri de oldukça önem taşımaktadır. Reşit Rahmeti Arat söz konusu çalışmasında takriz yazarlarının kimliğine dair şu bilgileri sunar:

Emir Seyfeddin veya Seyfeddin Barlas, Timur'un emirlerinden olup aynı zamanda Seyfî mahlası ile Türkçe ve Farsça şiirler yazan bir şâirdir. [...] Timur'un ölümünde devletin ileri gelen emîrlerinden olan Arslan Hoca Tarhan, Uluğ Bey'in 1425 yılında Moğollara karşı açtığı sefere faâl bir şekilde iştirâk etmiştir. [...] Devletin en mühim mevkiinde idâre âmiri ve kumandan olarak vazife gören bu zat, bulunduğu memleketi imar etmekle kalmamış, fikir hayatı ve edebiyatı ile de yakından alakâdar olmuştur. Sekkâkî'nin onun nâmına yazdığı kasidelerden kendisinin şairleri himaye ettiği anlaşılıyor. *Atebetü'l-hakâyık*'a ilave edilen manzûme, Türk Dili ve edebiyatı tarihi ile eski edip ve fikir adamlarına gösterdiği alâka ve anlayışın güzel bir misâlini teşkil ettiği gibi, kendisinin de bu san'ata yabancı olmadığını gösteriyor. (Arat, *Atabetü'l-Hakâyık* 2006: 18)

Arat'ın bu önemli tespitleri söz konusu metinlere şair, eser ve edebi himâye ilişkisi düzleminde bir yorum getirmesi açısından dikkate değerdir. Döneminin fikir hayatı ve edebiyatı ile yakından alakâdar ol[an] Arslan Hoca Tarhan'ın döneminde önemli bir hâmi oluşu, Emir Seyfeddin'in şâir kimliğiyle karşımıza çıkması bu manzumelerin -hüner hiyerarşisi düzleminde- takriz geleneğiyle ilişkilendirilesine olanak sağlar. Bu takrizler aynı zamanda Edib Ahmed'in Arslan Hoca Tarhan ve

Emir Seyfeddin'in sosyal ağında yer aldığını da göstermektedir. Aynı zamanda takriz yazarlarının kimlikleri -*Kutadgu Bilig*'de olduğu gibi- takriz yazan ve kendisine takriz yazılan kişiler arasındaki hiyerarşik yapıyla da uygunluk göstermektedir.

Kutadgu Bilig ve *Atabetü'l-Hakâyık*'da benzer örneklerini gördüğümüz bu ek metinler, takriz geleneğinin Türk edebiyatındaki seyrini belirlemede oldukça önem taşımaktadır. Her iki eserde de mevcut olan bu parçalar Türk edebiyatının ilk üretimlerine kadar götürülebilecek bir takdim geleneğinin varlığını açıkça ortaya koymaktadır. *Kutadgu Bilig* ve *Atabetü'l-Hakâyık*'da yerleşmiş bir geleneğin temsili olarak karşımıza çıkan, “eseri okuyucuya takdim eder mahiyette yazılmış” olan bu metinler, gerek söz konusu eserlerin yazıldığı dönemde gerekse daha öncesinde bu tarz örneklerin var olabileceğini düşünmemize imkân sağlamaktadır.

Bu bağlamda değerlendirebileceğimiz bir diğer örnek Osmanlı âlimi ve kadısı Şükrullâh (öl. 1464?) tarafından yazılan *Behcetü't-Tevârih*'de karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı hânedanına dair en erken kaynaklardan biri olan bu tarih kitabı, aynı zamanda Osmanlılar'dan bahseden ilk Farsça mensur eser olarak bilinir (Yıldız, “Şükrullâh” DİA, 2010: 257). Eserin baş kısmında Mevlânâ Hızır Bey ile Mevlânâ Tûsî'nin Farsça ve Mevlânâ Muhiddin Muhammed'in Arapça birer manzum şiiri bulunmaktadır. Hasan Almaz, *Behcetü't-Tevârih* üzerine hazırladığı doktora tezinde, esere yazılan ve medih başlığı taşıyan bu manzumeleri takriz olarak değerlendirmiştir. Almaz söz konusu tezde, Şükrullâh'ın düğün töreni için Edirne'de bulunduğu zamanda *Behcetü't-Tevârih*'in bir kısmını yazmış olduğunu ve eseri orada bulunan Hızır Bey Çelebi ile Mevlânâ Tûsî'ye gösterdiğini söyleyerek (2004: 12) takrizlerin ne zaman yazıldığına dair şöyle bir değerlendirme sunar:

Hızır Bey İstanbul fethedildiği zaman Fatih onu İstanbul kadısı yapmış, oğulları Bâyezid ile Mustafa'nın Edirne'de yapılan sünnet düğününe onu da çağırmıştır. Hızır Bey Çelebi, bu sırada *Behcetü't-Tevârih*'in bir kısmını bitirmiş olan Şükrullâh'ın *Behcetü't-Tevârih*'ine bir takriz yazmıştır. *Behcetü't-Tevârih*'in baş kısmında yer alan Hızır Bey Çelebi ve Mevlânâ Tûsî'ye ait takriz beyitleri bu esnada yazılmıştır. (2004: 16)

Almaz'ın aktardığı bu anekdot takriz yazımına yansıyan ve tarafların kendilerini konumlandıkları bir sosyal ağın varlığını açıkça ortaya koymaktadır.

Nitekim Şükrullâh'ın İstanbul Kadısı Hızır Çelebi ile birlikte Fâtih Sultan Mehmed'in meclisinde bulunması (Yıldız, "Şükrullâh" DİA, 2010: 257) ve henüz yazmakta olduğu eserini dönemin âlimlerine sunup karşılığında övgü şiirleri alması bu ağın varlığını somutlaştırır.

Söz konusu tarih kitabında "در مدح این بهجة التواریخ گوید"¹⁶⁷ ve "در مدح این کتاب"¹⁶⁸ şeklinde adlandırılan manzum kısımların içerikleri şu şekildedir:

این بهجة التواریخ چون بحر بی کران است
واندر جهان به تحقیق مقبول انس و جان است

بهر کمال انسان بهتر از این نباشد
کز درج در معنی در ضمن این نهران است¹⁶⁹
(Hızır Beg Çelebi)

کتاب فیہ بدیع فی معانیہ
بیان کل مایرجی لرامیه و عانیہ

وذا فی فنه فذ عزیز مثل بانیه
و فی التاریخ لم یجد مدانیہ و ثانیہ¹⁷⁰
(Mevlânâ Muhiddin Muhammed)

این کتاب بهجة را اندر حس
مارأت عین ولا سمعت اذن

تاریخش بنمود این تاریخ نو
مات شد جمله تواریخ کهن

جامع است احوال عالم را تمام
بهر کسب زاد این را یاد کن¹⁷¹

¹⁶⁷ Bu *Behçetüt-tevârih*'in medhi için şöyle dedi.

¹⁶⁸ Bu kitabın medhi için şöyle dedi.

¹⁶⁹ Bu *Behçetü't-tevârih* adlı eser öyle kıymetli bir eserdir ki dünyada makbul olan eserlerin içinde en eşsiz olanlarından biridir. İnsanın elinden daha iyisi gelmez. İçinde mana incileri doludur.

¹⁷⁰ Bu, manaları eşsiz olan bir kitaptır ve kendisini anlamak isteyen bir beyan niteliğindedir. Aynı zamanda bu, sahasında misli görülmemiş ve tarihte benzer bir örneği yazılmamış bir kitaptır.

(Mevlânâ Tûsî)

(Almaz, *Behcetü't-Tevârih*, 2004, “Metin” 8-9)

Görüldüğü üzere, *Behcetü't-Tevârih*'te yer alan bu farklı dilli manzum parçalar takrizlerin övücü söylemiyle uyumlu bir söylem içermektedir.

Sonuç olarak, *Kutadgu Bilig*, *Atabetü'l-Hakâyık* ve *Behcetü't-Tevârih*'te yer alan bu manzum-mensur kısımlar -her ne kadar “takriz” başlığı taşıyor olsalar da- övücü söylemleri ve içerdikleri değerlendirme ölçütleriyle takriz/takdim geleneğinin bir temsili olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, eserleri takdim etme geleneğinin “takriz” olarak adlandırılmadan önce “medih, takdim, dibace” gibi çeşitli başlıklarla karşılanmış olabileceğini düşündürmektedir. Bu örnekler, aynı zamanda 16. yüzyıl öncesinde takriz özelliği gösteren başka metinlerin var olabileceğine de işaret etmektedir.

Klasik dönem öncesinde örneklerini gözlemlediğimiz söz konusu “takdim” geleneği klasik Türk edebiyatında, takriz başlığı altında birçok olgun örneğini vermiş ve usta kalemlerin elinden çıkan sayısız örnekle bir takdim geleneğinden çok öteye götürülerek adeta bir yazım türü özelliği göstermeye başlamıştır. 16. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar klasik formda üretilen birçok takriz örneği, gerek edebiyat tarihine kaynaklık etmeleri gerekse bu geleneğin estetik-edebi zevkine eklenmeleri açısından klasik edebiyat geleneği içerisinde hatırı sayılır bir yer edinmiştir. “Klasik Edebiyatta Takriz” konusu tezin II. Bölümü'nde müstakil bir başlık altında etraflı bir şekilde tartışıldığından ötürü burada yalnızca kısa bir şekilde değinilmektedir.

Klasik dönem sonrasında varlık gösteren takriz geleneği Tanzimat döneminde adeta bir moda dönüşür. Çeşitli ilimler üzerine yazılan kaynak eserler, romanlar, şiir kitapları, coğrafya kitapları, elifba cüzleri gibi çok geniş yelpazede üretilmiş metinlerde karşımıza çıkan takrizler, Tanzimat kanonu içerisinde kendisine önemli bir yer bulmuştur. *Takriz Edebiyatı* adlı kitabında Tanzimat dönemi takriz geleneğini matbaanın yaygınlaşması ve Batı etkisi düzleminde değerlendiren Turan Karataş bu dönem takrizlerine dair şöyle bir değerlendirme sunar:

¹⁷¹ Göz görmedik, kulak duymadık bu “Behcet” kitabı, ancak hissederek anlaşılabilir. Tarihi şu ifadeye denk düştü: ‘bütün eski tarihler mat olsun’. Bütün dünyada olan olayların tamamını içerir. Sen bunun içindekileri öğren.

Takriz yazma edebiyatımızın yenileşme döneminde iki farklı çerçevede, başka bir deyişle iki ayrı çizgide devam edegelmiştir. Birisi, Doğu edebiyatlarından (Arap, Acem) gelen ve eski edebiyatımızda da görülen neredeyse “övgü” üzerine kurulan takrizler, diğeri Batı’daki örneklere bakılarak, heveslenilerek yazılan ve içinde eleştirel bir yaklaşım da bulunan takrizler. [...] Geleneğe bağlı olan, gelenekçi sayılan edebiyatçılar (Muallim Naci gibi) övgü merkezli takrizleri benimsemişlerdir. Batı edebiyatını önemseyen, edebiyatımıza o istikâmette yön vermek isteyen ve yenilikçi addedilen edebiyatçılar ise (Recaizade gibi) eleştirel bir bakışı da önceleyerek yazılan takrizlere imza atmışlardır. (2002: 20)

Karataş’ın bu ifadelerinde dikkat çekildiği üzere değişen edebiyat algısı ve fikirleri çerçevesinde Tanzimat dönemi takrizlerinin dönüşüme uğradığı ve eleştirel bir hüviyet kazandıkları gözlemlenmektedir. Nitekim “Muahhar eserlerde takriz, takdim ve takdir yanında bazan eleştiri anlamı da içer[ren] bazı takrizlerin “mütalanâme” adıyla anılması” (Uzun-Arslan “Takriz”, DİA, 2010: 473) onların bu eleştirel özelliklerine işaret etmektedir. Ayrıca takrizlerin “XX. yüzyılın başlarından itibaren Türkçe mecmualarda “tenkit ve takriz” gibi başlıklar altında yer almaya başlan[ması da] (Uzun-Arslan “Takriz”, DİA, 2010: 473) yine bu metinlerin -öväcü söylemlerinin yanı sıra- yükledikleri eleştirel tavrı yansıtmaktadır.

Klasik edebiyattaki örneklerine kıyasla yazıldıkları eserlerin içerikleri ve döneminin tartışmalarıyla ilintili olarak yazarlarının fikirlerini yansıtan Tanzimat takrizlerini, adeta yazarlarının fikri mülahazalarını içeren birer “mütalaanâme” olarak değerlendirmek mümkündür. Gelenekten haberdar olan ve “yeni”yi özümsemeye, yerlileştirmeye çalışan Tanzimat dönemi aydınları sanatsal düzlemdeki arayışlarını takrizlerin içeriğine yansıtarak bu geleneğin sınırlarını genişletmişlerdir. İçeriklerinde gözlemlenen bu çeşitlenme, Tanzimat dönemi takrizlerinin Klasik edebiyattaki temsillerinden ayrı bir yerde konumlandırılmasına olanak sağlamıştır. Tanzimat aydını, karşısında yazılı kültürün tüketicisi olan bir kitleye hitap ettiğinin bilinciyle edebiyatı, toplumu ve dahası kültür algısını yeniden yapılandırmayı hedefler. Bu durum takriz söylemlerinin bu hedefin bir aracı haline dönüştürülmesini kaçınılmaz kılmıştır. Tanzimat aydınının takriz geleneğine yüklediği bu yeni misyon Klasik dönem takrizlerine karşı eleştirel, dahası “olumsuzlayıcı” bir tutumu da

beraberinde getirmiştir. Ahmed Midhat Efendi ve Ahmet Cevdet Paşa arasındaki şu mektuplaşma söz konusu eleştirel tavrı yansıtan önemli bir örnektir:

“Mufassal” ser-levhasıyla yazmaya başladığım târih-i umûmîden mukaddemâtı hâvî çend formayı huzûr-ı üstâdîlerine takdîm eyledim. Maksadım, taraf-ı devletlerinden bir takrize nâiliyyet değildir. İtikadımca müdâhene küçükler tarafından büyüklerin celb-i teveccühât-ı sathiyyesi için açıktan açığa iltizâm edilir bir ta’zîm-i kâzibâne olduğu gibi tekaarîz dahi kezâlik sûret-i müşevvikaanede olmak üzere büyükler tarafından küçüklere edilir bir tabasbus-ı âciz-firîbânedir ki anlardan ne mukarriz ne mukarrizünlehi hiçbir istifâde edemeyeceği misillû okuyanlar dahi hiçbir menfa’at husûle gelemez. Efendimiz gibi bir üstâddan kendim için istediğim şey nasîhat ve halk için istediğim şey dahi halkın fenn-i târih hakkında irşâdıdır. (1991: 237)

Ahmed Midhat’ın bu ricasını Cevdet Paşa şu şekilde cevaplandırır:

Nihayetü’l-emr” takrize bedel nasîhat istenilmiştir. [...] Eğer kabûl-i takrize tenezzülen rağbet buyrulsaydı “kalem-i utârid-rakam-ı hakîmânelerinden sâdır u münteşir olan âsâr-ı lâhût-sâ içinden bu te’lîf-i hikmet-elîf-i âlîleri kitâbe-i eyvân-ı keyvân ve ser-nâme-i kitâb-ı imkân denilmeğe şâyândır. Câmi’ü’l-bedâyi’ celflü’l-menâfi’dir. Tarz-ı inşâsı da sehl-i mümteni’dir” demek gibi çok fikralar yazacak ve hayli ıstılâh paralıyacak idim. Lâkin zât-ı âlîleri takriz istemeyip nasîhat istiyor. (1991: 238)

Yukarıdaki alıntılarda görüldüğü üzere, Cevdet Paşa’nın “ıstılâh paralamak” deyimiyle olumsuzladığı takriz geleneği, Ahmed Midhat Efendi, büyükler tarafından küçüklere yapılan bir jest olarak değerlendirmiş, gerek takriz yazan gerek kendisine takriz yazılan kişilerin, dahası onları okuyanların dahi bu gelenekten bir fayda görmediklerini ileri sürmüştür. Ahmed Midhat Efendi ve Cevdet Paşa’nın bu olumsuzlayıcı değerlendirmeleri, 19. yüzyıl aydınının takriz geleneğine bakışını yansıtmaları açısından oldukça önemlidir. Diğer yandan, kendisi de bir takriz yazarı

olan¹⁷² Ahmet Cevdet Paşa'nın bu ifadeleri Tanzimat aydınının benimsemiş olduğu farklı bir takriz anlayışı olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Klasik dönem takrizlerine karşı takınılan bu olumsuz tavrı Mehmet Celâl'in *Osmanlı Edebiyat Numuneleri* adlı kitabında yer alan şu ifadelerde de gözlemlememiz mümkündür:

İstitrâd kabîlinden şunu da söylemek isteriz ki: her eserinde takriz bulunmasını isteyen erbab-ı tahrir kendi meziyet-i mahsusalarına bir iki edibin şehâdet etmesini isterler. Halbuki meziyet-i edebiyeyi efkâr-ı umumiyye -başka bir tabirle- zaman tayin eder. (Aktaran Karataş, *Takriz Edebiyatı* 2000; 22)

Görüldüğü üzere Mehmet Celâl'in bu ifadeleri, “anlardan ne mukarriz ne mukarrizünlehi hiçbir istifâde edemeyeceği misillü okuyanlar dahi hiçbir menfa'at husûle gelemez” diyen Ahmed Midhat Efendi'nin görüşleriyle büyük ölçüde örtüşmektedir.

Tanzimat aydınının klasik dönem takrizlerine yönelttiği olumsuz tavrı yansıtan bir diğer örnek Mustafa Reşid'in *Gözyaşları* adlı eserine Beşir Fuad tarafından yazılan şu takrizde karşımıza çıkar:

Edîb-i selâset-perver! Muazziblikten ne vakit vaz geçeceksiniz? Gözyaşları gibi selâset-i ifâdesi, letâfet-i beyânı gıpta-bahş olan bir esere takriz yazmağa beni icbâr edişini cemü'l-ezdâd ve kıyasün biz'z-zıdd tarikiyle eserinin meziyetini daha parlak, daha vâzih bir surette enzâra arz etmek maksadından başka bir şeye hamletmek mümkün olabilir mi? Bu muazziblik değil mi? (Karataş, 176)

¹⁷² Ahmed Cevdet Paşa, Tayyazâde Ata'nın *Tarih-i 'Atâ'sı*, Rusçuklu Ali Fethi'nin *Hilye-i Sultânî*'sine, Fransızcadan Arapçaya tercüme edilmiş jeolojiye ait bir kitabın Türkçeye tercümesine, Fatin'in *Hâtimetü'l-Eş'âr*'ına, Rüşdi Efendi'nin telif eylemiş olduğu Elif-ba Cüz'üne, Mütercim Camiç Ohannes Efendi'nin Fransızcadan tercüme ettiği *Kitab-ı Mantık*'a, Saîb Efendi'nin Şeyh Muhammed Bahâüddîn Âmülî'nin *Nân u Helvâ*'sının tercümesine, Hacı Destanzâde Hacı Abdullah Efendi'nin redd-i nasârâ hakkında yazdığı risaleye, kozmografya fennine dâir Fransızcadan Türkçeye tercüme edilmiş olan risaleye, Şirvânî Ahmed Hamdi Efendi'nin *Makamât-ı Harîrî* tercümesine, Mecelle'nin mukaddimesinde yer alan usûl ve kavâide şerh yazan Abdüssettâr Efendi'ye, coğrafyaya ait bir esere, Fâik Efendi'nin risalesine, Recâizâde Mahmud Ekrem'in *Tâlim-i Edebiyat*'ına, Muhtar Paşa'nın ilm-i heyetten *Riyâzü'l-Muhtâr*'ına takrîz yazmıştır (bkz. *Tezâkir* 40 Tetimme, 1991).

Tanzimat dönemi yazarlarının kendilerinden önce üretilen takrizlere dair bu küçümseyici tavırlarını kendilerini klasik gelenekten farklı kılmaya çabalarının da bir parçası olarak değerlendirmek mümkündür. Bu eleştirel tavır, aynı zamanda kendi yazdıkları takrizlerin “yeni”liğini ortaya koymaya çabası olarak da görülebilir. Peki Tanzimat dönemi takrizlerinin içeriğini farklı kılan şey nedir? Bu soruyu, eser takdiminde “ıstılah paralamak”tan sakınan Ahmed Cevdet Paşa’nın Muhtar Paşa’ya yazdığı takriz üzerinden cevaplandırmaya çalışalım. Ahmed Cevdet’in Muhtar Paşa’nın *Riyâzü’l Muhtâr* adlı kitabına yazdığı söz konusu takriz, Tanzimat yazarlarının bu geleneğe yükledikleri eleştirel tavrı güzel bir şekilde örneklemektedir:

Kitâb-ı müstetâb-ı mezkûrun 139 ve 181. maddelerinde fecr ve şafak hakkında gerek müctehîdinin re’yleri gerek ehl-i hey’etin kavilleri ber-tafsîl bast u beyân buyurulmuş. Tahkikaat-ı aliyyelerine teşekkürden başka diyecek yok. Fakat bu bâb öteden beri cây-ı işkâl olan bir mes’elenin hâlline dâir Riyâz-ı Muhtâr’da bir bahs bulurum zann ederdim. Aradım bulamadım.” (Cevdet Paşa, *Tezâkir* 1991, 250)

Söz konusu kitabı adeta eleştirmen edasıyla masaya yatıran Ahmed Cevdet Paşa, eseri tüm iyi-kötü yönleriyle muhatabın dikkatine sunmuştur. Kitabın içeriğinin uzun uzadıya anlatıldığı bölümlerin ardından gelen bu “samimi” eleştiriler aynı zamanda Paşa’nın “takrize bedel nasihat” tercihini de ortaya koymaktadır. Ahmed Cevdet Paşa’nın *Tezâkir*’e almaya değer gördüğü bu takrizden yansıyan söz konusu söylemi, “geçmişin özlemini duyduğu entellektüel tartışma iklimini ihya denemeleri olarak kabul et[mek]” (Doğan, “Sosyolojik Bir Malzeme Olarak Tezâkir” 1995: 18) de mümkündür.

Tanzimat yazarlarının kendilerine yükledikleri misyonlar ve tartışmaya açtıkları yeni fikirler bu geleneğin edebi bir tartışma platformuna dönüşmesine olanak sağlamıştır. Muhtar Paşa’nın yukarıdaki eleştirilere kendini müdafa edici bir cevap vermiş olması¹⁷³ takriz geleneği düzleminde bu tartışma platformunun nasıl işlerlik kazandığını göstermektedir. Bu bağlamda, Tanzimat dönemi takrizlerinin

¹⁷³ Bu metni Ahmed Cevdet Paşa’nın *Tezâkir*’inde görmekteyiz (bkz. *Tezâkir* 40 Tetimme 1991: 264).

dönemin fikir hareketleri ve oluşturulmaya çalışılan “yeni” edebiyat algısı bağlamında bir tür araç olarak işlevselleştirdiklerini söylememiz mümkündür.

Bu tartışma platformu aynı zamanda takriz yazarlarının kendi düşüncelerini aktardıkları bir işlev de üstlenmiştir. Ahmed Cevdet Paşa'nın Recâizâde Mahmûd Ekrem'in *Tâlim-i Edebiyat*'ına yazdığı takrizi bu durumu yansıtması açısından dikkate değerdir: “Halbuki yüz sene insan için bir asır ve lisân için bir devirdir ve mürûr-ı a'sâr ve kürûr-ı edvâr ile gerek hey'et-i ictimâ'iyeye-i insan ve gerek lehçe vü şîve-i lisân nice tebeddülât ve tagayyürâta dûçâr olur.” (*Tezâkir* 1967: 215). Bu ifadelerle takrizinde kendi fikirlerini ortaya koyan Ahmet Cevdet Paşa, takrizine yansıttığı bu söylemle adeta kendi okur kitlesine de fikirlerini ulaştırır. Bu örnek takriz yazarının yazdığı takrizi araçsallaştırarak takriz yazdığı eser üzerinden hedeflediği okur kitlesine ulaşma çabalarını da yansıtmaktadır. Bu çaba, Ahmed Cevdet Paşa'nın *Tezâkir*'i ve Recâizâde Mahmûd Ekrem'in *Takrizât* adlı kitaplarıyla daha bilinçli bir harekete dönüşmüştür. Öyle ki, takriz metinlerini ilintili oldukları eserlerin dışında müstakil bir eser oluşturacak hacimde bir araya getiren Tanzimat döneminin bu önemli iki isiminin amacı, şüphesiz takriz geleneği üzerinden ürettikleri söylemleri daha geniş bir kitleye ulaştırmak olmalıdır.

Tanzimat döneminde dönüşerek bereketlenen bu geleneğin modern edebiyatta da yansımalarını gözlemlemek mümkündür. Nitekim bugünkü kitap piyasasının nabzını tutmada büyük önem taşıyan her türden tanıtım/takdim faaliyetleri “[bir eseri] ortak hizmete koyma” (Escarpit, *Edebiyat Sosyolojisi* 1992:59) mantalitesi üzerinden takriz geleneğiyle ilişkilendirilebilir niteliktedir. Bu faaliyetler üzerinden kendisine Modern edebiyatta da bir alan bulan¹⁷⁴ takrizler, “okuyucuyu kitap almaya iten çeşitli “güdülenmeleri” göz önünde [bulunduran]” (Escarpit 1992: 69) bugünün yayım piyasasında bir tür reklam aracı olarak yeniden işlevselleştirilmiştir.

¹⁷⁴ Bugün büyük ölçüde tek tip bir forma indirgenmiş olmalarına karşın Klasik geleneğin devamı olarak karşımıza çıkan takriz/takdim yazılarının varlığından da söz etmemiz mümkündür. Ahmet Talat Onay'ın *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı* adlı kitabına Tahir Olgun ve Velet Çelebi İzbudak'ın “Tebrik ve Teşekkür” amacıyla birer takriz yazmaları buna güzel bir örnek oluşturur. Bu takrizler eserin baş kısmında konuyu almaktadır. Benzer şekilde Ali Nihat Tarlan, *Yahya Bey Divanı*'nın edisyonunu tamamlanması üzerine Mehmet Çavuşoğlu'nun çalışmasına bir tarih yazmıştır. Bu tarih manzumesi, *Yahya Bey Divanı*'nın edisyonunun baş kısmına konulmuştur. Bu bağlamda söz konusu tarih, modern anlamda bir tarih-takriz özelliği göstermektedir. Aynı şekilde, Ömür Ceylan'ın, Fatih Köksal'ın *Tenkî ve Teorî* adlı kitabı ile Ahmet Kartal'ın *Şiraz'dan İstanbul'a Şiir Rüzgarları: Türk-Fars Kültür Coğrafyası Üzerine Araştırmalar* adlı eserine yazdığı takrizler ve Mehmet Fatih Köksal'ın, Ziya Avşar'ın *Aşk Meclisi: Mesneviye Yeniden Uyanmak* adlı kitabına yazdığı Farsça takriz de yine bu bağlamda anılmaya değerdir.

Takriz yazımına yüklenen tüketim algısı temelli bu yeni işlev, yazarın kaleminden çıkan hemen her türden eserin özel bir takdiminin yapılmasını adeta zorunluluk haline getirmiştir. Bu durum, bugün basım-yayım faaliyetleri ve kitap piyasasının bu tüketim politikası içerisinde -zaman zaman tek cümlelik- modern “kapsül” takrizlerin üretilmesine zemin oluşturmuştur. Her durumda, bu tarz kapsül takrizleri hüner hiyerarşisini yansıtmaları, yazar ve esere dair değerlendirmeler içermeleri ve eserlerin takdimini yapmaları açısından takriz geleneğinin modern bir uzantısı olarak değerlendirmemiz mümkündür.

Görüldüğü üzere, İslami dönem Türk edebiyatının ilk mahsullerinde yerleşmiş bir gelenek olarak karşımıza çıkan, klasik Türk edebiyatının estetik çemberinden geçerek incelik kazanan, Tanzimat dönemi düşünce ve fikir anlayışlarıyla yeniden şekillenen ve nihayetinde bugün kitapların arka kapaklarından geniş bir okur kitlesine seslenen takriz metinleri edebiyat geleneğinin önemli bir parçası olagelmıştır. Bu bağlamda, sekiz asırdır süregelen bir edebiyat geleneğinin içerisinde her dönem muhatabına seslenebilmiş bu takdim/takriz geleneğini gözardı etmek mümkün görünmemektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA TAKRİZ GELENEĞİ

Klasik dönem öncesinde örneklerini gözlemlediğimiz söz konusu “takdim” geleneği klasik Türk edebiyatında takriz başlığı altında birçok olgun örneğini vermiş ve adeta bir yazım türü niteliği kazanmıştır. 16. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar süregelen edebiyat geleneği içerisinde klasik formda üretilen birçok takriz metni klasik Türk edebiyat geleneğinin temsil edildiği önemli bir alan olmuştur. Klasik Türk edebiyatında takriz geleneğinin etraflıca inceleneği bu bölümün öncelikli amacı bu geleneğin ne gibi özellikler gösterdiğini ve nasıl bir mantalite üzerine kurulduğunu ortaya koymaktır. Bu amaç etrafında takriz metinlerine birtakım sorular yöneltmek ve bu soruları birtakım başlıklar altında tartışmaya açmak uygun olacaktır.

1. Takrizlerin Şekil Özellikleri Nelerdir?

Bu çalışma kapsamında incelenen takriz metinlerinin manzum, mensur veyahut manzum-mensur olarak kaleme alındıkları görülmektedir. Takrizlerin nazım şekillerine göre dağılımını aşağıda yer alan tabloda şu şekilde gözlemlemekteyiz.

Manzum-Mensur Takrîz Örneklerinin Tasnifi					
	16. yy	17. yy	18.yy	19. yy	20.yy
Manzum Takrizler	<i>*Hüs ü Dil</i> (Yenipazarlı Vâlî)	<i>*Ahmet Nâmi Divanı</i> <i>*Tâlib-i Burûsevî Divanı</i> <i>*Ganizâde Nâdiri Divanı</i> <i>*Nâbi Divanı</i> <i>*Neylî Divanı</i> <i>*Edirmeli Kâmi Divanı</i> <i>*Şehri Divanı</i> <i>*Osmanzâde Tâ'ib Divanı</i> (?)	<i>*Senedüş-Şu'arâ</i> (Haşmet) <i>*Vahîd Mahtûmî Divanı</i> <i>*Ayıntablî Aynî Divanı/Sâkinâme</i> <i>*Sermed Divanı</i> <i>*Şeyh Gâlib Divanı</i> <i>*Seyyid Vehbî Divanı</i> <i>*Mecmû'â-i Eş'âr/Şâpurnâme</i> (Arayıcızâde Ferdî) <i>*Nazîr İbrâhim Divanı</i> <i>*Güldeste-i Riyâz-ı İrfân</i> (İsmâil Belîğ)	<i>*Leskofçalı Gâlib Divanı</i> <i>*FerîdeHanım Divanı</i> <i>*Âsâf Divanı</i> <i>*Edîb Harâbî Divanı</i> <i>*Üsküdarlı Hakkı Bey Divanı</i> <i>*Enderunlu Halîm Divanı</i> <i>*Nazîf Divanı</i> <i>*Nigâri Divanı</i> <i>*Türâbî Divanı</i> <i>*Sahaflar Şeyhizâde Es'ad Mehmed Efendi Divanı</i> <i>*Sünbül Sinan Şerhi</i> (Cabbarzâde Ârif	<i>*Hüseyn Vassâf Divanı</i>

				Mehmed) * <i>Son Asır Türk Şairleri</i> (Kemâlî 'ş Şu 'arâ) (İbnülemin Mahmud Kemal İnal) * <i>Galabe-i Sultân-ı Aşk</i> (Derviş Hâfiz Abdülkâdir)	
Mensur Takrizler			* <i>Mektubât Tercümesi</i> (Müstakimzâde Sâdeddin Süleyman) * <i>Burhân-ı Kâtı'</i> (Mütercim Âsım)	* <i>Osman Nevres Divanı</i> * <i>Harâbât</i> (Ziya Paşa) * <i>Fıtnat Hanım Divanı</i>	
Manzum- Mensur Takrizler		* <i>Bülbüliyye</i> (Birrî Mehmed Dede) * <i>Münşeât-ı</i> <i>Nergisî</i> * <i>Tezkire-i</i> <i>Safâyi</i> (Safâyi Mustafa)	* <i>Ahmet Şâkir Divanı</i> * <i>Arpaeminizâde Sâmî Divanı</i> * <i>Mehmed Emin Sabrî Divanı</i>	* <i>Kara Şemsî Divançesi</i> * <i>Hâfiz Sebâtî Divanı</i> * <i>Hilye-i Sultânî</i> (Rusçuklu Ali Fethî) * <i>Mevlîd-i Nebeviyye</i> (Merzifonlu Mehmed Hilmî Dedezâde) * <i>Mevlid Şerhi: İzahü 'l- Merâm Alâ-Vilâdeti</i> <i>Seyyidi 'l-Enâm</i> (Cabbarzâde Ârif Mehmed) * <i>Üss-i Zafer</i> (Sahaflar Şeyhizâde Es'ad Efendi) * <i>Tarih-i 'Atâ</i> (Devlet-i Osmâniyye Târîhi) (Tayyazâde Atâ) * <i>Hâtimetü 'l-Eş 'ar</i> (Fatîn)	* <i>Gülzâr-ı</i> <i>Aşk</i> (Hüseyn Vassâf) * <i>Sefine-i</i> <i>Evlîyâ</i> (Hüseyn)

Bu tabloya dikkat yönelttiğimizde, takriz yazımının dikkate değer bir artış gösterdiği 18. ve 19. yüzyıllarda manzum takrizlerin sayısında da doğru orantılı bir artış gözlemlenmektedir. Benzer durum, manzum-mensur takrizlerde de karşımıza çıkar. Bunlara kıyasla yalnızca mensur olarak kaleme alınmış takriz sayısının -tezkire ve tarihlere yazılan takrizlerin dışında- sınırlı olduğu görülmektedir.

Bu çalışma kapsamında incelediğimiz manzum takriz örneklerinin büyük bir kısmı mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır. Bunu kıt'a nazım şekliyle yazılan takriz örnekleri takip etmektedir. Daha sonra sırasıyla nazm, gazel, kaside ve rubâî nazım şekilleri gelmektedir. 200'e yakın takriz örneği içerisinde nazım şekillerine göre takrizlerin dağılımı şu şekildedir:

Takrizlerin Nazım Şekillerine Göre Yaklaşık Oranları					
Mesnevi	Kıt'a	Nazm	Gazel	Kaside	Rubâî
% 25	% 20	% 10	% 4	% 4	% 2

Takrizlerin manzum ya da mensur olarak kaleme alınmasını belirleyen en önemli etkenlerden biri de yazıldıkları eserlerin şekil özellikleri ve türleridir. Bu durum, takriz metinlerinin yazıldıkları eserlerin üslup ve tarzlarıyla belirli bir uyum içerisinde olduklarını gösterir. Örneğin, divanlara yazılan takriz örneklerine dikkat yönelttiğimizde, Fitnat Hanım ve Osman Nevres Divanı dışında, neredeyse tamamının manzum olarak kaleme alındığı görülür. Tezkire metinlerine yazılan takrizlerin büyük bir kısmı mensur olarak yazılmıştır. Bu durum yine, takriz yazılan eserlerin şekil özelliklerinin ve üsluplarının takriz metinlerinin kurgusunda belirleyici bir fonksiyonu olduğunu göstermektedir. Bu örnekler, aynı zamanda, takriz yazılan eserin türü ve nazım şeklinin takriz yazarlarınca dikkate alındığını ve bu yönde bilinçli bir tasarrufa gidildiğini ortaya koyar. Mesela başkalarına yazdığı manzum takrizlere divanında yer veren Neylî, *Safâyi Tezkiresi*'ne manzum-mensur bir takriz yazmıştır. Söz konusu mensur takriziyle *Safâyi Tezkiresi*'ne takriz yazan diğer şair/yazarların takrizleriyle uyumlu bir söylem üreten Neylî, bu takrizinde şairlik gücünden öte nâsirlik gücünü sergilemeyi öncelemiştir. Neylî'nin bu tasarrufu, hem takriz yazdığı tezkire hem de bu tezkirede yer alan diğer mensur takrizlerle boy ölçüşme çabası olarak da görülebilir.

Bu bağlamda değerlendirebileceğimiz bir diğer örnek Seyyid Vehbî'nin *Safâyi Tezkiresi*'ne yazdığı manzum-mensur takrizdir. Seyyid Vehbî, aynı zamanda Vahîd Mahtûmî'ye de bir takriz yazmış ve bu takrize kendi divanında yer vermiştir. Seyyid Vehbî'nin *Safâyi Tezkiresi*'ne yazdığı takrizde nesri tercih etmesi de yine, Neylî örneğinde görüldüğü gibi takriz yazılan eserin tür ve şekil özelliğiyle ilişkilidir.

2. Takrizler Edebi Eserin Neresinde Yer Alır?

Klâsik edebiyatta “bir [eserin] nasıl bir tertiple [oluşturulacağı], şiirlerin onda hangi grup ve sıralar içinde yer alacağı gelenekçe önceden tayin edilmiş bir protokole tâbi[dir]” (Akün “Divan Edebiyatı”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 2010: 397). Bu klasik disiplin çerçevesinde takriz metinleri de

kendilerine bu protokolün içinde bir yer bulur. Birtakım istisnalar dışında¹⁷⁵ bu metinler takriz yazılan eserlerde genellikle başta ya da sonda -bazen tarih manzumeleri arasında- yer alır. “El yazmaları kültürü[nün] tıpkı sözel kültürde olduğu gibi [...] dışarıdan müdahaleye açık” (Kalpaklı, “Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi ve Osmanlı Kültürünün Sözeşelliği/İşitselliği” 2012: 86) oluşu bazen takriz metinlerinin yazmaların zahriyelerine yahut da derkenarlarına kaydedilmesine de olanak sağlamıştır¹⁷⁶. Bazen de bu metinlerin nerede yer alacaklarına doğrudan takriz yazılan kişilerin kendileri karar verir. *Son Asır Türk Şairleri (Kemâlî’ş Şu’arâ)*’sına yazılan takrizleri gönderiliş tarihlerine göre eserine alan İbnülemin Mahmud Kemal İnal’ın söz konusu takrizlere dair düştüğü aşığıdaki not bu tercihi güzel bir şekilde örnekler:

Nâçiz şahsım ve eserim hakkında teveccüh ibrâz eden kıymetli şairlerimizden bazı zevatın lûtfen yazdıkları manzumeler ve tarihler - istihkakımın fevkinde- takdir ve tebçili mutazammın bulunduğu için neşretmekten sıkıldım. Fekat bu nefis eserlerin ziyâna râzı olmadığım gibi -hürmet ettiğim- bazı erbab-ı mâ’rifetin ısrarlarına da mukavemet edemiyerek hüsn-i hatime olmak üzere- eserin sonuna koymaya mecbûr oldum. (1988: 2258)

Bazı takriz örneklerinin hem takriz yazan hem de takriz yazılan kişilerin eserlerinde yer aldıkları görülmektedir. Örneğin, Vahîd Mahtûmî Divanına takriz yazan Arpaeminizâde Sâmî ve Seyyid Vehbî’nin takrizleri hem Mahtûmî Divanında

¹⁷⁵ Bu çalışma kapsamında derlediğimiz 200’e yakın takrîz örnekleri içerisinde yalnızca Keçecizâde İzzet Molla’nın *Mihnetkeşân*’ına yazılan Farsça takrîzin bu kaideyi bozduğu görülmektedir. Şairin Keşan sürgününde tanıştığı ve mesnevisinin tamamlanmasında kendisine destek olan Talât adlı bir şahıs tarafından yazılan bu takrîz alışılmışın dışında mesnevi kurgusu içerisinde yer alır. Elbette bu durum, kaideyi bozmaktan ziyade İzzet Molla’nın kendi sıradışılığı bağlamında bir anlam bulmaktadır. İzzet Molla ve Talat arasındaki dostluğun somut bir şekilde yansıdığı bu bölümlerde, söz konusu takrîz taraflar arasındaki hatır-gönül ilişkisi ve sanatsal alışverişin bir temsili olarak karşımıza çıkmaktadır. Talat’ın takrizinin mesnevi kurgusunun içinde yer alması, söz konusu takrizin arasında yer aldığı hikâyeye eş zamanlı olarak kaleme alındığını düşündürmektedir. İzzet Molla’nın özgünlük arayışlarının bilinçli bir tercihi olarak görebileceğimiz bu tasarruf, aynı zamanda mesnevide Talat’la ilgili anlatıların daha realist bir düzlemde okunmasına da olanak sağlamaktadır. *Mihnetkeşân*’ın sıradışı kurgusunda kendisine yer bulmuş olan bu Farsça manzume, takriz geleneği içerisinde sıradışı bir örnek olma özelliğiyle varlık gösterir.

¹⁷⁶Bu durum Ahmet Nâmî Divanında karşımıza çıkmaktadır. Eserin zahriyesine sonradan eklendiği anlaşılan bu şiirin bir takriz olduğunu içeriğine bakarak anlamaktayız. Nitekim üçüncü şahıs ağzından yazılan, esere ve şaire dair değerlendirmeler içeren bu şiir genel takriz söylemiyle de uyum göstermektedir. Bu bağlamda söz konusu şiir -her ne kadar takriz başlığı taşıyor olsa da- tezin Ek 1 Bölümüne alınmaya değer görülmüştür.

hem de kendi divanlarında yer almaktadır. Benzer şekilde, Sahaflar Şeyhizâde Es'ad Efendi'nin Aynî'nin *Sâkînâme*'sine yazdığı takriz hem *Sakinâme*'de hem de kendi divanında bulunmaktadır. Birtakım takriz örneklerinin ise -bazen yazılmış oldukları eserlerden bağımsız olarak- takriz yazarlarının bizzat kendi eserlerinde yer aldıkları da görülmektedir. Özellikle birtakım manzum takrizler -nazım şekilleri esas alınarak- divan tertiplerinde kendilerine yer bulmuşlardır. Başkalarına yazılan takrizlerin yer aldığı eserler şu şekildedir:

Başkalarına Yazılan Takrizlerin Yer Aldığı Eserler			
17. yy	18.yy	19. yy	20.yy
* <i>Tâlib-i Burûsevi Divanı</i> * <i>Neylî Divanı</i> * <i>Edirneli Kâmi Divanı</i> * <i>Nâbî Divanı</i> * <i>Ganizâde Nâdirî Divanı</i> * <i>Osmanzâde Tâ'ib Divanı (?)</i>	* <i>Sermed Divanı</i> * <i>Seyyid Vehbî</i> * <i>Nazîr İbrâhim Divanı</i> * <i>Şeyh Gâlib Divanı</i> * <i>Arpaeminizâde Sâmi Divanı</i>	* <i>Edîb Harâbî Divanı</i> * <i>Enderunlu Halîm Divanı</i> * <i>Sahaflar Şeyhizâde Es'ad Efendi Divanı</i> * <i>Merzifonlu Mehmed Hilmî</i> Dedezâde <i>Külliyâtı</i> (Divan Kısmı)	* <i>Hüseyin Vassâf Divanı</i>

Bu takriz örnekleri Neylî Divanında sonda, Nazîr İbrâhim ve Şeyh Gâlib Divanlarında kasideler arasında, Osmanzâde Tâ'ib'in derlenen şiirlerinde, Şeyh Gâlib ve Sermed Divanında mesneviler arasında, Sahaflar Şeyhizâde Es'ad Efendi Divanında "Takrîzât" şeklinde müstakil bir başlıkta, Arpaeminizâde Sâmi Divanında -manzum takrizin- mesnevi tertibinde ve -mensur takrizin- son kısımda, Nâbî Divanında rubâî, kaside ve mesneviler arasında, Nazîr İbrâhim Divanında kasideler arasında, Seyyid Vehbî Divanında mesnevi tertibinde, Hüseyin Vassâf, Edirneli Kâmi, Edîb Harâbî ve Enderunlu Halîm Divanında gazel tertibinde, Arayıcızâde Ferdî'nin *Şâpurnâme*'sinde lügazlerin başında, *Tâlib-i Burûsevi Divanı*'nda rubâî tertibinde, Ganizâde Nâdirî Divanında kıt'alar arasında ve Mehmed Hilmî Dedezâde'nin *Külliyât*'ının Divan kısmında "Medâyih" başlığı altında rastlamaktayız.

Bu örneklerin yanı sıra bazı takrizlerin takriz yazarlarının eserlerinde farklı bir şekilde yer aldıkları da gözlemlenmektedir. Örneğin, Vahîd Mahtûmî Divanına takriz yazan Seyyid Vehbî ve Arpaeminizâde Sâmi'nin takrizleri kendi divanlarında beyitlerin yerleri değiştirilmiş ya da bazı beyitlere yer verilmemiş şekliyle yer

almaktadır. Bu durum müstensihin tasarrufu olabileceği gibi tarafların bu metinlere sonradan yaptıkları müdahaleler olarak da yorumlanabilir.

Yukarıda sıraladığımız örnekler takrizlerin divan tertibinde gazel, kaside, mesnevi ve diğer nazım şekilleriyle yazılan her türden şiirle boy ölçüşebilecek değerde görüldüğünü açıkça ortaya koymaktadır. Öyle ki Nâbî, Şeyh Gâlib, Osmanzâde Tâ'ib, Arpaeminizâde Sâmi, Seyyid Vehbî gibi bu geleneğin hatırı sayılır kimliklerinin söz konusu metinleri eserlerine almaya değer görmeleri takrizlerin yalnızca “ıstılâh paralamak” için üretilmediğini kanıtlamaktadır. Bu örnekler, aynı zamanda, takriz metinlerinin izlerinin yalnızca takriz yazılan eserler üzerinden sürülmemesi gerektiğini de ortaya koymaktadır.

Bazı örneklerde ise takrizlerin takriz yazarlarının eserinde yer alıp takriz yazılan kişilerin eserlerinde bulunmadığını da gözlemekteyiz. Örneğin Hüseyin Vassâf Divanında, “Urefâ-yı Şa'baniye'den Merhûm Cabbarzâde 'Ârif Begin Hazret-i Sünbül'ün Nutk-ı Şerîfine Yazdığı Şerhe Takriz Makâmında Söylenmiştir” başlığıyla yer alan takriz Cabbarzâde Ârif Beg'in müellif hattı olan Sünbül Sinan Şerhinde yer almamaktadır¹⁷⁷. Bu durum, Hüseyin Vassâf'ın takrizini müellif hattı bu nüsha tamamlandıktan sonra kaleme alındığını göstermektedir. Burada dikkati çeken husus, söz konusu takrizin yazıldığı eserden bağımsız olarak takriz yazarının üretimleri arasında kendisine yer bulmasıdır.

Takriz yazarları ve kendisine takriz yazılan kişilerin eserleri dışında birtakım mecmualarda da takriz metinlerinin müstakil olarak yer aldığı görülmektedir. “Takrizât” başlığıyla kaydedilen Süleymaniye Kütüphanesi Aşir Efendi 417 ve “Takrîz ve Mekâtib” başlığıyla kaydedilen Süleymaniye Kütüphanesi Şehid Ali Paşa 2831 numaralı mecmualarda takriz örneklerine rastlanmaktadır¹⁷⁸. Birçoğu takriz başlığını taşıyan bu örnekler arasında, “imza” şeklinde adlandırılmış metinlerin yer

¹⁷⁷ Cabbarzâde'nin Sünbül Sinan Şerhinin başında “Edîb-i Necîb Hâce Hicrî Merhûmun Takrîz-i Belîğânesidir” başlıklı Arapça, Farsça, Türkçe yazılmış manzum mülemmâ bir takriz bulunmaktadır.

¹⁷⁸ Süleymaniye Kütüphanesi Aşir Efendi 417 numaralı yazmada bulunan takrizlerin başlıkları şu şekildedir: Takrîz-i Şeyhülislâm Es'âd Efendi (v. 190a); İmzâ-ı el-Musûlî Yahyâ Efendi ibn Seyhülislâm Zekeriyâ Efendi el-merhûm (v. 190b); İmzâ-ı Sadrü'l-ulemâ Abdül'azîz Efendi ibn el-Musûlî Sa'deddin mu'allimü's-sultân (v. 190b-191b); Takrîz-i Şerîf Efendi (v. 191b); Takrîz-i Hüseyin Efendi (v. 191b-192a); Takrîz-i Nakîbü'l-esrâf Şeyhî Efendi (v. 192a-194a); Takrîz-i Mevcî (v. 194a-196b); Takrîz-i 'Atâkî (v. 196b-199b); Şârih-i Mesnevî Yegâne-i zamâne Sarı 'Abdullah Efendi Merhûmun Te'lif İtdüğü *Nasihâtü'l-mülûk* Kitabına Merhûm Bahâyî Efendinin Eyledüğü Takrîzdür (v. 199b-200a); Muslihiddin Efendinin Müellif-i Eşbâh-ı Nezâyire Takrizidir (v. 200a-200b).

Süleymaniye Kütüphanesi Şehid Ali Paşa 2831 numaralı yazmada mektupların içinde bulunan takrizlerin başlıkları şu şekildedir: Şirvân Defterdârı İken Kızılbâş Olan Nagzi Beg Kaside-i Masnu'a-i Selmâna İtdüğü tatabbu'a Bu Fakîrün 'İcâleten Yazduğı Takrîz-i Perişân-edâdur (v. 60b-61a).

aldığı da görülmektedir. “Takriz ve Mekâtib” adlı yazmada takrizlerin mektuplar arasında sıralanmış olması, mensur takriz metinlerinin inşa geleneğinde bir yazım türü olarak değer gördüğünü ve işlevselleştirildiğini de düşündürmektedir.

Takrizlerin eserlerde yer almasına bir diğer örnek Derviş Abdülkâdir’in *Sultân-ı Galebe-i Aşk* adlı şerh metninde karşımıza çıkmaktadır. Bu eserde yer alan ilk takriz tek beyitten oluşmakta ve adeta bir epigraf özelliği göstermektedir. Nitekim söz konusu takrizin “Şu‘arâ-yı benâmdan esbâk İzmir nâibi Rizeli semahâtlı İbrahim Ferîd Efendi hazretlerinin âsâr-ı dervişâneme takrîz olarak söylemiş oldukları ebyâtdan şu bir beyti teberrüken bu makama yazıverdik” şeklindeki başlığı da bu beyti bir epigraf olarak değerlendirmemize olanak sağlar. Takrize, Derviş Abdülkâdir tarafından eklendiği anlaşılan bu başlık, aynı zamanda İbrahim Ferîd Efendi’nin yazara dair kaleme aldığı müstakil bir takrizinin olduğunu haber verir. Ayrıca bu örnek takrizlerin eserlere alınışlarında eser sahiplerinin birtakım müdahalelerinin olabileceğini somut bir şekilde göstermektedir.

Eserlerde yer alışlarında farklı özellikler gösteren takriz metinlerinin kendi içinde bir protokole sahip oldukları gözlemlenir. Turan Karataş incelediği Tanzimat dönemi örneklerinden hareketle bu duruma dair şöyle bir tespitte bulunur:

Söz konusu takrizler kitapta yer alırken yazdıran kişiye ve tabii zamana göre, en meşhur edebiyatçının kaleminden çıkandan başlayarak şöhreti en az olanın yazdığına doğru sıralanıyor. Mesela Bedros Zeki’nin *Ermenice-Türkçe Lügat*’i (1907) için yazılan takrizler kitaba konurken şu not düşürülmüştür: Üdebâ ve şuarâ-yı meşhûre-yi Osmaniyyenin eser-i âcizi hakkında lutfen ihdâ buyurdıkları takârîz-i dakâyık-âmizin suretleri alâ-merâtibihim (rütbelerine göre) derc-i sahife-i ibtihac kılınarak kesb-i şeref ve mübâhet olundu. (*Takriz Edebiyatı* 2000: 50)

Karataş’ın vermiş olduğu örnek, takriz metinlerinin belirli bir hiyerarşiye göre sıralanabileceğine işaret etmesi açısından önemlidir. Bu çalışma kapsamında incelenen takriz metinlerinde bu tarz belirgin bir protokolün varlığını bütün örnekler üzerinden tespit etmemiz elbette mümkün değildir. Ancak takriz yazarlarının mesleklerinin ve otoritelerinin açıkça belirtildiği birtakım takriz örneklerinde böyle bir hiyerarşinin varlığını gözlemleyebilmekteyiz. Örneğin Haşmet’in *Senedü’ş-*

Şu'arâ'sında Koca Râgıp Paşa'nın takrizi, rütbeleri gereğince, Şeyhülislam Çelebizâde Âsım'ın takrizlerinden önce yer almıştır. Yenipazarlı Vâlî'ye yazılan takrizlerde ise Şeyhülislâm Zekeriyyâ Efendi'nin takriziyle başlayan bu protokolde Vâlî'nin sosyal ağında yer alan şairlerin de kendi otoritelerine göre hiyerarşik bir düzende sıralandığı görülür. Öyle ki bu hiyerarşik düzen şeyhülislamın takrizinin ardından şüphesiz, döneminin “melikü'ş-şua'ra”sı olan Bâkî'nin takrizinin gelmesini ve diğer şairlerin konumunun Bâkî'ye göre belirlenmesini gerektirmiştir. Yine bu hiyerarşiyi yansıtması açısından Ahmet Şâkir Paşa Divanına yazılan takrizlerin sıralanışı önem taşımaktadır. Bu takrizler de yine divanda takriz yazarlarının kariyerleriyle ilişkili olarak şu şekilde sıralanmıştır: Takrîz-i Hazret-i 'İsmet Beg Efendi Sadr-ı Rûm-ı Sâbık, Takrîz-i Mehmed 'Ata'ullâh Efendi Nakîbü'l-Eşrâf Bâ-pâye-i Sâdaret-i Rûm İli, Takrîz Es-Seyyid Mehmed Münîb Efendi el-Kazı Be-Mekketü'l-Mükerreme, Takrîz-i Muhammed Hafîd Efendi el-Kazı Be-'Asker-i Anadolu Sâbıkâ, Takrîz-i 'Âsım Efendi. Aynı zamanda takriz yazarlarının kariyer basamaklarını takip etmemize imkan sağlayan bu başlıklar söz konusu hiyerarşinin bilinçli bir şekilde işletildiğini göstermesi açısından önemlidir. Diğer yandan bu hiyerarşi takriz yazılan kişilerin sosyal ağlarını ve bu sosyal ağda yer alan takriz yazarlarının birbirlerine olan konumlarını yansıtması açısından dikkate değerdir.

Bazen aynı tarikate mensup olan ve kendilerini ortak bir hayat felsefesi içinde konumlandırmış kişilerin ilişkileri de takriz geleneğine yansıyan bu protokolün belirleyicisi olur. Hüseyin Vassâf'ın *Sefîne-i Evliyâ*'sına yazılan takrizlerin sıralanışı bu durumu örneklemektedir. Söz konusu takrizler eserde şöyle sıralanmıştır: Urefâ-yı Meşâyıhtan Erzurûmî merhum Abdurrezzâk-ı İlmî Efendi'nindir, Bağdâd Ulemâ-yı Kirâmından ve Meşâyıh-ı Fihâmından Merhûm Muhammed Sa'îd Efendi Tarafından Yazılan Takrîz, Urefâ-yı Üdebâdan Muhammed Besîm Bey Efendi'nindir, Üsküdar Mevlevihânesi Şeyhi Urefâ-yı Asrdan Ahmed Remzi Dede Efendi Hazretlerinin, Muharrir-ı Âcizi Taltîfen İrsâl Buyurdıkları Mektûb ve Takrîz Olup Ma'aş-şükrân Derc Olundu. Takrîz yazarlarının mesleklerinden öte tasavvufî kimliklerinin ön plana çıktığı bu başlıklar yine takrizlerin bir tür statü hiyerarşisine göre sıralandığını gözlemlememize imkan sağlar.

Takrîz yazarlarının devlet protokolünde olmadığı veyahut yalnızca şair olduğu örneklerde ise bu hiyerarşinin ayrımını yapmak oldukça güçtür. Mesela Vahîd Mahtûmî'ye takriz yazan ve birçoğu döneminin tanınmış isimleri olan şairlerin sıralanışında ayırteci bir tercih tespit edilememektedir. Sırasıyla Es'âd

Efendi, Râşid Efendi, Seyyid Vehbî Efendi, Arpaeminizâde Sâmi Efendî ve Necîb Efendi tarafından yazılan bu takrizlerin eserdeki düzenlerinde hüner hiyerarşisinin gözetilmesi, takriz yazarlarının şaire olan yakınlıkları, müstensihin müdahalesi, takrizlerin yazılış tarihleri gibi birçok sebebe bağlanabilir.

3. Takrizler Hangi Eserlere Yazılır?

Takriz geleneğinin bütünlüklü bir fotoğrafını çekmede takrizlerin hangi eserlere yazıldığı sorusu önemli bir yerde durmaktadır. Bu çalışma kapsamında incelediğimiz 200'e yakın takriz örneğinin divan, mesnevi, mecmua, tezkire, sözlük, sakînâme, sûrnâme, nasihatnâme, menâkıbnâme gibi türlerin yanı sıra belâgat kitapları, tarihler, müstakil manzumeler, şerh metinleri ve roman gibi birçok farklı eser ve türe yönelik kaleme alındığını görülür. Aşağıda yer alan tablo hangi eserlerde takriz bulunduğu dair detaylı bilgiler içermektedir.

Takriz Yazılan Eser ve Türler					
	16. yy	17. yy	18.yy	19. yy	20.yy
Belâgat Kitabı			*Miftâhu'l-Ulûm (Sekkâki/Sahaflar Şeyhizâde Es'ad Efendi Divanı) *Senedü's-Şu'arâ (Haşmet)		
Deyimler sözlüğü				*Emsâl-i Meydânî (Sahaflar Şeyhizâde Es'ad Efendi Divanı)	
Divan/Divançe		*Ahmet Nâmi Divanı *Ganizâde Nâdirî Divanı *Şehrî Divanı	*Vahîd Mahtûmî Divanı *Mehmed Emin Sabrî (Moralî) Divanı *Ahmet Şâkir Paşa Divanı	*Leskofçalı Gâlib Divanı *FerîdeHanım Divanı *Fitnat Hanım Divanı *Osman Nevres Divanı *Âsâf (Mahmud Celâleddin *Paşa) Divanı *Kara Şemsî Divançesi *Üsküdarlı Hakkı Bey Divanı *Hâfız Sebâtî Divanı *Nazîf Divanı *Türâbî Divanı *Nigârî Divanı *Leblebici Şeyh Şemseddin Divanı/	

				Merzifonlu Mehmed Hilmî Dedezâde <i>Külliyyât/Divan Kısmı</i>)	
Hilye		<i>*Hilye-i Hakânî Zeyli (Na'ti'nin /Nâbî Divanı)</i>		<i>*Hilye-i Sultânî (Ruşçuklu Ali Fethî)</i>	
Mecmua/Antoloji			<i>*Mecmuâ-ı Pertev (Muvakkitzâde Pertev Efendi/Şeyh Gâlib Divanı)</i>	<i>*Harâbât (Ziya Paşa)</i>	
Menâkubnâme					<i>*Şemsü's-Sabûhî fî Menâkibi'n- Nasûhî (Şeyh Kerâmeddin Efendi/Hüseyn Vassâf Divanı)</i>
Mesnevi	<i>*Hüsn ü Dil (Yenipazarlı Vâli)</i>	<i>*Bülbülye (Birî Mehmed Dede)</i>	<i>*Edhem ü Hümâ (Sâbit) *Şâpunâme (Arayıcızâde Ferdî)</i>	<i>Mihnetkeşân (Keçecizâde İzzet Molla/Sahaflar Şeyhizâde Es'ad Efendi)</i>	<i>*Gülzâr-ı Aşk (Hüseyn Vassâf)</i>
Mevlid				<i>*Mevlîd-i Nebeviyye (Merzifonlu Mehmed Hilmî Dedezâde <i>Külliyyât/Mevlîd-i Nebeviyye Kısmı</i>)</i>	
Münşeat		<i>*Münşeat-ı Nergisî</i>			
Müstakil Manzûmeler		<i>*Manzûme-i Vâsık Efendi (Neylî Divanı)</i>	<i>*Râzî ('Abdü'l- Latîf)'nin bir manzumesi (Arpaeminizâde Sâmî Divanı) *Feresnâme- Enderunlu Dâniş (Nazîr İbrâhim Divanı)</i>	<i>*Ayine-i Zafer (İbrahim Halîl Rıf'at Beg/ Sahaflar Şeyhizâde Es'ad Efendi Divanı)</i>	
Nasihatnâme			<i>Nasihatnâme-i Sâfi (Sâfi Mustafa/ Edirneli Kâmi Divanı)</i>		
Risâle				<i>Elli Dört Farz Risalesi (Kontantiniyeli Râsim Efendi/ Merzifonlu Mehmed Hilmî Dedezâde)</i>	

				<i>Külliyyân/Divan Kısmı</i>	
Roman				*Kadın ve Aşk (Gâlib Bey/ <i>Edîb Harâbî Divanı</i>)	
Sakînâme			* <i>Ayıntablı Aynî Divanı/Sâkînâme</i>		
Sözlük			* <i>Burhân-ı Kâtt'</i> (Mütercim Âsım)		
Sûrnâme				*Gülşen-i Hurremî (Mîr-i Alemzâde/ <i>Sahaflar Şeyhizâde Es'ad Efendi Divanı</i>) *Surnâme-i Manzûme-i Seyyid Hızır (<i>Sahaflar Şeyhizâde Es'ad Efendi Divanı</i>)	
Şerh Metinleri				*Sünbül Sinan Şerhi (Cabbarzâde Ârif Mehmed/ <i>Miftâhu Haza'ini'r-Rahmaniyye Fi-Memleketi Vücûdi'l-İnsaniyye</i>) *Mevlid Şerhi: İzahü'l-Merâm Alâ-Vilâdeti Seyyidi'l-Enâm (Cabbarzâde Ârif Mehmed) *Galabe-i Sultân-ı Aşk (Derviş Hâfız Abdülkâdir)	
Tarih Kitabı			* <i>Güldeste-i Riyâz-ı İrfân</i> (İsmâil Belîğ)	* <i>Üss-i Zafer</i> (Sahaflar Şeyhizâde Es'ad Efendi) * <i>Tarih-i 'Atâ</i> (Devlet-i Osmâniyye Târihi) (Tayyazâde Atâ)	
Tercüme Metinler			* <i>Mektubât Tercümesi</i> (Müstakimzâde Sâdeddin Süleyman)		
Tezkire		* <i>Tezkire-i Safâyi</i> (Safâyi Mustafâ)		* <i>Hâtimetü'l-Eş'ar</i> (Fatîn) * <i>Son Asır Türk Şairleri</i> (Kemâlî'ş	* <i>Sefine-i Evliyâ</i> (Hüseyn)

				Şu'arâ) (İbnülemin Mahmud Kemal İnal)	
--	--	--	--	---	--

Bu tabloda görüldüğü üzere takrizlerin büyük bir çoğunluğunun divan ve mesnevilere yönelik kaleme alındığı görülür. Bunun yanı sıra müstakil manzumelere dair yazılmış takrizler de bulunmaktadır. Neylî'nin Vâsık Efendi'ye, Arpaeminizâde Sâmi'nin Râzî ('Abdü'l-Latîf)'nin bir manzumesine ve Sahaflar Şeyhizâde Es'ad Efendi'nin İbrahim Halil Rıf'at Bey'in Âyine-i Zafer adlı manzumesine yazdıkları takrizler bu durumu örneklemektedir. Bunların dışında takrizlerin çok farklı türlere dair kaleme alındığı da görülür. Bu bağlamda, Sahaflar Şeyhizâde Es'ad'ın yazarı belli olmayan Emsâl-i Meydânî adlı Arapça deyimler sözlüğüne yazdığı manzum takriz anılmaya değerdir. Merzifonlu Mehmed Hilmî Dedezâde'nin Konstantiniyeli Râsim Efendi'nin Elli Dört Farz Risalesi'ne yazdığı manzum takriz de yine bu metinlerin çok geniş bir yelpazede yazım alanı bulduğunu göstermektedir. Benzer şekilde, Edîb Harâbî Divanında yer alan "Ahmed Midhat Efendi'nin mahdûm-ı necâbet-mevsûmları Galip Bey'in telif buyurmuş oldukları *Kadın ve Aşk*-nâm kitab için talep olunan takrîzdir" başlıklı takriz de bir romana yazılmış olması itibarıyla sıradışı bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Ahmed Midhat Efendi'nin oğlu Gâlib Bey'in *Kadın ve Aşk* adlı kitabına yazılan bu takrizin, romanın konusuyla uyumlu bir söyleme sahip olduğu görülmektedir. Bu örnek, aynı zamanda, klasik geleneğin yerleşmeye başlayan "yeni" edebiyat geleneğiyle takriz edebiyatı üzerinden nasıl bir bağ kurduğunu göstermesi açısından da önem taşır.

4. Takriz Niçin Yaz[dır]ılır?

Takriz Edebiyatı adlı kitabında, "Takrizlerin nadiren kitabın faziletine, ekseriyetle de münderecatına, kıymetine bakılmaksızın taltif için verildiğini, bazen de müellifin, müelliflerin tacizi sayesinde kerhen yazıldığını" (2000: 48) belirten Turan Karataş, takriz talebinde bulunan ve kendisinden takriz yazması rica edilen kimseler arasında "zoraki" bir ilişki kurulduğuna dikkat çeker. Geleneğe eklemlenme çabası ve hüner ispatı bağlamında değerlendirdiğimizde, birtakım şairlerin kendilerine üstat kabul ettikleri kimselerden takriz ricasında bulunmaları, dahası bu isteği bir tür "tacize" dönüştürmeleri elbette kaçınılmazdır.

Ömer Faruk Akün, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*'nin “Divan Edebiyatı” maddesinde şairlerin içinde yetiştikleri geleneği ve bu gelenek içinde şairin nasıl bir tavır takınması gerektiğini şu şekilde ortaya koyar:

Gelenek, divan edebiyatı asırlarında her yeni yetişen şairi, kendinden önce ne mevcut olmuşsa değiştirmeden onu devam ettirmeye, nesilden nesile devralınanı kabullenmeye mecbur kılmıştır. Bütün bu çağların anlayış ve itiyatları zemininde geleneğin süregetirdiğinin dışına çıkmak, sanatın dışına çıkmakla eş değerde bir mana taşır. Şairin bu edebiyatın bünyesinde yer alabilmesi, bir şair olarak kabul görmesi için ilk şart geleneğe mutlak surette uyması, her şair gibi onun da kendisinden istenileni eksiksiz ve kusursuz olarak yerine getirmeye çalışmasıdır. [...] Bu edebiyatın disiplinini kabul ettikten sonra şairden beklenen, kendisine geleneğin tanıdığı imkân ve sınırlar içinde, müesses değer ölçülerine en uygun ve en üst seviyede sanat göstermesidir. (2010: 421)

Akün'ün klasik edebiyat geleneğinin teşrifatını etraflı bir şekilde ortaya koyan bu ifadeleri, takriz edebiyatı etrafında oluşan ilişkileri değerlendirmek için dikkate değerdir. Nitekim “acemi ve ehliyetsiz bir şiir heveslisi” olmadığını “üst seviyede” göstereceği sanatla kanıtlama gayretinde olan ve geleneğin kendisine sunduğu malzemeyi en iyi şekilde kullanmayı hedefleyen kimse için klasik disipline eklemlenme çabası elbette kaçınılmaz bir uğraştır. Bu bağlamda, sanat ortamında varlık göstermeye çalışan kimse için takriz ricasında bulunmak bu alanda sergilenecek gayretlerin de bir parçası olarak okunabilir. Bu noktada, kendisini teşrifata uyduracak sanat ehli için takriz, sanattaki hünerinin somutlaştırıcısı, geleneğe uygunluğunun tescili ve nihayetinde statü arzusunun bir aracıdır.

Çerçevesi çizilmiş, kuralları belirlenmiş bir geleneğin içinde şairin hünerinin bir göstergesi olan bu tescil, takriz yazan ve kendisine takriz yazılan kimseler arasında bir “arz-talep” ilişkisinin kurulmasını gerekli kılar. Bu dengenin nasıl kurulduğunu örneklemesi açısından Çelebizâde Âsım Efendi ve Haşmet arasındaki ilişkiye dikkat yöneltelim.

Haşmet'in divanından sonra en önemli eseri olarak görülen *Senedü's-Şu'arâ*'da “Arap Dili ve Edebiyatı [...] tefsir, hadis konusundaki bilgilerini ortaya

koy[muş], aruz vezni ve belâgat konusundaki mütebahhiresini gözler önüne ser[miştir]” (Aksoyak-Arslan *Haşmet Külliyyâtı* 1994: 48). Haşmet’in bu önemli eserine Koca Râgıb Paşa ve Çelebizâde Âsım Efendi birer manzum takriz yazmıştır. Aynı zamanda şairin en önemli hâmilerinden biri olan Çelebizâde Âsım, söz konusu takrizinde Haşmet’in sanat kudretini şu şekilde ortaya koymuştur:

Eylemiş cem‘ asahh-ı akvâl
İ‘tirâz etmeğe yok nutka mecâl

Şöyle kim sıdkı olundu ihsâs
Dinse şâyestedir İbn-i ‘Abbâs

Şi‘ri şol vech ile itmiş ki senâ
Hadd u mikdârını bilsün şu‘arâ
(*Senedü’ş-Şu‘arâ* 1287:127)

Haşmet, Çelebizâde Âsım Efendi’nin bu takrizine, “Tırâzende-i Sadr-ı Vâlâyı Fetvâ Şeyhü’l-İslâm-ı Maârif-Âşinâ Çelebi-zâde Âsım Efendi Hazretleri “Senedü’ş-Şu‘arâ” Nâm Te’lîf-i Latîflerini Takrîz Buyurdularında Teşekküren İnşâ Etdikleri Kasîde-i Pâkîzedir” (Aksoyak-Arslan *Haşmet Külliyyâtı* 1994:125) başlığını taşıyan bir kasideyle karşılık vermiştir. Divanında yer alan bu teşekkür kasidesinde Haşmet, Çelebizâde Âsım Efendi’yi şu ifadeleriyle medheder:

Müftî-i zamân rûh-ı cihân hâsıl-ı devrân
Sermâye-i cân kâfile-sâlâr-ı fazîlet

Evezâi pesendîde vü ahlâkı hamîde
Levh-i dili mecmu‘a-i âsâr-ı fazîlet

Hûrşîd gibi pertev-i ‘irfânının olmuş
Her zerresi bir kulle-i kühsâr-ı fazîlet

Bir mihr-i celî-şa‘şa‘a-i ilm ü fazıldır
Zâtından olur münteşir envâr-ı fazîlet

(Aksoyak-Arslan 1994:125-26)

Bu övücü söylemin ardından Haşmet, kendisine yazılan takrizden duyduğu memnuniyeti şu şekilde dile getirir:

Takrîz-nüvîs-i eserim oldun efendim
Etdin hünerim mazhar-ı âsâr-ı fazîlet

Yani “Sened”im eyledin âlî kaleminle
Kıldın anı bir nüsha-i hal-kâr-ı fazîlet

Bu mebhas-ı vasfında eger iznin olursa
Haşmet kulun etsin biraz izhâr-ı fazîlet
(Aksoyak-Arslan 1994:126)

Haşmet ve Çelebizâde Âsım Efendi arasındaki ilişkiyi iki farklı düzlemde takip edebilmemize imkan sağlayan bu örnekler, takriz geleneği düzleminde arz-talep ilişkisinin karşılıklı olarak nasıl kurulduğunu somutlaştırması açısından önemlidir. Haşmet’in Çelebizâde Âsım Efendi’den takriz ricasında bulunup bulunmadığını tam olarak tespit edemiyor olsak dahi, takrize karşılık yazılan söz konusu teşekkür kasidesi bu geleneğin bir tür sanatsal alışveriş olarak değerlendirilebileceğini açıkça ortaya koymaktadır. Ayrıca kasidesinin fahriye bölümüne geçerken “Bu mebhas-ı vasfında eger iznin olursa/ Haşmet kulun etsin biraz izhâr-ı fazîlet” ifadelerini kullanan Haşmet’in kendini övmeye başlarken Çelebizade Âsım Efendi’den müsaade istemesi de bu sanatsal alışveriş düzleminde tarafların kendilerini nasıl konumlandıklarını gösterir. Çelebizâde Âsım Efendi’nin meclislerinde bulunan ve sanatında onun tesciline ihtiyaç duyan Haşmet’in hâmisinden istediği bu “müsaade”, aynı zamanda fahriyesinin söylemini meşrûlaştırma çabası olarak da okunabilir. Öyle ki, şairin kendine dair ortaya koyacağı övücü söylem üstat kabul ettiği birisinin onayıyla elbette daha kıymetli olacaktır.

Bu bağlamda değerlendirebileceğimiz bir diğer takriz örneği Keçecizâde İzzet Molla’nın *Mihnetkeşân* adlı mesnevinde karşımıza çıkmaktadır. Şairin Keşan sürgününde tanıştığı ve eserin tamamlanmasında şaire destek olan Talât adlı bir şahıs

tarafından yazılan Farsça takriz arz-talep ilişkisini yansıtmaya açısından dikkate değerdir. “Kaside, gazel, kıta gibi nazım şekillerinin [yanı sıra] tasvirimsi, hikâyemsi, tasavvufî, âşıkâne, felsefî, didaktik, dramatik ve mizâhî bölümler [içeren]” (Gibb *Osmanlı Şiir Tarihi* 1999: 476) *Mihnetkeşân*’da “Evsâf-ı Tal’ât ve Sebeb-i Nazm-ı Hikâyet” adlı bir manzume yer alır. İzzet Molla bu manzumede Keşan sürgününde mektuplaşarak tanıştığı ve kısa bir süre beraber olduğu şair Talât’a dair birtakım bilgilere yer vermiştir. İzzet Molla’nın mesnevisine ad koyma sürecinde kendisine danışacak kadar yakın gördüğü Talât, şairin edebi sohbetlerine de iştirak etmiştir. Molla’nın Talât’a dair kaleme aldığı bu manzum parçanın ardından mesnevîde, “Takrîz-i Tal’ât Efendi” başlıklı bir takriz yer almaktadır. Bu takriz, İzzet Molla’nın sürgünü ve bu sürgünün meyvesi olan *Mihnetkeşân*’a dair birtakım bilgi ve değerlendirmeler de içerir. Talât’ın bu takrizinin ardından, “Teşekkür Berây-ı Takrîz ve Ebyât-ı Besmele Ki Der-Evvel-i Manzûme Nüvişte Bûd”¹⁷⁹ başlığıyla İzzet Molla’nın teşekkür manzumesi gelmektedir. Takriz ve takrize karşılık yazılan bu teşekkür manzumesinin *Mihnetkeşân*’da bir arada yer alması, Haşmet ve Çelebizâde Âsım örneğinden bir derece farklı olsa da, taraflar arasındaki sanatsal alışverişi yansıtmaya açısından önemlidir.

Bu takrizlere eklenebilecek bir diğer örnek, Yenipazarlı Vâlî’ye yazılan takrizlerdir. Klasik Türk edebiyatında ilk manzum *Hüsn ü Dil* mesnevisini kaleme alan Yenipazarlı Vâlî, 16. yüzyıl edebiyat ortamında kendisini önemli bir sosyal ağın içinde konumlandırmış şairlerdendir. Öyle ki bu sosyal ağın içerisinde bulunan ve her biri döneminde önemli yerlerde olan 24 şair-devlet adamı¹⁸⁰ onun sanatının arkasında durarak alanında öncüllük ettiği bu mesnevisine takrizleriyle değer biçmişlerdir. Söz konusu takrizlerin başında yer alan “Nâzım-ı kitab Vâlî-yi ma’ârif-nisâbın ‘asrında bulunan şeyhülislâm ve sâ’ir ‘ulemâ-yı a’lâm zevî’l-ihtirâmdan çend satır ebyât-ı medh-ârâlarıyla hatm u imzâlarını matlûb eylediğidir” (SK Esad Efendi 2560, 1b) şeklindeki ifadeleri Vâlî’nin bu kişilerden takriz ricasında bulunduğunu

¹⁷⁹ Eserin Başına Yazılan Besmele Beyitleri ve Takrîz İçin Talat’a Teşekkür (Ceylan-Yılmaz, *Bir Sürgün Şaheseri*, 2007, 126).

¹⁸⁰ *Hüsn ü Dil*’e takriz yazan şahsiyetlerin isimleri şu şekildedir: Zekeriya Efendi (Meylî), Bâkî, Abdülhalim Muhammed (Halîmî), Ahî-zâde Yahya Efendi, Nev’î, Paşazâde Hüseyin Efendi (Hasîbî), Muhammed Su’ûdî (Su’ûdî), Taşköpri-zâde Kemal Efendi (Kemâlî), Kefevî Hüseyin Efendi (Kefevî), Kınalızâde Fehmî Çelebi (Fehmî), Azmizâde Hâletî Efendi (Hâletî), Nihâlî Mehmed Efendi (Nihâlî), Ahî-zâde Hasan Çelebi (Hasan), Ahî-zâde Hüseyin Çelebi (Hüdâyî), Mustafa Âlî Çelebi (Âlî), Resmî Mahmud Çelebi (Resmî), Riyâzî Çelebi (Riyâzî), Vâlîhî Efendi (Vâlîhî), Mevlânâ Sâ’î Efendi (Sâ’î), Hasan Çelebi (el-Mu’îd), Hilâlî Efendi (Hilâlî), Ma’rûf Efendi (Ârifî), Gazanfer Ağa, Derviş Ağa. (Köksal *Hüsn ü Dil* 2003: 42).

açıkça ortaya koymaktadır. Mesnevi temize çekilirken müstensih tarafından takrizlerin başına eklendiğini düşündüğümüz bu satırlar takriz edebiyatına dair döneminin algısını yansıtmaya açısından değer taşır. Bu not, aynı zamanda takriz yazarları ve şair arasında var olan sosyal ağın bir takdimi niteliğini de taşımaktadır. Bu açıklamanın yanı sıra söz konusu takrizlere dair Yenipazarlı Vâlî de şöyle bir “not” düşmüştür:

Sebeb-i ‘izz ü sa‘âdet yiter ol kim bu kitâb

Ola manzûr-ı ‘uyûn-ı ‘ulemâ’-i a‘lâm

N’ola imzâ ideler diyü tevakku‘ kılsam

Sikkedâr olmasa lâ-büd yürimez nukre-i hâm

(Esad Efendi 2560, 1b)

Bu ifadeleriyle eserini açık bir şekilde takriz yazarlarının dikkatine sunan Yenipazarlı Vâlî, takriz yazarlarının teveccühüne ve dahası “imzâ”larına ihtiyaç duyduğunu açıkça belirtmekten çekinmemiştir. Ayrıca Vâlî, yukarıdaki ifadelerinde sikke ile eser, damga ile takriz arasında bir analogi kurarak ham gümüşün tedavüle girmesinde damganın değeri ne ise, bir eserin dolaşıma girmesinde takrizlerin işlevinin de o derece kıymetli olduğuna dikkat çekmiştir. Takrizlerin şair için taşıdığı öneme işaret eden bu ifadeler bu geleneğin sanat piyasasında bir tür takdim aracı olarak algılanışını açık bir şekilde göstermektedir. Öyle ki iyi akçenin dolaşıma girmesinde damganın hükmü ne derece önemliyse bir eserin dolaşıma girmesi ve revaç bulmasında da takriz yazarının “imza”sı o derece kıymetli olacaktır.

Takriz mantalitesine dair Vâlî’nin bu benzetmesine eklemenebilecek bir diğer örnek *Safâyî Tezkiresi*’ne Ahmed Efendi tarafından yazılan takrizde karşımıza çıkmaktadır: “Hakka ki bir ibrîz-i hulûs-âmîz-i bedî’ü’l-üslûb bu gûne vaz’-ı hasen üzre mesbûk-ı kâlib-ı matbû’ u mergûb olduğu dîde-i itibâr-ı ulü’l-enzârda müstahsen ve hûb vâki’ olmagla dârü’l-’ıyâr-ı hayyiz-i kabûlde tamgâ-zede-i sikke-i takrîz olmak revâ görüldü” (BDK Veliyüddin Efendi 2585, 10a). Bu ifadelerde yer alan “dârü’l-’ıyâr-ı hayyiz-i kabûlde tamgâ-zede-i sikke-i takrîz olmak revâ görüldü” şeklindeki hükümler de yine eserin kıymetinin belirlenmesinde takrizlerin bir damga, bir hüner tescili olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır.

Takriz geleneğın iskeletini oluşturan söz konusu arz-talep dengesi taraflar arasındaki ilişkiyi hatır-gönül ilişkisi düzleminde okumamıza da olanak sağlar. Bu bağlamda, Hüseyin Vassâf ve İbnülemin Mahmud Kemal İnal arasındaki ilişkiye dikkat yöneltmek uygun olacaktır.

Hüseyin Vassâf'ın *Sefine-i Evliyâ* adlı tezkiresi ve *Gülzâr-ı Aşk* adlı mesnevisine birer takriz yazan İbnülemin Mahmud Kemal İnal, aynı zamanda, Hüseyin Vassâf hakkında hacimli bir eser yazmış, şiirlerini tanzir etmiş, kendisine, kardeşine ve babasına dair şiirler kaleme almıştır. Bu bağlamda, İbnülemin'in Hüseyin Vassâf için yazmış olduğu takrizleri, taraflar arasındaki bu yakın ilişkinin bir yansıması olarak değerlendirmek mümkündür. Bu tarz örneklerde sanat ehlinin birbirlerine takriz yazma girişimleri, sanatsal alışveriş ve hüner tescilinden öte adeta taraflar arasındaki ilişkinin bir sağlayıcısı niteliğine bürünür.

Bu ilişkilerin izlerini sürmemize imkan sağlayan bir diğer örnek yine Hüseyin Vassâf'ın *Sefine-i Evliyâ*'sına Besîm Bey tarafından yazılan takrizde karşımıza çıkmaktadır. Besîm Bey'in söz konusu takrizine Hüseyin Vassâf tarafından, "Bu bâbdaki medih, fakîre âit olmayıp, müşarünileyhin Mir'ât-ı Hakîkât'te rû-nüma olan hâline müteâlliktir" şeklinde bir açıklama eklenmiştir. Bu ifadeleriyle tercüme-i hali olan Mir'ât-ı Hakîkât'te Besîm Bey'den bahsettiğine ve onu övdüğüne işaret eden Vassâf, Besîm Bey tarafından kendisine yazılan bu övgülerin asıl muhatabının kendisi değil de Besîm Bey olduğunu söyler. Görüldüğü üzere Besîm Bey'in bu takrizi, Hüseyin Vassâf'ın eklediği yukarıdaki başlıkla adeta müşterek bir iltifânemeye dönüşür. Besîm Bey'in söz konusu takrizi ise şu şekildedir:

Eğer bir nefes almış olsam ferîh
Olurdum sana misli nâdir medîh

Felek çok görüp bir nefes almağı
şu yek-rûze dünyâda hoş kalmağı

Bunu tuhfe kıldım Hüseyin'im sana
Bağışla kusûrum yine sen bana

Bu tuhfem sana yadigâr-ı fenâ
Bulur nâm-ı pâkinle belki bekâ

Besîm'in sana durmaz eyler duâ
Mucîbü'd-du'â'dır Cenâb-ı Hudâ
(SK Yazma Bağışlar 2315, ek varak¹⁸¹)

Hüseyin Vassâf'ın takrize eklediği söz konusu başlık ve Besîm Bey'in takrizinden yansıyan bu övücü söylem, taraflar arasında var olan samimiyetin takriz düzleminde bir tür tevâzu yarışına döndüğünü göstermektedir. Sefine'nin derkenarında Besîm Bey'e ait bir başka manzum parça daha yer almaktadır. Bu manzume Hüseyin Vassâf tarafından "Bir iltifât-nâmelerinde de ziyâde izhâr-ı teveccühle buyururlar ki" şeklinde adlandırılmıştır. Takriz özelliği gösteren bu manzumenin -öyle ki bu manzume takriz metinlerinin bulunduğu sayfaya derkenar düşülmüştür- samimi bir söylem içerdiği görülür. Manzume şöyledir:

Ey selsebil-i aşk ile ser-şâr-ı feyz
Tesnîm-i aşkını bana sun mest kıl müdâm

Var sende vâridât-ı guyûbun hızânesi
Îsar kıl cevâhir-i feyzi ale'd-devâm

Sirâcü's-sâirîn-i aşksın şeffâfsın nûrum
Hüseyin-i bâ-safâ-yı feyzsin Vassâf'ın nûrum
(SK Yazma Bağışlar 2315, ek varak)

Görüldüğü üzere bu manzumedan yansıyan samimi üslup, yine taraflar arasındaki samimiyeti gözlemlememize imkan sağlamaktadır.

Yine Hüseyin Vassâf ve Kerâmeddin Efendi arasındaki ilişki de takriz geleneğine yansıyan bu hatırlar-gönül ilişkisini yansıtmaya açısından anılmaya değerdir. Kerameddin Efendi'nin *Şemsü's-Sabûhî fî-Menâkıbı Pîr Muhammed en-Nasûhî* adlı eserine takriz yazan ve bu takrize divanında yer veren Vassâf, aynı zamanda *Sefine-i Evliya*'da Kerâmeddin Efendi'nin biyografisine yer vermiştir. Bu biyografide

¹⁸¹ Takriz, Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar 2315 numaralı yazmanın 23 ile 24 sayfaları arasında bulunan ek sayfanın "b" yüzünde yer almaktadır.

Hüseyin Vassâf'ın kaleme aldığı söz konusu takrizin yazım süreci ve bu süreçte taraflar arasında nasıl bir ilişki kurulduğu şu şekilde ortaya konulmuştur:

Kendileriyle mine'l-kadîm müşerref olageldiğim gibi yazmakta oldukları *Şemsü's-Sabûhî fî-Meknâkıbı Pîr Muhammed en-Nasûhî-nâm* eser-i âlî münâsebetiyle temâsımız daha yakından ve pek samimi bir şekilde vâkî olmuş idi. Bu eser esâs itibariyle Hz. Nasûhî ve sülâle-i kirâmı hakkındadır. Bi'l-münâsebe Hz. Pîr Şa'bân-ı Velî efendimizle hulefâsı ve ehl-i silsile hakkında da tedkîkât-ı mahsûsayı câmi'dir. [...] İşbu eserleri hakkında makâm-ı takrizde bu manzûmeyi yazıp kendilerine ihdâ ettim.” (Akkuş-Yılmaz, *Sefîne-i Evliyâ* 2006: 81)

Hüseyin Vassâf ve Kerâmeddin Efendi arasında var olan yakın ilişkiyi şeffaflaştıran bu ifadeler gerek söz konusu eserin gerekse bu esere yazılmış olan takrizin taraflar arasındaki bu ilişkideki önemli rolünü ortaya koymaktadır. Diğer bir yandan Vassâf'ın, Kerâmeddin Efendi'nin biyografisine eklediği bu detay bilgi, takrizin yazılma sürecini yansıtmaya açısından oldukça önemlidir. Hüseyin Vassâf'ın gerek divanında gerekse tezkiresinin ilgili maddesinde yer verdiği bu manzum takriz, aynı zamanda “takrizler eser görülmeden mi yazılır?” şeklindeki sorulara da bir derece cevap niteliği taşımaktadır.

Hatır-gönül ilişkisini gözlemleyebileceğimiz bir diğer örnek, Hanîf İbrahim Efendi ile öğrencisi Müstakimzâde Sâdeddin Süleyman arasında takriz geleneği üzerinden kurulan ilişkidir. Hanîf İbrahim Efendi, öğrencisi Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin Efendi'nin *Mektûbât Tercümesi*, *el-Hediyyetü's-seferiyye ve'l-hazariyye* yanı sıra *Şerh-i Divan-ı Ali el-Murtaza* adlı eserlerine takriz yazmıştır. Hanîf İbrahim'in öğrencisi Sâdeddin Süleyman'ın üç farklı eserine yazmış olduğu takrizler, taraflar arasında süregelen hoca-öğrenci ilişkisinin güzel bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır.

Takriz geleneği üzerinden yansıyan bu hatır-gönül ilişkisini gözlemleyebileceğimiz bir diğer örnek Ganizâde Nâdirî ve Azmizâde Hâletî arasındaki ilişkidir. 17. yüzyılın anılmaya değer isimleri arasında olan ve birbirlerinin gazel ve kasidelerine nazireler yazan Ganizâde Nâdirî ve Azmizâde Hâletî arasında yakın bir ilişki olduğu bilinmektedir (Kaya, *Azmizâde Hâletî Dîvânı*

2003: 20). Ganizâde Nâdirî, divanı ve münşeâtını toplayıp düzenlediği zaman Azmizâde Hâletî ona bir takriz yazmıştır. Taraflar arasında var olduğu ileri sürülen bu yakın ilişkinin bir yansıması olarak değerlendirebileceğimiz söz konusu takriz şu şekildedir:

Nâdirî şî'r ile hem-pâye iken Selmân'a
Oldu inşâ-i dil-âvîz ile Vassâf-ı zamân
Böyle dîlân-ı sühan böyle ser-âmed inşâ
Yaraşır dense ana münşî-i sâhib-dîvân¹⁸²
(Faik Reşat, *Eslâf* 1893: 184)

Azmizâde Hâletî'nin bu takrizine karşılık olarak Ganizâde Nâdirî de şöyle bir takriz kaleme almıştır:

Dîvân-ı Hâletî yaraşur vasf olunsa kim
Miftâh olup açar bize bâb-ı belâgatı
Vasf-ı makâlin itse n'ola anlar iktizâ
Her safhasında var niçe mahsûs hâleti
(SK Fatih 3878, 74b)

Ganizâde Nâdirî'nin Divanına kaydedilen¹⁸³ bu takriz taraflar arasındaki hatır gönül ilişkisini somut bir şekilde takip etmemize olanak sağlarken takrizlerin sanatsal alışveriş bağlamında nasıl araçsallaştırıldığını bir kez daha gözler önüne sermektedir. Ayrıca her iki takrizin kıta nazım şekliyle yazılmış olması, taraflar arasındaki sanatsal alışverişte bu nazım şeklinin bilinçli olarak seçilmiş olduğunu da düşündürmektedir.

“Takriz neden yazılır?” sorusuna cevaplar bulmada farklı bir perspektif sunan hatır-gönül ilişkilerinin en önemli duraklarından birisi de akrabalık bağlarıdır.

¹⁸² Azmizâde Hâletî'nin söz konusu takrizi *Ganizâde Nâdirî Divanı*'nın Süleymaniye Kütüphanesi Fatih 3878 numaralı nüshasında bulunmamaktadır. Numan Külekçi, “Ganizâde Nâdirî, Hayatı, Edebi Kişiliği Eserleri, Divanı ve Şehnamesinin Tenkitli Metni” adlı doktora tezinde Azmizâde'nin yazdığı bu takrizin bulunduğu yazmanın bilgilerini şu şekilde aktarır: Divan-ı Şeyhi vü Münşeât-ı Nâdirî, Manisa İl Halk Kütüphanesi. Nr: 2776/2 v.73a (Külekçi, Numan. “Ganizâde Nâdirî, Hayatı, Edebi Kişiliği Eserleri, Divanı ve Şehnamesinin Tenkitli Metni”, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 1985, 24).

¹⁸³ Bu takriz, bu çalışmada birincil kaynak olarak kullandığımız Ganizâde Nâdirî Divanının Süleymaniye Kütüphanesi Fatih 3878 numaralı yazmada başlıksız olarak yer almaktadır.

Edirneli Kâmi'nin *Riyâzü'l-Kâsımîn* adlı eserine takriz yazan Nazîr İbrâhim Kâmi'nin yeğenidir. Fıtnat Hanım divanına kardeşi Mehmed Şerîf Efendi mensur bir takriz yazmıştır. Bu örnekler içerisinde Nazîr İbrâhim'in takrizi dikkate değerdir. Nazîr İbrâhim'in aynı tarikat anlayışında birleştiği ve aynı zamanda üstat kabul ettiği akrabası Edirneli Kâmi'ye takriz yazma deneyimi takriz yazımı mantalitesinin değişmezi olarak görülen sanatsal hiyerarşinin (büyüğün küçüğe takriz yazması) zaman zaman tersine işleyebileceğini gösteren bir örnektir. Bu örnekler aynı zamanda takriz geleneğine dair verilecek hükümlerde taraflar arasında var olan ilişkilerin birçok yönden değerlendirilmesi gerekliliğini açıkça ortaya koymaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİR YAZIM TÜRÜ OLARAK KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA TAKRİZ

1. Takrizlerin Edebiyat Tarihi ve Tezkirelerdeki Konumu

Klasik Türk edebiyatında uzun yıllar üretilen takrizler dikkate değer bir takriz geleneği vücuda getirmiştir. Kendine özgü bir teşrifatı olan bu gelenek tezkire metinleri ve edebiyat tarihlerinde yerini almış ve sanat ehlinin üretimleri arasında anılmaya değer görülmüştür. Peki takriz geleneğinin izlerini sürmede söz konusu kaynaklar bugünün araştırmacılarına nasıl bilgiler sunmaktadır? Bu bağlamda öncelikle biyografik eserlere dikkat yöneltmek uygun olacaktır.

Takrizlerin anıldığı kaynaklardan birisi *Râmiz Tezkiresi*'dir. Tezkiresinin "Kâmî" maddesinde şairin eserlerinden bahseden Râmiz, şöyle bir açıklamaya yer verir: "Âsârlarından Fetevâ-yı Kâ'idiyye ta'likâtı ve ba'zı resâ'il ü takrîzâtı ve müretteb Divân-ı pür-nikâtı vardır. Cümlesi makbûl-i cümle-i enâm ve müntesib-i tarîkat-i 'aliyye bir mîr-i huçeste-hırâm idi" (Erdem, *Râmiz ve Âdâb-ı Zürefâsı* 1994: 257). Tezkirede, Kâmî'nin yazdığı takrizlerin adeta müstakil bir eser gibi şairin diğer edebi üretimleri arasında sıralanmış olması dikkate değerdir.

Bu bağlamda değerlendirebileceğimiz bir diğer örnek, *Sâlim Tezkiresi*'nin "Birrî" maddesinde karşımıza çıkmaktadır. Tezkiresinde şairin *Bülbüliyye* mesnevisine dair,

Mütercim-i mebrûr gülşen-geh-i ma'ârifden Bülbül-i Gülzâr-ı Vecd-nâm birkaç varak bir gül-i sad-berg-i ma'rifet nümâyân edip bâğ-ı hünerde her dem gül-geşt-i nezâket eyleyen nagme-perverân-ı herem-i letâfeti serv-i ber-çîde-dâmân-âsâ vâlih ü hayrân ve gonçe-i nev-güfte-veş engüşt-i tahsîn ber-dehân eylemişdir ve şu'arâdan katı çok kimesneler bu te'lif-i hoş-âyendesine takrîz eyleyip tahsîn ve her varak-ı gül-tabak-ı nüsha-i ra'nâsın mücedvel-i zerrîn-cedvel-i ahsen ü âferîn eylemişlerdir. (İnce, *Tezkiretü 'ş-Şuara* 2005, 243-244)

şeklinde değerlendirmeler sunan Sâlim, şaire yazılan takrizlere temas etmiştir. Tezkiresinde, “Bu te’lif-i hoş-âyendesine takrîz eyleyip tahsîn ve her varak-ı gül-tabak-ı nüsha-i ra’nâsın mücedvel-i zerrîn-cedvel-i ahsen ü âferîn eylemişlerdir” şeklindeki ifadeler yer veren Sâlim, aynı zamanda, şairin sanatının takdirinde takriz yazımının önemine de dikkat çekmiştir. Yine aynı maddede “Ez-cümle ‘asrda nezâket ü zarâfet ile bî-hemtâ olan Fevzî Mehmed Ağa bu takrîz-i bâ-târîh ile ‘arz-ı mahabbet ve edâ-yı hizmet etmişdir” ifadelerine yer veren Sâlim, bu takrizi tezkiresine kaydetmiştir. Birrî’nin mesnevisinde diğer takrizler arasında yer almayan Fevzî Mehmed Ağa’nın bu takrizi şu şekildedir:

‘Acâyib bûstân-ı râz-ı pür-feyz-i ledünnî kim
Ser-â-ser mîve-i kudsiyye ehl-i hâle elyâk bu

Sürûş-ı ‘âlemi ma‘nâ dediler Fevziyâ târîh
Kitâb-ı Bülbül-i Gülzâr-ı Vecd-i Birrî el-hak bu
(İnce, *Tezkiretü’ş-Şuara* 2005, 243-244)

Bu örnek, şaire yazılmış takrizlerin tezkire yazarının dikkatini çekecek ve tezkiresinde anmaya değer göreceğ ölçüde değer taşıdığını açıkça ortaya koymaktadır. Diğer yandan, şaire yazılmış bu takrizin tezkirede alıntılanmış olması takriz metinlerinin edebi gelenekte bir yeri olduğunu açıkça göstermektedir. Ayrıca Sâlim’in, “bu takrîz-i bâ-târîh ile ‘arz-ı mahabbet ve edâ-yı hizmet etmişdir” şeklindeki ifadeleri, hatır-gönül ilişkisi düzleminde takriz mantalitesini yansıtmaları açısından ayrı bir önem taşımaktadır.

Muallim Naci’nin *Osmanlı Şairleri*’nde yer alan “Haşmet Efendi” maddesinde de yine takrizlere değinilmiştir. Eserinde Koca Râgıb Paşa’nın Haşmet’e yazdığı takrizden söz eden Muallim Naci, şaire dair şu değerlendirmelerde bulunur: “Meşhûr Râgıb Paşa’nın iltifâtına mazhar olanlardandır. Divanı vardır. İçinde iyi söz nâdir bulunur. *Senedü’ş-Şu‘arâ* nâmındaki mensûr eserine Paşa manzûm takrîz yazmıştır” (1986: 308). Eserinde “Haşmet” maddesine çok fazla yer ayırmayan, dahası zaman zaman şairin sanatını olumsuzlayan tezkire yazarının Râgıb Paşa’nın takrizini anması dikkate değerdir. Muallim Naci, söz konusu eserin “Râgıb Mehmed Paşa” maddesinde de takrizden söz eder. Koca Râgıb Paşa’ya dair: “Arapçada olan kuvvetinin derecesini ise meselâ Münşeâtında kayıtlı bulunan Arapça takrizler

gösterir” (1986: 242) şeklinde bir değerlendirmede bulunan Muallim Naci, bizlere Paşa'nın başka takrizlerinin de var olduğunu haber verir. Yine aynı eserin “Avnî Bey” maddesinde de takrizlerden söz edilmektedir. Bu maddede Muallim Naci, “Neşrolunmuş eserleri ise meşhur kasidedi -İsmâilzâde Paşazâde- Hakkı Beyefendi'nin matbu Divan'ı gibi bir iki kitaba yazdığı renkli takrizlerle, Ziya Paşa'nın Harâbât'ını nurlandıran bazı seçme beyitlerden ibaret gibidir (1986: 144)” şeklindeki ifadelerle şairin yazdığı takrizlere dikkat çekmiştir. Bu örnekte, Avnî Bey'in yazmış olduğu takrizlerin “neşrolunmuş” eserleri arasında sıralanması da dikkate değerdir.

Takrizlerden bahseden bir diğer biyografik kaynak ise Bursalı Mehmed Tahir'in *Osmanlı Müellifleri*'dir. Eserinin “İsmâil Belîğ” maddesinde yazarın *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân* adlı eserinin içeriğine ve kimin tarafından bastırıldığına değinen Bursalı Mehmed Tahir, İsmail Hakkı Burusevî'nin söz konusu esere yazdığı manzum takrizden de söz etmiştir (OSM II 2000: 102-3-4). Yine *Osmanlı Müellifleri*'nin “Avnî Bey” maddesinde şairin Üsküdarlı Hakkı Bey'e yazdığı takrize temas edildiği ve söz konusu takrizden alıntı yapıldığı görülür. “Üsküdarlı Hakkı Bey Divanına yazdığı takrîzden” şeklinde takdim edilen takrizden seçilme şu beyitlere yer verilmiştir:

Söz kâlbüd-i kadr-i benî âdeme cândır

Söz vâsıta-i râbıta-i 'âlemiyândır

Söz bir nefes-i sâzec-i bî-rengdir ammâ

Berhem-zen-i sûret-kede-i kevn ü mekândır

Yâ Rab bu ne kudret bu ne te'sîr ki bir söz

Revnağ-şiken-i ma'reke-i seyf ü sinândır

(OSM II 2000: 331)

Bu örnek, bir takriz manzumesinin *Osmanlı Müellifleri* gibi kaynak bir esere kaydedilmiş olması açısından önem taşımaktadır. *Sâlim Tezkiresi* ve *Osmanlı Müellifleri*'nde karşımıza çıkan bu durum, takrizlerin üretildikleri dönemlerde edebi uğraş olarak görüldüklerini ve müstakil birer üretim olarak algılandıklarını düşündürmektedir.

Osmanlı Müellifleri'nde yer alan diğer örnek ise “Atâullâh Muhammed Efendi” maddesinde karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu maddede takrizlerden şu şekilde söz edilir: “Şeyhülislâm Şerif Muhammed Efendi'nin mahdûmudur. [...] Sükûtu makâline, hilmi infîâline gâlib idi. Müretteb dîvânı, takrîzât u münşeâtı [...] Kazasker Alizâde Efendi'nin risâlesine şerhi vardır. [...] *Burhân-ı Kâtî*”a güzel bir takrîzi vardır” (OSM I 2000: 377). Bu örnekte de görüldüğü üzere ‘Atâullâh Efendi'nin yazmış olduğu takrizler yine müstakil bir üretim gibi algılanmış ve yazar/şairin eserleri arasında sıralanmaya değer görülmüştür.

Hüseyin Vassâf'ın *Sefîne-i Evliyâ*'sında da yine takrizlere dair birtakım bilgilerin yer aldığı görülmektedir. Bu bağlamda, tezkirede bulunan “Müstakimzâde Sâdeddin Süleyman” maddesine dikkat yöneltmek uygun olacaktır. Müstakimzâde'nin yazmış olduğu iki adet takrizden söz eden Hüseyin Vassâf, söz konusu takrizlere yazarın eserlerinin tasnifinde de yer vermiştir. Vassâf'ın “Makalât” başlığı altında sıraladığı bu takrizler şu şekildedir: Takrîz: Şeyh Mûrâd Efendi'nin hafidi Seyyid Muhammed Halîl'in *Arafu'l-Benâm* nâm eserine Arapça takrîzdir. Bahâeddin Bey'de; Takrîz: Eyüp Kadısı Muhammed Tâhir Efendi'nin Şeyh-i Ekber hazretlerinin *el-Kıstâsu'l-Müstakîm* şerhine yazılmıştır. Bahâeddin Bey'de (*Sefîne-i Evliyâ* II 2006: 97). Söz konusu takrizleri belirli bir tasnife tâbi tutan Hüseyin Vassâf'ın bu tasarrufu, takriz metinlerinin müstakil bir üretim olarak dikkate alındığını göstermesi açısından dikkate değerdir.

Sefîne-i Evliyâ'da yer alan “Kerâmeddin Efendi” maddesi de yine takrizlerin anıldığı bir diğer örnektir. Bu maddede, Kerâmeddin Efendi ile nasıl bir ilişki içerisinde olduğuna değinen Hüseyin Vassâf, takriz yazdığı eserin yazılma sürecine dair birtakım bilgiler de sunmuştur. Bu bilgilerin ardından Vassâf, *Sefîne*'de yazmış olduğu takriz metninin tamamına yer vermiştir (*Sefîne-i Evliyâ* IV 2006: 81). Söz konusu takriz, aynı zamanda “Üsküdâr'da Nasûhi Âsitânesi Şeyhi Kerâmeddin Efendi'nin (Şemsü's-Sabûhî fî Menâkıbî'n-Nasûhî)-Nâm Eserine Takrîz Suretinde Yazılmıştır” başlığıyla Hüseyin Vassâf Divanında da yer almaktadır. Yine *Sefîne-i Evliyâ*'nın “İbnülemin Mahmud Kemal İnal” maddesinde İbnülemin'in Hüseyin Vassâf'ın *Gülzâr-ı Aşk* adlı Mevlid şerhine yazdığı takrize temas edilmiş ve söz konusu takrizden alıntı yapılmıştır. (*Sefîne-i Evliyâ* II 2006: 393)

Tezkirelerin yanı sıra birtakım modern biyografilerde de takrizler anılmaya değer görülmüştür. *Büyük Türk Klâsikleri*'nin “Nergisi” maddesinde, “1622'de tertip ederek uzun bir mukaddime ile Şeyhülislâm Yahyâ Efendi'ye ithaf ettiği

[*Münşeât*'da] Kazasker Ganizâde Nâdirî ile Şerif Efendi'nin birer takrizi bulunmaktadır (*Büyük Türk Klâsikleri* 5, 1987: 346) şeklindeki ifadelerle takrizlere işaret edilmiştir. Yine, Franz Babinger'in *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri* adlı kitabının "Safâyî" maddesinde, "Yalnızca Tezkiretü'ş-şu'arâ adıyla anılan bu eserin başında, başta Sâlim Mehmed olmak üzere, çağdaş bilginler tarafından yazılmış olan on yedi Takriz bulunmaktadır" (1982: 282) şeklinde bir bilgiye yer verildiği görülür.

Yukarıda aktardığımız bu örnekler, takrizlerin yerleşmiş bir geleneği olduğunu ve bir yazım türü/pratiği olarak klasik Türk edebiyatında kendisine bir yer bulduğunu açıkça göstermektedir. Elbette yukarıda temas edilen kaynaklar bu sayıyla sınırlı değildir. Şüphesiz, birçok biyografik eser, ansiklopedi maddesi ve edebiyat tarihinde keşfedilmeyi bekleyen çeşitli bilgi ve değerlendirmeler takrizlerin edebi gelenekteki yerini belirlemede bizlere önemli bakış açıları sunacaktır.

2. Klasik Türk Edebiyatında Takrizlerin Adlandırılması

"Aristo'ya göre bir kavramı veya varlığı bilebilmek onu ancak bir gruba dahil etmekle mümkündür. [...] Bu zihni mekanizmayı benimsemiş olan Aristo tedavin (codifier) ettiği bütün ilim alanlarında tasnifi ön planda tutmuştur (Okay, *Edebiyat Tarihçiliğinde Usul* 2011: 10). Aristo'nun bu düşünceleri, bizi şu soruyu sormaya yönlendirmiştir: "Edebi gelenekteki varlıklarını "bilebilmek" adına, Klasik edebiyat türleri içinde takriz metinlerini bir gruba dahil etmek mümkün müdür?" Bu sorunun cevaplandırılmasında eserlerde ve birtakım kaynaklarda takriz metinlerine dair yapılmış adlandırmalara dikkat yöneltmek uygun olacaktır.

Bu çalışma kapsamında incelediğimiz takriz örneklerinin bir kısmının sitayiş, tarih, mektup, takdim, iltifât, iltifatnâme, medih, mukaddime, imza, tebrik ve teşekkür gibi farklı kelimelerle adlandırıldığı görülür. Bu çeşitliliği, takrizleri edebi gelenekte konumlandırma ve belirli bir gruba dahil etme çabalarının bir yansıması olarak değerlendirmek mümkündür. Peki yukarıda sıralanan bu adlandırmalar takriz geleneğini ne derece karşılamaktadır? Bu bağlamda birtakım örneklere değinelim.

Bazı takriz örneklerinin "tarih" olarak adlandırıldığı görülür. Bu durum Ayıntablı Aynî'nin *Sâkînâme*'sine yazılan takrizlerde karşımıza çıkmaktadır. "Sâkînâme İçün Ba'zı Zevât-ı Kirâm Hazerâtı Taraflarından İnşâd Buyurulan Takârîz-i Nefise" başlığını taşıyan bu takrizlerin içinde, "Diğer Târih" başlıklı bir manzume yer almaktadır. Söz konusu manzumenin içeriğinin takriz söylemiyle uyumlu olduğu görülür. Peki takrizler arasında sıralanan bu manzume neden tarih

olarak adlandırılmıştır? Bu adlandırmanın en önemli gerekçesi şüphesiz *Sâkînâme*'ye yazılan takrizlerin birçoğunun tarih manzumesi şeklinde kaleme alınmış olmasıdır. Bu bağlamda *Sâkînâme*'de, “Sudûr-ı ‘Îzâmdan ve Meclîs-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı ‘Adliyye A’zâsından ‘İsmet Beg Efendi-zâde ‘Arif Hikmet Beyefendi Hazretlerinin Takrîzi” başlığıyla yer alan takrize dikkat yöneltelim:

Hâce ‘Aynî pîr iken ‘ahd-i şebâbı yâd idüp
Köhne bezm-i ünse Nüvâs-ı safâ tarh eylemiş

Meşreb-i kâl üzre ol pîr-i ma‘ânî-âşinâ
Ehl-i hâlün keyf-i vicdânîsini şerh eylemiş

Hüsn ü zann u inneme’l-a‘mâlayı takdîm eyleyüp
Eylesün keff-i lisân ger var ise kadh eylemiş

Zâhid ü rindi ider târih-i Hikmet neş’e-mend
“Hâl-i ‘ışkı mül idüp ‘Aynî güzel medh eylemiş
(1247)

Sonra târihin ider Hikmet “dü şâhidle beyân”
“Tab‘-ı ‘Aynî hâl-i ‘ışkı mey diyüp medh eylemiş
(1247)
(1843: 374)

Görüldüğü üzere bu takriz tam bir tarih manzumesi özelliği taşımaktadır. Bu örnek, takriz metinlerinin kaleme alınma tarzına göre gelenekte kendisine en çok “benzeyen” türle karşılanmış olabileceğini düşündürmektedir.

Takriz metinlerinin tarih olarak adlandırılmasına bir diğer örnek Üsküdarlı Hakkı Divanında yer almaktadır. “İşbu Dîvânı Tab‘ Etdiren Bursalı Eşref Bey’in Takrîz-Gûne İnşâd Eylemiş Olduğu Târîhdir” başlığını taşıyan takriz -başlığından da anlaşıldığı üzere- bir tarih manzumesidir. Burada dikkati çeken husus bu manzumenin “takrîz-gûne” olarak adlandırması ve böylelikle takrizler arasında sıralanmış olmasıdır. İçerik olarak bakıldığında takriz özelliği gösteren bu manzume aynı zamanda müstakil bir tarih manzumesi olarak da düşünülebilir. Nitekim bu

başlıktan anlaşıldığı üzere, takrizi adlandıran kişilerin kabulü de bir anlamda bu manzumenin tarih olduğu, ancak içerik ve işlev açısından takriz söylemine yakın olduğu yönündedir. Diğer bir açıdan, bu manzumenin divanı bastıran Bursalı Eşref Bey tarafından kaleme alınmış olması, bu manzumeyi üstlendiği “tanıtım, takdim” işleviyle takriz olarak değerlendirmeyi gerekli kılar. Bu durumda, söz konusu manzumeyi “takrîz-güne” bir tarih olmaktan ziyade tarih manzumesi şeklinde yazılmış bir takriz olarak değerlendirmek daha sağlıklı olacaktır. Tüm bunlarla birlikte bu örnek, takriz geleneğinin edebi gelenekteki tasnif ve tanımında yaşanan karışıklıkların bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır.

Eşref Bey’in söz konusu manzumesinde geçen “takrîz-güne” teriminin tarih-takriz adlandırmasında dikkate değer bir yeri vardır. Nitekim bu terim Fatîn Tezkiresinde de karşımıza çıkmaktadır. Fatîn Tezkiresinin başında biri Arapça olmak üzere 4 mensur takriz yer almaktadır. Bu takrizleri birtakım tarih manzumeleri takip eder. Bu tarihlerin ilki Şâkir Efendi’ye ait olup “Haleb Kadısı Esbak Meclis-i Nâfia Müftüsü Fazîletli Şâkir Efendi Hazretlerinin İşbu Tezkire-i Âcizânemizin Hitâmına Dâir İnşâd Eylediği Târih-i Bî-hemtâdır” başlığını taşımaktadır. Söz konusu tarih manzumesinin,

Yazup takrîz-güne bî-bedel târihini Şâkir

Fatîn-i pür-hüner kıldı bu ehl-i hâli bir bir yâd (Sene 1269)

(Çiftçi *Fatîn Tezkiresi* 43)

şeklindeki son beyitinde yer alan, “Yazup takrîz-güne bî-bedel târihini Şâkir” ifadeleri tarih ve takrizlerin birbirleriyle olan ilişkisini ve bu adlandırmaların birbiri içine geçmiş yapısını somut bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu durum, aynı zamanda, divanlarda tarih metni olarak adlandırılan ve övücü/tanıtıcı nitelik taşıyan birtakım tarih manzumelerinin başkalarının eserlerine yazılmış takrizler olma potansiyeli taşıdıklarını da düşündürmektedir.

Bazı takriz örneklerinde, takriz ve tarih adlandırmasının ayrıştırılarak bir arada kullandığı da görülür. Mehmed Emin Sabrî (Moralı) Divanında yer alan takriz başlığı bu durumu örneklemektedir. Divanda, “Hüdavendigâr Vilâyet-i Celîlesi Sâbık Müdde’î-i ‘Umumîsi Fuzalâ-yı Benâmdan Nâcim Efendi Hazretlerinin Târih ü Takrîzidir” başlığıyla yer alan metin, içerdiği tarih manzumesi dışında tam bir takriz özelliği gösterir. Nitekim Nâcim Efendi’nin,

Her bir beyti vâsıl-ı ser-hadd-i i'câz-ı belâgat ve her mısırâ'ı murgân-ı ma'ânîye birer şehbâz-ı tîz-endâz-ı şöhret ü fesâhat olan işbu divânın nâzımı,

Cihâna mâhir-i fenn-i belâgat çok gelür ammâ
Hele Sabrî gibi bir şâ'ir-i mu'ciz-nefes gelmez

beyitinin bi-hakkın mâsadakı ve Türk şu'arâsının Cerîr ü Ferezdâk'ıdır. Tab' u neşrini ârzu eylemiş olan zât-ı kemâlât sıfâtın dahi nazmına olan nisbet-i fazl u edebi ve cihet-i karâbet ü nesebi hasebile hayrû'l-halef bir mîr-i eşref ve hüsn-i himmeti meşkûr erbâb-ı dâniş ü şerefdir. Binâberin lâ-şekk,

Tab'ını tahsîn eder nazm-âferînân-ı cihân
Sabriyâ eş'âr-ı nev-âsârına sad-âferîn
(*Mehmed Emin Sabrî Divanı* 1882: 78)

şeklindeki değerlendirmeleri bu metnin takriz olduğunu açıkça göstermektedir. Bu ifadelerin ardından “mez-kûr divânın bir mısırâ'-ı bercestesi iktibâs olunarak esâsen hüsn-i matlâ ittihâz olunmuş ve Tab' u temsiline dâir târih-i âcizânem rişte-i nazma çekilmiştir” diyen Nâcim Efendi, metnini şu tarih kıtasıyla tamamlamıştır:

Sabriyâ eş'âr-ı nev-âsâra verdin âb u tâb
Kıldı Eşref nâmını ibkâ edüb tâ-yevm-i haşr
Tab' olunca Nâcim i'lân oldu târîh-i güher
Nev-zemîn eş'âr ile âsâr-ı Sabrî oldu neşr
(1299)
(*Mehmed Emin Sabrî Divanı* 1882: 78)

Görüldüğü üzere içerik olarak tamamen takriz söylemiyle uyumlu olan bu metnin tarih olarak adlandırılmasının tek sebebi tarih manzumesi içeriyor olmasıdır. Her ne kadar bu metin, takriz yazan yahut da takrizi esere alan kişi tarafından “tarih

ve takriz” şeklinde adlandırılmış olsa da bu metni tarih kıt’ası içeren bir takriz örneği olarak kabul etmek daha sağlıklı olacaktır.

Benzer şekilde, Hüseyin Vassâf’ın *Sefîne-i Evliyâ*’sındaki tarih tarzında yazılmış takrizler, Nigârî Divanındaki mücevher tarihli takriz, *Nazîf Divanı*’na Dârendevî Sâ’ib Efendi’nin yazdığı cevher tarihli takrîz, Tayyazâde Atâ’nın *Tarih-i ‘Atâ*’sına Hasan Hakkı ve Emîn Efendi’nin yazdığı takriz-tarihler yine bu bağlamda anılmaya değerdir.

Takriz metinlerinin adlandırılmasında görülen bu çeşitliliği Nâbî Divanında da gözlemlememiz mümkündür. Rubâî ve mesnevi nazım şekliyle takriz yazan Nâbî, döneminde aynı sosyal ağın içinde bulunduğu Nâimâ, Nâ’tî ve Birrî Mehmed Dede’ye takrizler yazmış ve bu takrizlerin bir kısmına divanında yer vermiştir. Nâbî, divanında bulunan takrizlerin dışında, Birrî Mehmed Dede’nin *Bülbüliyye* mesnevisine mensur bir takriz yazmıştır.

Nâbî Divanında “kaside, medih” başlığıyla yer alan bazı şiirlerin divanın farklı nüshalarında “takriz” olarak adlandırılmış olduğu görülür. Divanın bilimsel yayımını yapan Ali Fuat Bilkan bu duruma kitabının dipnotlar kısmında dikkat çekmiştir (Bilkan 2011: 149). Örneğin, şairin divanında yer alan “Kaside Der-Medh-i Birrî Çelebi Magnisâvî” başlıklı kasidenin Nâbî Divanının Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye 1118 ve Lala İsmail 488 numaralı nüshalarında, “Birrî Nâm Şâ’irün Eserine Takrîzdür” şeklinde yer almaktadır. Söylemi açısından tam bir takriz özelliği gösteren bu kaside şu şekildedir:

Âferîn Birrî-i hoş-tab‘-ı sühân-pîrâyâ
Ki virür nutkı cemâl-i sühana pîrâyê

Bâreka’llâh zihî tab‘-ı revân-perver kim
Eseri âb virür mezra‘a-i ma’nâyâ

Lafz-ı seccâde-sıfat itse revâdur rû-mâl
Hâmesinden dökilen sâye-i ‘anber-sâyâ

[....]

Sühanından görinen sûz ü güdâz-ı ihlâs
Yitişür halk-ı cihân eylemege ser-mâyê

Şevk ile sıdk ile nazm itdügi terkib-i garîb
Keffe-i veznde gâlib görünür şûrâya

Gâ'ibâne o kadar kadr-şinâsâna du'a
Bir şerefdür ki nasîb olmaz o her hod-râya

Dest-i insâf ile şâyândur o menşûr-ı hulûs
Zîr ü bâlâda bir imzâ ile bir tuğrâya

Olmış ol zât-ı hünermend medâr-ı zînet
Levha-i zer gibi mecum'a-i Magnisâ'ya

Yine kadr-i hüneri ehli bilür ey Nâbî
Yohsa nâdâna ne şâyestedür öyle pâye
(Bilkan, *Nâbî Divanı* 2011: 149)

Bu beyitlerde görüldüğü üzere divanın bilimsel yayımında her ne kadar “medih” olarak adlandırılmış olsa da içeriği bağlamında bu manzume tamamen bir takriz özelliği göstermektedir. Bu durum, Nâbî Divanının bazı nüshalarında bu kasidenin takriz olarak adlandırılmasının bir tesadüf olmadığını açıkça ortaya koymaktadır.

Nâbî Divânında yer alan 18. ve 19. kasidelerin adlandırılmasında da yine aynı durumla karşılaşmaktayız. “Medh-i Tuğrâ-yi Hakânî Bâ-Sitâyış-i Vezîr-i Zî-Şân Ca'fer Pâşâ Muhafiz-ı Halebü'ş-Şehba” başlığını taşıyan 18. kasidenin Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye 1117 ve Ankara Milli Kütüphane İbni Sina Yazmaları A. 3292 nüshalarında “Takrîz-nüvis-i Tuğrâ-yı Garrâ-yı Hazret-i Ca'fer Pâşâ Vâlî-yi Halebü'ş-Şehbâ” şeklinde yer aldığını görmekteyiz. Aynı şekilde “Tavsîf-i Tuğrâ-yi Garrâ-yı 'Abdî Pâşâ Vâlî-i Halebü'ş-Şehbâ” başlıklı 19. kasidenin de aynı nüshada “Takrîz-nüvis-i Tuğrâ-yı Garrâ-yı Hazret-i 'Abdî Pâşâ” olarak adlandırılmıştır (Bilkan 2011: 133-136). Bu örnekler, “takriz” adlandırılmasının o dönemde -takriz geleneğinden bağımsız olarak yalnızca- “medh” kelimesinin yerine geçecek bir kavram olarak algılandığını da düşündürmektedir. Tüm bunlarla birlikte Nâbî Divanında karşımıza çıkan söz konusu örnekler, yine takrizlerin adlandırılması,

tasnif ve tanımlarının yapılmasında yaşanan çelişkileri yansıtmaya açısından dikkate değerdir.

Takrizlerin medhiye olarak adlandırılışına dair bir diğer örnek, Hüseyin Vassâf'ın *Sefîne-i Evliyâ*'sında yer almaktadır. Mehmed Besîm Bey tarafından Sefîne'ye yazılan takriz, "Bu bâbdaki medih, fakîre âit olmayıp müşarünileyhin Mir'ât-ı Hakîkât'te rû-nümâ olan hâline müteâlliktir" başlığıyla diğer takrizlerin arasında sıralanmıştır. Merzifonlu Mehmed Hilmî Dedezâde'nin başkalarına yazmış olduğu takrizler de bu bağlamda anılmaya değerdir. *Külliyyât*'ının Divan kısmında, Leblebici Şeyh Şemseddin Divanına ve Râsim Efendi'nin Elli Dört Farzı içeren manzum risalesine takriz yazan Merzifonlu Mehmed Hilmî, eserinde bu takrizlere "Medâyh" başlığı altında yer vermiştir. Sahaflar Şeyhizâde Es'ad Efendi'nin Nergisî'nin *Münşeât*'ına yazdığı ve divanında takrizler arasında yer alan kıt'a da "sitayiş" olarak adlandırılmış bir takriz örneği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bazı takriz örnekleri medhiye tarzında müstakil kısımlar da içerir. Bu durum, takriz manzumelerinin zaman zaman medhiye olarak adlandırılmasına sebebiyet vermiş olabilir. Bu bağlamda Arpaeminizâde Sâmî'nin Vahîd Mahtûmî'ye yazdığı manzum takriz anılmaya değerdir. Sâmî'nin bu uzun soluklu takrizinde padişah III. Ahmet'in övgüsüne yer verildiği görülür. Takrizinin ilk 47 beyitinde Mahtûmî'nin sanatı ve şiirini öven Sâmî, "Âb-ı rûy-ı sühan kasîdeleri/Vasf-ı şâhîde muntazam güheri" şeklindeki girizgahın ardından Padişahın övgüsüne şu şekilde yer vermiştir:

Nice şeh tâcdâr-ı mülk-i cihân
Kadr-dân-ı sühan-verân-ı zamân

Hazret-i pâdşâh-ı Kisrâ-dâd
Revnağ-ârâ-yı taht-ı rüşd ü sedâd

Pâdşâh-ı yegâne zıll-i İlâh
Câ-nişîn-i nebiyy-i 'arş-penâh

Sâhib-i tâc ü taht ü tîg ü kalem
Baykara-bezm ü Keykubâd- 'alem

Zübde-i dūdmân-ı ‘Osmânî
Mefhar-ı hânedân-ı Orhanî

Şehryâr-ı zamâne Hân Ahmed
Râyet-efrâz-ı şevket ü sermed

[...]

Âstânında oldı pâ-ber-câ
Fevc fevc-i ma‘ârif-i şettâ

Kimi hattât ü kimisi şâ‘ir
Hâsılı ma‘rifetsüzi nâdir

[...]

Gelmedi böyle şâh-ı ‘adl-âyîn
Cümle ma‘lûm kıssa-ı pîşîn

İde Hak zâtını çü beyt-i kasîd
Matla‘-ı Şâh-nâme-i te’yîd

Hâr ü hasveş olup ‘adûsı zelîl
Ola emvâc-ı ‘ömri bahr-i tavîl
(SK Esad Efendi 2644, 44b-45a)

Görüldüğü üzere, Sâmi’nin takrizinde padişahın övgüsüne ayrılan kısım adeta müstakil bir medhiyye özelliği taşımaktadır.

Bu bağlamda, Vahîd Mahtûmî Divanında “Takrîz-i İmâm-ı Sultânî” başlığıyla yer alan takriz de anılmaya değerdir. Söz konusu takrizin, “Vakt-i endekde hayli nâm aldun/Devlet-i pâdişehde kâm aldun” beyitine kadar şairin sanatını öven takriz yazarı, bu beyitten sonra tıpkı Arpaeminizâde Sâmi gibi, Sultan III. Ahmed’in övgüsüne yer vermiştir. Takrizin medhiyye niteliği taşıyan birtakım beyitleri şu şekildedir:

Nazar-ı iltifât-ı sultânî
Gıpta-fermâ ider gedâyânı

K'üşe çeşm-i hidîv-i 'âlem-gîr
Hâk-i pâ-mâli eyledi iksir

N'eylesün gayrı devlet ü câhı
Nâ'il-i hüsn-i himmet-i şâhı

Nice şâh oldı yümn-i bahtından
Zulmet-i fitneden cihân rûşen

Nice şâh iftihâr-ı devlet ü dîn
Virmede dîn ü devlete temkîn

Bermekiyyü'ş-şiyem sitâre-haşem
Şeh-i mesned-nişîn-i 'adl ü kerem

Şeh-i kâmil-meniş kerem-verzîş
Âfitâb-ı sipihr-i dâd u dihiş

Sâye-i lutf-ı mahz-ı Yezdânî
Mefhar-i dûdmân-ı 'Osmânî

Hazret-i Hân-ı Ahmed-i Gâzî
Hulefânun bülend-pervâzı
(MYK AEMNZ 491, 2a-2b)

Bu bağlamda değerlendirebileceğimiz bir diğer örnek Nazîr İbrâhim Divanında karşımıza çıkmaktadır. Divanda yer alan, “Takrîz-i Feres-nâme-i Dâniş bâ-Sitâyîş-i Hasan Paşazâde Halîl Paşa” başlıklı manzumede, medhiyye ve takriz bir arada yer almaktadır. Sâmi örneğinden farklı olarak manzumenin başlığında “takriz” ve “sitayîş” kavramlarının ayrımının yapıldığı görülür. Bu iki örnek, takriz

metinlerinin neden medhiyelerle bir arada anıldığı, dahası neden adlandırmalarda birbirinin yerine kullanıldıklarını bir derece açıklar niteliktedir.

Birtakım takriz metinlerinin “mektup” olarak adlandırıldığı da görülür. Bu adlandırmanın gerekçesi, *Dergâh Yayınları Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*’nin “Mektup” maddesindeki yer alan şu ifadelerde karşımıza çıkmaktadır:

Mektuplar işledikleri konulara göre; tehniyetnâme (tebrik etmek), tebriknâme (kutlama), takrîz (bir eseri övme yazısı), taziyetnâme (başsağlığı), arzıhal (dilekçe), niyaznâme (büyüklerden dilek dileme), müzekkere (resmî dairelerden bir diğerine bir işle ilgili olarak yazılan yazı), teşekkürnâme, dâvetnâme, cevapnâme gibi çeşitlere ayrılmıştır. [...] Bir kitabı övmek için yazılan takrîzler, Namık Kemal, Ahmed Midhat, Abdülhâk Hâmid, Muallim Naci gibi edebiyatçılarca benimsenmiş bir mektup çeşiti olmuştur. Öyle ki Recaizâde Ekrem bütün takrîzlerini *Takrîzât* (1887) adını verdiği küçük bir kitapta toplamıştır. (1986: 232)

Bu maddede takrîzlerin bir mektup türü olarak değerlendirilmiş olması dikkate değerdir. Alıntıda yer alan örneklere dikkat yönelttiğimizde bu tasnifin Tanzimat dönemi takrizlerine istinaden yapılmış olabileceğini söylememiz mümkündür. Ancak bazı klasik dönem takrizlerinin münşeat mecmualarında yer alması¹⁸⁴ Klasik dönemde kaleme alınmış takrizlerin inşa geleneği çerçevesinde birer mektup türü olarak değerlendirilmiş olabileceğini düşündürmektedir.

Takrizlerin mektup olarak adlandırılması yahut mektupla anılması, bu çalışma kapsamında incelediğimiz 200’e yakın takriz metninin yalnızca iki örneğinde karşımıza çıkmaktadır. Hüseyin Vassâf’ın *Sefîne-i Evliyâ*’sında yer alan bu örnekler şu başlıkları içermektedir: “Tomâr-ı Turûk-ı ‘Aliyye Müellif-i Muhteremi Sâdık Vicdânî Bey Efendi’nin Mektûblarıdır”, “Üsküdar Mevlevihânesi Şeyhi Urefâ-yı Asrdan Ahmed Remzi Dede Efendi Hazretlerinin, Muharrir-i Âcizi Taltîfen İrsâl Buyurdukları Mektûb ve Takrîz Olup Ma‘a’s-Şükrân Derc Olundu”. *Sefîne-i Evliyâ*’ya yazılmış diğer takrizlerle birlikte sıralanan bu metinler söylemleri açısından takriz niteliği taşımaktadır. Nitekim Sâdık Vicdânî Bey’in,

¹⁸⁴ bkz. 178. Dipnot.

Kitâb-ı Sefîne-i Vassâf her dürc-i sadef-i ma'nâsında bir dürr-i şehsüvâr-ı evliyâ mündemiç her satr-ı sahife-i meâlî-ihtivasında bir güher-i kıymetdâr-ı asfiyâ münderic bir hazîne-i asdâf olmağla müellif-i fâzıl u muhteremi el-hak tebrîk ve tebcîle elyâkdir. Böyle girân-bahâ bir mecelle-i leâlî-ihtivânın Tomâr-ı Turûk-ı Aliyye nâmındaki te'lif-i âcizânemin tevsîk-i meâl ve tahkîk-i terâcim-i ahvâlinde müellif-i kemterine hakâyık-nümâ bir rehber rast-gû bir menba'-ı sahîhü'l-haber ittihâzına müsâade buyurulması da her ma'nâsıyla ilhâm-ı Hak'tır. Binâenaleyh Hz. Hüseyin Vassâf'a dürc-i dil ü cânda beslediğim teşekkürât-ı samimiyyeyi tebrîkât-ı mahsûsâma terdîfen arz u iblâğ vesilesiyle de takdim-i ta'zimât eylerim. (SK Yazma Başışlar 2315, 22a)

şeklindeki övücü söylemi bu metnin takriz olduğunu bize açıkça göstermektedir.

Sefîne-i Evliyâ'da Ahmet Remzi Akyürek tarafından kaleme alınan ve "Kemâlât-ittisâf el-Hâc Hüseyin Vassâf Bey Efendi Hazretlerine" hitabını taşıyan metnin "mektup" ve "takriz" şeklinde ayrıştırılarak adlandırılması dikkate değerdir. Bu yazım türleri arasındaki söz konusu ayrıştırmayı metnin içeriğinde şu şekilde gözlemlemek mümkündür.

Azizim beş cilt olarak te'lîfine hâme-rân-ı himmet olduğunuz Sefîne-i nefise-i Evliyâ elbette cevâhir-i hakâyıkla meşhûn bir deryâdır. Takdim edilen târihi müştemil şu takrîz o bahra nisbet bir katre-i nâçiz ise de öyle bir ummâna vâsıl ve orada müstağrak olacağından feyz-i meserretle lebrîzdir.

HÛ

Süren keştî-i aklı bahr-ı fikre derk ider elbet
Telâtum-hîz-i dünyâda eser merdin bekâsıdır

Cenâb-ı Hâcî Vassâf-ı hakâyık-dân u deryâ-dil
Ricâl-i Halvetînin mefharı şîrîn likâsıdır

Olup gavvâs-ı ma'nâ yirmi üç yıl sarf-ı himmetle
Getirdi bir eser gevherlerin en muntekâsıdır

Seni irşâd için kâfi oku ahvâl-i ebrârı
Gerek 'aşk u kemâlâtı gerek zühd ü takvâsıdır

Çıkardı bahr-ı dilden Mevlevi Remzî de bir târîh
Efendi al *Sefîne* evliyânın *Mültekâ*'sıdır
(SK Yazma Bağışlar 2315, 24a)

Görüldüğü üzere giriş kısmıyla tamamen bir mektup niteliğinde olan bu metin, manzum kısmıyla tam bir takriz özelliği göstermektedir. Takriz-mektup olarak değerlendirebileceğimiz bu örnek de yine, tıpkı tarih-takriz, medhiyye-takriz adlandırmasında olduğu gibi edebi gelenekte belirli bir tasnife dahil olmayan takrizlerin zaman zaman kendilerine en yakın türlerle karşılanmış olduklarını düşündürmektedir.

Bu bağlamda üzerinde duracağımız son husus takriz-dibace ilişkisidir. Tahir Üzgör, 40 divan dibâcesini derlediği *Türkçe Divân Dîbâceleri* adlı kitabında şair ve yazarların kendi divanlarına yazdıkları dibacelerin yanı sıra başkaları tarafından yazılmış dibacelerin de var olduğuna değinir¹⁸⁵. Bu dikkatinin yanı sıra Üzgör, klasik Türk edebiyatında önsöz yazma geleneğinin etraflı bir şekilde ortaya konulmasında divanlar dışında kalan dibacelerin, tezkire ve diğer eserlerdeki önsözlerin, çeşitli mukaddimelerin ve takrizlerin birlikte incelenmesinin önemine dikkat çeker (1990: 5). Üzgör'ün önsöz geleneğini tartıştığı bu eserde takriz metinlerini de bu gelenek içinde zikretmiş olması dikkate değerdir. Üzgör'ün bu ifadeleri, ürettikleri söylemler ve üslûpları açısından takriz ve dibâceler arasında bir ilişkinin kurulup kurulamayacağını sorgulamamıza imkan sağlamıştır. Bu bağlamda, "Klasik edebiyat üretimlerine yazılmış olan başlıklı/başlıksız her türden metni "takriz" olarak değerlendirmek mümkün müdür?" sorusunu sormak uygun olacaktır. Bu soruyu birtakım takriz örnekleri üzerinden cevaplandırmaya çalışalım.

¹⁸⁵Bu dibacelerin yer aldığı divanlar şu şekildedir: Pertev Divanı, Kânî Divanı, Tâhir Selâm Divanı, Fevzî Divanı, İzzet Divanı, Sâmi Paşa Divanı (Üzgör, *Türkçe Divân Dîbâceleri* 1990: 5-6).

18. yüzyıl şairlerinden Kânî'nin Divanına Nûri Halil Efendi tarafından bir dibâce yazılmıştır. Söz konusu dibâcenin içeriği şu şekildedir:

[A]hd-ı karîde zamânını idrâk itdigimiz ashâb-ı ma'ârifden âvâze-i kûs-ı iştihâr-ı tanîn-endâz-ı mesâmi'-i cihâniyân ve elsine-i selâsede irticâlen bilâ-tekellûf nazm u inşâsı muhayyer-i 'ukûl-i kihân u mihân olan Ebû Bekr Kânî Efendi ki fi'l-hakîka cevher-i ma'arifün kânı ve sunûf-ı kemâlât-ı şettânun mekâmı idi. Egerçi cümle âsâr-ı yerâ'a-ı bâhirü'l-bera'ası zabt olunmak iktizâ itse birkaç külliyyât-ı Nâbî kadar devâvîn-i mute'addide tertîbi mümkün iken kendüsi hâl-i hayâtında âsârı cem'ine aslâ imâle-i nigâh-ı i'tibâr itmediginden ekseri zâyî [ü] telef [ve] mevcûd olanlardan dahî çoğu muharref ü muhtelif olmagla [...]. (Yazar, *Kânî Dîvânı Tenkidli Metin ve Tahlili* 2010:279)

Nûri Halil Efendi'nin şairin ölümünden sonra tertip ettiği divana yazdığı bu önsöz Kânî'nin sanat gücünü göstermesi açısından dikkate değerdir. İçerdiği bu bilgilerin yanı sıra edebi bir söylem içeren bu metnin takriz söylemiyle benzerlik gösterdiği görülmektedir. Şairin şiirlerini yok olmaktan kurtaran Nûri Halil Efendi'nin bir anlamda yayımcının notu niteliğinde olan bu metni, takrizlerin üstlendiği takdim işleviyle de doğrudan örtüşmektedir. Bu durum, her ne kadar takriz başlığı taşıyor olsa da içeriği, işlevi ve söylemiyle bu metni takriz geleneğine eklememizi mümkün kılar.

Bu bağlamda değerlendirebileceğimiz bir diğer örnek Tâhir Selâm Divanında karşımıza çıkmaktadır. Tahir Üzgör, bu divanın İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T. 1602 ve Fatih Millet Kütüphanesi Ali Emiri M. 212 numaralı nüshalarında mensur bir dibâce bulunduğunu haber verir (*Türkçe Dîvân Dîbâceleri* 1990: 6). Bu dibâce, birçok takriz kaleme almış olan ve Tâhir Selâm'ın Türkçe-Farsça şiirlerini içeren divanı ile münşeatını tertip eden Sahaflar Şeyhizâde Es'ad Efendi (SATŞ III 1988: 1634) tarafından yazılmıştır. Söz konusu dibâcenin içeriğine dikkat yönelttiğimizde bu mensur metnin, Kânî örneğinde olduğu gibi, takriz geleneği ile benzer bir söylem içerdiği görülür. Söz konusu metnin içeriği şu şekildedir:

Tâhir Selâm [...] Hazretlerinin nakd-i câna berâber âsâr-ı manzûme-i le'âl-i muhbirleri fi'l-hakîka şâyân-ı ser-meşk ü istiktâb ve ser-sühan-ı

divan-ı intihâb u istishâb olduğu halde kemâl-i tevâzu‘-ı dervîşâne-i nâzım-ı belâgat-ı menâzımdan meknûz-ı gencine-i ketmân u güm-neng [?] ise nezd-i cüyendegân-ı dâniş-i vedîde gayr-ı sedîd itdüğü vâreste-i ityân-ı bürhan olmuş[tur]. O cevher-i nevâdiri ale’t-tertib melce-i dîvâna terkîm hizmet-i istifâde gayetinde kitâbete gelmiş ubeyd-âsâ makâm-ı imtisâlde ber-pâ hâdim-i hâme-i hâm-ı hakîrûn istihdâmına rabeti kirâren ve mirârâ iltimâs ü ricâ ve her ne kadar mahviyyet-i hâlisâneleri üzere irâe-i rûy-ı istinkâf u ibâ etmişler ise de izhâren li’l-hak ‘ıkd-ı münâzâra birle serd-i berâhîn-i nakliyye ü ‘akliyye ederek kelimât-ı muhlisânem kabullerini ihyâ idüb bilâhire bâlâ-yı suture-i bî-implâsı ve defter-i eş‘âr-ı perîşân-rakam [...] tamga-yı mülemma‘ıyla olub derûn-ı sefîa-nümûnını kalem-i işkeste-tenzim mevsim-i heves-i şebâbda bazı gazel ve azmâyiş-i Tab‘ ile çendîn tevârih zabt u tahrîri ve hengâm-ı kühûlet ve işbu ünfûvân-ı dü-mûyî u şeyhûhatde haseb-i mâ-yürâ ve bâ-me’mûriyyet biraz suver-i zîşt-i [?] secîyyet tastîr ile tesvîd itdüğü Çöngüme Çöngüme [?] müşârünileyhün lütf u mürüvvet-i lâzım-ı mâhiyyetleri olduğundan rağbet birle müsevvidât-ı hakîkiyye-i mezkûremi sırasınca bir yere toplamak şartıyla mukabele birle bu vechle mücâmele-i bisyâr buyurub fakîr dahi güftâr-ı perîşân-etvârı ve beyne’t-talebe Karnı Yarıkla mu‘arref olan ol manzûmât-ı fakîrâne-i sâde-‘ayârım evrâkını ‘arz birle müşârünileyhün bazı münşeât-ı Harîrî-ta‘birât ve eş‘âr-ı hikmet-şi‘âr-ı belâgat-mâhiyâtlarını dest-i sûd ve itticâr ile alub tertîb ü tanzîmine ibtidâr ile kırtâs-ı tebyîzini tezyîn ve emr-i lâzımü’l-eczâ-yı takrîzinde dahi bi’l-irticâl *İşbu dîvân-ı belîğ ile nola/ Dinse Tâhir Beg’e ki mîr-i kelâm/Yazdu tertîtibine Es’âd târih/Koydu pâkize-esser Mîr Selâm* kıt’a-i târih-i sünûh lem’asını nazm ve Çöngüme zammıla elhakk sefr-i şi‘r-i nâcizânemi müşârünileyhün himmeti berekâtıyla ben dahi rengîn etdim niyâz-mend-i müstemendânedür ki işbu gülşen-i rûşen-i ma‘âni-i bedî’ül-beyânı nüzhetgâh-ı lisân-ı ‘ayn-ı tab‘ ve sahbâ-yı şîşe-i endişe-i ‘irfân-ı tebâ‘iden zevât-ı ‘âlî-tabî’ât du‘â-yı sıdk ve du‘â-yı bekâ-yı vücûd-ı şâh-ı âsr ve senâ-yı zâhir-i ilgâ-yı padişâh-ı bâhirü’n-nasrı dibâce-i evrâd ve nâm-ı nâzım-ı tâhirü’z-zeyl ve ism-i bî-resm-i müretteb-i sakâmet-meyli yâd ve selâmet-i

dâreynleri niyâzını merhamet ve ‘arz-ı dergâh-ı âle çâresâz ve bu vechile bizleri şâd buyurub kendüleri hep ber-murâd olalar. (Tâhir Selâm Divanı AEMNZ 212, 1b-2a)

Tâhir Selâm Divanında yer alan bu metnin -özellikle son kısmının- içeriğinin takriz söylemiyle uyumlu olduğu görülmektedir. Aynı zamanda, tarih kıtasının söz konusu metinde “emr-i lâzımü’l-eczâ-yı takrîzinde dahi bi’l-irticâl” şeklinde takdim edilmesi de dikkate değerdir. Bu durum, her ne kadar takriz başlığı taşımasa da divanı tertip eden kişi tarafından yazılan bu dibacenin takriz olarak değerlendirilebileceğini göstermektedir.

Sahaflar Şeyhizâde Es‘ad Efendi’nin divanının da Tâhir Selâm Bey tarafından tertip edildiği bilinmektedir (SATŞ III 1988: 1634). Bu dibace, Tâhir Selâm’ın derlediği ve Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 1750 numarasıyla bugüne ulaşan yazmanın baş kısmında yer almaktadır (Aydoğan, “Sahaflar Şeyhizâde Es‘ad Mehmed Efendi Divanı” 2003: 61). Yukarıda aktardığımız Es‘ad Efendi’nin dibacesiyle uyumlu bir söyleme sahip olan metnin içeriği şu şekildedir:

[İ]mdi dekâyık u hakâyık-ı turûk-ı beyâna sarf-ı denânir-i ezhân ve bezl-i derâhim-i derk ü itkân buyurmuş zevât-ı bâhirü’l-’irfân-ı hazârâtdan işbu divan-i şerîfun nâzımı divan-ı fesâhat u belâgatde serâmed Rûm ili kazı’askeri pâyesini hâiz ve Meclis-i Ahkâm-ı ‘Adliyye a’zalarına ittihâk ile fâiz hâlâ vak‘ânüvis-i devlet-i ‘âliyye Şeyhzâde semâhatlü es-Seyyid Mehmed Es‘âd Efendi Hazretleri elsine-i selâsede istedikleri vechile kalıp elfâza rûh-fermâ olanlardan ve hakkâ- ki zât-ı yektâ-güher vücûd-ı nâzeninleri kân-ı ‘âlem-i imkâna bir gelerek imtiyâz bulanlardan olub tahdîs-i ni’met ile mu’avven kasîdesinde gösterdikleri kemiyet u keyfiyyet üzere çendîn müddet vü ilcâ-yı me’muriyetde çekîde-i mizâb-ı kilik-i sihr-âferînleri olan eş’âr vü âsârları ser-â-ser âşikâne vü nâzikâne[dir]. (Aydoğan, “Sahaflar Şeyhizâde Es‘ad Mehmed Efendi Divanı” 2003: 64-65)

Dibacenin içeriğinde görülen bu övücü söylem, yine söz konusu dibacenin bir takriz olarak değerlendirilebileceğini ortaya koymaktadır. Diğer yandan, Es‘ad Efendi ve Tâhir Selâm’ın birbirlerinin divanlarına dibace yazıp sanatlarını övmeleri,

yine hatır-gönül ilişkisi ve sanatsal alışveriş bağlamında bu metinleri takriz geleneğine eklememize olanak sağlamaktadır.

Sonuç olarak, takrizlerin adlandırılmasında görülen bu çeşitlilik, Klasik edebiyat geleneğinde tam bir tansifi yapılmamış olan ve işlevsel bir değeri olan bu yazım pratiğinin zaman zaman başka türlere benzetilerek tanımlandığını ve böylelikle eserlerde farklı adlandırmalarla yer aldığını düşündürmektedir. Aynı zamanda, takriz yazarlarının çeşitli tasarrufları ve takrizlerini oluştururken kullandıkları farklı türsel ve şekilsel kodlar da bu çeşitlenmenin bir diğer sebebi olarak görülebilir. Bizim bu bölüm çerçevesinde sınırlı sayıda örnekle ortaya koymaya çalıştığımız bu husus, malesef, bu çalışmanın kapsamını aşmaktadır. Nitekim takrizlerin söz konusu türlerden farklılık ve benzerliklerini ortaya koymak ve edebi türler içerisindeki konumunu belirlemek başlı başına müstakil bir çalışma konusudur. Bu bağlamda, bizim yalnızca belirli noktalarına dikkat çekmeye çalıştığımız bu hususun, takrizler ve diğer türler üzerine yapılacak karşılaştırmalı çalışmalarla daha kuşatıcı bir şekilde ortaya konulacağını düşünmekteyiz.

3. Takrizler ve Gelenek

Edebiyat Üzerine Düşünceler adlı kitabında “Klâsik sanat anlayışında temel ilke insanın değil, geleneğin önünde eğilmeye dayanır” (“Eleştirinin Görevi” 2007: 43) diyen T.S. Eliot, bir şairin gelişmesini kendi şuurunun sınırları dışına taşıabilmesi ve kendisini geleneğin bir parçası haline getirebilmesine bağlar (“Gelenek ve Şair” 2007: 6). Bu ifadeleriyle gelenek ve şair arasındaki bağın önemine vurgu yapan Eliot, “Hiçbir şair, hiçbir sanatçı, kendisinden sonrakilere iletmek istediği bütün bir dünya görüşünü tek başına veremez. Onun bize vereceği dünya görüşü, hayat felsefesi, geçmişteki şair ve sanatçıların görüşleriyle ilişkisi bakımından değerlendirilebilir (“Gelenek ve Şair” 2007: 3) görüşünü savunur. Walter G. Andrews’ın Osmanlı edebiyatı ve gelenek üzerindeki şu tespitleri ise Klasik edebiyat geleneği düzleminde T. S. Eliot’un bu düşüncelerinin farklı bir yorumu niteliğindedir:

Osmanlı sanatında örneğini gördüğümüz cemaatçi sanat, neredeyse bütünüyle, kabul edilen hayat anlayışının sınırları içinde işler. Bu tür sanatın amacı, sınırları genişletmek değil, o sınırlar içinde varoluşu oluşturan denetimlerin, birbirine bağlı ve bütünleşmiş olduğunun

giderek daha fazla bilince varılmasını sağlamaktır. [...] Bir Osmanlı sanatçısı, çok büyük ihtimalle, sürekli yeni simgeler yaratılmasını, garip şeylere duyulan anlamsız bir tutku sayıcak, bunu hiç de bir deha işi olarak görmeyecekti. Ona göre, deha, nesiller boyu sanatçıların yaratıcı bir biçimde işledikleri simgeler arasında yeni ve anlamlı bağlantılar kurmaktan ibaretti. (Andrews, *Şiirin Sesi Toplumun Şarkısı* 2000: 225)

Eliot ve Andrews'un bu önemli tespitleri, klasik Türk edebiyatı şair/yazarlarının sanat üretimlerini anlamak ve değerlendirmek için oldukça önemlidir. Nitekim klasik dönem şair ve yazarları, kendisine sunulan hazır malzemeyi kullandıkları ve geleneğin yapı taşlarıyla yeni bir bina inşa ettikleri sürece anlaşılır olmuş ve kendilerini geleneğe eklemleyebilmişlerdir. Söz konusu geleneğe eklemleme çabası klasik Türk edebiyatı takriz geleneğinde de gözardı edilmemiştir. Bu bağlamda, klasik tarzda üretilen birçok takriz metninin söz konusu yerleşmiş geleneğin kodlarını kullandığı ve bu gelenek içinden bir söylem ürettiği görülür.

Takriz geleneğinin birtakım kodlar üzerinden gelenekle sağladıkları uyum, takriz yazılan eser, takriz yazılan yazar ve takriz yazarının gelenekteki konumuyla doğrudan ilişkilidir. Bu bağlamda, takriz metinlerinde kullanılan şair/yazar ve eser isimleri takrizlerin geleneğe eklememesinde önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim takriz yazarları, takriz yazdıkları eser ve yazarın konumunu dikkate alarak klasik gelenekte kendisine yer edinmiş birtakım isimlere göndermeler yapmışlardır. Takrizlerde karşımıza çıkan söz konusu isimler şu şekildedir¹⁸⁶: Ahdî¹⁸⁷, A'sa, Âşık Çelebi¹⁸⁸, Âhî¹⁸⁹, Ahtal¹⁹⁰, Ârif, Ârif-i Rûmî, Aristo (Risto)¹⁹¹, Uc bin Unûk¹⁹², Azmizâde Hâletî¹⁹³, Baykara¹⁹⁴, Bebgâ, Berhâyâ, Beyti, Cem¹⁹⁵,

¹⁸⁶ Takrizlerde geçen bu isimlere dair öz bilgiler için Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'nin ilgili maddelerinden faydalanılmıştır (bkz. <http://www.islamansiklopedisi.info/index.php>).

¹⁸⁷ *Gülşen-i Şuarâ* adlı tezkirenin müellifi ve şairi Ahmed Ahdî b. Şemsî-i Bağdâdî (öl. 1593).

¹⁸⁸ *Meşâirü'ş-şuarâ* adlı tezkirenin yazarı ve şair Âşık Çelebi (öl. 1572).

¹⁸⁹ Divan şairi ve *Hüsn ü Dil* adlı mesnevinin yazarı Âhî (Benli Hasan) (öl. 1517).

¹⁹⁰ Emevî devri Hıristiyan Arap şairlerinden Ebû Mâlik Gıyâs b. Gavs b. es-Salt el-Ahtal (öl. 710-11).

¹⁹¹ İslâm felsefesi üzerinde önemli etkileri olan İlkçağ Yunan filozofu Aristo (m. ö. 322).

¹⁹² Efsanevi ve uydurma bir kişiliktir. Ad Kavminin hükümdarı Şeddad'ın adamlarındanmış. O kadar uzun ve iri cüsseliymiş ki denizin dibinden balıkları tutar, güneşte kızartır ve yermiş (Pala, ADSS, 2003: 477).

¹⁹³ Rubâîleriyle tanınan divan şairi Azmîzâde Mustafa Hâletî (öl. 1631).

¹⁹⁴ Sanatçı yönüyle tanınan Timurlu hükümdarı Hüseyin Baykara (öl. 1506).

Cemâl, Cerîr¹⁹⁶, Devletşâh¹⁹⁷, Eflâtun¹⁹⁸, Enverî¹⁹⁹, Fehîm-i Kadîm²⁰⁰, Ferezdâk²⁰¹, Fıtnat, Firdevsî²⁰², Hâfız²⁰³, Hassân b. Sâbit²⁰⁴, Hâtem-i Tayy²⁰⁵, Herem bin Hayyân²⁰⁶, Hüsrev-i Dehlevî²⁰⁷, İbn-i Abbâd²⁰⁸, İbn-i Hâcib²⁰⁹, İbn Yemîn²¹⁰, İmruü'l-Kays²¹¹, Kelîm-i Kâşânî²¹², Kınalızâde Hasan Çelebi²¹³, Lâmiî²¹⁴, Latîfî²¹⁵, Leylâ Hanım²¹⁶, Mâdih, Manî²¹⁷, Mehmed Emin Tokâdî (öl. 1745), Molla Câmî²¹⁸, Muhteşem-i Kâşânî²¹⁹, Nâbî²²⁰, Nâdî, Nazîm²²¹, Nedîm²²², Nefî²²³, Nevâî²²⁴,

¹⁹⁵ Pişdâdiyan sülalesinin dördüncü hükümdarı olup İran mitolojisine göre yedi yüz yahut bin yıl yaşamıştır (Pala, ADSS, 20003: 96).

¹⁹⁶ Emevîler devrinde eski üslûbu devam ettiren üç büyük hiciv şairinden Cerîr b. Atıyye b. el-Hatafâ (Huzeýfe) et-Temîmî (öl. 728 [?]).

¹⁹⁷ İran şairleri hakkındaki tezkiresiyle meşhur olan Türk asıllı müellif Devletşâh b. Bahtîşâh-ı Semerkandî (öl. 1494-95 [?]).

¹⁹⁸ İslâm felsefesi üzerinde önemli etkileri olan İlkçağ Yunan filozofu Eflatun (ö. m.ö. 427-347).

¹⁹⁹ İran edebiyatının en büyük kaside şairi Evhadüddin Muhammed b. Muhammed b. Alî-yi Ebîverdi (öl. 1189 [?]).

²⁰⁰ Kendine has bir üslûp sahibi olan Mustafa Fehîm (öl. 1647).

²⁰¹ Emevîler devrinde eski üslûbu devam ettiren üç büyük hiciv şairinden biri Ebû Firâs Hemmâm b. Gâlib b. Sa'saa et-Temîmî (Ferezdak) (öl. 732) .

²⁰² İran'ın millî destanı Şâhnâme'nin müellifi Firdevsi (ö.411/1020 [?]).

²⁰³ İran'ın önde gelen lirik şairlerinden Hâce Şemseddin Muhammed (öl. 1390 [?]).

²⁰⁴ Hz. Peygamber'in şairi olarak tanınan sahâbî Ebû'l-Velîd (Ebû Abdirrahmân) Hassân b. Sâbit b. el-Münzir el-Hazrecî el-Ensârî (öl. 680[?]).

²⁰⁵ Câhiliye döneminin cömertliğiyle ünlü şairi Ebû Seffâne (Ebû Adî) Hâtim b. Abdillâh b. Sa'd et-Tâî el-Kahtânî (Hâtim et-Tâî) (öl. 578 [?]).

²⁰⁶ İslâmî zühd hareketinin ilk temsilcilerinden biri.

²⁰⁷ Hindistan'da yaşamış Türk asıllı şair, tarihçi ve mutasavvıf Ebû'l-Hasen Emîr Hüsrev b. Emîr Seyfiddîn Mahmûd-ı Dihlevî (öl. 1325).

²⁰⁸ Hz. Peygamber'in zekât memurlarından, yiğitliğiyle meşhur sahâbî Ebû'r-Rebî' (Ebû Bîşr) Abbâd b. Bîşr b. Vaks el-Ensârî (öl. 634).

²⁰⁹ Arap gramerine dair el-Kâfiye ve eş-Şâfiye adlı eserleriyle tanınan dil âlimi ve Mâlikî fakihî Ebû Amr Cemâlüddîn Osmân b. Ömer b. Ebî Bekr b. Yûnus (öl. 1249) .

²¹⁰ Kıtaları ile meşhur İranlı şair Emîr Fahrüddîn (Kutbüddîn) Mahmûd b. Emîr Yemînüddîn-i Tuğrâî (öl. 1368) .

²¹¹ İslam öncesi Arap şairi olarak İmruü'l-Kays (öl. 545).

²¹² Meliküşşuarâ Mirza Ebû Tâlib, Tâlibâ-yi Kelîm ve Hallâku'l-meânî-i Sâni unvanlarıyla anılan İranlı şair Kelîm-i Kâşânî (öl. 1651).

²¹³ Tezkiretü's-şuarâ adlı eseriyle tanınan Osmanlı müellifi, şair Kınalızâde Hasan Çelebi (öl. 1604).

²¹⁴ Daha çok Molla Câmî'den yaptığı çevirilerle tanınan divan şairi ve Nakşibendî şeyhi Lâmiî Çelebi (öl. 1532).

²¹⁵ Tezkire yazarı ve şair Abdüllatîf Çelebi (öl. 1582).

²¹⁶ Lirik aşk şiirleriyle tanınan divan şairi Leylâ Hanım (öl. 1847).

²¹⁷ Meşhur Çinli bir nakkaş ve ressamın adıdır. Sasanîler zamanında Şâpur devrinde İran'a gelmiştir (Pala, ADSS, 2003: 309).

²¹⁸ Nakşibendî tarikatına mensup İranlı âlim ve şair Nûrüddîn Abdurrahmân b. Nizâmüddîn Ahmed b. Muhammed el-Câmî (öl. 1492).

²¹⁹ İranlı şair Şemsü's-şuarâ Kemâlüddîn Alî b. Ahmed Kâşânî (öl. 1588).

²²⁰ Hikemî şiirin divan edebiyatındaki en önemli temsilcisi, şair Nâbî (öl. 1712).

²²¹ Na'ılarıyla tanınan divan şairi, mûsikişinas Nazîm (öl. 1727).

²²² Divan şiirinde kendi adıyla anılan bir tarz ortaya koyan şair Nedîm (öl. 1730).

²²³ Hiciv ve kasideleriyle ünlü divan şairi Nefî (öl. 1635).

²²⁴ Klasik Çağatay edebiyatının tesirleri Osmanlı edebiyatı sahasında da devam etmiş en büyük şairi; devlet adamı Alî Şir Nevâî (öl. 1501).

Nizâmî²²⁵, Örfî²²⁶, Riyâzî²²⁷, Rüstem²²⁸, Sahbân²²⁹, Sâlim²³⁰, Selim, Selmân²³¹, Senîh, Süleyman Çelebi²³², Şems-i Sivâsî²³³, Şevket²³⁴, Şifâyî, Tâlîb, Vahîd-i İrânî, Vâkîf²³⁵, Vâsîf, Vassâf²³⁶, Vehbî, Yağma²³⁷, Ya'kut-ı Müstahsîmî²³⁸, Yûnus Emre²³⁹, Zeynep Hanım²⁴⁰.

Yukarıda sıraladığımız bu isimlerin takriz geleneğinde nasıl temsil edildiğini ortaya koymaya çalışalım. Arpaeminizâde Sâmi'nin Vahîd Mahtûmî'ye yazdığı takrizi bu açıdan anılmaya değerdir. Arpaeminizâde Sâmi divanında yer alan bazı şiirlerinin fahriyye kısımlarında ve nazirelerinde çağdaşı ya da kendisinden önce yaşamış Türk, İran ve Arap şairlerine dair birtakım göndermelerde bulunmuştur. Bu bağlamda, Ârif, 'Attar, Aynî, Bâkî, Bebgâ, Câmî, Enverî, Firdevsî, Hakânî (Hassan-ı Acem), Hassan-ı Arab, Hayâlî, Hüsrev, Kelîm, Kemâl-i Isfahânî, Lebîb, Mevlânâ, Nâbî, Nâmî, Nazîm, Nef'î, Örfî, Râgıb Paşa, Râşid, Sâib-i Tebrizî, Şâhidî, Şevket, Vahîd-i İrânî, Vahîd Mahtûmî, Vassâf (Kutlar, *Arpaeminizade Sâmi Divanı* 2004: 36) gibi şairler onun şiirlerinde kendisini kıyasladığı ve sanat gücünü karşılaştırdığı şairler olarak yer almıştır. Sâmi, Vahîd Mahtûmî'ye yazdığı takrizde de bu şairlerden Bebgâ ve Vahîd-i İrânî'ye gönderme yapmıştır. Söz konusu takrizinde yer alan,

[...]

Enderûnî hazîne ağası

Şâh-i dehrün kafesinde Bebgâsı

²²⁵ Fars edebiyatında hamse türünün kurucusu sayılan şair Ebû Muhammed Cemâlüddîn İlyâs b. Yûsuf b. Zekî Müeyyed (Nizâmî-i Gencevî) (öl. 1214 [?]).

²²⁶ İranlı şair Örfî-i Şirâzî (öl. 1591).

²²⁷ Divan şairi ve tezkire müellifi Riyâzî (Mehmed) (öl. 1644).

²²⁸ İran'ın ünlü kahramanı. Adı Şehnâme'de övgüyle anılır (Pala, ADŞS 2003: 395).

²²⁹ Vâil kabilesinin hatip ve şairi Sahbân b. Züfer b. İyâs el-Vâilî el-Bâhilî (öl. VIII. yüzyılın başları).

²³⁰ Tezkire yazarı, divan şairi ve hattat Mirzazâde Sâlim (öl. 1743).

²³¹ Melikü's-şuarâ Hâce Cemâlüddîn Selmân b. Hâce Alâiddîn Muhammed Sâvecî, (Selmân-ı Sâvecî) (öl. 1376).

²³² Türkçe kaleme alınmış mevlidlerin ilki ve en meşhuru olan *Vesîletü'n-necât*'ın müellifi Süleyman Çelebi Dede (öl. 1422).

²³³ Halvetiyye tarikatının Şemsiyye kolunun kurucusu, âlim ve şair Şemseddin Sivâsî (öl. 1597).

²³⁴ İranlı Sebki Hindî şairi Şevket-i Buhârî (öl. 1695).

²³⁵ Azerî şairi Molla Penâh Vâkîf (öl. 1797).

²³⁶ İlhanlı devri tarihçisi, bürokrat ve edip Şerefüddîn Abdullâh b. İzziddîn Fazlillâh b. Ebî Naîm-i Yezdî (Vassâf) (öl. 1329-30).

²³⁷ Hicivleriyle tanınan İranlı şair Mîrzâ Ebü'l-Hasen Rahîm b. Hacı İbrâhîm Kulî Yağmâ-i Cendakî (öl. 1859).

²³⁸ Aklâm-ı sittenin klasik ölçülerini belirleyerek hat sanatında çok önemli yenilikler gerçekleştiren hattat Ebü'l-Mecd Cemâlüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Musta'sîmî (öl. 1299).

²³⁹ Mutasavvîf Türk şairi Yûnus Emre (öl. 1320 [?]).

²⁴⁰ Divan şiirinin bilinen ilk kadın şairi Zeynep Hatun (öl. 1474).

[....]

Hâmesinün Vahîd-i Îrânî

‘Acemî bende-i sebak-hânı

[....]

(SK Esad Efendi 2644, 43b)

şeklindeki ifadelerle Vahîd Mahtûmî’yi söz konusu şairlerle karşılaştıran Sâmi, bu övücü söylemiyle Mahtûmî’nin sanatını yüceltmıştır.

Sâmi’nin takrizinde olduğu gibi Suyolcuzâde Mehmed Necîb Efendi’nin Vahîd Mahtûmî Divanına yazdığı manzum takrizde de -geleneğin bu değişmez kadrosu içinde kendisine yer bulmuş- birtakım şairlere göndermeler yapılmıştır. Divanın bu çalışma kapsamında dikkate alınan Millet Yazma Eser Kütüphanesi AEMNZ 491 numaralı nüshasında üstleri kırmızı mürekkeple çizili olan bu şairler arasında Vassâf, Agâh, Aynî, Sâ’ib, Fehîm, Selîm, Kâmî, Kelâmî, Ârif, Sencî, Sâbit, Rûhî, Urfî, Kelîm, Nazîm, Nazmî, Vâkıf, Nâdî, Nizâmî, Câmî, Nergisî, Beyti, Vâsıf, Mâdih, Nâbi gibi şairler bulunmaktadır. Bu isimlerin geçtiği bazı beyitler şöyledir:

[....]

Nazarı sahn-ı bâğ-ı ma’nâda

‘Aynî inşâda Nergisî-zâde

Fikreti Sâ’ibâne nükte Fehîm

Oldı şâyeste ana tab’-ı selîm

Kâmî hep sohbet-i ma’ârifdür

İntihâ-yı kelâmî ‘ârifdür

Bezle-senci hüner-veri hakkâ

Sâbit oldı ana be-lutf-ı Hudâ

Rûhî âsâr-ı ‘Urfî ile Kelîm

N’ola nazmı olursa dürr-i Nazîm

[....]

Gazeli Hamse-i Nizâmî’dür

Sühanı feyz-yâb-ı Câmî'dür
(MYK AEMNZ 491, 4b)

Görüldüğü üzere söz konusu şairlerin isimlerini sanatlı bir şekilde takrizine yerleştiren Necîb Efendi, bu şekilde Vahîd Mahtûmî'nin sanatını yüceltmış ve şairin geleneğe durduğu yeri bu söylemiyle ortaya koymaya çalışmıştır.

Ayıntablı Aynî'nin *Sâkînâmesi*'ne Şeyhülislâm Ârif Hikmet Bey tarafından yazılan takriz bu bağlamda değerlendirebileceğimiz bir diğer örnektir. Söz konusu takrizde yer alan,

Hâce 'Aynî pîr iken 'ahd-i şebâbı yâd idüp
Köhne bezm-i ünse Nüvâs-ı safâ tarh eylemiş
(1843: 374)

beyitinde Ebû Nüvâs'ın adının anılması, söz konusu takrizin bir sâkînâmeye yazılmış olmasıyla doğrudan ilişkilidir. Arap şiirine yeni bir üslup getirdiği ileri sürülen Ebû Nüvâs (öl. 813?) şarap ve mücûn şairi (DİA, 10. Cilt, 206) olarak şöhret bulmuştur. Nüvâs, klasik Türk edebiyatı üretimlerinde şairlerin boy ölçüştükleri önemli isimler arasında yerini alır. Bu bağlamda, Arif Hikmet Bey'in Aynî'nin sanatını ve *Sâkînâmesi*'ni överken Ebû Nüvâs'a gönderme yapması olağan bir durumdur. Bu karşılaştırma, aynı zamanda Aynî'nin *Sâkînâme*'sinin sakînâme geleneğinde nasıl bir yerde durduğunu ortaya koyma amacı da taşımaktadır. Bu örnek aynı zamanda, takrizler eser dikkate alınmadan yalnızca yazara dair değerlendirmeler içerir şeklindeki genel kabullerin de sorgulanmasını imkanlı kılar. Öyle ki bu örnek takrizlerin yazıldıkları eserden bağımsız üretilmediklerini açıkça göstermektedir.

Sâkînâme bağlamında değerlendirebileceğimiz bir diğer takriz Sahaflar Şeyhizâde Es'ad Efendi'nin Aynî'nin bu eserine yazdığı takrizdir. Es'ad Efendi'nin takrizinde yer alan,

²⁴¹شربنا ke's-i hamrından açup bâb
²⁴²سکرنا sırrın itmiş tab'a işrâb

²⁴¹ Şarap içtik.

²⁴² Sarhoş olduk.

(SK Esad Efendi 1749, 7a)

beyitte karşımıza çıkan شَرِبْنَا ve سَكْرْنَا kavramlarının İbnü'l Fâriz'in meşhur Kaside-i Hamriyyesi'nden iktibas olduğu görülmektedir²⁴³ (Abdel-Maksoud, "İbnü'l Fâriz ve İsmail Ankaravî..." 2000: 42). Bir Sâkînâme metnine yazılacak övgüde İbnü'l Fâriz'in ilahi aşkı terennüm ettiği bu meşhur kasidesinin anılması dikkate değerdir. Bu göndermelerle şairin sanatını yücelten ve gelenekteki konumunu ortaya koyan Es'ad Efendi, aynı zamanda, takrizinde yer verdiği bu iktibaslarla geleneğe ne ölçüde hakim olduğunu da ortaya koymuştur.

Ferîde Hanım Divanının takrizleri de yine bu başlık altında anılmaya değerdir. Ferîde Hanım Divanına yazdığı takrizde şairenin sanatını değerlendiren Râif Efendi,

Eğer bâkî olaydı Fıtnat ü Zeynep bu asr içre
İderler idi meşk-i şî'ri zâtından bu esnâda

[....]

Bu devr içre o rütbe şâire mu'ciz-beyândur kim
Çü olsaydı ki zinde gıpta eyler idi Leylâ da

(ANMK 06 Mil Yz FB 436, ön kısım ikinci ek varakta)

ifadeleriyle Ferîde Hanım'ı klasik Türk edebiyatının öne çıkmış kadın şairleriyle kıyaslar. Râif Bey'in söz konusu takrizinde Fıtnat, Zeynep ve Leylâ Hanım'ın isimlerinin anılması, şüphesiz takriz yazılan şairin kadın oluşuyla doğrudan ilişkilidir. Bu durum, yine takrizlerin içeriği ve kurgularındaki göndermelerin yazıldığı kişi ve eserle somut bir bağlantısı olduğunu açıkça göstermektedir. Tüm bunlarla birlikte Ferîde Hanım'ı söz konusu şairlerle kıyaslayan Râif Bey'in bu tasarrufu, şaireyi klasik Türk edebiyatı kadın şairler geleneğinde konumlandırma çabalarının da bir yansıması olarak görülebilir.

²⁴³ Bu beyitteki iktibaslar, İbnü'l Fâriz'in (öl. 1235) Kaside-i Hamriyye'sinden iktibastır: "el-İ'râb: "Şeribnâ" ve "sekirnâ" nefsi mütekellim me'al-gayrdur. Ve bu sigaların nefsi mütekellim vahdeh üzere ihtiyar olunmasında nükte şürbün ceâ'atle olan lezzetini müş'irdür ve ervâh u a'yânun ve efrâd u aktâb ve sâir kâmilânun ol şürb ü sekrde müşâreketlerini mezkûdur (Belal Abdel-Maksoud, "İbnü'l Fâriz ve İsmail Ankaravî'nin Kaside-i Hamriyye Şerhi" İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2000, 42).

Bu bağlamda değerlendirebileceğimiz son örnek, Merzifonlu Mehmed Hilmî Dedezâde'nin Leblebici Şeyh Şemseddin'in Divanına yazıldığı gazel formundaki takrizdir. Leblebici lakabıyla meşhur olan şairin mahalli şairlerden olduğu ve okumuş olmayıp tabiat-ı feyze ve şifahi kültürle yetiştiği bilinmektedir (Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi* 1970: 622). Merzifonlu Mehmed Hilmî Dedezâde de söz konusu takrizinde şairin bu özelliğine birtakım göndermeler yapar. Bu durumu söz konusu takrizin,

Muhakkak cümlelerin indinde kim bir zât-ı ümmîdir
Hakikât ilminin bahsinde bülbüller gibi gûyâ

Ne var kim tumturâk-ı lafz ile olmasa zîynet-dâr
Ne hâsıldır sedefden maksat andan dürr-i bî-hemtâ

Bu da bir Yûnus-ı vakt olduğunda iştibâh olmaz
Halâvet bahşedüp nutku eder mürde dili ihyâ
(*Külliyât/Divan Kısmı* 1984: 35)

şeklindeki beyitlerinde gözlemlemek mümkündür. Burada dikkati çeken en önemli husus, “Bu da bir Yûnus-ı vakt olduğunda iştibâh olmaz” ifadeleriyle ümmî şairin kendisi gibi ümmî olduğuna inanılan Yûnus Emre ile kıyaslanmasıdır. Bu örnek de yine, takriz yazılan eser ve kişilerin edebi gelenekteki konumları, sanatları ve dahi kişiliklerinin takrizlerin üslûp ve kurgusunda belirleyici bir etken olduklarını ortaya koymaktadır.

Yukarıda değindiğimiz bu önemli isimlerin yanı sıra, gelenekte şöhret bulmuş birçok eserin de takriz metinlerinde yer aldığı görülür. Bu eserler içerisinde, *Bahâristân* (Molla Câmî), *Nâz u Niyâz*, *Nahlistân*, *Gülşen-i Râz* (Mahmûd Şebüsterî²⁴⁴), *Mantuku't-Tayr* (Feridüddin-i ‘Attar²⁴⁵)²⁴⁶, *Makâmât-ı Harîrî*,

²⁴⁴ İranlı mutasavvıf ve şair Şeyh Sa‘düddîn Mahmûd b. Emînidîn Abdülkerîm b. Yahyâ Şebüsterî Tebrîzî (öl. 1320).

²⁴⁵ İranlı meşhur şair ve mutasavvıf Ebû Hâmid Feridüddîn Muhammed b. Ebî Bekr İbrâhîm-i Nîsâbürrî (öl. 1221).

²⁴⁶ Bahâristân (Molla Câmî), Nâz u Niyâz, Nahlistân adlı eserler Birrî Mehmed Dede *Bülbüliyye* `sine Vehbî tarafından yazılan manzum-mensur takrizde bir arada yer almaktadır. Söz konusu eser adları takrizde tevriyeli bir şekilde kullanılmıştır. *Gülşen-i Râz*, *Mantuku't-Tayr* da aynı mesneviye Ahmed Efendi tarafından yazılan takrizde yer almaktadır.

*Mustazref*²⁴⁷, *Matlau'l-Envâr* (Emir Hüsrev Dehlevî)²⁴⁸, *Mesnevi* (Mevlânâ²⁴⁹)²⁵⁰, *Reşehât* (Muhyî-i Gülşenî²⁵¹)²⁵², *Şehnâme* (Firdevsî), *Vesiletü'n-Necât* (Süleyman Çelebi)²⁵³ gibi önemli eserler bulunmaktadır. Çeşitli göndermeler çerçevesinde takriz metinlerinde yer alan bu eserler, takrizlerin yazıldıkları eserin konusuyla da uyum içerisindedir. Örneğin, Birrî Mehmed Dede'nin Bülbüliyye mesnevisine Ahmed Efendi tarafından yazılan takrizde *Gülşen-i Râz* ve *Mantıku't-Tayr*'dan söz edilmesi söz konusu alegorik mesnevinin içeriğiyle doğrudan ilişkilidir. Bu eserler, aynı zamanda, Birrî Mehmed Dede'nin gelenekte hangi ekolün temsilcisi olduğuna da işaret etmektedir. Takriz yazarının "*Gülşen*"-i *Râz* ve *Mantıku't-Tayr*'ı zikretmesinin bir diğer sebebi de eserin isminin "*Bülbül*"iyye olmasıyla ve takriz yazarının gülşen, tayr ve bülbül kelimeleriyle bir tenasüb yapma çabasıyla da doğrudan ilişkilidir.

Takriz metinlerinde yer alan eser isimlerinin arasında tezkirelerin de önemli bir yeri vardır. Bu bağlamda *Safâyî Tezkiresi*'ne yazılan takriz örnekleri anılmaya değerdir. Safâyî'nin tezkiresini Devletşâh, Latîfî, Âşık Çelebi, Hasan Çelebi, Ahdî, Riyâzî tezkireleriyle kıyaslayan Nahifî, tezkire yazarının yeterliliğini şu şekilde ortaya koymuştur:

İbrahim Pâşâ, hazretlerinin nâm-ı nâmîleri ve ism-i sâmilîleri ile müzeyyen ü muvaşşah ve müşâ' u musarrah eylediği gıpta-bahş-ı *Tezkire-i Devletşâhı* ve hüsn-i kabûl-i mekârim-şümûl ile mefâhir ü mübâhî olmuşdur. Letâfetine Latîfî 'âşık ve hüsn-i sıyâgatine Hasan Çelebi tahsîn-i sâdik eyleyip bu nüzhetgâh-ı nev-sâha-i safâ-penâhın hıyâz-ı Riyâzî mesâbesinde olan selâset-i makâl ve nefâset-i mihekkıyât-ı me'âl 'ahd-i civânî gibi mütekeffil-i übbehet ü revâ ve müştemil-i meziyyet-i eda olmagile merdüm-i çeşm-i nuzzârı irvâ ve

²⁴⁷ *Makâmât-ı Harîrî*, *Mustazref* adlı eserler Nazîr İbrahim Divanında Daniş'in Feresnâme'sine yazılan takrizde karşımıza çıkmaktadır.

²⁴⁸ *Matlau'l-Envâr* adlı eser Ahmet Şâkir Divanına Mehmed 'Ata'ullâh Efendi tarafından yazılan takrizde karşımıza çıkmaktadır.

²⁴⁹ Mevleviyye tarikatının kurucusu, mutasavvıf, âlim ve şair Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî (öl. 1273).

²⁵⁰ *Mesnevi*, Hüseyin Vassâf Divanında Muhammed Es'ad'ül-Mevlevî'nin *Mesnevi-i Şerif Şerhine* yazılan takrizde yer almaktadır.

²⁵¹ Halvetî-Gülşenî şeyhi, Bâlibîlen adlı yapma bir dil icat eden âlim ve şair Muhyî-i Gülşenî (öl. 1608'den sonra).

²⁵² *Reşehât Nergîsi*'nin *Münşeât*'ına Allâme Efendi tarafından yazılan takrizde yer almaktadır.

²⁵³ *Vesiletü'n-Necât*, Hüseyin Vassâf *Gülzâr-ı Aşk*'ına İbnülemîn Mahmûd Kemâl tarafından yazılan takrizde yer almaktadır.

basâ'ir-i ûlü'l-ebisâra îrâs-ı safâ etdiği nümâyende ve rûşenâdır. Tezkire-i Latîfî Hasan Çelebi'den ahsen ve 'Âşık ve 'Ahdî ve Riyâzî'den müstahsen olmak iddi'asında ihbât-ı hukûk-ı eslâf ve isbât-ı 'ukûk-ı ahlâf mülâhazası 'akdü'l-lisân-ı cesâret olmasa kat'an takdîm ü tercîh ve cezmen tenbîh ü tasrîh emrinde tereddüd olunmayıp tasdîki lîsân-ı kalem-i sadâkat-rakamda ma'kûd u tahkîki rakam-ı hakîkat-ı 'âlemde ma'hûd idi. (BDK Velîyüddin Efendi 2585, 5b-6a)

Bu örnek, takrizlerde yer alan eser isimlerinin takriz yazılan eserlerin içeriğiyle doğrudan ilişkili olduğunu birkez daha ortaya koymaktadır. Nahîfî'nin söz konusu tezkireyi Anadolu sahası Türk tezkireciliğinin bu önemli eserleriyle kıyaslaması, gerek tezkire yazarının gerekse tezkiresinin gelenekte konumlandırılma çabalarının da bir yansımasıdır.

Takriz metinlerinde bazı eser isimlerin tevriyeli bir kullanımla yer aldığı da görülür. Bu bağlamda, Üsküdarlı Hakkı Divanına Yenişehirli Avnî Bey tarafından yazılmış olan takriz anılmaya değerdir. Avnî Bey'in adeta bir sühan kasidesi niteliği gösteren söz konusu takrizinde yer alan,

Maksûd ma'ânî ise güftâr u sadâdan
Bi'l-cümle lisânlar sebab-i fazl u fülândır
(Üsküdarlı Hakkı Bey Divanı 1875: 52)

beyitte *Maksûd* ve *Ma'ânî* adlı Arapça gramer kitaplarına gönderme yapılmıştır. Takrizinde, şaire dair sergilediği övücü söylemin yanı sıra "söz"ün değerini ortaya koymaya çalışan Avnî Bey'in söz konusu meşhur gramer kitaplarına gönderme yapması elbette olağan bir durumdur.

Bu bağlamda değerlendireceğimiz son örnek, Sermed Divanında karşımıza çıkmaktadır. Hattat ve şair olan Şekerzâde Feyzullâh Sermed, aynı zamanda matematik ve astronomi alanındaki çalışmalarıyla şöhret bulmuştur. Sermed Divanında, şairin başkalarına yazdığı iki manzum takriz yer almaktadır. Bu takrizlerden, "Takriz-i Diğêr" başlığını taşıyan manzumenin,

Yâseminniyye yapılmış ammâ

Fenn-i cebr içre olub cilve-nümâ
[....]
Gül-i şâh-ı kalem-i sâlihdir
Buna *Dürriyye* disem râcihdir
(SÇK 4870 13b-14a)

beyitlerinde *Yâsemiyye* ve *Dürriyye* (Bûsîrî, *el-Kevâkibü'd-dürriye fî medhi hayri'l-beriyye*) adlı eserlere gönderme yapılmaktadır. Söz konusu eserlerden *el-Yâsemîn* (Ebu Muhammed Abdullah b. Muhammed el-İşbihi)²⁵⁴ olarak bilinen eser bir cebir kitabıdır. Bu eser Osmanlı matematikçilerinin yaygın olarak kullandığı kaynak bir eserdir. Söz konusu eserler üzerinden yapılan göndermeler, tam olarak kime ve hangi esere yazıldığını bilmediğimiz bu takrizin matematik ilmiyle alakalı bir esere yazılmış olduğunu düşündürmektedir.

Takriz metinlerinde birtakım ayet ve hadislerden iktibaslar yapıldığı da görülmektedir²⁵⁵. Bazı örneklerde ise birtakım ayetlere telmihler yapılmıştır. Takriz metninin övücü söylemiyle uyumlu olan ve bir nevi anlatımı güçlendirme, tekdüzelikten kurtarma işlevi üstlenen bu iktibaslar, yine takriz metinlerinin gelenekle kurduğu ilişkileri kuvvetlendirir niteliktedir. Bu ayetlerin büyük bir kısmı, sözün değerine, Tanrının kelamı olan Kur'ân'ın kusursuz söylemine ve Arapçanın üstünlüğüne işaret eden ayetlerdir. Ayrıca divan dibacelerinde kullanılan birçok ayetin takriz metinlerinde de kullanıldığı gözlemlenir. Takriz ve dibâce geleneğinin bir nevi ortak dili olan bu ayetler içerisinde Necm Sûresi/3-4, Bakara Sûresi/3-31-125-253, Feth Sûresi/3, İsrâ Sûresi/19, Fecr Sûresi/7-8, Rahmân Suresi/56-58 ayetleri yer almaktadır²⁵⁶.

Söz konusu ayetlerin takrizlerde alıntılanan kısımlarına dikkat yönelttiğimizde, dibacelerde olduğu gibi, doğrudan, şair ve şiir kavramlarını İslami

²⁵⁴ Mağrib matematiğinin cebir ayağında ise İbn el-Yâsemîn adıyla meşhur Ebu Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Haccac el-İşbilî (ö. 600/1203) ve eseri *el-Yasemiyye fî ilm el-cebr ve el-mukabele* vardır. Özellikle bu esere, İbn el-Haim (öl. 1412). Başta İbn el-Yâsemîn'in eseri olmak üzere, cebir sahasındaki diğer eser ve şerhlerinin başta İstanbul olmak üzere Türkiye'de bulunan ve Osmanlı döneminde istinsah edilen nüshalarının metinler ve hamşileri özellikle cebirsel notasyon ve semboller açısından son derece önem arz etmektedir. (İhsan Fazlıoğlu, "Endülüs ve Mağrip Matematiğinin Osmanlı Matematiğinin Oluşumu ve Gelişimindeki Yeri". <http://www.ihsanfazlioglu.net/yayinlar/makaleler/1.php?id=154>)

²⁵⁵ Bu çalışmada takrizlerde yer alan ayetler dipnotlarda belirtilerek mealleri verilmiştir. İlgili ayetlerin mealinde Diyanet İşleri Başkanlığı mealî esas alınmıştır. Aynı zamanda, takrizlerde bulunan hadislerin tahriri yapılarak tercümeleleri dipnotta belirtilmiştir.

²⁵⁶ Söz konusu ayetlerin dibâcelerdeki kullanımı için bkz. Tahir Üzgör, *Türkçe Divan Dibâceleri*, 1990, 19-26.

düzlemde meşrulaştırma çabaları taşımadıkları görülür. Bu bağlamda Nergisî'nin *Münşeât*'ında yer alan ayetlere temas etmek uygun olacaktır. 'Allâme Efendi'nin kaleme aldığı takrizin,

Bu peyker-i dil-âvîz ve Gencine-i Râz-ı cevâhir-rîz dîvânü'l-inşâ-i dil-güşâ-yı mu'ciz-'unvân-ı mûciz beyân-ı lâhûtî-revzen ü nâsûtî-mahzen-i gaybî mazmûn-ı vahy-nümûn nâmûs-ı peyâm-ı kuddusî kelâm-ı nûrî heyâkil-i Firdevsi-i meşâkildür ki maksurât-ı mesâmmı tıksârına meydân-ı ²⁵⁷ لم يطمشهن إنس [قبلهم] ولاجان ve kâsiretü't-tarf-ı tûrfe-hırâmı sivâr-dârân-ı ²⁵⁸ كاتهنّ الياقوت والمرجان olduklarından kat'-ı nazar her biri Derî-libâs-ı dürri-iktibâs bir dümyetü'l-'asr-ı zâtî vesme-i havâlî ü hâlî ve Türkî-âvâz ü melekî-pervâz bir cemîletü'l-'asr-ı mâder-zâd sürme vü halkı halhâldür ki tîg-i tâb-ı cemâlinden 'akıllar çâk ve şîve-i hatt u hâl ve cilve-i turre-i kemâline 'âkiller zincir-kesel-i idrâk olur. (TSMK R1062 ,1b)

şeklindeki kısmında yer alan ayetlerin takrizde, Nergisî'nin dil becerisini yüceltici ve orijinalliğini vurgulamak amaçlı yer aldığı görülmektedir. Benzer şekilde, *Safâyî Tezkiresi*'ne takriz yazan Rıf'atî 'Ali Beg'in takrizinde yer alan "Bârek'allâh hoşâ seciyye-i seniyye-i Safâyî-i safâ-nihâd ki hulâsa-i evkâtın masrûfe-i nerd-bâzî-i bî-kârı etmeyip gülşen-serâ-yı 'âlemde bir şecer-i pür-semer ibda' u îdâ' eyledi ki ta kıyâm-ı yevmi'l-cezâ ²⁵⁹ و فر عها فى السماء denmeğe sezâdır" (BDK Veliyüddin Efendi 2585, 9a) kısımdaki ayete yine, nitelikli sözün değerini ortaya koyma ve tezkire yazarının hünerini sağlamlaştırma amacıyla gönderme yapıldığı görülmektedir.

Bu bağlamda Seyyid Vehbî'nin *Safâyî Tezkiresi*'ne yazdığı takriz de dikkate değerdir. Söz konusu takrizin ayet içeren kısmı şu şekildedir:

El-hak bu kitâb-ı bedâyi'-zurûfun sevâd-ı hurûfu bir bender-i lâhûr-pesend-i ma'ârifdir ki her târ-endâz-ı destgâh-ı berâ'anın nesîc-i

²⁵⁷ Onlara eşlerinden önce ne bir insan, ne bir cin dokunmuştur (Rahman Sûresi/56).

Oralarda bakışlarını sadece eşlerine çevirmiş dilberler vardır. Onlara eşlerinden önce ne bir insan, ne bir cin dokunmuştur.

²⁵⁸ Onlar sanki yakut ve mercandır (Rahman Sûresi/58).

²⁵⁹ (Güzel bir söz), kökü sağlam, dalları göğe yükselen bir ağaç gibidir (İbrahim Sûresi/24).

minvâl-i yerâ‘ası olan akmişe-i reng-â-rengden birer rengi hâvi nüh-bender belki kıt‘a-ı behişt-i ra‘nâ bir ravza-ı gannâ-yı ma‘nâdır ki ber-fehvâ-yı²⁶⁰ فيها ما تشتهيها النفس و her gûne mevâ‘id-i fevâ‘id ve fevâkih-i ma‘ânî-i şevâridi muhtevîdir. Her safha-i müşgîn-rakamı ber-tahte şükûfezâr-ı letâyifdir ki üstâd-ı kâr her bâğbân-ı ‘irfânın tohm-ı süveydâsından ser-zede-i hadîka-i ibdâ’ ve pîrâye-i ravza-i anîka-i ihtira’ı olan müntehabât-ı ezhâr-ı nâm-dâr âsârı ile müşgîn-i bahâr ve cûybâr-ı eş‘âr-ı selâset-eş‘ârı ile numûne-i²⁶¹ جنات عدن تجري من تحتها عيلى her makâlesi bir musavver meclis-i *Şehnâme*-i zarâyifdir ki nice Rüstem-neberd-i ‘arsa-i endîşenin zûr-ı dest-i iktidârları menkabesin Mânî-i müyîn-kalem tedkîk-i sâf-şikâf-ı musâf-ı tahkîk göstermiş mu‘asker-i müretteb-leşker-i evrâkında hayme-zen-i tertîb ola[n]. (BDK Veliyüddin Efendi 2585, 6a-6b)

Birtakım takriz örneklerinde ise ayet ve hadislerin konumlandırılışının eserlerin içeriğiyle doğrudan ilişkili olduğu görülür. Mütercim Âsım’ın *Burhân-ı Kâtı*’na takriz yazan Vehbî-i İlâhî’nin takrizi bu bağlamda anılmaya değerdir. Söz konusu takrizin,

Hamd u sipâs-ı kâffe-i ehl-i lüsün u lisân ol hüdâvend-i müste‘âna şâyândır ki ihtilâf-ı suver u elsinede niçe âyât-ı beyyinâtı ‘ayân ve kaziyye-i müselleme-i vahdaniyyet-i zât-ı kadimetü’s-sıfâtı bilâ-mânî‘ *Burhân-ı Kâtı*’-ı tadâ‘î ile celî vü nümâyândır ve salât-ı salavât-ı nâdire-gûyân-ı ekvân ber-mantûk-ı nutk-ı صح اذا ol mu‘cize-i âsâr-ı mu‘ciz-beyân نطق الهوى عن وماي نطق medhiyesiyle sitâyiş-kerde-i İzzid-ı Mennân Cenâb-ı Resûl-ı sâdiku’l-kavl-i bedî‘ü’t-tibyâna ve rûvât-ı ehâdis-i şerîfesi olan âmme-i âl ü ashâb-ı kerâmet- ‘unvânına çesbândır ki mübeşşir-i ahbâr-ı gaybiyye-i ilâhiyye olan mübârek lisân-ı fesâhat-’unvanından ehl- ال ثريد بال ناله به اعناق معلقا العلم لوكان i Fars-ı beyân-ı mugayyebâtı misillü kelimât-ı Deriyyetü’n-nizâmına mûmâsil ية الجنة اهل ان لس zülâl-i tebşîri dahi cereyân ve bu takrîb lûgat-i ‘Arabiyye ü Farsiyye bi’l-cümle lûgat-i

²⁶⁰ canlarının istediği ve gözlerinin hoşlandığı her şey oradadır (Zuhruf Sûresi/71).

²⁶¹ [...] içinde ebedî kalacakları, zemininden ırmaklar akan, Adn cennetleri vardır (Tahâ Suresi/ 76).

sâ'ireden ahsen ü â'lâ idiğini تارغيدبا لامة i'lân buyurdıkları ma'lûm-ı dakika-şinâsân-ı 'ulemâ-yı 'âlemiyândır. Bâ'de-zâ cenâb-ı Sâni'-i Hekîm ber-fehvâ-yı ك لها الا سماء ادم وعلم ol zât-ı kerîme esâmî-i müsemme-yâtı keşf u ta'lîm ve bu cihetle şeref-i 'ilm-i şerîfî melâike-i melekûta tefhîm etmekle sermâye-i tahsîl-i 'ulûm cümleden akdem belega-i lûgat idigi ma'lûm be-tahsîs-i انزلناه اذا müfâdınca cemi'sinin efdali lûgat-ı 'Arabîyye olduğu bî-iştibâh u meczûm olup ancak zebân-ı şekker-efşân-ı Farsî dahi diger elsineden şîrîn-ter ve mânend-i kand-ı mükerrer lisân-ı 'Arabî ile müzic olundukd[a] (*Burhân-ı Kâti* ' 1851: 6-7)

şeklindeki kısmında yer alan iktibaslar bu takrizin bir sözlüğe yazılmış olduğunu açıkça göstermektedir. Takrizin kompozisyonuna sindirilmiş söz konusu ayet ve hadislerin takrizin söylemiyle uyum içerisinde olduğu açıkça görülmektedir. Aynı zamanda söz konusu ayet ve hadisler, Arapça, Farsça ve Türkçenin - birbirlerine- üstünlüğünün ispatında takriz yazarının iddialarını güçlendirecek bir işlev de üstlenmiştir.

Görüldüğü üzere "Takrizler ve Gelenek" başlıklı bu bölümde sıraladığımız söz konusu örnekler takrizlerin gelenekle kurduğu bağları somut bir şekilde ortaya koymaktadır. Takriz yazılan kişi ve eserlerin gelenekteki konumlarından haberdar olmamıza imkan sağlayan bu örnekler, aynı zamanda, takriz yazarlarının klasik geleneğe ne derece vâkîf olduklarını da gözler önüne sermektedir.

4. Takrizlerin Edebi-Estetik Değerleri

Takrizlerin gelenekle kurduğu bağı sorgulamada en önemli duraklardan biri de bu metinlerin klasik edebiyatın edebi ve estetik değerleriyle gösterdikleri uyumdur. Edebiyat bilgisi, amaçları ve zevklerine dayalı bir geleneğin içinde oluşan, (Aytaç, *Genel Edebiyat Bilimi* 2003: 26) "edebilik" mefhumu, estetiğin emrinde olan (Tanpınar, "Eski Şiir" 1999: 78) Klasik edebiyat üretimlerinin en ayırt edici kıstasıdır. Bu kıstasın geleneğin içinden konuşan takriz yazarlarınca da dikkate alındığı görülür.

Adonis, *Arap Poetikası* adlı kitabında, "Anlayışlar arasında üstünlük var olduğu gibi sanatta da üstünlük vardır. Şair yaratıcı tasviri ve ince üslubu ile takip ettiği yolun hassasiyetine göre öncelik hakkını kazanır (2004: 46)" şeklinde bir

değerlendirmede bulunur. Adonis'in dikkat çektiği "öncelik hakkı" kazanma kıstası, takriz geleneğinde de birtakım yansımalar bulmuştur. Bu durum, takriz yazarlarının sanat sergileyerek gerek kendilerini gerekse üretmiş oldukları takrizleri edebi geleneğe ekleme çabalarını doğurmuştur. Bu çabalar, zaman zaman takriz yazarlarının takriz geleneğinde öncelenen statülerinin önüne geçmiş ve takriz yazarlarının edebi kimlikleriyle ön plana çıkmalarına imkan sağlamıştır.

Takrizlerinde lügat bilgisi ve edebi sanatlardaki hünerlerini ortaya koymaya çalışan (Uzun-Arslan, "Takriz" DİA, 2010: 472) takriz yazarlarının söz sanatlarını yoğun biçimde kullandıkları görülür. Bu bağlamda Yenipazarlı Vâlî'nin *Hüsn ü Dil*'ine dikkat yöneltmek uygun olacaktır. Söz konusu mesnevide Bâkî, Nev'î, Sâ'î, Gelibolulu Âlî, Riyâzî gibi 16. yüzyılın önemli şairlerinin ait birer manzum takrizi bulunmaktadır. Azmizâde Hâletî de manzum takriziyle bu önemli isimlerin arasında yerini almıştır. Azmizâde Hâletî'nin takrizinde yer alan,

Mîm fem lâm zülf elif bînî
Noktadur hâl-i 'anber-âgîni
(SK Esad Efendi 2560 3b)

beytinde mesnevi kahramanlarından Hüsn'ün güzelliğini tasvire yönelik şairin, harf simgeçiliğini kullanarak sevgilinin cemalinin kusursuzluğuna işaret ettiği görülür. Sevgilinin güzelliğini "elem"le (ا-ل-م) tasvir eden Azmizâde Hâletî, yanağındaki nokta şeklindeki anber kokulu benin ise sevgilinin meziyetlerini özetlediğini belirtir (Gür, "Klasik Metinlerin Nazar Duaları..." 2012: 1275). Azmizâde'nin beyitinden yansıyan bu sanatlı söyleyiş, yazmış olduğu takrizde sanat gücünü ortaya koyma çabasının bir göstergesidir.

Takrizlerin içerdiği edebi ve estetik söylem bağlamında Arpaeminizâde Sâmî'nin Vahîd Mahtûmî Divanına yazdığı takriz dikkate değerdir. Söz konusu takrizin,

Pûşîş-i tevriyeyle her bir harf
Huld-i ma'nâda kâsiretü't-tarf
(SK Esad Efendi 2644, 44a)

şeklindeki beyitiyle Arpaeminizâde Sâmi, şairin orijinalliği ortaya koymaya çalışır. Bu bağlamda, şairin kullandığı her bir kelimenin ne derece anlam yüklü olduğuna işaret eden takriz yazarı, iffetli bir kadının bakir bedeniyle şairin şiirlerindeki gizli ve orijinal anlamlar arasında başarılı bir bağlantı kurmuştur.

Vahîd Mahtûmî Divanında İmâm-ı Sultânî unvanlı kişi tarafından yazılan takriz de dikkate değerdir. Söz konusu takrizin,

Kimse görmezdi bend-i zencîri
Tavk-ber-gerden olmasa kumrî
(MYK AEMNZ 491, 2b)

beyitindeki ifadeleri de yine güzel bir hayal ve benzetme örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Manzumesine Vahîd Mahtûmî'nin övgüsüyle başlayan İmâm-ı Sultânî, Sultan III. Ahmed'in medhiyesiyle devam etmiştir. Takrizinde padişahın gücünü ortaya koymaya çalışan takriz yazarı, kumruyu misal göstererek III. Ahmed'in döneminde herkesin hür ve refah içinde yaşadığına vurgu yapmaktadır. Kumruların boynundaki siyah halkanın (zincirin) dışında kimsenin boynunda esaret zinciri görülmediğini söyleyen takriz yazarı, hüsn-i ta'lil sanatını başarılı bir şekilde kullanmıştır.

Takrizlerin edebi-estetik değerini yansıtan bir diğer örnek Vahîd Mahtûmî Divanına Suyolcuzâde Necîb tarafından yazılan takrizdir. "Takrizler ve Gelenek" başlıklı alt bölümde farklı bir bağlamda değerlendirdiğimiz bu takrizde özel isimlerin tamamının tevriyeli kullanıldığı görülür. Söz konusu takriz manzumesinin yazma nüshasında üstleri kırmızı mürekkeple çizili olan bu isimlerin yer aldığı beyitler şu şekildedir:

Nazarı sahn-ı bâğ-ı ma'nâda
'Aynî inşâda Nergisî-zâde

Fikreti Sâ'ibâne nükte Fehîm
Oldı şâyeste ana tab'-ı selîm

Kâmî hep sohbet-i ma'ârifdür
İntihâ-yı kelâmî 'ârifdür

Bezle-senci hüner-veri hakkâ
Sâbit oldı ana be-lutf-ı Hudâ

Rûhı âsâr-ı ‘Urfî ile Kelîm
N’ola nazmı olursa dürr-i Nazîm

Vâkîf-ı râz-ı ma‘rifet-kârân
Neş’e-bahşâ-yı nâdî-i ‘irfân
(MYK AEMNZ 491, 4b)

Necîb Efendi takrizinde yer alan üstü çizili bu kelimeleri tevriyeli kullanarak Vassâf, Aynî, Nergisî, Sâ’ib, Fehîm, Kâmî, Ârif, Urfî, Nâbî gibi geleneğin önemli isimlerine göndermeler yapmıştır. Takriz yazarının ustaca sergilediği bu sanat, yine, edebi kaygıların bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu bağlamda değerlendirebilecek bir diğer örnek Sermed Divanında karşımıza çıkmaktadır. Şairliğinin yanı sıra, aynı zamanda matematik ve astronomi ilmine vâkîf olan Sermed takrizlerinin söylemine bu çok yönlü kişiliğini de yansıtmıştır. Sermed Divanındaki takrizlerin içeriğine bakıldığında bu manzumelerin bir nevi lügaz oldukları görülür. Söz konusu takrizlerin yazılış tarihini bir tarih manzumesiyle vermek yerine lügaz türünü tercih eden Sermed, adeta bir matematikçi titizliğiyle takrizlerin tarihlerini manzumelerin içine yerleştirmiştir. Bu bağlamda, “Takrîz Berây-ı *Şerh-i Miftahü’-d-deriyye-i Siyâhîzâde* Ali Efendi” başlıklı takrize dikkat yöneltelim:

Sâl-i takrîzim iderlerse hisâb
Fenn-i cebr ile mûmâris ahbâb

Sî vü heft itmek ile zamm sâle
CeZR alub vâkîf ola ahvâle

Nısf-ı sâle ola vâhid manzûm
Kıla mecum‘ı bu cezre maksûm

Hâric-i kısmet olur hefdeh ‘aded
Sanma bu remzi sakın müsteb‘ad

Sermedâ san‘ata düşdi hâme
Kim ki hall ide odur ‘allâme

Sâlden san‘atı bilmek degil iş
San‘atımla kıla sâli der-pîş

Böyle nutk itdi yerâ‘am bî-bâk
Mütemerrin olan eyler idrâk
(SÇK 4870, 13a-13b)

Görüldüğü üzere, Sermed’in bu takrizi adeta bir matematik problemi niteliği taşımaktadır. Divanda “Takrîz-i Diğer” başlığıyla yer alan ikinci takriz de benzer söylemiyle lügaz özelliği taşımaktadır.

Sâl-i takrîzim iderlerse suâl
Se ‘aded ‘aşrına zamm it cezr al

Sene nüh heşt idüb zam elbet
Zâlike’l-cezre idersen kısmet

Yüz sekiz hâric-i kısmetdir bil
Fehm kıl mes’eleyi ve’l-hâsıl

Dehen-i kil ü bedî‘ü’l- ‘icâz
Böylece itdi bu remzi ilgâz

Kim ki hall ide odur ‘âlim nâm
Olsa şâyeste ser-i tâc-i enâm
(SÇK 4870, 14a)

Görüldüğü üzere adeta bir matematik problemi şeklinde kurgulanan bu takrizler Sermed'in takrizinde sanat gösterme çabalarının da bir yansımasıdır. Aynı zamanda takriz yazarının lügaz alanındaki hünerini yansıtan bu örnekler, takriz geleneğinde Sermed'in yalnızca bir şair olarak değil bir matematikçi olarak da kendisini konumlandığını göstermektedir. Diğer yandan Sermed, "mütemerrin olan eyler idrâk" ibaresiyle bu lügazların çözümü için ehline havale ederek bu sanattaki üstünlüğünü ortaya koymaya çalışmıştır.

Sermed Divanında yer alan bu takrizlerde dikkati çeken bir diğer husus, tıpkı takriz-tarih, takriz-medhiyye, takriz-mektup örneklerinde olduğu gibi bu takrizlerin de bir tür "takriz-lügaz" manzumesi şeklinde üretilmiş olmasıdır. Bu bağlamda, Sermed'in söz konusu takrizleri, bu yazım türünün zaman zaman edebi türlerle iç içe geçmiş "melez" yapısına işaret etmesi açısından da ayrı bir önem taşımaktadır.

Birtakım takriz metinlerinde deyimlere de yer verildiği görülür. Bu bağlamda, Râşid Efendi'nin Vahîd Mahtûmî Divanına yazdığı takrizin,

Azdur akrân ana bu demlerde
Hele benden el arkası yerde
(MYK AEMNZ 491, 2a)

beyitinde kullanılan "el arkası yer/de" deyimini bu durumu örneklemektedir. Yine aynı divana Necîb Efendi tarafından yazılan takrizin,

Bu edâ var mı her sühan-verde
Didüm el arkası ana yerde
(MYK AEMNZ 491, 5a)

şeklindeki beyitinde de aynı deyim kullanıldığı görülür. Bugün kullanımda olmayan bu deyim, "yenilgiyi kabul etme, pes deme/etme, aczini itiraf etme, kimi zaman takdir anlamını da içerir biçimde rakibin üstünlüğünü kabul etme" (Demirkazık, "El Arkası Yerde' Deyimi..." 2013: 630) anlamlarını taşır. Aynı zamanda bir güreş terimi olan bu deyim, takriz yazılan kişinin karşısında sözle güreş tutacak güce sahip bir şairin olmadığına da işaret eder. Takriz yazarlarının takriz yazdıkları kişiyi övmek ve dahası "rakip"lerinden üstün tutmak için bu deyim yer vermiş olmaları oldukça yerindedir. Diğer yandan bu deyim, binicilik, kılıç

kullanma, cirit atma gibi maharetleriyle III. Ahmed'in dikkatini çeken (Kahraman, "Vahîd-i Mahtûmî" DİA, 2002: 436) Vahîd Mahtûmî'nin bu çok yönlü kişiliğinin de takdiri niteliğindedir.

Merzifonlu Mehmed Hilmî Dedezâde'nin *Külliyât*'ın Divan kısmında Lelebici Şeyh Şemseddin'e yazılan takrizin üslubu da bu bağlamda incelenmeye değerdir. Söz konusu takrizin birtakım beyitleri şöyledir:

Dedim ey şeyh-i kâmil bu kelâmın cem' ü tertib et
Dedi yazmak okumak bilmezem ben söylerim amma

Dedim ahbâbına tahrîrine himmet edin lillâh
Tehecci üzre tertip eyleyüp eş'ârını imlâ
(1984: 35)

Yukarıda sıraladığımız takriz örneklerine kıyasla Merzifonlu Mehmed Hilmî Dedezâde'nin takrizinde yer alan bu beyitlerin edebi-estetik kaygıdan bir nebze uzak olduğu ve Halk şiiri söyleyişine yaklaştığı söylenebilir. Takrizde yer alan "dedim-dedi"li söyleyişlerin kullanımı, şüphesiz, takrizin muhatabı olan Lelebici'nin sanatıyla da ilişkilendirilebilir. Nitekim ilk beyitte ümmî olduğuna gönderme yapılan şairin mahalli şairlerden olduğu ve okumuş olmayıp tabiat-ı feyzle ve şifahi kültürle yetiştiği bilinmektedir (Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi* 1970: 622). Bu bağlamda, söz konusu takrizin gerek Halk şiiri tarzındaki üslubu gerekse içeriğinin, takriz yazılan kişinin edebi gelenekteki konumuyla uyum içersinde olduğu görülür. Bu durum, takriz yazarının takriz yazdığı kişinin edebi gelenekte durduğu yere ve sanat üretimlerine göre takrizinde bir üslup tercih ettiğini göstermektedir.

Birtakım mensur takriz örneklerinde de takriz yazarlarının edebi kaygılar taşıdıkları görülür. Bu bağlamda, Seyyid Vehbî'nin *Safâyî Tezkiresi*'ne yazdığı manzum-mensur takriz dikkate değerdir. Safâyî'nin tezkireciliği ve bu gelenekteki yerini ortaya koyan Seyyid Vehbî'nin söz konusu takrizi şu şekildedir:

Her safha-i müşgîn-rakamı ber-tahte şükûfezâr-ı letâyifdir ki üstâd-ı
kâr her bâğbân-ı 'irfânın tohm-ı süveydâsından ser-zede-i hadîka-i
ibdâ' ve pîrâye-i ravza-i anîka-i ihtira'ı olan müntehabât-ı ezhâr-ı
nâm-dâr âsârı ile müşgîn-i bahâr ve cûybâr-ı eş'âr-ı selâset-eş'ârı ile

numûne-i ²⁶²جنت عدن تجري من تحتها الانهار eylemiş her makâlesi bir musavver meclis-i *Şehnâme*-i zarâyıfdir ki nice Rüstem-neberd-i ‘arsa-i endîşenin zûr-ı dest-i iktidârları menkabesin Mânî-i müyîn-kalem tedkîk-i sâf-şikâf-ı musâf-ı tahkîk göstermiş mu‘asker-i müretteb-leşker-i evrâkında hayme-zen-i tertîb olan ‘ibârât-ı sahîhatü’l-fehâvî ve suhûf-ı sutûr-ı mütesâviye-i letâyif-i metâvisi yegân yegân güzâşte-i memerr-i nazar kılındıkda her mîr-i kalem-rev-i nazmın zîr-i livâ-yı hâmesine ilticâ ve râyet-i isti‘dâdına intimâ eden şirzime-i âsâr-ı tabî‘atları taklîd-i seyf ü sinân-ı hüsn-i beyân ile ârâste ²⁶³علي مراتبهم خلعت حق و ta‘bîriyle pîrâste görölüp sipeh-sâlâr-ı kitâb-ı hurûfuna gül-bang-ı âferîn keşîde kılınmıştır. (BDK Veliyüddin Efendi 2585, 6a-6b)

Görüldüğü üzere Seyyid Vehbî, takrizinde yer verdiği göndermeler, iktibaslar ve edebi tasvirlerle sanatlı bir nesir üslubu sergilemiştir. Takrizden yansıyan bu geleneksel sanatlı söylem, Vehbî’nin kaleme aldığı bu takrizi yalnızca Safâyî’yi övmek için değil kendi sanatını ortaya koyma çabasıyla da üretmiş olduğunu gösterir. Vehbî, Birrî Mehmed Dede’nin *Bülbüliyye*’sine yazdığı manzum-mensur takrizle de yine nesir üslubundaki maharetini ortaya koymuştur. Nitekim takrizin,

El-hakk bu nüsha-i kem-yâb bir gülşen-i râzdır ki cûyibâr-ı reşehât-i hâme-i fesâhat ile sebz ü ter ve nesîm-i bahâristân-ı belâgât ile letâfet-perverdir ve bu mâlike-i müşkîn-nikâb bir hadîka-i nâz ü niyâzdır ki her nahlistân-ı kelimât-ı müştemilâtü’n-nikâtu âşiyân-gâh-ı belâbil-i ‘irfân ve her agsân-ı şâhsâr-ı hurûf-ı zarâif-zurûfî terennüm-gâh-ı tuyûr-ı ikândır. Şükûfe-zâr-ı erkâm-ı anberîn-fâmı tarâvet-fersâ-yı hezâr-ı gülistân ve ‘uzviyet-i nev-bâve-i nukat-ı nâzûk-namatı revnak-şiken-i bisyâr-ı bostândır. Sevâd-ı safâhât-ı hıyâbân-şumûli esdâf-ı bâsile-i arayis-i esrâr-ı vahdet-i vücûd ve beyâz-ı miyân-ı sutûr-ı turûs-ı mükâşefât-meşmûlü gurre ve cennât-ı şevâhid-i şühûddur. (SK Rauf Yekta 77, 4-5)

²⁶² [...] içinde ebedî kalacakları, zemininden ırmaklar akan, Adn cennetleri vardır (Tahâ Suresi/ 76).

²⁶³ Onların derecelerine göre mükâfâtları vardır.

şeklindeki mensur kısmı hem nesir üslubunun yetkinliğini hem de şairin sanat kudretini açıkça gösterir. Vehbî'nin sanat kaygısını, yukarıda altını çizerek imlediğimiz *Gülşen-i Râz*, *Reşehât*, *Baharistân*, *Nâz u Niyâz* ve *Nahlistân* gibi mesnevilerin tevriyeli kullanımlarında da açık bir şekilde görmekteyiz. Bu mesnevilerin takrizde zikredilmiş olması *Bülbüliyye*'nin konusu ile doğrudan ilişkilidir. İçerdikleri edebi söylemle şairin diğer üretimleri arasında anılmaya değer görülebilecek bu takrizler, Vehbî'nin takriz yazma uğraşını kendi hünerini sınıadığı bir platform olarak gördüğünü de düşündürmektedir.

Safâyî Tezkiresi'ne takriz yazan Nedîm'in takrizi de yine bu açıdan incelemeye değerdir. Dilekçe, takriz ve mektup benzeri birkaç küçük metin dışında Nedîm'in bugüne ulaşan en önemli eseri şüphesiz divanıdır (Macit, *Nedîm Divanı* 1997: XXXII). Şairin bu sınırlı sayıdaki üretimleri arasında takriz vadisinde kalem oynatmış olması dikkate değerdir. *Safâyî Tezkiresi*'nde, "Müderrişîn-i Kirâmdan Nedîm Ahmed Efendi Hazretlerinin Tahrîr Eylediği Takrîzdir" başlığıyla yer alan takrizin içeriği şu şekildedir:

Habbezâ mecelle-i celîle-i pâkîze-edâ ki her satr-ı dil-nişîni reşk-fermâ-yı ebrû-yı dil-berân-ı Hitâ ve her kelime-i 'anber-âgîni ser-mâye-bahş-ı tabla-ı 'attâr-ı sabâdır. Riyâzî fehâvîsinde *Tezkire-i Riyâzî* bir gonca-i nev-demîde ve yetîme-ise'âlibi bir şeb-nem-i çekîde ve reyhâne-i şihâb-ı huffâcı bir sebze-i hâbîdedir. Bir mecmû'a-ı nefisedir ki her sahîfesinde bir nice şâ'ir-i pakîze-edânın âsâr-ı hâmesi nümâyân ve bir mesire-i hâtır-güşâdır ki her güşesinde bir kaç dil-berân-ı ma'nî-i bîgâne hırâmândır. Hezârân sâbâş u âferîn hâme-i hoş-edâ-yı Safâyî-i sühan-serâya ki bu gûne bir bezm-i safâya tertîb-sâz ve peymâne-i hüsn-i edâ ile ahhâbı ser-germ ü ser-endâz eyledi. (BDK Velîyüddin Efendi 2585, 9b)

Nedîm'in bu takrizinin Seyyid Vehbî'nin takrizleriyle benzer bir üsluba sahip olduğu görülür. Bu durum, ister şair ister nâsir olsun, mensur takriz yazacak olan kişilerin Klasik edebiyat nesrinin teşrifatına uyup geleneksel nesir üslubuna uyumlu bir söylem ürettiklerini göstermektedir. Nitekim Divan şiirinde kendi tarzını yaratmış Nedîm gibi sıradışı bir şairin dahi takrizinde bir nesir üstadı tavrını takınması bu durumu somut bir şekilde ortaya koymaktadır.

Tayyarzâde Atâ'nın *Tarih-i 'Atâ'*sına Şeyh Osman Salâhuddin tarafından yazılan takriz de, mensur takrizlerin sanatlı üslubunu yansıtmaya açısından anılmaya değerdir. Aynı zamanda Tayyarzâde Atâ'nın şeyhi olan Şeyh Osman Salâhuddin'in takrizi şu şekildedir:

Farîza-i tahmîd ü temcîd-i Cenâb-ı Cihân-âferîn ve vecîbe-i teslîm ü tahiyat-ı Hazret-i bâ'is-i tekvîn-i âsumân-ı zemîn Muhammedü'l-Emîn ve vazîfe-i tarziyye-i âl u ashâb-ı güzîn ve sâ'ir ecille-i millet-i beyzâ ve küberâ-i dîn-i mübîn edâ vü ifâsıyla ser-levha-i makale-i 'abd-ı a'cez u kemterîn bade't-tezyîn vesâtet-i elsîne-i sikât-ı ruvâtla mütelakkıt-ı künûz-ı hâfıza-i erbâb-ı 'ilm ü hikmet ve aklâm-ı eyâdî-i tetebbu'-ı âsâr-ı eslâfla nakş-zed-i sahâyif-i Erjeng-i hayâl-ı ashâb-ı dâniş ü ma'rifet olduğu ve 'ale't-tafsîl müdevvenât-ı mu'tebere-i fenn-i celîl-i târîhde pîrâye-bahş-ı evrâk-ı istibânet kılındığı üzere fenn-i bîhîn-i târih tâbî'a-i ezmine-i muhtelif olan isti'dâdât-ı muhtelif ve tabâyi' u emzice-i mütefâvitesi iktizâsınca nev'-i beşerin ahvâl-i gûnâ-gûn ve evzâ'-ı rengâ-reng-i çü-nakş-ı bûkâlemûnından vekâyi'-i mâziye ve me'âsir-i güzeşte-i eslâfdan ahlâfını muttali'a kılup efrâd-ı nâsın telâfuk-ı umûr-ı ma'âşlarınca nice nice fevâyid-i cezîlelerini ve belki istikmâl-i kemâl-i ma'âdiyeleri menâfi'ini şâmil bir fenn-i celîlü'l-kadr olu[b]. (1876: 4)

*Tarih-i 'Atâ'*da yer alan diğer takrizlere göre daha süslü ve ağır bir üsluba sahip olan bu takriz, içerdiği uzun tamlamalar ve sanatlı söyleyişle klasik nesrin bütün özelliklerini yansıtmaktadır.

Mensur takriz örneklerinin edebiliği hususunda değineceğimiz son örnek Arpaeminizâde Sâmî'nin, Râzî'nin bir gazeline yazdığı mensur takrizidir. Yalnızca "Takriz" başlığını taşıyan bu mensur takrizde bir iki beyitlik Türkçe-Farsça manzum parçalar yer alır. Takrizinde Râzî'nin sanatını yerden yere vuran Arpaeminizâde Sâmî, takrizini adeta bir latife metni şeklinde kaleme almıştır. Söz konusu takrizin içeriği şu şekildedir:

Hakka ki bu neşîde-i bâ-şenîde bir acûz-ı fertût-ı herze-dârdır ki safsata-i magz-ı şikâf-ı dimag-hıraş ile şikâf-ı kühen-i sifal-i şikeste-

leb-i dehânından çirkabe-feşân-ı büzak-i hezeyân-ı na-be-mahal olub
bister-nişin-i izdivâc-ı şevher-tab‘-ı Râzî-i mihnet-mizâcın çehre-i
saht-ı behre-i hayâl-i herem-meâline tufû-endâz-ı tevbîh ü teşnî’
oldukça gark-âb-ı bahr-ı siyâhımidâd-gûn-ı nefrîn etmiştir. Her lafz-ı
‘âcibete’l-heykel-i turfe-nümâsı mevzû‘-ı miyâne-i besatîn-i baklatü’l-
hümekâ-ı belâhet olmuş bir kalbüd-i bî-rûh-ı uzhûke-likâdır ki bîm ü
hirâste kârünü temâyülünden fevâhıt-ı revâbıt-vahşet ü ictinâb
olmuştur. Her mısra-ı tavîlü’z-zeyl-i arîzû’l-ekmâmı bâlâ-keş-i terhîb-
i güm-kerde-i ser-âgâz-ı mezâmîr-i dalâlet olmuş muhâki-i süver-i
misâliye gûl-i beyabân müdâni‘-i Uc bin Unûk mehîbü’l-unvân
olmanın mikrâz-ı şakk-ı yerâ’a-ı hülya ile kamet-i nâ-mevzûnuna
kesüb biçtiği bornos-ı teng-i giribân-ı rehâbin-ı Efrencî ki nesic-i
hezar-pâre-i nâ-çesbân-ı kesirü’l-haşvından beraât-bâf-kar-gâh-ı
istihlâldir. [...]

خودنمای پرده می دارد از بالای جهل

نیست عیبی در نشستن جامهء کوتاه را²⁶⁴

(SK Yahya Tevfik 300, 111b)

İçeriğinden Râzî’nin bir manzumesine yazıldığını öğrendiğimiz bu takrizde Arpaeminizâde Sâmi şairin sanatını kıyasıya eleştirmiştir. Eleştiriden öte takrizinde adeta dalga geçer bir üslup sergileyen Sâmi, şairin şiirini yaralı dudaklarının çatlaklarından yersiz hezeyanların pis salyaları gibi saçma ve beyin tırmalayıcı sözler saçan yaşlı bir ihtiyara benzetmiştir. O yaşlı ihtiyar kınayarak Râzî’nin ihtiyarlamaya yüz tutmuş katı çehresine tükürdükçe o siyah renkli denizin derin sularını mürekkep rengine boyar. Yani Sâmi’nin nezdinde Râzî’nin bu manzumesi modası geçmiş boş sözlerle dolu kıymetsiz bir manzumedir. Onun kaleminden dökülen anlamlar, adeta denize akan siyah mürekkep gibi sadece kirlilikten başka bir şey değildir. Tuhaf görünümlü acayip heykellere benzeyen her lafzı ise ahmakların yetiştigi bostanlarda dolaşan gülünç korkuluklar gibidir. Yani onun lafızları ancak aptalların ağzında dolaşacak değerde komik sözlerdir. Öyle ki, bu lafızların bir araya gelmesiyle ortaya çıkan bu anlamsız şeylerden üveyik kuşlarının sürüsü dahi korkup kaçır. Uzun

²⁶⁴ Gösterişçi kişi cehaletinden dolayı üst perdeden atıp tutar. Çünkü elbisesi kısa olan kişi (yani onursuz kişi) oturup kalkmasına dikkat etmez.

uzadıya anlatılan her mısrası rüyasında gördüğü suretlere benzer olan ve Uc bin Unûk'un heybetine eş bir gulyabani gibi yoldan sapmışların vardıkları meydanların köşelerindeki gölgelere benzer. O mısralar hülya kamışının kesici makasıyla o gulyabaninin ölçüsüz endamına kesip biçilen kırkyama minderlerin dokumalarından yapılan Frenk rahiplerinin dar yakalı bornosları gibidir. Yani şairin sözleri o derece birbiriyle irtibatsız ve anlamsızdır.

Görüldüğü üzere, Sâmi'nin takrizinden yansıyan bu alaycı söylem ve ağır tenkitler takriz geleneğinin mantalitesine tamamen zıt bir söylem içermektedir. Şairin bilinçli ve özgün bir girişimi olarak değerlendirebileceğimiz bu takriz, Sebki-Hindî üslubunun önemli takipçilerinden olan ve sanatında nükteli söyleyişi esas alan (Horata, *Has Bahçede Hazan Vakti* 2009: 112) Sâmi'nin nesir üslubunu yansıması açısından oldukça önemlidir. Sâmi'nin söz konusu takrizinde kullanılan "orijinal kelime ve terkipler, konuşma diline ait özellikler, yer yer kullanılan Farsça-Arapça ağırlıklı bir dil, tensîkü's-sıfat ve genişletilmiş tamlamalar, birleşik yapılar, somutlaştırma ve alışılmamış bağdaştırmalar (Babacan, *Klasik Türk Şiirinin Son Baharı Sebki-Hindî* 2010: 360) Sebki-Hindî üslubunun somut yansımasıdır. Arpaeminizâde Sâmi'nin bu üslubu başarılı bir şekilde takriz geleneğine taşımış olması, aynı zamanda, takriz geleneğinde bu tarz özgün ve aykırı başka örneklerin var olup olmadığını düşündürmektedir. Diğer yandan, Sâmi'nin takriz-latife şeklinde kaleme aldığı bu melez takrizin, her durumda Râzî'nin sanatının takdiminde tanıtıcı bir işlev üstlendiğini söylememiz mümkündür.

Sonuç olarak, gerek manzum gerek mensur takriz örneklerinde karşımıza çıkan bu edebi-estetik söylem, takriz geleneğinin Klasik edebiyatta yerleşmiş bir yazım türü olarak algılandığını açıkça ortaya koymaktadır. Takrizlerin içerdiği bu sanatlı söylem, bu metinleri yalnızca takriz yazılan kişilerin fayda sağladığı bir yazım türü/pratiği olmaktan çok öteye götürerek takrizlerin müstakil birer edebi yazım türü olarak algılanmasına olanak sağlamıştır.

5. Farklı Dilli (Arapça-Farsça) Takrizler

Takriz yazarlarının hüner sergileme yollarından birisi de farklı dilli takrizler kaleme almalarıdır. Bu çalışma kapsamında incelenen takriz metinleri içerisinde Farsça ve Arapça kaleme alınmış birtakım takrizler bulunmaktadır. Yenipazarlı Vâlî'nin *Hüsn ü Dil*'i ve Ayıntablı Aynî'nin *Sâkinâmesi*'nde 5'er, Keçecizâde İzzet Molla'nın *Mihnetkeşân*'ının mesnevi kurgusunda ise 1 Farsça manzum takriz yer

almaktadır. Birrî Mehmed Dede'nin *Bülbüliyye*'sinde 1, Müstakimzâde Sâdeddin Süleyman'ın *Mektubât Tercümesi*'nde 1, Mütercim Âsım'ın *Burhân-ı Kâtı*'nda 2, Hüseyin Vassâf'ın *Sefine-i Evliyâ*'sında 1, Ahmet Şâkir Divanında 1, Rusçuklu Ali Fethî'nin *Hilye-i Sultânî*'sinde 7, Kara Şemsî Divançesinde 1 Arapça mensur takriz bulunmaktadır. Manzum ve mensur olarak kaleme alınan bu farklı dilli takrizler, Türkçe takriz söylemleriyle büyük oranda paralellik göstermektedir. Bu bağlamda birtakım Farsça ve Arapça takriz örneklerine temas edelim.

16. yüzyılın önemli şairlerinden olan Nev'î, Yenipazarlı Vâlî'nin *Hüsn ü Dil*'ine Farsça bir takriz yazmıştır. Nev'î'nin söz konusu takrizinde yer alan,

چو این گلدستهء باغ بلاغت
مروق باده ای با رنگ و حالت

قبول جان و دل حسن جمالش
نظر را فتنه زلف و خط و خالش

بتشریف خط امضای ایشان
مزمین روی او چون روی جانان

رسید از دست دانایان اسرار
بدست این غبار پای ابرار

سخن الحق سزای مدح و تحسین
چو سود اما نمی بینم هنربین²⁶⁵

(SK Esad Efendi 2560, 2b)

beyitlerde Vâlî'nin eseri övülmüş ve sanatı yüceltilmiştir. Takrizin içeriğine dikkat yöneltildiğinde, Nev'î'nin kullandığı benzetme ve sanatların *Hüsn ü Dil*'e yazılmış Türkçe takrizlerden çok farklı olmadığı görülmektedir.

²⁶⁵ Bu belâgat bağının gül destesi, renk ve hâletle süzölmüş bir içki gibi olan, yüzünün güzelliği can ve gönlün kabulü, saçı, tüyleri ve beni bakan herkesi meftun eden, yüzü, üzerindeki yazıların şerefleriyle sevgilinin yüzü gibi süslenmiş olan bu kitap sırları bilenlerin elinden salih kimselerin ayağının tozu olan ben fakirin eline ulaştı. Bu kitap, doğrusu övgü ve tahsine lâyıktır, ama ne fayda ki ben sanattan anlayan birini göremiyorum.

Tâhir Selâm'ın Ayıntablı Aynî'nin *Sâkînâmesi*'ne yazdığı Farsça manzum takrizi de bu bağlamda anılmaya değerdir. Söz konusu takrizin,

[....]

گشادند در عیش فیض ظهور
به مستان عرفان به زهاد دل²⁶⁶

صبو می صراحی قدح شد پدید
به خمخانه نشئه معتاد دل²⁶⁷

از این باده معرفت می رسید
فروغی به مینای آزاد دل²⁶⁸

[....]

دگر نشئه شد بس ازین گفتگو
نمایان به میخانه باد دل²⁶⁹

شنیدم مزایای این نامه را
ز ساقی شوخی پریراد دل²⁷⁰

محیط می عشق عیان می شود
از این نظم عینی استاد دل²⁷¹

ز شوقش قلم گشت مست و خراب
به کیفیت حال ناشاد دل²⁷²

(1843: 375)

şeklindeki beyitlerinde şairin sanatı ve eserini övülmüştür. Takrizde kullanılan benzetme ve terimlere dikkat yönelttiğimizde, bunların *Sâkînâme*'nin

²⁶⁶İrfânın sarhoşlarına, gönlün zahidlerine, eğlence feyzinin kapıları açıldı.

²⁶⁷Gönlün müdavimi olduğu içki yerinde kadeh, sürahi, şişe kondu ortaya.

²⁶⁸Özgür gönül kadehine marifet şarabının ışığı yansiyordu.

²⁶⁹Bu sözlerden sonra neşe, gönül meyhanesinde görüldü.

²⁷⁰Bu kitabın meziyetlerini gönlün peri soylu sakisinden işittim.

²⁷¹Aşkın şarabının çevresi gönlün ustası olan Aynî'nin bu nazımından belli oluyor.

²⁷²Gönül bu eserin zevkiyle kendinden geçti, gönlün mutsuz olduğu durumda olduğu gibi.

içeriğiyle uyumlu olduğu görülür. Tâhir Selâm'ın kaleme aldığı bu Farsça takriz, aynı zamanda Aynî'nin *Sâkînâme*'sine yazılmış diğer Türkçe takrizlerle müşterek bir söyleme sahiptir.

Bu bağlamda üzerinde duracağımız bir diğer örnek Müstakimzâde Sâdeddin Süleyman'ın Mektûbat Tercümesi'ne Yusufzâde 'Abdullah Hilmi Efendi tarafından yazılan Arapça mensur takrizdir. Söz konusu takrizin içeriği şu şekildedir:

ما برز فى هذه الصحايف النميفة الشريفة و اودع فيها من اللطائف الانيفة المنيفة بعبارات لطيفية
يستحيلها افواه الادهان و يستحليها بالاصفاء اليها آذان القبول و الاذعان يليق ان يرسم بنور البصر فى عنوان
صحائف الفكر و يسيتحسن فى حقه ان ينشد سطور اودعت بطن الطروس ام السحرالمؤثر فى النفوس فقد
اشتمل على ما تشنيه الانفس و تقربه اليعين²⁷³ و ما بتلذذ به لعذوبة الفاظه و حلاوة عباراته الالسنن و ما
فرحت به قلوب القبول و اصغت اليه اسماع العقول لكونه بالفاظ ارق من دمع السحاب و اصفى من ماء الحسنن
فى رياض الشباب شكرالله تعالى مساعى من جمعه ورتبه واحسن بفضله مباغى من نقحه و هذبه²⁷⁴
(1853: 2)

Görüldüğü üzere, kitabın güzelliğine ve okurun ilgisini çekici niteliklerine vurgu yapan bu ifadeler Türkçe mensur takriz örneklerindeki gibi sanatlı bir üslup içermektedir. Bu bağlamda, Türkçe yazılmış diğer takrizlerle uyumlu bir söylem içeren söz konusu farklı dilli takrizleri, takriz yazarlarının sanat sergilemek adına keyfi bir tasarrufları olarak değerlendirmek mümkündür.

Farklı dilli takrizler başlığı altında değerlendirilebilecek bir diğer husus mülemma tarzında kaleme alınmış takriz örnekleridir. Bu bağlamda, Yenipazarlı Vâlî'nin *Hüsn ü Dil*'ine Şeyhülislâm Zekeriyya Efendi'nin yazdığı takriz dikkate değerdir. Söz konusu takrizin içeriği şu şekildedir:

جوانى كه اين نظم را گفته است
بالماس حقا كه در سفته است²⁷⁵

²⁷³ Zuhurf Süresi/71'e telmih vardır.

²⁷⁴ Bu yüce sayfalarda boy gösteren ve yine bu sayfalarda dile getirilen latîf ve güzel manalar ışıyla zihinleri ve kalpleri hayrete düşürmüştür. Dolayısıyla bu kitabın fikir sayfalarının tanıtılması ve nefislere tesir eden sihirlere ortaya çıkartacak satırlarla takdim edilmesi lazımdır. *Bu kitap nefislerin arzulanığı ve gözlerin hoşlandığı şeyleri* içermektedir. Bu kitabı okuyanlar onun lafızlarının güzelliği, kelimelerinin hoşluğundan lezzet alır ve kalpler bu kitapla ferahlar. Ve bu kitabın lafızları bulutların gözyaşlarından daha ince, daha estetik olduğu için kulaklar onu dinlemeye meyleder. Allah bu kitabı derleyen ve tertip eden ecrini versin ve ona fazlıyla ihsanda bulunsun.

²⁷⁵ Bu nazmı söyleyen genç, gerçek şu ki elmasla inci delmiştir.

ظروف حروفش شده چون صدف

معانی در و همچو در نجف²⁷⁶

به معنی خوب و به لفظ بلند

سزاوار سباباش اهل پسند²⁷⁷

درین مثنوی شاعری کرده است

غلط گفته ام ساهری کرده است²⁷⁸

N'ola olsa makbûl-i ehl-i hüner

Cevâhir hemîşe olur mu 'teber

Zihî nazm-ı pâk ü zihî hûb edâ

Ki Hassân dahı ide tahsîn ana

Sühan olsa sencîde vü mu 'teber

Terâzû-yı ehl-i nazardan iner

فلماً تأملت مضمونه

و مهما تتبعت مكنونه²⁷⁹

تنسّمت اثار مسكٍ يلوح

فلا غرو من عنبر ان يفوح²⁸⁰

(SK Esad Efendi 2560, 2a)

Farsça başlayıp Türkçe devam eden ve nihayetinde Arapçayla biten bu takrizde de farklı dilli kısımların söylem açısından birbirleriyle uyum içerisinde oldukları görülür. Zekeriyâ Efendi'nin bu tasarrufu, takrizinin söylemini hareketlendirmek amacı taşımakla birlikte, yine takriz yazarının hünerini ispatlama ve sanat gösterme çabasını yansıtmaktadır. Benzer şekilde Cabbârzâde 'Ârif Bey'in

²⁷⁶ Onun harflerinin zarfları sedef gibidir, anlamlar tıpkı Necef incisi gibidir.

²⁷⁷ Güzel anlam ve yüksek lafızla kabul ehlinin tebrikine layıktır.

²⁷⁸ Bu mesnevîde şairlik etmiştir; hayır yanlış söyledim sihirbazlık etmiştir.

²⁷⁹ Onun içeriğini düşündüğümde ve gizemlerini irdelediğimde..

²⁸⁰ (Her seferinde) ansızın parıldayan kokunun belirtilerini hissettim. Çünkü anberin koku saçmasında şaşılacak bir şey yoktur.

Sünbül Sinan Şerhine takriz yazan Hâce Hicrî'nin takrizi de Arapça başlayıp Türkçe ve Farsça devam etmesiyle mülemma özelliği göstermektedir.

Şeyhülislâm İsmet Bey'in Ahmet Şâkir Paşa Divanına yazdığı aşağıdaki takriz de yine bir mülemma özelliği göstermektedir.

[...]

Gazavât-ı sahâbe-i Bedr'i

Yâd itmiş mezîd ola kadri

Katı zîbâ eserdir itdi zuhûr

İde Hak sa'y-i nâzımı meşkûr

Okuyanlar sevâba nâ'il olur

Nâzımâ andan ecr hâsıl olur

باد عمرش فزون ز عد حساب

²⁸¹فاسئلوا الله يا اولى الالباب

مختصر این قریض پر مدحت

²⁸²شد چکیده ز خامهء عصمت

(SK Hacı Mahmud Efendi 3968, 3)

Benzer bir diğer örnek, Birrî Mehmed Dede'nin *Bülbüliyye* mesnevisinde karşımıza çıkmaktadır. Mahmûd Efendi tarafından yazılan,

قدجاءنى كتاب فى قصة البلابل

من اشعر الاشاعر بل مجمع الخصائل²⁸³

نظم بدیع و نثرش هرکس که دید گفتا

الله خیر ناظم الله در قائل²⁸⁴

²⁸¹ Ömrünü sonsuz kılsın. Allah'tan isteyin ey akıl sahipleri.

²⁸² Övgü dolu bu şiirlerin özeti niteliğindeki takriz İsmet'in kaleminden damlamıştır.

²⁸³ Elime şairlerin şairinden, içinde bütün iyi hasletlerin toplandığı öyle bir Bülbülnâme ulaştı ki [...]

زهی نامه دلکش و دلگشای
که شد جان عطار از او عطرسای²⁸⁵

دارد هم غزل درج و هم مثنوی
هم اسرار صوری و هم معنوی²⁸⁶
(SK Rauf Yekta 77, 4)

şeklindeki takriz de Arapça-Farça yazılmış mülemma özelliği göstermektedir. Takrizin içeriğine dikkat yönelttiğimizde, yine bu farklı dilli takrizin Birrî'nin mesnevisine yazılan Türkçe takrizlerle uyumlu olduğu ve eserin konusuyla ilgili göndermeler içerdiği görülmektedir.

Mülemma takriz örneklerine ekleyebileceğimiz bir diğer takriz, Tûrâbî Divânında karşımıza çıkmaktadır. Muhammed Şefî' tarafından yazılan mensur takrizde Arapça ibarelerin hatırı sayılır bir nicelikte olduğu görülür. Büyük bir kısmı ayetlerden oluşan mensur takrizin içeriği şöyledir:

ال تناد يوم الی باقى و ال تقاد من اصعب وادراکه اس تاد من دی وان وهذا
vasfinun tahririnde سریع قلم ی ناد منادیاً والمد بون والمؤمنون
قال کما التکریر ال بیان علمه الان سان خلق ال-1 lisân ve aciz
ال سؤال ب کثرة اولها اشدیاء ب خمسة الا لای حصل العلم ال سلام علیه
ب حدیث والزابع الافعال ب تطهیر وال ثلاث الاسعمال ب کثرة وال ثانى
ذا و نول جلال ال الاحال ذال لای عرفون ذوال جلال ب اس تعانة والخامس الرجال
مقیلاً احسن و مقاما خیر والمقامات ال کرامات اصحاب عن ذوال کمال ال ال کمال
على حد غیر من Divân-1 şerîfin safâ-yı ruhânîsinden kalbime safâ . حتى
ta'rif ü tavsifine iktidâ olındı. Böyle bir divân-1 'âli-
ma'ânidir ki safâ-yı safâhatı reşk-efzâ-yı ârzû-keşân-1 جئات
ان فاس ب عدد الله الی الطرق sutûru her bir satrının ال انه هار ت ح تها
gibi halk-1 'âleme sebîl ü vâzihdur ve her bir kelimâtının
şeceri gibi kalb-i 'ârifana nahl-i bândur. الله فکلم
جانب من آس مودسه الله کان ب ال وحدة آس من هر bir hurûfinun harfi

²⁸⁴ [...] Onun güzel nazmını ve nesrini gören herkes "Helal olsun ona!" dedi.

²⁸⁵ Bu ne çekici, ne güzel kitap. Attar bile bunun kokusuyla ferahlardı.

²⁸⁶ Bu kitapta hem gazel var hem mesnevi. Onda hem görünen hem de görünmeyen sırlar vardır.

نارا الطور gibi ‘âşikâne mûnîs-i cândur ve her bir ebyâtı beytü’l-
 ma‘mûr gibi muhîr-i maşrîk [u] magrib-i ‘âlemiyândur ve her noktası
 nokta-i mev’hûm-ı fem-i mahbûbân gibi nukl u dehân-ı şeker hâyândur
 İn ki nokta-i taht-ı pâkî الموشا‘şa‘a-i müşâ‘şa‘a-i
 الشمس من اذورق لوبهم [?] عبادتعالى الله انّ
 mülemma u mutallâdır. بعض الی بعضهم یوحی
 من ثمارالغیب بقطف الیوم عنوان من الیخدمک توب یقرأ
 müjde-resândur efsen-i bî-sâfinân
 اجهزاهم ت نزلات ترفع الی نسع یقع الی نوم سنوان
 kalb-i teksîr ve havâdim hem nazîr muttasıl hem munfasıl bâlâ vefekât
 reml ü cebir ü cefr üstürlâb ü hendese kim salâ vü celb-i ihfâ-yı
 تكدبان ربکما اءال فباى
 والحمدلة والهیللة والحوقللة الی بسملته انفسنا شرور من با الله نعود
 والدمغرة والطلبة والی جعلفة [?] والی سبدلة والی حسبدلة [?] والی حیدعلة
 الی ان سان علم Allâh Allâh idüp meydân-ı ‘irfâna cûyân idüp
 عقلهم ادهم gûyân
 bu sırr-ı Âdem ne a‘zam ü ekber şeydir. (AK Osman Ergin
 529, 109b)

Bu alıntıda görüldüğü üzere, söz konusu takrizin içeriği bir Bektaşî Babası olan şairin kimliğiyle uyumlu niteliktedir. Takriz yazarının seçtiği bu ikili dil, yine şairin tasavvufî kimliğinin bir yansıması olarak görülebilir. Diğer yandan bu örnek, takriz yazarının edebi kaygılarını yansıtmaktadır.

Görüldüğü üzere, yukarıda sıraladığımız bu örnekler takrizlerin edebi-estetik kaygılarla üretildiğini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu durum, aynı zamanda, takrizlerin tıpkı diğer edebi üretimler gibi Klasik edebiyat geleneğinin önemli bir parçası olduğu ve bu geleneğin süreklilik kazanmasında dikkate değer bir alan oluşturduğunu gözler önüne sermektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA TAKRİZLERİN İŞLEVİ

1. Edebiyat Tarihi Yazımında Bir Kaynak Olarak Takriz Metinleri

Baki Tezcan, “The Multiple Faces of the One: The Invocation Section of Ottoman Literary Introductions as a Locus for the Central Argument of the Text” (“Bir”in (Tanrının) Çeşitli Yüzleri: Metnin Ana Konusuna Dair Bir Bölüm Olarak Osmanlı Edebi Önsözlerinin Dua Bölümleri) başlıklı makalesinde Osmanlı önsöz geleneğinin en zor bölümleri olarak görülen ve birçok çalışmada gözardı edilen dua cümleleri üzerine birtakım değerlendirmeler sunar. Söz konusu makalesinde “Dua cümleleri üzerinden bir eserin ana konusunu “okuma”mız mümkün müdür?” sorusuna cevaplar arayan Tezcan, duaların işlevine dair şöyle bir tespitte bulunur:

Döneminin okurlarının hakim oldukları tarihsel kontekse az çok hakimsek -birtakım ayrıntılı örneklerde- Tanrıya dua içeren ve eserlerin ilk sayfalarında bulunan önsözlerin içerdiği bu özel usuller, metnin ana konusunu tahmin etmede bize yardımcı olabilir. (2009: 35)

Tezcan’ın genelde önsöz yazımına özelde ise dua cümlelerine yönelmiş olduğu bu dikkat, eserlere eklenen takriz metinlerini bu perspektiften değerlendirip değerlendirilemeyeceğini düşünmemize olanak sağlar²⁸⁷. Bu bağlamda takriz geleneğini bu sorunsal düzlemde irdeleyerek bu metinlerin içeriklerinden hareketle yazar, eser ve bağlama dair birtakım çıkarımlarda bulunmak uygun olacaktır.

Takrizlere dair yapılan değerlendirmelerin birçoğu bu metinlerin salt övücü nitelik sergiledikleri kanaatini taşır. Bu kanaatler takrizlerin esere ve yazara dair ayırt edici bilgiler içermediğini ve genellenebilir hükümlerden öteye gidemedikleri görüşünü de beraberinde getirmiştir. Çalışmamız kapsamında irdelediğimiz 200’e

²⁸⁷ Tezcan’ın bu dikkati, ayet ve hadis içeren takriz metinleri bağlamında da bir karşılık bulmaktadır. Nitekim, takrizlerde yer alan iktibasların -ve aynı zamanda eser ve yazar isimlerine yapılan göndermelerin- metnin ana konusunu tahmin etmede etkin oldukları görülür. Bu hususa tezin “Takrizler ve Gelenek” başlıklı alt bölümde değinilmiştir.

yakın takriz metni bizi bu kanaatlerin sıhhatini sorgulamaya ve takrizlerin içeriklerini irdelemeye yöneltmiştir. Bugün birçok araştırmacının eserden bağımsız olarak değerlendirdiği, dahası bilimsellik iddiası güden birçok metin neşrinde dahi yer vermediği bu metinler edebiyat araştırmaları için gözardı edilmeyecek nicelik ve niteliğe sahiptir.

Takriz metinleri, yalnız bugünün araştırmaları için değil üretildikleri dönemler için dahi önemli kaynak olarak görülmüştür. Nitekim İbnülemin Mahmud Kemal İnal, Leskofçalı Gâlib Divanına yazdığı önsözde takriz metinlerinin edebiyat tarihi açısından taşıdığı öneme dikkat çekmiştir. Bu önsözde, Namık Kemal'in Leskofçalı Gâlib Divanı için yazdığı takrize atıfta bulunan İbnülemin Mahmud Kemal İnal söz konusu takrizin önemini şu şekilde dikkat çeker:

[Namık Kemal'in] mutavvel ve mufassal takrîzi müessirle eser hakkında elbette şâyân-ı ehemmiyet ma'lûmât ve mülâhazât ihtivâ eylemiştir ki -divanı kadar hâiz-i kıymet olan- o takrîzin bugün elde bulunmaması, seza-vâr-ı esef-i azîmdir. Elde bulunsaydı, Galip Bey'i pek yakından tanıyan bir üstâd-ı sâhib-kemâlin tahkîkât ve mütâla'âtı şimdi bu sahifeleri tezyîn ve istifâde-i mükemmelemizi te'mîn ederdi. (Yıldız, "Leskofçalı Gâlib Divanı" 2003: 43)

İbnülemin Mahmud Kemal İnal'ın yazdığı önsözde üzerinde duracak kadar değerli gördüğü bu takriz²⁸⁸ adeta Leskofçalı Gâlib Bey'in sanatının tescili olarak değerlendirilmiştir. İbnülemin Mahmud Kemal İnal'ın bu değerlendirmeleri, aynı zamanda, söz konusu takrizin dönemindeki popülerliğini ve belirli bir sosyal ağın içinde dolaşımında olduğunu da düşündürmektedir. Bu durum takrizlerin eserlerden bağımsız olarak bir değerinin olduğunu ve üretildikleri dönemlerde bir başvuru kaynağı olarak görüldüklerini ortaya koymaktadır. Peki, takriz metinleri edebiyat tarihi ve araştırmaları bağlamında bugünün araştırmacılarına nasıl bir mazleme sunmaktadır? Bu soruyu birtakım takriz örnekleri üzerinden cevaplandırmaya çalışalım.

Keçecizâde İzzet Molla'nın "yerleşik geleneğin dışına çıkan özellikleri dolayısıyla hem çağında hem de sonraki dönemlerde "temkinli" bir ilgiyle

²⁸⁸ Bu takriz Midhat Cemal Kuntay'ın *Namık Kemal: Devrinin İnsanları ve Olayları Arasında* adlı eserinde tıpkıbasım şeklinde bulunmaktadır (bkz. s. 31).

karşılan[an] (Tüzin, “Sürgün Yolunda Bir Yenileşme Serüveni: *Mihnetkeşân*” 2008: 8) *Mihnetkeşân* adlı mesnevisine Sahafklar Şeyhizâde Es‘ad Efendi bir takriz yazmıştır. Eserin nazım şekliyle uyumlu olan bu manzum takriz Es‘ad Efendi Divanında “Takrîzât” başlığı altında yer alır. Söz konusu takriz adeta Sahafklar Şeyhizâde Es‘ad Efendi ve İzzet Molla’nın müşterek bir sergüzeştname niteliğindedir. Kendisi aynı zamanda İzzet Molla’nın bacanağı olan ve bu bağın tesiriyle samimi bir üslupla takrizini kaleme alan Es‘ad Efendi, söz konusu takrizinde İzzet Molla’nın sanatını şu şekilde değerlendirir:

[...]

Ma‘ânîsi rengîn hurûfî harîf
O mazrûfin el-hak zurûfî zarîf

Olup lafz u ma‘nâda şekerle şîr
Ana nân u helvâ degildir nazîr

Misâl-i Nedîm-i ma‘ârif-nişân
İder bezme enseb ma‘ânî beyân

Makâmâtı görmüş degilsen eger
Bunu ezber eyle edebden yeter

Mizâc-ı mizâh-âşinâsı eger
Dilerse sözünden hacrerler güler

Bulur bâde-nûşâne meşrebce söz
Koyar lüle-i ehl-i keyf üzre köz

Olup vâ’ize geh medâr-ı kelâm
O dürden virir silk-i nusha nizâm

Beyân-ı kerâmâtı itse murâd
Mürîdi olur merd-i rûşen-nihâd
(SK Esad Efendi 1749, 8b)

Bu övücü söyleminin ardından söz konusu takrizin 22. beytinden itibaren Sahaflar Şeyhizâde Es‘ad Efendi kendi hayatına dair birtakım bilgilere yer verir:

Çıkup emr-i tahrîre kırk altıda
Gezildi rehin üstü de altı da

O yolda perîşân iken dürr-i dem’
Refikim olup hâtırım itdi cem‘

Kalem oldu şîrâze-bend-i senâ
Bu nazm ile virdikde Sofya safâ
(SK Esad Efendi 1749, 9a)

Es‘ad Efendi’nin “1831’de yapılan nüfus sayımında Şehirköy ve Sofya yöresinde görevlendir[ilişine]” (Arslan *Üss-i Zafer* 2005: XIV) gönderme yapan bu ifadeler söz konusu takrizi adeta Sahaflar Şeyhizade Esâd Efendi’nin bir sergüzeşt-nâmesi olarak da okumamıza imkan sağlar.

Takrizinin 33. beyitinde tekrar İzzet Molla’ya dikkat yöneltten Sahaflar Şeyhizâde Es‘ad Efendi, İzzet Molla ve Hâlet Efendi arasındaki ilişkiye göndermede bulunur. Şairin gerek siyasi gerekse edebi birçok faaliyetinde önemli bir kimlik olan Hâlet Efendi, İzzet Molla’nın hem iyi hem de kötü talihi olmuştur. Devlet kethüdalarından olan Hâlet Efendi ile tanışan İzzet Molla kısa sürede “Hâlet Efendi’nin nedîmleri sırasına girmiş ve o vasıta ile Sultan Mahmud’un mülakat ve iltifatına nâil ol[muştur]” (İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu, IV. Cildi, Fasikül III: 980-981). Sahaflar Şeyhizâde Es‘ad Efendi de İzzet Molla gibi Hâlet Efendi’ye intisap etmiş ve onun meclislerinde bulunmuştur (Oğraş *Bahçe-i Safâ-Endûz*, 2001: 4). Böylelikle İzzet Molla ve Hâlet Efendi arasındaki ilişkiye tanıklık etme fırsatı da bulan Es‘ad Efendi, ikili arasındaki ilişkiyi yazmış olduğu takrizine de yansıtmayı ihmal etmemiştir. Takrizinde ikili arasındaki ilişkiye “hâlet” kelimesinin tevriyeli kullanımıyla gönderme yapan Es‘ad Efendi, şairin sürgün nedenini şu şekilde dile getirir:

O esnâda ber-kavl-i *Mihnet-keşân*

Düşer hâlet-i hicrete nâgehân
(SK Esad Efendi 1749, 9a)

Hâlet Efendi'nin Konya'ya sürülüp orada idam edilmesinin ardından İzzet Molla bir anlamda ondan gördüğü lütuf ve keremin şükrünü îfâ etmiş olmak için Hâlet Efendi'nin müdaafasında bulunmuş ve bu nedenle Keşan'a sürülmüştür (İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu, IV. Cildi, Fasikül III: 980-981). Es'ad Efendi'nin bu takrizinde şairin hayatında dönüm noktası olan ve mesnevisini kaleme almasına vesile olan bu hadiseye gönderme yapılması bu metinlerin belirli bir bağlamda üretildiği ve içerdikleri kodların şairin sanatı ve hayatında birtakım karşılıkları olduğunu açıkça göstermektedir. Bu örnek, aynı zamanda takriz metinlerini çözümlemede tarihsel, sosyal ve kültürel zeminde yapılacak farklı okumaların önemine de işaret etmektedir.

Sahaflar Şeyhizâde Es'ad Efendi'nin söz konusu takrizi şairin ikinci sürgün yeri olan ve hayatını kaybettiği Sivas sürgününe de göndermeler içerir. Bu kısımlar, İzzet Molla'nın sürgününe sebep olan ve onun layihasını II. Mahmud'a bildiren (Ceylan-Yılmaz, *Hazana Sürgün Bir Bahar* 2005: 23) Behçet Bey'e dair şu göndermeleri içerir:

Leb-i behçeti bir sebebden meded
Kapandı be-tezvîr-i ehl-i hased

Erâcîfe bâ'is olur sohbeti
Dinüp dûra tard itdiler 'İzzeti

Sakın nâ-becâ açma kat'â dehân
Olursan da sâdık çekersin ziyân

Der-enbâr olan gendüm-i sebze-dâr
Bu ma'nâyı eyler sana âşikâr

Hudâ saklasun cümleyi ez-kazâ
Bu hefve ider nefyini iktizâ

Tarîkin idüp tayy kazâ-yı Hudâ
Sürer sûy-ı Sîvâsa esb-i celâ

Tokuz mâha vardıkda hengâm-ı hicr
Bakın ne toğurdı ‘acûz-ı sipihr
(SK Esad Efendi 1749, 9b)

İzzet Molla'nın ihtiyatsızlığı ve çevresindekilerin onun sürgününde oynadıkları role göndermeler içeren bu beyitler adeta tarihi bir belge niteliği taşımaktadır. Gerek şairin diğer eserlerinde gerekse farklı kaynaklarda yer aldığı şekliyle²⁸⁹ şairin bu ikinci sürgün yerinde dokuz ay kalmış olması ve buna takrizde “Tokuz mâha vardıkda hengâm-ı hicr/Bakın ne toğurdı ‘acûz-ı sipihr” şeklinde gönderme yapılmış olması bu takrizin bir belge-şiir olarak değerlendirilebileceğini de göstermektedir.

Keçecizâde İzzet Molla'nın hayatındaki bu önemli ve detay bilgileri içeren Sahaflar Şeyhizâde Es'ad Efendi'nin söz konusu takrizi, aynı zamanda şairin sanatı ve edebi üretimlerine dair bilgi ve değerlendirmeler de içermektedir:

Nu'ûtı olur bür'e derd-i dile
Şefâ'atle men'ûtı vîrsün sıla

Kasâ'id ki Nef'î olaydı eger
Mu'âsır çeker şöhretinden zarar

Gazâl-i Cemâli gazel sayd ider
Gümüş sâkını makta'ı kayd ider

Rubâ'îsini rub'-ı meskûnda nâs
Sezâ itseler kasr-ı nazma esâs

Bulur müfredinden revâ serv-i yâr

²⁸⁹ Keçecizade İzzet Molla, *Divançe-i İzzet* (Hazan-ı Asar). İstanbul, 1841-42; Ceylan, Ömür- Ozan Yılmaz. *Hazana Sürgün Bir Bahar*, 2005: 22-23; Tayyazade Ata, *Osmanlı Saray Tarihi* III, 2010, 117).

Miyân-ı muhibbânda nev iştiâr

Mesâri' ki âzâde aglâkdan
Açar beyt-i rengîne bâb-ı dehen

Tevârih-i şinâsı öyle metîn
Surûri'yi gıbtayla itdi hazing
(SK Esad Efendi 1749, 10a)

Şairin divanında yer alan nazım şekillerini tek tek mercek altına alan bu değerlendirmeler takriz yazarının şairin sanatına ne derece vakıf olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Takrizinde yer alan bu detayların yanı sıra Sahaflar Şeyhizâde Es'ad Efendi, Keçecizâde İzzet Molla'nın edebi faaliyetlerinin de bir dökümü sunmuştur:

Kodı *Gülşen-i Aşk* adın birine
Hezârın götürdi huşun yirine

Sabâvet söziyken nola ol sühan
Olur Gâlib-i güfte-i şeyh-i fen

Diger mesnevî ismi *Nâz u Niyâz*
Usûli ser-â-pâ-yı sûz u güdâz

Tamâm olmadan lîk ecel sad dirîg
Meh-i 'ömrünü örtdi mânend-i mîg

Sipâh-ı hurûfa işâret idüp
Yine cem'-i dîvâna niyyet idüp

Anın nâmın itdi *Hazân-ı Bahâr*
Biraz dahı olmuş iken sebze-vâr
(SK Esad Efendi 1749, 10a)

Görüldüğü üzere bir biyografi maddesinde yer alabilecek bütün bilgileri içeren Sahaflar Şeyhizâde Es‘ad‘ın bu takrizi, İzzet Molla‘nın biyografisini takip etmede bugünün araştırmacılarına önemli bilgiler sunmaktadır. Bu niteliğiyle bir tür takriz-sergüzeştname özelliği gösteren bu melez takriz, takriz geleneğinde sıradışı bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sahaflar Şeyhizâde Es‘ad Efendi‘nin yukarıda aktardığımız bu uzun soluklu takrizi karşılıksız kalmamış, Es‘ad Efendi‘nin *Üss-i Zafer* adlı eserine Keçecizâde İzzet Molla da bir takriz yazmıştır. Bu takriz aynı zamanda İzzet Molla‘nın kendisine yazılan takrize bir teşekkür niteliği taşımaktadır. Es‘ad Efendi‘nin vekâyinüvis olduğu sırada yazdığı [*Üss-i Zafer*], olayların içinde bulunmuş bir kişinin kaleminden çıkmış olması, askeri alanda yapılan yenilikler ve yeniçeriliğin kaldırılmasını ayrıntılı olarak anlatan başka bir eserin bulunmaması açısından” (Arslan *Üss-i Zafer* 2005: XXXII) önemli bir kaynaktır. Takrizinde eserin bu yönüne dikkat çeken İzzet Molla, Es‘ad Efendi‘nin vakanüvisliğine dair değerlendirmelerde de bulunmuştur. Takrizde ayrıca eserin basımına dair birtakım bilgilere de yer verildiği görülür.

Takrizlerin içeriklerini tartışabileceğimiz bir diğer örnek Arpaeminzâde Sâmi‘nin Vahîd Mahtûmî‘ye yazdığı takrizidir. Gerek Arpaeminzâde Sâmi Divanında mesnevi tertibinde gerekse Vahîd Mahtûmî Divanının ön kısmında yer alan bu manzum takriz Vahîd Mahtûmî ile ilgili birçok önemli bilgi içermektedir. Şiirlerinin genellikle fahriyye bölümlerinde şiir ve şairle ilgili görüşlere yer veren Arpaeminzâde Sâmi (Kutlar, *Arpaeminzâde Sâmi Divanı* 2004: 31) Vahîd-i Mahtûmî Divanı‘na yazdığı bu takrizde de Osmanlı şiirinin poetik söylemi üzerine birtakım değerlendirmelerde bulunur. Arpaeminzâde Sâmi‘nin Mahtûmî‘nin hayatına, mesleğine, idari görevlerine ve sanatına dair birçok bilgiyi içeren bu takrizi şairin biyografisine kaynaklık edecek şu bilgileri içerir:

Menkabet-hân-ı pâdişâhîdür
Mahrem-i pâ-y-taht-ı câhîdür

Enderûnî Hazine Agası
Şâh-ı dehrün kafesde Bebgâsı
(SK Esad Efendi 2644, 43b)

Takrizde yer alan bu beyitlerde şairin son görevi olan (Kahraman, ‘Vahîd Mahtûmî Divanı’ 1995: 18) hazine ağalığı görevine işaret edildiği görülür. Vahîd Mahtûmî’nin saraydaki konuma dair bilgiler de içeren bu takrizde şairin sanatı ve hüneri şu şekilde övülür:

Oldı tertîb idince dîvânı
Fevc-i ma‘nî sufûf-ı dîvânî

Nazm u tensîk idüp âlây nikât
Yüritdi çift ü hem-‘inân ebyât

Oldı destinde deste-i aklâm
Kanavât-ı mecârî-i ilhâm

Matla‘-ı pâki cûy-bâr-ı behişt
Cânibeyni benefşe-zâr-ı behişt

Nâ-şinîde neşîde-i garrâ
Nûsha-i dil-fîrîb ü müstesnâ

Kilki oldukça nagme-rîz-i dü-beyt
Cevalâna gelür revân-ı kümeyt

Oldı her beyt hoş-terîn-âgâz
İki telli gibi terennüm-sâz

Pûşîş-i tevriyeyle her bir harf
Huld-i ma‘nâda kâsıratu’t-tarf

Mısrâ‘ında kinâye vü îhâm
Müje-i yârda nühüfte kelâm

Âşinâ lafzı şûh u ra‘nâdur
Anda bîgâne varsa ma‘nâdur

(SK Esad Efendi 2644, 44a)

Arpaeminizâde Sâmi'nin geleneğin ortaya koyduğu bu değerlendirmeler, aynı zamanda, takriz yazarının şairin sanatına ne derece hâkim olduğunun da bir göstergesidir.

Arpaeminizâde Sâmi'nin takrizi ile Vahîd Mahtûmî Divanında yer alan diğer takrizler, bugün şair üzerine yapılan birçok araştırmada birincil kaynak olarak dikkate alınmıştır. Bahaattin Kahraman'ın Vahîd Mahtûmî Divanı üzerine hazırlanmış olduğu doktora tezinde takrizlere dayanarak birtakım çıkarımlarda bulunması bu durumu örneklemektedir. Söz konusu doktora tezinde, şaire yazılan diğer takrizlerle birlikte Arpaeminizâde Sâmi'nin yazdığı takrizi de değerlendiren Kahraman, bu metinlerin eser ve şair için taşıdığı değeri şu şekilde ortaya koyar:

Devrinin önde gelen devlet adamı ve şairleri tarafından kaleme alınan söz konusu takrizlerden sonuncusu Necîb Efendi'ye aittir. Söz konusu takrizlerden edinilen intibaa göre Mahtûmî, [...] şairliğini tescil ettirmiş olmakta ve edebi bir kişilik olarak önemli bir konuma yükselmiş bulunmaktadır. İşte sözünü ettiğimiz bu takrizler, bilhassa, şairin edebi hüviyeti hakkındaki değerlendirmelerle önem taşımaktadırlar. (Kahraman "Vahîd Mahtûmî Divanı" 1995: 38)

Yenipazarlı Vâlî'nin *Hüsn ü Dil* adlı mesnevisine Bâkî tarafından yazılan takriz de yine bu bağlamda anılmaya değerdir. Bâkî tarafından mesnevi nazım şekliyle yazılan üç beyitlik takriz "Melikü'ş-Şu'arâ Kıdvetü'l Fuzelâ Bâkî Efendi" başlığını taşımaktadır. Mehmet Fuat Köprülü *Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi*'nin "Bâkî" maddesinde söz konusu takrizin başlığına gönderme yaparak şöyle bir tespitte bulunmuştur:

991 (1584)'de şair Vâlî, Âhî'nin meşhur *Hüsn ü Dil*'ini nazmederek devrin belli başlı şairlerinden takrizler aldığı sırada, Bâkî'den de takrîz almış ve bunun üstüne ilave ettiği sernâmede, Bâkî hakkında mâlik al-şu'arâ unvanını kullanmıştı. Bu unvan sonradan umûmiyetle kabul edilmiş ve Bâkî hakkında dâimâ mâlik al-şu'arâ ve daha ziyade sultan al-şu'arâ unvanı kullanılmıştır." (1979: 249)

Her ne kadar Köprülü'nün bu tespitini başka kaynaklarla destekleyemiyor olsak da²⁹⁰ bu ifadeler, takrizlerin işlevi ve edebiyat tarihi açısından taşıdıkları değeri göstermek için oldukça önemlidir. Takrizlerin yalnızca takriz yazılan kişiler üzerinden bir işlev kazanmadığını gösteren bu örnek, şüphesiz, 16. yüzyılda takriz metinlerinin bir şekilde dolaşımında olduğunu ve edebi muhitlerde belirli bir işlev üstlendiğini düşündürmektedir. Yenipazarlı Vâlî'nin bu tasarrufu, aynı zamanda, salt takriz başlıklarının dahi bugünün araştırmacılarına söyleyecek birçok şeyi olabileceğini ortaya koymaktadır.

Takrizlerin içeriklerinin değerlendirilmesinde önemli bir diğer örnek Âsâf Divanında karşımıza çıkmaktadır. “Sultan Abdülmecid’in kızıyla evlenen ve aynı zamanda saray görevleri sırasında kayınbiraderi Sultan Abdülhâmid’in yakınlığını kazanan (Ceylan, *Hanedanda Bir Asi* 2003: III) Damad Mahmud Celâleddin Paşa'nın saraydaki iyi konumu çok uzun sürmemiş ve nihayetinde padişahın iltifatından uzak kalmıştır. Siyasi kimliğinin yanı sıra Âsâf mahlasıyla şairler yazan Paşa'nın evi şair meclislerinin en popüler mekanı olmuştur (Ceylan, *Hanedanda Bir Asi* 2003: 21).

Müstakil bir divana sahip olan Âsâf'ın eserinde iki manzum takriz bulunur. Şairin sanatının övüldüğü ilk takrizin içeriği şu şekildedir:

Pür-ma‘âlîdir kasâid meclis-ârâ söz değil
Medh-i şâhî benzemez *Şehnâme*'nin destânına

Pür-hakîkat cümlesi ez cümle ol İntâk-ı Hak
Hak Te‘alâ'nın güzel tefsîrdir Kur'ânına

Hizb-i Bahrin zevki tab‘-ı müstakîmi coşdurur
Çâredir ammâ sakâmet zenbinin tûfânına
(SK İhsan Mahvi 94, 2-3)

Divanda yer alan diğer takriz de yine Âsâf'ın sanatını övücü şöyle bir söylem içerir:

²⁹⁰ Fuad Köprülü'yu referans alan Haluk İpekten bu tespiti, *Bâkî: Hayatı, Edebi Kişiliği ve Bazı Şiirlerinin Açıklamaları* adlı kitabında yer verilmiştir (2008: 25-26).

O Hizb-i güzîden o İntâk-ı Hak
Sır-ı nâme-i fikret-i mâ-sebak

‘Arabdan ‘Acemden gelen şâ‘irân
İşitmiş mi hiç böyle bir dâstân

Kelâmın hoş-üslûb u dil-cûyudur
Çemen-zâr-ı tab‘ın da hoş-bûyudur

Sitâyişgerindir zebân-ı ‘umûm
Seninle mübâhât eder mülk-i Rûm
(SK İhsan Mahvi 94, 8)

Şairin sanatının değerlendirildiği her iki takrizde dikkati çeken husus Âsâf’ın devrinde sansasyon yaratan ve onun şairliğinin tescili olan “İntak-ı Hak” ve “Hizbü’l-Bahr” adlı kasidelerine yapılan göndermelerdir. Ömür Ceylan, *Hanedanda Bir Asi: Damad Mahmûd Celâleddin Paşa* adlı kitabında şairin söz konusu kasideleri ve bu kasidelerin devri için taşıdığı önem hakkında şu tespitlerde bulunur:

İntak-ı Hak Paşa’nın en bilinen manzumesidir. Ziya Paşanın Zafernamesi tarzında yazıl[mıştır]. Bir hicviyye olan kasidenin göze çarpan ilk özelliği Zafername gibi, klasik Şark hicviyeciliğinin müstehcen geleneğinden tamamen uzak oluşudur. Bu da garplı “satyr”ı edebiyatımıza getiren Ziya Paşa’nın etkisiyle olmuştur denilebilir. Kaside devrin bazı şairleri tarafından tahmis edilmiştir. [...] Paşa son zamanlarda gayz ve bugzunu herkesten ziyade Bahriye Nazırı Hasan Hüsni Paşa’ya (İntak-ı Hakk’ın muhatabıdır) hasretmiştir. Bozcaadalı Hasan Hüsni Paşa 1882-1903 yılları arasında Bahriye Nazırlığı yapmış, zamanında donanma Haliç’te çürütülmüş, denizciliğimiz gerilemiştir. Devrin tek mil şuarâsı tarafından sevilmez. Lakin en esaslı hicvi Âsâf’dan alır. (Ceylan 2003: 35)

[Hizbü'l-Bahr'da] 1897-1898 Türk Yunan savaşlarında kazanılan zaferin mevzu edildiği beyitler oldukça dikkat çekicidir. [Kasidede] Bahriye Nazırı Hasan Paşa'nın Sultan'a şikayet edilmesini içeren [bir] kısım [yer alır]. Bu bölümde devrin sosyal durumunu çizen Paşa'nın fırçası bir önceki kasideye nazaran (İntak-ı Hak) daha acımasızdır. (Ceylan 2003: 36)

Paşa'nın söz konusu sansasyonel kasideleri üzerinden övücü bir söylem üreten takriz yazarları, aynı zamanda takriz geleneği düzleminde Damad Mahmûd Celâleddin Paşa'ya destek vermiş ve onun cephesinde yer aldıklarını göstermişlerdir.

Bu takrizlerde dikkati çeken bir diğer önemli husus takriz yazarlarının isimlerinin mahlas beyitlerinde yer almasıdır. Bu durumu, yaşadığı siyasi baskının en yoğun olduğu dönemde Mısır'a giden, Divanını orada bastıran ve divanın basım süreciyle bizzat alakadar olan Mahmûd Celâleddin Paşa'nın bir tasarrufu olarak değerlendirmek mümkündür. Divanın basımından önce yazıldığını düşündüğümüz ve muhtemelen Paşa tarafından, "Bir Şâ'ir-i Meşhûrun Takrizi" ve "Bir Şâ'ir-i Nükte-perverindir" şeklinde adlandırılan bu manzum takrizlerin mahlas beyitleri şu şekildedir:

Şânını tavsîfden 'âcizsin ey [...] fakat
'Aczini 'afv etmemek düşmez o zâtın şânına
(SK İhsan Mahvi 94, 5)

Bu [...] sana bir kemîn-bendedir
'Înâyetine karşı şermendedir
(SK İhsan Mahvi 94, 8)

İncelediğimiz takrizler içerisinde ilk kez rastladığımız bu sıradışı örnek, söz konusu takrizlerin Paşa'yı destekleyen ve onun sosyal ağında bulunan birileri tarafından yazıldığını düşündürmektedir. Peki, takrizlerde kimlikleri bilinçli bir şekilde gizlenen söz konusu takriz yazarları kimlerdir? Bu sorunun kısmî cevabını İbnülemin Mahmud Kemal İnal'ın şu ifadelerinde bulmaktayız: "[Damad Mahmûd Cemaleddin Paşa] İstanbul'da bulunduğu esnada Divan-ı Eş'arını Mısır'a gönderip tabettirmek istedi ise de muvaffak olamadı. Bilahere Mısır'a azimetinde tab

ettirmiştir. Üsküdarlı Sâfi'nin pek latîf bir takriz-i manzûmunu hâvidir” (*Son Asır Osmanlı Şairleri* I 1988: 60). İbnülemin Mahmud Kemal İnal'ın aktardığı bu bilgi, takriz yazarlarından birisinin Üsküdarlı Sâfi olduğunu öğrenmemizi sağlar. Ancak hangi takrizin Sâfi'ye ait olduğunu tespit etmemiz mümkün değildir. Öyle ki, mahlas beyitlerinde yer alan boşluklara vezinden yola çıkarak “Sâfi” ismini yerleştirdiğimizde, vezin gereği her iki dizede de iki heceye ihtiyaç duyulduğu görülür. Metin tamirine imkan vermeyen bu beyitlerde takriz yazarlarının kimliklerini bilinçli bir şekilde gizlediğini düşündüğümüz Mahmûd Celâleddin Paşa'nın bu tasarrufu, şüphesiz içinde bulunduğu zor koşullarla da doğrudan ilişkilidir. Öyle ki, İstanbul hükümetinin baskısını üzerinde yoğun bir şekilde hisseden ve Mısır'da bulunduğu sırada ciddi bir takibat altında olan Paşa'nın, böyle bir dönemde divanına takriz yazarak kendine destek veren kişilerin kimliklerini ifşa etmekten sakınması oldukça olağan bir durumdur. Diğer yandan Paşa'nın bu korumacı yaklaşımı, takriz yazarlarıyla arasında var olan sosyal ağın bir sağlaması olarak da okunabilir. Tüm bunlarla birlikte, Âsâf Divanında yer alan bu takrizlerin tarihsel düzlemde birtakım göndermeler içermeleri ve bu göndermelerle dönemin nabzını tutmaları açısından önemli bir yerde durduklarını söylememiz mümkündür.

Müstakimzâde Sâdeddin Süleyman'ın *Mektûbât Tercümesi*'nde “Takrîz-i Vâlid-i Mütercim” başlığıyla yer alan takriz metni de anılmaya değer bir diğer örnektir. İmâm Rabbânî'nin *Mektûbât* adlı eserini Farsçadan Arapçaya tercüme eden ve eserinde İmâm Rabbânî²⁹¹'nin tercüme-i hâline de yer veren Müstakimzâde Sâdeddin Süleyman'ın bu eseri tasavvuf öğretisi için oldukça önemlidir (Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ* II 2006: 99). *Mektûbât Tercümesi*'nde yer alan bu takriz esere dair şu değerlendirmelerle başlar:

Bu tercüme-i Mektûbât-ı kudsiyye-i nâ-yâb kitâb-ı fazlû'l-hitâb-ı müstetâbdır ki bi'l-cümle reh-revân-ı şârih-i â'zâm-ı hidâyet lâ-siyyemâ hânedân-ı hâcegân-ı râst-nisbet miyânında güzîde vü pesendîde ve mehaz-ı ahlâk-ı hamîdedir ve münderiç olan nefehât ve reşehât-ı seyr ü su'lûk ahsen-i meslûk-i su'lûk u mülûk olmagla şeh-râh-ı sûtûrunda rehber olan mürşidânın her biri sâlikân-ı peyrevâna bir delîl-i celîl-i sırât-ı müstakîm olması hüveydâdır hususâ ki fâtiha-i

²⁹¹ Nakşibendiyye tarikatının Müceddidiyye kolunun kurucusu Ebü'l-Berekât Ahmed b. Abdilehad b. Zeynilâbidîn el-Fârûkî es-Sirhindî (İmam-ı Rabbânî) (öl. 1624).

dîbâcesine terâcim-i güzeşteğân-ı ‘azîzânı telvîhi bir emr-i zîşân olduğu erbâb-ı insâfa bî-murâddır. Pes bu hizmet-i celîle-i bî-adîle setren ü ‘alenen ve mâlen ve bedenen sa’y ve gûşîş zımında istikâmet-i akide vü niyet ve tashîh-i nisbet-i ehl-i sünnet edenler be-inâyetihî’l-kerîm dârında tekrîm ü taklîm olunması Hüsrev-i yeksüvâre gibi âşikâredir ve mütercimi olan mahdûm-ı menkabet-lüzûm fi’l-hakîka ebâ-an-cedd fihris-i mecelle-i hakâik ü beyân ve zâtında fâikü’l-akrân olduğuna bu eser-i ber-ter şâhid-i makbûl ü mu’teberdir. (1853: 3)

Eser merkezli kaleme alınan bu bölümün ardından takriz yazarının kendini anlattığı aşağıdaki bölüm başlar:

Evvelâ vâlid-i mâcidim şeyhim ve üstâdım ve pîrim Ruhü’l-sâlikîn-i ka‘betü’l-uşşâk ü kıbletü’l-âfâk fi asrihi eş-şeyh ‘Îsâ el-Mahvî el-Halvetü’ş-Şemsî mücâz ü müstahlef olmuş idim. Ve sene-i Hicrîyye bin yüz otuz beşe bâlig oldukda bi-fazlullahi Te‘âlâ ve keremihi hacc-ı Beytü’l-Harâm müyesser olup Mekke-i mükerrermede hankâh-ı Muhammed-i zamanda câ-nişîn-i seccâde-i irşâd olan şeyh Mahmûd Cezrî’den dahi me’zûn oldum ve bi’l-hassa teberrûken ve teyemmünen pederim merhûm u mağfûr ile beynlerinde uhuvvet-i uhreviyesi olan semeretü’l-fu’adü’ş-şeyh es-seyyid Muhammed Muradü’l-Nakşibendîden dahi me’zûn oldum ki îşân dahi bu mektûbât-ı kudsiyye sâhiblerinden müstahlef idi ve bu eser-i cemîlin hâtime-i dîbâcesinde müşârünileyh hâce Mehmed Emin Tokadî ile pederim merhûm u mağfûr-ı mezbûrun ve bu bende-i pür-kusûrun miyânımızda sohbet ü ülfet-i kesret bulmuş ve dâd ü sited-i mümtedd olmuş idi. (1853: 3)

Takrizi adeta iki ayrı metin olarak algılamamıza imkan sağlayan bu ifadeler aynı zamanda takriz yazarının tercüme-i hali niteliğini de taşımaktadır. Öyle ki takrizinde yetişme sürecine katkı sağlayan isimleri tek tek zikreden takriz yazarı bu tasarrufuyla içinde bulunduğu sosyal ağ ve bu ağ içerisindeki eğitim sürecini ortaya koymuştur. Ayrıca yukarıda aktardığımız bölümlerde Müstakimzâde’nin intisap

ettiği Nakşibendî Şeyhi Mehmed Emin Tokâdî²⁹²'nin (Çiftçi, *Fatîn Tezkiresi* 221-222) anılmış olması bu takrizin bir silsilenâme şeklinde okunabileceğini de düşündürmektedir.

İbnülemin Mahmûd Kemâl'in Hüseyin Vassâf'ın *Sefine-i Evliyâ* adlı eserine yazmış olduğu takriz manzumesi de yine takrizlerin içerikleri açısından değerlendirilebilecek bir diğer örnektir. İbnülemin Mahmud Kemal İnal takrizine, Hüseyin Vassâf'ın tasavvufi kimliğini de dikkate alarak şu şekilde başlar:

Ey âşık-ı sâdık-ı İlâhî
Göster bize aşkını ke-mâ-hî

Aşk oldu sebep vücûd-ı vecde
Âdem o sebeble itdi secde

Gülşende güler mi verd-i ahmer
İtmezse tulû' mihr-i enver

عشقست دلیل آشنایی
دل یافت ز عشق روشنایی

مر غیبت ز آشیان لاهوت
جزدانه دل نباشد قوت²⁹³

[...]
'İrfân iledir kemâl-i insân
'İrfân ise aşk ile nümâyân

Aşkın seni eylemez mi 'arif
İtmez mi gumûz-ı 'aşka vâkîf
(SK Yazma Bağışlar 2305-2309, 17)

²⁹² Nakşibendî-Müceddidî şeyhi Mehmed Emin Tokâdî (öl.1745).

²⁹³ Aşinalığın (tanışıklık ve dostluğun) kılavuzu aşktır. Gönül, aşktan aydınlık buldu. O (aşk), lâhut âlemi yuvasından gelme bir kuştur. Onun gıdası, gönül dânesinden başka bir şey değildir.

Aşk mefhûmu üzerinden üretilen bu felsefi söyleminin ardından Hüseyin Vassâf'ın sanatını değerlendiren İbnülemin, takrizine aşağıdaki mensur kısım ile son verir:

Eslâfin ahvâl ve âsârını tedkîk edenler onların hayâtını ma'nen temdîd ve âhlâfin efkârını da tenvîr etmiş olurlar ki bu hıdmet-i mebrûre âlem-i insâniyeti sitayiş-hân eder. Ecdâd-ı ma'nevîyye makâmında bulunan eslâf-ı kirâma karşı hiss-i hürmet ve muhabbet ile muhât olmayan kalbler ihâtâ-ı meâlîye müstaid olmayan kulûb-ı kâsiyedir ki ashâbı aşk-ı vatanla münevverü'l-cinân olan hamiyet-mendân, ümmet nezdinde her zamân merdûd ve mat'ündür. من ورخ مؤمنافد²⁹⁴ hadîs-i şerifi de menkûldür. (SK Yazma Bağışlar 2305-2309, 17)

Manzum kısmıyla klasik dönem örnekleriyle uyumlu olan, mensur kısmıyla ise Tanzimat geleneğine eklenilebilecek bu takriz, “geleneğe” ve “yeni”nin bir arada nasıl temsil edildiğini göstermesi açısından dikkate değerdir. Ayrıca İbnülemin'in biyografi yazımına dair düşüncelerini okuyabildiğimiz söz konusu mensur kısım, *Sefîne-i Evliyâ* üzerinden biyografi yazıcılığının mantalitesini yansıtmaya açısından da önem taşımaktadır.

Tayyârzâde Ata'nın *Tarih-i 'Atâ*'sına yazılan mensur takriz örnekleri bu bağlamda değerlendireceğimiz bir diğer örnektir. Ahmet Cevdet Paşa'nın teşvikiyle (İnal, *Son Asır Türk Şairleri* I 1988: 126) Joseph von Hammer²⁹⁵'in Osmanlı tarihine dair meşhur eserini *Devlet-i Osmâniyye Târihi* adıyla Türkçeye kazandıran Tayyârzâde Atâ'nın saray tarihi, dördüncü ve beşinci ciltlerinin, padişahların ve şehzadelerin şiirleriyle Enderûn'da yetişmiş şair ve yazarlara ayrılmış olması [itibariyle] edebiyat tarihi açısından [oldukça] önemlidir (*Büyük Türk Klasikleri*, Ötüken 1988: 259). *Tarih-i 'Atâ*, biri Ahmet Cevdet Paşa'ya ait olmak üzere 15 takriz metni içermektedir. Bu takrizler -en genel şekliyle- “tarih biliminin önemi, Enderun'un önemi ve Osmanlı İdaresindeki yeri, Osmanlı Devlet yönetiminde

²⁹⁴Kim bir müslümânın hayâtını yazarsa, sanki onu diriltmiş gibi olur.

²⁹⁵ Osmanlı tarihine dair eserleriyle tanınan Avusturyalı şarkiyatçı Joseph Freiherr Von Hammer-Purgstall (öl. 1856).

kullanılan ıstılahların devirler içinde yüklendiği anlamların değişmesi ve özellikle bazılarının Vak'a-i Hayriye'den sonra unutulması ve başka anlamlar yüklenmesi; Enderun-ı Hümâyunda yetişen her konudaki meşhur şahısların hayat hikayelerinin bu eserde bulunması, bu konuda çok ihtiyaç olmasına rağmen daha önce buna benzer bir eser yazılmadığı [...]” (Arslan, *Osmanlı Saray Tarihi I* 2010: 66) şeklinde bilgiler içerir. Söz konusu takrizlerde temas edilen bu hususlar, Osmanlı tarih yazıcılığının sorunsallarının ortaya konulmasında takriz geleneğinin nasıl işlevselleştirildiğini de ortaya koymaktadır. Bu hükümleri Mektûbîzâde ‘İzzet Mollâ Efendi’nin takrizi üzerinden somutlaştırmaya çalışalım:

Hâdisât-ı eslâfı ahlâfa hikâye ve hakâyık-ı vukû’âtı sû’-i hıfzdan vikâyeye âlet-i müstakille olan fenn-i celîl-i târîhe sarf-ı himmet buyuran zevât-ı sûtûde-simâtın âsâr-ı celîletü’l-i’tibârları elsine-i medâyihde deverân ve zülâl-i evsâf-ı himem-kârîleri fevârât-ı hıyâz-ı kulûbdan feverân itmekde olacağı bî-reyb ü gümândır. Saltanat-ı mu‘azzama-i ‘Osmâniyye’de rakam-zede-i hâme-i müverrihin olan müdevvenâtın ba’zılarına bi’l-münâsebe enderûn-ı şâhâne-i füyûzât-âşiyâne vekâyi’-i ahvâlınden birer nebze bahs u beyâna ta‘arruz olunmuş ve yakın vakitte *Letâ’if-i Enderûn* nâmıyla bir eser dahi kaleme alınmış ise de bunlar kâfil-i ifâde-i merâm ve dâ’ire-i sademde kâbil-i kelâm olamayup bu bâbda elde bir yâdigâr bulunamaması bâ’is-i esef olmamak mümkün değil idi. Asdikâ-yı kudemâ-yı ricâl-i devlet-i ‘aliyye ve ma‘ârif-pîrâ-yı erkân-ı saltanat-ı seniyyeden bunca zaman enderûn u bîrûnda bi’l-istikâme îfâ-yı vezâ’if-i me’mûriyyetle mümtâz ve evc-i a’lâ-yı hünerde bâlâ-pervâz olan Tayyâr-zâde Ahmed ‘Atâ Befefendi hazretleri nice fevâ’id ü ma’lûmât-ı nâdireyi mütekeffil bir mecelle-i celîle tedvîn ü tanzîm ve “Târîh-i ‘Atâ” nâmıyla ta’yîn ü tevsîm iderek eyâdî-i erbâb-ı dânişe bir ber-güzâr-ı letâfet-şi’âr i’tâsına bezl-i nakdîne-i iktidâr buyurmuşlardır. (1876: 12-13)

Takrizinde, “Yakın vakitte *Letâ’if-i Enderûn* nâmıyla bir eser dahi kaleme alınmış ise de bunlar kâfil-i ifâde-i merâm ve dâ’ire-i sademde kâbil-i kelâm olamayup bu bâbda elde bir yâdigâr bulunamaması bâ’is-i esef olmamak mümkün

değil idi” ifadeleriyle *Tarih-i ‘Atâ*’dan önce yazılmış örneklere eleştirel bir bakış yöneltten Mektûbîzâde ‘İzzet Mollâ’nın bu ifadeleri, Tayyârzâde Ata’nın orijinalliğini ispatlama çabası olarak da okunabilir. Ancak burada asıl önemli olan husus 19. yüzyıla ait olması itibariyle daha eleştirel ve değerlendirci söyleme sahip olan bu takrizin tarih yazımının o dönemdeki tartışmalarına dair birtakım fikirler içermesidir. Tüm bunlarla birlikte kullanmış oldukları estetik dille gerek eserin gerekse klasik nesir geleneğinin söylemiyle uyum içerisinde olan bu mensur takrizlerin, gösterdikleri zengin içerikle eser üzerine yazılmış birer müstakil risale niteliği taşıdıkları görülür.

2. Takrizlerden Yansıyan Sosyal Ağlar

Okusun baksın Lebîb ehl-i hüner takrîz edip
Kayd olunsun bu gazel mecmû‘a-i ‘irfânıma
(Kurtoğlu, “Lebib Divanı” G. 124/9)

18. yüzyıl şairlerinden Lebîb’in gazelinden alınma bu beyit, “aferin”e duyulan ihtiyacın en az sanat hüneri sergilemek kadar önemli olduğunu göstermesi açısından dikkate değerdir. Hüner ehlinde açık bir şekilde talep edilen bu takriz ricası, aynı zamanda Divan şairlerinin destek arayışları ve kendilerini belirli bir sosyal ağın içinde konumlandırma çabalarının da bir göstergesidir. Peki Lebîb’in seslendiği söz konusu hüner sahipleri kimlerdir? Dahası bu kimlikler, takriz yazdığı kişilerle nasıl bir ilişki içerisinde? Dahası, takriz geleneğinde tarafların kendilerini konumlandığı bir sosyal ağın varlığından söz etmemiz mümkün müdür? Eğer mümkünse bu sosyal ağ, edebiyat tarihi ve biyografi yazımında bugünün araştırmacısına ne gibi bilgiler sunmaktadır? Takrizlerin işlevini farklı bir perpektiften sorgulamaya imkan sağlayan bu sorulara cevaplar bulmak için takriz metinleri üzerinde izler sürmeye çalışalım.

“Puff and Patronaj: Ottoman Takriz-writing and Literary Recommendation in the 17th Century” başlıklı makalesinde takrizleri inşa geleneğinin oluşumunda bir uygulama olarak gören Christine Woodhead, takrizlerin içeriklerinden ziyade takriz yazarlarının statülerinin önem taşıdığına dikkat çeker (2010: 396). Takriz başlıklarına genel bir bakış atıldığında dahi bu başlıkları, Christine Woodhead’ın bu tespitini destekleyecek birçok argümanı barındırdığı görülür. Takriz yazarlarının

statülerini, mesleklerini ve -zaman zaman- takriz yazılan kişiye göre konumlarını yansıtan bu başlıklar, bir anlamda, söylenenden çok söyleyene değer verildiğini yansıtır. Nitekim takriz başlıklarında takriz yazarlarının takdiminde kullanılan sanatlı üslup ve tumturaklı takdim cümleleri bu değeri açıkça ortaya koymaktadır. Peki takriz geleneğinde bu şekilde öncelenen takriz yazarlarının konumu nedir? Bu soruyu takriz yazarlarının kimlikleri ve bu kimlikler etrafında kurulan sosyal ağlar düzleminde cevaplandırmaya çalışalım.

Bu çalışma kapsamında incelediğimiz takriz metinlerine bakıldığında bunların önemli bir kısmının devletin farklı kurumlarında görev yapmış yönetici sınıf tarafından kaleme alındığı görülür. Takriz yazarları kazaskerlik, defterdarlık, nakîbüleşrâflık, ruznamecilik, divân-ı hümâyûn kâtipliği, mutasarrıflık, dahiliye nazırlığı, naiblik, sır katibi yamaklığı, mümeyyizlik, mukabelecilik gibi çeşitli görevlerde bulunmuş kimselerdir. Bu kimlikler her ne kadar yazmış oldukları takrizlerle bir sanatçı kimliğine bürünseler de, bu gelenekte üstlendikleri birincil işlev, şüphesiz, “markalaşmış” kimlikleriyle sanat ehline tescil vermektir. Takriz yazarlarının markalaşmış bu kimlikleri, takriz yazdıkları kişilerin nasıl bir sosyal ağın içinde konumlandırıldıklarına dair bugünün araştırmacılarına birtakım ipuçları verir. Yenipazarlı Vâlî'nin *Hüsn ü Dil*'ine takriz yazan kişilerin statüleri ve şairle olan münasebetleri bu bağlamda incelenmeye değerdir.

Hüsn ü Dil'e takriz yazan devlet adamı/şair 24 önemli ismin hemen hepsi döneminde önemli yerlere gelmiş kimselerdir. Peki birçoğu devlet adamı olan söz konusu takriz yazarları ile Vâlî arasında nasıl bir ilişki bulunmaktadır? Bu ilişkiyi sorgulamada Hoca Sâdeddin Efendi önemli bir kilit noktası olarak karşımıza çıkar.

Lala olmadan önce medrese hocalığı yaparken bir dizi önemli alim ve şairi eğitmiş; nüfuzlu bir ulema ve kadı çevresine mensup (Fetvacı, *Sarayın İmgeleri* 2013: 59) olan Hoca Sâdeddin Efendi III. Murad'a lalalık yapmıştır. *Hüsn ü Dil*'e takriz yazan birçok takriz yazarı Hoca Sâdeddin Efendi'nin çevresinde bulunmuş ve ona mülâzımlık yapmıştır. Bu kişiler arasında Yenipazarlı Vâlî de yer alır. Vâlî'nin İstanbul'a geldikten sonra Hoca Sâdeddin Efendi'ye mülâzım olduğu bilinmektedir (Gür, *Klâsik Metinlerin Nazar Duaları...*, 2012: 1273). Takriz yazarlarından Nev'î de “İstanbul'a gelerek Hoca Sâdeddin, Bâkî, Remzîzâde, Hüsrevzâde, Üsküplü Vâlihî, Edirneli Mehmed Mecdî, Cevrî ve Camcızâde gibi geleceğin önemli simaları olacak şairlerle arkadaşlık kur[muş]” (Nev'î, *DİA*, 2007, 52) ve Hoca Sâdeddin'in yakın çevresinde bulunmuştur. Vâlî ve Nev'î'nin yanı sıra, *Hüsn ü Dil*'e takriz yazan

Bâkî, Azmizâde Hâletî, Ahizâde Hüseyin Efendi de ilk tahsillerini Hoca Sâdeddin Efendi'nin yanında görmüş ve ona mülâzımlık yapmışlardır. Bu ilişkiler ağı, *Hüsn ü Dil*'e takriz yazan kişilerin birbirleriyle ilişki içerisinde olduklarını ve Yenipazarlı Vâlî'nin bir sanat ehli olarak kendisini bu ilişkiler ağı içerisinde konumlandığını göstermektedir.

Fatih Köksal, *Hüsn ü Dil*'in bilimsel yayımını yaptığı kitabında, Vâlî'ye takriz yazan kişilerin “bir şekilde tanıdığı, ilişki kurduğu kişiler olduğu[nu]” söyleyerek şairin içinde bulunduğu söz konusu ilişkiler ağına işaret eder. Köksal, 16. yüzyıla ait bir şiir mecmuası üzerinden bu ağın varlığını şu şekilde somutlaştırır: “Bahis konusu mecmuaya seçilen şiirlerin önemli bir kısmının Nev'î, Âhî-zâde Hasan, Âhî-zâde Halîmî, Azmi-zâde Hâletî, Sâî, Bâkî, Hasîbî gibi *Hüsn ü Dil*'e takriz yazan şairlerin şiirlerinin oluşturması mecmuanın Vâlî'nin de içinde bulunduğu bir şiir ve şair çevresi içerisinde tutulmuş olması ihtimalini akla getirmektedir” (2003: 54). Köksal'ın bu tespiti, Vâlî'nin mesnevisine takriz yazan kişilerin tesadüfen bir araya gelmediklerini somut bir şekilde ortaya koyar. Bu bağlamda Vâlî'nin *Hüsn ü Dil*'inde yer alan takrizler söz konusu sosyal ağın somut bir yansıması olarak da okunabilir. Aynı zamanda bu takrizler, Vâlî'nin içerisinde yetiştiği edebi gelenekten haberdar olmak ve şairin hangi ekole eklemlendiğini tespit etmede önemli bir yerde durmaktadır.

Hüsn ü Dil'in takrizlerinden yansıyan ilişkiler ağında önemli bir diğer kilit isim Gazanfer Ağa'dır. Gazanfer Ağa, Osmanlı devletinde görev yapmış en önemli Babüssade ağalarındandır. Emine Fetvacı *Sarayın İmgeleri* adlı kitabında Hoca Sâdeddin Efendi'nin siyasal müttefiki olarak tanımladığı Gazanfer Ağa'nın başarılı bir saraylı olmak için başvurduğu stratejilerden birinin edebiyatı desteklemek olduğunu söyler (2013: 301). Fetvacı, döneminde önemli bir sanat hamisi rolünü üstlenen Gazanfer Ağa'nın genellikle Hoca Sâdeddin'in yanında eğitim görmüş âlimleri desteklediğini ve Hoca Sâdeddin'in himayesindeki kişileri kayırarak III. Murad ve III. Mehmed dönemlerinde en nüfuzlu siyasal aktörlerden biri olan Hoca Sâdeddin'e destek verdiğini (2013: 316) söyler. Emine Fetvacı'nın bu değerlendirmeleri, Gazanfer Ağa'nın Yenipazarlı Vâlî'ye neden takriz yazdığı sorusunu cevaplandırır niteliktedir. Bu bağlamda, Gazanfer Ağa'nın Hoca Sâdeddin Efendi'nin kanalıyla Yenipazarlı Vâlî'nin sosyal ağında yer aldığını ve yazmış olduğu takrizle şaire destek verdiğini söyleyebiliriz. Ayrıca kudretli bir Babüssade ağası olan Gazanfer Ağa'nın Vâlî'ye yazmış olduğu bu takriz, Hoca Sâdeddin'le

kurduğu “siyasal müttefik”liğin “sanatsal müttefik”liğe evrilmesi olarak da okunabilir.

Takrizlerden yansıyan sosyal ağlar ve bu ağların edebiyat tarihine kaynaklık etmesi açısından üzerinde duracağımız bir diğer örnek Haşmet’in *Senedü’ş-Şu‘arâ*’sına takriz yazan kişilerin kimlikleridir. *Senedü’ş-Şu‘arâ*’ya manzum birer takriz yazan Koca Râgıb Paşa ve Çelebizâde Âsım Efendi’nin de aynı sosyal çevrenin içinde oldukları bilinmektedir. “Evini Fıtnat Hanım, Çelebizâde Âsım ve Haşmet gibi birçok önemli şair ve şahsiyetin toplandığı bir meclis hâline getir[en]” (Ali Fuat Bilkan, *XVIII. Yüzyıl Türk Edebiyatı* 2012: 142) Koca Râgıb Paşa sanatı destekleyen önemli devlet adamları arasında yer alır. Râgıb Paşa’nın yakın ilişki içinde olduğu Şeyhülislâm Âsım Efendi de yine sanata destek veren önemli bir hâmi olarak tanınmaktadır. Şeyhülislâmlık ve vakanüvislik görevlerinin yanı sıra 18. yüzyıl şairleri arasında yer alan Âsım Efendi, Haşmet’e yakınlığıyla bilinmektedir. Haşmet Divanında bulunan Çelebizâde Âsım Efendi’ye yazılmış dört nazire, ikili arasındaki sanatsal ilişkinin bir yansıması olarak görülebilir. Ayrıca Çelebizâde Âsım’ın divanında bulunmayan birtakım şiirlerinden Haşmet’in *Senedü’ş-Şu‘arâ*’sında yer alması (aktaran Osman Horata, *Has Bahçede Hazan Vakti* 2009: 137) yine ikili arasındaki ilişkinin farklı bir yansıması olmakla birlikte Çelebizâde Âsım Efendi’nin *Senedü’ş-Şu‘arâ*’ya takriz yazmasını da manidar kılmaktadır.

Ahmet Şâkir Divanına takriz yazan nakîbüleşrâf Mehmed ‘Atâullâh Efendi ve Mekke kadısı Münîb Efendi arasındaki ilişki de dikkate değerdir. Aynı zamanda şair olan söz konusu takriz yazarları arasında yakın bir ilişki söz konusudur. Öyle ki 1775 yılında müderris olarak göreve başlayan, daha sonra Sarây-ı Hümâyün hocası (şeyhü’l-muallimîn) olan Münîb Efendi, ‘Atâullâh Mehmed Efendi’ye de hocalık yapmıştır. Münîb Efendi, III. Selim’in tahttan indirilmesi olayında müsamahakâr davrandığı ileri sürülerek 1808’de Şeyhülislâm ‘Atâullâh Efendi ile birlikte İstanbul’dan uzaklaştırılmıştır. Kabirleri dahi yan yana olan (Özel, “Ayıntâbî, Mehmed Münîb”, *DİA*, 1991: 245) ‘Ata’ullâh ve Münîb Efendi takriz yazımında da bu birlikteliklerini sürdürmüşlerdir. Nitekim Ahmet Şâkir Paşa Divanının yanı sıra ikilinin Mütercim Âsım’ın *Burhân-ı Kâtî*’sına da takriz yazdıkları görülür. ‘Atâullâh ve Münîb Efendi’nin takriz vadisinde kalem oynatmaları edebi gelenekte de birlikte hareket ettiklerinin bir göstergesi olarak okunabilir. Birbirleriyle yakın ilişkide bulunan ve aynı siyasi duruşa sahip olan Münîb ve ‘Atâullâh Efendi’nin yazdıkları

takrizlerle Ahmet Şâkir Paşa ve Mütercim Âsım'a destek vermeleri takriz taraflarının belirli bir sosyal ağın içinde olduklarını düşünmemize olanak sağlar.

Bu bağlamda değerlendirebileceğimiz diğer örnek Osman Nevres Divanında karşımıza çıkmaktadır. Nevres Divanının sonuna mensur bir takriz yazan Ziya Paşa, söz konusu takrizinde eserin basılma sürecine dair birtakım bilgiler verir. Ziya Paşa'nın bir nevi Tanzimatçı dikkatiyle kaleme aldığı bu takrizde, Yusuf Kâmil Paşa'dan söz edilir. Bilindiği üzere Yusuf Kâmil Paşa, Osman Nevres'in en önemli hamisidir. Aynı zamanda takriz yazarı olan Ziya Paşa'nın da Nevres'in yakın arkadaşı olduğu bilinmektedir. Bayram Ali Kaya *Osman Nevres Divanı* adlı kitabında bu üç ismin birbirleriyle olan ilişkilerini şu şekilde ortaya koyar:

[Nevres] 1873 yılı başında İstanbul'a gelir ve sıkıntısını çözebileceğine inandığı tek kişi olan Yusuf Kâmil Paşa'nın himayesine sığınır. [...] Yakın dostu olan Ziya Paşa'nın aracılığı ve Yusuf Kâmil Paşa'nın emriyle 1874 yılının Mayıs-Haziran ayında son görevi olan Zaptiye Nezareti Mektupçuluğuna tayin edilir. Nevres'in tayininde divanının neşredilmiş olmasının yanı sıra dokunaklı arzuhalinin de payı bulunduğu düşünülebilir.” (*Osman Nevres Divanı* 2007: 33-35)

Bu ifadeler şairin gerek mesleki gerekse sanat hayatında Ziya Paşa ve Yusuf Kâmil Paşa'nın ne derece önemli kimlikler olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Bayram Ali Kaya eserin basım sürecinde bu ikilinin oynadığı role şu ifadelerle dikkat çeker: “İçinde bulunduğu sıkıntılı duruma bir çare bulması için sığındığı Yusuf Kâmil Paşa'dan eserinin neşredilmesi hususunda da yardım isteyen şair, talebine olumlu bir karşılık alır. Nevres'in şiirlerinin hali gibi darmadağınık kalmasına gönlü razı olmayan Paşa, şairin divanına ait müsveddelerini ve sağa sola dağılmış şiirlerini toplayıp neşre hazırlaması için Ziya Paşa'yı teşvik eder ve basım masraflarını üstlenir” (*Osman Nevres Divanı* 2007: 47). Bu durum, eserin basılma sürecini takip etmemizi sağlayan bu takrizde Yusuf Kâmil Paşa'nın adının neden zikredildiğini açıklar niteliktedir. Diğer yandan, bu ilişkiler ağının takriz geleneğine yansımaları, takriz metinlerinin edebiyat tarihi ve biyografi yazımında önemli birer kaynak olarak görülebileceklerini bir kez daha ortaya koymaktadır.

Takriz metinlerinden yansıyan sosyal ağların takibinde şairlerin başka şair ve yazarlara yazdığı takrizler de önemli bir yerde durmaktadır. Bu bağlamda, takriz yazımıyla hangi şairin hangi şaire destek olduğu ve böylelikle takriz yazan ve kendisine takriz yazılan kişilerin edebi gelenekte kendilerini nasıl bir ağın içinde konumlandıklarını irdelemeye çalışalım.

Takriz geleneğinden yansıyan sosyal ağlar, Osmanlı sosyo-kültürel hayatı ve bu hayatın edebi gelenekteki temsilini tespit etmede önemli bir yerde durmaktadır. Sanat erbabı arasında kurulan bu sosyal ağların en önemli sağlayıcılarından biri, şüphesiz, meclis kültürüdür. Klâsik edebiyat geleneğinde edebi eserlerin üretim ve aktarımının sağlayan meclis kültürü, “saray hâs-bahçelerinde veya kasrlarda (köşk), özel halvette düzenlenen geleneksel işret meclisleri; şâir, mutrib, hânende, gûyende, rakkâs gibi sanatçıların hükümdar önünde kendilerini göstermek fırsatını elde ettikleri bir yarışma meydânı oluştur[muştur]” (İnalçık 2011: 196). Hâmiler ve himâye edilen sanat erbabının bir araya geldiği bu edebi muhitlerin oluşmasında, “Avrupa’da edebi mekteplerin ortaya çıkışında görüldüğü gibi bir fikir etrafından toplanma veya edebiyatta yeni bir akım yaratma gibi düşüncelerin tesiri olmamıştır” (İpekten 1996:254). “Padişah merâsim ve levâzımından (*Babürnâme* ve Tahmasb I, Tezkire) sayıl[an] (İnalçık 2011: 200) ve başta padişah sarayları, şehzade sancakları, paşa ve beylerin konakları olmakla birlikte dükkânlar, meyhaneler ve şairlerin toplanabileceği birtakım sosyal ortamlara yayılan bu meclisler klâsik disiplinin oluştuğu ve süreklilik kazandığı önemli merkezlerdir. Öyle ki bugün Klâsik şiiri yorumlamak ve şairleri yetiştiren disiplini değerlendirmek için meclis kültürünü mutlak surette göz önünde bulundurmamak gerekmektedir.

Meclis kültürünün yayıldığı önemli bir katman olan şair meclisleri edebi üretimi destekleyen en önemli etkenlerden biri olagelmıştır. Şairlerin birbirleriyle yarıştıkları ve adeta bir şiir akademisi olarak değerlendirilen bu meclisler, sosyal ilişkilerin kuvvetlenmesi ve edebi ekollerin yayılmasında da etkin bir rol oynamıştır. Meclis kültürünün edebi ve sanatsal üretimlerin her katmanına yansıyan etkisi takriz geleneğinde de kendisini gösterir. Bu bağlamda, birtakım takriz örnekleri üzerinden meclis kültürünün takriz geleneğine nasıl yansıdığını irdelemeye çalışalım.

Birri Mehmed Dede’nin *Bülbüliyye* mesnevisine yazılan takrizler bu bağlamda incelenmeye değerdir. Söz konusu mesnevîde Nâbî ve Seyyid Vehbî

tarafından yazılan birer takriz bulunur. Esrar Dede ²⁹⁶ Tezkiresinin “Birri” maddesinde yer alan şu ifadeler Birri Mehmed Dede’nin söz konusu şairlerle nasıl bir ilişkisi içerisinde olduğunu ortaya koyar:

Hatta bir zaman şâir-i meşhûr Sâbit Efendi Manisa’da hâkimü’ş-şer olduğu esnalarda Nâbî Efendi dahi bir takrîbiyle Manisa’ya varup her birisi yegâne-i rûzgâr geçinürken [...] Birri herbirlerinün nev-be-nev zuhûr u sünûh iden gazeliyyat-ı tâze-zemînlerine nezâyir-i bâlâlar söyleyip anlar dahi ‘Aziz-i merkûmun eş’âr-ı tâze-tarhına tanzîr iderek beynlerinde mübalağa ile germiyyet-i ülfet şu’le-gîr-i mecâlis-i ünsiyyet olup ve her birler ta’accüb gûne [...] diyü itiraf eyledükleri meşhûr ve el’an Sâbit ve Nâbî ve Vehbî Divanlarına nezâyir ü letayifleri mestûrdur. (Esrar Dede, *Tezkire-i Şu’arâ-yı Mevleviyye*, 2000: 61)

Bu ifadelerden öğrendiğimiz üzere Manisa’da Nâbî, Sâbit ve Vehbî gibi şairlerle -muhtemelen bir mecliste- bir araya gelen Birri, bu şairlerle birbirlerine nazire yazacak kadar yakın bir ilişki içerisinde bulunmuştur. Ayrıca Birri Mehmed Dede’nin Divanında “Sadef-i Cihânun Dürr-i Nâbî ve Kân-ı Zamânun Gevher-i Nâyâbî Hazret-i Nâbî Efendi Hakkında Keşîde-i Silk-i Nazm-ı Ahâlî-pesend Olan Terkib-i Bendir” başlığıyla Nâbî’ye yazılmış 11 bentlik bir terkib-i bendin yer alması (Erkul, *Manisalı Birri Mehmed Dede...*, 2000: 201) Birri’nin kendisine takriz yazan kişilerle sanatsal bir alışveriş içerisinde olduğunu göstermektedir.

Esrar Dede Tezkiresinin yanı sıra, *Sâlim Tezkiresi*’nde de bu isimlerin birbirleriyle olan ilişkilerine temas edilmiştir:

Mütercim-i mezkûr [...] Yusuf Nâbî Efendi ile âşinalık kesb eyleyip birbirlerine irsâl-i nâme ve kebûter-hâne-i hulûs u muvâlâtdan îsâl-i hamâme ederler idi. [...] Hüseyin Vehbi (Seyyid) Efendi cânibine dahi bazı hoş-ayende nazireler irsâl ve anlar da bunları nezâir ile istikbal ederler idi. (2005: 239)

²⁹⁶ *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye* adlı eseriyle tanınan mutasavvıf şair Esrar Dede (Mehmed) (öl. 1797).

Taraflar arasındaki bu ilişkinin Esrar Dede ve Sâlim Tezkirelerinde yer alması, Birrî'nin edebi hayatında söz konusu şairlerin somut bir etkinliğinin var olduğuna işaret etmektedir. Bu anekdotlar, aynı zamanda, Birrî'nin Nâbî, Sâbit ve Vehbî ile aynı meclisi paylaştığını ve söz konusu şairlerin takrizlerinin bu paylaşımın bir meyvesi olduğunu da düşündürmektedir. Nitekim Rasih Erkul, *Manisalı Birrî Mehmed Dede Hayatı, Eserleri, Edebi Şahsiyeti ve Divanı* adlı kitabında Birrî'nin söz konusu şairlerle paylaştığı bir meclisin varlığını şu ifadeleriyle ortaya koymuştur:

Dönemin önde gelen isimleri olarak yeni ve güzel gazeller yazan Sâbit ve Nâbî Efendilerin kendi şiirlerine nazire yazmanın mümkün olmadığını söylemeleri üzerine Birrî onların şiirlerine nazireler yazar. Birrî'nin şairliğini kabul eden Sâbit ve Nâbî, onu da meclislerine alırlar. Aynı dönem şairlerinden Seyyid Vehbî de mecliste bulunan diğer şairdir. Böylece Birrî ile özellikle Nâbî ve Seyyid Vehbî arasında bir âşinâlık doğar. Birrî Divânındaki: Meclîs-i Sâbit Efendide olundu isbât/Hüner-i tab'ımız bahtumuz ikbâldedür, beyitiyle bu durum ifade edilmiş olmalıdır. (2000: 7)

Bu ifadeler, Birrî'nin mesnevisine takriz yazan kişilerin arasında somut bir sanatsal alışverişin olduğunu ve bu alışverişin belirli bir kültür meclisinde yürütüldüğünü açıkça göstermektedir. İşte Birrî'nin *Bülbüliyye* mesnevisinde yer alan takrizler de söz konusu bu sanatsal ilişkinin somut bir yansımasıdır. Bu takrizler, aynı zamanda, tıpkı tezkire kayıtları gibi söz konusu şairlerin birbirleriyle kurdukları sanatsal ilişkilerin takip edilebildiği farklı bir kaynak özelliği taşımaktadır.

Sâlim Tezkiresi'nde yer aldığı üzere, takriz yazarlarından Tabîb-i Sâni Ahmed Efendi'nin de yine Birrî'nin yakın çevresinde olduğu ve onun eğitimde önemli rol oynadığı bilinmektedir. *Sâlim Tezkiresi*'nde yer alan, "Mütercim-i mezkûr diyâr-ı Magnisa'da vâki Sultan Câmi-i şerifinin darü'ş-şifasında tabîb-i sâni olan Ahmed Efendi-nam hâzıkdan 'ulûm-ı nâfi'ayı ahz u kıra'at ve vâdi-i ma'arifde hayli maharet kesb eylemiş idi" (2005: 239) şeklindeki değerlendirmeleri taraflar arasında somut bir ilişki olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Meclis kültürü bağlamında değerlendirebileceğimiz bir diğer ilişkiler ağını Üsküdarlı Hakkı Bey Divanına yazılan takrizler üzerinden takip edebilmemiz mümkündür. Hakkı Bey Divanına Yenişehirli Avnî Bey ile Eşref Paşa birer takriz yazmıştır. Her üçü de Encümen-i Şu'arâ şairi olan bu isimlerin birbirlerine takriz yazma girişimleri, kendilerini konumlandıkları bir sosyal ağın yansıması olarak okunabilir. Öyle ki, aynı edebi zevki paylaşan bu kimlikleri Encümen meclislerinde bir araya getiren sebeplerin takriz geleneğine de yansımış olduğu düşünülebilir. Söz konusu isimlerin takriz metinlerinde sanat sergilemeleri ve birtakım değerlendirmeler ortaya koymaları, edebi ekollerinin takibinde takriz geleneğinin belirli bir işlev üstlendiğini düşünmemize imkan sağlar. Bu durum, takrizlerin yalnızca müelliflerin taciziyle “kerhen” yazılmış metinler olmadığını, aksine bu yazım türünün belirli bir ekole eklenilen sanat ehli için çeşitli düzlemlerde işlevselleştirilebileceğini göstermektedir.

Meclis kültürü ve takriz geleneği bağlamında üzerinde duracağımız son örnek, Âsâf Divanına yazılan takrizlerdir. İbnülemin Mahmud Kemal İnal Mahmud Celâleddin Paşa'nın çevresinde oluşan bir meclis kültürünün varlığına şu şekilde dikkat çeker: “Meclisi encümen-i şiir idi. Erbâb-ı şiir, o encümene devam eder ve encümende isbat-ı vücut ederdi. [...] Şair Üsküdarlı Talât ve Sâfi Beyler, encümenin âzâ-yı dâimesindendirler. Erbâb-ı kemâlden diğer zevat da müdavim idiler. Fudaladan Abdurrahman Süreyyâ Efendi ile Hüseyin Daniş Bey, Beylerin muallimlerindendirler” (*Son Asır Türk Şairleri* I 1930: 60). Paşa'nın etrafında oluşan bu entelektüel ortam Paşa'nın ekolünü takip edecek ve onun sanatına destek verecek kişiler yetiştirmiştir. Bu kişiler arasında Paşa'nın oğlu Prens Sabahattin'e hocalık yapmış olan Üsküdarlı Sâfi de yer alır. Bu bağlamda, Üsküdarlı Sâfi'nin Âsâf Divanına yazmış olduğu takriz, bu desteğin bir yansıması ve söz konusu meclisin bir üretimi olarak görülebilir.

Yukarıda sıraladığımız bu örnekler, yansıttıkları ilişkiler ağıyla takriz metinlerinin edebiyat tarihi ve biyografi yazımında önemli bir yerde durduklarını açıkça göstermektedir. Aynı zamanda bu örnekler, edebiyat tarihi araştırmalarında takriz geleneğinin ana metne ulaşmada önemli bir basamak olduklarına da işaret etmektedir.

3. Takrizlerin Dürüstlüğü

“Blurbs (Taqriz) From Fourteenth-Century Egypt” başlıklı makalesinde Arap edebiyatında takriz geleneğinin özelliklerini ve günümüzde söz konusu geleneğin nasıl bir dönüşüme uğradığını irdeleyen Franz Rosenthal takriz metinleri ile tavsiye mektupları arasında bir ilişki kurar. Tavsiye mektubu yazan ve yazılan kimseler arasındaki ilişkiyi irdeleyen Rosenthal, bu tarz metinlerin dürüstlüğünü sorgular. Bu bağlamda Rosenthal, İbn Qayyim al-Jawziyah’ın *Badâ’iu’l-fawâ'id* adlı eserinde yer alan şu ifadelerle yer verir:

Bir öğrenci profesöründen (üstad, burada muhtemelen onun usta sanatkarı anlamına gelmektedir) kendisi için bir tavsiye mektubu yazmasını ve başarılarını olduğundan daha yüksek göstermesini ister. Profesör cevap verir: “Eğer bunu yapsaydım bu mektubun muhatapları sana hak ettiğinden daha fazla kredi vermiş kıt anlayışlı bir adam olduğumu düşünür ya da danışma mercii olarak dürüstlüğümden şüphe ederlerdi. Böylece her iki durumda da sen zararlı çıkardın. Çünkü bu durumda ben senin şahidim ve eğer bir şahidin yalanı ortaya çıkarsa, lehinde şahitlik yaptığı kişi de davasını kaybetmiş olurdu. (1981: 179)

Rosenthal’ın aktardığı bu anekdot takriz geleneğine dair birtakım ön kabullerin sıhhatini sorgulamamıza imkan sağlar. Öyle ki bu alıntı, takrizlerin yalnızca hatır için kaleme almadığını ve takriz yazarlarının -kendilerini riske atmamak adına- takriz yazdıkları kişilerin sanat yetilerini hesaba kattıklarına işaret eder. Rosenthal’ın aktardığı bu anekdot, yazdığı takrizle sanat ehline bir nevi kefillik yapan takriz yazarlarının bu metinleri salt övücü mahiyette ve kerhen yazmadıklarını düşünmemize olanak sağlar. Peki yukarıdaki alıntıda vurgulanan bu “dürüstlük” mefhumu, klasik Türk edebiyatı takriz geleneğinde nerede durmaktadır? Dahası takriz yazarlarının dürüstlüğünün sağlanmasını yapmak mümkün müdür?

Takrizlerden yansıyan ve bizim bir önceki bölümde izlerini sürmeye çalıştığımız ilişkiler ağı, takriz geleneğini edebiyat tarihi araştırmalarının önemli bir malzemesi haline getirmiştir. Söz konusu ilişkiler ağının sağlanmasını yapmak için takriz metinleri ve diğer kaynaklar üzerinde birtakım okumalar yapıldığında takrizlerden yansıyan bu ilişkilerin zaman zaman süreklilik arz etmediği gözlemlenir. Bu durumu birtakım örnekler üzerinden ortaya koymaya çalışalım.

Bu bağlamda, Ayıntablı Aynî ve Sahaflar Şeyhizâde Es‘ad Efendi arasındaki ilişkiye dikkat yöneltelim. Ayıntablı Aynî'nin *Sakinâme*'sine takriz yazan Sahaflar Şeyhizâde Es‘ad Efendi, takrizinde şairin sanatını ve hünerini yücelten bir söylem sergilemiştir. Sahaflar Şeyhizâde Es‘ad Efendi'nin aynı zamanda kendi divanında da yer verdiği bu takrizde Ayıntablı Aynî'nin sanatı şu şekilde değerlendirilir:

Ne ma‘nâ oldı Sâkînâme nâmı
Bulur anınla bezm-i dil nizâmı

Sezâdır ehl-i dil eylerse yekser
Lisânü'l-gayb Hâfız gibi ezber

Budur hem-şîve-i güftâr-ı Câmî
Füzûn itse nola sekr-i garâmı

Bu bir bustân-ı nevdîr kim Riyâzî
Alaydı şemmesin olurdu râzı
(SK Esad Efendi 1749, 7a)

Aynî'yi bu şekilde öven Es‘ad Efendi, *Bahçe-i Safâ-Endûz* adlı tezkiresinde ise tam tersi bir üslup takınır. Aynî'nin medreseden matrud ve meclis-i ulemâdan merdud olduğunu, saçını sakalını boyayıp fes giydiğini, mevki ve yaşına yakışmayan hareketlerde bulunduğunu (Koçu, *İstanbul Ansiklopedisi* 1958:1624) söyleyen Es‘ad Efendi şairi yerden yere vurur. Es‘ad Efendi'nin tezkiresinde yer alan hakaretvâri ifadeleri şöyledir:

[K]endiyi hâşâ gâh Celvetî ve gâh Nakşibendî ve geh Mevleviyyeye nisbet ve lisân-ı ‘asra uyup yârâna karışmak ve yatımlık emeliyle düzüp takrîz-i fakîrde îmâ olundugu vechile sifre-i meygededen nişân veren *Sâkînâme* nâm hurâfâtındaki revîş-i habâset kemâl-i hırs ve azına dâl ve muttasıf olduğu cehl-i mürekkeb tekâzâsıyla muhâveresi ve bir merkeb yüki kadar esfâr-ı eş‘ârını yanında gezdirerek hod-be-hod sitâyîş ile mecâlisde okuması mûris-i sudâ‘-i re’s ve bâdî-i istiskâl olu[r]. (Oğraş, *Bahçe-i Safâ-Endûz* 2001: 148)

Şairin döneminin sanat ehli içinde kendisine yer edinmek için farklı tarikatlere meylettğini söyleyen Sahaflar Şeyhizâde Es‘ad Efendi’nin Aynî’ye dair bu ağır sözleri takrizinde yer alan şu ifadelerle tamamen çelişmektedir:

Melâmiyyûn tarîki üzre gitmiş
Riyâ vâdisini mehcûr itmiş

Mizâc-ı rinde virmiş gâh tâbı
Müzeyyen eyleyüp bezm-i şarâbı

Ney-i kilki olup gâhice dem-sâz
Makamât-ı sarâyı itmiş efrâz

Karıştırmış hakîkâtle mecâzı
Çalup²⁹⁷خذ ما صفا âvâzı sâzı
(SK Esad Efendi 1749, 7a)

Bu örnekler Ayıntablı Aynî ve Sahaflar Şeyhizâde Es‘ad Efendi’nin arasında tekdüze seyretmeyen bir ilişkinin var olduğunu göstermektedir. Takriz manzumesi ve tezkire maddesinin içerdiği bu tezat söylem, aynı zamanda, sanat ehli arasındaki ilişkilerin belirli bir dinamiği olduğunu da ortaya koymaktadır. Bu bağlamda söz konusu takriz manzumesi, Ayıntablı Aynî ile Sahaflar Şeyhizâde Es‘ad Efendi arasındaki ilişkinin şeffaflaşması ve taraflara dair verilecek hükümlerin sağlam bir zeminde yapılandırılmasında önemli bir kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu bağlamda değerlendirebileceğimiz bir diğer örnek Safâyî ve Sâlim arasındaki ilişkide karşımıza çıkmaktadır. Sâlim, *Safâyî Tezkiresi*’ne manzumensur bir takriz yazmıştır. Tezkirede, “Fâzıl-ı cihân nihrîr-i zamân Şeyhü’l-İslâm müftî’l-enâm Mirzâ Mustafa Efendi hazretlerinin mahdûm-ı mükerrerleri olup hâlâ İstânbul kazâsı pâyesi i’tibârıyla mu’teber ü mükerrerrem olan Sâlim Mehmed Efendi hazretlerinin tahrîr buyurdıkları takrîz-i dil-nişindir” başlığıyla yer alan takrizde Sâlim tezkire yazarını şu şekilde övmüştür:

²⁹⁷ Hoşa gideni al (Arapça Atasözü)

[M]ürûr-ı a‘vâm ve te‘âkub-ı leyâli vü eyyâm ile ‘uhûd ba‘ide ve seneler cedîde oldukça be-herhâl tûl-ı âme tezkire-i sâbika sedd olup iktifa-yı masâdır-ı hâli ile ferâmuş-ı savâdır-ı sühandânân-ı mazi eylemek lâyük u sezâ olmadığından Safâyî-i üstâd-ı şîrin-reflâr işbu tar-ı ‘anberîn-evtâr ile masnu‘ olan tezkiretü’ş-şu‘arâ-yı san‘at-şi‘ârı ve ²⁹⁸ واما للغاتهن حبسن فى الاقفاص ma‘nâsına kafes-i tûtîyân-ı hoş-güftârân-ı şu‘arâ-yı zamân eylediğinden her bir şâ‘ir-i mâhirin gûy-ı dürr-i meknûn ve edâ-yı pür-mazmûnu ile âyîne-i cemâl-i kâlde sûret-i ra‘nâ-yı nükte-i mısra‘-ı ²⁹⁹ دوحة سجع طيرها موزون endâhte-i verâ-yı hayât eylemekden evlâter ü ziyâd olduğu cây-ı isti‘dâd değildir.

(MYK Thr 771,1)

Bu ifadeleriyle Safâyî’yi tezkiresiyle övgüye layık gören Sâlim Efendi kendi tezkiresinin “Safâyî” maddesinde tam tersi bir tavır takınarak kişiliği, cahilliği, yeterli tahsilinin olmayışı, imlayı ve edebiyatı bilmemesi, tezkiresinin tertibinin yanlışlığı, şairler hakkında yanlış bilgi verdiği ve hatta kasıtlı olarak şairler hakkında çirkin şeyler yazdığı için Safâyî’yi ağır bir şekilde eleştirmiştir (İnce, *Tezkiretü’ş-Şu‘arâ* 2005: 13)³⁰¹. Bu eleştirilerden birini *Sâlim Tezkiresi*’nde yer alan “Râşid” maddesinde şu şekilde görmekteyiz:

Zamânımızda tertîb-i tezkiretü’ş-şu‘arâ eyleyen Safâyî-nâm nâ-safvet fark-ı âhâd-ı ricâlû’l-kemâle kudreti olmadığından böyle zât-ı kemâl-ittisâfin tercemesin sebt ü tastîr ve rûz-nâmçe-i hallerin zabt u tahrîr eylediği mahalde deşt-i pehnâ-yı sühanda ma‘kad makûlesi olan Kıyâmî-nâm erbâb-ı kemâl kemâl-düşmen bir nâ-şâyân-sühanın hevâyî suyunda bunların bazı gazellerine ictirâ eylediği tezyîfi tahrîr

²⁹⁸ Kuşlar da çeşit çeşittir, uçmaktadırlar. Onların dilinde kafeslerde hapsolmek vardır.

²⁹⁹ Bir secî bahçesidir, kuşları da bir düzen içindedir.

³⁰⁰ Zamanın bitiminde daha zaman var. Ve (bu) tezkire içinde kabiliyetli kişiler var.

³⁰¹ Adnan İnce tarafından yayıma hazırlanan *Tezkiretü’ş-Şu‘arâ*’nın önsözünde Sâlim’in Safâyî’ye yönelttiği eleştirilere dair detaylı bilgi verilmiştir. bkz. Sayfa 13.

ve bu misilli cerîdeler mecmû‘â-ı edeb ü ‘irfân olacak iken bilâ-mûcib bu gûne türrehâtı sebk u tahrîr eylemek mücerred kendinin hamâkatına ve tab‘-ı matbû‘unun belâhatine haml olunu[r]. (İnce, *Tezkiretü ‘ş-Şu‘arâ* 2005: 321)

Her ikisi de Sâlim’in kaleminden çıkmış olan, ancak tamamen birbirinin zıttı bir söylem barındıran bu ifadeler, şair ve yazarlar üzerine yapılacak araştırma ve değerlendirmelerde edebiyat tarihine kaynaklık eden her türden malzemenin tek taraflı okunmaması ve bu malzemenin farklı birincil kaynaklarla desteklenmesi gerektiğini açıkça göstermektedir.

Bu açıdan değerlendirebileceğimiz diğer bir örnek, Mütercim Âsım ve ona takriz yazan Şeyhülislâm ‘Atâullâh ve Münîb Efendi arasındaki ilişkidir. *Burhân-ı Kâtu*’ya takriz yazan söz konusu kişiler bu takrizlerinde övücü bir söylem takınmış ve sözlük yazarını yüceltmişlerdir. Tevfik Sütçü, “Türkçe Sözlükçülük Tarihinde Mütercim Âsım ve Kamus Tercümesi” başlıklı makalesinde taraflar arasındaki ilişkinin farklı bir boyutunu şu şekilde temas eder:

[Mütercim Âsım], *Burhân-ı Kâtu*’ı Türkçeye tercümeğe başlamış, bu işi altı yılda bitirerek esere padişah III. Selim’e sunmuştur. Bu çalışmasından dolayı padişahın gösterdiği teveccüh ve yakın ilgiyi zamanının şeyhüislamı Şerifzâde ‘Atâullâh Efendi çekememiş, padişahın Âsım’a maaş bağlaması ile ilgili olan emrini işlemez hale getirmiştir. Ne ilgi çekicidir ki, *Burhân-ı Kâtu* ‘Tercümesi’nin başında ‘Atâullâh Efendi’nin ve onun hocası Antepli Münîb Efendi’nin takrizleri bulunmaktadır. Bu durum üzerine Âsım, daha sonra yazacağı Âsım Tarihi’nde her ikisi için de ağır sözler yazmıştır. (2012: 545-546)

Yukarıda sıraladığımız bu örnekler, takriz metinlerinin bütünlüklü bir edebiyat tarihi yazımında yoruma açık birçok boşluğu doldurabilecek niteliğe sahip olduklarını açıkça ortaya koymaktadır. Bu örnekler, aynı zamanda, edebiyat tarihi araştırma ve eleştirisinde takriz metinlerinin bugünün araştırmacılarına farklı bir perspektif sunabileceğini de göstermektedir.

4. Eser Üretimi ve Takriz Geleneği

“Matbaacılığın yaygınlaşıp basma kitabın bereketlendiği 19. yüzyılın son çeyreğine kadar Osmanlılar kitabı el sanatlarının bir bileşkesi olarak görmüşlerdi. Yalnızca okumakla yetinilmeyen, yazılarının, tezhiplerinin, minyatürlerinin, cildinin güzelliğiyle görsel önem ve estetik değer taşıyan bir nesne olarak algıla[nan]” (Kabacalı, *Başlangıçtan Günümüze Türkiye’de Matbaa, Basın ve Yayın* 2000:5) kitaplar Osmanlılarda belirli kurallar çerçevesinde üretilirdi. Geleneksel bakış açısı ve estetik anlayışla şekillenen bu kurallar, yazarın kaleminden çıkan her bir eserin muhatabına ulaşma sürecinde belirli ritüellerin uygulanmasını da beraberinde getirmiştir. Müstensihler tarafından kopya edilen her eser için kağıdından divitine, cildinden süslemelerine kadar nelerin kullanılacağı önceden belirlenmiş olan bu gelenek, matbaanın kullanımına kadar ve hatta matbaa sürecinde de sistemli bir şekilde devam etmiştir.

Osmanlı döneminde kitapları “birer statü eşyası olarak gör[en]” (Fetvacı, 2013: 86) birtakım elit zümrelerin eser edinme ve koleksiyon sahibi olma merakları kitap çoğaltım faaliyetlerinin hız kazanmasına ve bu zümreler etrafında bir kitap kültürünün oluşmasına olanak sağlamıştır. “Vezirler, defterdarlar, nişancılar ve devletin muhtelif eyaletlerindeki diğer kademelerdeki bürokrat ve kâtipler, beylerbeyiler, sancakbeyleri ve eyaletlerdeki diğer görevliler Osmanlılarda okur yazar zümrenin belli başlıları olarak sahafların müşterileri arasında yerlerini al[mış]” (Erünsal, *Osmanlılarda Sahaflık ve Sahaflar* 2013: 148) ve böylelikle kitap üretimi ve kültürünün süreklilik kazanmasına olanak sağlamışlardır.

Osmanlı topraklarında oldukça geç bir dönemde faaliyete geçen basım-yayım faaliyetleri içerisinde takriz geleneğinin hatırı sayılır bir yeri vardır. Nitekim Osmanlıların ilk basılı eseri olan *Vankulu Lügati*’nde (1729) 16 seçkin kişinin³⁰² Arapça takrizlerine yer verilmesi bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. Farablı bir Türk bilgini olan İsmail el-Cevheri’nin telif ettiği *Tâcü’l-lûga ve Sihhatü’l-Arabiyye*

³⁰²Vankulu lüğatinde yer alan 16 takrîzin başlıkları ve yazarlarının adları şöyledir:

Takrîz-i Hazret-i şeyhü’l-islâm, Takrîz-i Dâmâd-zâde Efendi Sadr-ı Rûm-ı Sâbık Takrîz-i Mirzâzâde Efendi Sadr-ı Rûm-ı Sâbık, Takrîz-i Abdullâh Efendi Sadr-ı Rûm-ı Sâbık, Takrîz-i Feyzullâh Efendi Sadr-ı Rûm-ı Sâbık, Takrîz es-seyyid Muhammed Efendi Sadr-ı Rûm-ı Hâlâ, Takrîz-i Sâlih Efendi Sadr-ı Anadolu-ı Sâbık, Takrîz-i Dürrî Efendi Sadr-ı Anadolu-ı Sâbık, Takrîz-i Mustafa Efendi Sadr-ı Anadolu-ı Sâbık, Takrîz-i Sâlim Efendi Kâzî-i İstanbul-ı Sâbık, Takrîz-i İshak Efendi Kâzî-i İstanbul-ı Sâbık, Takrîz-i Abdurrahman Efendi İmâm-ı Şehriyâri-i Hâlâ ve Kâzî-i İstanbul-ı Sâbık, Takrîz-i Şeyh-zâde Mehmed Efendi Kâzî-i İstanbul-ı Sâbık, Takrîz-i es-seyyid Zeyne’l-’abidin Efendi Nakibü’l-’eşrâf-ı Hâlâ, Takrîz-i Zülali Efendi Kazı-i İstanbul-i Hâlâ, Takrîz-i İshak-zâde Efendi Kâzî-i İstanbul-ı Sâbık (Vankulu Lügati, Harvard University Islamic Heritage <http://pds.lib.harvard.edu/pds/temp/async/13358839-1-711.pdf> 27.02.2013).

adlı sözlüğün Arapçadan Türkçeye tercümesi olan *Vankulu Lügati* Osmanlı kültür hayatında başucu kitabı olarak addedilmiş ve birçok defa basımı yapılmıştır (Çelik-Sırma, Türkçenin İlk Matbu Eseri: *Vankulu Lügati*.³⁰³) Ulemânın büyük ihtiyaç duyduğu ve döneminin standartlarına göre ucuz olmayan bir fiyatla satışa çıkan ve bütün nüshaları satılan (Erünsal, *Osmanlılarda Sahafılık ve Sahaflar* 2013: 190) *Vankulu Lügati*'nin ilk baskısında bulunan bu takrizler, yazarlarının kimlikleri dikkate alınarak hiyerarşik bir düzenle sıralanmıştır. Matbu olarak ilk kez piyasaya sürülen *Vankulu Lügati*'nin ilk baskısında karşımıza çıkan bu takrizler, yazarının doğru okur kitlesine ulaşma ve iltifat görme kaygılarını açık bir şekilde yansıtmaktadır.

Bu bağlamda değerlendirebileceğimiz bir diğer örnek, Rusçuklu Ali Fethî'nin Arapçadan Türkçeye tercüme ettiği *Tabakâtü'l-Arz*³⁰⁴ adlı eseridir. 1853 yılında basılan ve ilk Türkçe jeoloji kitabı olan eserin başında, Ahmet Cevdet Paşa da dahil olmak üzere döneminin birtakım üst düzey bürokrat ve entelektüelleri tarafından yazılmış takrizler bulunmaktadır³⁰⁵. Bu eserlere eklenen takriz metinleri, belirli bir önem arz eden ve "ilk" olma özelliği gösteren eserlerin piyasaya sürülmesinde büyük isimlerin tescillerine ihtiyaç duyulduğunu açıkça göstermektedir. *Tabakâtü'l-Arz* ve *Vankulu Lügati*'nde karşımıza çıkan takriz örnekleri, aynı zamanda, matbaayla birlikte hızlanan bu üretim faaliyetlerine gelinceye kadar yerleşmiş ve kuralları oturmuş bir takriz geleneğinin olduğunu ve bu geleneğin kitap kültüründe önemli bir yerde durduğunu da ortaya koymaktadır.

Takriz geleneğine atfedilen değer ve bu geleneğin Osmanlı edebiyatında gösterdiği seyir, elit yönetici ve ulema sınıfının ortaya çıkışıyla da doğrudan ilişkilendirilebilir niteliktedir. Nitekim "zengin bir ulemâ sınıfının ortaya çıkışıyla

³⁰³Çelik, Recep-Ekrem Sırma, "Türkçenin İlk Matbu Eseri: *Vankulu Lügati*"

<http://www.tded.org.tr/bpi.asp?caid=354&cid=2518&spec=auth>

³⁰⁴ Bu kitap, Nérée Boubée tarafından 1833'te Paris'te, *Géologie Populaire à la Portée de Tout le Monde Appliquée à l'Agriculture et à l'Industrie (Tarım ve Sanayiye Uygulamalı, Herkesin Ulaşabileceği Popüler Jeoloji)* adlı ile yayımlanmış olan ve yukarıda sözünü ettiğimiz minik popüler kitabının çevirisidir. Çeviri, doğrudan Fransızcadan değil, Mısır kaynaklı bir Arapça tercümeden yapılmıştır. Türkçe çeviriyi yapan Rusçuklu es-Seyd Mehmed Ali Fethî Efendi'dir ve bu çalışmasına *İlm-i Tabakâtü'l-Arz (Yer Tabakalarının Bilimi)* adını vermiştir (A. M. Celal Şengör, 'Osmanlı'nın İlk Jeoloji Kitabı ve Osmanlı'da Jeolojinin Durumu Hakkında Öğrettikleri' *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* XI/1-2 (2009-10), 124).

³⁰⁵ Takriz yazarlarının isimleri şöyledir: Sadr-ı esbak Âli Paşa, Serasker Mehmed Paşa, Hâl-i Vidin Vâlisi Sami Paşa, Meclis-i Vâlâ âzâsından Yusuf Kâmil Paşa, Sudûr-ı izâmdan ve Dâr-ı Şûrâyı Askerî ve Meclis-i Maarif âzâsından Rüşdî Efendi, Hariciye Nâzırı Mehmed Fuad Efendi, Mekâtib-i Umûmiye Nâzırı Kemâl Efendi, Meclis-i Maarif âzâsından Subhi Bey, Müttehizân-ı Müderrisîn-i Kiram ve Meclis-i Maarif ve Encümen-i Dâniş âzâsından Ahmed Cevdet Efendi. (Celal Şengör, 'Osmanlı'nın İlk Jeoloji Kitabı...', 2009: 33-37). Takriz yazarlarına ait detaylı bilgi Şengör'in söz konusu makalesinde yer almaktadır.

çeşitli İslâmî konulardaki klasik eserlere talebi[n] art[ması] ve İstanbul sahaflarına İslâm dünyasının kültür merkezlerinden bir kitap akışı[nın]’ (Erünsal, *Osmanlılarda Sahaflık ve Sahaflar* 2013: 140) olması 17. ve 18. yüzyıllarda kitap piyasası ve üretim faaliyetlerini önemli ölçüde etkilemiştir. Eser üretiminin arttığı ve “her köşebaşında bir şaire” rastlanılan bu yüzyıllar, klasik Türk edebiyatında sanatsal rekabetin de hat safhada olduğu dönemlerdir. Bu dönemlerde takriz yazımında da büyük bir patlama görülür. Özellikle matbaanın kullanımıyla daha pragmatik bir düzlemde üretilen takdim ve tanıtım faaliyetleri, takrizlere tüketim algısı temelli bir işlev yüklemiştir. Zaman zaman, takriz yazan ve kendisine takriz yazılan kişilerin sanatsal kaygıları ve statü arayışlarını dahi ikinci planda bırakan bu faaliyetler, eserlerin takdiminde “tescil”den ziyade “reklam”ın öncellenmesini de gerekli kılmıştır. Bu öncelik 18. ve 19. yüzyılda sayılarında dikkate değer bir artış görülen takriz geleneğinin üretilme amaçlarının temelini oluşturur.

Takriz geleneğinin bu derece bereketlenmesi ve bir tür reklam aracı haline gelmesinin bir başka sebebi de kitaba biçilen değerın artmış olmasıdır. Özellikle “[18. yüzyılın] ikinci yarısının sonlarında kuruşla değerlendirilmeye başlanan kitapların fiyatlarında başlayan artış, [19. yüzyılın] ilk çeyreğinde hızlanmış ve buna paralel olarak kitap fiyatlarında da önemli artışlar ol[muştur]. Dinî ilimlerle ilgili ana kaynakların yanında tarihî ve edebi eserlerin fiyatlarında da artışlar meydana gelmesi” (Erünsal, *Osmanlılarda Sahaflık ve Sahaflar*, 2013: 178) rekabetin artmasını sağlamıştır. Tüm bu gelişmeler, bir önceki yüzyıllara göre daha kalabalık ve hareketli bir edebi ortamın içinde sivrilmeye çalışan sanat ehlinin “aferin”e daha çok ihtiyaç duymasına ve dolayısıyla takrizlerin bereketlenmesine sebep olmuştur, diyebiliriz.

Matbaayla birlikte kitap piyasasının kazandığı bu hareketlilik takriz metinlerinin kurgu ve söylemlerinin çeşitlenmesine de olanak sağlamıştır. Matbaanın kullanım süreciyle birlikte takriz yazarlarının “hüner otoritesi” olmaktan öte eserlerin derleyicisi olarak karşımıza çıkması bu çeşitliliğin bir göstergesidir. Bu dönem takrizlerinin adeta “yayımcının notu” şeklinde bir içerik göstermektedir. Bu bağlamda Osman Nevres Divanında yer alan mensur takriz anılmaya değerdir.

Ziya Paşa tarafından yazılan ve divanda “İcrâ Cem’iyyeti Re’îsi Sâbık Sa’adetli Ziyâ Beg Efendi Hazretlerinin İşbu Dîvân-ı Belâgat-‘Unvânın Tab‘ u Temsîline Dâ’ir Nesr-i Murassa’ Yolunda Kaleme Aldığı Takrizdir” başlığıyla yer

alan takriz adeta bir tür “yayımcının notu” niteliğindedir. Eserin tertip ve basım sürecine dair bilgiler içeren söz konusu takriz şu şekildedir:

Âsâr-ı ber-güzîdesinin misâl-i hâtır-ı efles târ târ ve eş‘âr-ı pesendidesinin çü hâl-i şâ‘ir-i Nevres târ-mâr kalmasına nakkâd-ı kâmil vekkâd-ı fâzıl fâhr-ı efâzıl mihr-i fevâzıl ya‘ni Re‘îs-i Şûrâ-yı Devlet übbühetlü devletlü Yusuf Kâmil Paşa hazretleri râzı ve kâ‘il olmamağla ol mecmâ‘-ı kemâlâtın fermanıyla cem‘ ü tertîb ve ol menbâ‘-ı ‘inâyâtın ihsanıyla tab‘ u tebvîb kılındı. Hattâ o fâzıl-ı zamâne-i dîvân-güzâr bu vesîle ile kevkebe-i ‘âleme ‘alem-i rüçhân ve hakkâ bu kâmil-i yegâne-i ihsân-şî‘âr şu cemîle ile debdebe-i Hâtem’e rakam-ı butlân çekdi. Revâdır ki ashâb-ı ma‘rifet ü kemâl o fâzıl-ı bî-misâlin dîvânını bi’t-tefekkür ‘avâtıf u nevâl bu kâmil-i bî-hemâlin ihsânını bi’t-tahattur du‘âsını tezkâr edeler.

Divanın basım serüvenini detaylarla özetleyen bu ifadeler basım-yayım mantalitesinin takriz geleneğine nasıl yansıdığını göstermesi açısından dikkate değerdir. Ayrıca bu örnek, takriz yazarının “öväcü” misyonunun adeta bir “yayımcı dikkatine” evrildiğini gözlemlememize de olanak sağlamaktadır.

Ferîde Hanım Divanına, divanı tertip eden torunu Raif Efendi’nin ve Üsküdarlı Hakkı Bey Divanına divanın derleyicisi olan Bursalı Eşref Bey’in birer takriz yazması da bu bağlamda değerlendirilebilecek diğer örneklerdir.

Takriz geleneğini, eserlerin üretim sürecinin bir aşaması olarak da değerlendirmemiz mümkündür. Chase F. Robinson, *Islamic Historiography* adlı kitabının “Finishing Histories” başlıklı alt bölümünde birtakım tarih kitaplarının kısım kısım tamamlandığını ve bu kitaplarda sonradan tamamlanmak üzere birtakım boşluklar bulunduğuna değinir. Bir tarih kitabının yazım ve tamamlanma sürecinde takrizleri bu boşlukların tamamlayıcılarından biri olarak gören Robinson, takrizleri doğrudan bu üretim sürecinin bir parçası olarak değerlendirir. İslami yazarların bu “promosyon” etkinliğine yabancı olmadıklarına dikkat çeken Robinson (*Islamic Historiography* 2003: 185-186) takriz yazımının eserlerin arka kapağında bulunan bugünkü tanıtım yazılarından farklı olmadığına da değinir. Bu bağlamda düşünüldüğünde, yazdığı takrizle eserin takdimini yapan takriz yazarlarının, aynı zamanda esere son noktayı koyan kişiler olduğunu da söylememiz mümkündür. Her

ne kadar takrizlerin kaleme alınma tarihlerini tam olarak bilemiyorsak da eser üretim sürecinde bu metinleri muhataba sunulmadan önceki son aşama olarak görmemiz mümkündür. Özellikle Tanzimat döneminde eserin konusuyla büyük ölçüde paralellik gösteren takrizlerin eserin bir tamamlayıcısı olarak görüldüğünü ve takriz yazarının eserdeki birtakım muhtemel “boşluk”ları takrizinde yer verdiği düşüncelerle doldurmaya çalıştığını söyleyebiliriz. Tüm bunlarla birlikte, takriz geleneğini bir eseri vücuda getiren her türden birikim, kültür, üretim ve tecrübenin bir yansıması olarak değerlendirmemiz mümkündür.

SONUÇ

Klasik Türk edebiyatı takriz geleneğini inceleyen bu çalışmanın en önemli hedefi takrizlerin nasıl bir gelenek oluşturduğunu ortaya koymaktır. Bu hedef bizi, takriz metnlerinin peşine düşmeye sevk etmiştir. Bu çalışmada, derlenen takriz metinlerine dair birtakım soru ve sorunsallar ortaya konulmuş ve böylelikle takriz metinleri farklı perspektiflerden irdelenmeye çalışılmıştır. Bu çalışmanın iskeletini oluşturan ve takriz metinlerine yaklaşımımızı sistematikleştiren söz konusu soru ve sorunsallar, tezin birçok alt bölümünde tartışmaya açılmış ve takriz geleneğinin bütünlüklü bir resminin ortaya konulmasında bize önemli çıkış noktaları sunmuştur.

Çalışmanın dört farklı bölümünde müstakil başlıklar altında yürütülen çeşitli tartışmalar, takriz geleneğine dair birtakım değerlendirme ve sonuçlara ulaşmamıza imkan sağlamıştır. Bu noktada, çalışmanın söz konusu bölümlerine dikkat yöneltmek ve bu bölümlerde ortaya konulan değerlendirme ve sonuçlara temas etmek uygun olacaktır.

“Arap, Fars ve Türk Edebiyatlarında Takriz” ana başlığını taşıyan “Birinci Bölüm” üç alt başlıktan oluşmaktadır. Bu bölümün, “Sözlük ve Ansiklopedi Maddelerinde Takriz Kavramının İzlerini Sürmek” başlıklı alt bölümünde takrize dair yapılan tanım ve değerlendirmeler ortaya konulmuştur. Takriz geleneği üzerine belirli bir fikir sahibi olmamıza imkan sağlayan söz konusu tanım ve değerlendirmelerin, malesef, klasik Türk edebiyatı takriz geleneğini tanımlamada yeterli olmadıkları görülmüştür. Bu bağlamda, klasik Türk edebiyatında bütünlüklü bir takriz tanımının ancak takriz metinlerinden hareketle ortaya konulabileceği görüşüne varılmıştır. Bu görüşler ışığında, takriz metinlerine yakın okumalar yapılmış ve tezin farklı bölümlerinde takrizlere dair birtakım tespitler ortaya konulmuştur. Bu bölümü takip eden “Arap ve Fars Edebiyatlarında Takriz Geleneği” başlıklı bölümde takrizlerin bu edebiyatlarda nasıl bir gelenek oluşturduğu tartışılmıştır. Bu tartışmalar bağlamında, Arap ve Fars edebiyatlarında yerleşmiş bir takriz geleneğinin var olduğu ve bu geleneğin en genel anlamda “öväcü” nitelik taşıdığı görülmüştür. Bu nitelik, aynı zamanda, Arap, Fars ve Türk edebiyatlarındaki takrizleri aynı geleneğe eklememize de imkan sağlamıştır. Bu bölümün “Türk Edebiyatında Takriz” başlıklı alt bölümünde ise takriz yazımının Türk edebiyatında ne kadar eskiye götürebileceği ve süregelen bir gelenek oluşturup oluşturmadığı

sorgulanmıştır. Bu bağlamda, İslami dönem Türk edebiyatının ilk mahsullerinde yerleşmiş bir gelenek olarak karşımıza çıkan, klasik Türk edebiyatının estetik çemberinden geçerek incelik kazanan, Tanzimat dönemi düşünce ve fikir hareketleriyle yeniden şekillenen ve nihayetinde bugün kitapların arka kapaklarından geniş bir okur kitlesine seslenen takriz metinlerinin edebiyat geleneğinin önemli bir parçası olduğu görüşüne varılmıştır.

“Klasik Türk Edebiyatında Takriz Geleneği” ana başlığını taşıyan “İkinci Bölüm”de, takriz geleneğinin ne gibi özellikler gösterdiği ve nasıl bir mantalite üzerine kurulduğu ortaya konulmuştur. Bu bölümün, “Takrizlerin Şekil Özellikleri Nelerdir?”, “Takrizler Edebi Eserin Neresinde Yer Alır?”, “Takrizler Hangi Eserlere Yazılır?”, “Takriz Niçin Yaz[dır]ılır?” şeklindeki alt bölümlerinde klasik Türk edebiyatı takriz geleneğinin genel bir fotoğrafı çekilmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda bu bölümde, takriz yazan ve kendisine takriz yazılan kişiler arasındaki ilişkilere dikkat yöneltilmiş ve takriz geleneğinin vücuda getirilmesinde bu ilişkilerin büyük bir öneme sahip olduğu tespit edilmiştir.

“Bir Yazım Türü Olarak klasik Türk Edebiyatında Takriz” ana başlığını taşıyan “Üçüncü Bölüm”ün, “Takrizlerin Edebiyat Tarihi ve Tezkirelerdeki Konumu”, “Takrîz-gûne” Söylemlerin ‘Makâm-ı Takrîz’e Ulaşması: Klasik Türk Edebiyatında Takrizlerin Adlandırılması”, “Takrizler ve Gelenek”, “Takrizlerin Edebi-Estetik Değerleri” ve “Farklı Dilli (Arapça-Farsça) Takrizler” başlıklı alt bölümlerinde, takriz geleneğinin Klasik edebiyatta nasıl algılandığı, yazım türleri içerisinde nerede durduğu ve edebi-estetik değerleri ortaya konulmuştur. Bu bölümde Klasik geleneğin birçok kodunu barındıran, bir edebi üretim olarak edebiyat tarihlerinde kendisine yer bulan ve zaman zaman farklı edebi türlerle ilişkilendirilebilen takrizlerin bir yazım türü/pratiği olarak Klasik edebiyat geleneğinin önemli bir parçası olduğu sonucuna varılmıştır. Bunun yanı sıra tarih, dibace, mektup, medhiye, sergüzeştname, lügaz gibi farklı türlerle gösterdikleri benzerlikler sonucunda, takriz geleneğinin işlevsel bir yazım türü olduğu görüşüne varılmış ve bu geleneğin takriz yazarlarının tasarrufları ölçüsünde melez bir yazım türü özelliği gösterdiği tespit edilmiştir.

“Klasik Türk Edebiyatında Takrizlerin İşlevi” ana başlığını taşıyan “Dördüncü Bölüm”de edebiyat tarihi araştırma ve eleştirisinde takriz geleneğinin nasıl bir işlev üstlendiği/üstlenebileceği sorgulanmıştır. Bu bağlamda, “Edebiyat Tarihi Yazımında Bir Kaynak Olarak Takriz Metinleri”, “Biyografi Yazımının Satır

Araları: Takrizlerden Yansıyan Sosyal Ağlar”, “Madalyonun Diğer Yüzü: Takrizlerin Dürüstlüğü”, “Eser Üretimi ve Takriz Geleneği” başlıklı alt bölümlerde yürütülen tartışmalar sonucunda, takrizlerin edebiyat tarihi araştırmalarında önemli kaynaklardan biri olduğu görüşüne varılmıştır. Aynı zamanda, takriz yazan ve kendisine takriz yazılan kişiler arasındaki ilişkilerin belirli bir dinamiğinin olduğu tespit edilmiş ve bu dinamiğin bütünlüklü bir edebiyat tarihi yazımında önemli bir işlev üstlenebileceği ortaya konulmuştur. Bunun yanı sıra, Osmanlı sosyo-kültürel hayatı ve bu hayatın edebi gelenekteki temsilini takip etmede takriz metinlerinden yansıyan sosyal ağların da önem taşıdığı görülmüştür. Ayrıca, hedeflenen doğru okur kitlesine ulaşma ve kitap üretim piyasasının nabzını tutmada takrizlerin etkin bir işlev üstlendiği tespit edilmiştir. Tüm bunlarla birlikte, bu bölümde, takriz metinlerinin -elbette eser, yazar ve bağlam da dikkate alınarak- müstakil birer belge/kaynak olarak değerlendirmeyi hakettikleri sonucuna varılmıştır.

Yukarıda yürütülen tartışmaların yanı sıra, takriz geleneğinde birtakım sıradışı örneklerin varlığı da tespit edilmiştir. Bu bağlamda, Arpaeminizâde Sâmî'nin yazdığı latife nitelikli mensur takriz, Keçecizâde İzzet Molla'nın *Mihnetkeşân*'ında mesnevi kurgusunda yer alan Farsça takriz, Sahaflar Şeyhizâde Es'ad Efendi'nin İzzet Molla'nın *Mihnetkeşân*'ına yazdığı sergüzeştname niteliğindeki takriz, Sermed'in lügaz türünde yazdığı takrizler, Edîb Harâbî'nin Ahmed Midhat Efendi'nin oğlu Gâlib Bey'in romanına yazdığı manzum takriz ve Derviş Hâfiz Abdülkâdir'in şerhinde yer alan epigraf niteliğindeki takrizi anılmaya değerdir. Kuşatıcı bir takriz tanımı ve tasnifinin ucunun açık bırakılmasını zorunlu kılan söz konusu “sıradışı” örnekler ve bu örneklerden yansıyan işlevsel çeşitlilik, klasik Türk edebiyatında bu tarz başka takriz örneklerinin de var olabileceğini göstermektedir. Bu durum, aynı zamanda, takriz geleneğinin sınırlarının çizilmesinde bir takriz külliyyatının oluşturulmasının gerekliliğini açık bir şekilde gözler önüne sermektedir.

Sonuç olarak sekiz asırdır süregelen bir edebiyat geleneği içerisinde her dönem muhatabına seslenebilmiş olan takrizlerin gösterdiği nitelik ve nicelik açısından klasik Türk edebiyat geleneğinin önemli bir parçası olduğunu söylememiz mümkündür. Öyle ki “klasik geleneğin önünde eğilen” bu yazım türünün Bâkî, Nev'î, Gelibolulu Âlî, Azmizâde Hâletî, Nâbî, Şeyh Gâlib, Nedîm, Osmanzâde Tâ'ib, Koca Râgıb Paşa, Edirneli Kâmî, Arpaeminizâde Sâmî, Seyyid Vehbî gibi klasik edebiyat geleneğinin öne çıkmış isimleri tarafından dahi üretilmiş olması bu geleneğin klasik Türk edebiyatındaki yerini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu

durum, aynı zamanda, takriz geleneğini klasik Türk edebiyatı araştırma ve eleştirisinin önemli bir durağı olarak kabul etmeyi gerekli kılmaktadır.

TÜRKÇE TAKRİZ METİNLERİ

1. HÜSN Ü DİL (YENİPAZARLI VÂLÎ)³⁰⁷

Nâzım-ı kitab Vâlî-i ma'ârif-nisâbın 'asrında bulunan Şeyhülislâm ve sâ'ir 'ulemâ-yı a'lâm-ı zevî'l-ihtirâmdan çend satır ebyât-ı medh-ârâlarıyla hatm u imzâlarını matlûb eylediğüdir. Bâ'dehû kangı şâ'ir-i üstâd ve 'ulemânın nazar-ı munsifâneleri olduysa işbu ebyât-ı dil-ârâları ketebe vü imzalarıyla hakkında ifşâ buyurmuşlardır. Rahmetullahi aleyhim hakkâ ki bu manzûm-ı hikmet-mevsûm dahi hatm ü imzâya şâyeste vü şâyân ve belki sağ olaydı Hassân dahi engüşt-i ber-dehen tahsîni ihsân iderdi.

Bismillâhirrahmânirrahîm

Der-iltimâs-ı Tevakku'-ı İmzâ-yı Kitâb Ez 'Ulemâ-yı 'Ulü'l-elbâb

Feilâtün Feilâtün Feilâtün Feilün

Sebeb-i 'izz ü sa'âdet yiter ol kim bu kitâb

Ola manzûr-ı 'uyûn-ı 'ulemâ'-i a'lâm

N'ola imzâ ideler diyü tevakku' kılısam

Sikkedâr olmasa lâ-büd yürimez nukre-i hâm

³⁰⁶ Bu bölümde takriz metinleri buldukları eserlerden ziyade yazıldıkları eser ve metinler dikkate alınarak müstakil başlıklar altında sıralanmıştır. Takriz metinlerinin sıralanmasında belirli bir kronoloji takip edilmiştir. Her yüzyılın ilk çeyreği esas alınarak (25'ten öncesi bir önceki yüzyıla, sonrası bir sonraki yüzyıla ait olacak şekilde) takriz yazarları ve kendisine takriz yazılan kişilerin yüzyıllara göre aidiyetleri belirlenmiştir. Ayrıca, bu bölümde, hem takriz yazan hem de takriz yazılan kişilerin eserlerinde -birtakım farklarla- yer alan takriz örneklerine buldukları yerler imlenerek iki defa yer verilmiştir. Seyyid Vehbî ve Arpaeminizâde Sâmî'nin Vahîd Mahtûmî Divanına yazdığı takrizler bu şekildedir.

³⁰⁷ Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 2560 numaralı yazmada 1b-6a varaklarında bulunmaktadır. Ayrıca söz konusu takrizler, Fatih Köksal tarafından hazırlanan *Hüsn ü Dil* (2003) adlı neşrin 187-203 sayfa aralığında yer almaktadır. *Hüsn Dil*'de Farsça takrizler de bulunmaktadır. Bu takrizlerin başlıkları şu şekildedir: Kıdvetü'l-'ulemâ'i'l-a'lâm Nev'î Efendi, el-Edîbü'l-erîb Su'ûdî Efendi, Menbâü'l-ifâde Nihâlî Efendi, el-mahdûmü'l-merhûm Hasan Çelebi Ahîzâde, Dervîş Aga.

Nesîc-i Vahde Ferîd-i 'Ahde Şeyhü'l-İslâm Zekerîyyâ Efendi

Feûlün Feûlün Feûlün Feûl

جوانی که این نظم را گفته است
بالماس حقا که در سفته است³⁰⁸

ظروف حروفش شده چون صدف
معانی در و همچو در نجف³⁰⁹

به معنی خوب و به لفظ بلند
سزاوار ساباش اهل پسند³¹⁰

درین مثنوی شاعری کرده است
غلط گفته ام ساهری کرده است³¹¹

N'ola olsa makbûl-i ehl-i hüner
Cevâhir hemîşe olur mu'teber

Zihî nazm-ı pâk ü zihî hûb-edâ
Ki Hassân dahı ide tahsîn ana

Sühan olsa sencîde vü mu'teber
Terâzû-yı ehl-i nazardan iner

فلماً تأملت مضمونه
و مهما تتبعت مكنونه³¹²

تنسّمث اثار مسكٍ يلوح
فلا غرو من عنبر ان يفوح³¹³

³⁰⁸ Bu nazmı söyleyen genç, gerçek şu ki elmasla inci delmiştir.

³⁰⁹ Onun harflerinin zarfları sedef gibidir, anlamlar tıpkı Necef incisi gibidir.

³¹⁰ Güzel anlam ve yüksek lafızla kabul ehlinin tebrikine layıktır.

³¹¹ Bu mesnevîde şairlik etmiştir; hayır yanlış söyledim sihirbazlık etmiştir.

³¹² Onun içeriğini düşündüğümde ve gizemlerini irdelediğimde..

Melikü’ş-Şu‘arâ Kıdvetü’l-Fuzelâ Bâkî Efendi

Feilâtün Mefâilün Feilün

Ol ki nazm itdi tab‘-ı mevzûnı

Silk-i şî‘re bu dürr-i meknûnı

Hak bu kim mülk-i nazma vâlidür

Mahlası kendü hasb-i hâlidür

Lâyık ol kim ola bu nazm-ı güzîn

Sebeb-i lutf u himmet ü tahsîn

كتبه عبدالباقي عفى عنه³¹⁵

Kâdi’l-Kudât Zuhrü’l-Vülâd el-Fâzlı’l-Kâmil Ahi-zâde

Feilâtün Mefâilün Feilün

Eylemişdür bu nazm-ı sihr-âsâr

Yed-i beyzâ-ı nâzımı izhâr

Kelimâtı misâl-i ‘ıkd-ı le‘âl

Nazm-ı pâki nazîr-i sihr-i helâl

Mâ’-i cârî gibi edâsı selîs

Lafz u ma‘nâsı hak budur ki nefîs

Sâhibi mülk-i nazma vâlidür

Zihni mevzûn u tab‘ı ‘âlîdür

³¹³ (Her seferinde) ansızın parıldayan kokunun belirtilerini hissettim. Çünkü anberin koku saçmasında şaşılacak bir şey yoktur.

³¹⁴ Allaha şükür bunu fakir Zekeriya yazdı, Allah onun kusurlarını bağışlasın.

³¹⁵ Abdülbaki Efendi tarafından yazıldı. Allah onu affetsin.

Tan degüldür eger çi ola bedîd
Ol ufukdan bu gûne bir hurşîd

316 كتبه الفقير عبد الحلیم محمد الشهير باخی زاده

el-Mahdûmü'l-Cefîl Yahyâ Efendi ³¹⁷ سلمه الله تعالى

Mefûlü Mefâilün Feûlün

Bu nazm-ı latîf ü sihr-âyîn
Hassân dahı ide ana tahsîn

Her beyti musanna‘ u hümâyûn
Her mısrâ‘ı bir nihâl-i mevzûn

Ebyât-ı latîf ü dilsitânî
Meclâ-yı ‘arâyîş-i me‘ânî

Elfâzı gül-i bahâr-ı hikmet
Nâ-süfte dür-i bihâr-ı hikmet

Nâ-süfte iken yine ‘acebdür
Nazm ola bu resme cevher ü dürr

كتبه اجدع الوری يحيى عفى عنه³¹⁸

el-Mevlâü'l-Kerimü'ş-şân Paşa-zâde Hüseyin Efendi ³¹⁹ سلمه الله

Feûlün Feûlün Feûlün Feûlün

Bu nazm-ı safâ-bahş u güftâr-ı rengîn
Ki her satrı mânend-i silk-i le‘âlî

³¹⁶ Fakir Âhizâde Abdülhalim Muhammed yazdı.

³¹⁷ Allah ona selamet versin.

³¹⁸ Kâinâtin en acizi Yahya tarafından yazıldı. Allah onu affetsin.

³¹⁹ Allah ona selamet versin.

Safâlar virür hâtır-ı ehl-i tab‘a
Kederden olup câm-ı mey gibi hâlî

Taleb kılsalar geşt idüp kâinâtı
Bulunmaz nazîri görülmez misâli

Cinândan cihân bâğına itmiş icrâ
Safâ-yı derûn ile âb-ı zülâlî

Görüp didi gevher-şinâsân-ı ‘âlem
Dür-i pâk-i pâkîzedür nazm-ı Vâlî

كتبه اذل عبادالله اكرم حسين بن رستم الشهير بپاشازاده عفى عنهما³²⁰

el-Mahdûmü’l-Cefil el-Kâdi’l-Fâzıl Taşköpri-zâde Kemâl Efendi

Müstefilün Feûlün Müstefilün Feûlün

Bu ‘ikd-ı la‘l ü gevher manzûme-i le‘âlî
Kim rişte-i beyâna nazm itdi anı Vâlî

Behcet-fezâ-yı rûh u kasvet-zidâ-yı dildür
El-hak dinilse kâbil feyz-i Hudâ-yı ‘âlî

Elfâz-ı âbdârın ‘âşık olur görenler
Bir şâh-ı hüsne döndi gûyâ ki her makâli

Güftârın itdi tahsîn çün zümre-i mevâlî
Dinse sezâdur ana mülk-i kelâma vâlî

İhsân-ı pâdşâha mazhar olursa lâyık
‘İlmine iki şâhid bu nazmı vü kemâlî

³²⁰Allahın kullarının en sefili olan Rüstem oğlu Paşazâde diye meşhur olan Ekrem Hüseyin tarafından yazıldı. Allah onları affetsin.

سلمه الله **Kıdvetü'l-'Ulemâ 'Umdetü'l-Fuzalâ Hüseyin Efendi el-Kefevî**

³²² تعالیٰ

Feilâtün Feilâtün Feilün

Virdi bu 'ıkd-ı le'âlîye nizâm
Şimdi bir kân-ı hüner kıldı zuhûr

Kalb-i sâfi kerem-i evsâfi
Şerh olunmaz dil ile nâ-mahsûr

Vâli-i mülk-i sühan olsa revâ
Bu kitâbı yiter ana menşûr

Hüsn-i nazm ile dilâ Âhî'nün
Kıldı nesrini hebâ'-i mensûr

Şâha lâyık dür-i yek-tâdur bu
'Ayn-ı insâf ile olsa manzûr

Nazmı pâkîze vü mazmûnı latîf
Hâsılı cümle cihâtı ma'mûr

Lâyık oldur ki bu sa'yi anun
Ola ehl-i hüner içre meşkûr

نفع الله به فى الدارين

حصه الله باجر موفور³²³

³²¹ Fakir Ahmet oğlu Taşköprülüzâde Kemaleddin tarafından yazıldı.

³²² Allah ona selamet versin.

³²³ Allah ona her iki cihanda da fayda versin, Allah ona bol ecir versin.

el-Mahdûmü'l Merhûm Mecmâ'-ı Envâ'i'l-'Ulûm Kınalı-zâde Fehmî

Çelebi

نور قبره³²⁵

Mefûlü Mefâilün Feûlün

Bu şâhid-i bikr-i fikr-i ma'nâ

Çün hüsn ile buldı i'tidâli

Zeyn itdi 'arâyiş-i cemâlin

Meşşâta-i hâme-i ehâlî

Bu gevheri nazm iden revâdur

Mülk-i sühana olursa vâlî

Tevki'-i kabûl-i ehl-i dilden

Yazıldı misâl-i bî-misâli

El-hak bu kitâb olursa lâyık

Makbûl-i ehâli-i mevâlî

لحرره الفقير فهمي³²⁶

el-Mahdûmü'l Keremü's-şân-ı Makbûlü'l-'Ayân Hâletî Çelebi 'Azmi-

zâde

Feilâtün Mefâilün Feilün

İtdi bir nâzenîn cüvân bir rûz

Cilvegâh-ı belâgat içre burûz

³²⁴ Kefeli Hüseyin tarafından yazıldı. Allah onun ayıplarını örtsün ve günahlarını bağışlasın.

³²⁵ Allah kabrini nurlandırın.

³²⁶ Fakir Fehmi tarafından yazıldı.

Mîm fem lâm zülf elif bînî
Noktadur hâl-i ‘anber-âgîni

Hüsnini ehl-i dil görür her ân
Gayra açılmaz o gül-i handân

Görmemiş dîde-i ulü’l-ebîsâr
Böyle bir Yûsuf-ı perî-ruhsâr

Nazar-ı Vâli-i emîr-i kelâm
Kıldı esbâb-ı hüsnini itmâm

Anı tezyîn için ol ehl-i kemâl
Rişte-i nazmı kıldı ‘ıkd-ı le‘âl

Dili deryâ dehân-ı pâki sadef
N’ola açdukça çıksa dürr-i Necef

لنامقه الشهير بعزمى زاده³²⁷

el-Mahdûmü’l-Ceflü’l-‘Âde Kıdvetü’s-Sâde Hüseyin Çelebi be-Ahi-zâde
Feilâtün Mefâilün Feilün

Şâh-ı fermân-revâ-yı mülk-i kadem
Ki musahhardur ana levh ü kalem

‘Avn ü ihsânını idüp reh-ber
Eyledi bu kitâbı genc ü güher

Nâzımın kıldı fazl ile hâli
Mülk-i eş‘âra vâli-i ‘âlî

³²⁷ Azmizâde tarafından yazıldı.

Kalemi Hızr'a reh-ber-i zulümât
Kelimâtı nazîr-i Âb-ı Hayât

Ta'n ider bahri bahr-i mescûra
Dahl ider beyti beyt-i ma'mûra

Dil-güşâ cümle lafz u ma'nâsı
Cân-fezâ kıssa-i dil-ârâsı

Dür-i ma'nâ ile idüp tezyîn
Kılmış anı nazîr-i huld-ı berîn

Mahzen-i gevher-i me'ânîdür
Gevher-i genc-i şâygânîdür

Her gören ehl-i dil ider tahsîn
İde Hak anı bed-nazardan emîn

328 كتبه العبد الفقير حسين الشهير باخي زاده

Kıdvetü Ehlî'l-kemâl 'Âli Çelebi ed-Defteri ³²⁹ سلمه الله تعالى
Feilâtün Feilâtün Feilün

Nesr ile Hüsn ü Dil'i Âhî'nün
Ma'rifet burcına oldu pervîn

Lâmi'î kıldı benâtü'n-na'şe
Fikr-i ebkârını mânend-i güzîn

Nazm-ı mevzûnı velî Vâlî'nün
Oldı mîzâna nümûdâr-ı berîn

³²⁸ Fakir kul Hüseyin Âhizâde tarafından yazıldı.

³²⁹ Allah ona selamet versin.

Zâdehullâh zihî zâde-i tab‘
Bârekallâh zihî nazm-ı metîn

Dil olup hâme kitâb-ı hüsne
‘Işk sevdâsı beyâz oldu hemîn

Bedr olup kadr-i hilâli âhir
Anı kim eyleye ‘Âlî tahsîn

نمقه اسفل الالهالى مصطفى على كثره جوده على النوالى³³⁰

Kıdvetü’l-Fuzelâ Resmî Mahmud Çelebi el-Manastırî³³¹ سلمه الله تعالى
Feilâtün Mefâilün Feilün

Hak bu kim bu kitâb-ı pür-efsûn
Kıldı ehl-i belâgati meftûn

Gonçedür nev-şüküfte tâze vü ter
Gülşen-i nazma virdi revnâk u fer

Kanda vardur bu nâfe-i Çînî
Pür kılur bûyî cân dimâgını

Dil-güşâ hüsn-i isti‘ârâtı
Cân-fezâ nükte-i ‘ibârâtı

Kelimâtı musanna‘ u mevzûn
Safhası mahzen-i dürr-i meknûn

Oldı bu nev-‘arûs-ı pür-zîver
Ragbet-efzâ-yı cümle ehl-i hüner

³³⁰ Halkın en sefili Mustafa Âli yazdı. Allah rızkını arttırsın.

³³¹ Allah ona selamet versin.

Sad-hezâr âferîn o nakkâda
K'ola kâdir bu nev'e îcâda

Nazmda pey-rev-i Nizâmî'dür
Şi'rde câ-nişîn-i Câmî'dür

Hâzin-i genc-i nazm u ma'nâdur
Mâlik-i mülk-i şi'r ü inşâdur

كتبه الفقير محمود القاضى الشهير برسمى عفى عنه³³²

Mahdûmü Ehli'l-Lisân Riyâzî Çelebi İbn Kadı-ı Bağdad³³³ سلمه الله تعالى
Feilâtün Mefâilün Feilün

Ehl-i diller bu hüsn-i nazmı görüp
Yiridür cümle itseler tahsîn

Meh-i dildâr gibi lafzı bülend
Ma'nisi la'l-i yârveş rengîn

Lafz-ı pür-sûz u âbdârı ile
Dinse olur bu nazma sihr-i mübîn

Bunı nazm eyleyen revâdur ola
Himmet ü lutf-ı husrevâna karîn

كتبه الفقير رياضى چلبى عفى عنه³³⁴

Kıdvetü'l-Kuzât 'Umdetü's-Sikât Vâlihî Efendi-i Üskübî
Feilâtün Mefâilün Feilün

³³² Resmî mahlasıyla bilinen Kadı Mahmud tarafından yazıldı. Allah onu affetsin.

³³³ Allah ona selamet versin.

³³⁴ Riyâzîş Çelebi tarafından yazıldı. Allah onu affetsin.

Nazm-ı pâk ile bu kitâb-ı şerîf
Hat-ı ruhsâr-ı yâr gibi latîf

Ma'ni-i cân-fezâ vü hoş-güftâr
San hat-ı müşk-bûda la'l-i nigâr

Hat-ı müşkîni san süveydâdur
Rûh-ı hayvânî anda ma'nâdur

Nâzımı pey-rev-i Nizâmî'dür
Mest-i sahbâ-yı bezm-i Câmî'dür

Gül-i sad-berg gibidür bu kitâb
'Andelîbi dil-i ulû'l-elbâb

Hak bu kim bu kitâb-ı sihr-âyîn
Oldı evrâk-ı gül gibi rengîn

Gül-i cennet gibi ebed solmaz
Âdeme böyle hûb eser olmaz

Öliceğ nâmını ider ihyâ
Ölmez oğul budur Mesîh-âsâ

N'ola olsa bu nazm-ı 'âlî-şân
Sebeb-i iltifât-ı şâh-ı cihân

لنامقه والهى ستر عيوبه³³⁵

Kıdvetü'l-'Ulemâ Mevlânâ Sâ'î³³⁶ سلمه الله تعالى
Mefûlü Mefâilü Mefâilü Feülün

³³⁵ Vâlihî tarafından yazıldı. Allah ayıplarını örtün.

³³⁶ Allah ona selamet versin.

Hüsn ü Dil-i Vâlî n'ola makbûl-i ehâlî
Olursa ki Âhî nigerânında hacıldür

Dûşîze-i pâkîze durur hüsn ü cemâli
Mahsûd-ı 'arûsân sanem-i hâne dildür

Ebyât-ı dürer-bârı safâ-bahş-ı efâzil
Her şâhid-i ma'nâsı büt-i Çîn ü Çigil'dür

Sâ'î'de sühan böyle zuhûr itse 'aceb mi
İnsâf idicek mazhâr-ı gül-âb ile gildür

كتبه الساعى عفى عنه³³⁷

Fahrü'l-Kuzâtü's-Sikât Mevlânâ Hasan Çelebi el-Mu'îd³³⁸ سلمه الله المجيد
Feilâtün Feilâtün Feilün

Güfte-i şâ'ir-i sâhirdür bu
Ser-te-ser silk-i cevâhirdür bu

Mahlası nâzımınun Vâlî'dür
Rütbesi şâ'irinün 'âlîdür

Hak bu kim hüsn-i edâ ancak olur
Sözde hem sûz u safâ ancak olur

Söz degül sanki bir akar sudur
Cûyveş anun için dil-cûdur

Bârekallâh zihî tarz-ı güzîn
İtse lâyık buna Hassân tahsîn

³³⁷ Sâ'î tarafından yazıldı. Allah onu affetsin.

³³⁸ Allah ona selamet versin.

Li-Vâhidi'l-Vâhid li-'Adli'l-Ulûf Mevlânâ el-Ma'rûf Muhammed Ma'rûf
Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün

Mâlik-i fenn-i belâgat vâlî-i mülk-i sühan
Bu kitâbı tarz-ı makbûl üzre te'lîf eyledi

Hüsn ü Dil bir şâhid-i matbû' u müstesnâ idi
Hüsn-i evsâfiyla anı medh ü ta'rîf eyledi

Mesnevî tarzına el-hak virdi 'unvân-ı cedîd
Hüsn ü Dil hüsnini hüsn-i nazmı tazgîf eyledi

كتبه الفقير محمد عفى عنه³⁴⁰

Li- Mevlânâ el-Kazı Hilâlî Çelebi-i Üskübî
Feûlün Feûlün Feûlün Feûlün

Zihî nazm-ı 'âlî kitâb-ı musanna'
Sezâvâr-ı hüsn-i kabûl-i ekâbir

Hat-ı 'anber-efşânı dürc-i le'âlî
Sütûr-ı safâ-bahşı silk-i cevâhir

Eger vâlî-i mülk-i nazm olsa lâyük
Anun kâyili ol ser-efrâz-ı şâ'ir

Le'âlî-i *Hüsn ü Dil*'i silk-i nazma
Ne hoş derc kılmış ol üstâd-ı mâhir

Hezâr âferîn eyleye oldur insâf

³³⁹ Mu'îd diye tanınan değersiz kul tarafından yazıldı.

³⁴⁰ Muhammed tarafından yazıldı. Allah onu affetsin.

Görenler kitâbın anun evvel âhir

لنامقه الشهير بهلالى القاضى عفى عنه³⁴¹

Müderriş Gazanfer Aga

Mefûlü Mefâilün Feûlün

Bu hüsn ile bu kitâb-ı zîbâ

Sultân-ı dile sarây-ı vâlâ

Ebyâtı büyût-ı ‘ilm ü hikmet

Meclâ-yı ‘arâyîş-i fazîlet

Ebvâbı sahâ-yif-i mücedvel

Her bâbı dü mısırâ‘-ı mükemmel

Her bâba ne hoş yaraşdı zîver

Mısırâ‘ların açdı cedvel-i zer

Her levhası oldı zer kitâba

Evvel varakı revâk o bâba

Virdi o revâka zînet ü fer

Takrîzlerün hutûtı yer yer

³⁴¹ Kadı Hilâlî tarafından yazıldı. Allah onu affetsin.

2. AZMİZÂDE HÂLETÎ DİVANI³⁴²

Mefûlü Fâilâtü Mefâilü Fâilün

Dîvân-ı Hâletî yaraşur vasf olunsa kim
Miftâh olup açar bize bâb-ı belâgatı
Vasf-ı makâlin itse n'ola anlar iktizâ
Her safhasında var niçe mahsus hâleti

³⁴² Bu başlıksız takriz, *Ganizâde Nâdirî Divanı*'nın Süleymaniye Kütüphanesi Fatih 3878 numaralı yazmada 74b varağında yer almaktadır. Bayram Ali Kaya, *Azmizâde Hâleti Divanı* adlı kitabının inceleme kısmında Nâdirî'nin Hâletî için yazdığı bu kıtanın "Takrîz-i Ganizâde Nâdirî Efendi" başlığıyla yer aldığı kaynaklara dair şu referansları vermiştir: Nevizâde Atâî, *Şakâyık-ı Nu'mâniyye Zeyilleri*, Haz. Abdülkadir Özcan, 1989, s. 740; Riyâzi, *Riyâzü 'ş-şuarâ*, Üniversites Kütüphanesi, TY. 761, nr. 34b; Katip Çelebi, Fezleke, İstanbul, 1287, s. 784. (Aktaran Bayram Ali Kaya, *Azmizâde Hâleti Divanı*, Harvard Üniversitesi Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü, 2003: 15).

3. MÜNŞEÂT (NERGİSİ)³⁴³

Nakîbü'l-Eşrâf 'Allâme Efendinin *Münşeât-ı Nergîsi*'ye Tahrîr Ettiği
İmzâdır

اسأل العون والصون ممن بيده إنشاء الكون³⁴⁴

قسم بطلعت طة و طره يسن / صد أفرين و تبارك هزارك تحسین³⁴⁵

Bu peyker-i dil-âvîz ve Gencîne-i Râz-ı cevâhir-rîz dîvânü'l-inşâ-i dil-güşâ-yı mu'ciz-'unvân-ı mûciz-beyân-ı lâhûtî-revzen ü nâsûtî-mahzen-i gaybî mazmûn-ı vahy-nümûn nâmûs-ı peyâm-ı kuddusî kelâm-ı nûrî heyâkil-i Firdevsi-i meşâkildür ki maksurât-ı mesâmmı tıksârına meydân-ı³⁴⁶ [و لاجان] ve kâsiretü't-tarf-ı turfe-hırâmı sivâr-dârân-ı³⁴⁷ كانهنّ الياقوت والمرجان olduklarından kat'-ı nazar her biri Derî-libâs-ı dürri-iktibâs bir dümyetü'l-'asr-ı zâtî vesme-i havâlî vü hâlî ve Türkî-âvâz ü melekî-pervâz bir cemîletü'l-'asr-ı mâder-zâd sürme vü halkı halhâldür ki tîg-i tâb-ı cemâlınden 'akıllar çâk ve şîve-i hatt u hâl ve cilve-i turre-i kemâline 'âkiller zincir-kesel-i idrâk olur.

در رخ خویش شرف افتاب

لعل ترش دختر امّ الكتاب³⁴⁸

نرگس او باده پرستی گرفت

مایه مخموری و مستی گرفت³⁴⁹

شد به صفا انجمن آرای حسن

حسن ز رویش به تماشای حسن³⁵⁰

³⁴³ Takrizler Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi R 1062 numaralı yazma 1b, 2a, 3a, 3b varaklarında yer almaktadır.

³⁴⁴ Yaratma kudreti elinde olan [yaratıcıdan] yardım istiyorum.

³⁴⁵ Bu kısım, Tâ-hâ'nın vechesi, Ya-sin'in ise perçemi hürmetiyle veya bereketiyle başlayan bir kısımdır. Sana (müellifine) yüzlerce tahsin ve binlerce övgü olsun.

³⁴⁶ Onlara eşlerinden önce ne bir insan, ne bir cin dokunmuştur (Rahman Sûresi/56).

Oralarda bakışlarını sadece eşlerine çevirmiş dilberler vardır. Onlara eşlerinden önce ne bir insan, ne bir cin dokunmuştur.

³⁴⁷ Onlar sanki yakut ve mercandır. (Rahman Sûresi/58).

³⁴⁸ Yüzünde güneşin aksi olan dudakları ümmü'l-kitâbdır (ilim kaynağıdır).

³⁴⁹ Gözleri adeta içkiye düşmüş gibi mahmur ve sarhoş gibidir.

³⁵⁰ Güzellik meclisini süsler oldu. Güzellik adeta onun yüzünde güzelliğin aslını gördü.

Kıssa-i kûteh bu mecum‘a-i âbdâr-ı şîrîn-i cedvel-i mevvâc ve seffine-i kiyânî-i defîne-i ‘ascedî-revâcda çehre-nümâ olan suver-i mekâtib u süver-i mu‘ciz-esâlib şol münşe‘ât-ı bülend-a‘lâm-ı bahr-ı i‘câz ve ol mevâhir-i fevâhir-i kinâye vü mecâzdür ki re‘is-i muvâfık-ı rûzgâr-ı Bû Âli-dâniş ve Lahûr-ı lahûtdan tuhfe-âver-i tûtî-i müşkil-pesend-i revânî-revîş ve Tûsî-meniş olan münşî-i devrân ve hâce-i cihân ve kâzî-i fâzıl-ı hûceste-zamân müselleme-i zebân-ı mükerrerem-i dehân süllem-i bürhân ve nerdübân-ı riyâzet-i cihân milke-i fülk-i felek-i terakki ve rûz-merre-i ‘ukûl-bâr-ı dehî ve zebân-ı tâze-seyerân-ı tarab-hâne-i nâhîd ve inşâ-nüvîsân mihr ü mehi telâkki itmekle hemânâ sedene-i savma‘a-i kerrûbiyâna ve hazene-i levh-i mahfûz-ı bedî‘ü’l-beyâna enbâz u hem-râh olmuş ki bu resme vaz‘-ı nârencât ile câdû-kalemân-ı imlâ vü inşâyı engüşt-i hayret der-dehân ve bu denlü mu‘cizât-ı mûcibetü’n-necât ile seb‘a-âvîzân-ı sihr-kelimât-ı nazm-ı dil-güşâyı hâh u nâ-hâh ser-fürû-bürde-i ribkâ-i îmân eyledi.

ان شاء انشاء فمن منثور الفطن اللبيب يميل كالسكران او قال منظوماً فدرّ كلامه بينك حسن قلائد
العقيان

فارسيه

چو فال مدح تو کلکم به لوح انشا زد
درید در بر جان لفظ و بانک معنی زد
ز مکتبی که ضمیر تو کسب دانش کرد
351 هزار طعنه بشعر جریر و اعسی زد

فاه به مزبر العبيد الغانز بطول الودور شيخ محمد ابن السيد محمود الحسيني النسب الحنفي المذهب
الزيني الادب جعلهما ربهما ممن أوتي كتابه بيمينه³⁵² بحق حبيبه و امينه³⁵³

³⁵¹ İnşa sayfasında kalemim seni övme falını açınca canıyla sözü yırttı, manayı seslendirdi. Senin ilim öğrendiğin mektep için, Cerir ve A’sa’yı binlerce kez kınadı.

³⁵² Hakkâ Süresi/19’un bir kısmına telmih vardır. هَاؤُمْ أَفْرُوُوا كِتَابِيَهٗ (İşte o vakit, kitabı kendisine sağından verilen kimse der ki: “Gelın, kitabımı okuyun!”)

³⁵³ Nesir yazdı ise, onun nesrinden zeki insan dahi sarhoş olur. Manzum yazarsa da onun yazdığı her şiir bir cevher gibi güzeldir. Adı geçen muhtaç kul olan şeyh Muhammed ibn es-seyyid Mahmûd el-Hüseynî el-Hanefî ve edeben Zeynî olan Muhammed ibn seyyid mahmud’tur. Allah peygamberin yüzü suyu hürmetine onları korusun.

Hakkâ ki böyle teressülât-ı bedî'ü'l-üslûb ki terkîb-i elfâzı derd-i ser-endûh için 'ilâc-ı mektûb ola mebde-i âferîniş-i 'âlemden ilâ hâze'l-ân zamîme-i münşeât-ı ekvân olduğı ma'lûm olmamışdur mertebe-i hüsn-i sevki erbâb-ı dile 'ayân ve derece-i lutf-ı tabîri müstagnî-i 'ani'l-beyân olmagıla mebnâ-yı tekâlib-i etvâr belki netice-i taharriyât-ı edvâr dinilmege şâyestedür zehî nev-bâde-i bâğ-ı belâgat ki mesâs-ı basîra-i ilrifâta erzâni ve habbezâ nahl-i gül-i nev-zuhûr ki şîraze-i cem'iyeti rişte-i bârik-i ma'ânîdür ne vesîka-i mu'teberü'l-mazmûndur ki imzâ-i kabûl kâzî-i fâzıla şâyân ve mahkeme-i sâdis-i semâvâtda sebt-i sicil-i irtizâya istihkâkı nümâyân olmagıla kef-i kifâyet-i kâr-ı nüvisendesî rişte-i tâb-ı şîraze-i delâylü'l-i'câz ve mizâb-ı hâmesi kenâre-i bâm-ı fesâhatda katarât-ı sehâb-ı feyze mîkât-ı ictimâ' olmagıla ser-efrâz olmışdur âb-rûy-ı münşiyân-ı kadîmi hâk-ı 'acze rîzân ve müdde'iyân-ı 'ibâret-peresti girîve-i teslîm-i zarûriye girîzân itdüğü mukarrerdür lâyük budur ki kilîd-i gencîne-i emeli ceyb-i sipîhr-i sefele-perverde kalmayup reşehât-ı ebr-i 'inâyet-şâhı nâmiye-i ikbâline meded-sâz ve nesîm-i himmet-i sudûr nergistân-ı nev-hîz-i âmâline mâye-i ihtizâz ola ehâlî-perverân-ı devlet-i 'aliyye bu makûle hünermendânun kılâde-i gûsiste-târ-ı ümîdine i'âde-i hüsn-i nizâm ve bast-ı mukaddemât-ı eltâfile baht-ı bahâne cevîn-i mebhût-ı ilzâm eylemek ecell-i mahâsin-i rûzgâr idüğü cây-ı tereddüd degüldür.

نمقه الفقير الي الله سبحانه مصطفى الشهير بعزمي زاده³⁵⁴

'Asakir-i Anatolî sâbıkân 'ufiye 'anhümâ

Fezâil-penâh Ganizâde Efendi Hazretlerinin Kilk-i Zülâl-rîzlerinden Mütereşşih Olan Katarât-ı İltifât

Zehî kalâ'idi'l-'ikyân-ı murassa'a ki cevâhir-i zevâhir-i ma'ânisi ta'ne-zen-i mürvarid ü hasret-i hâce-i cihân belki her biri düretü't-tâc-ı Cemşîd ü Hurşîd ve vâsîtatü'l-'ıkd-i mürsile-i kehkeşândur hôşâ riyazü'l-inşâ-ı musanna'a ki tugra-nüvîs-i dîvân-hâne-i 'âlem-i bâlâ bîl-i dûşâh-ı year'ât-ı bera'ât ile hidmet-kâr-ı şükûfe-zârı olsa revâ habbezâ nüzhet-gâh-ı Nergisî ki kadeh-i zerrîn-mihrile berg-i sîmîn-i seher te'sîr-i âb ü hevâsından perveriş-yâfte bir nergis-i ter ve berg-i sîmîn-i hâle ile

³⁵⁴ Bunu (eser v.s.) Azmîzade diye meşhur olan Allah'ın [rahmetine] muhtaç kulu Mustafa yazmıştır. [Nemeka, ketebe nisbeten güzel yazıyı ifade eder, dolayısıyla yazan hattat olmalı, hattını güzelliğine vurgu yapıyor]

peyker-i kelef-dâr-ı mâh-ı enver anda bir müşgîn kadehdür ki kâse-i zerrîni pür-müşk-i ezferdür ve'l-hâsıl her fıkrası muhkemiyyet-i 'ibâretde Sahretu'llâh ile mevsûm olan hâcer-i mukaddesi ve letâfet-i nikât-ı mühezzebe ve cezâlet-i ma'âni-i müsta'zebede her biri bir dîvân-ı Nergisîdür.

حرره الفقير محمد بن عبد الغني عاملهما الله بفضلله السني القاضي لعسكر روم ايلي سابقا و الراضي
بقضاء ربه سابقا و لاحقا³⁵⁵

³⁵⁵ Bu eseri Allah'ın hükmüne ram olan Rumeli sabık kazaskeri Muhammed b. Abdulganî yazmıştır. Allah ona be babasına fazl-ı keremiyle muamele buyursun!)

4. *ŞEHRÎ DİVANI*³⁵⁶

Takrîz-i Dede Yusuf

Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün

Âferîn ey Şehrî-i üstâd-ı kâmil-ma‘rifet
Görmedüm tab‘un gibi pür-şîve-i mu‘ciz-nümâ

Dest-i insâfi koyup sînemde tevkîr eyledüm
Habbezâ ey matla‘-ı ma‘nî-i cânım merhabâ

Rûm’a gelsün görsün ervâh-ı kibârân-ı ‘Acem
Tâlib ü ‘Urfî Şifâyî nidügin bilsün salâ

Sûret-i ma‘nâyı tasvîr eylemiş Şehrî-i zâr
İşte meydân-ı sühan fehm eylesün ehl-i zekâ

³⁵⁶ Takriz, Süleymaniye Kütüphanesi Atıf Efendi 2255 numaralı yazmada 46b varağında bulunmaktadır.

5. AHMET NÂMÎ DİVANI³⁵⁷

Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün

Nâmiyâ divânun içre gerçi çokdur vasf-ı pâk
Sen de oldun mı hakîkât pâ-y-ı pâke gerd ü hâk

Yohsa esb-i lâfa Yusuf gibi oldunsa süvâr
Âhiren şah işiğinde bil mukarrer yaka çâk

Hüsn-i zannum sana bu ki gösterür nazmun yüzi
Bir cemâl-i âfitâba bendesin rûy tâb-nâk

Yemm-i 'ıška zevragunı saluban gavvâs olup
Gevher-i esrâr-ı Hakkın gencine oldun melâk

³⁵⁷ Takriz, Yapı Kredi Sermet Çifter Kitaplığı 755 nolu yazmada 1a'da bulunmaktadır.

6. MANZÛME-İ FERDÎ³⁵⁸

Takrîz Berây-ı Manzûme-i Ferdî

Mefûlü Mefâilün Mefâilü Fa‘
Mefûlü Mefâilün Mefâilü Fa‘
Mefûlü Mefâilün Mef’ûlü Feil
Mefûlü Mefâilün Mefâilü Feül

Kadri bu kitab-ı müstetâbın ma‘lûm
Zâtın gibi Ferdîyâ nazîr-i ma‘dûm
Müstağni-i ta‘rifdir ol nüsha k’ola
Takrîz-nüvîsi Hazret-i ‘Ârif-i Rûmî

³⁵⁸ Takriz, Melike Erdem tarafından hazırlanan, “Tâlib-i Burûsevî Dîvânı Bursalı Tâlib ve Divanı Tenkidli Metin ve İnceleme” başlıklı yüksek lisans tezinin (1994) 304. sayfasında yer almaktadır.

7. MECMÛ'A-I EŞ'ÂR (ARAYICİZÂDE FERDÎ)³⁵⁹

Takrîz-i Sadûkî-i Pîr

Feilâtün Mefâilün Feilün [?]

Hüseyin nâm-ı Ârâyicizâde

Ferdî tahallüs urur âzâde

Şi'r ü inşâda ger mâhirdir

Lîk fenn-i lügâzde sâhirdir

³⁵⁹ Takriz, *Mecmû'a-i Eş'âr*, Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye 1047 numaralı yazmanın 27b varlığında, Millet Yazma Eser Kütüphanesi AEMNZ 774/3 numaralı yazmanın 25b varlığında yer almaktadır.

8. ÂSÂR-I NA‘ÎMÂ³⁶⁰

Âsâr-ı Na‘îmâya Takrîzdir

Mefûlü Mefâilün Mefâilün Fâ

Nâbî çemen-i na‘îme dönmiş gûyâ

Âsâr-ı Na‘îmâ ile şehir-i şehbâ

Mânende-i ‘andelîb-i nâlişger ider

İnsânı Na‘îmâ’da olan hüsn-i edâ

³⁶⁰ Takriz, *Nâbî Divânı*, Millet Yazma Eser Kütüphanesi AEMNZ 418 numaralı yazmada 235b varağında yer almaktadır. Ayrıca söz konusu takriz Ali Fuat Bilkan tarafından hazırlanan *Nâbî Divanı* (2011) adlı neşrin 2. Cildinin 1173. sayfasında yer almaktadır.

9. VASF-I ASHÂB-I KİRÂM İLE HİLYE-İ HÂKÂNÎ ZEYLİ (HÜSEYİN PÂŞÂ-ZÂDE NA‘TÎ)³⁶¹

Gılmânân-ı Enderûn-ı Hümâyundan Hüseyin Pâşâ-zâde Na‘tî Begün
Vasf-ı Ashâb-ı Kirâm ile Hilye-i Hâkânî Zeyli’ne Takrîzdir

Feilâtün Feilâtün Feilün

Âferîn Na‘tî-i zîbende-güher

Levhâ-pîrâ-yı nev-âyîn-eser

Merd-i dânişver-i pâkîze-nihâd

Tâze nakkâş-ı kumâş-ı üstâd

Şehd-cünbân-ı şeker-hây-ı dehen

Terbiyet-bahş-ı mevâlîd-i sühan

Cilve-fermây-ı kümeýt-i ma‘nâ

Reh-rev-i vâdi-i şî‘r ü inşâ

Tâze-cevlân-ı meyâdîn-i hayâl

Nev-şikârî-i sahârî-i makâl

Beytinün her biri bir sünbül-i ter

Mısrâ‘un her birisi bir gevher

Ser-be-ser şûh u latîf ü garrâ

Nazm-ı rengîn eser-i müstesnâ

Hüsn-i ta‘bîrleri sihr-i mübîn

Nazmına nâzımına sad tahsîn

Tâze vü mîr ü harem-perver iken

³⁶¹ Takriz, Nâbî Divânı, Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye 1118 numaralı yazmada 84a-84b varaklarında yer almaktadır. Ayrıca söz konusu takriz Ali Fuat Bilkan tarafından hazırlanan *Nâbî Divanı* (2011) adlı neşrin 1. Cildinin 389. S-sayfasında yer almaktadır.

Zevk hengâmı hevâ der-ser iken

Sâlik-i meslek-i 'irfân olmak
Dahı nev-sâl iken insân olmak

Hak budur herkese olmaz rûzî
Olmasa tâli'inün firûzî

Bâ-husûs ola medâr-ı efkâr
Midhât-ı hilye-i ashâb-ı kibâr

Ne 'aceb olsa sezâvâr-ı kabûl
K'oldı makbûl-ı Hudâvend ü Resûl

Budur ümmîd Hudâ'dan Nâbî
Kim ki medh eyler ise ashâbı

Ola böyle sühan-ı pür-berekât
Nâzımâ vâsıta-i tûl-ı hayât

10. *BÜLBÜLİYYE* (BİRRÎ MEHMED DEDE)³⁶²

Takrîzât

Fevâ'id-i Nikât-ı Nevâdir-i Güher-keş-i Silk-i Belâgat Olan Hâme-i
'Anberîn-Câmelerine İhtisâs Bulan Sa'âdetlü Nâbî Efendi Hazretlerinin Takrîz-
i Kem-Yâbı Sûretidir

Fâilâtün Fâilâtün Fâilün

Bârekallâh Birrî-yi rengîn-eser
Perveriş-bahşâ-yı mürgân-ı hüner

Nağme-pîrâ-yı neyistân-ı vücûd
Sûret-ârâ-yı gülistân-ı şühûd

Bülbül-i destân-serây-ı nağme-zen
Tûtî-i hoş-lehçe-i şeker-şiken

Hâme-i şühî sarîr-engîz-i nâz
Tercümân-ı bülbül ü tûtî-i râz

El-hak bu nüsha-i nâdire-i dil-pezîr ki makâsîd u mebâhisi lisân-ı bülbül-i şeydâ o tûtî-i gûyâdan sûret-i münâkaşa vü münâfesede beyân-ı esrâr-ı hakîkât ve makâm-ı mu'ârâza vü münâza'ada keşf-i kınâ'-ı 'arâis-i hikmet etmek üzere müretteb bir te'lîf-i mühezzeb ve eczâ-yı mukâbele-i ahvâl-i 'âlemden muhammer bir dârû-yı mürekkebdir. Bir şâhid-i dil-ârâdır ki ruhsâre-i sahâyifinden olan evsâf-ı tûtî-i gûyâ 'arız-ı hûbanda olan hatt-ı sebz menzilesinde ve menkabet-i bülbül-i şeydâ dehân-ı dilberânda olan zebân-ı harf-endâz mesâbesinde neşve-bahş-ı çeşm ve gûş-ı 'uşşâkdır. Târ-ı sûtûru tuyûr-ı ta'birâta kafes-i müşkîndir ki âb-ı midâd ve dâne-i nukatla mâl-â-mâl ve pîçü ham-ı şâhsâr-ı hurûf u kelimâtı bülbül ü tûtî-i me'âniye kürsi-yi kîl ü kâl ve minassa-yı nizâ' u cidâldür. Sevâd-ı sahâyifi mânende-i sûfi-yi

³⁶² Takrizler, Süleymaniye Kütüphanesi İzmir 520 numaralı yazmanın 2a ve 4a, Süleymaniye Kütüphanesi Rauf Yekta 77 (1854) numaralı matbunun 2-6 sayfa aralığında yer almaktadır. *Bülbülüyye*'de, "Bülbül-i İsí-Nefes-i Riyâz-ı 'Ulûm ve 'İlm-i Ebdân u Edyânda 'Adîli Ma'dûm Olan Üstâd-ı Zû-Fünûn ve Sâni-i Eflâtûn Faziletlü Tabîb-i Sâni Ahmed Efendimiz Hazretlerinin Hâme-i Fesâhat-ı Cûy-bârından Cârî Olan Takrîz-i Belâgat-Şî'ârı Sûretidir" başlığıyla Arapça mensur bir takriz ve "Mesâbih-i Pür-Tâb Gibi İlm-i Kemâlî Zâhir ve Meşârik-i Âfitâb Gibi Fazl u İclâli Bâhir Olan Faziletlü Mahmûd Efendimiz Hazretlerinin Tahrîr Buyurdıkları Takrîz-i Bî-Nazîr Sûretidir" başlığıyla Arapça-Farsça manzum bir takriz daha bulunmaktadır.

murakka‘-pûş-ı ma‘mûre-i virâne-nümâ ve zâhiri zulmet-âlud ve bâtını lebrîz-i âb-ı bekâdır. Beden tûtîsinde olan câme-i çemeni reh-âver-i kâfile-i bahâr ve kâmet-i bülbülünde olan hırka-i hâkisteri hediye-i dest-i rûzigârdur. Âyine-i tûtî-i hod-bîn âb-ı huşk âyine-i bülbül-i gamgîn-i âteşterîndir. Hey‘et-i tûtî-i sebz-pûş-ı gûyâ destâr-ı kafesî-i sûtûr-ı kelimâta ‘alâmet-i sebz-i siyâdet ve bülbül-i sincâbî-pûş micmere-i makâlâta tûde-i hâkister-i muhabbetdir. Belki zümürredî ve hevâyî berg-i sebz-i dervîşân ve birisi türâb-ı merkad-i âşıkândır. Yâhud iki şâ‘ir-i rengîn-edâdır ki birisi Sebzî ve birisi Gubârî tahallüs etmişler. İkinin matlûb u ma‘şûku yek-digerle âmîziş-i mu‘ânaka-i ülfet ü ihtilât etseler nev-âyendegân-ı bezm-i ‘irfâna gül-beşeker ve teb-zedegân-ı mihr-cân-ı hevâya gül-i mükerrer sûretin gösterirler. Kendüler hod birbirleriyle hem-âgûş-ı musâdakât ü ittihâd olsalar def‘-i sermâ-yı vahşet için yeşil sofa kaplanmış postîn sincâbî şekline girerler. Bülbül-i bî-karar râmiş-ger-i dâire-i devr-i mutarrâ ve tûtî-i şeker-fu‘âd hıızr-ı mecma‘ü’l-bahreyn-i lafz u ma‘nâdır. Kelîm-i bülbül şecere-i gülden müşâhede-i tecelliyât-ı âteşîn ile mesrûr ve dîvâr-ı sûtûr dest-i tûtî-i hıızr ile ma‘mûr olmuş ve dil-hastegân-ı firâş-ı cehl ü nâ-bînâyân ‘amâ-yı dalâle şâfî ü kâfi zümürred-i sebz ve yâkut-ı kebûdîden terkîb olunmuş ma‘cünü’l-cevâhir ve kuhl-ı rûşenâyidir. Mâ-hasal bu bûstân-ı nev-şükûfte-i tâze ser-pây-ı nigâhla geşt ü güzâra nazar-ı i‘tibâr olundukda bâğbânı olan Birrî-i nev-zemîne küşâyîş-i leb-i âferîn ve nisâr-ı gülberk-i tahsîn kılınmışdır. جزاء الله خيراً وبرا³⁶³

Bejt

Mefâilün Mefâilün Mefâilün Mefâilün

Zebân-ı bülbül-i nâlân ve tûtî-i sühandânî

Girenler fehm iderler gülsitân u şekeristânı

Mûmâileyh Ahmed Efendimiz Hazretlerinin Türkî Edâyıla İmlâ Buyurdıkları Takrîz-i Garrâ Sûretidir

El-hakk bu mecelle-i celîle câmi-i celâ‘il-i nagâm-ı hâvî-i cevâhir ü zevâhir-i hikem-i muzâhir-i cemâl ve celâl olan tâ‘ife miyânında cârî-i nizâm ve cidâl-i delâil-i ‘akliyye ve nakliyyesin elsine-i tuyûrdan takrîr ü beyân ve tahrîr ü ‘ayân-ı müstemile

³⁶³ Allah onun gayretini karşılıksız bırakmasın.

olmagıla ferec-i akrâ-yı hüsn-i dil ve şeref-bahşâ-yı şeref-i insân-ı kâmil olmak zînetde *Gülşen-i Râz* ve *Mantıku't-tayr*-ı 'Attar ile dem-sâz olmuştur. Ve bu bir muhaddire-i nev-peydâ ve 'arûs-ı zîbâdır ki dehânından cârî olan reşehât-ı 'ayne'l-hayât manend-i nefehât-ı üns-i telsiye-bahş-ı tâb-ı derûn-ı sûfîyân ve âteş-efrûz kılup münkirân olup zülf-i tabîr-i efşânından istinsâh olunan nûkhet-i nikât-ı 'anberîni ile mesâm-ı nigâristân-ı ma'ârifve sezâ-yı müşkiyâ-yı ibret-engîzi ile dimâg-ı gülistân ve bostân-ı letâ'if tolmuşdur. Ve bu şâhid-i zîbâya Birrî-i pâkîze-edâ bu fakîr-i pür-taksîrin tergîbi ile ârâyîş-i bahâ virüp bu kadar cevâhir-i nâ-yâb ve nevâdir-i hikmet-i nisâb [...] kümûnda meknûn iken sâhil-i beyânda nümâyân olmagın hamdallahî teaâla makbûl-ı erbâb-ı dil ve nakl-i mahâfil-i efâzıl olup küllî istihâr ü kader ü i'tibâr bulmuşdur.

حرره الفقير الحقير المعترف بالعجز و التقصير الباعث على هذا الجمع والتأنيب المشتمل على
الترغيب والترهيب احمد ابن الحاج مصطفى الطبيب الثانى بمدينة مغنيسا عفى الله لهما و لم حالهما و بالهما³⁶⁴

Ferd

Fâilâtün Mefâilün Fa'lün

Keşf ider ehl-i 'aşk her sırrı

Nüşa-i bülbüliyye-i Birrî

Dâğ-ı Gam-ı Hicrân-ı Hâtır-ı Yârânı Lâle-Zâr-ı Hasret Eyleyen Merhûm Nesîmîzâde 'Osman Agamızın İnşâ Kıldığı Takrîz-i Zîbâ Sûretidir

Zihî kitâb-ı müstetâb ki her bir kelimesi bir şecer-i pür-bâr u berr ve ma'nâ-yı dakâyık-ihativâsı hâvî-i gül-i ter olmagıla ser-tâ-ser mutâla'a olunup her nûkteleri hâtır-ı fâtirde eser kılmışdır. Hezâr tahsîn Birrî-i hüner-karîne ki tevfiq-i hüdâ-yı mu'îne mazhar olmuştur.

Nazm

Mefûlü Fâilâtü Mefâilü Fâilün

³⁶⁴ Bu takrizi kusur ile malul fakir u hakir Manisa'da ikinci tabib olan Ahmed bin Mustafa kaleme almıştır. (Allah onun ve babasının günahlarını affetsin)

Bezm-i meyin safâları hep hâtırımdadır

Ol bezmin âşinâları hep hâtırımdadır

Mest-i sadâ-yı bülbül-i bâğ-ı elest idim

Ol bülbülün nevâları hep hâtırımdadır

حرره الفقير عثمان الشهير بنسیمی زادة اناله الله تعالى الى الفيض و السعادة غفرله³⁶⁵

Yegâne-i Efâzıl-ı Zamâne Olan Faziletli Müfti Efendimiz Hazretlerinin Edâ-yı Pîrâne ile Beyâna Getürdükleri Takrîz-i Bî-Bahâne Sûretidir

Eyâ Birrî seni bülbül gibi ‘âşık ide Mevlâ

Sana ‘ilm-i ledünnîyi müyesser eyleye Mevlâ

Kitâbını gören sûfî dir elbet bârekallah

Ma‘ârız dahı ide³⁶⁶ عليه لعنه الله

حرره الفقير محمد المفتي بمد نيته مغنيسا غفرله³⁶⁷

قدر زر زرگر شناسد قدرگوهر گوهری

قدر گل بلبل شناسد قدر قنبر باعلی³⁶⁸

Bu Kitâb-ı ‘Anberîn-Nikâb İmlâ vü İnşâ Olundığı Esnâda Medîne-i Magnîsâ’da Mesned-Ârâ-yı Şer‘-i Garrâ Olan Mahâretli ‘Osmân Efendi Hazretlerinin Tastîr Buyurdıkları Takrîz-i Hatîr Sûretidir

هذه جواهر تالالت بفيض نسيان التحقيق وارسفت نكاته عين التدقيق يليق بان يكتب بالتبر مافيه من

النظم والنثر الله يجازى من جمعه بالخير و صانه عن الافات والضير³⁶⁹

Nazm

³⁶⁵ Bunu [Allah’ın rahmetine muhtaç olan kulu olan] Nesîmîzâde diye maruf Osman yazmıştır. (Allah Teâlâ ona feyz ve saadet ihsan buyursun).

³⁶⁶ Allah onun belasını versin.

³⁶⁷ Bunu Manîsâ’da müftü olan Muhammed yazmıştır. (Allah kendisinin günahlarını affetsin).

³⁶⁸ (Farsça atasözü) Altının kadrini kuyumcu, cevherin kadrini mücevher satan, bülbülün kadrini gül, Kanber’in kadri ise Ali ile bilinir.

³⁶⁹ Bu [...] ve ince nüktelerle dürülmüş cevherlerdir. Bunun içerisinde bulunan nazım ve nesir altın tozuyla kaleme alınsa layıktır. Allah bunu derleyeni hayr ile mükafatlandırın ve afetlerden korusun.

Feilâtün Feilâtün Feilâtün Feilün

Ser-i hayl-i şu‘ârâ Vehbî-i dâna ki ana

Bu pesendîde edâ mevhibe-i mevlâdır

Bu beyt-i nâdir anun hakkında sâdır olan ma‘rifet-perver ve fazîlet-güster sa‘âdetli Vehbî Efendinin kalem-i ‘anber-bâr-ı âsârından olan takrîz-i yadigârî sûretidir

Nazm

هذا كتاب بليغ النظم و الانثر
تحكى قصاحه حسان عبارته
ماشاهد فى الورى ضاهاه بالحسن
مارد ته نظر ارادت لطافته³⁷⁰

El-hakk bu nüsha-i kem-yâb bir gülşen-i râzdır ki cüyibâr-ı reşehât-i hâme-i fesâhat ile sebz ü ter ve nesîm-i bahâristân-ı belâgât ile letâfet-perverdir ve bu mâlike-i müşkîn-nikâb bir hadîka-i nâz ü niyâzdır ki her nahlistân-ı kelimât-ı müştemilâtü’n-nikâtı âşiyân-gâh-ı belâbil-i ‘irfân ve her agsân-ı şâhsâr-ı hurûf-ı zerâif-zurûfi terennüm-gâh-ı tuyûr-ı ikândır. Şükûfe-zâr-ı erkâm-ı anberîn-fâmı tarâvet-fersâ-yı hezâr-ı gülistân ve ‘uzviyet-i nev-bâve-i nukat-ı nâzûk-namatı revnak-şiken-i bisyâr-ı bostândır. Sevâd-ı safâhât-ı hıyâbân-şumûli esdâf-ı bâsile-i arayis-i esrâr-ı vahdet-i vücûd ve beyâz-ı miyân-ı sutûr-ı turûs-ı mükâşefât-meşmûlü gurre ve cennât-ı şevâhid-i şühûddur.

Nazm

خوش كتاب كه آن است گلشن معنا
و لطافت او كرد بلبل شيذا³⁷¹

مثال جوى سليست نظم دلجویش
شده چو برگ گل آل تر و زيبا³⁷²

³⁷⁰ Bu, nazmı ve nesri çok güzel söyleyişli olan bir eserdir. Bu eserin anlatıcısı, bunun ibarelerini çok güzel bir şekilde hikaye etmiştir. Bunu okuyanlar onun güzelliğini hakkını verirler.

³⁷¹ Mana bahçesi olan bu güzel kitap letafetiyle bülbülleri çıldırtır.

³⁷² Onun gönlü çelen nazmı su gibi akıcıdır. Kırmızı gül yaprağı gibi taze ve güzeldir.

به جوى پاڪ بماند ميان هر سطرش
شده است هر كلماتش چو غنچهء رعا³⁷³

ديگر نيمى كند اميد قند و سكر اگر

كمينهء لذت گلچينيش چشد بيغا³⁷⁴

شود نكه به رخ او متخير عشاق

كه اوست شاهد خلوتسراى سر خدا³⁷⁵

به اين كتاب چنان دلکشى نه بسيارست

كه شد مؤلف او برئ هنر پيما³⁷⁶

Kutbü'l-‘Ârifîn ve Sultânü'l-Maşûkîn Hazret-i Mevlânâ Celâlü'd-din
Evlâd-ı Güzîninden Kerâmet-penâh ve Şâh-ı Ma'nâ-yı Taht-gâh
Himmetli Şeyh Efendimiz Hazretlerinin İmlâ Buyurdukları Takrîz-i Garrâ
Sûretidir

اتانى من رياض السير لطفًا

كتاب سطره نخل المعارف

الا فى لفظه ورد النكات

و فى معناه اثمار اللطائف³⁷⁷

Nazm

Fâilâtün Mefâilün Fa'lün

Habbezâ Birrî-i sühan-perdâz

Şu'arâ içre şâ'ir-i mümtâz

³⁷³ Onun her bir satırı akarsu gibi berraktır ve o satırlarda yer alan kelimeler birer güzel gonca gibidir.

³⁷⁴ Papağan bu kitabı tadacak olsa artık şeker istemez.

³⁷⁵ Aşıklar onun yüzüne hayran hayran bakarlar. Çünkü onun yüzü Allah'ın sırlarının güzel bir delilidir.

³⁷⁶ Böyle güzel kitap pek nadirdir. Çünkü onun yazarı hüner sahibi Birrî'dir.

³⁷⁷ Bana ariflerin kutbunun yazdığı lafızlarında nükteler, manalarında güzel meyveler bulunan bir kitap elime ulaştı.

Âferîn kim semend-i tab'unla
Kasabü's-sabkı eyledin ihrâz

Ârif-i ders-i aşk-ı bülbülsün
Gül-bün-i ma'rifetde ey gül-i nâz

Tâ'ir-i bâğ-ı rif'at oldun sen
Evc-i ma'nâda velvele endâz

Bâl-i 'irfân ile neçe demdir
Eyledün seyr-i 'âlem-i i'câz

Nüşa-i *Bülbüliyye*'de kıldun
Bunca rengîn edâyla âgâz

'Aceb olmaz diseyidi ehl-i sühan
Bostân-ı rumûz u gülşen-i râz

'Ömrini ey nihâl-i bâğ-ı hüner
İde efzûn hüdâ-yı bî-enbâz

Oldı Lütfi senin hayr-hâhun
Hakka eyler hemîşe öyle niyâz

زفردوس برین گل بسته بسته
دراو آتش دمیده دسته دسته³⁷⁸

دماغ جان من زان شد معطر
شبستان ضمیرم شد منور³⁷⁹

³⁷⁸ Cennet bahçesinde demet demet güller var. O güllerde de küme küme ateş var.

³⁷⁹ Burnum ve zihnim onun kokusuyla doldu, karanlık gönlüm aydınlandı.

11. EDHEM Ü HÜMÂ (SÂBÎT)³⁸⁰

Takrîz berây-ı Edhem ü Hümâ-yı Sâbit Efendi

Feilâtün Mefâilün Feilün

Habbezâ dâstân-ı ‘ibret-zâ

Merhabâ nazm-ı pâk-ı tâze-edâ

Şâd bâdâ hemîşe bâdâ-şâd

Rûh-ı pâk-ı ‘Atâyi-i üstâd

Oldı Sâbit ‘Atâyi-i sâni

Tâzelendürdi bâğ-ı ‘irfânı

Oldı pervâzda hümâ halefi

Edhem-i kilki çulladı selefi

Katı yüksekde eylemiş cevelân

Edhem-i kilkine hümâdur uyan

Evce çıkdı hümâ gibi şânı

Edhem-i kilki aldı meydânı

N’ola bu nazm-ı pâk ile her dem

Göge çıksa Hümâ gibi Edhem

Yâd iderler turınca arz u semâ

Edhem ile Hümâ’yı beynehümâ

Bu konuş bu kopuş bu tâze zemîn

Kâmiyâ sad pesend ü sad tahsîn

³⁸⁰ Takriz, *Edirneli Kâmi Divanı*, Millet Yazma Eser Kütüphanesi AEMNZ 374 yazmada 80a’da yer almaktadır. Ayrıca söz konusu takriz, Ali Yıldırım tarafından hazırlanan *Kâmi Divanı* (2009) adlı neşrin 421-422 sayfa aralığında bulunmaktadır.

Çemen-i nazm tâ ola nâbit
Ola bu *Edhem ü Hümâ* sâbit

12. *NASÎHAT-NÂME* (SÂFÎ)³⁸¹

Takrîz be-Nasîhat-nâme-i Sâfi

Müstefilün Faûlün Müstefilün Faûlün

Reşkâ bu tarh-ı dil-cû nazm-ı tavîle-zâda

Nahl-i nasîhat üzre nev-bâve-i karîha

Nutk-ı Sâfi'de olmuş hüsn-i edâ Hudâ-dâd

Gûş-ı dile hediyye bu lehçe-i melîhâ

Her mısra'-ı selîsi mazmûnı bir hadîsün

Her beyt-i dil-nişîni mahbûbe-i sabîha

Bu pend-i dil-peziîri dil-mürde gûş idince

Buldı hayât-ı tâze benzer dem-i Mesîh'a

Bî-şübhe bu nasâyıh te'sîr ider ki zîrâ

Her pendî oldı mesned bir mevrîd-i sahîha

Kâmî bu vâdi-i nev ilhâm-ı lâ-yezâlî

Takrîz olursa lâyık *ed-dînu en-nasîha*³⁸²

³⁸¹ Takrîz, *Edirneli Kâmî Divanı* Millet Yazma Eser Kütüphanesi AEMNZ 374 yazmada 80a'da yer almaktadır. Ayrıca söz konusu takrîz, Ali Yıldırım tarafından hazırlanan *Kâmî Divanı* (2009) adlı neşrin 421-422 sayfa aralığında bulunmaktadır.

³⁸² Din nasihatıdır (Hadis-i Şerif 'in bir kısmı) Müslim, İman 95; Buhari, İman 42).

13. ŞÂPÛRNÂME (FERDÎ)³⁸³

Takrîz-i Şâpûrnâme-i Ferdî

Fâilâtün Mefâilün Falün

Dil-nişîn âb-dâr dürr-i yetîm
Sâdefi feyz-i lutf-ı tab‘-ı selîm

Lafz u ma‘nâya hüsn ü ân virmiş
Şâhid-i nazma tâze cân virmiş

Nâv-dân-ı kalemi rûhânî
Selsebîl itmiş âb-ı hayvânı

Virmiş i‘câza tarz-ı hüsn-i edâ
Olmış ‘acz-âver-i dil-i bülegâ

Tâze bir Gülşen eylemiş ihyâ
Güli zîbâ vü goncası ra‘nâ

Dest-i târâc-ı rûzigâr irmez
Gül-i sad-bergi hiç hazân görmez

Bâğ-ı ma‘nâda her gül-i sır-âb
Neş‘e-bahşâ-yı dil çü ‘ahd-i şebâb

Her iki mısra‘-ı letâfet-yâb
Beyt-i ma‘mûr-ı nazma rengîn bâb

Birbirisinden ahsen ü yek-reg
Nazm-ı zîbende işte böyle gerek

³⁸³ Takriz, Salih Sadavi tarafından hazırlanan “Osmanzâde Tâ’ib Ahmed: Hayatı, Eseri ve Edebi Kişiliği” başlıklı doktora tezinin 467. sayfasında yer almaktadır.

Aferîn nâzım-ı sühan-sence
Mâlik olmuş bu gûne bir gence

Genc ammâ ki pür dür ü gevher
Her birine harâc-ı Rûm deger

Hüsrev-i kişver-i belâgat imiş
Mâlik-i mülk-i fesâhat imiş

Erdeşîrâne aldı meydânı
Kişver-i nazmun oldu hâkânı

Şîr-i ma'nâyı itmeğe nahcîr
Hâme destinde râst-rev çün tîr

Erdeşîr-i sühan-ver-i pür-zûr
Zâde-i tab'ı fi'l-mesel Şâpûr

Eylemiş nazm-ı şehname-i nev
Olmayup hiç kimseye pey-rev

Görse bu nazm-ı pâki Sâhir-i Tûs
Leb-i insâfile ider idi bûs

Ferd-i kâmil hüner-mend-i ikbâl
Mahlası oldu hâl ü şânına dâl

Olmış ebyâtı cümle berceste
Ne kadar lutf olursa şâyeste

Bu sûtûde ferîde-i garrâ
Tuhfe-i şehriyâr olursa sezâ

Hâme-i Tâ'ib-i teng-mâye

Böyle nakş itdi hatm ü imzâya

Hak niyâzın ide karîn-i kabûl

Rûz-i mahşer şefî'î ola Resûl

14. TEZKİRE-İ SAFÂYÎ³⁸⁴

**Fâzıl-ı Cihân Nihâr-i Zamân Şeyhü'l-İslâm Müftî'l-enâm Mirzâ
Mustafa Efendi Hazretlerinin Mahdûm-ı Mükerrerleri Olub Hâlâ İstanbul
Kazâsı Pâyesi İ'tibârıyla Mu'teber ü Mükerrer Olan Sâlim Mehmed Efendi
Hazretlerinin Tahrîr Buyurdukları Takrîz-i Dil-Nişîndir**

Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün

Sebt edip pâkîze-gûy-ı 'asr olan şâ'irleri
Oldu hoş kilik-i Safâyî bâ'is-i hayr-ı du'â
Yek-kafesde bâğ-ı şî'rin cem' edip bülbüllerin
Etdi yârân-ı safâya bir ziyâfet gûyiyâ

Hezâr u sad-hezâr tahsîn ü aferîn bu utrûfe-ıstına'-ı nühket-karine ki ان الله يحب
³⁸⁵ الفرح لسهل الطلق fahr-i zîver-ârâ-yı ser-nâme-i medâyh-i zâtları olan şu'arâ-yı
defâyînü'l-berekâtın le'âlî-i nazm-ı bî-hemtâları ve her bir sühanverin zamanında
ruz-nâmçe-i hâlleri evrâk-ı vücûd-ı nâdiretü'l-âfâkları gibi bâlî olup nâm-ı nâmî ve
zât-ı girâmileri köhne takvîm-manend varak-ı hâtıra-i yârân-ı safâdan bi'l-küllîye
mensî olmak revâ olmayıp ve ol gürûh-ı lâyikü'l-ihtirâmın şân-ı şâyân-ı ikrâmları
³⁸⁶ علموا اولادكم بالشعر kelâmı ile şîrâze-bend-i mecmû'atü'l-mübâhât iken mürûr-ı
a'vâm ve te'âkub-ı leyâli vü eyyâm ile 'uhûd ba'îde ve seneler cedîde oldukça be-
herhâl tûl-ı âme tezkire-i sâbıka sedd olup iktifa-yı masâdır-ı hâli ile ferâmuş-ı
savâdır-ı sühandânân-ı mazi eylemek lâyık u sezâ olmadığından Safâyî-i üstâd-ı
şîrin-refâtâr işbu tar-ı 'anberîn-evtâr ile masnu' olan tezkiretü'ş-şu'arâ-yı san'at-şî'ârı
ve ³⁸⁷ انما للغاتهن حبسن في الاقفاص ma'nâsına kafes-i tûtîyân-ı hoş-
güftârân-ı şu'arâ-yı zamân eylediğinden her bir şâ'ir-i mâhirin gûy-ı dürr-i meknûn
دوحة-ı mîsrâ-yı nükte-i mîsrâ-yı ra'nâ-yı nükte-i mîsrâ-yı ra'nâ-yı nükte-i mîsrâ-yı
³⁸⁸ سجع طيرها موزون nümâyân olmuşdur. Hoşâ sa'y-i tâm ve hîdmet-i mâlâ-kelâm ki
بؤلى انقضاء ³⁸⁹ الى انقضاء böyle bir eser-i nâzik-bihterîn îcâdı hayrû'l-halef-i mîrâs-ı vedâda-

³⁸⁴ Takrizler, Millet Yazma Eser Kütüphanesi Thr771 numaralı yazmada 1b-11b, Beyazıd Devlet Kütüphanesi Veliyüddin Efendi 2585 numaralı yazmada 1b-11b varaklarında bulunmaktadır. Ayrıca sööz konusu takrizler, Pervin Çapan tarafından hazırlanan *Tezkire-i Safâyî* (2005) adlı neşrin 39-61 sayfa aralığında bulunmaktadır.

³⁸⁵ Allah açık ve anlaşılır konuşulmasını sever.

³⁸⁶ Çocuklarınıza şiiri öğretin.

³⁸⁷ Kuşlar da çeşit çeşittir, uçmaktadırlar. Onların dilinde kafeslerde hapsolmek vardır.

³⁸⁸ Bir secî bahçesidir, kuşları da bir düzen içindedir.

³⁸⁹ Zamanın bitiminde daha zaman var. Ve (bu) tezkire içinde kabiliyetli kişiler var.

ولم اجد الا نسان الا ابن سعيه فمن كان اسعى كان 390
 endâhte-i verâ-yı hayât eylemekden
 evlâter ü ziyâd olduğu cây-ı isti‘dâd değildir. كان
 390 vakı‘â pençâh u saddan beri bu sadede bir karîha tasaddî ve bu emr-i
 lâzımü’t-tahrîre bir dest-i himmet ta‘addî etmeyip her sûret-i hâl esnâ-yı makâl bu
 cemâl-i bâ-kemâle gûyiyâ verâ-yı perde-i i‘tizârdan bu emr-i hatîr âyîne-i ta‘bîrde
 temerrüd-i bârid ve ‘izzü’l-ablak-cemâl ile burka’-güşâ-yı tasvîr olur deyü esb-i
 cevlân-gîr-i kudretlerine tâziyâne-i himmeti dirîğ eyleyip bu meydâna bir fâris-i be-
 nâm rahş-suvâr-ı ihtimâm olmamışken bu zât-ı sûtûde-sıfatın safvet-i derûnu bu kârı
 sezâvâr görmeyip himmet-i bülend ve tab‘-ı feyzmendî mazhar-ı ilhâm-ı Sâfî ve
 karîm-i feyz-i vâfî olup cûybâr-ı midâd-ı şekker-nihâdların bu vâdî-i dil-güşâ-
 mübâdiye câri ve nesîm-i dâ’im-‘anberin-şemâme-i nefehât-ı güftârların bu gülzâr-ı
 pür-ezhâra sârî eyleyip 391 من يفعل
 taraf güş ve nagamât-ı belâbil-i gül-bün kaleminden her bâr dimâg-ı zîbâsı من يفعل
 392 نکتسينن بؤى-ى دىل-ؤؤىون دىر-اگؤؤ
 etmektedir.

Mefâîlün Mefâîlün Mefâîlün Mefâîlün

Te‘âla’llâh zihî zîbende âsâr-ı Safâyî kim

Safâ eyler ana bakdıkça yârân-ı safâ her bâr

Sezâdır olsa makbûl-i e‘âlî tarz-ı dil-cûyu

Gülistân-ı hezârân-ı sühandır bu bihîn âsâr

قرضه بمدحه على عجاله الحال

و قرضه با لثناء عليه ثم قال 393

Oldu takrîzine sad-haclet ile âmâde

Pâ-şikeste kalem-i Sâlim-i Mirzâ-zâde

Takrîz-i Dil-Nişîn-i Şehdî-i Şîrîn-Edâ Der-Vasf-ı Tezkiretü’ş-Şu‘arâ-yı

Nev-Peydâ

³⁹⁰ Gördüm ki insan vaktin oğludur, çünkü şan daha çok çalışanındır.

³⁹¹ Nehrin kaynağı seni kıskandığından su akıtır.

³⁹² Ve iyi işler Allahla kullar arasındadır. Hayır işleyen bir insanın mükafâtı kaybolmaz.

³⁹³ Şiiri acele bir şekilde onu övmek için yazdı. Ve onun iyiliklerini sergiledikten sonra şöyle dedi.

‘Arabî

کتاب لو تأمله ضریر
لعاد کریمتاء بلا ارتیاب³⁹⁴

Fârisî

نسخه نایاب حکم سنج این
سحر حلال است هزار افرین

Hoşâ mecmû‘a kim şîrâze-bend-i mûy-ı ma‘nâdır
Tırâz-ı levha-i zîbâsı gûyâ rûy-ı ma‘nâdır

Siyeh-fâmî-i hattı sürme-i çeşm-i ‘arûs-ı nev
Kalemkârı keşîde vesme-i ebrû-yı ma‘nâdır

Sepîd-i suhfu subh-ı meh-cebîn-i şâhid-i ‘irfân
Sevâd-ı satrı pür-çîn perçem-i Hindû-yı ma‘nâdır

Be-hem pîçîde lâm u nokta-i mevhûmesi gûyâ
Dü ruhsârında hâl u ‘anberîn gîsû-yı ma‘nâdır

Hurûfunda nümûde noktalar çün nâfe-i pür-müşk
Muhayyel kıt’a-i matbû‘ası âhû-yı ma‘nâdır

Yahud bâzîçe-i sahn-ı ma‘ârif oldu germ-â-germ
Ki her bir nokta çevgân-ı sutûra cûy-ı ma‘nâdır

Nola her satrı bir tîg-i siyeh-tâb-ı beyân olsa
Nukât ile murassa‘ cevher-i dil-cû-yı ma‘nâdır

‘Aceb mi bu sefîne olsa ger bir Genc-i bâd-âver
Leb-â-leb nefha-i feyz-i hikem-yem bûy-ı ma‘nâdır

³⁹⁴ O öyle bir kitaptır ki bir âmâ kişi ona baksa yeniden iki gözü hiç tereddüdsüz açılır.

Fusûn-ı sihr ile her beyt-i ma‘mûr-ı nev-âbâdı
Hayâl-âmîz-i dil-keş-hâne-i câdû-yı ma‘nâdır

Olup âvîze-i gerden-tıraz-ı hüsn-i ta‘bîri
Dizilmiş mısra‘-ı manzûmuna incû-yı ma‘nâdır

Budur bir gülsitân-ı bî-hazân kim ‘andelîbânı
Nagam-rîz ü safâ-engîz-i hây [u] hûy-ı ma‘nâdır

Safâyî mahlas ol rind-i hünerver nükte-perver kim
Cihân-ı ma‘rifet bir kûçe-gird-i kûy-ı ma‘nâdır

Veşâhu’s-sadr edip dibâcesinde âsâf-ı dehri
Nice âsaf ki dergâhı felek-peymû-yı ma‘nâdır

Vezir-i a‘zam İbrahim Pâşâ-yı kerîmü’ş-şâh
Ki feyz-i cûd-ı lutfi mâye-i pîrû-yı ra‘nâdır

Vekîl-i devlet ü dâmâd-ı şâhenşâh-ı heft iklim
Ki rây-ı mû-şikâf-ı himmeti nüh tû-yı ma‘nâdır

Sipîhr-i ‘izz ü câh-ı şevketi çarh ile deng-â-deng
Fürûğ-ı kevkeb-i bahtı ziyâ-fermû-yı ma‘nâdır

Dü-bâlâ nüsha-i kübrâdır anın zât-ı memdûhu
Dakâyık-senc ü hikmet-âzmâ Risto-yı ma‘nâdır

Muvaffak oldu dâd-ı Hakk ile âsâr-ı hayrâta
Dil-i âgâhı gûyâ dahme-i memlû-yı ma‘nâdır

Eder erbab-ı fâik dânişe lutf-ı nevâzişler
Nigâh-ı iltifatı iftihâr-efzû-yı ma‘nâdır

Senâ-hânıdır anın hâs u ‘âm-ı cümle-i ‘âlem
Ki hüsn-i hulki halka reh-nümû-yı sûy-ı ma‘nâdır

Zaman-ı devletinde kıldı bu tertîb-i nev-tarhı
O kim bir münşî-i çâpük-kalem pür-gûy-ı ma‘nâdır

Kalem-rân oldu bu nev-res-nihâl-i bâğ-i ‘irfâna
Verip neşv ü nemâ cedvel-nümâ-yı cûy-ı ma‘nâdır

Getirdi sâhil-i endîşeye bahr-i ma‘ârifden
Nice dürdâneler kim her biri lü’lü-yi ma‘nâdır

Nice Rüstem-neberd-i merd-i meydân-ı hünermendi
Getirmişdir miyâna her biri pür-zû-yı ma‘nâdır

Nice şeh-bâz-ı evc-i dâniş-i ‘irfânı pey-der-pey
Kola almış ki zîb-i sâ‘id-i bâzû-yı ma‘nâdır

Nice şîrîn-edâ i‘câz-perdâz-ı sühan-senci
Edip gûyâ ki anlar tutî vü mînû-yı ma‘nâdır

Nice ebkâr-ı ma‘nî-i musavver cilveger anda
Ki anın her biri nâzişger-i pehlû-yı ma‘nâdır

Çekerler hâle-i âgûşa ol mehveşleri her dem
Nişîmengâh-ı tab‘ı bunların zânû-yı ma‘nâdır

Ederler her perî-peyker hayâli sihr ile teshîr
Ki ârâmişgehi Bâbilsitân-ı kûy-ı ma‘nâdır

Açılmış goncası şeb-nem-çekân bu gülşen-i râzın
‘İtir-pâş u gül-âb-efşân olan bu bûy-ı ma‘nâdır

Nola şâyeste-i cûd (u) kerem olsa Safâyî kim

Keremkârân-ı ‘âlem bir bahâne-cû-yı ma‘nâdır

Bu nev-perdaht-ı kâlâ-yı ma‘ânî Şehdiyâ el-hak

Giribân-nâ-güşâde tâze güft ü gû-yı ma‘nâdır

Şu‘arâ-yı Bedi‘ü’l-Beyândan Bu Cerîde-i ‘İrfâna Terceme ve Âsârı Sebki İden Nahifî Süleymân Hazretlerinin Tahrîr Eylediği Takrîz-i Latîfdir

هذه تذكرة حافلة كافلة

كل من شاع بنظم وبحسن التعبير

ابتدى الجامع من حجة خمسين او الف

بعدها اردف ما ساعد فيها التقرير

شكر الله مساعيه لما قد ابقى

ذكر من سابق او لا حتى حدّ التذكير³⁹⁵

Bu tezkire-i müzekkire ve tabsıra-i müfekkiye bir nüsha-i bedî‘a-i berâ‘at-intisâb ve nümûne-i kitâb-ı bahrû‘l-ensâbdır ki devâ‘ir-i sinîn-i sâbika vü mâziyeden bin elli dâ‘ire mâ‘dûnunı tekmîl ve medâr-ı ihtiyâz-ı a‘vâm-ı lâhika vü âtiyeden matla‘-ı telfik ü terkîb ve makta‘-ı tensîk u tertîb hengâmına gelince şu‘ûb u kabâ‘il-i sühanverândan ‘âlem-efrâz-ı nazm u inşâ ve³⁹⁶ ان من الشعر لحكمة³⁹⁶ unvânıyla şöhet-bahşâ olan ‘umerâ‘ü’l-kelâmın ve şu‘arâ-yı belâgat-nizâmın ‘alâ-merâtibihim şöhet-i mahlâs u esâmî ve zevât u hırfet-i muhassas ve ahvâl u sıfatları tercemesin pergâr-ı tezkâr ile merkez-nişîn-i dâ‘ire-i tebyîn ü ‘ayân ve her birisinin teshîr-kerde-i meleke-i iktidârları olan fütûhât-ı âsârı ve zuhûrât-ı etvârı ta‘yîn ü i‘lân ile tatrîz ü tezyîl-i himmet-i ‘âli-hürmetin yârân-ı safâ-yı sühan hakkında masrûf-ı mürüvvet eyleyen bakıyyetü’l-eslâf nakıyyetü’l-ahlâf saf-ârâ-yı masaff yârân-ı safâ sufûf-efzâ-yı bezm-i musaffa saf-tab‘ u vefâ-i‘tiyâd Safâyî-i safâ-nihâd ki imzâ-yı zât-ı sûtûde-sıfatı bu resme nüvişte-i sahife-i iştihârdır.

Beyt

Fâilâtün Fâilâtün Fâilün

³⁹⁵ Bu tezkire güzel şiir yazarak ve güzel tabir söyleyerek meşhur olanlar hakkında pek çok bilgilerle doludur. (Onun yazarı) Kader O’na izin verdikten sonra bin elli yılından sonraki şairlerine eserlerini kaydetti. İlk defa böyle bir eser yazmaya karar veren bu kişinin çalışmalarını Allah mükâfatlandırsın.

³⁹⁶ Kimi şiirlerde hikmet vardır.

Encümen-pîrâ-yı bezm-i istifâ
Mahlas u ismi Safâyî Mustafâ

El-hak bir eser-i mu‘teber eyleyip dibâce-i fesâhat-revâcın ve ser-nâme-i tâc-ı mûrisü’l-ibtihâcın fahrü’l-enâm zahrü’l-eyyâm dakika-dân-ı makadîr-i hüner-perverân ser-defter ü ser-efrâz-i serverân hâtem-i benân-ı cûd hâtem-i ferhûnde-vücûd âsaf-ı devrân şeref-i zamân mihr-i sipihr-i kâm-rânî sihr-ı mihr-perver-i sultânî sadr-ı a‘zâm u ‘âlî zü’l-kadr-ı ve’l-me’âlî mehâsin-i terkîb ve mehâmid-i inşâ İbrahim Pâşâ,

دام فی صدر السعادة مؤبدا
وشاع ذکر محاسنه مخلد³⁹⁷

hazretlerinin nâm-ı nâmîleri ve ism-i sâmilîleri ile müzeyyen ü muvaşşah ve müşâ‘ u musarrah eylediği gıpta-bahş-ı *Tezkire-i Devletşâhî* ve hüsn-i kabûl-i mekârim-şümûl ile mefâhir ü mübâhî olmuşdur. Letâfetine Latîfî ‘âşık ve hüsn-i sıyâgatine Hasan Çelebi tahsîn-i sâdık eyleyip bu nüzhetgâh-ı nev-sâha-i safâ-penâhın hıyâz-ı Riyâzi mesâbesinde olan selâset-i makâl ve nefâset-i mihekkiyât-ı me’âl ‘ahd-i civânî gibi mütekeffil-i übbebet ü revâ ve müstemil-i meziyyet-i eda olmagile merdüm-i çeşm-i nuzzârı irvâ ve basâ’ir-i ülü’l-ebşâra îrâs-ı safâ etdiği nümâyende ve rûşenâdır. *Tezkire-i Latîfî* Hasan Çelebi’den ahsen ve ‘Âşık ve ‘Ahdî ve Riyâzî’den müstahsen olmak iddi’âsında ihbât-ı hukûk-ı eslâf ve isbât-ı ‘ukûk-ı ahlâf mülâhazası ‘akdü’l-lisân-ı cesâret olmasa kat’an takdîm ü tercîh ve cezmen tenbîh ü tasrîh emrinde tereddüd olunmayıp tasdîki lîsân-ı kalem-i sadâkat-rakamda ma‘kûd u tahkîki rakam-ı hakîkat-ı ‘âlemde ma‘hûd idi. Fe-ammâ beyt

کرچه با شد مشبه به خوب
لیک صد بار از او مشبه به³⁹⁸

telmîh-i bedî‘ü’l-istimlâhı ile kanâ‘at olunup tefevvuk u rüchânında bu kadar sühanverânın şehâdetleri kâfi ve mefhûm-ı işâretleri vâfi olmagla istintâc-ı mukaddemât-ı tekrîr ve istihrâc-ı habîsât-ı ta‘bîr hâsılı tahsîl ü kâmilî tekmîl

³⁹⁷ İlelebet sadaratte kaim olsun ve ilelebet şanı daim!

³⁹⁸ Benzeyen ne kadar güzel olursa olsun kendisine benzetilen daha güzeldir.

kabîlinden idigi bî-kâl u kîldir. Binâen'aleyh ber-fehvâyî'l-keîâm-ı³⁹⁹ ما قل و دل 'icâz u ihtisâr tatvîl ü tavsîle bedel kılınmışdır ki matlab-ı a'lâyı dâ'iyân-ı devlet olan nazar-ı iksîr-i eser-i veliyyü'n-ni'âmı ve kabûl-i inâyet-şümûl-i sadr-a'zamî cümle-i takrîzât-ı sühanverâna câmi'ü'l-keîm bir takrîz-i bedî'-i müselle mü'l-fehvâ vâki' olmuşdur.

Li-mukarrizatihi'l-Fakîr

Feilâtün Feilâtün Feilâtün Feilün

Eser-i pâk-i Safâyî'ye hezârân tahsîn
Etdi bu tezkire tahrîrine sa'y-i mevfûr

Fi'l-mesel tezkire-i da'vet olup tezkiresi
Oldu erbâb-ı sühan encümen-ârâ-yı huzûr

Herbirin eyledi iclâs makâm-ı şerefe
Komadı zerre kadar hakk-ı nevâzişde kusûr

Hıdmet-i himmet-i bî-minnet edip subh u mesâ
Eyledi cümlenin ikrâmına sarf-ı makdûr

Zikr-i yârân-ı sühan-perveri hayr ile müdâm
Etdi pîraye-i ser-safha-i a'vâm u şuhûr

Niyet-i hayrınun âsârı olup ecr-i kesîr
Fazl u tevfik-i Hudâ eyleye sa'yin meşkûr

Oldu tahsîn ü du'â câ'ize-i ehl-i sühan
Sıla-i lâyıkı hüsn-i nazar-ı sadr-ı sudûr

Sadr-ı vâlâ-yı himem bedr-i cihân-tâb-ı kerem
İbni 'Abbâd-şiyem âsaf-ı ferhûnde-zuhûr

³⁹⁹ Sözü'n güzeli az ve anlaşılır olandır.

Âsafü'l-'ahd ü Süleymân-ı serîr-i şevket
Olalar mesned-i devletde hatâlardan dûr

Resûlün hâdim-i na't-ı şerîfi
Süleyman bende-i Rahmân Nahifî

Sâbıkân Yenişehir Kâzısı Olan Fâzıl-ı Devrân Râzî 'Abdü'l-Latîf Efendi Hazretlerinin Tahrîr Eylediği Takrîzdir

هدى مأثر فرسان البلاغة من
سباق اهل الحجج في حلية الادب
هم ملوك كلام من مفاخرهم
ما يزدري ملك كسرى عن اب فآب⁴⁰⁰

Habbezâ feyz-i kilik-i Safâyî-i üstâd bir reyhâne-i edebdir ki meşâmm-ı enâmı habâyâ-yı zevâyâ-yı ravza-i kemâl olan ezhâr-ı bekâyâ-yı ricâl-i nefehâtı ile mu'attar eylemişdir ve bir yetîme-i sadef-i hünerdir ki vâsita-i 'ıkd-i gerden-i nev-'arûs-ı eyyâm olmuşdur. Tarz-ı hüsnünü Riyâzî işitse 'âşık olup avîze-i gûş-ı hûş ederdî. Nehc-i Latîfî meşhûd-ı dîdesi olup mu'arrâ görse,

لو ابصرت عينك هذا الوری
لم ير انسانك انسانا⁴⁰¹

makâlin ferâmuş ederdî. Sarrafıyyân-ı çâr-sûy-ı hüner fark-ı ferkad-sâ-yı ihtimâmına her ne kadar gevher-pâş-ı tahsîn olsalar sezâ ve sadr-nişînân-ı sûr-gâh-ı kemâl kadem-i nev-'arûs-ı sa'y ü ikdâmına bî-kıyâs dîbâ-yı şüşterî-i âferîn pâ-y-endâz etseler revâdır.

Silk-i tahrîre muntazam oldu
Sa'y ile bunca lü'lü-yi mensûr

⁴⁰⁰ Bu kitap, edebiyat alanındaki hüccet ehlinin, yarışlarına dair belâgat sahiplerinin hediyeleridir. Onlar babadan oğla gelen sultanların devletinde övgülerin söz sultanlarıdır.

⁴⁰¹ Gözün bu gerçeği görseydi, sen bir insan olarak herhangi bir insanı göremezdin.

Etmeden her birini güm-geşte
Dest-i gâretger-i kürûr-ı şuhûr
Yeridir dirse zümre-i şu‘arâ
شكر الله سعيه الموفور⁴⁰²

Takrîz-i ‘abd-i ahkar ‘Abdü’l-latîf Râzî

Fuhûl-i Kirâmdan Sâbıkân Mısır Kâzısı Olan Kâmî Mehmed Efendi Hazretlerinin Tahrîr Eylediği Takrîz-i Latîfdir

Çünkü âmed şüd-i leyl ü nehâr ile safâ-bahş-ı rûzgâr olan her bahâr hezâr-ı
bûlbül-i nevâ-senc ü nagme-perdâz âşiyân-sâz-ı gülbâğ-i ‘âlem olup mâye-i lezzet-i
sımâh olacak nev-çâşnî-i nagamât-ı nemekîni telef-kerde-i hevâ olmak revâ-daşte-i
tab‘-ı sühanverân olmamağla işbu âsâr-ı şu‘arâ-yı zamâne ile meşhûn ve mâ-sadak-ı
üstâddır. Hezâr tahsîn ü takrîzle muhallâ olmamak ser-hadd-i insâf-ı erbab-ı
sühandan kenâre-nişîndir.

Mefâîlün Mefâîlün Mefâîlün Mefâîlün

Hoşa berceste-âsâr-ı Safâyî-i sühan-perver
Ki ihvânü’s-safâ cem’ine çekdi hatt-ı butlânı

Derûnu cümle vâsf-ı hatt u hâl ü çeşm ü ebrûdur
Nola şîrâze-i te’lîfi etse zülf-i hûbânı

Bu âsârın sühan-sencân-ı ‘âlemdir bilen kadrin
Gülistânı gören yâd eylemez mi bûlbülistânı

Husûsâ kim muhallâ-sâz-ı ‘unvân-ı safâ-bahşı
Ola nâm-ı şerîf-i hazret-i dâmâd-ı hâkânî

⁴⁰² Allah O’nun bol olan çalışmalarının mükafatının versin.

⁴⁰³ Bu bir seci bahçesidir, kuşları bir düzen içindedir.

Sâbıkân İzmir Kâzisi Olan ‘Allâme-i Zamân Mirzâ-Hân-ı Devrân Mirzâ-Zâde Neylî Ahmed Efendi Hazretlerinin Tahrîr Eylediği Takrîz-i Latîfdir Ki Kalem-i Nûr ile Çehre-i Hûra Yazılmaga Şâyândır

Mefûlü Mefâilü Mefâilü Feûlün

Derc etdi kitâbında Safâyî şu‘arâyı
Cem‘ eyledi bir meclise yârân-ı safâyı

Mir‘ât-ı safâ derler ise vechi nümâyân
Gösterdi nice şâ‘ir-i pâkîze-edâyı

Hezâr sitayiş ü tahsîn işbu gülzâr-ı her dem-bahâra nisâr-ı dest-i i‘tibâr kılınmak şâyeste vü sezâvârdur ki her gül-bün-i safha-i safâ-bahşâsında bir ‘andelîb-i sutûde-edâ⁴⁰⁵ ان من الشعر لحكمة zemzemesiyle nagme-senc ü güyâdır ve bî-şumâr pesend ü âferîn bu hadîka-i anîka-i bî-hemtâya ber-dâşte vü ihdâ kılınmak bâyeste vü revâdır ki her makâm-ı dil-güşâsında bir bülbül-i pâkîze-nevâl⁴⁰⁶ ان من البيان لسحر perdesiyle terâne-sâz u nagme-serâdır. El-hâk dîvânçe-i sinîn ü a‘vâmı târih-i hicriyyeden bin elli varak gerdîde-i dest-i rüzgâr olaldan bu eyyâma dek müstezâd-ı manzûme-i eslâf olan sühan-serâyân-ı bedî’ü’l-evsâfin menâkıb u me’âsirleri gümgeşte-i müsvedde-i ihmâl olmak şâyeste-i himmet-i eshâb-ı fütüvvet olmadığı mukarrer olmanın bu kitâb-ı latîfe kalem-zen-i cem‘ ü te’lîf olan Safâyî-i sutûde-eser ol hıdmet-i celîleye muvaffak olmalarıyla⁴⁰⁷ من خدم خدم mazmununa mazhar olmuşlardır.

شكر الله مساعيه و قضى بالخير دواعيه حرره الفقير احمد نيلى المعروف بميرزا زاده⁴⁰⁸

⁴⁰⁴ Bu takriz fakir Muhammed Kâmî tarafından yazıldı.

⁴⁰⁵ Şüphesiz ki bir kısım şiirde hikmet vardır.

⁴⁰⁶ Beyânın bir kısmı şüphe yok ki sihirdir.

⁴⁰⁷ Kim hizmet ederse, hizmet görür. (Arap atasözü)

⁴⁰⁸ Mirzazâde diye tanınan, bunu yazan fakîr Ahmed Neylî (Allah isteklerini hayırla karşılasın, çalışmalarını da mükâfatlandırın).

Mevâlî-i ‘Îzâmdan ‘Osman-zâde Tâ’ib Ahmed Efendinin Tahrîr Eylediği Takrîz-i Latîfdir

El-hâk bu sandûkatü’l-cevâhir-i nevâdir-âsâr kıyâm-ı rûz-ı bazar-ı kıyâmete dek sahibine ser-mâye-i iftîhâr olsa revâdır ki lücce-i ⁴⁰⁹ان من الشعر لحكمة’de perverde-i âgûş-ı asdâf-ı tîba’ u hûş olmuş nice dürr-i yetîm-i nâkid-pesend-i nazm u nesri hâvî bir mecmû’atü’l-me’âsir-i letâyif-i fehâvîdir. Her harfî bir sühândânın dîbâce-i şeref-nâme-i ma’ârifi ve fîhris-i makâlât-ı zarâyif ü letâyifi olup kâr-hâne-i ان من البيان’de tamga-zen-i kâlâ-yı iştihâr olan târ-endâzân-ı nesîc-i mülemma’-târ-ı hayâlden herbirinin masnû’-ı minvâl-i yerâ’a ve dest-i sâhte-i fesâhat ü berâ’ası olan kumâş-ı harîri-târ-ı âsârları ecnâsından birer yâdigârını muhtevi olmagın perniyân-ı elfâz u ma’ânî-i bedî’ü’l-beyânı rûy-ı kârından vesme-gâh-ı hitâmına varınca peymûde-i endâze-i nigâh-ı im’ân kılındıkda kabâ-yı şâhid-i istihsân olmagâ şâyân görülmüşdür. Nakdine-i ma’dûde-i enfâs-ı hayâtını ticâret-i nîmgâh-ı ma’rifete sarf ile izâ’a-i bidâ’a-i evkât ve ifnâ-yı ‘ömr-i bî-sebât eden böyle sevdâger-i dâd u sitâd-ı metâ’-ı hünere ya’ni câmi’ü’l-hurûf Safâyî-i sühanvere bu kârdan iktisâb-ı sûd ve bu tarikle ihrâz-ı fevâ’id-i murâd u maksûd etmemek muhâlif-i meşreb-i gayret-i erbâb-ı himmet olmagın bu kitabın câdde-i sutûrın memerr-i kavâfil-i enzâr eden ûlû’l-ebşârdan müsted’âdır ki nevâ-yı bülend-himmetin haddi hân-ı katâr-ı âmâl-i mü’ellif-i kitâb etmekle nâ’il-i ecr ü sevâb olalar.

Nazm

Feilâtün Mefâilün Feilün

Sa’yi meşkûr ola Safâyî’nin

Verdi hükmün sühan-serâyinin

Kıldı cem’-i me’âsir-i şu’arâ

Etdi pâkîze bir eser peydâ

Hâlini yazmış idi mâzînin

Kulağı çınlasın Riyâzî’nin

⁴⁰⁹ Şüphesiz ki bir kısım şiirde hikmet vardır.

⁴¹⁰ Beyânın bir kısmı şüphe yok ki sihirdir.

Bu da isrine iktifâ etdi
Gûş-ı eflâki pür-sadâ etdi

Eserin cümleye görüp fâyık
Bu kitâba bakan olur ‘Âşık

Görse idi bu nüsha-i edebi
Ola ahsente-hân Hasan Çelebi

Ehl-i tab‘ı bu nüsha-i ‘irfân
Etdi tarz-ı Latîfine hayrân

Âferîn kim Safâyî-i üstâd
Kodı Hâtem gibi zamânede âd

Rûh-ı eslâfı anıp eyledi nâm
Ya’ni gönderdi tezkireyle selâm

سوده الفقير احمد تائب الشهير بعثمانزاده⁴¹¹

Dîvân Hâcelerinden Muhammed Efendinin Takrîzidir

Feilâtün Feilâtün Feilün

Habbezâ nev-sühan-ı hûb-edâ
Gıpta-fermâ-yı fesâhat-pîrâ

Olsa lâyık bu dür-i pâkîze
Gûş-ı çarh-ı hünere âvîze

Sem‘ine girse Riyâzî’nin ger
Dest-i reşk ile kulagını çeker

⁴¹¹ Fakir Osmanzade Tâ’ib yazdı.

Oldu te'lif-i Latîfi fâyık
Görse dil-dâde olurdu 'Âşık

Hak bu kim hûb-revişi tavr-ı hasen
Cümle-i tezkireden müstahsen

Bu kumâş-ı sühana ehl-i yakîn
Urdu tamga-yı pesend ü tahsîn

من الفقير محمد شهري⁴¹²

Müderrişin-i Kirâmdan Seyyîd Hüseyin Vehbî Efendinin Tahrîr Eylediği Takrîz-i Latîfidir

El-hak bu kitâb-ı bedâyi'-zurûfun sevâd-ı hurûfu bir bender-i lâhûr-pesend-i me'ârifdir ki her târ-endâz-ı destgâh-ı berâ'anın nesic-i minvâl-i year'ası olan akmişe-i reng-â-rengden birer rengi hâvi nüh-bender belki kıt'a-ı behişt-i ra'nâ bir ravza-ı gannâ-yı ma'nâdır ki ber-fehvâ-yı⁴¹³ فيها ما تشتهيہ الانفس⁴¹³ her gûne mevâ'id-i fevâ'id ve fevâkih-i ma'ânî-i şevâridi muhtevîdir. Her safha-i müşğîn-rakamı ber-tahte şükûfezâr-ı letâyifdir ki üstâd-ı kâr her bâğbân-ı 'irfânın tohm-ı süveydâsından ser-zede-i hadîka-i ibdâ' ve pîrâye-i ravza-i anîka-i ihtira'ı olan müntehabât-ı ezhâr-ı nâm-dâr âsârı ile müşğîn-i bahâr ve cûybâr-ı eş'âr-ı selâset-eş'ârı ile numûne-i⁴¹⁴ جنات عدن تجري من تحتها الأنهار⁴¹⁴ eylemiş her makâlesi bir musavver meclis-i *Şehnâme*-i zarâyifdir ki nice Rüstem-neberd-i 'arsa-i endîşenin zûr-ı dest-i iktidârları menkabesin Mânî-i mûyîn-kalem tedkîk-i sâf-şikâf-ı musâf-ı tahkîk göstermiş mu'asker-i müretteb-leşker-i evrâkında hayme-zen-i tertîb olan 'ibârât-ı sahîhatü'l-fehâvî ve suhûf-ı sutûr-ı mütesâviye-i letâyif-i metâvisi yegân yegân güzâşte-i memerr-i nazar kılındıkda her mîr-i kalem-rev-i nazmın zîr-i livâ-yı hâmesine ilticâ ve râyet-i isti'dâdına intimâ eden şirzime-i âsâr-ı tabî'atları taklîd-i

⁴¹² Fakir Muhammed Şehrî tarafından.

⁴¹³ canlarının istediği ve gözlerinin hoşlandığı her şey oradadır. (Zuhuf Suresi/71)

⁴¹⁴ [...] içinde ebedî kalacakları, zemininden ırmaklar akan, Adn cennetleri vardır (Tahâ Suresi/ 76).

seyf ü sinân-ı hüsn-i beyân ile ârâste ⁴¹⁵ علي مراتبهم خلعت حق و ta'bîriyle pîrâste görölüp sipeh-sâlâr-ı kitâb-ı hurûfuna gül-bang-ı âferîn keşîde kılınmıştır. Egerçi rûz-ı bâzâr-ı vakt-i hicretten beri bendergâh-ı dühûr ü a'sârda pûd ü târ-ı leyl ü nehâr ile nakş-ı endâhte-i minvâl ve deffe-i şümûs u akmâr olan kalâ-yı zamân endâze-i düvâzdeh kırâ't-ı sinin ile bin elli kerre reşide oldukda metâ'-ı hayâtları 'arsa-ı bâzâr-ı bekâ ve rişte-i zindeganîleri berîde-i mîkrâz-ı inkizâ olan kudemâ-i şu'arâdan müstahakk-ı râbîta-i tahallus u iştihâr olanların kuyûd-ı esâmî-i ma'ârif-irtisâmı eslâf tezkireleri ile mazbût-ı icmâl-nâme-i cem' ü telfik olmuşdur. Ammâ onların dirliğine zâde-i butlân-ı fenâ-keşîde kılındıktan sonra bu vakte dek nevâ-senc-i şöhret-i şî'r olan tâze-zuhûrân-ı dâ'ire-i imkânı bir kimse bir encümene cem' ü tertîb ü tensîk etmeğe müsâ'ade-i tevfik olmamış ve bu nakş-ı dil-keş-terâneye tasaddî eden râmişgerân-ı himmet ü 'irfânın âgâze-i yerâ'aları nagme-i karâr bulmamışidi. Meğer ki mübdi'-i usûl-i elfâz u hurûfa bu kârı Safâyî-i sûtûde-me'âsirin cünbîş-i mızrâb-ı hâmesine mevkûf etmiş imiş ki nây-ı İsrâfil-pesend kaleminin sarîri bu kitâbın sâh-ı elvâhını mahşer-i ervâh-ı ma'âni eyleyip bu târihe dek sûret-nümâ-yı mir'ât-ı kâ'inât olan erbâb-ı nazmı yegân yegân sebt-i cerîde-i beyân edip erbâb-ı mekâsib-i belâğatin her hîrfet-i hirefe mensûb olanlarını dest-sâhte-i kârgâh-ı kudreti olan sanâ't-âsârları ile ⁴¹⁶ Basiret sahiplerinin gözlerinin geçtiği cadede sıra halinde veya dizilerek yürüten.. eyleyip âlây-ı mu'asker-i erbâb-ı hüner-i tarz-ı latîf ve vetîre-i hasen üzre tertîb etmişdir.

Nazm

Mefûlü Mefâilü Mefâilü Feûlün

Bi'llâh Safâyî-i sühan-güstere tahsîn

Bir tuhfe getirdi yine yârân-ı safâya

Cem' eyledi bir encümene tezkiresiyle

Etdi hele tertîb-i ziyâfet şu'arâya

Geçmişlerini etdi benî nev'inin ihyâ

Hakkâ babalık eyledi eshâb-ı vefâya

⁴¹⁵ Onların derecelerine göre mükâfâtları vardır.

⁴¹⁶ Basiret sahiplerinin gözlerinin geçtiği cadede sıra halinde veya dizilerek yürüten..

Nakdîne-i tahsîn bizüm câ'izemizdir
Vâ-bestedir ihsân-ı mükâfî küremâya

قاله بغمه و سوده حجاله الوقت
بقلمه احقر من زير فيه اسمه
واقول من نقش فيه و اسمه
السيد حسين وهبي⁴¹⁷

Dîvân Hâcelerinden Mısır Mukabelecisi Olan Hasîb Mehmed Efendi- Nâm Şâ'ir-i Mâhirin Tahrîr Eylediği Takrîzdir

Zihî eser-i bî-hemtâ-yı rengîn-edâ-yı Safâyî-i safâ-peymâ ki katâr-ı kâfile-i kâfiye-sencân-ı erbâb-ı nazm u inşâya pişvâ ve şah-râh-ı enzâr-ı eshâb-ı basîretten imrâr ile resîde-i Beytü'ş-Şerîf-i sa'y ü safâ edip tâ matla'-ı zuhûrlarından makta'-ı rûz-ı kıyâma dek kıt'ası nâm-ı sâmilere ihyâya himmet eylemiş hakkâ ki bu te'lîf-i letâyif-i redîfe tezâkir-i sâlîfe müstezâd olmak şâyeste vü şâyândır.

Nazm

Feilâtün Feilâtün Feilün

Habbezâ tezkiresi sıdk u vefâ
Nâmı sandûk-ı safâ olsa sezâ

Ancak olur eser-i nâzik ü hûb
Eylemiş hak bu ki te'lîf-i kulûb

Cem' olup cevher-i şî'r-i şu'arâ
Oldu gencîne-i şâh-ı ma'nâ

Doğrusu gülşen-i ma'nâdır bu
'Ârife özge temâşâdır bu

⁴¹⁷ Bu takrîzi yazan ben Seyyid Hüseyin Vehbî, bunu dar bir vakitte, sıkıntı ve keder içinde kaleme aldım.

Şad olur gülşen-i ma'nâya giren
Gel reh-i bâğ-ı safâyı öğren

'Âşıkta bunda işâret çokdur
Şâhid-i ma'nâya gâyet yokdur

Kâfes-i cevheriyâne benzer
Hâtıra hoş gelene eyle nazar

Sa'y ü himmetle mü'ellif gûyâ
Oldu ser-'asker-i cünd-i şu'arâ

Kendü cinsiyle hurûf-ı hecâ
Eylemiş sanki alây-ı ma'nâ

'Ayn-ı insâfla olsa manzûr
Hâsıl-ı cümle cihânı ma'mûr

لنامقه الفقير صاحب التقصير والمعائب محمد حاسب الكاتب⁴¹⁸

**Hâlâ Şehremîni Rûz-nâmecisi Olup Bu Cerîde-i 'İrfâna Feyzî Mahlas ile
Terceme ve Âsârı Sebk Eden Subhîzâde Feyzullâh Efendinin Tahrîr Eylediği
Takrîz-i Latîfdir**

Fâilâtün Mefâilün Falün

Habbezâ genc-i pâk-ı pür-gevher
Reşk olunmaz mı böyle hûb eser

Menba'-ı gevher-i ma'ânîdir
Ne güzel genc-i şâyegânîdir

⁴¹⁸ Bunu Allah'ın aciz kulu Muhammed Hasib el-Kâtip yazmıştır.

Bunda çokdur ma'ânî-i rengîn
Cem' eden merd-i pâke sad tahsîn

Şu'arâ nâmın eylemiş mezkûr
Genc-i pür-gevhere olup gencûr

Kevkeb-i nur-bahş-ı lem'a-fürûz
Safha-i âsmânda mihr-efrûz

Tâze bir gülsitân edip ihyâ
Verdi neşgüfte goncası ra'nâ

Rûh-bahş oldu gülsitân-âsâ
Güllerinden gelirdi bûy-ı safâ

Görse bir kerre 'Ahdî-i Bağdâd
Tezkiresini etmeye dahi yâd

Görse anı Latîfi-i merhûm
Tezkiresini eyleye ma'dûm

Nazar etse Hasan Çelebi eğer
Ahz ederdi nice dürr-i gevher

Gûş ederse Riyâzî ez-dil ü cân
Ola bunca ma'âniye hayrân

Hayli güçdür tetebbu' u tahrîr
Bunda olmuş ma'âni cem' ü kesîr

Eser-i hâme-i Safâyî'dir
Pâk-i nev-nâme-i Safâyî'dir

Dedi târihini bir pâkîze-gû
Eser-i pâk-i Safâyî'dir bu

Cem' edüp nice gevher-i pâki
Âferîn tab'-ı pâk-ı çâlâkı

Feyziyâ hâme-i sebük-refât
Kıldı tab'ma âferîn hezâr

Lutf-ı Hakk'ı ümîd eder her gâh
Feyzi-i Subhi-zâde Feyzu'llâh

**Bu Cerîde-i 'İrfâna Terceme ve Âsârı Sebk Eden Seyyîd Kelîm Efendinin
Tahrîr Eylediği Takrîzdir Hoşâ Tezkire-i Zîbâ Ki Beyt**

Her nüktesidir gül-i ma'ânî
Her hurûfu şükûfe-i emânî

Fi'l-vâki' bu bir eser-i nev-tarz u bî-hemtâdır ki her sahîfesi hadâyık-ı ma'ânî-i tâze ve şakâyık-ı ta'bîrât-ı rengîn ile mânend-i gülistân-ı ferâh-resân ve câ-be-câ midâd-ı surh ile ârâyîş-fezâ-yı nihâl-i 'anberîn-berg-i sutûru olan esâmî-i büleganın her biri bir gül-i hamrâdan nişân olmagla bülbül-i rûh-ı Riyâzî-i firdevs-âşiyân sûziş-i hevâ-yı tâkat-rübâ-yı reşk-i fesâhat ve ârzû-yı neşve-i tabî'at-güşâ-yı istimâ'-ı belâgatiyle gâh mirvaha-cünbân-ı bâl-i hasret ve gâh zemzeme-pirâ-yı makâm-ı hayret olsa şâyeste vü şâyândır. Zihî te'lîf-i nâ-peydâ ki beyt,

Lafzı çü tarâvet-i cevânî
Ma'nâsı çü ab-ı zindegânî

Fî-nefsi'l-emr bu bir mecmû'a-i pâkîze vü garrâdır ki bin elli târihinden bu âna gelince nev-'arûs-ı mazmûn-ı zâtî zîver-i hacle-serây-ı beyt-i çâr-erkân-ı vücûd ve nazm-ı mâhiyyeti beste-i zencîr-i çâr-gâh-ı şuhûd olan şu'arâ vü fusahânın ekserinin âsârı köhne takvîm gibi endâhte-i tâk-ı nisyân ve çoğunun nâmı mürde-i sad-sâle-misâl pûşide-i hâk-ı hevân olmuş iken tezkire ile tezkîre himmet ü

ihyâlarına sarf-ı kudret edip râh-peymâ-yı ‘âlem-i bekâ olanlarının ruhunu şâd ve el-ân murabba‘-nişîn-i çâr bâliş-i ‘âkıbet olanlarını mesrûrû’l-fu’âd eyleyen Safâyî-i sâf-nihâd u pâk-nijâdın kuvvet-i zihn-i vekkâd ve hiddet-i tab‘-ı nakkâdı anınla müselle-i erbâb-ı ‘irfân ve gıbta-fermâ-yı düşvâr-pesendân-ı cihân olduğu müstagni-i ‘ani’l-beyândır.

درین سفینه نگه کن بچشم معنی بین
که رشك صورت معنی و لعبت چین است⁴¹⁹

سفینه چیست غلط می کنم که دریاییست
که دست عقل از اطراف او گهر چین است⁴²⁰

زگونه گونه سخنهای تازه و تر او
بدست فضل و هنر دسته ریاحین است⁴²¹

İdâre-i piyâle-i tahkîk-i kelâm olundukda her makâlesi bir meyhâne-i dilsitândır ki peyk-i merdüm-nigâhı kûçe-i beyne’s-sutûrundan güzerân olan sühan-sencân-ı ‘asr mest-i sahbâ-yı edâ-yı Latîfî olup bî-ihyâr mânend-i kalem-i ‘aciz olacağı şuhûd-ı bâsire-i erbâb-ı kemâl ve eger Hasan Çelebi merhûm nûş-ı bâde-i rengîn mütâla‘asıyla neşve-yâb olaydı dest ü pâyı hınnâ-nihâde olan ‘arâyîş-i zamân gibi pâ-der-gill ve dest-beste-i şerm ü hicâb olup mecâl-i reh-güzârîsi tarîk-i inşâ ve ‘inan-gîrî-i gülgûn-i hâme-i tahrîr-i tezkiretü’ş-şu‘arâ muhâl olacağı sâgar-şiken-i kıl ü kâldir.

شد باین تقریض نو پیدای رقیم بندهء اهل سخن سیّد کلیم⁴²²

Müderrişin-i Kirâmdan Rıf‘atî ‘Ali Beg Efendinin Tahrîr Eylediği Takrîz-i Latîfidir

Bârek’allâh hoşâ seciyye-i seniyye-i Safâyî-i safâ-nihâd ki hulâsa-i evkâtın masrûfe-i nerd-bâzî-i bî-kârı etmeyip gülşen-serâ-yı ‘âlemde bir şecer-i pür-semer

⁴¹⁹ Bu sefineye mana gözüyle bak ki, onun güzelliğini Mani’nin resimleri ve Çin’in bibloları kıskanır.

⁴²⁰ Yalnız söyledim, o bir sefine değış aklın mücevherlerinin derlendiğı bir denizdir.

⁴²¹ Onun çeşit çeşit tâze ve yeni olan sözleri hüner ve fazilet sahiplerinin elinde güzel kokulu bir reyhan demetidir.

⁴²² Söz sahiplerinin kulu olan bu takrîzin yazan Seyyid Kelim.

ibda' u îdâ' eyledi ki ta kıyâm-ı yevmi'l-cezâ⁴²³ اصلها ثابت وفرعها في السماء denmeğe sezâdır. Tezkire-i Latîfî bir belde-i nazîfdır ki üstâd-ı kâr-dân-ı fikretleri ser-kûçe-i letâyiflerinde hırîdârân-ı ma'ârife irâ'et etdiği akmişe-i gûn-â-gûn ve nakkâş-ı hurdekâr-i tabi'âtları her sahîfesinde çehre-güşâ olduğu suver-i behçet-nümûn dest-ber-sadr hakke'l-insâf olursa gayret-efzâ-yı nigâr-hâne-i Çîn belki Huşrubâ-yı hîred-i hurde-bîndir. Târîh-i hicriyyenin 'ıkd-ı 'âşerinden pencâh-sâl şümârende-i benân-ı beyân oldukda bidâyet ile⁴²⁴ لکل جديد لذه kelâm-ı küllisini izâka-i mezâk-ı kâr-ı âgâhdan ve çeşide-i dimâg-ı hoş-tab'ân eyledi ki fi'l-hakîka vâdî-i ibdâ' u icâdda ser-cümle mü'ellifân tezâkire musallî ve sâbık olmagla debdebe-i gûş-ı iştihârî tanîn-endâz-ı sımâh-ı Riyâzî-i üstâd olduğu müstağnî-i 'ani'l-beyândır.

Mefûlü Fâilâtün Mefûlü Fâilâtün

Sad bârek'allah oldu tasnîf-i dil-pesendin
Zîbende bir hamâ'il bâzû-yı i'tibâra

Her satr-ı dil-nişîni mecmû'a-i letâyif
Her beyt-i pür-füsûnu şâyeste-i nezâre

Etdin Safâyî hakkâ levh-i cihânda ibkâ
Âsâr-ı dostânın neşr oldu her diyâra

Dest-âver-i ehibbâ takrîz ile senâdır
İ'tâ'-i câh-ı vâlâ vâ-bestedir kibâra

Etsün Hudâ hemîşe devletlerin mü'ebbed
Sultân-ı zî-vekâra dâmâd-ı şehriyâra

⁴²³ (Güzel bir söz), kökü sağlam, dalları göğe yükselen bir ağaç gibidir. (İbrahim Süresi/24)

⁴²⁴ Her yerin bir tadı vardır.

جعل الله صاحب هذا الاثر و سعيه مقبولا مشكورا⁴²⁵ و صيره ممن اوتى كتابه بيمينه فيحاسب حسابا يسيرا و ينقلب الى اهله مسرورا⁴²⁶ و انا افقر عباد الله العلى الاعلى على رفعتى ابن الحاج يوسف بن على بن مصطفى المدرس بمدرسة زكريا سقاهاهم الله بانهار من غسل مصفني جاوز الله لمن قال امينا⁴²⁷

Müderrişin-i Kirâmdan Nedîm Ahmed Efendi Hazretlerinin Tahrîr Eylediği Takrîzdir

Habbezâ mecelle-i celîle-i pâkîze-edâ ki her satr-ı dil-nişîni reşk-fermâ-yı ebrû-yı dil-berân-ı Hitâ ve her kelime-i ‘anber-âgîni ser-mâye-bahş-ı tabla-ı ‘attâr-ı sabâdır. Riyâzî fehâvîsinde *Tezkire-i Riyâzî* bir gonca-i nev-demîde ve yetîme-i se’âlibi bir şeb-nem-i çekîde ve reyhâne-i şihâb-ı huffâcı bir sebze-i hâbîdedir. Bir mecmû‘a-ı nefisedir ki her sahîfesinde bir nice şâ‘ir-i pakîze-edânın âsâr-ı hâmesi nümâyân ve bir mesire-i hâtır-güşâdır ki her güşesinde bir kaç dil-berân-ı ma‘nî-i bîgâne hırâmândır. Hezârân sâbâş u âferîn hâme-i hoş-edâ-yı Safâyî-i sühan-serâya ki bu gûne bir bezm-i safâya tertîb-sâz ve peymâne-i hüsn-i edâ ile ahhâbı ser-germ ü ser-endâz eyledi.

Fâilâtün Fâilâtün Fâilün

Pâk-edâ-yı tezkire-i bî-bedel

Manzar-ı erbâb-ı dil olsa muhal

Tarhı dil-ârâ vü edâsı selîs

Tarzı pesendîde vü tavrı nefîs

Reşk Safâyî-i hüner-pervere

Verdi bu te’lîfi safâ dillere

حرره الفقير الحقير احمد نديم⁴²⁸

⁴²⁵ İsrâ Sûresi/19. Ayetin bir kısmına telmih vardır. وَمَنْ أَرَادَ الْآخِرَةَ وَسَعَىٰ لَهَا سَعْيَهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَٰئِكَ كَانَ سَعْيُهُمْ مَشْكُورًا (Kim de mü’min olarak ahireti ister ve ona ulaşmak için gereği gibi çalışırsa, işte bunların çalışmalarının karşılığı verilir).

⁴²⁶ İnşikak Sûresi/9. Ayetin bir kısmına telmih vardır. وَيَنْقَلِبُ إِلَىٰ أَهْلِهِ مَسْرُورًا (Sevinçli olarak ailesine dönecektir).

⁴²⁷ Allah bu eserin sahibini ve onun çalışmalarını kabul etsin ve mükafatlandırın. O’nu kitabını sağından verilenlerden etsin ve hesabını kolay kılsın. Ve O’nu sevinçli bir şekilde geri döndürsün. Ben Yüceler yücesi Allah’ın kullarının en fakiri Zekerriyya Medresesi müderrişi Ali Rıf’atî. Allah onlara süzölmüş bal nehirlerinden içirsin ve bu duaya amin diyenleri mükafatlandırın. Bitti.

**Hâlâ Mâliyye Kalemi Baş Halîfesi Olan Hamdi Ahmed Efendi Nâm Pîr-i
Kâmilin Tahrîr Eylediği Takrîz-i Latîftir**

Sühanverân-ı seccân-meniş-i pâkîze-gûyân u sâf-revîşden çâr-bâliş-nişîn-i
serîr-i dâniş ve sadr-ârâ-yı suffe-i pür-safâ-yı ma'âif ü bîniş ki,

Kıt'a

Mefûlü Mefâilün Faûlün

Tevfîk edip ana reh-nümâyı

Buldu reh-i mahlas u rehâyı

Verdi giderip gam u cefâyı

Hem-nâmi-i Mustafâ Safâyi

manzûmesinin fehvâ-yı sıdk-ihivâsı zât-ı şerefü'l-yakîni ta'rif ü tavsîfden
mugnîdir. Bir müddetdir ki eser-i kudemâyâ iktifâ ile tezkiretü's-şu'arâ imlâsına
ibtidâ kılıp kevâkib-i şân ü şöretleri 'âlem-i şuhûddan ric'at ile mâ'il-i semt-i ufûl
ve peygûle-güzîn-i hânkâh-ı sukût u hamûl olan fuhûl-i eslâf-ı kirâmın zinde-sâz-ı
nâm-ı nâmî ve âfâk-ı kâbiliyyet ü istihakdan nûr-ı isti'dâd-ı Hudâ-dâd ile ser-efrâhte-
i nev-tulû'sı ikbâl olup ziyâ-resân-ı zemîn-i istihâl ve seyr-i menâzil-i düvâzdeh
burc-ı sinn ü sâl olarak bedr-i tâm-ı sipihr-i fazl u kemâl olan ehille-i ecille-i ahlâf-ı
umerâü'l-keâmın kâr-hâne-i medh ü senâ ve evsâf-ı sâmilinde zerger-i kalem-i
sevâd-eseri edevât-ı sanâyi'-i 'acîbe ile perdâhte-i destgâh-ı tahrîr ü te'lif kıldığı
gûşvâr-ı ta'bîrât-ı rengîn ü latîfi eger Riyâzî merhûmun âvize-i sımâh-ı cânı ve
tahliye-sâz-ı sâmi'a-i rûh-ı revânı olmak mümkün olsaydı fi'l-hâl kulakdan 'âşık ve
mazreb-i mesel⁴²⁹ تعشق الاذن قبل العين⁴²⁸ olmaga lâyıık-ı sâdik olurdu. Hakka ki bir ibrîz-i
hulûs-âmîz-i bedi'ü'l-üslûb bu gûne vaz'-ı hasen üzre mesbûk-ı kâlib-ı matbû' u
mergûb olduğu dîde-i itibâr-ı ulü'l-enzârda müstahsen ve hûb vâki' olmagla dârü'l-
'ıyâr-ı hayyiz-i kabûlde tamgâ-zede-i sikke-i takrîz olmak revâ görüldü. Beyt,

رحم الله ناظرا فيه

⁴²⁸ Fakir Nedim tarafından yazıldı.

⁴²⁹ Kulak gözden önce aşık olur.

Kıt'a

Fâilâtün Fâilâtün Fâilün

İşbu takrîzi yazıp oldu hemân
Pey-rev-i ehl-i kemâl ü 'irfân
Hamdi-i târik-i âmâliyye
Ser-halîfe kalem-i mâliyye

Zurafâ-yı 'Asrdan Murtazazâde Muhammed Efendinin Tahrîr Eylediği Takrîzdir

Hoşâ tab'-ı sâf-ı safâ-sıfat Safâyî-i şîrîn-harekât ki şu'arâ-yı bedi'ü'l-beyân-ı Rûm vemeşâyih-i kerâmet-rüsûmûn evsâf-ı nazm u nesrlerinde keşide-i silk-i tahrîr eylediği dürârî-i elfâz-ı âb-dâr ve cevâhir-i nevâhir-i tâb-dâr ki hıyre-sâz-ı çeşm-i hurşîd olmağla bihzâd-ı hürdekâr-ı tab'-ı nükte-dânları çebre-güşâ olduğu eşkâl-i bedi'ü'l-cemâl gayret-efzâ-yı nigâr-hâne-i Çîn belki Huşrübâ-yı hîred-i hurde-bîndir. Cevdet-i kelâm ve 'uzûbet-i hüsn-i intizâm⁴³² كالماء البارد teşnegân-ı bâdiye-i ma'ârifî⁴³⁴ اروا و اسقاء⁴³³ etmede dimâğ-ı câna lezzet-bahş-ı 'ayne'l-'uyûndur. Zihî⁴³⁵ فسهل العذب ماء الحيات⁴³⁵ fesâhatgeh-i dirahtân-ı dâ'iyetü'l-agsân-ı mezâmîni cûybâr-ı belâğatden sîr-âb olup benefşezâr-ı sutûr-ı müşgîni nefha-pâş-ı meşamm-ı cân ve takviye-bahşâ-yı dimâğ-ı rûhâniyân olmağla şâyândır.

جعل الله صاحب هذه الاثر مشكورا نمقه افقر الورى الشهير بمرتضى زاده و احسن منأله و معا ده⁴³⁶

Sâdât-ı Kirâmdan Şu'arâ-yı Zevî'l-ihirâmdan Seyyîd Eşref Nâm Şâ'ir-i Mâhirin Tahrîr Eylediği Takrîz-i Latîfdir

⁴³⁰ Ağzından güzel sesler çıkarana -güzel söz söyleyene- ve ona bakana -onu dinleyene- Allah rahmet etsin.

⁴³¹ Mâliyye Kalemî Baş Halîfesi Ahmed Hamdi yazdı.

⁴³² Soğuk su gibi.

⁴³³ Muhammed Süresi/15'in bir kısmına telmih vardır.

⁴³⁴ Allah O'na süzölmüş bal nehirlerine benzer bir şey içirsin.

⁴³⁵ Ab-ı hayat gibi içimi lezzetli ve kolay olan.

⁴³⁶ Allah bu eserin sahibinin gayretini muvaffakiyet versin. Bunu Murtazâde diye bilinen Allah'ın aciz kulu yazıştır. (Allah akîbetini hayr eylesin).

Hakkâ ki bu kitâb-ı ‘anberîn-nikâbın ‘arûs-ı ‘ibârât-ı şâyî‘a ve kelîmât-ı râ’ikas-ı nessâc-ı kelîmât-ı belâgât-iktirân ve gavvâs-ı bihâr-ı mütelâtümü’l-emvâc-ı ‘ibâdât-ı fesâhat-nişân olan Safâyî-i şîrîn-beyân minvâl-i belâgat üzre nesc edip libâs-ı fesâhat-iktibâs-ı ilbâs ile tezyîn ve ‘ummân-ı peykerân-ı tab‘-ı ma‘ârif-ı unvânlarından le‘âlî-i mütelâlî-i inşâ-i belig ile tahsîn edip hılâ-bend-i ‘arâyîş-i kelâm olan meşşâta-i müşgîn-erkâmılarıyla muhallâ olup رشاقته قد حسن ادا و صاحب حد و لفظ كسلسال الزلال البواكر⁴³⁷ ile matbû‘-ı tıbbâ‘-ı zükâ şu‘â‘-ı cümle-i bülegâ ve selâset-i kelîmât ve safâ-ı ‘ibârâtı mânend-i selsâl-i kulûb-ı ehl-i kabûli meyyâl kılıp reşehât-ı kelîmât-ı belâgat-sımâtı reşk-i katarât-ı sehâb ve terkîb-i belîğ-i fesâhat-âyâtı pâkîzegî ve nezâketde gayret-i gevher-i sîr-âbdır.

كتاب كالحاظ العيون السواحر
و لفظ كسلسال الزلال البواكر

و نظم كازهار الحدايق رونقا
و نشر كا نوار النجوم الزواهر⁴³⁸

muktezâsı üzre nâzımân-ı kavâ‘id-i belâgat ve nâsirân-ı fevâ‘id-i berâ‘at olan şu‘arânın safâyih-i edvârı mehâsin-i âsârlarıyla müzeyyen ü muhallâ ve sahâyif-i ezmânı envâr-ı ezkâr-ı etvâr-ı ihtiyârlarıyla mücellâ ve gerden ü sîne-i leyâlî vü eyyâmı le‘âlî-i me‘âlî ve cevâhir-i me‘âsir-i refî‘ü’l-mikdârlarıyla ârâste ve ezyâl-i şuhûru a‘vâmı zevâhir-i mefâhîrleriyle pîrâste etmekle mızımâr-ı kelâmda nasb-ı delâ‘il ü a‘lâm ve ‘alâyim-i âsâr-ı selefi halka i‘lâm ile kesb-i nîk ü nâm etmiştir. Bu kumâş-ı harîri-târ-ı pesendîde âsârın perniyân-ı elfâz ve ma‘ânî-i bedî‘ü’l-beyân peymûde-i endâze-i nigâh-ı im‘ân-ı eshâb-ı i‘tibâr oldukda libâs-ı hılâ-bend-i kâmet-i şahid-pesend ü istihsâli olmağa sezâvâr olmağa ‘ıyâr-ı hayyiz-i kabûlde tamga-zede-i sikke-i takrîz olmuşlardır. ‘Ale’l-husûs sâdât-ı ‘ulemâ-yı fezâ‘il-güster ve fuzalâ-yı ma‘ârif-pervere vüfûr-ı eltâf-ı vasle ve ferîd-i ‘atâ-i vasleleri ‘adl-i kâmilleri gibi şâmil-i erbâb-ı fazl u hünerden her ferd nazar-ı iksîr-nazîrleriyle muktebes-i envâr-ı ‘avâtîf u şiyem ve müstefîz-i füyûz-ımiyâz-ı riyâz-ı keremleri olmuşlardır. Âsaf-ı memâlik-ârâ mu‘ayyin-i devlet-i ‘ulyâ emîn-i nigîn-i vekâlet-i kübrâ sadr-ı ‘âlî sâhib-

⁴³⁷ Üslûbu açık, anlaşılır ve sözleri teshir edici.

⁴³⁸ Yıldızların gökte saçtıkları ışık gibi yayılan bir nesir, süs bakımından bahçedeki çiçekler gibi bir nazım, sürekli akan ve hiç içilmemiş su gibi bir söz ve büyüğü gözlerle bakan bir kitap gibi.

i mekârim ü me'âlî hazretlerine tavsîf-i zamîr-i rûşen ve ta'rîf-i hulk-ı hüsneriçün sahîfe-i beyân üzre tahrîk-i hâme-i gevher-feşân eden erbâb-ı tab'-ı 'irfânın enâmili mânend-i hilâl-i münevver ve hâmesi mîzâb-ı misk-i 'anber olur. Anların şeref-i nazar-ı iksîr-nazîrleri ile ser-efrâz ve telakkî-i kabûl-i 'atıfeleri ile mümtâz olmak ahsen-i şeref-i takrîz ü imzâ ve ecme-i sikke vü tamgadır.

احقر الاثار اضعف العباد عبدالرحمن اشرف الحسينى⁴³⁹

Erbâb-ı Ma'ârifden Sâlih Efendi Nâm Kâmilin Tahrîr Eylediği Takrîzdir

Bu cerîde-i câmi'a-i gülzâr-ı behîşt-i nüzhet ve matbû'a-i sâci'a-i sihr-âsâr-ı külliyyet ki her tab'-ı nakkâd-ı hûb-pesend ve hâtır-ı 'âtır-ı i'câz-peyvend sitâyîş-i medh ü senâsında ittîrâ' ve bülbül-âsâ hezâr neva ile ahsentü hüner-âverde-i cihân deyü velvele-endâz-ı nüh-âsmân olsa mahall-i gümân olmadugundan mâ'adâ hâce-i vakt-i nazm u inşâ ve İbn-i 'Ayyâr-ı belâğat-nümâ ve Hassan-ı mu'ciz-implâ dîde-i 'ibret ile nigerân olsalar rûşenî-i çeşm-i hünerveri için gubar-ı nukûş-ı hutûtını kuhl-ı cilâ etmeleri cây-ı çün ü çerâ değildir. Pes imdi bu dürer-i garâr-ı girân-bahânın cem' ü telfik ü tensîkine ve silk-i nizâmına tertîb ü tenmîkine bâdî ve hüsn-i sülûk-ı vâdî-i inşâyâ şâdi ser-defter-i erbâb-ı ma'ârifin ercümendi hâlâ şeref-bahş-ı şikk-ı sâni Safâyî Efendi hazretleri muvaffak olup el-hak nühûr-ı hûra kalâid olmağa sezâ suver-i ebyât-ı fuzalâ vü bülegâ ve âsâr-ı edâ-yı belagat-intimâ-yı⁴⁴⁰ سکنهم الله فدار النعيم و اجزا⁴⁴⁰ minassa-i tahrîr ü tasvire cilve-nümâ eyledi hüsn-i cihân-ârâsın temâşâ eden ahbâb-ı sadâkat-me'âbdan hayr du'âları iltimâs ve enfâs-ı tayyîbeleri ile istinâs olunur.

فصلی الله تعالى على نبيه المختار واله الا برار و صحبه الا خيار ما ترنم عنادل اقلام الفضلا على اشجار سطور البلاغته و الادبا⁴⁴¹

Mâdih-i ibn-i tezkire-i zîşan Sâlih Kâtib-i Dîvân-ı Sultân

⁴³⁹ Kulların en zayıfı ve günahkarların en hakiri Abdurrahman Eşref el-Hüseynî.

⁴⁴⁰ Allah onları cennetlerine yerleştirsın.

⁴⁴¹ Seçmiş olduğu peygamberine, O'nun âline, Salih olan akrabalarına ve seçkin sahabelerine, Allah'ın bir fazileti olarak, ediplerin belâgat satırlarını ihtivâ eden ağaçlarda, fazilet kalemlerinin bülbüllerinin nağmeleri vardır.

15. GÜLDESTE-İ RİYÂZ-I İRFÂN (İSMÂİL BELÎĞ)⁴⁴²

Kıdvetü'l-muhakkıkîn ve esvetü'l-mudakkıkîn eş-şeyh İsmâ'il Hakkı ⁴⁴³ قدس سره العلی Hazretlerinin bu kitab-ı belâgat-nisâbı manzûr-ı dekâyik-i nüşûrları oldukda ser-zede-i tab'-ı latîfleri olan takrîz manzûmeleri asıl nüshasında zîver-i silk-i sutûr olmasıyla teberrûken işbu mahalle dahi derc ü tab' olundu

Mefâilün Feilâtün Mefâilün Feilün

Zihî kitâb-ı bedi'ü'l-beyân beligü'l-edâ

Ki anı nazma getürdi benân-ı kilik-i Belîg

Çü yazdı emr-i belâgatde münşiyân-ı menşûr

Belîg çekti o menşûr üstüne yerlîg

⁴⁴² Bu takriz 1871 Hüdavendigâr Matbaası basımı nüshanın iç kapağında bulunmaktadır.

⁴⁴³ Allahu Teâlâ onun sırrını mukaddes etsin, kutlu kılsın

16. VAHÎD MAHTÛMÎ DİVANI⁴⁴⁴

هو الله الرَّحِيمُ الْحَقُّ الْأَعْلَى⁴⁴⁵

تقریض ازان اسعد افندی رحهه الله تعالى⁴⁴⁶

Feilâtün Mefâîlün Feilün

Levhaşallah zât-ı müstesnâ

Ki dinilmez velik ana illâ

Bâreka'llah o tab'-ı çâlâka

O sühan-dân pesend-i idrâka

Ki Bedî'ü'z-zamân-ı ferîd olmuş

Vâdi-i nazmda vahîd olmuş

Nedür ol lehçe-i bülend ü bihîn

Nedür ol nutk-ı dil-firîb ü metîn

Bu cihân-gîri-i ma'ârifep hep

Bu sanî'-i huçeste-zâya sebeb

Nazar-ı pâdişâh-ı devrândur

Ki bu âsârdan nümâyândur

Habbezâ şehriyâr-ı fazl-âver

Ma' delet-kâr u merhamet-güster

Hazret-i Hân-ı Ahmed-i Gâzî

'Âlemün şâh-ı nusret-endâzı

⁴⁴⁴ Bu takriz Millet Yazma Eser Kütüphanesi Aemnz 491 numaralı yazmada 1b-51 varaklarında yer almaktadır.

⁴⁴⁵ O bağışlayıcı ve yüce olan Allah'dır.

⁴⁴⁶ Esad Efendi'nin takrîzidir. Allah rahmet eylesin.

Matla‘-i nazm-ı mu‘ciz-i devlet
Şâh-beyt-i kasîde-i şevket

Olıcak böyle şâh-ı mu‘ciz-hûş
Olur ana bunun gibi çâvûş

Bu ne çavuş-ı hüdhüdî-fitnat
Buldı Belkîs-i dânişe vuslat

Bülbül-i gül-riyâz-ı hâkâni
Kumri-i serv-i bâğ-ı sultânî

Kârı hem-vâre nükte-dânîdür
Kendi ser-tâ-be-pâ ma‘ânîdür

Çeşm-i “hâ”dur nitâk-ı rahşânı
Çifte yâdur elinde çevgânı

Şi‘ri bir nev-‘arûs-ı şîve-şi‘âr
Hüsn-i ta‘bîri ana mâşîta-kâr

Matla‘ı san cebîn-i dil-berdür
Makta‘ı zülf-i pâ-berâberdür

Gazel-i penc-beytidür gûyâ
Pençe-i âfitâb-ı nev-ma‘nâ

Kıt‘asıdur katî‘-i dürr-i ‘Aden
Her rubâ‘îsi çâr-bâğ-ı sühan

Nükte nutkıyle tâze yâd oldı
Sühanun rûh-ı pâki şâd oldı

Sühanı öyle genc-i pür-gevher
Ki pesîn noktası hazîne deger

Gerçi çokdur zamânede şâ'ir
Bulunur mı bunun gibi mâhir

Es'adâ ben idüp pesendîde
Ser-fürû eylerim bu vâdîde

Kemterîn bende-i şâhenşeh-i emced Es'ad

Takrîz-i Râşid Efendi ⁴⁴⁷ رحمه الله

Feilâtün Mefâilün Feilün

Habbezâ zât-ı nükte-senc-i ferîd
Mahlası dahi zâtı gibi vahîd

Eyleyüp câ serây-ı muhteremi
Danişün oldı kumri-i haremi

Enderûn içre perveriş buldı
Hem çü tûtî kafes-nişîn oldı

Bende-i bârgâh-ı sultândur
Hüdhüd-i dergeh-i Süleymândur

Harem-i hâs iken ana lâne
Mahrem olmazken ana bîgâne

Olmamışken o zât-ı nâdire-fen
Cünbîş-âmûz-ı meşk-i ehl-i sühan

⁴⁴⁷ Allah rahmet eylesin.

Nice oldu bu pîşede üstâd
Nice berk urdı nûr-ı isti'dâd

Mahz-ı ilhâmdur desem ne 'aceb
Buna tevfiğdür netîce sebeb

Kim olup kîmyâ-yı âgâhî
Nazar-ı himmet-i şehenşâhî

Eyledi hâk-i fitratın iksîr
Kerem-i pâdişâh-ı 'âlem-gîr

Olmış iken karîn-i gerd-i kesâd
Buldı ragbet metâ'-ı isti'dâd

İtdi cins-i ma'ârife ikbâl
Mu'teber oldu devletinde kemâl

Zâtı men'ût-ı şâ'irân oldu
Vasfi dillerde dâstân oldu

Ben kulın dahi eyleyüp me'mûr
İtmege sebt-i vâkı'ât-ı umûr

İtdüm îrâd lutf-ı girdârın
Ya'ni târihe yazdum âsârın

Farzdur zimmet-i berâyâya
Bâ-husûs ehl-i şî'r ü inşâyâ

Eylemek neşr cûd u mekremetin
Ezber itmek kitâb-ı menkabetin

Ba'd-ez-în dahi Hakk idüp teysîr

Dem-be-dem vasfin ideyüm tahrîr

Zeyn idem midhatiyle evrâkı

Kala tâ nâmı dehrde bâkî

Bezm-i rezm ü vegâda kâm alsun

Düşmen-i dînden intikâm alsun

Eyleyem *Feth-nâmesin* yine ben

Zînet-efzâ-yı kârgâh-ı sühan

Pâdişâhân-ı dehrde bu kadar

Gelmedi böyle kadr-dân-ı hüner

Böyle ister şeh-i edîb-nüvâz

K'ola serhengi dahi nükte-tırâz

Her melik dergehinde var serheng

Yok birinde bunun gibi ferheng

'Arşa çıksa n'ola eger adı

Ki hidiv-i cihândur üstâdı

Olalı cilvegâhı ol 'atebe

Kodı her gûne dânişe ketebe

Buna benzer mi hiç Vahîd-i 'Acem

O sifâl-i kühen bu sâgar-ı Cem

Bir midür olsa ne kadar kesici

Seyf-i İstanbulî 'Acem kılıcı

Mahlasıyla neşîd-i manzûmı

Hünerün oldı sakk-ı mahtûmî

Nazm-ı dilkeşle oldı Dîvânı
Servli bâğçe hıyâvânı

Zevraka cây idi yem-i mescûr
Bunun amma sefinesinde buhûr

Gül-i sad-berg mi cerîde midür
Yazılan sihr mi kaside midür

‘Ârız-ı bîkr-i fikre ân virdi
Kâleb-i nazma tâze cân virdi

Sühana virdi pâye îhâmı
Oldı cümle dü-magz bâdâmı

Oldı nazmında çün gül-i ra‘nâ
Tevriyeyle dü-reng her ma‘nâ

Fikr-i şûhı rakîk mûy gibi
Nükte pinhân sözinde bûy gibi

Derc idüp sad-nikât her harfe
Tab‘ı sıgdırdı kulzümi zarfa

Sühanı âb-dâr meyve gibi
Nutkı hâtır-firîb şîve gibi

Ne bu reftâr-ı şûh nâz midur
Ne [bu] pür-sûzlık niyâz midur

Bu selâset ne çünki âb degil
Neş’e-peydâ niçün şarâb degil

Oldı beyti sarây-ı pür-zîver
Ana olsa n'ola dü-mısrâ' der

Matla'ı cilvegâh-ı mihr-i me'âl
Makta'ı mikraz-ı kumâş-ı hayâl

Kıt'âsı döndi fass-ı elmâsa
Her rubâ'îsi çâr-gül kâse

Sözde gül-mîh-i fikri şemselenür
Gazel-i penc-beyti hamselenür

Hâmesi nâvdân-ı bâm-ı nikât
Hokkası âbşâr-ı mâ'-i hayât

Azdur akrân ana bu demlerde
Hele benden el arkası yerde

Bende-i bârgeh-i dâver-i devrân Râşîd

تقریض از ان سید و هبی افندی رحمه الله⁴⁴⁸
Feilâtün Mefâilün Feilün

Bârekallah hoşâ yegâne eser
Seyr iden mislin ahvel ola meger

Bî-bedel gülsitân-ı ma'nâdur
Tevriye anda verd-i ra'nâdur

Anda her lafz-ı dil-pesend îhâm
Oldı gûyâ dü-magz bir bâdâm

⁴⁴⁸ Seyyid Vehbî Efendi'nin takrîzi. Allah rahmet eylesin.

Haşv yok cümle lafz pür-ma‘nâ
Anda bîgâne sebze nâ-peydâ

Oldı bir lâle-zâr-ı refte-giyâh
Ana baş tahte satr-ı Bismi’lîlâh

Safha endîşe lâle-zârîdür
Cedvel-i etrâfa cûy-ı cârîdür

Matla’ı maşrık-ı hilâl-i hayâl
Makta’ı magrib-i şümûs-ı melâl

Oldı her beyti kasr-ı ‘âlî-tâk
Ki ana perde çekmemiş iglâk

Olmamış bâb-ı mısırâ‘ında bedîd
Kufî-ı endîşe perde-i ta’kid

Kıt‘a hem-seng-i kıt‘a-ı Yâkût
Rişte rişte dür-i Nazîm-i nu‘ût

Her rubâ‘îsi rûh ile pürdür
Kâlib-i nazma çâr-‘unsurdur

Zehr-i endûhı def‘e sanki tabîb
Kıldı tiryâk-ı erba‘a terkîb

Çâr-mısırâ‘-ı murabba‘ı gûyâ
Çâr-erkân-ı Ka‘be-i ma‘nâ

Gül-i ter deste eyleyüp üstâd
Gazel-i penc-beyt koymuş ad

Kâm-ı ‘irfâna anda her tahmîs
Kahve gibi virür şemîm-i nefîs

Gûyiyâ her müseddes-i ra‘nâ
Oldı şeş-hâne sâgar-ı ma‘nâ

Altı dirhem tüfek gibi ya‘ni
Oldı zahm-efgen-i dil-i ma‘nî

İmreü’l-Kays nâzımı basdı
Tâk-ı gerdûna seb‘âsın asdı

Âsumân-ı hüner cerîdesidür
Ana ‘ıkd-ı Peren kasidesidür

Mihr ü meh mısra‘ ayn-ı matla‘dur
Ferkadân müfred-i dü-mısra‘dur

Kilki her bahrda yazup eş‘âr
Sıgdı bir nâvdâna cümle bihâr

Oldı bahr-ı siyeh sevâd-ı sûtûr
Arası gûyiyâ Halîc-i buhûr

Fikre beyne’s-sûtûr-ı safha memerr
Oldı dîvân yolu me’âle meğer

Ölmez ogul nikât-ı ma‘nâsı
Zâde-i tab‘ıdur mezâyâsı

‘Ayn-ı âb-ı zülâl mefhûmı
Gözedür lafzı tîn-i Mahtûmî

Levh-i Erjeng fikr ü ârâdur

Eser-i hâme-i Vahîdâdur

Ne Vâhid ol ki eylemiş Yezdân
Zât-ı pâkin vahîd-i devr-i zamân

Serv-i bûstân-seray-ı dânyâ
Sâye-perverd-i zıll-i Mevlâyı

Zihni hiddetde ismi gibi vahîd
Tab‘-ı tîzi kalem-tırâş-ı ferîd

Nazmı reşkîn-sâz-ı nazm-ı Peren
Sözi kıymet-rübâ-yı dürr-i ‘Aden

Reng-i ta‘bir ile dem-i imlâ
Urur engüşt-i hâmeye hınnâ

Gördi kim ‘aklı kendiden efzûn
Küpe bindi gazabdan Eflâtûn

Sohbeti reşk-i bezm-i Baykara
Şöyle hem-dem ki padişaha sezâ

Şi‘r-i pür-âb u tâbı içre nihân
Sûz-ı ‘uşşâk u şîve-i hûbân

El lisânında bir mesel vardur
Ya’ni dirler el üzre el vardur

Lîk kimse tefevvuk itmez ana
Sözi üzre söz olamaz aslâ

Tab‘-ı tîzi yegâne-i ‘âlem
Buna benzer mi hiç Vahîd-i ‘Acem

Gerçi ol evvel ü bu ahirdür
Kim terin remzi lîk zâhirdür

Aldı endek zamânda meydânı
İtdi pes-mânde cümle yârânı

Atı oynagı vâdi-i ‘irfân
Dest-hûş ana gûy-ı istihsân

Olmada dest-i himmetinde pedîd
Gâh çevgân-ı hâme gâh cirîd

Her mezâk üzre nazma kâdirdür
Hele böyle edîb nâdirdür

Kilki dem-sâzıdur her âvâzun
Nâli mû-yı miyânı her sâzun

Tab‘ı oldukça matla‘-ı şarkî
Şark ider garbı lem‘a-i berkî

Mümkün olmaz işitse âvâzın
Zühre başına çalmamak sâzın

Lâl ider gâh söylese türki
‘Acem ü Hind ü Özbek ü Türkî

Uyamaz ana kimse zezemede
Ayagın alamaz tekerlemede

Kesb ile bu kemâl girmez ele
Dâd-ı Hakdur derim ben ana hele

K'oldı serheng-i şâh-ı cûd-meniş
Anasi alkışı başında imiş

Hiç degil bu teveccüh-i şehdür
Nazar-ı himmet-i şehneşehdür

Çok mı ol şâ'ire bu hüsn-i beyân
K'ola memdûhı böyle şâh-ı cihân

Öyle bir pâdişâh-ı dâna-dil
Öyle sultân-ı mifzal u fâzıl

Ki olur meclis-i celâline lâl
Mîr-i sadr u celâl gibi ricâl

İbn-i Hâcib olaydı imkânı
Dergehinün olurdu der-bânı

Sâyesi ehl-i dânişe memdûd
Bâb-ı ihsân u cûd-ı nâ-mesdûd

Nakd-i in'âmı şâ'ire mebzûl
Söz yanında güher kadar makbûl

Vasfına nâ-sezâ iken sühanum
Mazhar-ı lutfunun biri de benüm

Feth-i Moskov'daki neşîdelerüm
Niçe târihler kasîdelerüm

Nazar-ı lutfına olup mazhar
Eylemişdi kulına hüsn-i nazar

Medreseyle beni çerâg itdi

Dil-i hussâdı dâg dâg itdi

Hak Te‘âlâ muzaffer ide yine
Lem‘a-i nusreti düşe Budin’e

Şu‘arâ kulları sunup Eş‘âr
Olalar şevk ile sitâyiş-kâr

Ceyb-i fikre olup ser-efgende
Hem-zebân-ı Vahîd olam ben de

Vehbiyâ anlâ haddün eyleme laf
Kande sen kande o kanı insaf

Söz yetişmek ana degil kâbil
Hele söz bunda kalsun el-hâsıl

Bende-i dergeh-i Hân-ı Ahmed-i Gâzî Vehbî

Takrîz-i İmâm-ı Sultânî ⁴⁴⁹ رحمة الله
Feilâtün Mefâilün Feilün

Âferîn ey Vahîd-i nâdire-gû
İtdün erbâb-ı dânişe Yâ Hû

At sürdün fezâ-yı ‘irfâna
Oynadun saga sola ferzâne

Rahş-ı ikdâma eyleyüp himmet
Hayli yârânı eyledün sebkât

Gayrun olmak ba‘îd sen var iken

⁴⁴⁹ Allah rahmet eylesin.

Kasabü's-sebk-i 'arsa-gâh-ı sühan

Bakmayup şan u şöhret-i kademe
Kesr virdün şükûh-ı Muhteşeme

Destgâh-ı yera'âsından hîç
Kimsenün çıkmadı bu gûne nesîc

Bâreka'llâh zihî sûtûde eser
Şâ'irân-ı zamâne reşk eyler

Sözlerün ey edîb-i hoş-güftâr
Silk-i mazmûnda lü'lü-i şehvâr

Cem'ine himmet idüp âsârün
Ya'ni tertîb itdün Eş'ârün

İtdün inşâd şöyle bir Dîvân
Görse Hassân iderdi istihsân

Niçe dîvân ki pür-ma'ârifdür
Belki *Mecmû'atü'l-Letâ'if*dür

K'anda her bir sahife 'ayn-ı nikât
Gülşen-i nazma selsebîl-i hayât

Virmede her dü-mısrâ'-ı mevzûn
Tâk-ı ebrû-yı gül-ruhâna cünûn

Bikr-i mazmûnı öyle dil-cûdur
Bezm-i 'irfâna bir içim sudur

Lutf-ı Eş'ârı nükte-dân anlar
Ma'rifet kadrin âgehân anlar

Sözde mazmûn-ı şâ'irâne gerek
Şûh u mevzûn u 'âşıkâne gerek

Şâhid-i nazmun öyle rûh-efzâ
Pây-tâ-ser müsellemler-i şu'arâ

Vakt-i endekde hayli nâm aldun
Devlet-i pâdişehde kâm aldun

Nazar-ı iltifât-ı sultânî
Gıpta-fermâ ider gedâyânı

K'üşe çeşm-i hidiv-i 'âlem-gîr
Hâk-i pâ-mâli eyledi iksir

N'eyesün gayrı devlet ü câhı
Nâ'il-i hüsn-i himmet-i şâhı

Nice şâh oldı yümn-i bahtından
Zulmet-i fitneden cihân rûşen

Nice şâh iftihâr-ı devlet ü dîn
Virmede dîn ü devlete temkîn

Bermekiyyü'ş-şiyem sitâre-haşem
Şeh-i mesned-nişîn-i 'adl ü kerem

Şeh-i kâmil-meniş kerem-verzîş
Âfitâb-ı sipihr-i dâd u dihiş

Sâye-i lutf-ı mahz-ı Yezdânî
Mefhar-ı dûdmân-ı 'Osmânî

Hazret-i Hân-ı Ahmed-i Gâzî
Hulefânun bülend-pervâzı

K'olsa hurşîd kadrine nigerân
Düşürür âfitâbesin ol ân

Öyle bir pâdişeh ki şâm u seher
Saltanat zâtı ile fahr eyler

Dil mi var devletinde fersûde
Oldı 'ahdinde cümle âsûde

Hamdülillah cihân neşât üzre
Halk-ı 'âlem hep inbisât üzre

Yok zamânında hemm ü gamm u sitem
Hande-rîz oldı gül gibi 'âlem

Fitne yok çeşm-i yârdan gayrı
Nâle eyler hezârdan gayrı

Oldı nâ-dîde dîde-i nem-nâk
Var ise bâğda meger kim tâk

Kimse görmezdi bend-i zencîri
Tavk-ber-gerden olmasa kumrî

Havf-ı kahrı ile vücûd-ı sitem
Cümleten oldı ser-be-ceyb-i 'adem

İtse bir bendesine hüsn-i nazar
Reşk ider ana sad Cem ü Kayser

Olsa bir tâc-dâra kec-nazarı

Olmaya dehrün öyle der-be-deri

Feyz alsa nesîm-i lutfından
Şûre-zârı iderdi hep gülşen

Kef-i gevher-nisâr-ı ihsânı
Hacel eyler sehâb-ı nîsânı

Şeref-i hidmetin iden ihrâz
Kubbe-i âsumâna eyler nâz

İde evreng-i saltanatda karâr
Hâk ide düşmenin Hudâ her bâr

Nitekim âfitâb-ı subh-ı pedîd
Zılli memdûd ola zamânı mezîd

Eser-i muktedâ-yi Sultânî

Takrîz-i Vezir-i Mükerrerem ‘İzzet Paşa Defterdâr-ı Şıkk-ı Evvel رحمه الله

⁴⁵⁰تعالی

Mefâilün Feilâtün Mefâilün Feilün

Zihî bihîn eser-i hâme-i Vâhidâ kim
İder selâset-i ta‘biri âdemi hayrân

Sezâdır eyleseler ‘İzzetâ senâ iderek
Edâsını şu‘arâ-yı zamâne istihsân

Bende-i halka-be-gûş-ı der-i devlet ‘İzzet

Takrîz-i Kâtibü’s-sırrü’s-sultânî Fâ’iz رحمه الله تعالى⁴⁵¹

⁴⁵⁰ Allah rahmet eylesin.

⁴⁵¹ Allah rahmet eylesin.

Mefâilün Feilâtün Mefâilün Feilün

Vahîd-i nükte-şinasın nefis divanı
Hitâm-ı misk ile mahtûm olursa erzânî

‘Abd-i ‘aciz Fa’iz-i Kâtibü’s-sırrü’s-sultânî

تقریض از ان سامی افندی رحمه الله⁴⁵²
Feilâtün Mefâilün Feilün

Sâneka’llâh zihî tabî‘at-i pâk
Bihterîn gevher-i yem-i idrâk

Perniyân-bâf-ı kârgâh-ı sühan
Nev-tırâz-ı kumâş-ı tarz-ı kühen

Mîzbân-ı revâhil-i takrîr
Reh-nümâ-yı kavâfil-i ta’bîr

Mû-şikâf-ı dakîka-i efkâr
Tab‘-ı bârîki çün miyâne-i yâr

Şâ‘ir-i nükte-senc-i pâk-meniş
Sandalî-zîb-i mesned-i dâniş

Sözü makbûl-i tab‘-ı sultânî
Bezle-gûyende-i gazel-hânî

Tûtî-i şekkerîn-zebân-ı beyân
Bülbül-i şüh-lehce-i ‘irfân

⁴⁵² Sâmi Efendi’den takrîz. Allah rahmet eylesin.

Menkabet-hân-ı pâdişâhîdür
Mahrem-i pâ-y-taht-ı câhîdür

Enderûnî Hazine Agası
Şâh-ı dehrün kafesinde Bebgâsı

Dâne-çîn-i sükâta-i keremî
Dem-keş-i hâne-perver-i haremi

Yekke-tâz-ı fezâ-yı dâniş ü dîd
Nîze-bâz-ı yerâ‘a ya‘ni Vahîd

Saf-der-i tab‘ı açdı ser-tâ-ser
Yeniden bir zemîn-i tâze eser

Bu hünelerle şâh-ı Cem-serheng
Farkına lâyıık itse vaz‘-ı çeleng

Böyle serheng-i bî-nazîre sezâ
Sorguç olsa serinde perr-i Hümâ

Elde çevgân-ı sîmi şekl-i hilâl
Belde zerrîn-nitâkı hâle-misâl

Hâmesinün Vahîd-i Îrânî
‘Acemi bende-i sebak-hânı

Bûy-ı gül-goncedür sözinde me‘âl
Lafz-ı rengîni bâde neş‘e hayâl

Şâhidân-ı nikât-ı rengîni
Suver-i kâr-hâne-i Çînî

Oldı tertîb idince dîvânı

Fevc-i ma'nî sufûf-ı dîvânî

Nazm u tensîk idüp âlây nikât
Yüritdi çift ü hem-'inân ebyât

Oldı destinde deste-i aklâm
Kanavât-ı mecârî-i ilhâm

Matla'-ı pâki cûy-bâr-ı behişt
Cânibeyni benefşe-zâr-ı behişt

Nâ-şinîde neşîde-i garrâ
Nüşa-i dil-firîb ü müstesnâ

Kilki oldukça nagme-rîz-i dü-beyt
Cevelâna gelür revân-ı kümeyt

Oldı her beyt hoş-terîn-âgâz
İki telli gibi terennüm-sâz

Pûşîş-i tevriyeyle her bir harf
Huld-i ma'nâda kâsıratu't-tarf

Mısrâ'ında kinâye vü îhâm
Müje-i yârda nühüfte kelâm

Âşinâ lafzı şûh u ra'nâdur
Anda bîgâne varsa ma'nâdur

Müfred ü kıt'a ger rubâ'idür
İsti'ârâtı ihtirâ'idür

Gayrun Eş'âr-ı müste'ârından
Katre yok nazm-ı âb-dârından

Olsa kilki sezâ dem-i inşâd
Çâr-bâliş-nişîn-i isti'dâd

Rûh-bahş-ı sühan rubâ'îsi
Çarh-ı ma'nâda hem-ser-i 'Îsî

Kalemi benzedi rubâ'îde
Çifte dört kaşlı dil-rübâ 'îde

Nazm-ı rengîni cümleden mümtâz
Kondı vefk-i murabba'-ı i'câz

Bahr-ı Eş'âra Hüsrev-i mazmûn
Saldı dört çifte zevrâk-ı mevzûn

Gufre-i şekl-i müdde'âya hemân
Süllem-i çâr-pâye-i bürhân

Tab'ı mînâ-yı çâr-bâğ-ı kemâl
Nutm-ı rengîni kulcul-i mey-i âl

Nazm-ı tahmîs ile o nâdire-fen
Beşli yazdı hamîs-i ma'nâdan

Zûr-ı dest ile Hüsrev-i üstâd
'Öşr-ı mi'şârın idemez inşâd

Sâhib-i hamse ise Hüsrev eger
Bir muhammesle tab'ı anı yener

Zevk-i nazm-ı müseddes-i hûbı
Şehd-i şeş-hâne-zîb-i ya'sûbî

Ger mu‘aşşerde itse ‘arz-1 hüner
Âferîn-gûy olur ‘ukûl-1 ‘aşer

Nazmıdur çâr-sû-yı cins-i cinâs
Bulunur anda gûne gûne libâs

Tuhaf-1 teng tengi hâvîdür
Tevriye mahmîl-i dü-hâvîdür

Âb-1 rûy-1 sühan kasîdeleri
Vasf-1 şâhide muntazam güheri

Nice şeh tâc-dâr-1 mülk-i cihân
Kadr-dân-1 sühan-verân-1 zamân

Hazret-i padişâh-1 Kistrâ-dâd
Revnağ-ârâ-yı taht-1 rüşd ü şedâd

Pâdişâh-1 yegâne zıll-i İlâh
Câ-nişîn-i nebiyy-i ‘arş-penâh

Sahib-i tâc u taht u tîg ü kalem
Baykara-bezm ü Keykubâd-‘alem

Zübde-i dûdmân-1 ‘Osmânî
Mefhâr-1 hânedân-1 Orhânî

Şehriyâr-1 zamâne Hân Ahmed
Râyet-efrâz-1 devlet ü sermed

Bendegân-1 harîm-i ikbâli
Güher-i ‘ilm ü fazl ile mâlî

Âsitânında oldı pâ-ber-câ

Fevc fevc-i ma'ârif-i şettâ

Kimi hattât u kimisi şâ'ir
Hâsılı ma'rifetsizi nâdir

Kangı devletde var bu gûne şeref
İşte târih vü işte vaz'-ı selef

Kâmil-i hurde-bîn-i mûy-şikâf
'Âkil ü nükte-dân-ı pür-insâf

Gelmedi böyle şâh-ı 'adl-âyîn
Cümle ma'lûm kıssa-i pîşîn

İde Hak zâtını çü beyt-i kasîd
Matla'-ı Şâh-nâme-i te'yîd

Hâr u hasveş olup 'adûsı zelîl
Ola emvâc-ı 'ömri bahr-ı tavîl

Nâzım-ı şâh-beyt-i levh-i 'ulûm
İde dîvân-ı devletin manzum

Zevkden bir dem olmaya hâlî
Müstezâd ola nazm-ı ikbâli

Bâ-husûs oldu şimdi bende-i has
Dergehinde Vahîd-i pür-ihlâs

Hak budur kim nazîri oldu 'adîm
K'ola bir böyle silk-i dürr-i nazîm

Şu'arâ-yı zemânedен 'âlî
Tab'-ı pâk-ı sûtûde-akvâli

Zâtı basdurdı şöhret ü nâmı
Ana vehbî bu rütbe-i Sâmi

‘Allima’llâh kasem be-nazm-ı kadîm
İderem ana korneş [?] ü teslîm

Geçdi hep şâ‘irân-ı âfâkî
Dinecek gayrı kalmadı bâkî

‘Abd-i dîrîne-i şâhenşeh-i ‘âlem Sâmi

Takrîz-i Necîb Efendî ⁴⁵³ اسعده الله
Feilâtün Mefâilün Feilün

Bâreka’llâh zihî tabî‘at-ı pâk
Levhaşa’llâh katı güzel idrâk

Her hünerde Hak eyleyüp âgâh
Şeh-pesend itdi anı feyz-i İlâh

Şi‘ri bir gonçe-i hadîka-i gül
N’ola vassâf olursa her bülbül

Nazarı sahn-ı bâğ-ı ma‘nâda
‘Aynî inşâda Nergisî-zâde

Fikreti sâ‘ibâne nükte fehîm
Oldı şâyeste ana tab‘-ı selîm

Kâmı hep sohbet-i ma‘ârifdür
İntihâ-yı kelâmı ‘ârifdür

⁴⁵³ Allah onu mesut etsin.

Bezle-senci hüner-veri hakkâ
Sâbit oldı ana be-lutf-ı Hudâ

Rûhı âsâr-ı ‘urfî ile kelîm
N’ola nazmı olursa dürr-i nazîm

Vâkıf-ı râz-ı ma‘rifet-kârân
Neş’e-bahşâ-yı nâdî-i ‘irfân

Gazeli Hamse-i Nizâmî’dür
Sühanı feyz-yâb-ı Câmî’dür

Beyti bir cûy-bâr-ı ‘irfândur
Mısrâ‘ı serv-i bâğ-ı cânândur

Vasf ider matla‘ın ehibbâsı
Baş eger makta‘ına a‘dâsı

Olsa bin pâre kıt‘a-ı elmâs
Kıt‘asına berâber itmez nâs

Her rübâ’îsi hûb u dil-cûdur
Gonce-leb şûh-ı çâr-ebrûdur

Vâsıf-ı dilber-i semen-pehlü
Mâdih-i serv-kadd âyîne-rû

Uzadur vasf-ı zülf-i cânânı
Bezme virmez yine perişânî

Mey-i şî‘rûn aransa da nâbı
Hum-ı tab‘ında bulur ahbâbı

Gerçi çâvûş-ı şâh-ı a'zâmdur
Mülk-i ma'nî velî müsellemdür

Eserin gördü çün şeh-i dâna
Bâl-i 'ankâ çeleng olursa sezâ

Oldı makbûl-i şâh-ı 'âli-şân
N'ola mahdûm idinse çâvûşân

İtdi tertîb-i nazm ile Dîvân
Oldı âlây-ı şâ'irân-ı revân

Görse refât u cilvesin tâvûs
Şerm ile eyler idi dâmen-bûs

Ne kuş oldugını bilür lâ-büd
Da'vî-i çâvuşî iden Hühüd

Gûy-ı mihr olsa n'ola galtânı
Meh-i nevdür elinde çevgânı

İşidilmiş mi evvel ü âhir
Böyle pâkîze-gû güzel şâ'ir

Bu edâ var mı her sühan-verde
Didüm el arkası ana yerde

Oldı târîh-i pâke şâyeste
Didüm ol dem şikeste vü beste

Bilinür cevher ile mefhûmı
Kalem-i tarh-ı zîb-i Mahtûmî
(1129)

'Abd-i Dâ'î-i Şehinşâh Necîb

17. VAHÎD MAHTÛMÎ DÎVÂNÎ⁴⁵⁴

Takrîz-i Dîvân-ı Mahtûmî Vahîd

Feilâtün Mefâilün Feilün

Sâneka'llâh zihî tabi'ât-i pâk

Bihterîn-gevher-i yem-i idrâk

Perniyân-bâf-i kârgâh-i sühan

Nev-tırâz-ı kumâş-ı tarz-ı kühen

Mîzbân-ı revâhil-i takrîr

Reh-nümâ-yı kavâfil-i ta'bîr

Mûşikâf-ı dakîka-ı efkâr

Tab'-ı bârîki çün miyâne-i yâr

Şâ'ir-i nükte-senc-i pâk-meniş

Sandalî-zîb-i mesned-i dâniş

Sözü makbûl-i tab'-ı sultânî

Bezle-gûyende-i gazel-hânı

Tûtî-i şekkerîn-zebân-ı beyân

Bülbül-i şûh-lehce-i 'irfân

Menkabet-hân-ı pâdşâhîdür

Mahrem-i pây-taht-ı câhidur

Enderûnî hazîne ağası

Şâh-i dehrün kafesde Bebgâsı

⁴⁵⁴ Bu takriz, *Arpaeminizâde Sâmi Divanı*, Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 2644 numaralı yazmanın 43a-45b yer almaktadır. Ayrıca bu takriz, Fatma Sabiha Kutlar tarafından hazırlanan *Arpaeminizade Mustafa Sâmi Divanı* (2004) adlı neşrin 259. sayfasında yer almaktadır. Aynı zamanda bu takriz birtakım beyitlerinin yeri değiştirilmiş şekliyle *Vahîd Mahtûmî Divanı*'nda da yer almaktadır.

Dâne-çîn-i sukâta-ı keremi
Dem-keş-i hâne-perver-i haremi

Yekke-tâz-ı fezâ-yı dâniş ü dîd
Nîze-bâz-ı yerâ‘a ya‘nî Vahîd

Saf-der-i tab‘ı açdı ser-tâ-ser
Yeniden bir zemîn-i tâze-eser

Bu hünelerle şâh-ı Cem-serheng
Farkına lâıyk itse vaz‘-ı çeleng

Böyle serheng-i bî-nazîre sezâ
Sorguç olmak serinde perr-i hümâ

Elde çevgân-ı sîmi şekl-i hilâl
Belde zerrîn nitâkı hâle misâl

Hâmesinün Vahîd-i İrânî
‘Acemî bende-i sebak-hânı

Bûy-ı gül-gonçedür sözinde me‘âl
Lafz-ı rengîni bâde neş‘e hayâl

Şâhidân-ı nikât-ı rengîni
Suver-i kâr-hâne-i Çînî

Oldı tertîb idince dîvânı
Fevc-i ma‘nâ sufûf-i dîvânî

Nazm ü tensîk idüp âlây-ı nikât
Yüridi çift ü hem-‘inân ebyât

Nazm-ı tahmîs ile o nâdire-fen

Beşli yazdı hamîs-i ma'nâdan

Zûr-i dest ile Hüsrev-i üstâd
'Öşr ü mi'şârın idemez inşâd

Sâhib-i hamse ise Hüsrev eger
Bir muhammesle tab'ı anı yener

Ger mu'aşşerde itse 'arz-ı hüner
Âferîn-gûy olur 'ukûl-i 'aşer

Oldı destinde deste-i aklâm
Kanavât-i mecâzî-i ilhâm

Matla'-ı pâki cûybâr-ı behişt
Cânibeyni benefşezâr-ı behişt

Nâ-şenîde neşîde-i garrâ
Nûsha-i dil-firîb ü müstesnâ

Kilki oldukça nagme-rîz-i dü-beyt
Cevalâna gelür revân-ı kümeýt

Oldı her beyt-i hoşterîn-âgâz
İki telli gibi terennüm-sâz

Pûşîş-i tevriyeyle her bir harf
Huld-i ma'nâda kâsiretü't-tarf

Mısrâ'ında kinâye vü îhâm
Müje-i yârde nühüfte kelâm

Âşinâ lafzı şûh ü ra'nâdur
Anda bîgâne varsa ma'nâdur

Müfred ü kıt'a ger rubâ'îdür
İsti'ârâtı ihtirâ'îdür

Gayrun Eş'âr-ı müste'ârından
Katre yok nazm-i âbdârından

Olsa kilki sezâ dem-i inşâd
Çâr-bâliş-nişîn-i isti'dâd

Rûh-bahş-ı sühan rubâ'îsi
Çarh-ı ma'nâda hem-ser-i 'Îsî

Kalemi benzedi rubâ'ide
Çıka dört kaşlı dil-rübâ 'ide

Nazm-ı rengîni cümleden mümtâz
Kondı vefk-i murabba'-ı i'câz

Bahr-ı Eş'âra husrev-i mazmûn
Saldı dört çifte zevrak-ı mevzûn

Gurfe-i şekl-i müdde'âya hemân
Süllem-i çâr-pâye-i burhân

Tab'ı mînâ-yı çâr-bâğ-ı kemâl
Nutm-ı rengîni kulkul-i mey-i âl

Zevk-i nazm-ı müseddes-i hûbı
Şehd-i şeş-hâne-zîb-i ya'sûbî

Nazmıdur çâr-sûy-ı cins-i cinâs
Bulınur anda gûne gûne libâs

Tuhaf-1 teng tengi hâvîdür
Tevriye mahmil-i dü-hâvîdür

Âb-1 rûy-1 sühan kasîdeleri
Vasf-1 şâhîde muntazam güheri

Nice şeh tâcdâr-1 mülk-i cihân
Kadr-dân-1 sühan-verân-1 zamân

Hazret-i pâdşâh-1 Kistrâ-dâd
Revna-ârâ-yı taht-1 rüşd ü sedâd

Pâdşâh-1 yegâne zıll-i İlâh
Câ-nişîn-i nebiyy-i ‘arş-penâh

Sâhib-i tâc ü taht ü tîg ü kalem
Baykara-bezm ü Keykubâd-‘alem

Zübde-i dûdmân-1 ‘Osmânî
Mefhar-1 hânedân-1 Orhanî

Şehryâr-1 zamâne hân Ahmed
Râyet-efrâz-1 şevket ü sermed

Bendegân-1 harîm-i ikbâli
Güher-i ‘ilm ü fazl ile mâlî

Âstânında oldı pâ-ber-câ
Fevc fevc-i ma‘ârif-i şettâ

Kimi hattât ü kimisi şâ‘ir
Hâsılı ma‘rifetsüzi nâdir

Kangı devletde var bu gûne şeref

İşte târîh vü işte vaz‘-ı selef

Kâmil-i hurde-bîn ü mûy-şikâf

‘Âkil ü nükte-dân-ı pür-insâf

Gelmedi böyle şâh-ı ‘adl-âyîn

Cümle ma‘lûm kıssa-ı pîşîn

İde Hak zâtını çü beyt-i kasîd

Matla‘-ı Şâh-nâme-i te’yîd

Hâr ü hasveş olup ‘adûsı zelîl

Ola emvâc-ı ‘ömri bahr-i tavîl

Nâzım-ı şâh-beyt-i levh-i ‘ulûm

İde dîvân-ı devletin manzûm

Zevkden bir dem olmaya hâlî

Müstezâd ola nazm-ı ikbâlî

Bâ-husûs oldu şimdi bende-i hâs

Dergehinde Vahîd-i pür-ihlâs

Hak budur kim nazîri oldu ‘adîm

K’ola bir böyle silk-i dürr-i nazîm

Şu‘arâ-yı zamânedен ‘âlî

Tab‘-ı pâk-ı sûtûde-akvâlî

Zâtı basdurdı şöhret-i nâmî

Ana vehbî bu rütbe-i Sâmî

‘Alima’llâh kasem be-nazm-i kadîm

İderüm ana korneş [?] ü teslîm

Geçdi hep şâ‘irân âfâkı
Dinecek gayrı kalmadı bâkî

18. MANZÛME-İ RÂZÎ⁴⁵⁵

Takrîz

Hakka ki bu neşîde-i bâ-şenîde bir acûz-ı fertût-ı herze-dârdır ki safsata-i magz-ı şikâf-ı dimag-hıraş ile şikâf-ı kühen-i sifal-i şikeste-leb-i dehânından çirkâbe-feşân-ı büzak-i hezeyân-ı nâ-be-mahal olub bister-nişin-i izdivâc-ı şevher-tab'-ı Râzî-i mihnet-mizâcın çehre-i saht-ı behre-i hayâl-i herem-meâline tufû-endâz-ı tevbih ü teşnî' oldukça gark-âb-ı bahr-ı siyâhı midâd-gûn-ı nefrîn etmiştir. Her lafz-ı 'âcibetü'l-heykel-i turfe-nümâsı mevzû'-ı miyâne-i besatîn-i baklatü'l-hümeke-i belâhet olmuş bir kalbûd-i bî-rûh-ı uzhûke-likâdır ki bîm ü hirâs tekârün ü temâyülünden fevâhıt-ı revâbit-vahşet ü ictinâb olmuştur. Her mısra-ı tavîlü'z-zeyl-i arîzû'l-ekmâmı bâlâ-keş-i terhîb-i güm-kerde-i ser-âgâz-ı mezâmîr-i dalâlet olmuş muhâkî-i süver-i misâliye gûl-i beyabân müdâni'-i Uc bin Unûk mehîbü'l-ünvân olmanın mikrâz-ı şakk-ı yerâ'a-ı hülya ile kamet-i nâ-mevzûnuna kesüb biçtiği bornos-ı teng-i giribân-ı rehâbin-i Efrencî ki nesic-i hezar-pâre-i nâ-çesbân-ı kesirü'l-haşvından beraât-bâf-kar-gâh-ı istihlâldir. Tenâsüb ve irtibâtun bahye-ber-endâz-ı tenafür-i ibâ olub,

Beyt

خودنمای پرده می دارد از بالای جهل

نیست عیبی در نشستن جامهء کوتاه را⁴⁵⁶

Müeddeâsıyla irâet-i hortum-ı pil-i pehîn-püşt-i habt-ı aşva etdiği bast-ı mukaddemeteyn-i satreyn-i tavîleteynden peymûde-i endâze-i intâcdır. Cîlve-sâz-ı vesâit-i terâkîb ü imlâ ya'ni hurûf-ı a'mâ-zurûf-ı beyân ü inşâsı bâzâr-ı şişde pesmânde-i gûh-ı dellâl ve demkeş-i tıbyân-ı pûside ve cürmûk-ı derîde için dest-i giribân-künân-ı miyancıyân-ı beyhûde-girdânın maglata-i nâ-hengâm-ı mihnet-encâmından müsteâr tenâfür ü tetabu' u itnâb ile fikarât-ı nâ-matbu'a ve sece'ât-ı nâ-masnû'ası kenâre-i meslâh-ı nâdânîde hem-ahenk netâc-ı segân-ı rûde-hâr ve şifâ-hâne-i şuur u iz'ândan girizân mesâbe-i mecânîn-i zencir-kesr-i 'arbede-cûyân-ı mülâbese-i istinâs yekdigerdinden 'ârî idigi bedîhiyyü'l-mevzû'dur. Sevâd-ı midâd-ı

⁴⁵⁵ Takrîz Arpaeminizâde Divanı, Süleymaniye Kütüphanesi Yahya Tevfik 300 numaralı yazmanın 111b varağında yer almaktadır.

⁴⁵⁶ Gösterişçi kişi cehaletinden dolayı üst perdeden atıp tutar. Çünkü elbisesi kısa olan kişi (yani onursuz kişi) oturup kalkmasına dikkat etmez.

bî-müeddâsı hutût-ı nâ-ber-câ-yı etfâl-i nâ-hurde-sâl gibi çûp-ı çârûb-ı cehl-i mürekkeb ile keşide ve cevâhir-i ebyât-ı bî-mezâyâsı i'râz-ı kavâid-i arûziyyeden ma'rûz u dâmen-çîde; metânet-i ta'birât-ı gûş-hırâşı sahra-i sammâdan senginter-i beter; selâset-i ta'birât-ı kedûret-pâşi emvâc-ı şâşe-i derd-âlude-i istiskâdan ber-ter,

Kıt'a

Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün

Âferînler tab'ına ey münşî-i sâhib-zemîn
Olmamuşdur dehrde bir böyle nâdide eser
Dûrdan ma'nâsı lafza 'arz eder sad iştiyâk
Sîne-i [?] nazm olmada hasret-keş-i vezn-i diğêr

Tîşe-i kalem-i mürde-rakam ile kâviş-i türe-i gûr-ı hokka-i devât ittikçe sereyân-ı ervâh-ı me'âniden müberrâ 'azâm-ı remîm-i kavâlib-i elfâzı enbâste-i serâvil ve rihte-i mazâcî' bir mûminnân-ı [?] hefevât idüp istifâza-i nâmiye-i hayât-bahşâ-yı mefhûm ü nikâtdan şüste-rû-yı mâ'-i ücâc-ı kabâhat-ı nâ-fehmî olan şüre-zâr-ı sahife-i âsâr-ı adîmetü'l-Eş'âriyye irsâl-i sefir-i nigâh iden erbâb-ı tab' u isti'dâdın dûş-ı letâfet-pûş-ı bâsıra ve âyine-i nezâket-i cûş-ı hâtıra misâl nezzâre-i vâdi-i hamûşân tûde tûde tahmîl-i iskâl-i agbire-i ekdâr ve dâmen dâmen âsâra gird kîr-gûn-ı jengâr etmesi câ-yı iştibâh değildir. Pesendîde-i tab-ı musannif-i kec-nihâd akâvil-i şurûh ve metn-i bî-müfâd-ı 'akakîr-i helâhîl-rîz-i efkâr-ı fâside-i huffâf-ı dimagiyyeden mürebba ma'cûn-ı garibü't-terkîbdir. Dürc-i fazâhat-agin-i mahbere-i sevdâ-feşândan imdâd-ı mübellig-i hâme ile çıkardığı mikdâr-ı zerre-i nâçiz hezârân merdümân-ı mu'tedilü'l-mizâc-ı me'âni vü beyânı lemhatü'l-basârdan sinân-ı fütâde-i matmûre hâk-ı bevâr idüp müşarün-ileyh bi'l-benân-ı feylesof-ı rûzgâr olmuştur. El-hâsıl ⁴⁵⁷ اكرچه وزن ندارد وليك بيمعنى است El-hâsıl ⁴⁵⁸ اكرچه وزن ندارد وليك بيمعنى است a'zâr-ı kâsîmetü'z-zuhûru ile gâvâne cünbüş-dih-i kurûn-ı ibrâm ve harâne savt-âver-ı niyâz-ı bî-infisâm olub zarûrî yeke-taz-ı meydân-ı belâgat feres-rân-ı sahâri-i pehnâ-ver-i fesâhat Nâbî Efendi merhûm vesâir suhendân-ı inşâ-pervâzân-ı İstanbul ser-nûsha-i te'lif-i nâ-refte ve evvelin elmâs-ı müselles-nüma gibi üç aded takrîz-i mizâc-engîzi pîrâye-i nigîn-i engüşt-i kilik-i güher-rîz itmekle ⁴⁵⁸ اكرچه وزن ندارد وليك بيمعنى است

⁴⁵⁷ Eğer vezin yoksa şüphesiz mana da yoktur.

⁴⁵⁸ Onun rubailerinin son beyitinden insanın gönlüne tırnaklar batar (o derece iç gıcıklatır).

kalem-i vesme-tırâz-ı büt-i çâr-ı ebrû-yı tessebbu‘ ve sandali-i hacle-gâh bîrûnda
gûlgûne-keş-i ruhsâre-i terebbu‘ olmuştur.⁴⁵⁹ تمام شد اینجا قلم بشکست

⁴⁵⁹ Bitti, burda kalem kırıldı.

19. EŞ'ÂR-I VAHÎDÂ ÇELEBÎ (*VAHÎD MAHTÛMÎ DİVANI*)⁴⁶⁰

Takrîz Berây-ı Eş'âr-ı Vahîdâ Çelebi

Feilâtün Mefâilün Feilün Falün

Bâreke'llâh hoşâ yegâne eser
Seyr iden mislin ahvel ola meğer

Bî-bedel gülsitân-ı ma'nâdur
Tevriye anda verd-i ra'nâdur

Anda her lafz-ı dil-pesend îhâm
Oldı gûyâ dü-magz bir bâdâm

Haşv yok cümle lafz pür-ma'nâ
Anda bîgâne sebze nâ-peydâ

Oldı bir lâlezâr refte giyâh
Ana baş tahte satr-ı bismi'llâh

Ölmez oğul nikât-ı ma'nâsı
Zâde-i tab'ıdur mezâyâsı

Safhâ-i endîşe lâlezârîdür
Cedvel-i etrâfa cûy-ı cârîdür

Fikre beyne's-sutûr-ı safha memerr
Oldı Dîvan Yolu me'âle meğer

Oldı âb-ı zülâl mefhûmı
Gözedür lafz-ı tıyn i mahtûmı

Levh-i Erjeng fikr-i Darâ'dur

⁴⁶⁰ Takrîz, Seyyid Vehbî Divanı Millet Yazma Eser Kütüphanesi AEMNZ 497 numaralı yazmaNIN 115a-115b varaklarında yer almaktadır.

Eser-i hâme-i Vahîdâ'dur

Ne vahîd ol ki eylemiş Yezdân
Zât-ı pâkin vahîd-i devr-i zamân

Zihni haddinde ismi gibi vahîd
Tab'-ı tîzi kalem-tırâş-ı ferîd

Serv-i büstan-serâ-yı dânyâî
Sâye-perverd lutf-ı Mevlâ'yı

Gördi kim 'aklı kendiden efzûn
Küpe bindi gazabdan Eflâtun

Meclis-i reşk-i bezm-i Baykara
Şöyle hem-dem ki pâdişâha sezâ

20. MANZÛME-İ VÂSIK EFENDİ⁴⁶¹

Takrîz-i Manzûme-i Vâsık Efendi

Feilâtün Feilâtün Feilün

Habbezâ şâhed-i nazm-ı zîbâ
Vâdî-i tâzede hem cilve-nümâ

Hüsn-i refâtârı olup kendüye hâs
Olsa dil-dâdesi şâyeste havass

N'ola vafında idersem itrâ
Na't-ı sultân-ı rusûldür zîrâ

Nazm iden zât-ı fezâ'il mashûb
Eylemiş anı bedî'ü'l-üslûb

Olmış ol menkabe-han-ı İsrâ [?]
Mu'cizâtında anın nagme-serâ

Mesnevî gerçi kim ol nazm-ı sedîd
Lîk vâdî vü edâsında vahîd

Eylemiş vâdi-i nevde tek ü rev
Ka'be olmuş ol emirde pey-rev

Peyrev-i Ka'be-recâ-yı Vâsık
Eyleye ka'bımı 'âlî Hâlık

⁴⁶¹ Takriz, *Neylî Divanı* Süleymaniye Kütüphanesi Âtuf Efendi 2115 numaralı yazmada 92a-92b, ve Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Selim Ağa 936 numaralı yazmada 78b varağında yer almaktadır. Ayrıca bu takriz Sadık Erdem tarafından hazırlanan *Neylî ve Divanı* (2005) adlı neşrin 377-378 sayfa aralığında yer almaktadır.

21. TAKRÎZ⁴⁶²

Fâilâtün Fâilâtün Fâilün

Habbezâ manzûme-i ‘ibret-nümâ
Nâzımı kavlince nâmı hoş-edâ
Kimseler bilmez nedir maksûdını
Her ne ise maksadın vire Hudâ

⁴⁶² Takriz, *Neyli Divanı* Süleymaniye Kütüphanesi Âtîf Efendi 2115 numaralı yazmada 92a-92b, ve Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Selim Ağa 936 numaralı yazmada 78b varağında yer almaktadır. Ayrıca bu takriz Sadık Erdem tarafından hazırlanan *Neyli ve Divanı* (2005) adlı neşrin 377-378 sayfa aralığında yer almaktadır.

22. SEYYİD FEYZİ'YE TAKRİZ⁴⁶³

Feilâtün Mefâilün Feilün

Habbezâ nev-eser-i tâze-kumâş

Râz-ı 'irfânı dehre eyledi fâş

Bâ'is-i zevkdir mezâyâsı

Lafzı gibi yegâne ma'nâsı

⁴⁶³ Takriz, *Neyli Divanı* Süleymaniye Kütüphanesi Âtuf Efendi 2115 numaralı yazmada 92a-92b, ve Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Selim Ağa 936 numaralı yazmada 78b varlığında yer almaktadır. Ayrıca bu takriz Sadık Erdem tarafından hazırlanan *Neyli ve Divanı* (2005) adlı neşrin 377-378 sayfa aralığında yer almaktadır.

23. TAKRÎZ⁴⁶⁴

Fâilâtün Fâilâtün Fâilün

Habbezâ nazm-ı garîb-i bî-bedel

Olsa her beyti sezâ darb-ı mesel

Zevk-bahş-ı hâtır-ı nâzik[?]-mezâk

Eyler erbâb-ı dile def^ç-i kesel

⁴⁶⁴ Takriz, *Neyli Divanı* Süleymaniye Kütüphanesi Âtuf Efendi 2115 numaralı yazmada 92a-92b, ve Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Selim Ağa 936 numaralı yazmada 78b varlığında yer almaktadır. Ayrıca bu takriz Sadık Erdem tarafından hazırlanan *Neyli ve Divanı* (2005) adlı neşrin 377-378 sayfa aralığında yer almaktadır.

24. SENEDÜ'Ş-ŞU'ARÂ (HAŞMET)⁴⁶⁵

Takrîz-i Sadr-ı Vâlâ

Feilâtün Feilâtün Feilün

Haşmetâ oğlumuzun âsârı

Bildirir resm ü reh-i eş'ârı

Vermiş eş'âra revâc-ı rağbet

Eylemiş rabt-ı kitâb u sünnet

Serd u tebyîni asahh-ı akvâl

Vârid olmaz birine kîl ile kâl

Nutk-ı râvîleri tatkîk etmiş

Meslek-i sıdk u sedâda gitmiş

Ola bu nev-eser-i zîbâsı

Şu'arânun sened-i akvâsı

Eyledik dikkat ile sarf-ı nigâh

Hüner ü fazlına maşaallah

كنبه الفقير الأ به ذى المواهب

محمد المدعوبين الصدور بالراغب⁴⁶⁶

Takrîz-i Sadr-ı Fetvâ

Feilâtün Feilâtün Feilün

Bârekallah eser-i mahdûme

Böyle mahdûm-ı hüner-mevsûma

⁴⁶⁵ Bu takriz 1871 tarihli Asır Gazetesi basımı *Senedü'ş-Şu'arâ*'da 126-128 sayfa aralığında yer almaktadır. Ayrıca söz konusu takriz, Mehmet Arslan-İ. Hakkı Aksoyak tarafından hazırlanan *Haşmet Külliyyâtı* (1994) adlı neşrin 424-425 sayfa aralığında yer almaktadır.

⁴⁶⁶ İnsanlar arasında er-Ragıp lakabı ile tanınan hünerli fakir Muhammed yazdı.

Hem sühan-perver ü hem dânişver
Dogrusı böyle olur ilm ü hüner

Eylemiş cem‘-i asahh-ı akvâl
İ‘tirâz etmeğe yok nutka mecâl

Şöyle kim sıdkı olundı ihsâs
Dinse şayestedir İbn-i ‘Abbâs

Şi‘ri şol vech ile itmiş ki senâ
Hadd u mikdârını bilsün şu‘arâ

Eylemiş kilkini sadr-ı â‘zâm
Levh-i takrîze rakam-rîz-i kerem

Fart-ı tahsîne sezâdır bu eser
İ‘tibar etmeğe zâtında değer

Ömr-i sad-sâleye vuslat bulsun
Haşmetâmız yaşasın pîr olsun

Ketebe fakîrû’l-eltâfü’l-hazretü’l-Rabbaniyye
Çelebizâde İsmâ‘il ‘Âsım⁴⁶⁷ مفتالدولة العثمانية

⁴⁶⁷Osmanlı devletinin müftüsü.

25. *FERESNÂME (DÂNİŞ)*⁴⁶⁸

Takrîz-i Feres-nâme-i Dâniş bâ-Sitâyiş-i Hasan Paşa-zâde Halîl Paşa
Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün

Esb-i pâkîzelerin hazret-i Hân Mahmûdun
Bu feres-nâmede Dâniş idüp a‘lâ imlâ

Düşürür dizginini her gören ehl-i ‘irfân
Bu kopuşla bu dönüş cümleyi geçmiş zîrâ

Rüstem’ün ‘Aşkar-ı dîv-zâdını kim yâd eyler
Kim görürken bu kadar esb-i küheylân hâlâ

Hele Şeş-pây ile Bahrîyi dahî yâd itme
Bahrîyi berîyye mu‘âdil nice olur hâsâ

Yed-i kudret gözine sürme çeküp her birinün
Virmiş ol pâdişeh-i dehre Cenâb-ı Mevlâ

Cümlesi oldı mübârek feresin neslinden
Nice pâ-daşı ola her birinün esb-i sabâ

Rîhden cümlesinin hilkatı ammâ esbün
Her biri persiz uçar şübhe mi var bî-pervâ

Hayr-ı maksûd-ı nevâsi-i huyûla mahmûl
خلاق الله غر يبأو سرأو مهيبأ⁴⁶⁹

Vasfla her birin sâbık-ı meydân olmuş
Eşheb-i hâme-i Dâniş olunur mı hem-pâ

⁴⁶⁸ Bu takrîz, *Nazîr İbrâhim Divanı* Süleymaniye Kütüphanesi Lala İsmail 493 numaralı yazmada 30a-31a varaklarında yer almaktadır.

⁴⁶⁹ Allah onu garîb bir şekilde hızlı ve heybetli olarak yaratmıştır.

İtmemiş vasfla irha'-i 'inân [u] dizgîn
Eylemiş yetmiş iki hükmünü cümle icrâ

Ehl-i 'irfân bu kadar dogrusı at oynadamaz
Havf u haşyetle boşaldur egerini zîrâ

Çek hemân dizginini yohsa kümeyt-i hâmen
Bu segirdümle Nazîrâ nice meydânın ala

Şu'âra-yı selefîn ekserine gâlibdür
Bâreka'llâh zihî Dâniş-i pâkîze-edâ

Esb-i reh-vâra deger dogrusı bu takrîzim
Hoş görür ise eger a'del-i cümle vüzerâ

Ya'ni memdûh-ı cihân hazret-i hem-nâm-ı Halîl
'İzz ü şân ile anun misli bulunmaz hâlâ

Berhaya'ya nice teşbîh olunur lûtfi anun
Taht-ı Belkıs'ı Süleymân'a getürmek ammâ

Ehl-i 'irfâna bunun lûtfi şumûli vardur
Sâyesinde geçinür lûtfîla ihsân u sehâ

Şi'r ü inşâda o Vassâf'a dahî gâlibdür
İbn-i 'Abbâd olamaz fazl-ile ana hem-tâ

Baykarâ meclisine meclisi olmaz teşbîh
'Urefâ içre bunun misli bulunmaz zirâ

Geh *Makâmât-ı Harîrî* vü gehî *Mustazref*
Geh siyer-i nakli ile meclisi hûb u a'lâ

Gâhi târih-i selef gâhi letâyif nakli

Gayrı mahûde kelâm eylemez asla suffa [?]

Ola bâ-lûtf-ı Hudâ zîver-i sadr-ı devlet

Sâyesinde ideler râhatı ehl-i dünyâ

Ana tevfik-i İlâhî ola her demde refik

Virdimüz oldu Nazîrâ bu du‘â subh u mesa

26. RİYÂZÜ'L-KÂSİMÎN (EDİRNELİ KÂMÎ)⁴⁷⁰

Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün

Kâsimînün ravzası işbu kitâb-ı müstetâb
Zîb-i sadr itmeklige şâyeste bâ-hükm-i kitâb

Câmi' idür hazret-i Kâmî Efendi kim anun
'İlm-i 'âlem bahr-i fazlında olur ancak habâb

Hâmesi âb-ı hayâta lûledür altundan
Mecraın seyr eyleyenler şeyh olursa ola şâb

Tab'-ı şî'ri oldı bî-şübhe yenâbi'-i hikem
Olsa lâyıkdur devâtı âsumânına kıbâb

Kim su'âl ile gelürse lûtfla ol dem anı
Hak ider intâk alur andan cevâb-ı bâ-savâb

İbn-i 'Abbâd'a kıyâs olmaz bunun âsârı çok
'Addolınmaz eylesek şâm u seher anı hisâb

İntisâbı ol kadar fikh-ı şerîfe kim ana
Şeyhü'l-islâm-ı zamân eyler suâl alur cevâb

Midhat-i evsâfını itmek degil mümkün Nazîr
Hâme-i hoş-lehçe dâ'im fikr ile itse şitâb

Halk-ı 'âlem zâtına tahsîn ile eyler du'â
Eyle yâ Rab der-dü-'âlem kâm-bîn ü kâm-yâb

⁴⁷⁰ Bu takriz, *Nazîr İbrâhim Divanı* Süleymaniye Kütüphanesi Lala İsmail 493 numaralı yazmada 30a-31a varaklarında yer almaktadır.

27. FITNAT HANIM DİVAN⁴⁷¹

Takrîz

Âferîn ol ber-güzîde vü ter-‘akîle-i celîle-i kerîmetü’l-mensebet ve nefîsetü’l-mahmidet[e] ki zümre-i hücre-nişînân hacle-gâh-ı ‘izz-i nâzân olup ve anların ‘âdeten ve tab‘en ser u kâr ve âyîn ü girdârları verziş-i zîb ü ârâyiş ile emsâl ü akrâna mütefâhirâne ‘arz-ı şîve-i servet ü sâmân câh u cemâl-i ‘âlem-firîb-i işve-kârâne olmagla aksâm-ı hüner ü ma‘rifetden dest-mâye-i fahr u i‘tibârları hemân-ı nüsha-i beyâz-ı âyine-i sâfdan safha-i gülberg-i ruhsâr ve varka-i hadika-i çeşm-i mekkârları üzere kilik-i benân ve hâme-i meyl-i semedân ile nakş u tahrîr-i rüsûm-ı hüsn-i sûret ve behre-i vezn-i tabî‘atden medâr u mikdârları mede’l-ömr sa‘y u gûşîş ile mevzûnî-bahş-ı mısırâ’-ı kadd u kâmet ve matbû‘-sâzî-i terkîb-i endâm u üslûb u hey‘et iken hilâf-ı resm-i nâ-becâ-yı sûret-i nigârân ber-vefk-i vaz‘-ı cihân-pesende خلق له الانسان ⁴⁷²جلى himmet-i merdânesin iktisâb iktisâ-yı hil‘at-i vâlâ-yı pür-zîb ve bahâ-yı ‘ilm ü ‘irfâna masrûf kılmagla hakikî zîynet-yâb-ı cevâhir-i nefâyis fazl u hüner ve reşk-i endâz-ı ‘arûsân-ı harem-serâ-yı hânüvâde-i her-mefharet-güster olup o vechile işbu dîvân-ı zarâfet-‘unvan ve bu tarz-ı nagz-ı efâzıl-pesend üzere böyle eş‘âr-ı pâkize-edâ-yı fitnat-nişân tertîbi eserine mazhariyyet ile nâmın pirâye-yi kitâbe-i beyyinetü’ş-şeref-i mecd ü fahhâr ve şa‘şa‘a-i kevkebe-i âsârın ‘uyûn-ı a‘yân-ı cihâna ve ⁴⁷³وما التأنيث لاسم الشمس matla‘ından izhâr ile hürşîd-i iştihâr eyleyen zât-ı nâdire-i devrân hakkında nazar-ı iksîr-i eser-i pâdişâhî rûşen-ger-i mir‘ât-ı murâdâtı kılınup kalem-i ihsân ve kerem-i şehinşâhi nazm-ı hâl-i âmâli için cilve-ger-i safha-i mekârim-kârî ve mazmûn-ı zât-ı hüner-makrûnı beyt-i tahallüsüne sebt olunan lafz-ı mahlası gibi her-nazarda manzûr-ı ‘ayn ‘inâyet-i şehriyâri buyurulmaga sezâ-var idüğü nezd-i sühan-şinâsânda rûşen ü âşikârdır.

حرره الفقير الى الاء ربه الطيف السيد محمد شريف⁴⁷⁴

Takrîz

Hoşâ muhaddara-i ‘ismet-serâ-yı asâlet ü necâbet ve ‘akile-i beytü’l-mecîd-i nebâlet ü nebâhet kim halvet-kede-i ma‘ârif-bünyâdına bâd-ı sabâdan gayrı râz-dâr u mahrem ve dest ü bagaline hâme vü kitâbdan başka hem-zebân u hem-dem olmayub

⁴⁷¹ Takrîzler, *Fitnat Hanım Divanı*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi H 921 numaralı yazmada 1b-2a varaklarında yer almaktadır.

⁴⁷² İnsan kendisi için yaratılmıştır.

⁴⁷³ Nasıl ki manen dişil olan güneş (şems) kelimesi hakiki dişil değilse (müennes-i semaîliğine vurgu yapılmaktadır).

⁴⁷⁴ Rabbinin nimetine muhtaç olan Seyyid Mehmed tarafından yazılmıştır.

mânende-i nûr-ı bäsıra perde-nişîn-i tevârî ü vahdet ve masdüka-i süveydâ-yı kutb-ı hücre-güzîn-i tesettür ü halvet iken بالعشى والابكار⁴⁷⁵ himmet-i merdâne ile tevlîd ü terbiyye-i benât-ı efkâr ve hem-vâre tezyîn ü tenmiye-i netâyic-i hâtır-ı garâyib âsâra dil-şifte-i irticâl ü ibtikâr olub vasita-i mâşıta-i hâme-i ma‘ârif-nigâr ve çîre-destî-i dâye-i tab‘-ı nâdire-zâ-yı kâbiliyyet-şi‘âr ile mergûle-pîrâ-yı şâhed-i eş‘âr u ma‘ârif ve çehre-ârâ-yı ‘arûs-ı netâyif ü letâyif olarak vâlid-i mâcid-i kesîrû’l-mehâmid ve birâder-i vâlâ-güher-i re’isü’l-emâcidi isrine iktizâ u ittibâ‘ ve işbu dîvân-ı belâgat-‘unvânı inşâ u ibdâ‘ eylediği her beyt-i turfeî tarz-ı dil-âviz-i vecîzi mânend-i büt-i ebrû dil-nişîn ü şîrîn ve her bir mazmûn-ı belâgat-tırâz-ı halâvet-rîzi hem-çâşnî-i la‘l-i bütân-ı nigîn ü rengîn ve her bir mısra‘-ı berceste-i bâlâsı hem-şekl-i kâmet-i hûbân-ı mevzûn u ra‘nâ ve her bir nokta-i zîbende-i hüsn-efzâsı hâl-i mahbûbân gibi matbû‘ u zîbâ olub kendüsi hacle-pîrâ-yı ihticâb u istitâr iken şâhed-i güftâr-ı melâhat-nisâr ve eş‘âr-ı letâfet-şi‘âr-ı fesâhat-âsârı mânende-i âfitâb-ı şa‘şa‘a-bâr bir derecede enzâr-ı aktâr-pîrâ-yı şuyû‘-ı iştihârdur ki ‘âyişe-i bâ‘avniyyenin rûhsâr-ı i’tinâsını gül-güne-gîr-i hacl ü ızdırâb ve duhter-i evreng-zîb-i mahzı zîr-i perde-i hicâb eylediği bâ’is-i istigrâb-ı şeyh ü şâb ve mütehayyir-i ‘ukûl-i sühan-şinâsân-ı ma‘ârif-nisâb ve şâyân-ı mutâla‘a-i pâdişâh-ı hümâyun-elkâb olub cem‘-i tertîb-i dîvânına ragbet buyurulmagla nefsü’l-emrde bu makûle nâdire-âsâr ve nazm-ı i‘câz-nisâr dîbâce-i tevârih-i mülûk u düvel ve sahâyif-ârâ-yı vakâyi‘-i tavâif ü milel olmagla münâsib ü çesbân olduğundan mâ-a‘dâ ancak böyle nâzime-i fitnat-nişân ve bu makûle şâ‘ire-i tâze-zebân-ı nâdiretû’l-zamânın kasâyid-i âmâl ü makâsıdı ve metâli‘-i meârib u metâlibi nazre-i a‘tâf-ı pâdişâh-ı mekâdir-şinâs-ı Hüsrev-dîvân ve lihâza-i eltâf-ı şehinşâh-ı merâtib-dân-ı Ferîdûn-‘unvân ile müstezâd-ı birr ü ihsân ve müzeyyel-i ‘âtîfet-i bî-pâyân buyurulmaga bâyeste vü şâyân olduğu mustagni-i delîl u bürhân ve vâreste-i tekellûf-i tafsîl ü beyândır. Hemân cenâb-ı nizâm-bahşâ-yı manzûme-i cihân ve tensîk-fermâ-yı umûr-ı cihâniyân hazretleri bahr-ı ‘atâ u ihsân ve sebeb-i emn ü emân-ı ‘âlemiyân olan pâdişâh-ı gerdûn-bârgâh hazretlerinin şevket-i Hüsrevâne ve übbühet-i mülûkânelerin yevmen-fe-yevmen efzûn idüb ‘ahd-i bâhirü’s-sa‘d-ı hümâyunlarında bu makûle-âsâr-ı celîleye mazhar olan zât-ı kerimetü’s-sıfât dahi zîb ü zîver-i ragbet ü i’tibâr ile pîrâye-pesend-i imtiyâz olalar âmin.

حرره الفقير الى الاء ربه العلى السيد على بهجت الموصلى⁴⁷⁶

⁴⁷⁵ Seher ve akşam vakti.

⁴⁷⁶ Rabbinin nimetine muhtaç olan Seyyid Ali Behçet el-Musûlî.

28. ŞERH-İ MİFTAHÜ'D-DERİYYE (SİYÂHİZÂDE ALİ EFENDİ)⁴⁷⁷

Takrîz Berâ-yı Şerh-i Miftahü'd-deriyye-i Siyâhîzâde Ali Efendi

Feilâtün Feilatün Feilün

Habbezâ bu eser-i bî-hemtâ
Görmedi mislini 'ayn-ı 'ulemâ

Metni bir dürre iken nâ-meskûb
Oldı bu şerhle şimdi mergûb

Hall olub nükteleri ser-tâ-ser
Yok tevakkuf idecek zerrece yer

Gerçi miftâh idi genc-i gühere
Yog idi tâlibine çok semere

Anı şerh itmekle bir kâmil
Tâlibân oldı me'âle vâsıl

Şerhe tevîk virüb Hazreti Hak
Şârihi feyze idüb müstagrak

Hâmesin deste alub bî-pervâ
İtdi bu metni bu tarza ihyâ

Çeşm-i insâf ile eyle nazarı
Kıl kadar dahle sezâ var mı yeri

Hak bu kim gâyet ile hûb olmuş
Hatt-ı dil-ber gibi mahbûb olmuş

⁴⁷⁷ Bu takriz, *Sermed Divanı Sermed Çifter Kitaplığı* 4870 numaralı yazmada 12b-14a varaklarında yer almaktadır.

Sa‘b olan yerleri itmiş tahkîk
Kalmamış bîhüde bir bahs-ı ‘amîk

Safhalar kâ’idelerle pürdür
Satrı bir külçe dizilmiş dürdür

Açılıb her nüket-i ma‘kûde
Sehl olur vâsıl olan maksûde

Eser-i kuvvet-i ilhâm budur
Nüsha-i pâk-i dil-ârâm budur

Sebkinin hüsni bedîhi celi
İsm-i şârih gibi mikdarı ‘alî

Tâlibe kıldı simât âmâde
Kilk-i rengîn-i Siyâhî-zâde

Sahib-i tab‘-ı selîm ü nakkâd
Bu kadar ancak olur isti‘dâd

Ey Hüdâvend-i kerim ü ‘allâm
Şârihi eyle rehîn-i ikrâm

Anı dâreynde ma‘mûr eyle
Dîde-i hâsidini kör eyle

Bunun ısrâbı nice pâk eseri
İde tahsîl be-kef-i pür-hüneri

Vasf-ı zâtında çok oldu taksîr
Güç ile ‘aşrını itdim tahrîr

Sâl-i takrîzim iderlerse hisâb

Fenn-i cebr ile mûmâris ahbâb

Sî vü heft itmek ile zamm sâle
Cezr olub vâkîf ola ahvâle

Nısf-ı sâle ola vâhid manzûm
Kıla mecmû'ı bu cezre maksûm

Hâric-i kısmet olur hefdeh 'aded
Sanma bu remzi sakın müsteb'ad

Sermedâ san'ata düşdi hâme
Kim ki hallede odur 'allâme

Sâlden san'atı bilmek degil iş
San'atımla kıla sâli der-pîş

Böyle nutk itdi yerâ'am bî-bâk
Mütemerrin olan eyler idrâk

29. TAKRİZ-İ DİĞER⁴⁷⁸

Feilâtün Feilâtün Feilün

Bârekellâh zihî nüshâ-i pâk
İdemez kühünü Risto idrâk

Mütenâsib kelimâtı hakkâ
Tarh-ı dil-cû vü hoşî müstesnâ

Olsa bî-şübhe vü bî-cenk ü cidâl
Yüz hazîne dür ile mâl-â-mâl

Ana nisbet bu behâyı noksan
Çek inanmaz isen işte mîzân

Çeşm-i hüssâbda ka‘bı ‘âlî
Nükteden lafzı değildir hâli

Bir şey olmaz ana hiç şibh ü ‘adîl
K’ol ide ‘ilm-i fikhî tekâmîl

Cevher ü lâ‘le mu‘âdil mi degil
Beş yük incüye mu‘adil mi degil

Ma‘nîde beytleri bir birine
Leb-i mahbûb gibi mukterine

Cem‘ u tertîbi ser-â-ser ra‘nâ
Kesr ü noksânı bulunmaz aslâ

Nîm mîsrâ‘ yok içinde zâid

⁴⁷⁸ Bu takriz, *Sermed Divanı Sermed Çifter Kitaplığı* 4870 numaralı yazmada 12b-14a varaklarında yer almaktadır.

Hıfz iden talibe nef'i âid

Tutmaz aslına olunsa dikkat
Öşr-i mi'şârına vech-i nisbet

Hamd ola eyledi Mevlâ-yı Latîf
Nâzımın böyle eserle teşrîf

Yâseminniyye yapılmış ammâ
Fenn-i cebr içre olub cilve-nümâ

Lîk yok anda bu hüsn-i güftâr
Bunda meknûn nice fâide var

Gül-i şâh-ı kalem-i sâlihdir
Buna *Dürriyye* disem râcihdir

Kalem-i Sermed-i pür 'acz ü kusûr
Böyle nutk itdi Efendi ma'zûr

Sâl-i takrîzim iderlerse suâl
Se 'aded 'aşrına zamm it cezr al

Sene nüh heşt idüb zam elbet
Zâlike'l-cezre idersen kısmet

Yüz sekiz hâric-i kısmetdir bil
Fehm kıl mes'eleyi ve'l-hâsıl

Dehen-i kilik ü bedf'ü'l-'icâz
Böylece itdi bu remzi ilgâz

Kim ki hallede odur 'âlim-i tâm
Ola şâyeste-i sertâc-ı enâm

30. MEKTÛBÂT TERCÜMESİ (MÛSTAKİMZÂDE SÂDEDDİN SÛLEYMAN)⁴⁷⁹

Takrîz-i Hanîf Efendi Şârihü’ş-Şifâ

Bismillahirrahmanirrahim

Nakşebendân-ı sahâif-i âsâr-ı ‘urefâ vü dânişverân-ı letâif-i ahbâr-ı zürefâ vü hünefâ cevvi-i semâda turunc-ı züleyhâyî-veş rû-nümâdır ki işbu mekâtîb-i ‘azîzân ve merâsil-i dil-âgehân nefhâ-bahşâ-yı makâm-ı âşikândır. Velâkin leme‘ât-ı kudsi imlâ-i Tâzî-ta‘bîr ve reşehât-ı ünsî inşâ-i Derî-takrîr⁴⁸⁰ صراط مستقیم râhına sâlik olan her seyyâra rehber⁴⁸¹ صراط مستقیم dârına mâlik her deyyâre nûr-ı fer almagında suhûlet-i mâ’ olmamagın hakka ki mütercimi olan mahdûm fâzıl min zevî’l-ahsâb ve’l-efâzıl Türkî zebân ile tarikât-ı Sıddîkî ve Farûkî’de sa’y ü himmet ve ikmâl-i hıdmet-i ehl-i cemâ‘at ü sünnet ile⁴⁸² مستقيما فاتبعوه şârih-i a‘zâmına reh-nümâ oldukları ‘acâyib-i tacü’t-terâcim (1165) olmuştur Hazret-i Müheymin-i bî-zevâl zât-ı bîh-bûd u bî-hemâllerin fi’d-dâreyn hatârât-ı şinümeyn ve feterât-ı reyn ü gayndan emin ve mahfuz ve sa‘âdet-i kevneyn ile ser-efrâz ve mahzûz eyleye âmin.

لدا عيه الفقير حنيف ابراهيم شارح الشفاغفر له ولو الديه⁴⁸³

Takrîz-i Vâlid-i Mütercim⁴⁸⁴ قدس سرهما

الحمد لله رب العالمين والصلوة والسلام على سيد الانام محمد افضل الرسل والا نبياء الكرام و على آله واصحابه نوى الاحترام⁴⁸⁵

Ammâ ba‘d

Bu tercüme-i Mektûbât-ı kudsiyye-i nâ-yâb kitâb-ı fazlû’l-hitâb-ı müstetâbdır ki bi’l-cümle reh-revân-ı şârih-i â‘zâm-ı hidâyet lâ-siyyemâ hânedân-ı hâcegân-ı râst-nisbet miyânında güzîde vü pesendîde ve mehaz-ı ahlâk-ı hamîdedir ve münderiç

⁴⁷⁹ Takrizler, 1853 tarihli Ali Rıza Efendi Matbaası basımı *Mektûbât Tercümesi*’nin 2-4 sayfa aralığında yer almaktadır. Bu takrizler arasında “Takrîz-i Yusûf-zâde Şârihü’l-Buhârî” başlıklı bir Araçça mensur takriz de yer almaktadır.

⁴⁸⁰ [...] dosdoğru bir yolda dimdik yürüyen mi? (Mülk/22).

⁴⁸¹ [...] dilediğini doğru yola iletir. (Yûnus/25)

⁴⁸² İşte bu, benim dosdoğru yolum (En‘âm/153)

⁴⁸³ Şifa Şarihi fakir Hanif İbrahim (Allah onu, ve anne babasını bağışlasın)

⁴⁸⁴ Allah Onun sırrını arttırsın.

⁴⁸⁵ Hamd alemlerin Rabbine aittir. Selat ve selam beşereyyetin seyyidi, peygamberlerin en faziletlisi Muhammed, âl ve ashabının üzerine olsun üzerinedir.

olan nefehât ve reşehât-ı seyr ü su‘lûk ahsen-i meslûk-i su‘lûk u mülûk olmagla şeh-râh-ı sûtûrunda rehber olan mürşidânın her biri sâlikân-ı peyrevâna bir delîl-i celîl-i sırât-ı müstakîm olması hüveydâdır hususâ ki fâtiha-i dîbâcesine terâcim-i güzeşteğân-ı ‘azîzânı telvîhi bir emr-i zîşân olduğu erbâb-ı insâfa bî-murâddır. Pes bu hizmet-i celîle-i bî-adîle setren ü ‘alenen ve mâlen ve bedenlen sa‘y ve gûşiş zımında istikâmet-i akide vü niyet ve tashîh-i nisbet-i ehl-i sünnet edenler be-inâyetihi’l kerîm dârında tekrîm ü taklîm olunması Hüsrev-i yeksüvâre gibi âşikâredir ve mütercimi olan mahdûm-ı menkabet-lüzûm fi’l-hakîka ebâ-an-cedd fihris-i mecelle-i hakâik ü beyân ve zâtında fâikü’l-akrân olduğuna bu eser-i ber-ter şâhid-i makbûl ü mu‘teberdir. جعل الله سعيه في الدارين مشكورا و نبيل مرامه الصوري والمعنوي
⁴⁸⁶ bu مسرورا اثرذا⁴⁸⁶ şeyhim ve üstâdım ve pîrim Ruhü’l-sâlikîn-i ka‘betü’l-uşşâk ü kıbletü’l-âfâk fi asrihi eş-şeyh ‘Îsâ el-Mahvî el-Halvetü’ş-Şemsî mücâz ü müstahlef olmuş idim. Ve sene-i Hicrîyye bin yüz otuz beşe bâlig oldukda bi-fazlullahi Te‘âlâ ve keremihi hacc-ı Beytü’l-Harâm müyesser olup Mekke-i mükerrermede hankâh-ı Muhammed-i zamanda câ-nişîn-i seccâde-i irşâd olan şeyh Mahmûd Cezrîden dahi me‘zûn oldum ve bi’l-hassa teberrüken ve teyemmünen pederim merhûm u mağfûr ile beynlerinde uhuvvet-i uhreviyesi olan semeretü’l-fu’adü’ş-şeyh es-seyyid Muhammed Muradü’l-Nakşibendî⁴⁸⁷ den dahi me‘zûn oldum ki îşân dahi bu mektûbât-ı kudsiyye sâhiblerinden müstahlef idi ve bu eser-i cemîlin hâtîme-i dîbâcesinde müşârünileyh hâce Mehmed Emin Tokadî ile pederim merhûm u mağfûr-ı mezbûrun ve bu bende-i pür-kusûrun miyânımızda sohbet ü ülfet-i kesret bulmuş ve dâd ü sited-i mümtedd olmuş idi.

قدس

الله اسرارهم و نفعنا بفيوضهم آمين بحرمة سيد المرسلين ربنا لانزغ قلوبنا بعد اذ هديتنا و هيب لنا من
 لدنك رحمة انك انت الجواد الكريم⁴⁸⁸

حرره الفقير المعروف بالعجز والتقصير الداعي باللسان والجنان خادم الوعظ والبيان الان في جامي
 ابي الفتح نعم الامير السلطان الغاري محمد خان عليه الرحمة والغفران الحاج محمد صالح الصحوي الحنفي

⁴⁸⁶ Allah onun ecrini iki dünyadada versin ve onu maddi manevi arzularına nail eylesin. Bu kitabı ‘abd-i Dai [...] yazmıştır.

⁴⁸⁷ Allah onun feyzilerinden bizleri hissedar eylesin.

⁴⁸⁸ Peygamber efendimizin hürmetiyle, Allah onların sırlarını takdis eylesin. Ve bizi de onların feyzinden faydalandırsın, amin. Ey allahımız kalplerimize hidayet ettikten sonra kalplerimizi yoldan saptırma ve rahmetinden bize bir parça nasip et çünkü sen kerim ve cömertsin.

كان الله له ولوالديه و احسن اليهما واليه آمين بسيد مرشد العالمين صلي الله تعالى عليه و على آله و صحبه
اجمعين⁴⁸⁹

⁴⁸⁹ Bu eseri aciz, lisanen ve halen Allah'a duacı olan şu an Fatih Sultan Mehmed Camii'inde vaiz olan muhammed Salih es-Sahavî el-Hanefî yazmıştır. (Allah, alemlerin mürşidinin, efendisinin hatırına her daim o ve onun ebeveyninin yanında olsun ve onlara güzellikle mukabelede bulunsun. Hz. Peygamberin, âlinin ve ashabının üzerine olsun. Amin).

31. *MECMÛ'A-I PERTEV EFENDİ*⁴⁹⁰

Takrîz-i Mecmû'a-i Cenâb-ı Seyyid Pertev Efendi ⁴⁹¹رحمه الله

Mefâilün Feilâtün Mefâilün Feilün

Hoşâ cerîde-i nev-cild-i âsumân-misâl

Ki nakş-ı zer-keşi hep zühre mâh u mihr-i cemâl

Degil cerîde-i eş'âr sanki cilve ider

Nigâr-hâne-i Erjeng içinde bîkr-i hayâl

Yâhûd ki Cedvel-i Sîmîn-i sahn-ı Sa'dâbâd

Kenârı sâde-ruhân ile Sâfî mâl-â-mâl

Ya eylemiş ola bir dil-rübâ-yı sîm-endâm

Bu hacle-gehde der-âguş şâhed-i âmâl

Ya Cûy-ı Şîr'de 'aks eylemiş leb-i Şîrîn

Ve yâ bu levha-i sîmînde nakş-ı gonçe-i âl

Hevâ-yı seyre düşüp gülsitân-ı eş'ârı

Sîpihr-i ma'nîde tâvûs-ı cennet açmış bâl

Garîb hâl ki giymiş libâs-ı sîmürği

Diyâr-ı sûrete düşmüş hümâ-yı ferrûh-fâl

Fakat bu söz yetişür vasfı yazmış âsârın

Cenâb-ı Pertev-i mu'ciz-dem ü huçeste-makâl

Ola 'inâyet-i Hakla hemîşe ey Gâlib

Kitâb-ı matlabı şîrâze-bend-i hüsn-i kemâl

⁴⁹⁰ Takrîz, *Şeyh Gâlib Divanı* Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi 658 numaralı nüshada 18b-19a varaklarında yer almaktadır. Ayrıca bu takrîz, Muhsin Kalkışım tarafından hazırlanan *Şeyh Gâlib Divanı* (2013) adlı neşrin 74-75 sayfa aralığında yer almaktadır.

⁴⁹¹ Allahın rahmeti üzerine olsun.

32. MEHMED EMİN SABRÎ DİVANI (18. Yüzyıl)⁴⁹²

Hüdâvendigâr Vilâyet-i Celilesi Sâbık Müdde'î-i 'Umumîsi Fuzalâ-yı Benâmdan Nâcim Efendi Hazretlerinin Târîh ü Takrîzidir

Her bir beyti vâsıl-ı ser-hadd-i i'câz-ı belâgat ve her mısra'ı murgân-ı ma'ânîye birer şebâz-ı tîz-endâz-ı şöret ü fesâhat olan işbu divânın nâzımı,

Cihâna mâhir-i fenn-i belâgat çok gelür ammâ
Hele Sabrî gibi bir şâ'ir-i mu'ciz-nefes gelmez

Beytinin be-hakkın mâsadakı ve Türk şu'arâsının Cerîr ü Ferezdâk'ıdır. Tab' u neşrini ârzu eylemiş olan zât-ı kemâlât sıfâtın dahi nazmına olan nisbet-i fazl u edebi ve cihet-i karâbet ü nesebi hasebile hayrû'l-halef bir mîr-i eşref ve hüsn-i himmeti meşkûr erbâb-ı dâniş ü şereftir. Binâberin lâ-şekk,

Tab'ını tahsîn eder nazm-âferînân-ı cihân
Sabriyâ eş'âr-ı nev-âsârına sad-âferîn

diyerek ⁴⁹³تشكرا للطالع وخطاباً الجامع mezkûr divânın bir mısra'-ı bercestesi iktibâs olunarak esâsen hüsn-i matlâ ittihâz olunmuş ve tab' u temsiline dâir târih-i âcizânem rişte-i nazma çekilmiştir.

Sabriyâ eş'âr-ı nev-âsâra verdin âb u tâb
Kıldı Eşref nâmını ibkâ edüb tâ-yevm-i haşr
Tab' olunca Nâcim i'lân oldu târih-i güher
Nev-zemîn eş'âr ile âsâr-ı Sabrî oldu neşr
(1299)

Ketebe 'Abdurrahmân Nâcim

⁴⁹² Takriz *Mehmed Emin Sabrî Divanı*'nın 1882 tarihli Hüdavendigâr Vilayeti Matbaası basımı nüshasının 78. Sayfasında yer almaktadır.

⁴⁹³ Derleyene seslenerek ve talihe teşekkür ederek.

33. BURHÂN-I KÂTÎ' (MÜTERCİM ÂSİM)⁴⁹⁴

Hamd u sipâs-ı kâffe-i ehl-i lüsün u lisân ol hüdâvend-i müste'âna şâyândır ki ihtilâf-ı suver u elsinede niçe âyât-ı beyyinâtı 'ayân ve kazıyye-i müselleme-i vahdaniyyet-i zât-ı kadimetü's-sıfâtı bilâ-mâni' *Burhân-ı Kâtî* '-ı tadâ'î ile celî vü nümâyândır ve salât-ı salavât-ı nâdire-gûyân-ı ekvân ber-mantûk-ı nutk-ı انا افصح⁴⁹⁵ ol mu'cize-i âsâr-ı mu'ciz-beyân⁴⁹⁶ وما ينطق عن الهوى medhiyesiyle sitâyîş-kerde-i İzid-ı Mennân Cenâb-ı Resûl-ı sâdiku'l-kavl-i bedî'ü't-tibyâna ve rûvât-ı ehâdis-i şerîfesi olan âmme-i âl ü ashâb-ı kerâmet- 'unvânına çesbândır ki mübeşşir-i ahbâr-ı gaybiyye-i ilâhiyye olan mübârek lisân-ı fesâhat-'unvanından⁴⁹⁷ لو كان العلم معلقا nizâmına mûmâsil⁴⁹⁸ اهل الجنة العربية والفارسية الدرية ehl-i Fars-ı beyân-ı mugayyebâtı misillü kelimât-ı Deriyyetü'n-nizâmına mûmâsil⁴⁹⁹ باعناق الثريالناhe idiğini⁴⁹⁹ ترغيبا للامة buyurdıkları ma'lûm-ı dakika-şinâsân-ı 'ulemâ-yı 'âlemiyândır. Bâ'de-zâ cenâb-ı Sâni'-i Hekîm ber-fehvâ-yı⁵⁰⁰ وعلم ادم الاسماء كلها ol zât-ı kerîme esâmî-i müsemme-yâtı keşf u ta'lîm ve bu cihetle şeref-i 'ilm-i şerîfi melâike-i melekûta tefhîm etmekle sermâye-i tahsîl-i 'ulûm cümleden akdem belega-i lûgat idigi ma'lûm be-tahsîs-i⁵⁰¹ انا انزلناه قرانا عربيا müfâdınca cemi'sinin efdali lûgat-ı 'Arabiyye olduğu bî-iştibâh u meczûm olup ancak zebân-ı şekker-efşân-ı Farsî dahi diğere elsineden şîrîn-ter ve mânend-i kand-ı mükerrer lisân-ı 'Arabî ile müzic olundukda hem-çâşnî-i şîr ü şekker husûsâ tûti-misâl ü hümâ-hemâl bâlâ-pervâzân-ı evcğâh-ı şî'r ü inşâyâ ikisi birden dü-şehper olmagla kütüb-i lûgat-ı 'Arabiyye mütercim ve gayri mütercem bî-hadd u nihâye belki cümlesinden mugnî Kâmûs-ı Muhît bu fende reside-i aksa'l-gâye olub lâkin zebân-ı letâfet-nişân-ı Farsî'de mukaddem te'lîf olunan ferhenglerin ekseri bî-râbîta ve muhtasar-ı gayr-ı müfîd ve zebân-ı Türkî'de tasnîf olunanların hemân cümlesinde sehv ü hatâ müstebân u bedîd olmagla mu'âdil-i kâmus-ı 'Arab câmî'ü'l-kelîm-i kelâm-ı 'Âcâm olan mu'ahhar

⁴⁹⁴ Takriz, 1851 tarihli Takvimhâne-i Âmire basımı nüshanın 2-8 sayfa aralığında yer almaktadır. *Burhân-ı Kâtî*'de Kazasker İzzet Mustafa, Mehmed Ataulah ve Mehmed Münîb tarafından yazılmış birer mensur Arapça takriz de yer almaktadır.

⁴⁹⁵ Ben Arabin en fasih konuşanıym (Mevzu hadis olarak rivayet edilmektedir. *Keşfu'l-Hafâ*, İsmail b. Muhammed b. Abdulhadi Cilt 1, yıl??, s. 232).

⁴⁹⁶ O nefis arzusuyla konuşmaz (Necm Süresi/3).

⁴⁹⁷ İlim, Süreyya yıldızı kadar bile uzakta olsaydı, Farişler onu elde ederdi.

⁴⁹⁸ Cennet ehlini dili Arapça ve inci gibi olan Farsça'dır. (Mevzu hadis olarak rivayet edilmektedir. el-Esrâru'l-Merfûa Fi'l-Ahbâri'l-Mevdûa, Aliyyu'l-Kârî, s. 273).

⁴⁹⁹ Ümmeti teşvik etmek için.

⁵⁰⁰ Allah, Adem'e isimlerin hepsini öğretti (Bakara Süresi/31).

⁵⁰¹ Şüphesiz ki biz Kur'an'ı Arapça indirdik (Yusuf Süresi/2).

müellefât-ı lügât-i Deriyye'den kitâb-ı berâ'at-nisâb-ı *Burhân-ı Kâtı* fi'l-hakika isbât-ı müddeâda seyfi satı' idiği müberhen ve bülegâ-i İrân-zemin ile muhâverât-ı edebiyede kat'ı ma'lûm-ı müstemendânem olduğu üzere cümlesinin 'inde gâyetle makbûl u mu'teber olduğu egerçi meşhûd u mu'ayyen olmuşken ol şâhed-i nâzenin-i dîbâ-yı zîbâ-yı Deri ü Pehlevî-yâfte ile melbûs ve müzerkeştâr-ı kâr-gâh-ı Rûmî'ye gayr-i me'nûs olmak takrîbi bu diyârda bâlâ-yı nâz u harâmına muvâfık ve gunc u delâl-i 'Acemânesine lâyük şîvelerini gereği gibi îbrâzdan nâz itdiği ecilden iksâ-yı kisâ-yı Türkî ile 'işvelerini izhâra muhtâc ve ahsen-i sûrette tercümeyle bâhirü'l-ihyâc ise dahi bu vakte kadar bir kimse muvaffak olmayıp bi-hamdihi Teâlâ zamân-ı ma'delet-unvân-ı rûz-ı bâzâr-ı kâlâ-yı 'ilm ü 'irfân ve zât-ı melikî-melekâtı mekâmin-i cevâhir-i 'avârif u ma'ârif kân-ı 'âlî-mekân ve tab'-ı 'âlîleri nakkâd-ı tuhaf-âverde-i dânişverân zill-i zalîl-i hazret-i ilâh cenâb-ı şehenşâh-ı dekâyık-âgâh-ı kadr-dân hazretlerinin 'ahd-ı mes'ûd-ı saltanatlarında nisâr-ı nûr-ı 'aynı ile sarf-ı makdûr ve çend sâle bezl-i cidd ve cehd-i nâ-mahsûrta tarz-ı bedî' üzere hüsn-i tercümeyle muvaffak ve mazhar-ı eltâf-ı feyyâz-ı mutlak-ı vücûhla şâyeste-i ihsân-ı şehinşâhî ve bâyeste-i in'âm-ı ferâvân-ı 'âlem-penâhî her fende mahâreti zâhir ve fazl u recâhati bâhir ve elsine-i selâsede şî'r ü inşâyâ kâdir ulemâ-yı zamânın ercümend ü rehber-i bülendi müderrisîn-i kirâmdan es-seyyid Ahmet 'Âsım Efendi nefsi'l-emrde bast-ı sahâ-i kadr-dânî-i şâhâneye şâyân ve kilik-i zerfeşân-ı 'utarit-âsmân ile sahîfe-i hurşîd-i cihân-ârâyâ sebt ü tahrîre çesbân itnâb-ı muhill ü icâz-ı mümilden 'ârî 'ibârât-ı latîfe-i bi'l-isti'ârât mütercemen hall-i mezâyâ vü nikât itmekle inşallah bî-iştibâh matbu'-ı tab'-ı şehenşâh-ı âgâh buyurulduktan sonra yâdigâr-ı 'ahd-ı saltanat-ı hüsrevânî olmak üzere aktâr-ı âfâka nûsah-ı kesîresini neşr-i kâffe-i dânişverandan ile'l-ebed celb-i du'âyâ husûs-ı eşedd-i ihtiyâçla muhtâc olan kitâb-ı ma'ârif-nisâb-ı devletleri mesrûr u ihyâ buyurulmak bâbında emr ü irâda hazret-i hüdâvend-i 'amîmü'l-ihsândır.

Hünermendân-ı 'asrın hâk-râhı kemîne bende Vehbî-i İlâhî

34. AHMET ŞÂKİR DİVANI (RAVZA-İ VERD) ⁵⁰²

Takrîz-i Hazret-i ‘İsmet Beg Efendi Sadr-ı Rûm-ı Sâbık

Feilâtün Mefâilün Feilün

Bende-i devlet-i ebed peyvend
Ya‘ni Şâkir Efendi mecdet-mend

Mütedeyyin edib-i pâk-nijad
Irk-ı emcâd-ı ma‘rifet-mu‘tâd

İtmeyüb vaktini hevâya telef
Nakd-i ‘ömrin kemâle etmiş sarf

Sâlik-i meslek-i fezâ’ildir
Hâ’iz-i rütbe-i fevâzıldır

İstikâmetle hidmet itmededir
Her umurunda ‘iffet itmededir

Tab‘ı mecum‘a-i ma‘ârifdir
Sadrı gencîne-i letâ’ifdir

Hokkası cûy-bâr-ı ‘irfândır
Kilki mizâb-ı havz-ı itkândır

Hâfız-ı hoş-edâ-yı hûb elhân
Hâzin-i kenz-i cevher-i Kur‘ân

Ne ‘aceb olsa zikr ile âgâh
Ehl-i Kur‘ân’a dinmiş ehlu’llâh

⁵⁰² Takrizler, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi 3968 (İstanbul 1852) numaralı matbu nüshada 2-9 sayfa aralığında yer almaktadır. Divanda “Takrîz Es-Seyyid Mehmed Münîb Efendi el-Kazı Be-Mekketü’l-Mükerreme” başlıklı Arapça mensur bir takriz de yer almaktadır.

Nâzm-ı esmâ‘-i pâke himmet idüb
Neyl-i kesb-i sevâba ragbet idüb

İtdi bir nev-eser cihânda bedîd
İtse lâyık melek temîme-i cîd

Hele bu nazm-ı pür-selâsete bak
Sebk-i ma‘nâ ile cezâlete bak

Zübde-i nuhbe-i fikir mi disem
‘İkd-ı manzûme-i güher mi disem

Kim olursa müdâvim-i ihsâ
Cennet-i ‘Adn olur ana me’vâ

Gazavât-ı sahâbe-i Bedr’i
Yâd itmiş mezîd ola kadri

Katı zîbâ eserdir itdi zuhûr
İde Hak sa‘y-i nâzımı meşkûr

Okuyanlar sevâba nâ’il olur
Nâzımâ andan ecr hâsıl olur

باد عمرش فزون ز عد حساب
503 فاسئلوا الله يا اولى الالباب

مختصر این قریض پر مدحت
504 شد چکیده ز خامهء عصمت

**Takrîz-i Mehmed ‘Ata’ullâh Efendi Nakîbü’l-Eşrâf Bâ-Pâye-i Sâdaret-i
Rûm İli**

⁵⁰³ Allah’tan isteyin ey akıl sahipleri.

⁵⁰⁴ Övgü dolu bu şiirlerin özeti niteliğindeki takrîz İsmet’in kaleminden damlamıştır.

Feilâtün Mefâilün Feilün

Levaşa'llâh⁵⁰⁵ bu nazm-ı pâk-i be-nâm
Hakkın esmâsın eyledi i'lâm

İdüb ashâb-ı Bedri de tezkâr
Oldı gûyâ ki *Matla' u'l-Envâr*

Nazm-ı emsâle oldı heb fâ'ik
Zer kalemle yazılmaga lâyık

Ma'rifet gerçi cümle kesbîdir
Bu selâset nazımda vehbîdir

Virmiş el-kıssa hüsn-i bî-gaye
Câme-i lafzı kadd-i ma'nâya

Degse elfâzı gûş-ı 'irfâna
Hased eyler ukûl âzana

Lîk ma'nâsın eylesen iz'ân
O zaman akla reşk ider azân

Âferîn nâzım-ı sühan-perdâz
Eylemiş hüsn-i tab'ını ibrâz

Kelimât-ı makâli harf-be-harf
Niçe rengîn nikâta kılmış zarf

Eylemiş cem' zübde-i akvâl
Hüsn-i ta'bîr ile edâ-yı makal

⁵⁰⁵ Allah korusun.

Bahs-i esmâ-yı intihâb itmiş
Anı mutkin ‘aceb kitâb itmiş

Bikr-i fikri idince ‘arz-ı cemâl
İder ebnâ-yı ‘asrı şifte-hâl

Sözi güya sebike-i zerdir
Sühan-ı rayici çü cevherdir

Tibr-i meskûk-ı şi‘ri zîb-mihekk
Sikke-dâr-ı kabûl olur bî-şekk

Nakd-ı hâlis-‘ayâr-ı nazm-ı teri
Eyledi kem-revâc sîm üzeri

Oldı tamga-zenân-ı dest-i kabûl
Dâr-ı darb-ı hünerde cümle fuhûl

Pür idüb vasfı sem‘-i iz‘ânı
Bende oldum ‘Atâ senâ-hânı

Nâzımın sa‘yın ide Hak meşkûr
Ola ecr-i cezîl ile me‘cûr

Takrîz-i Muhammed Hafid Efendi el-Kazı Be-‘Asker-i Anadolu Sâbıkân
Müfteilün Müfteilün Fâilün

Hak bu ki bu nazm-ı belâgat-nümâ
Her kime ‘arz oluna dir habbezâ

İtmiş anın nazmına sarf-ı himem
Şâkir Efendi-i sûtûde-şiyem

Cümlesi tertîb ile olmuş edâ

Vâcib-i ta'zîm olan nâm-hâ

İdicek esmâ'-i Hudâ-yı tamâm
Sonra reh-i digere itmiş hiram

Eyleyerek gazve-i Bedri beyân
Eylemiş ol encüm-i kadri beyân

Ya'ni ki tertîb olub ashâb-ı Bedr
Olmuş 'ayân pertev-i meh-tâb-ı bedr

Dindi bu manzûmeye çün *Ravz-ı Verd*
Bahr-ı gül-âb ile tolu havz-ı verd

Sonra yine zihnini rûşen bulub
Bir reh-i nâ-refte-i ahsen bulub

Muhtelifün-fih olan âyetleri
Anda olan cümle rivâyetleri

Bir iki beytiyle edâ eylemiş
Remzile i'câz-nümâ eylemiş

'Add olub âyât-ı kirâm-ı süver
Olmuş o da bir eser-i mu'teber

Hem dahî mûciz sıgar-ı cismi-veş
Hak bu ki tertîb-i nefîs ismi-veş

'İlmile ol zât ser-efrâz olub
Tûr-ı hünerde 'alem-efrâz olub

Bir eser itmiş ki cihânda bedîd
Cümlesi reşk-âver-i dürr-i nazîd

Da'vî-i inkârı muhal eylemiş
Nazm ile isbât-ı kemâl eylemiş

Ben dahî imrâr-ı nazar eyledim
Semt-i senâsına güzer eyledim

Bu esere eylediği himmeti
Ola Hafîdâ sebeb-i rif'ati

Hem dahî uhrâda da devlet bula
Şâkir-i ihsân-ı şefâ'at ola

Takrîz-i Âsım Efendi
Feilâtün Feilâtün Feilün

Habbezâ nüsha-i pâkîze makâl
Devha-i mevdiha-i fazl ü kemâl

Ki anı eyledi bir zât-ı şerîf
Hüsn-i üslûbile nazm ü te'lîf

Kadd-ı dil-ber gibi her bir mısra'
Ehl-i vicdâna ider vecd îdâ'

Lafz-ı rengîni mücessem neşve
Ma'nisi ise meseyyel işve

Tarz-ı matbû'ıla tertîbi güzel
Resm-i masnû'ıla terkîbi güzel

Bülbül-i gülşen-i vahy olmuş o zât
Remz-i Ruhü'l-Kuds'ü bulmuş o zât

سیررنا mazhar hakkâ⁵⁰⁶ خي کم
Nâ'il-i medh-i peyamber hakkâ

'Aylem[?]-i 'ilmde olmuş gavvâs
Eylemiş niçe güher istihlâs

Ne güher her birisi bir cândır
Müteşahhas nefesi rahmândır

Dürre-i derc-i rivâyetdir heb
Dürri-i burc-ı dirâyetdir heb

Harf-be-harf vâye-i rûh olmuşdur
Mâye-i feyz ü fütûh olmuşdur

Yâ[?] metânetde o tâ'bîr-i güzîn
İ'tikâdım gibi heb rûkn-i rekîn

Hak bu kîm misli degildir meşhûd
Görmedi nüshasını çeşm-i şühûd

Âferîn cevher-i mâhiyyetine
'İlmine fazlına hâssiyyetine

Râgıb-ı fenn-i münif-i terfîl
Nüshâ-i cân gibi kılsun terfîl

Ezber itsün su gibi her tâlîb
Sûre başlarına yazsun kâtîb

Vech-i tecvîde virir cevdet ü zeyn
Ehl-i Kur'ân'a budur kurra-i 'ayn

⁵⁰⁶ Şöyle şöyle yapar.

Şâkirâ hayrû'l-eserdir bî-şekk
Şükürü'l-lâhi Te'âlâ sa'yin

'Âsım-ı dâ'i degil cümle fuhûl
Olur imzâ-zen-i tahsîn-i kabûl

35. *DİVAN/SÂKÎNÂME* (AYINTABLI AYNÎ)⁵⁰⁷

Sâkînâme İçün Ba'zı Zevât-ı Kirâm Hazerâtı Taraflarından İnşâd
Buyurulan Takârîz-i Nefise

Sudûr-ı 'Îzâmdan ve Meclîs-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı 'Adliyye A'zâsından
'İsmet Beg Efendi-zâde 'Arif Hikmet Beyefendi Hazretlerinin Takrîzi

Fâilatün Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün

Hâce 'Aynî pîr iken 'ahd-i şebâbı yâd idüp
Köhne bezm-i ünse Nüvâs-ı safâ tarh eylemiş

Meşreb-i kâl üzre ol pîr-i ma'ânî-âşinâ
Ehl-i hâlün keyf-i vicdânîsini şerh eylemiş

Hüsn ü zann u ⁵⁰⁸ inneme'l-a'mâlayı takdîm eyleyüp
Eylesün keff-i lisân ger var ise kadh eylemiş

Zâhid ü rindi ider târih-i Hikmet neş'e-mend
"Hâl-i 'ışkı mül idüp 'Aynî güzel medh eylemiş
(1247)

Sonra târihin ider Hikmet "dü şâhidle beyân"
"Tab'-ı 'Aynî hâl-i 'ışkı mey diyüp medh eylemiş
(1247)

⁵⁰⁷ Takrizler, 1843 tarihli İstanbul Bâb-ı Seraskeri Matbaası basımı *Aynî Divanı*'nda 374-378 sayfa aralığında yer almaktadır. Divanın sonunda ve *Sâkînâme*'nin başında yer alan bu takrizlerin yer aldığı sayfalar numaralandırılmamış, ancak bu sayfa aralığı yine eserden sayılmıştır. Bu çalışmada referans verilen sayfa aralıkları tarafımızca verilmiştir. *Sâkînâme*'de 4 Farsça manzum takriz yer almaktadır. Bu takrizlerin başlıkları şöyledir: Umûr-ı Mülkiyye Nâzırı Merhûm Pertev Paşa Hazretlerinin Takrîzi, E'âzîm-i Ricâl-i Devlet-i 'Aliyyeden ve Meclîs-i Vâlâ-yı Mezkûr A'zâsından Tâhir Selâm Beyefendi Hazretlerinin Takrîzi, Sudûr-ı 'Îzâmdan Hâlâ Nâkibü'l-Eşrâf ve Vakâyı'-Nüvis-i Devlet-i 'Aliyye Es'ad Efendi Hazretlerinin Takrîzi, Mütahayyîzân-ı Ricâl-i Devlet-i 'Aliyyeden 'Âtîf Beyefendi Hazretlerinin Takrîzi, Diğer.

⁵⁰⁸ Şüphesiz ki ameller [niyete göredir] Şüphesiz ki ameller [niyete göredir] (Hadis-i şerîf. Buhârî, Bed'ü'l-Vahy, 1, Eyman, 23; Müslim, İmaret, 155).

**Sudûr-ı ‘İzâmdan Hâlâ Nâkibü’l-Eşrâf ve Vakâyı’-Nüvis-i Devlet-i
‘Aliyye Es‘ad Efendi Hazretlerinin Takrîzi⁵⁰⁹**

Mefâ’îlünMefâ’îlün Fe’ûlün

Sekâkellâh⁵¹⁰ ey sâkî-i ‘îrfân

Cezâkellâh⁵¹¹ ey kilik-i sühandân

Ne kilik itmiş anı ‘Aynî-i dânâ

Devâtı sâgarından mest ma‘nâ

Ne ma‘nâ oldu *Sâkînâme* nâmı

Bulur anımla bezm-i dil nizâmı

Sezâdır ehl-i dil eylerse yekser

Lisânü’l-gayb Hâfız gibi ezber

Budur hem-şîve-i güftâr-ı Câmî

Füzûn itse nola sekr-i garâmı

Bu bir bustân-ı nevdîr kim Riyâzî

Alaydı şemmesin olurdu râzı

O üstâd-ı rümûz-âmûz-ı her fen

⁵¹² انارالله ما يهويه من من

⁵¹³ شربنا ke’s-i hamrından açup bâb

⁵¹⁴ سكرنا sarrın itmiş tab‘a işrâb

Mey-i bî-şîşe-i hubdan söz açmış

⁵⁰⁹ Bu takriz aynı zamanda, Sahaflar Şeyhizâde Es‘ad Efendi Divanı Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 1749 numaralı yazmada “Takrîzât” başlığı altında 7a varağında yer almaktadır. Söz konusu takriz her iki eserde de aynı şekilde yer almaktadır.

⁵¹⁰ Allah senin susuzluğunu gidersin.

⁵¹¹ Allah amellerine mükafatla karşılık versin.

⁵¹² Allah hidayete erdirdiği kimseyi sınırsız rızıkından bol bol rızıklandırır.

⁵¹³ Şarap içtik.

⁵¹⁴ Sarhoş olduk.

Humâr-âlûd-ı ‘aşka cür‘a saçmış

Ne mey ‘ayn-i hakîkât menbâ‘ıdır

O şemsin ‘aşk-ı Mevlâ matlâ‘ıdır

Ne mey hestî-i ekvân ana merbût

Ne mey mestî-i ‘irfân ana merbût

Sakın ey zâhid-i bârîd söz atma

Mey-i nâb-ı hulûsa zehr katma

Bu bir başka zebândır tercümân bul

Lisân-ı hâle vâkıf ol emân bul

Bu bezmin sâkî-i ‘iffet-penâhı

Olandır ‘ârif-i sırr-ı İlâhî

Velîkin nâzım-ı pâkize-güftâr

Virüp bîkr-i edâya başka reftâr

Melâmiyyûn tarîki üzre gitmiş

Riyâ vâdisini mehcûr itmiş

Mizâc-ı rinde virmiş gâh tâbı

Müzeyyen eyleyüp bezm-i şarâbı

Ney-i kilki olup gâhice dem-sâz

Makamât-ı sarâyı itmiş efrâz

Karıştırmış hakîkâtle mecâzı

Çalup ⁵¹⁵خذ ما صفا⁵¹⁵ âvâzı sâzı

⁵¹⁵ Hoşa gideni al (Arapça Atasözü).

O dürce derc idüp ebhâs-ı şettâ
Fünûn bezminde olmuş revnâk-ârâ

Revâdır bâde-nûşân-ı ma‘âni
Nedîm-i bezm-i ‘irfân itse anı

Sutûru andırur zülf-i nigârı
Nikâtı hâl-i ‘anber-fâm-ı yârı

Rubâ‘iyyâtı çâr-ebrûya benzer
Verir ehl-i dile zevk-i mükerrer

Ne haddi hâme-i kûtah-i Es‘ad
İde takrîze engüştini med

Ve lîk emr-i şerîf-i nâzım-ı pîr
Olup bâdî-i meşk-i kârı tahrîr

O vâdîde bu çendîn satrı yazdı
Giyâh-ı hod-nümâ-veş lîk azdı

İdüp tagmîz-i ‘aynı kılson üstâd
Kusûrım ‘affile bir lâl-i dil-şâd

Diger Târih

Mefâilün Mefâilün Mefâilün Mefâilün

N’ola üstâd-ı ‘asrun hâme-i ‘azbü’l-beyânından
Çekîde itdiği nazma dinilse sükkerün ‘aynı

Sezâ câm olsa dil-dâde mey-i târihine Es‘ad
“Nezâfetde bu sâkî-nâme oldu gevherün ‘aynı”

Dâhiliyye Müsteşârı Merhûm Şerîf Beyefendi Hazretlerinin Takrîzi

Mefâilün Mefâilün Mefâilün Mefâilün

Sülâf-ı sâf-ı hikmet feyz alur nazm-ı selâsinden

Bu *Sâkinâme*yi inşâd idüp ‘allâme-i ‘Aynî

Murassa‘dur Şerîfâ sâgar-ı târîhi cevherle

“Mey-âsâ gam-zedâdur rûha Sâkî-nâme-i ‘Aynî”

(1247)

**Mektûbî-i Hazret-i Sadr-ı ‘Âlî Hulefâ-yı Ma‘ârif İntimâsı
Mütehâyizânından el-Yevm Mümeyyizlik Me’mûriyyetinde Bulunan Kemal
Efendi Hazretlerinin Takrîzi**

Mefâilün Mefâilün Feülün

Ma‘ârif bezminün sâkisi ‘Aynî

Kî mest-i bâde-i fazl-ı hünerdür

Miyân-ı bezm-i erbâb-ı sühandâ

Mey-i âsârı gâyet mu‘teberdür

Alınmaz meclisinde kâle Câmî

Nîzâmî bezm-i fazlından be-derdür

Ne mümkün sâgar-ı ifhâma sıgmak

Ki vasfî hâric ez-tavk-ı beşerdür

Mey-i rengîn-âsârıyla ‘âlem

Bütün sermest-i feyz ü neş’e-verdür

Ez-ân cümle bu *Sâkinâme*-i nev

Ki her bir noktası dürr ü güherdür

Anı ilhâm-ı Hakla itdi te’lîf

Kerâmet dinmege şâyeste terdür

Yapılmış gerçi *Sâkinâme* çokdur
Bu ammâ mazhar-ı sırr-ı digerdür

“Yazılsun bâde-i feyz ile” târîh
“Bu *Sâkinâme* pek dil-cû eserdür”
(1247)

Şu‘arâdan Rahmî Efendinin Takrîzi

Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün

Aynî-i pîr-i hakîkât ‘asrınun ser-defteri
Kim odur bahr-ı ma‘ârifde re’îs-i fülk-i ‘aşk

Kıbletü’l-‘uşşâkdur eş‘âr u nazmı siyyemâ
Oldı Sâki-nâmesi dürr-i nazîm-i silk-i ‘aşk

Zübde-i fenn-i hikemdür hem tabîb-i derd-i dil
Âb-ı gevherle sezâ yazsa debîr-i kilik-i ‘aşk

Hâk-pây-ı ehl-i dil Rahmî didi târîhini
“Oldı Sâkî-nâme-i ‘Aynî rikâz-ı mülk-i ‘aşk”
(1247)

Re’is-i Esbak Merhûm Vâsıf Efendizâde Mevâlf-i ‘İzâmdan Merhûm Lebîb Efendinin Takrîzi

Mefâilün Mefâilün Mefâilün Mefâilün

Bu *Sâkinâme*yi ‘Aynî-i ehl-i ‘ilm idüp tanzîm
Mey-i nâb-ı hakîkât sırrını itmişdür istikbâl

Nice mey kim anun yek cür‘asından behre-mend oldı
Olup hem-meşreb-i rûşen-dilân-ı meclis-i nâyâb

İçenler câm-ı esrâr-ı hikem-âlûdi kâm aldı
Virüp mînâ-yı bezm-i maksada şevk ile âb u tâb

Bu Sâkî-nâme viridi herkese meşrebce bir neş'e
İder dil-hâhın erbâb-ı basîret elbet istishâb

Bu Sâkî-nâme kim envâ'-ı fenn ü 'ilmi şâmildür
'Aceb mi ehl-i 'irfâna olursa mecmâ'-ı ahbâb

Ne keyfiyyet bu kim mest-i müdam-ı inbisât olmuş
Olup yek-şemmesinden ma'rifet eshâbı lezzet-yâb

Kurıldı ey dil-i âzâde işte meclis-i 'irfân
Hünerle sâgar u mînâ tolı var anda keyfün yap

Bu Sâkî-nâmenün âgâh olup keyf-i nikâtından
Tegâfülle dil-i remz-âşinâyı kılma mest-i hâb

Bu *Sâkînâmede* hakkâ nice remz-i hafî vardur
Tasavvuf ehline zâhirdür itmeme hâmeyi it'âb

Muhâtab nazımın kıldum Lebîbâ söyledim târîh
"Bu Sâkî-nâme devri eyledi 'Aynî Cemi işrâb"
(1247)

36. NEŞ'ET EFENDİ'YE TAKRİZ⁵¹⁶

Takrîz Berây-ı Neş'et Efendi

Mefâîlün Mefâîlün Mefâîlün Mefâîlün

Semâ-ı 'âlem-i 'ilme zekâdır Hazret-i Neş'et
Şeb-i takrîre mâh-ı pür-ziyâdır Hazret-i Neş'et

Gül-i mazmûnı devşürmek için gülzâr-ı ma'nîden
Sühan-sâz-ı zamâna reh-nümâdır Hazret-i Neş'et

Varan dergâhına elbet sa'âdet kesb ider zîrâ
Nazîri yok cihânda bir Hümâdır Hazret-i Neş'et

Şeh-i mülk-i kemâl eyler o dem tâc-ı mücevher-veş
Konulsa başlar üzre sezâdır Hazret-i Neş'et

Çemenzâr-ı fazl sebz ü letâfet buldı zâtından
Sehâb-âsâ 'atâ-yı Kibriyâdır Hazret-i Neş'et

Ne mümkün eylemek hâme ile tahrîr-i evsâfin
Hulâsâ melcâ-i bay u gedâdır Hazret-i Neş'et

Ruhın sür pâyine her gâh tahsîl it hüner zîrâ
Halîmâ menbâ'-ı feyz-i Hudâdır Hazret-i Neş'et

⁵¹⁶ Takriz, *Enderunlu Halîm Divanı* Ankara Millet Kütüphanesi 06 Mil Yz. FB 314 numaralı yazmada 20b varağında yer almaktadır.

37. ÂYİNE-İ ZAFER (İBRAHİM HALÎL RIF‘AT)⁵¹⁷

Mîr-i ‘Âlem-zâde İbrahim Halîl Rıf‘at Begin Sitâyiş-i Pâdişâhide Âyine-i

Zafer (1247) Nam Manzûmesine Takrîz

Müfteilün Müfteilün Fâilün

Farz-ı ‘ubûdiyyet-i hâkânda

Ya‘ni senâ-yı şeh-i devrânda

Mîr-i ‘Âlem-zâde-i Rıf‘at penâh

Hak sözi nazm eyledi bî-iştibâh

Hâmesi her beyte virüp başka tâb

Kıldı ma ‘ânîyi beyân bâb bâb

Her biri bir matlâb-ı feth ü zafer

Her biri *Şehnâme*’den ‘âlî eser

Ragbete şâyeste kabâle budur

Ya‘ni hoş-âyende makâle budur

Tâ okuna nass-ı⁵¹⁸ وفتح قريب

Ref‘ oluna Hakk’a yed-i “Yâ mucîb”

Nazm olunup nusret-i Mahmûd Han

Mazhar-ı ihsânı ola şâ‘irân

⁵¹⁷ *Sahaflar Şeyhizâde Es‘ad Efendi Divanı*’nda Takrîzât başlığı altında yer alan bu takriz, Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 1749 numaralı yazmada 7a-11b varak aralığında yer almaktadır.

⁵¹⁸ Yakın bir fetih.. (Saf Süresi/14).

Seveceğiniz başka bir kazanç daha var: Allah’tan bir yardım ve yakın bir fetih (Mekke’nin fethi). (Ey Muhammed!) Mü’minleri müjdele!

38. *MUHAMMED KÂSİM RÂSİM-İ HÂLİDÎ-İ ÂMİDÎ DIVÂNI*⁵¹⁹

Şâ'ir-i Mâhir Muhammed Kâsım Râsim-i Hâlidî-i Âmidînin Divânına

Nazm Olunan

Feilâtün Feilâtün Feilâtün Feilün

Nola hem-nâm-ı nebî Âmidî-i üstâdın

Kilki feyz-i sühânı dillere olsa Kâsım

Hame takrîzine sûret viremez kim oldı

Es'adâ ruh-ı musavver gibi tab'-ı Râsim

⁵¹⁹ *Sahaflar Şeyhizâde Es'ad Efendi Divanı*'nda Takrîzât başlığı altında yer alan bu takriz, Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 1749 numaralı yazmada 7a-11b varak aralığında yer almaktadır.

39. MÜNŞE'ÂT (NERGİSÎ)⁵²⁰

Der-Sitâyiş-i Münşe'ât-ı Nergisî Merhûm

Mefâilün Mefâilün Mefâilün Mefâilün

Meger müjgân-ı çeşm-i şûh-ı sihr-amûz imiş kilki

Virir hayret şu sebk-i münşe'ât-ı Nergisî hûşa

Dürr-i mensûr ile bak sâhil-ârâ-yı beyân olmuş

Gelince bahr-i gevher zây-ı tab'ı hak bu kim cûşa

⁵²⁰ *Sahaflar Şeyhizâde Es'ad Efendi Divanı*'nda Takrîzât başlığı altında yer alan bu takriz, Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 1749 numaralı yazmada 7a-11b varak aralığında yer almaktadır.

40. SÛRNÂME MANZÛMESİ (SEYYİD HIZIR)⁵²¹

Takrîz-i Sûrnâme-i Manzûme-i Seyyid Hızır

Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün

Hamdulillâh hazret-i Mahmûd Hân emri ile

Virdi sûr-ı sünnet-i şehzâdegân dehre safâ

Âferîn ol şâh-ı İskender hidem evsâfını

Eyledin âb-ı hayât-ı nazmla Hızren edâ

Mazhar itsün sen gibi dâna dilânı haşre dek

Nazm-ı nasr u sûrına ol şâh-ı dindâr kethüdâ

⁵²¹ *Sahaflar Şeyhizâde Es'ad Efendi Divanı*'nda Takrîzât başlığı altında yer alan bu takriz, Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 1749 numaralı yazmada 7a-11b varak aralığında yer almaktadır.

41. *MİHNET-KEŞÂN* (KEÇECİZÂDE ‘İZZET MOLLA) ⁵²²

**Mevâlî-i Fihâmdan Keçecizâde Mehmed ‘İzzet Efendi Merhûmun
Mihnet-Keşân-Nâm Manzûmesine Takrîzi ve Tercüme-i Ahvâlini Hâvi
Mesnevîdir**

Bâ-cenâhımız cennet-mekân Keçecizâde İzzet Molla merhûmun târih-i fitâmı hatt-ı destiyle olub Celâl Efendi hafidleri Hüsam Molla ve Vâhid Molla’ya tertib ve tahrîr ettirdiği Mihnet-keşân-nâm manzûme-i belîgası berây-ı tahrîr-i nüfûs Sofya’ya me’muriyetinde ictirâ‘ olduğu halde der-dest-i istimâb-ı fakîr olmağla Medîne-i mezbûrda teclîd ettürüp âsitâneye iyâbda gerdüne-nişin iken terceme-i nâzımı şehnâme vezni üzre yazdığımız takrîzdir. (1246/1831)⁵²³

Feûlün Feûlün Feûlün Feûl

Hudâ ‘İzzetin rûhını şâd ide

Kusûr-ı fûrû‘unda âbâd ide

Ne hoş dindi bu beyt-i Türkî edâ

Cevâhirle yazsa yerâ‘am revâ

Cihânda kişinin adıdır kalan

Kalanı yalandır yalandır inan

Be-tevfik-i hak nükteyi derk idüp

Hayât-ı ebed buldı gerçi gidüp

Koyup çend eser itdi ibkâ-yı nâm

Nola haşre dek yâd iderse enâm

⁵²² *Sahaflar Şeyhizâde Es’ad Efendi Divanı*’nda Takrîzât başlığı altında yer alan bu takriz, Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 1749 numaralı yazmada 7a-11b varak aralığında yer almaktadır.

⁵²³ *Esad Efendi Divanı*’nın Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 3841 numaralı yazmasında yer almayan bu açıklama Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 3852 numaralı yazmada 19b-21a varaklarında yer almaktadır. “Mecmû‘â-i Eş’âr-ı Esad” adını taşıyan bu yazma *Sahaflar Şeyhizâde Es’ad Efendi*’nin şiirlerinden müteşekkil 98 varaklık bir mecmuadır.

Degil mi eser işbu âlî güher
Süreyyâ gibi çarha çıksa değer

İdinse sezâ anı mihnet-keşân
Gamından rehâ bulmaga hırz-ı cân

Ma'ânîsi rengîn hurûfi harîf
O mazrûfin el-hak zurûfi zarîf

Olup lafzu ma'nâda şekerle şîr
Ana nân u helvâ degildir nazîr

Misâl-i Nedîm-i ma'ârif-nişân
İder bezme enseb ma'ânî beyân

Makâmâtı görmüş degilsen eger
Bunu ezber eyle edebden yeter

Mizâc-ı mizâh-âşînâsı eger
Dilerse sözünden hacrerler güler

Bulur bâde-nûşâne meşrebce söz
Koyar lüle-i ehl-i keyfûzre köz

Olup vâ'ize geh medâr-ı kelâm
O dürden virir silk-i nusha nizâm

Beyân-ı kerâmâtı itse murâd
Mürîdi olur merd-i rûşen-nihâd

Mey-i hubb-ı bî-gill-i sûfiyyeden
Açar tab'-ı ser-şârı gâhi sühan

Olur gûş iden neşve-yâb-ı safâ
Gelür sadr-ı meşrûha andan şifâ

Hele ‘âşık-ı dûr-ı dîdâr-ı yâr
Sezâ cilve-gâh itse leyl u nehâr

Elifler ki üstündeki med ile
Îrâene ider hâcibi kadd ile

Değil mi bakın devre-i harf-i cîm
Şebîh-i ‘izâr-ı şemâme-şemîm

Siyah-ı hattı perçemi andırır
O gül-reng cezmi femi andırır

Çıkup emr-i tahrîre kırk altıda
Gezildi rehin üstü de altı da

O yolda perîşân iken dürr-i dem
Refikim olup hâtırım itdi cem‘

Kalem oldu şîrâze-bend-i senâ
Bu nazm ile virdikde Sofya safâ

Bu bir nüshadır kim iderse harî
Sühan-senc-i ‘irfân serî zîveri

Bu bâğın fusûlü hemîşe bahâr
Dimâğın yerindeyse kıl i‘tibâr

Budur nüsha-i evvelîn-i nefis
Yed-i nâzım olmuşdır imzâ-nüvis

Ne nâzım Nizâmî-i sihr-âferîn

Eger görse Gencin ider der zemîn

İki yüzde zâtı olup nâşi'e
Nola olsa fenninde sahib mi'e

Kodı Sâlih-i sadr-ı Rûm ol kerîm
Cihânda anın gibi dürr-i yetîm

Alup on ikide ru'us-i tarîk
Reh-i nazma hucûyi [?] itdi refîk

Otuz yedi içre o mihnet-zede
Kalâtâyı kıldı hükûmet-kede

O esnâda ber-kavl-i *Mihnet-keşân*
Düşer hâlet-i hicrete nâgehân

Cihândârı bin yıl yaşatsun Hudâ
Senesinde itlâk itdi sezâ

Kadr-dânî-i şâh-ı 'âlem yine
Çevirdi suyu eski mecrâsına

Keşândan gelüp iki yıl geçmeden
Olur mazhar-ı iltifât-ı kühen

Olup müstehak nukresi sikkeye
Çıkar süllem-i pâye-i Mekkeye

Stanbûlı kırk üçde pâye ile
Kerem kıldı şevketlü ol kâbile

Zamîme idüp emr-i teftîşi hem
Ma'âşında kem oldı teşvîşi hem

İdüp nâzır-ı defter evvel anı
Nüfûzunda kıldı mükemmel anı

İsâbet idüp lîk ‘ayn-ı kemâl
O ‘ayn-ı kemâle yetişdi zevâl

İrişdirdi keydin bu çarh-ı ‘anûd
Şerer saçdı tennûr-ı Hakka hasûd

Olup gurre-i rîş-hand-ı zamân
O meftûn-ı yârân-ı mârân feşân

Hilâl-i seferde düzer hod-be-hod
Bir efsâne-i şûr u gavgâ nümûd

İder silmi tercih-i ceng üstüne
Velî gitmedi pek direng üstüne

İder yâr u agyâre bu sırrı fâş
Nola ‘akl-ı fa‘âle gelse telâş

Leb-i behçeti bir sebebden meded
Kapandı be-tezvîr-i ehl-i hased

Erâcîfe bâ’is olur sohbeti
Dinüp dûra tard itdiler ‘İzzeti

Sakın nâ-becâ açma kat‘â dehân
Olursan da sâdık çekersin ziyân

Der-enbâr olan gendüm-i sebze-dâr
Bu ma’nâyı eyler sana âşikâr

Hudâ saklasun cümleyi ez-kazâ
Bu hefve ider nefyini iktizâ

Tarîkin idüp tayy kazâ-yı Hudâ
Sürer sûy-ı Sîvâsa esb-i celâ

Tokuz mâha vardıkda hengâm-ı hicr
Bakın ne toğurdı ‘acûz-ı sipihr

Tebâşir-i subh-ı kerem âh vâh [?]
Zuhûr itmişiken o güm-kerde râh

İdüp tengnâ-yı fenâdan sefer
Saferde bekâyı idindi makarr

Olup Şems-i Sîvâsiye hem-civâr
Makâm-ı münevver dinilse ne var

Muhibb-i mükibb-i dil âgâh idi
Dilinde şeb u rûz Allah idi

Cinânda ola peyrev-i hâlidîn
Ala bezm-i vasla anı vâsılîn

Meded oldı işkeste câm-ı safâ
Meded söndi şem‘-i makâm-ı safâ

Kanı öyle bir nüktedân-ı fehîm
Yanında kalur lâl tab‘-ı Kelîm

Bu kânûn-ı gerdûndır itmez galat
Yemûtu’l-kirâm ve yebki’s-sakat

Selefden selâfa idi şâ’iri

Bitirdi içüp hâme-i sâhiri

Yegâne şu vâdiye kırk beş sene
Sürüp at eşin bulmadı dinse ne

Bu manzûmeden başka dîvânı var
Şeh-i kişver-i nazm olursa ne var

Otuz cüz kadardır o külli eser
Ki herbiri *Şehnâme*-i muhtasar

Nu'ûtı olur bür'e derd-i dile
Şefâ'atle men'ûtı virsün sıla

Kasâ'id ki Nef'î olaydı eger
Mu'âsır çeker şöhretinden zarar

Gazâl-i Cemâli gazel sayd ider
Gümüş sâkını makta'ı kayd ider

Rubâ'îsini rub'-ı meskûnda nâs
Sezâ itseler kasr-ı nazma esâs

Bulur müfredinden revâ serv-i yâr
Miyân-ı muhibbânda nev iştihâr

Mesâri ki âzâde aglâkdan
Açar beyt-i rengîne bâb-ı dehen

Tevârih-i şinâsı öyle metîn
Surûrî'yi gıbtayla itdi hazîn

İki mesnevîsi mükerrer şeker
Müselles safâsı ana reşk ider

Kodî *Gülşen-i 'Aşk* adın birine
Hezârın götürdi huşun yirine

Sabâvet söziyken nola ol sühan
Olur Gâlib-i güfte-i şeyh-i fen

Diger mesnevî ismi *Nâz u Niyâz*
Usûli ser-â-pâ-yı sûz u güdâz

Tamâm olmadan lîk ecel sad dirîg
Meh-i 'ömrünü örtdi mânend-i mîg

Sipâh-ı hurûfa işâret idüp
Yine cem'-i dîvâna niyyet idüp

Anın nâmın itdi *Hazân-ı Bahâr*
Biraz dahı olmuş iken sebze-vâr

Ne bed fâl imişiken o bâğ-ı nevîn
Semer virmeden oldı âfet karîn

Eger nesre verziş ideydi tamâm
Virirdi o dürre dahı bir nizâm

Yine câ-be-câ yazdığı nâmeler
Nola olsa ser meşk-i küttâb eger

Dinilmez mi dîvânı dibâcesi
Görüldükde nesrin odur hâcesi

Kavânîn-i dersi bir üç beş sene
Göreydi gelürdi cihân dersine

Yine zûr tab‘ ile her matlâbı
Ezerdi ger olsa demir leblebi

Mezâmini tab‘a verirdi ferâh
İder idi Hakka ki refi‘-i terâh

Selâsetde güftârı kevser idi
‘Uzûbetde kand-ı mükerrer idi

Nolaydı olaydı cevâhir gibi
Mezâmini sandûka-zîb-i lebi

Güşâd itmese her mahalde dehen
Dinilmezdi zannım ana dil-şiken

Cihân her ne dirse disün şânına
Ben âşüfte idim hod ‘irfânına

Bilürdim hayâtında da kadrini
Ziyâdâr ola dir idim bedrini

Kalem bana ben ana hem derd olup
Gehi ben gehi ol boşanup tolup

Olup mersiye-hân bükâ eyledik
Felekden biraz iştikâ’ eyledik

Dönüşde yazup bunu gerdûnede
Hacâlet getürdük şu gerdûne de

Yeter hâme nâçâr isek de hader
Kaderdir kaderdir kaderdir kader

Du’a eyle rikkatle Es‘ad yeter

Garîbü'd-diyârın niyâzı geçer

الهي اجب دعوتي⁵²⁴

Karîb eyle ihsânına 'İzzetî

Fu'âd u Reşâd u Murâd'a Hudâ

Dahı Sâlih'a rif'at itsün 'atâ

Anın her biri 'İzzetin pûrıdır

Bu bî-çârenin de gözi nûrıdır

Ola her biri pîr-i rûşen zamîr

Bana göstere öyle Rabb-i kadîr

Meh-i magfiretde ben itdim niyâz

Kabûl eyle fazlınla ey çâre sâz

⁵²⁴ İlâhi, duvamı kabul et.

42. *GÜLŞEN-İ HURREMÎ* (MİR-İ 'ALEM-ZÂDE)⁵²⁵

Mîr-i 'Alem-zâde Mîr-i Mûmâileyhin *Gülşen-i Hurremî-Nâm*

Surnâmesine

Mefûlü Mefâilün Feûlün

Ey bülbül-i gülşen-i zerâfet
Vey nâme-serây-ı sûr-ı sohbet

Nâmın olalı cihânda hâme
Nakş itmedi kimse böyle nâme

Benzer ki bir üstâd-ı ma'nâ
Kılmış seni hem be-nân-ı imlâ

Hâtır şen olup bu nazm-ı terden
Fehm itdi mü'essiri eserden

Üstâdın imiş meger ki Rıf'ât
Andan imiş işbu istikâmet

Hakka ki mu'assırân içinde
Ehl-i sühan-ı zamân içinde

Mazmûn-ı kelâma âşinâdır
Ser-defter-i sınıf-ı ezkiyâdır

İşte o hüner şinâs-ı mâhir
Nesc eyledi bir kumâş-ı fâhir

Nazm eyledi kilik-i sûr-nâme
'Arz itdi letâ'ifin enâma

⁵²⁵ *Sahaflar Şeyhizâde Es'ad Efendi Divanı*'nda Takrîzât başlığı altında yer alan bu takriz, Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 1749 numaralı yazmada 7a-11b varak aralığında yer almaktadır.

Rûz u şebi sût-ı pür-surûrı
Gösterdi sahâyif u sutûrı

Bir sûret ile ki nazresinden
Olmaz mı dü-çeşm-i neşve rûşen

Mızrâb-ı kalemlle ol sühan-sâz
O târ-ı sutûra virmiş âvâz

Görseydi bu nazmı Nâbî-i pîr
Eyler idi ya'ni meşk-i tahrîr

Vehbîler iderdi görseler ger
Kesb-i hünere bu nazmı ezber

Bir sûrdır ol ki çeşm-i dünyâ
Manendini itmedi temâşâ

Ol sûra sezâ kabaledir bu
Dürre gibi bir makâledir bu

Yazmakda isem de nesr ile ben
Ol nazmla kıldı el-hak ahsen

Ol sût-ı safâyı kilik-i şükrân
Bin tavr ile ger yazarsa şâyân

Bu *Gülşen-i Hurrem*'in fusûlü
Ebyât-ı metninin usûlü

Bir pâdişehin ki nâmı Mahmûd
Ber-dâr gerek ki necmi mes'ûd

İhsânını ‘âleme beyândır
Bast-ı kerem-i şeh-i cihândır

Bir şeh ki himâyesinde ‘âlem
Asâyiş ile safâda her-dem

Her bendesine du‘âsı vâcib
Perverdesine senâsı vâcib

Rif‘ât kulu dâhı bi’l-icâde
Olmış o şehinşehi senâda

Tâ kilik-i rûşen-i şi‘r u inşâ
Oldıkça cihânda safha-ârâ

Nusretlere sûr ola mu‘âkib
Şâ‘ir ide nazm u yaza kâtib

Nâzımda hemîşe sâyesinde
Rif‘ât bula kadr u pâyesinde

43. MİFTÂHU'L-‘ULÛM (YA‘KÛB SEKKÂKÎ)⁵²⁶

Der Zahr-ı Miftâhu'l-‘Ulûm Ya‘kûb-ı Sekkâkî

Mefâilün Mefâilün Mefâilün Mefâilün

Nedir i‘câz-ı Kur‘ân bildirüp şeyhü‘l-fünûn Ya‘kûb
‘İbâdullâhı ihyâ eyledi feyz-i kitâbından

Açup miftâh ile kuflun sikâkî didi Sekkâkî
Çıkardı sevb-i rengîn-i belâgat dürc-i bâbından

⁵²⁶ *Sahaflar Şeyhizâde Es‘ad Efendi Divanı*’nda Takrîzât başlığı altında yer alan bu takriz, Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 1749 numaralı yazmada 7a-11b varak aralığında yer almaktadır.

44. EMSÂL-İ MEYDÂNÎ'YE TAKRİZ⁵²⁷

***Emsâl-i Meydânî* Nüshası Zahrına**

Mefâîlün Mefâîlün Mefâîlün Mefâîlün

N'ola *Emsâl-i Meydânî* olup emsâl meydânı

Teferrüc-gâh idinse merdüm-i çeşm-i sühan-sencân

Sebak-ârâ-yı sebk olmakda hayyâl-i hayâl anda

Olurlar sû-be-sû cünbiş-nümâ-yı san'ât-ı cevân

⁵²⁷ *Sahaflar Şeyhizâde Es'ad Efendi Divanı*'nda Takrîzât başlığı altında yer alan bu takriz, Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 1749 numaralı yazmada 7a-11b varak aralığında yer almaktadır.

45. ÜSS-İ ZAFER (SAHAFLAR ŞEYHİZÂDE ES‘AD)⁵²⁸

يا محول الحول والاحوال
حول حالنا الى احسن الحال⁵²⁹

Bin iki yüz kırk bir senesi evâhirinde firistâde-i dârü’l-icâbe-i hayru’n-nâsırîn kılınan darâ’at-nâme-i ümmet-i Muhammed⁵³⁰ *resîde-i dehlîz-i ahsen-i kabûl olmağla cevâb-ı nusret-elkâbı tigrâ-yı garrâ-yı وينصرك الله نصرا عزيزا⁵³¹* ile muvakkâ‘ u muvakkar nâm-ı mahmidet-irtisâm-ı cenâb-ı hilâfet-penâhiye berât-ı nusret-vâridât-ı feth u zafer olarak Câmi‘-i Sultân Ahmed Hanî’de berîd-i zafer-nüvîd-i kudret-i Îlâhî vesâtetiyile vâsıl-ı mu‘asker-i pâdişâhî olup ‘alâ mele’i’l-muvahhidîn yed-i mü’eyyed-i hazret-i zıll-i Îlâhî’ye teslîm olundukda ol menşûr-ı ‘inâyet-mevfûrun kaydı aklâm-ı zafer-erkâm-ı şehen-şâhâmın birinde görülmüş ve bu dîvân-ı şevket-‘unvân bir şehriyâr-ı übbehet-nişânın huzurunda sürülmüş olmadığından defter-hâne-i tâc-dârân-ı eslâfa birer ‘ilm ü haberi verilmek ve bu haber-i meserretten mütevârî-i lahd-i gufran olmuş gayret-keşân-ı saltanat-ı seniyye hayât-ı nâgeh-res ile dirilmek muktezâ-yı hamiyet-i bende-pervâne-i cenâb-ı cihân-penâhî olduğundan işbu misâl-i zafer-me‘âl-i nusret-iştîmâlin lisân-ı ‘asr üzere hulâsası hâlâ vekâyi‘-nüvîs-i devlet-i pâdişâh-ı mü’eyyed fuzalâ-yı mevâlî-i kirâmdan Sahâflar Şeyhi-zâde Es-Seyyid Mehmed Es‘ad Efendi kullarına emr ü fermân buyuruldukda ol yegâne-gevher-i kân-ı ma‘ârifin dârü’l-kitâb-ı dâniş ü fazîletden berâverde-i dest-i iktidâr eylediği müstagnî-i sıhâh-ı cevherî olan kelîmât-ı Süreyyâ-iltimâ’ ma‘rûz-ı ‘atabe-i hurşîd-şu‘â’-ı husrev-âne kılındıkda ol mecelle-i bî-nazîrin şîrâze-bend-i istiktâb olunması az zamânda pezirâ-yı rişte-i husûl olmayacağı ma’lûm-ı ‘ilm-i cenâb-ı hudâvend-i müşkil-pesend olmagla der-‘akab tab‘ u temsîline irâde-i keramet-‘âde-i mülûkânele-ri sahîfe-pîrâ-yı dest-gâh-ı re’y-i sâ’ibleri buyuruldukda dârü’t-tîbâ’a-i ma‘mûrelerinde müdür ve nezâret-i cebe-hâne-i ‘âmireleriyle cevşen-i ikbâli dâg-zen-i felek-esîr olan el-hâc İbrâhîm Sâ’ib Efendi bendeleri be-câ-yı kalem ü devât tehyi’e-i lâzîme-i edevât eyleyip ber-mûcib-i irâde-i isâbet-ifâde-i pâdişâh-ı dekâyık-istiknâh

⁵²⁸ Takriz, 1848 Süleyman Efendi Matbaası basımı nüshada 2-3 sayfa aralığında yer almaktadır. Ayrıca söz konusu takriz, Mehmet Arslan tarafından hazırlanan *Üss-i Zafer* (2005) adlı neşrinin 1-4 sayfa aralığında yer almaktadır.

⁵²⁹ Ey insanoglunu halden hale koyan, bizim halimizi en güzel hale dönüştür.

⁵³⁰ Allahın salâtı nebiler üzerine olsun.

⁵³¹ Böylece sana, kimsenin güç yetiremeyeceği bir şekilde yardım eder. (Feth Sûresi/3).

akdem-i mehâm-ı tab‘ olan tashih emrinde vekâyi‘-nüvîs-i mûmâ-ileyhin hıdmeti inzimâmıyla zamân-ı kalilde nüsha-i muharrere-i matbû‘ayı matbû‘-ı tab‘-ı ashâb-ı tabi‘ât olarak tab‘ u teksîr ve ol misâl-i bî-misâli imtisâlen li’l-misâli’l-‘âlî-emsalinden ziyâde temsil ü tevfir eyledikde zemzeme-i du‘â-gûyân-ı pâdişâh-ı İslâm-penâh hem-âheng-i sarîr-i hâme-i ‘izzet-i rû-siyâh olarak bu terane ile dem-sâz-ı nevâ-yı kerrûbiyân olmuşdur:

“İlâhî, İlâhî! Sen ol pâdişâh-ı ‘azîmü’ş-şân ve bâhirü’l-burhânsın ki; mısbâh-ı kıbâb-ı ebvâb-ı ‘inayetin şeb-çerâg-ı⁵³² ياغيث المتغيثين ve miftâh-ı künûz-ı fevz ü fütûhâtın seyf-i sârim-i “veyâ hayre’n-nâsırîn”dir. İlâhî, İlâhî! Biz ‘âciz ü sen kâdir biz kûtâh-dest ü sen muktedirsın.

Li-muharririhî’l-fakîr

Mefâilün Mefâilün Mefâilün Mefâilün

Cihânın kâr-ı düşvârı senin nezdinde âsândır

Değil düşvârı her kârı senin nezdinde âsândır

Bu risâle-i ‘anberîn-külâle-i ‘ibret-kabâlede muharrir izhâr eylediği kudret-i kâmile hâric-ezü-‘akl-ı beşer olduğu gibi; mülûku memlûk ve memlûku mülûk etmek rneretebe-i kudretinden hâric ve muhtâc-ı silm ü medâric değildir.

Müceddid-i dîn ü devlet ve müşeyyid-i mülk ü millet âteş-endâz-ı hânûmân-ı ‘usât-ı mülhidîn ve mürettib-sâz-ı ğuzât-ı muvahhidîn ve-lî-ni‘met-i bahirü’l-meymenetimiz efendimiz hazretlerini mâlik-i rikâb-ı selâtîn ve dâ’ire-i saltanat-ı seniyyelerini hem-hudûd-ı felek-i heftümîn eyleyip pâdişâhân-ı cihânı derinde bende ve bendelerini ilâ kıyâ-mi’s-sâ‘a âsumân-ı ma‘deletlerinde encüm-i zehrâ gibi tâbende eyle.

أمين أمين لا راضى بواحدة
حتى اضيف اليها الف امينا⁵³³

⁵³² Ey susuzlara su bahşeden.

⁵³³ Âmin âmin olsun! O bir âmine binlerce amin katılsın.

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

Sa'd ola Es'ad Efendiye eser
Yazdı tarihin anın *Üss-i Zafer*

Eserin eyledi ol hayr-ı halef
Gıpta-i vak'a-nüvisân-ı selef

Hâmesi seyf-i şehensâh gibi
Yazıldı gurre sıfât-ı mâh gibi

Pâdişâh eyledi dini ihyâ
O da tarihini kıldı imlâ

Kılsa tevfikini hem-râh İlâh
Anılır nemle Süleymânla gâh

Gelmedi zâtı gibi vak'a-nüvis
Geçmedi gerçi bu târih-i nefis

Görmedi böyle havâdis dünyâ
Vak'a ve vak'a-nüvisi ra'nâ

Böyle söz bulma kolaydır el-hak
Öyle memdûha muvaffak olacak

Medhe memdûh gerek şâyeste
Yohsa söz neste olur ya beste

Söze memdûh verir hüsn-i edâ
Eyleyen bülbüli güldür güyâ

Hamdülillâh ki Sultan Mahmûd

Etmedi nâfile isrâf-1 nukûd

Nakd-i ihsânı düşürdü yerine
Almayan kalmadı varsa yerine

Kıldı vassâfına ihsân-1 kesîr
Dahi şâyeste ederse teksîr

Gerçi müstagrak-1 ihsândır ol
Ne kadar eylese şâyândır ol

Dahi bir yiyice zafernâme yaza
Nâmını levha-i gerdûna kaza

Kıldı takrîzine sarf-1 miknet
Keçecizâde Muhammed ‘İzzet

46. *HİLYE-İ SULTÂNÎ* (RUSÇUKLU ALİ FETHÎ)⁵³⁴

Takrîz-i Nakîbü'l-Eşrâf Vak'a-nüvis Es'ad Efendi

⁵³⁵ هو المعين

Fâilatün Mefâilün Fâilün

⁵³⁶ من رأى حليتي deki sırrı

İktihâl eyleyen bulur 'irfân

İşbu mir'ât-i pâk-i şerh içre

Kıl niğeh kim o sır göründi 'ayân

Es'adâ şârihi olursa sezâ

Lutf-ı şâh-ile mazhar-ı ihsân

نظمه مقرضاً و حجلاً و عجلاً و مرتجلاً العبد الداعي لدوام سلطان ننا باهر المعالي شيخزاده مهمد

اسعد الحسينى النقيب على الاشراف والقاضى بعسكر روم الى غفر لهما

⁵³⁷ محمد اسعد

⁵³⁴ Takriz, *Hilye-i Sultânî* İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi 7968 numaralı yazmada 2a-6b varak aralığında yer almaktadır. (bkz. Hüseyin Şıra'nın "Rusçuklu Ali Fethî Efendi Hayatı, Eserleri ve *Hilye-i Sultânî*" s. 157-164). Eserde 7 Arapça mensur takriz bulunmaktadır. Söz konusu takrizlerin başlıkları şu şekildedir: Takrîz-i Akşehrî Semâhatlü el-Hâc 'Ömer Efendi, Takrîz-i 'Arab-zâde el-Hâc Muhammed Hamdullah Molla Efendi, Takrîz-i Müftî-i Meclis-i 'Adliye Eminbeyzâde Kadri Beyefendi, Takrîz-i Müftî-i Meclis Hazret-i ser-'askerî 'İsmetbeyzâde 'Arif Hikmet Beyefendi, Takrîz-i Gürcî Ahmed Efendi, Takrîz-i Musahhih-i Vekâyi'-hâne-i 'Âmire Kâresîzâde Cemâl Efendi, Takrîz-i Balçıkî Hâce es-Seyyid 'Ali Efendi

⁵³⁵ Yardımcı olan Allah'tır.

⁵³⁶ Kim ki Hilye'mi görürse.

⁵³⁷ Bu eseri, sultanının saltanatının devamına duacı olan Şeyhizâde nakibüleşrâf Rumeli kazaskeri Mehmed Es'ad el-Hüseyinî takriz olarak yazmıştır.

47. NAZÎF AHMED DÎVANI⁵³⁸

Sudûr-ı ‘İzamdān ve Vâlâ-yı Ahkâm-ı ‘Adliye A’zasından Hâlâ Nâkibü’l-Eşrâf Tahsîn Beg Efendinin Takrîzidir

Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün

Na‘t-ı pâk-i Musafâ’ya meyl idüp can-ı Nazîf
Hâme-i idrâk yazdı câ-be-câ nazm-ı nazîf

Cem‘ idüp âsârını sonra benân-ı himmeti
Kıldı Tahsin’e mukârin oldı dîvân-ı zarîf

Mekâtib-i ‘Umumiye Nâzırı Kemal Efendinin Takrîzidir

Mefâilün Mefâilün Mefâilün Mefâilün

Nazîf-i fâzılın hakkâ ki bu dîvân-ı eş‘ârı
Bütün ehl-i sühan ‘inde makbûl ü müsellemdir

Ne mümkün vaz‘-ı engüşt-i ta‘arruz hurde-girâna
O zatın ekser-i âsârı na‘t-ı Fahr-i ‘âlemdir

Mekteb-i Rüşdiye Hâcelerinden Dârendevî Sâ‘ib Efendinin Takrîzidir

Mefûlü Fâilâtün Mefûlü Fâilâtün

Söz sav değil bu dîvân medh-i nebiyy-i zî-şân
Aç besmeleyle ey cân hüsn-i kabûle şâyân

Bir ‘âşık-ı habîbin muhtâcı her tabîbin
Bir şâ‘ir-i lebîbin tertîbi sem‘a çesbân

Derk eyleyüp fenâyı terk eyleyüp hevâyı
Bu medh-i bâ-safâyı kıldı medâr-ı gufrân

⁵³⁸ Takrizler, *Nazîf Divanı* Millet Yazma Eser Kütüphanesi AEMNZ 452/1 numaralı matbu nüshanın iç kapağında yer almaktadır.

Cevher gelince Sâ'ib tarihe oldu râgıb
Son mısırâ'ında talib bulsun anı nümâyân

İhvâna kıldı pendi kim dinledi begendi
Yapdı Nazîf Efendi medh-i Resûlde dîvân

48. GALABE-İ SULTÂN-I AŞK (DERVİŞ HÂFİZ ALDULKÂDİR)⁵³⁹

Şu‘arâ-yı Benâmdan esbâk İzmir Nâibi Rizeli Semahâtlı İbrahim Ferîd Efendi⁵⁴⁰ Hazretlerinin Âsâr-ı Dervîşâneme Takrîz Olarak Söylemiş Oldukları Ebyâtta Şu Bir Beyti Teberrüken Bu Makama Yazıverdik

Feilâtün Feilâtün Feilâtün Feilün

Cân verir mürde-dile nâgme-i Abdülkâdir

Şimdi nâdir yetişir böyle ser-âmed nâdir

Güfte-i Dâver-i İzmir Derbâre-i Abdülkâdir

⁵³⁹ 1920-1921 tarihli İzmir Matbaa-i Vilayet basımı nüshanın 1. Sayfasında yer almaktadır. Ayrıca kitapta “Üdebâdan Resmolu Ali Nazmî Efendi Hazretleri de şu kı’tayı söyleyip takrîz olarak ihdâ buyurmuşlardır” başlıklı Farsça bir takrîz yer almaktadır.

⁵⁴⁰ Rizeli İbrahim Ferîd Efendi (öl. 1869) Aydın Vilayeti ve Rodos kadılığı görevlerinde bulunmuştur (SDOU, 2. Cilt, 211).

49. HÂTİMETÜ'L-EŞ'ÂR (FATÎN TEZKİRESİ)⁵⁴¹

Takrîz

**Berlin Sefâret-i Seniyyesine Revnak-Efzâ Mekâtib-i Umûmiye Nâzırı
Sâbık Saâdetli Kemâl Efendi Hazretlerinin Himmet Buyurdıkları Takrîzdir**

Feilâtün Feilâtün Feilâtün Feilün

Bârekallâh zehî nev-eser-i pâk-i güzîn
Oldu şâyân-ı senâ lâyıık-ı medh ü tahsîn

Eyledi 'ıkd-ı leâli gibi cem' u tertîb
Şâir-i nâdire-gû münşî-i bî-misl Fatîn

Bu tezkire-i latîfe ve mecelle-i celîle-i nefîse ki dürer-i gürer-i âsâr-ı şu'arâ-yı mütekaddimîn ve cevâhir-i zevâhir-i efkâr-ı bülegâ-yı müteahhirîn ile memlû bir hazîne-i girân-bahâ dinmege şâyân u sezâdır. Şu'arâ-yı asrın ercümendi ve bülegâ-yı dehrin ser-bülendi Dâvud Fatîn Efendi "eyledi ikmâl tasnifîn Fatîn-i pür-kemâl" mısraından müstefâd olan târihte tertîb u te'lîfine muvaffakiyetle güzeşteğân-ı erbâb-ı sühana iâde-i hayât kılup sühan-sencân-ı asra dahi ilkâ-ı meserrât eylemiştir. Cenâb-ı nâzım-ı kevn u mekân ⁵⁴²من قال قلوب الشعراء خزائن الرحمن müellif-i mûmâileyhin sa'yini meşkûr ve husûl-ı ümniyye ü âmâliyle kalbini mesrûr eyleye amin.

**Meclîs-i Vâlâ Azâ-yı Kirâm-ı Ma'ârif-iktisâmından Sa'âdetli Subhî
Beyefendi Hazretlerinin Himmet Buyurdıkları Takrîzdir**

Görmedi cevheri derâ-yı sühan

⁵⁴³آمدن آسمان بجاسخن

⁵⁴¹ Takrizler, *Hâtimetü'l Eş'âr*, Süleymaniye Kütüphanesi Rauf Yekta 310 (1854) numaralı matbu nüshada 1-3 sayfa aralığında bulunmaktadır. Ayrıca söz konusu takrizler Ömer Çiftçi tarafından hazırlanan ve bu çalışmada elektronik yayımını kullandığımız *Hâtimetü'l- Eş'âr*'ın 41-42 sayfa aralığında yer almaktadır. "Südûr-ı 'İzâmdan ve Meclîs-i Vâlâ Azâ-yı Ma'ârif-İttisâmından Semâhatlü Rüşdü Efendi Hazretlerinin Lisân-ı Azbû'l-Beyân-ı Arabiyye Üzre Tahrîrine Himmet Buyurmuş Oldukları Takrîz-i Garrâdır" başlıklı Arapça mensur bir takriz bulunmaktadır.

⁵⁴² Peygamberin şu sözünün yüzü suyu hürmetine: Şairlerin kalpleri Rahman'ın hazineleridir. (Mevzu hadis olarak rivayet edilmektedir. Mevzû'âtu's- San'ânî, Hasan b. Muhammed es-San'ânî no 65).

⁵⁴³ Söz yerine gökyüzünden gelen.

medlûlunca güzel sözden kıymetli cihânda bir şey olmadığı erbâbı indinde müsellemler ve tetebbu‘-ı âsâr-ı selef ikmâl-i insaniyet u şeref itdiği emr-i gayr-ı müphem olmağla erbâb-ı hüner ü mâ‘rifet mütâlâ‘a-ı âsâr-ı pîşîn ve cem‘-i eş‘âr-ı evvelîn [...] cevher-i girân-mâye iderek ahlâfa birer bergüzâr yâdigâr itdiler. Lâkin hayli zamândan beri itibâr ve tetebbû‘a şâyeste bir tezkiretü’ş-şu‘arâ tedvîni müyesser olamayup âsâr-ı müteahhirîn Mecmû‘a-i efkâr-ı cühhâl gibi perişân ve şuarânın tercüme-i halleri zatlari gibi matmûs-ı pençe-i nisyân olmuştu. Mahsûd-ı a‘sâr-ı üvel ve pesendîde-i cemî-i düvel olan ahd-ı hümâyun-ı hazret-i Abdulmecîd Hân-ı Gâzi’de her nev ‘ilm ü hüner meclâ-yı teyessürde cilveger olmasıyla nazm u nesrde âsârı dürr-i manzûm u mensûr gibi makbûl olan şu‘arâ-yı benâmdan Fatîm Efendi bu defa Sâlim Efendi Tezkiresi’ne zeyl olmak üzere cem‘ine himmet buyurdıkları tezkire-i latîfe mütâlâ‘aya şâyân ve câlib-i sitâyîş u istihsân olduğunu itirâf ile beraber tebrîk ü tes‘îd ve sâye-i ma‘ârif-pirâye-i hazret-i şehenşâhide nice nice âsâr-ı nâfi‘aya muvaffakiyetlerini arzû ve temenni eylediğimi te’yîd eylerim.

Medîne-i Münevvere Kadısı Fazîletli Tevhîd Efendi Hazretlerinin Takrîzidir

Hamd u sipas ve şükr-i bî-kıyâs ol mübdî-i mübdeâta sezâdır ki kemâl-i i‘câz üzere Kur‘ân-ı mübînî münzel ve tahmîr-gerde-i yed-i kudreti olan tînet-i âdemi meclâ-yı ilm u ‘irfân kılınmağla insanı kudsiyândan efdâl kıldı salâvât-ı vâfiyât-ı rûşen-beyân-ı ⁵⁴⁴ ان هو الا وحى يوحى عليه من التسليمات ماşrık fitâb-ı ⁵⁴⁵ اذكىها hazretlerine ahrâdır ki ityân-ı bürhan-ı tıbyân-ı ⁵⁴⁶ ile erbâb-ı belâgatı ifhâm ve ‘ilân-ı hüccet-i ⁵⁴⁷ العرب ile ashâb-ı muhacce ü fesâhati ilzâm buyurdular. Ve âl ü ashâb-ı saâdet-intisâb hazerâtına şâyândır ki sünne-i elsine ile kat‘-ı elsine-i müşrikîn ve rivâyet-i na‘t-ı pâk-i seyidi’l-mürselîn eylediler. Ve ba‘d bu nakş-ı rengîn-i reşk-bahşâ-yı nigârâne-i çîn-i tutuk-ı nev‘arus-ı mânâ ki hacle-pirâ-yı zihn-i vakkâd-ı Fatîndir. Mâşita-i kalem-i târif tenâsub-ı hüsn ü ânında arz-ı çehre-i istignâ-yı heft-der-heft eylediği bedâhete karîndir. Yeke-tâz-ı mizmâr-ı belâğat feresân-ı hayl-i fesâhat nezd-i ‘irfân-ı vakûrlarında hakka ki müellifin bu

⁵⁴⁴ O nefis arzusuyla konuşmaz (Necm Sûresi/3).

⁵⁴⁵ (Size okuduğu) Kur'an ancak kendisine bildirilen bir vahiydir (necm Sûresi/4) (Selam o Peygamber üzerine olsun).

⁵⁴⁶ Haydi siz de onun benzeri bir sûre getirin (Yunûs Sûresi/38)

⁵⁴⁷ Ben Arapların en fasih konuşanıyım.

50. LESKOFÇALI GÂLİB DİVANI⁵⁵²

Bir Takrîz

Mefâîlün Mefâîlün Mefâîlün Mefâîlün

Kazâ ma‘dum edince Gâlib-i rindâne etvârı
Soran almazdı bir doğru haber Divan-ı Gâlib’den

Meziyyâtın bilenler şâ‘ir-i mağfûrun ammâ kim
Yine hiç etmedi sarf-ı nazar Divân-ı Gâlib’den

Makâdirdân-ı ‘irfân bazı ihvân-ı vefâ-perver
Bulup cem‘ eyledi hayli eser Divan-ı Gâlib’den

Zehâbımca sezâdır bahtiyâr ‘addeylese kendin
Tedârik eyleyen bu muhtasar Divan-ı Gâlib’den

Teemmül eyleyen her bir kelâm-ı neş’e-bahşâsın
Meâl-i hikmet istinbât eder Divan-ı Gâlib’den

‘Aceb mi lafz-ı şîrîn ma‘ani-i nûşin ile olsa
‘Ayân-âmiziş-i şîr ü şeker Divan-ı Gâlib’den

Sevâd-ı hatt-ı lafz ü nûr-ı manâsıyla lâyıktır
‘Ayân olsa füyuzât-ı seher Divan-ı Gâlib’den

Dürr ü gevher demekse fi’l-mesel ‘âlemde rengîn söz
Saçılınsın her yana dürr ü güher Dîvân-ı Gâlib’den

Gel insâf eyle hâsid işte eş‘âr-ı selef tekmlîl
İçinde var mı bir makbûl eser Divan-ı Gâlib’den

⁵⁵² Recaizâde’nin 1881-82 Matbaa-i Ebüzziya basımı *Zemzeme*’sinde 51. Sayfada yer almaktadır.

Bilirler kadrini kıymet-şinâsân-ı edeb Ekrem
Sana bahs eylemek artık yeter Divan-ı Gâlib'den

51. TÜRÂBÎ DİVANI⁵⁵³

[....]

التقريض دستور

وهذا ديوان من استاد وادراكه اصعب من التقاد و باقى الى يوم التناد والمؤمنون والمحبون منادياً يناد
554 takrînde خلق الانسان علمه البيان -1 aciz ve lisân vasfinun tahrîrinde قلم سريع الرقم
كما قال عليه السلام العلم لا يحصل الا بخمسة اشياء اولها بكثرة السؤال والثانى بكثرة الاستعمال. kâsırdur.
والثالث بتطهير الافعال والرابع بحديث الرجال والخامس باستعانة ذوالجلال لايعرفون ذا الحال الا ذوالجلال و
Divân-ı şerîfin. ذا الكمال الا ذوالكمال عندا اصحاب الكرامات والمقامات خير مقاما و احسن مقبلاً حتى⁵⁵⁶
safâ-yı ruhânîsinden kalbime safâ⁵⁵⁷ ta'rif ü tavsifine iktidâ من غير حدّ على قدر الامكان
olındı. Böyle bir divân-ı 'âli-ma'ânidir ki safâ-yı safâhatı reşk-efzâ-yı ârzû-keşân-ı
الطرق الى الله بعدد انفاس الخلائق⁵⁵⁹ sutûru⁵⁵⁸ جَنَاتٌ تجرى من تحتها الانهار
gibi halk-ı 'âleme sebîl ü vâzıhdur ve her bir kelimâtının kelimesi⁵⁶⁰ فكلم الله موسى تكليماً
şeceri gibi kalb-i 'ârifana nahl-i bândur. Ve her bir hurûfinun harfi⁵⁶¹ من أنس بالوحدة
gibi 'âşikâne mûnîs-i cândur ve her bir ebyâtı beytü'l-ma'mûr gibi muhît-i maşrik [u] magrib-i 'âlemyândur ve her noktası nokta-i
mevhûm-ı fem-i mahbûbân gibi nukl u dehân-ı şeker hâyândur İn ki nokta-i taht-ı
انّ الله تعالى عباد [?] pâkî müşâ'şa'a-i mülemma u mutallâdır. [?] انّ الله تعالى عباد [?]
564 ulûm-ı edebiyâtı sevâmî-i mâhalakallâha قلوبهم انور من الشمس يوحى بعضهم الى بعض
يقراً مكتوب الغد من عنوان اليوم بقطف ثمار الغيب من سنوان النوم يقغ النسع ترفع müjde-resândur
565 efsen-i bî-sâfinân kalb-i teksîr ve havâdim hem nazîr muttasıl hem جهازهم تنزلات اجهازهم
munfasıl bâlâ vefekât reml ü cebir ü cebr üstürlâb ü hendese kim salâ vü celb-i ihfâ-yı
تلسمات جملته دارة و موبصارة و مبرهنة⁵⁶⁶ فباي الاء ربكما تكذبان نعوذ بالله من

⁵⁵³ Bu takriz, *Türâbî Divanı*, Atatürk Kitaplığı Osman Ergin 529 numaralı yazmada 109b-110a varaklarında yer almaktadır.

⁵⁵⁴ Bu kitabı anlamak [...]dan daha zordur. Kıyamet gününe değin bu kitap baki kalacaktır. Onun akıcı şiirleri müminler ve aşıkların dillerinde dolaşır.

⁵⁵⁵ İnsanı yarattı ve ona konuşup güzelce anlatmayı öğretti (Rahman Sûresi/3-4).

⁵⁵⁶ Hazret-i Peygamberin dediği gibi ilim beş şeyle elde edilir. Bu beş şeyden birincisi çok soru sormak, ikincisi pratik yapmak, üçüncüsü işini iyi yapmak, dördüncüsü anlatmak ?, beşincisi ise – insanın içinde bulunduğu hali bilen, celal ve kemal sahibi- Allah'tan yardım talep etmektir.

⁵⁵⁷ Haddim olmayarak.

⁵⁵⁸ [...] içinden ırmaklar akan cennetler (Al-i İmrân Sûresi/15).

⁵⁵⁹ [İnsanı] Allah'a götüren yollar mahlukatın nefesleri sayısındadır.

⁵⁶⁰ [...] Allah, Mûsa ile de doğrudan konuştu (Nisâ Sûresi/164).

⁵⁶¹ [...] Tûr tarafında bir ateş görmüş [...] (Kasas 29).

⁵⁶² Kim vahdetle ülfet ederse onun yardımcısı Allah olur.

⁵⁶³ Gökyüzündeki güneş gibi.

⁵⁶⁴ Onların kalpleri güneşten daha nurludur ve onlar birbirlerine yaldızlı laflar fısıldarlar (En'âm Sûresi/112).

⁵⁶⁵ Yarının mektubu (kaderi) gayb meyvelerinin kesilmesi ile bugünden anlaşılır [?]

⁵⁶⁶ Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz? (Rahmân Sûresi/45).

شورور انفسنا⁵⁶⁷ البسملة والحوقة والهيلة والحمدلة والحيلة [?] والحسبة والسبحة [?] والجلفة والطفلة
علم الانسان مالم Allâh Allâh 'irfâna cûyân idüp Allâh Allâh ادهم عقلم⁵⁶⁹ gûyân والدمغرة⁵⁶⁸
'ale' l-husûs lûbbü' l-lübâb ulü' l-elbâb müsemmâ bu sırr-ı Âdem ne a' zam ü ekber şeydir. ⁵⁷¹ 'ale' l-husûs lûbbü' l-lübâb ulü' l-elbâb müsemmâ
'ayn idüp gördüm ⁵⁷² وسجد الملائكة كلها
bi-ismi yâ 'Ali yâ İliyâ yâ Uriyâ yâ Ebû' l-Hasan yâ Ebû' t-türâb a' ni a' zam-ı muhibb-
i hanedân-ı Ahmedî pîşvâ-yı tarîk-i sırr-ı sermedî Ta-hâ ve Yâsin kutbü' l-'ârifin
وكلّ شئ احصيناه فى hilâfet 'âcizin murabba'-nişîn-i mesned-i gavsü' l-vâsılîn melceü' l-
hünkâr-ı Hacı Bektâş Velî ⁵⁷⁴ كأمى سره العالى kâmil ü fâzıl erbâb-ı tahkîk ü
tedkîk ⁵⁷⁵ توفيق الله ولى التوفيق Tûrâbî Baba hazretleri muvaffak olup miftâh-ı 'irfân ile hazâin-
i ilâhiyi keşf idüp ⁵⁷⁶ يخرج منهما اللؤلؤ والمرجان cevâhir-i zevâhirlerini tâlibana erzân
buyurmuşlardır. اتقوا من فراسة المومنين فانه ينظر بنور الله ⁵⁷⁷ 'ale' l-husûs reisü' l-mü'minîn
ve' l-muvahhidîn oldığı كعبه العشاق باشد ⁵⁷⁸ آن مقام
beyt Cenâb-ı hazret-i Tûrâbî esrâr-ı hakâyık u dakâyık-ı her ke ناقص آمد آنجا شد تمام
hurûfa mazhar olmuştur. Kıta

Bist u heşt ü si vü dü esrârını
Halka izhâr eylemek mümkün değıl
İster isen tal bu bahre sen dahi
Yemn ü yûsr u taht u fevkinden bahr

و يا نحى من تمسك ⁵⁸⁰ telef u bâ-gark u şerifine ⁵⁷⁹ يضلّ به كثيراً و يهدى به كثيراً
كما قال الله هو تبارك و تعالى الم تركيف ضرب الله مثلاً كلمة طيبة . سیررینا بال محمد
Bu divân-ı şerif-i müşa'ab âsâr-ı şecere-i ⁵⁸¹ كشجرة طيبة اصلها ثابت و فرعها فى السماء

⁵⁶⁷ Nefislerimizin şerrinden Allah'a sığınırız.

⁵⁶⁸ Besmele, havkale, heylele, hamdele [?]

⁵⁶⁹ Akılları şaştı.

⁵⁷⁰ [...] İnsana bilmediği şeyleri bildiren O'dur. (Alak Sûresi/5).

⁵⁷¹ 'Şey'ler sınıf sınıftır, ancak cehalet bunlardan hiçbirini değıldir.

⁵⁷² Hicr Sûresi/30'a telmih vardır.

⁵⁷³ [...] Zaten biz, her şeyi apaçık bir kitapta (Levh-i Mahfuz'da) sayıp kaydetmişizdir. (Yasin 12)

⁵⁷⁴ Allah onun sırrını yüceltsin.

⁵⁷⁵ Allah başarıyı verendir.

⁵⁷⁶ O denizlerin her ikisinden de inci ve mercan çıkar (Rahman Sûresi/22).

⁵⁷⁷ Müminin ferasetinden korkunuz; zira o Allah'ın nuruyla bakar." (Hadis-i Şerif, Tirmizi, Tefsirü'l-Ku'ân 16)

⁵⁷⁸ O makam aşıkların kabesidir. Öyle ki kim bu kabeye eksik gelirse oradan tamam döner.

⁵⁷⁹ (Allah) onunla birçoklarını saptırır, birçoklarını da doğru yola iletir (Bakara Sûresi/26).

⁵⁸⁰ Muhammedi'nin kanadına yapışan kimse kurtulur.

⁵⁸¹ Allah Teâlâ'nın buyurduğu gibi, Görmedin mi, Allah güzel bir sözü nasıl misal getirdi? (İbrahim Sûresi/24).

tayyibeden olmak hasebiyle ⁵⁸²الى يوم القيام ويبقى وجه ربك ذوالجلال والاکرام gibi bâki vü
فتبارك الله احسن الخالقين⁵⁸³ و يهديك الى صراط المستقيم⁵⁸⁴ و بحرمة أئمة الطاهرين
ber-karârdur المعصومين برحمة يا الرحم الرحمين⁵⁸⁵

namakahu bende-i dergâh-ı melâ'ik-metâf Tebrizî a'ni Muhammed Şefî'
ربنا وجهه حسنا ما⁵⁸⁶فيا ليتني كنت ترابا⁵⁸⁷. halef-i Esedu'llâh-ı Tebrizî.

Tahriren fi şehr-i rebi'i'l-ûlâ sene 1280

⁵⁸² Ancak, yüce ve ikram sahibi olan Rabbinin varlığı baki kalacaktır. (Rahman 27)

⁵⁸³ Yaratınların en güzeli olan Allah'ın şânı ne yücedir! (Mu'minûn Sûresi/14).

⁵⁸⁴ Fetih Sûresi/2'ye telmih vardır.

⁵⁸⁵ Ey rahman ve rahim olan Allah'ım, imamların hürmetine.

⁵⁸⁶ Ey Rabbim, onun yüzünü güzelleştir.

⁵⁸⁷ Keşke toprak olaydım (Nebe Sûresi/40).

52. OSMAN NEVRES DİVANI⁵⁸⁸

İcrâ Cem'iyeti Re'îsi Sâbık Sa'âdetli Ziyâ Beg Efendi Hazretlerinin İşbu Dîvân-ı Belâgat-'Unvânın Tab' u Temsiline Dâ'ir Nesr-i Murassa' Yolunda Kaleme Aldığı Takrîzdir

Her güher-i muntazam ki zînet-i kadr ü i'tibâr olmaz. Mâ'dûn-ı hazef ve bir eser-i muhterem ki kıymet-i neşr ü iştihâr bulmaz makrûn-ı telefdir. Cihân bir gerdûne-i 'acîbdir ki seyrânıyla her mevcûdu nâ-mevcûd ve zamân bir tahûne-i garîbdir ki devranıyla her ma'dûdu nâ-ma'dûd kılar. 'Âkil odur ki himmetini, ikâme-i âsâr-ı ma'rifete kasr ve kâmil odur ki kudretini idâme-i ezkâr-ı menkabete hasr eder. Fuzâlâ-yı cihânın ser-bülendi ve şu'âra-yı zamânın ercümendi sa'âdetli Osman Nevres Efendi ki üç lisânda tanzim-i eş'âr ve güç zebânda tahkim-i âsâr etmeğe kâdir bir şâ'ir-i mâhirdir. Âsâr-ı ber-güzîdesinin misâl-i hâtır-ı efles târ târ ve eş'âr-ı pesendidesinin çü hâl-i şâ'ir-i Nevres târ-mâr kalmasına nakkâd-ı kâmil vekkâd-ı fâzıl fâhr-ı efâzıl mihr-i fevâzıl ya'ni Re'îs-i Şûrâ-yı Devlet übbühetlü devletlü Yusuf Kâmil Paşa hazretleri râzı ve kâ'il olmamagla ol mecmâ'-ı kemâlâtın fermanıyla cem' ü tertîb ve ol menbâ'-ı 'inâyâtın ihsanıyla tab' u tebvîb kılındı. Hattâ o fâzıl-ı zamâne-i dîvân-güzâr bu vesîle ile kevkebe-i 'âleme 'alem-i rüçhân ve hakkâ bu kâmil-i yegâne-i ihsân-şî'âr şu cemîle ile debdebe-i Hâtem'e rakam-ı butlân çekdi. Revâdır ki ashâb-ı ma'rifet ü kemâl o fâzıl-ı bî-misâlin dîvânını bi't-tefekür 'avâtîf u nevâl bu kâmil-i bî-hemâlin ihsânını bi't-tahattur du'âsını tezkâr edeler.

⁵⁸⁸ Takriz, 1873 tarihli Matbaa-i Âmire basımı *Osman Nevres Divanı*'nın 325-326 sayfalarında yer almaktadır. Ayrıca bu takriz, Bayram Ali Kaya tarafından hazırlanan *Osman Nevres ve Dîvânı* (2007) adlı neşrin 513-514 sayfa aralığında yer almaktadır.

53. KARA ŞEMSİ DİVANÇESİ⁵⁸⁹

Girit Vilâyeti Mektûbî Kalemi Müsevvidânından ‘İzzetlü Halîm Neyyîr Efendinin Yenbû‘-ı Efkâr-ı Kemâl ve ‘İrfânlarından feyzân eden takrîz-i ‘âfîleridir:

Bir çeşme-sâr-ı ma‘nevî gibi reşhâ-pâş-ı mâü’l-hayât-ı füyûzât olan işbu dîvânçe-i belâgat-pîrâ hakkâ ki teşne-gân-ı zülâl-i ‘irfân için bir sîrâb-gâh-ı şehd-âb-ı ma’nâdır. Andelîb-i gülzâr-ı mesnevî vasf-ı mübecceliyle ‘unvân-tırâz-ı nebâhat olan merhûm Kara Abdal Süleyman Şemsî Dede Efendi Hazretlerinin mahsûl-ı tab‘-ı kemâlâtı olan işbu eş‘âr-ı ‘ulviyyenin her bir beyti birer tercümân-ı esrâr-ı ‘aşk u hâl denilse sezâ ve böyle bir bülbül-i hoş-elhânın nagamât-ı âşıkânesi zevk-âver-i cân olsa becâdır. Âsmân-ı fezâil-i ma‘neviyyenin pirâye-i iftihârı itlâkına şâyân ve ahrâ olan böyle bir şems-i münîr-i irşâdın eşi‘a-i füyûzâtından memleketçe iktibâs idilen envâr-ı hidâyet u ‘irfân mâdâme’l-hayât vâcibü’t-tehdîs bir destmâye-i girân-bahâ olduğu gibi bedâyi‘-i âsârını ve husûsiyle gülşen-i mesnevîye mensûb bir güldeste-i ber-güzîde olan (*Tuhfetü’l-mesnevî alâ hubbi’l-Hayderî*) mersiyye-i muntehâbasını hâvî bulunan işbu eser-i bîhin dahi ile’l-ebed mutâla‘âsıyla tenvîr-i basıra-i iftihâr olunacak bir yâdigâr-ı bî-hemtâdır.

⁵⁸⁹ Takriz, 1887 Maârif Nezâret-i Celîlesi basımı nüshada 1-3 sayfa aralığında yer almaktadır. Divanda, “Girit Vilâyeti Müftüsü Fazîletlü İbrahim Şerîf Efendi’nin Takrîz-i ‘Âfîleridir” başlıklı mensur Arapça bir takriz daha bulunmaktadır.

54. NİGÂRÎ DİVANI⁵⁹⁰

Dağstan eyâletinden Karabağ Kazasına Mülhak Lenberânî Mehmed Şerîfzâde Ahmed Hamdi Efendinin ‘Âcizâne Tab‘-ı Dîvân-ı ‘Aşk-ı Hazret-i Seyyid Nigârî’ye Tesvîd İtdiği Mücevher Târihi Hâvî Bir Takrîzidir

Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün

‘Arz-ı ihlâs-ı ‘ubûdiyyet sezâdır ibtidâ
Bir ‘ulüvv-i şâna ‘arz-ı hâl iderse bir gedâ

İ‘tizâr-ı emr-i küstâhîsin bast eyleyüp
‘Arz-ı mâ fi’l-bâle andan sonra kılsun i‘tinâ

Habbezâ bir zât-ı pâk-i menkabet-âyât kim
Mebde-i ecdâdıdır fahr-ı gürûh-ı enbiyâ

Menba‘-ı ‘ilm ü kemâl me’haz-i hilm-i hısâl
Mürşid-i ehl-i hakikat rehber-i râh-ı Hüdâ

Zâhiri şer‘a mutâbık bâtını ma‘tûf-ı Hak
Çok mıdır bahreyne kalb-i sâfi olsa mültekâ

Öyle bir sâkî-i bezm-i feyz-i Hakdır dem-be-dem
Dâmen-i pâk-i nijâdında gelür bûy-ı vefâ

İntisâb itse der-i devlet-meâb-ı pâkine
Kim ki sıdk-ı kalb ile çekmez cefâ rûz-ı cezâ

Sâha-i neşr ü zuhûra koydı bir Dîvân-ı ‘aşk
Halkı itdi hâhiş-i kavî-i fuzûlîden rehâ

⁵⁹⁰ Takrizler, Azmi Bilgin tarafından hazırlanan *Mîr Hamza Nigârî Divan-ı Seyyid Nigârî* adlı neşrin 320-321 sayfa aralığında yer almaktadır. Divanda “Mîr Nigârî Dîvân-ı belâgat-‘unvânî için Fâtih Dersi‘âm hocalarından Şîrvânî el-Hâc Yûsuf Ziyâ Efendi’nin Fârisiyyü’l-‘ibâre takrîz ve neşr için târîh-i tâmlarıdır” başlıklı Farsça manzum bir takrîz daha bulunmaktadır.

Nükte-i esrâr-ı ‘aşku’llâhdan bahs eylemiş
Hisse-mend olmaz o kes kim yok derûnunda ziyâ

Kâh telmîh-i kelâm-ı Zü’l-celâl itmiş gehî
Eylemiş nakl-i ma‘ânî-i hadîs-i Mustafâ

Gâh nâr-ı gayretinden ‘âleme âteş saçup
Eylemiş takrîr-i hâl-i havl-nâk-i Kerbelâ

Nakşbend-i bûriyâ-yı gûşe-i vahdet iken
Zâhirâ kendin kalender gösterür beyne’l-verâ

Ey şeh-i hûbân v’ey sultân-ı taht-ı mülk-i ‘aşk
Sâye-i lutfun serimden eyleme bir kez cüdâ

Hamdî-veş ‘âciz kulun vasfa seni kâdir midir
Ey türâb-ı makdemin iksîr-i ‘aşka kîmyâ

Söylendi sidreden târîh-i cevher-i tab‘ına
Âferîn ey ‘andefb-i ezher-i bâğ-ı safâ
(1301)

55. ÜSKÜDARLI HAKKI BEY DİVANI⁵⁹¹

**Şu‘arâ-yı ‘âsırdan ve Üsküdâr Mutasarrıflığı Hukûk Dâ’iresi
Mümeyyizâtından İzzetli Avni Bey’in Takrîz-Güne İnşâd Buyurdukları
Kasidedir**

Mefûlü Mefâilü Mefâilü Feûlü

Söz kâlbüd-i kadr-i benî âdeme cândır

Söz vâsıta-i râbita-i ‘âlemyândır

Söz bir nefes-i sâzec-i bî-rengdir ammâ

Berhem-zen-i sûret-kede-i kevn ü mekândır

Yâ Rab bu ne kudret bu ne te’sîr ki bir söz

Revnağ-şiken-i ma‘reke-i seyf ü sinândır

Yâ Rab bu ne hâlet ki ser-â-pâ-yı memâlik

Fermân-ber-i şemşîr-i cihân-gîr-i zebândır

Bir başka güherdir ki ‘avârızla bozulmaz

Söz gerçi mizâc-ı felege bâr-ı girandır

İnsân ana derler ki bilip kadr-i kelâmı

Hayvandır o kim tâlib-i mâü’l-hayevândır

Maksûd ma‘âni ise güftâr u sadâdan

Bi’l-cümle lisânlar sebeb-i fazl u fülândır

Söz yok güher-i elsine-i ‘âleme ammâ

Ey hâce lisân-ı şu‘arâ başka lisândır

Zîrâ şu‘arâ zümresinin tab‘-ı selîmi

⁵⁹¹ Takrizler, 1875 Vilâyet Matbaası basımı nüshanın 52-55 sayfa aralığında yer almaktadır.

Âyine-i ilhâm-ı hudâvend-i cihândır

Bin safсата bir mısra' -ı ber-cesteye degmez
'İndimde esâtîr-i Felâtûn hezeyândır

Sen şâ'iri zann etme o âdem ki mücerred
Mevkûf-ı temennâ-yı 'alef-zâr-ı cinândır

Şâ'ir o hümâdır ki iki 'âleme pinhân
Bir cevvi-i mukaddesde hafiyü't-tayerândır

Kadr u şeref-i şâ'iri şâ'ir bilir ancak
Rûhü'l-Kudüs'ün sırrı Sirâfil'le 'ayândır

Takdîr-i bahâ eyleyemez sayrefi-i dehr
Bir cevhere kim hâk-i siyâh içre nihândır

Bir kenz-i hafidir kalem-i ehl-i sühan kim
Pîrâye-dih-i debdebe-i kayser ü hândır

Etvâr-ı dilir-âne ile sûk-ı sühanda
Âzâde-ser-i dagdaga-i sûd u ziyândır

Bir nokta ile 'arbede-engiz-i kıyâmet
Bir nükte-i tahzîr ile aşûb-ı nişândır

Ammâ ki bu ta'rîf olunan şâ'ir-i mâhir
Nadir bulunur cevher-i nâ-yâb-ı zamândır

Bu rütbeyi ihrâzda sâhib-i yed-i tûlâ
Fahrü'ş-şu'arâ pâdişeh-i nükte-verândır

Üstâd-ı sühan hazret-i Hakkı Beyefendi
Kim zatı vücûd-ı hünere rûh-ı revândır

Ol mahşer-i envâ'-ı fezâ'il ki vücûdu
Bâdî-i mübâhât-ı edibân-ı zamândır

Ol dâver-i i'câz ki şemşir-i zebâna
Hassiyet-i elmâs-dih-i seng-i fesândır

Endîşesinin sûr-ı hümâyûn-ı sühanda
Her lem'ası bir dahme-i hurşîd-feşândır

Bîm-i sademât-ı kalemiyle dil-i düşmen
Sîm-âb gibi lerze-hurûş-ı halecândır

Bir mislini ibrâz edemez bezm-i cihânda
Tedbîr-i felek kim deverân ber-deverândır

Âyîne-i tahkîk ile mir'at-ı zamîri
Yek digere hem âyine hem âyînedândır

Teşbîh hatâdır sözünü cevher-i câna
Teşbîh hatâdır dedigim sehv-i lisandır

Cân cevheridir kim sühanı tâ-be-kıyâmet
Câvid-i kün-i kevkebe-i nâm u nişandır

Bir rütbede pâkîze ki eş'âr-ı selîsi
Firdevs-i hakîkatde revân âb-ı revândır

Ol rütbe metîn kim eser-i tab'-ı latîfi
Sedd-i reh-i seyyare-i 'ömr-i güzerândır

Nazmında ne hâlet bu ki bir kez okuyanlar
Vâreste-i nâz ü sitem-i pîr-i mugândır

Ta'bîr edemem neş'e-i güftârını zîrâ
Râz-ı dem-i 'Îsî gibi bir sırr-ı nihândır

Sevgend o cihân-dâra ki fermân-ı 'azîmi
Cemmâze-keş-i çarh-ı serî'ü's-seyerândır

Yok kuvvet-i ma'nâda o 'Îsî-deme hem-tâ
Var ise yine Nef'î-i şemşîr-zebândır

İ'câzını Allah bir inkâr edemezler
Ol tâ'ife kim münkir-i Rabb-i dü-cihândır

Kemter güher-i nazmına sarrâf-ı hakîkat
Îsâr-ı kün-i mâ-hasal-ı kulzüm ü kândır

Pey-mâne-i hum-hâne-i 'irfânına nisbet
Ser-çeşme-i cân gûdek-i nâşüste-dehândır

Ol hüsrev-i ma'nâ ki fezâ-yı dil-i Cibrîl
Şeb-dîz-i süveydâsına cây-ı cavelândır

Dîvânını tertîb ile mânende-i Şevket
Tab'inca da ibrâz-ı şükûh etdiği şândır

Dîvân-ı celîlde tasâvîr-i ma'âni
Saff-beste-i ta'zîm turur cünd-i beyândır

Mecmû'a degil câmi'-i esrâr-ı felekdir
Dîvân degil âyîne-i gülzâr-ı cinândır

Her beyt-i felek-rif'ati bir ka'be-i tahkîk
Her mısra'ı bir zezeme cây-ı cereyândır

'Avnî şehedallâh ki bu da'vâ-yı kemâle

Her bir sözü bir şâhid-i bî-reyb ü gümândır

Tâ key o kerem-pîşeyi ta‘rîfde itnâb
Hurşîd-i mu‘alla gibi meşhûr-ı cihândır

Tâ hâkim-i dîvân-ı kazâ hüküm-i kalemdir
Tâ nâzım-ı ahvâl-i cihân nutk u beyândır

Tâ ab-ı hayât-ı kelimât-ı şu‘arâdan
Firdevs-i ma‘ârif ebedîyyü’l-reyeândır

Hak zâtını hıfz eylesin ekdâr-ı zamândan
Zîrâ ki vücûdu beden-i mâniye cândır

Şâkirdiyiz ol mürşid-i âgâh-ı kemâlin
Da‘vâtı bize vâcibe-i rûz u şebândır

**İşbu Dîvânı Tab‘ Etdiren Bursalı Eşref Bey’in Takrîz-Güne İnşâd
Eylemiş Olduğu Târîhdir**

Mefâîlün Mefâîlün Mefâîlün Mefâîlün

Cenâb-ı Mîr Hakkı kim fûrûg-ı necm-i eş‘ârı
Bütün âfâkı tutmuşdur güneş-âsâ nümâyândır

O üstâd-ı güzînin kuvve-i ‘irfânına el-hakk
‘Akıl meftûn u şeydâdır fikir mebhût u hayrândır

Cihâna gelse idi ‘Örfî vü Nef‘î zamânında
Bi-hakkın söylenirdi şânına mahsûd-ı akrândır

O mîr-i muhterem âsârını etmiş idi tertîb
O âsâr-ı bihînin işte matbû‘u bu dîvândır

Bu dîvân içre her bir lafzıdır bir dürre-i nâ-yâb
Ki her bir beyti bin beyte mukâbil dense şâyândır

Zihî dîvân-ı garrâ kim mezâmîn ü mezâyâsı
Gıdâ-yı rûhdur tab‘a tarab-bahş-ı dil ü cândır

Muvaffak oldum Eşref tab‘ına hem de dedim târîh
Bu dîvân ile Hakkî kişver-i ma‘nâda sultândır
(1292)

56. *HARÂBÂT (ZİYA PAŞA)*⁵⁹²

‘Alem-i ‘İlm ü Kemâle ‘Alim-i ‘Âlem-Ârâ ‘Âlem-i Meâlî ü Efâzıla
‘Allâme-i Bî-Misl ü Hem-tâ Devletlü Sâmi Paşa Hazretlerinin Hâme-i Belâgat-i
‘Allâmelerinden Reşha-pâş-ı Tenezzül Olan Derârî-i Takrîz-i Fesahât-Peymâdır

Katarât-ı cünbiş-i ebr-i nisân ve reşhât-ı cûşîş-i bahr-ı ummân-ı a‘dâd-ı bî-
pâyânından ferâvân mervârid-i rahşân-ı hamd-i Mennân ile nazm-ı sübha-i zikr-i
zebân iderim ki,

در بحر سینه در معانی بیورید
در کان طبع لعل سخن را بیافرید⁵⁹³

Ve cevâhir-i salavât-ı safiyye ve zevâhir-i teslîmât-ı zekiyye,

Sultân-ı serîr-i lâ-mekân-câh
Ârayîş-i bezm-i لى مع الله⁵⁹⁴
Dürdâne-i kenz-i lâ-yezâlî
Nûr-ı Ahmedî-i zü’l-celâlî

ravza-i sidre-peymâ-yı müzehher ve merkad-i cennetü’l-mev’â-yı
muattarlarının ‘atebe-i ‘arş-ârâyîş-i ‘ulyâlarına neşr ü nisâr ile iftihâr eylerim ki her
dürr-i yetîm-i nutk-ı kerîmi dürre-i dürc-i dehân-ı⁵⁹⁵ وما ينطق عن الهوى ve her lafz-ı
mu‘ciz-nümâ-yı risâlet-vesîmi gevher-i yektâ-yı ان هو الا وحى يوحى⁵⁹⁶ dır. Meşâhir-i âl
ü ashâb ve cemâhir-i havâs u ahbâbı ervâh-ı tâbnâklerine fevâyh-ı gül ü reyhân-ı
tahiyyât ve revâyh-i sünbül ü zaymurân-ı [?] tayyibât ihdâ kılınır ki lu‘âb-ı sükker-
birişt-i lutf-ı beyân ve müzâb-ı ‘anber-sirişt-i hüsn-i tıbyân ile şîrîn-mezâk-ı halâvet-i
fesâhat ve fâyhâ-efşân-ı kıymet-i belâgat olub bizâ’a-yı güftâr-ı müddeîyânı kâsıd-ı
bâzâr-ı i’tibâr eylediler ve muktebesân-ı envâr-ı hidâyetleri olan sühan-ârâyân-ı
a’sâr-ı mütetâbi’anın bahâristan-ı merâkid ü mekâbirleri bârân-ı rahmet-i Rahmân ile
reyyân ve gül ü gonce-i ervâh-ı pâkizeleri nesîm-i ‘afv u gufrân ile handân olsun ki
reşş-i midâd-ı miskiyyü’l-likâ ile sahâyif-i rûzigârı ârâste vu ta‘tîr ve kulûb-ı

⁵⁹² Takriz, 1875 Matbaa-i Âmire basımı nüshannın iç kapağında fihristten önce yer almaktadır.

⁵⁹³ Gönül deryasında mana incileri bulup, yetenek madeninde şiir lali yarattı.

⁵⁹⁴ Allah benimle beraberdir.

⁵⁹⁵ O nefis arzusıyla konuşmaz (Necm Sûresi/3).

⁵⁹⁶ Kur’an ancak kendisine bildirilen bir vahiydir (Necm Sûresi/4).

mütâla‘a-girân-ı her karn-ı zamânı gâliyâ-yı feyz-i ‘irfân ile pîrâste vü tenvîr ettiler. Ancak ihtilâf-ı tıbbâ‘ u meşârib vefkince her sâhib-i nazm u nesrin esâlib ü terâkib-i kelâmı şîve-i diger ve reng-i mezâmîn-i âherle musavver olduğundan temyîz-i nîk ü bed-rakam-ı vâkıfân-ı esrâr-ı rumûzü’l-hikem olan sühan-verân-ı selîmü’t-tab‘a-ı müsellemdir. ⁵⁹⁷وله الحمد والمنة bu meziyyet-i giran-kıymetle mümtâz ve revnâk-ı dâniş ü dirâyetle ser-firâz olan nükte-verân-ı ‘asr-ı hâzırın beytü’l-kasîd-i mecum‘a-ı vicdânı ve mısra‘-ı berceste-i dîvân-ı ‘irfânı Ziyâ Begefendi’nin bahâristân-ı ‘ömr-i hazân-ı nâ-revâ’sı şebnem-i feyz-i ni‘am-ı kibriyâ ile üşkûfe-güşâ-yı mecd ü ‘alâ olsun ki mi‘yâr-ı sahîhî-i ‘akl u hünere tatbiken âsâr-ı eslâf u ahlâfin keşîde-i zerrîn-târ-ı iştihâr olan gurer-i tâbendesini intihâb u ifrâz ve şu gencine-i lâmi‘atü’l-envârı imlâ ile bir nüsha-i bî-enbâz peydâ vü ibrâz eyledi. ⁵⁹⁸الله دره

Ketebühü’l-fakîr Abdurrahmân Sâmî.

⁵⁹⁷ Hamd yalnız Allah’a aittir.

⁵⁹⁸ Helal olsun ona!

57. ÂSÂF DİVANI⁵⁹⁹

Bir Şâ'ir-i Meşhûrun Takrîzi

Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün

Bak ne 'âlîdir cenâb-ı Âsaf'ın dîvânına
Nükteler dîvân turur tav'an 'ulüvv-i şânına

Hüsrev-i ma'nâ serîr-i nazmı tezyîn eylemiş
Ma'rifet bir yanına geçmiş edeb bir yanına

Mesnevî kıt'a gazel tertîb-i dîvân eylemiş
Kâ'im olmuştur rübâ'iler de çâr erkânına

Bikr-i mazmûnu misâl-i kâsırâtü't-tarfdır
Lü'lü'-i mensûru benzer cennetin gılmânına

Pür-ma'âlîdir kasâid meclis-ârâ söz değil
Medh-i şâhı benzemez *Şehnâme*'nin destânına

Pür-hakîkat cümlesi ez cümle ol İntâk-ı Hak
Hak Te'alâ'nın güzel tefsîrdir Kur'ânına

Hizb-i Bahrin zevki tab'-ı müstakîmi coşdurur
Çâredir ammâ sakâmet zenbinin tûfânına

Ehl-i insâfin o sözler nağme-i şâdîsidir
İ'tirâz erbâbının lâkin ezândır cânına

Âsaf'ın kavli me'âl-i nefha-i Cibrîl'dir

⁵⁹⁹ Takrizler Süleymaniye Kütüphanesi İhsan Mahvi 94 (İstanbul 1896) numaralı matbu nüshada 2-9 sayfa aralığında yer almaktadır. Bu eser Süleymaniye Kütüphanesinde, Eş'âr-ı Mahmud Paşa (Damad), Süleymaniye Kütüphanesi Ali Galip Bey 224 (1896); Divan, Asafî (Kanuni Devri Şairlerinden), Süleymaniye Kütüphanesi İhsan Mahvi 94, (İstanbul 1896) şeklinde kayıtlarında iki farklı kayıtle yer almaktadır. Ayrıca söz konusu takrizler, Ömür Ceylan tarafından hazırlanan *Âsâf Divanı: Hânedanda Bir Âsi* (2003) adlı neşrin 47-49 sayfa aralığında yer almaktadır.

Kendi benzer Hazret-i Peygamberin Hassân'ına

Öyle bir Âsaf ki her lahza Süleymân-ı hayâl
Pîş-i dîvânında gerden-dâdedir fermânına

Nükte-i tevhid esrâr-ı rümûzü'l-gayb ile
'Âdilâne şâhid olmuş 'ilmine 'irfânına

Pek yakın eyler hafâyâ-yı hakikat inkişâf
Bir nigâh itsen uzakdan pertev-i îkânına

Nûr-ı bîniş andadır ansız karanlıktır cihân
'Ayn-ı insân belki de 'aynın bedel insânına

Menfez-i Rûhü'l-Kudüsdür ol dehân-ı dür-feşân
Her demi benzer Hudânın nefha-i Rahmânına

Şânını tavsîfden 'âcizsin ey [...] fakat
'Aczini 'afv etmemek düşmez o zâtın şânına

İstanbul-Fî 15 Mart sene 1314

Bir Şâ'ir-i Nükte-perverindir

Takrîz

Feûlün Feûlün Feûlün Fe'ûl

Hayâlen göründü bana Enverî
O sâhib-kırân-ı cihân-ı Derî

Dedim söyle kim muhriz-i nâmdır
Bugün kim sezâ-vâr-ı ikrâmdır

Kimin fikridir rûşen ü tâb-nâk
Kimin kilki eyler seni gıpta-nâk

İşâret edip cânib-i pâkine
Bu yolda hitâb etdi fitrâkine

Sürûş-ı sipihr-âsitân-ı sühan
Hümâ-yı bülend-âşiyân-ı sühan

Senindir bugün mülk-i dânişverî
Senindir serîr-i sühan-perverî

Elinde kalem âteş-efrûzdur
Gehî rîz ü cân-bahş u dil-dûzdur

O kilkin bi-‘aynih niyâm-ı kazâ
Nikât-ı defîni hüsâm-ı kazâ

Veyâ bir güzîn mürğ-i hoş-fâldir
Ona fikr-i perverde şeh-bâldir

Ederse benânında tahrîk per
Olur kâh-ı endîşe zîr ü zeber

Olaydı bugün zinde Dânâ-yı Tûs
Olurdu sana mutlaka pây-bûs

O Mahmûd rüsvâ-yı ‘âm eyledi
Senin hâmen ibkâ-yı nâm eyledi

O Hizb-i güzîden o İntâk-ı Hak
Sır-ı nâme-i fikret-i mâ-sebak

‘Arabdan ‘Acemden gelen şâ‘irân
İşitmiş mi hiç böyle bir dâstân

Kelâmın hoş-üslûb u dil-cûydur
Çemen-zâr-ı tab‘ın da hoş-bûydur

Sitâyîşgerindir zebân-ı ‘umûm
Seninle mübâhât eder mülk-i Rûm

Sana yâver olsun debîr-i felek
Mahâmid-güzârın da tîr-i felek

Cihânda yaşa hoş-dil ü şâd-kâm
Müsahhar yedinde husûl-i merâm

Bu [...] sana bir kemîn-bededir
‘Înâyetine karşı şermendedir

Eyâ kâm-kâr-ı kerem-güsterim
Hudâ’dan uzun bir ‘ömür isterim

Ki hakk eyliyem evc-i mihr üstüne
Nitâk-ı kavîyim sipihr üstüne

Hısâl-i dil-ârâ vü dil-bendini
Mezâyâ-yı bî-misl ü mânendini

Çamlıca-Fî 5 Teşrîn-i Sâni sene 1314

58. FERÎDE HANIM DÎVANI⁶⁰⁰

Muhâsebe-i Vilâyet Ketebe Mütemeyyizânından Râif Efendinin Söylediği Takrîz

Mefâilün Mefâilün Mefâilün Mefâilün

Ferîd-i rûzgârdur duhter-i pâk Bahârizâde
Ferîde mahlası ancak Hudâdandır firistâde

Eğër bâkî olaydı Fıtnat ü Zeynep bu ‘asr içre
İderler idi meşk-i şî‘ri zâtından bu esnâda

Ma‘ânî-i hafî vü zâhiri tefsîr idüp her dem
Müşârün bi’l-benândur zâtı çün keşf-i mezâyâda

Bu dîvânun hurûfât-ı dürer-bârın görüp âlem
Diyeler şanına bâ-cümle güftârı Hudâ-dâde

Bu devr içre o rütbe şâire mu‘ciz-beyândur kim
Çü olsaydı ki zinde gıpta eyler idi Leylâ da

Veliyy-i ni‘metim hâcem efendim Hazret-i Râşid
Benim takrîzimi iderdi tashîh olsa dünyâda

Peder cennet-mekândur çün ki hep sermâye-i feyzim
Benim gibi nice tullâbı me’mûr idi irşâda

Hûriler kumaş-ı nazmını seyritseler Râif
Bırakmazlardı kadr ü kıymeti zer-târ-ı kâlâda

Kastamonu Üdebâ-yı Nevresîdânından Hâce-zâde Tefîk Efendinin Söyledikleri Takrîz-i Bülendi

⁶⁰⁰ Takrîzler, Ankara Milli Kütüphane 06 Mil Yz FB 436 numaralı yazmanın ön kısmında numarasız ikinci ek varakta bulunmaktadır. Takrîzlerin hemen ardından yazma “1” olarak numaralandırılmıştır. Ayrıca bu takrîzler, Bünyamin Çağlayan’ın hazırladığı *Baharzâde Feride Hanım Divanı* (2006) adlı neşrin 25-25. sayfalarında yer almaktadır.

Feilâtün Feilâtün Feilâtün Feilün

Şâire-i pâk-dil
Nâdire-i rüzgâr
Kevkeb-i eflâk-i dil
Şems-i belâgat-medâr

Sözlerinin her biri
Murg-ı zarâfet peri
Olsa n'ola müşteri
Ruh-ı Kelîm ü Bahâr

İşte bedîâne söz
İşte Senîhâne söz
İşte Nedîmâne söz
İşte kelâm-ı kibâr

Şi'r-i revâne-bahşân
Müressem hüsn ü ân
Merdüme-i Isfahân
Gülşeker-i Kandehâr

Her gazel bir usûl
Âlem-i ma'nâya yol
Ehl-i dil eyler kabul
Ehl-i sühana yadigâr

Şâhid-i âdil yeter
Böyle güzel bir eser
Sît-i latîfe ider
Her tarafa iştihâr

Dehre bıraksa ad
İşte ziyâd pür ziyâd

Îtmeğe Tefviki yâd
Zikrini leyl ü nehâr

59. HÂFİZ SEBÂTEDDİN DÎVANI⁶⁰¹

İşbu Dîvân-ı Sebâtî Hakkında Sivas Vilâyeti Nâibi Mevâli-i Kirâmdan Fazîletlü Ahmed ‘Ataullah Efendi Hazretlerinin Söylemiş Olduğu Takrîz-i Belîgâdır

Vâsıl olayım dersen eger bezm-i safâya
Terk itme sakın râh-ı muhâbbetde sebâtı
Çünkü didiler nâbit olur sâbit olanlar
Bürhandır ana işte bu Divân-ı Sebâtî

el fakîr ‘Ataullah

Mevlânâ Şeyh İsmâil Sirâcüddin Şîrvânî -kuddise sırrıhu'l ‘âlî- Hazretleri Ahfâdından ve Kazı-‘asker Ahmed Hulûsi Efendi Evlâdlarından Olub Fazl-ı Kemâl İle Kesb-i İmtiyâz İtmış Olan Mahkeme-i Temyîz Mümeyyizlerinden Faziletlü İsmâil Sirâcüddin Efendi Hazretlerinin İşbu Divan Hakkında Söylemiş Oldukları Takrîz-i Belîgleridir

Cedd-i emcedim Mevlânâ Şeyh İsmâ’îl Sirâcüddinü’ş-Şîrvânîyü’l-Kürd emîri -kuddise sırrıhu’l-celî- Hazretlerinin Amasya şehrinde defîn-i hâk-ı ‘ıturnâk olan türbeleri mescid-i şerîfinin imâmet ve türbedârlık hıdmet-i müftehiresinde yigirmi beş seneden berü sâbit- kadem-i mihrâb-ı ‘ibâdet olan Hâfız Muhammed Sebâteddin Efendi’nin müşârünileyhin kuvve-i ma‘neviyesi füyûzâtıyla numûne-nümâ-yı cennât-ı ‘âliyât olan ol mevki‘-i pür-feyz-i envârda zuhûr-ı tecelliyât ile hâme-rân-ı himmet oldukları işbu divân-ı manzûr luhâza-i fakîrâne oldu hakkâ ki bunda buldığım letâfet ü nikât ü mezâyâ nâzımının zâten fenn-i nazm ü me‘ânideki iktidâr-ı şâîrâne ve cümle nezdinde bedîhî bulunan hüsn-i tabi‘at ve kelâm-ı mâhirânesini bir kat daha derece-i kusvâya îsâl eylemiş olduğundan şu divân-hâne-i şî‘r ü inşâda mûmâ-ileyhi tebrîk ve tehniyetden başka bir söze mahal göremem *من الشكر والتقريض ومن الله الاجر و*
التعويض⁶⁰²

⁶⁰¹ İlk takriz, 1891 tarihli Maârif Nezâret-i Celîlesi Matbaası basımı nüshada “İfade-i Mahsûsa” kısmından sonra, diğerler üç takriz ise 71-72 sayfa aralığında bulunmaktadır.

⁶⁰² Şükür ve takriz bizden ve ecir ise Allah’tandır.

el-fakîr Şirvânî-zâde İsmâ'il Siracüddin

**Tahniye İdâre-i 'Askeriyesi Başkâtibi Edîb-i Bed'ü'l-Beyân Şâ'ir-i
Vesî'ü'l-'İrfân 'İzzetlü Nazîf Beyefendinin İhdâ Buyurdukları Tahrîz-i Belîğ ü
Latîfdir**

Mefâîlün Mefâîlün Mefâîlün Mefâîlün

Sezâdır gevher-i nazmın çekilse rişte-i cânâ
Ki her harfî mezâk-ı 'aşkdır müştâk-ı cânâna

Zihî ey kahramân-ı 'arsa-i şi'r ü sühandâni
Hüner-mendân-ı 'asrı heb düşürdün câh-ı hayrâna

Eyâ mest-i şarâb-ı Sâfi-i esrâr-ı lâhûtî
Makâl-i şekker-efşânîñ safâ bahş itdi rindâna

Me'ânisi rumûzât-ı hadîs-i 'aşk-ı vahdettir
İbârâtı ider keşf-i hakîkat ehl-i 'irfâna

Mezâyâsı ser-â-ser mâni-i nakş-ı belâgatdür
İder tasvîr levh-i fikre bin resm-i fasîhâne

Te'âlallâh ne şevk-efzâ ne rengin bir eserdür bu
Ne hoş şerh-i melâhatdır kitâb-ı hüsn-i hûbâna

Sebâtî sırr-ı isbâtı sübûtât-ı hakîkatle
İdüb müsbet sebât-ı 'aşk ile tekmîl bu dîvâna

Hünerle 'arsa-i satranc-ı hoş-güftâra at sürdi
Bırakdı hayrete erbâb-ı şi'ri hep o ferzâne

Kemâlâtın ider tahsîn elbet cümle eslâfi
Ki i'câz-ı fesâhat gösterir eş'âr-ı Sahbâna

Nizâm-ı mülk-i ‘aşka nüsha-i kânun-ı bi-hemtâ
Denilse ger becâdır bu kitâb-ı hikmet-‘ünvâna

Nazîfâ eyleme sa‘y-ı ‘abes takdîr-i evsâfa
Ne te’sîri olur bir katrenin ol bahr-ı ‘ummâna

**Nevresîdegân-ı Ezkiyâdan Edîb-i Kâmil-i Şîrîn-Sühan Bahrî Efendi
Birâderimizin İrsâline ‘Înâyet Buyurdıkları Takrîz-i Fasîh ü Belîğleridir**

Mahsûl-i ‘aşk ü şevkiniz âsâr-ı feyz ü fazlınız şi‘r ü edebe pek ‘âlî bir (yadigâr-ı cezbe-âver) ve pek değerli bir (ber-güzâr-ı) neşve-perverdir. Lisân-ı hâl ü hakikatle söylenen şu eş‘âr-ı dilârâ vâkîf-ı mezâyâ-yı kemâl-i rûhânî olan her dil-i bî-dâr-ı ‘âlî-‘irfânî ve bütün ma‘nâ-şinâsân-ı ‘asr u zamanı zevk-yâb eyler.

Mazhar-ı ‘aşk ü feyz-i hakîki olan erbâb-ı hâl ve kemâlin şîve-i güftârındaki te’sîr-i latîf ü lezîz nede var.

Nesr-i envâr-ı ‘aşka â‘id sa‘y ü sebât-ı ‘âşıkânenizi bütün vâye-dârân-ı ‘aşk ve ‘irfân takdîr ider.

Hülâsa

Hayrû’l-halef hükmünde eyâ şâ‘ir-i hoş-hâl
Hıfz eyleyecek yâd-ı cemîlin bu eserdir

60. ŞEYH ŞEMSEDDİN (LEBLEBİCİ) DİVANI⁶⁰³

**Erzincan'da Terzi Baba Denmekle Meşhur Şeyh Hayyat Vehbî
Hazretlerinin Hulefâsından Leblebici Denmekle Meşhur Şeyh Şemseddin
Hazretlerinin Dîvân-ı Mukaddes-Unvânına Söylediğim Bir Gazel-i Takrîz-i
Muhibbânemdür**

Mefâilün Mefâilün Mefâilün Mefâilün

Dilâ bu şehri-i Erzincan'da bir meşhûr u müstesnâ

Zuhûr etmiş mukaddem nâmı ânın Vehbî-i dâna

Ânın evsâfını zerrât-ı mahlukât işitmiştir

Muayyen gün gibi âsârını tasdîk eder dünyâ

O zât-ı kadr-ı âlînin mürîdânı meyânında

Yine bu belde Leblebici Baba denür hâlâ

Hulûs u sıdk ile ol zâtın etmiş himmetin tasdîk

Tarîkate nice yıllar edüp hizmet olup yektâ

Vefâtından beri ol hazret-i Hayyât Vehbî'nin

Olup isrinde sâbit Hak yolunda mâhir-i mânâ

Muhakkak cümlelerin indinde kim bir zât-ı ümmîdir

Hakikât ilminin bahsinde bülbüller gibi gûyâ

Ne var kim tumturâk-ı lafz ile olmasa zîynet-dâr

Ne hâsıldır sedefte maksat andan dürr-i bî-hemtâ

Bu da bir Yûnus-ı vakt olduğunda iştibâh olmaz

Halâvet bahşedüp nutku eder mürde dili ihyâ

⁶⁰³Bu takriz, Ali Bursalıgil tarafından hazırlanan *Külliyat, Merzifonlu Mehmed Hilmî Dedezâde* adlı Külliyat'ın Divan Kısmında "Medâiyih" başlığı altında 35-36. sayfalarda yer almaktadır. Ayrıca Külliyat'da yer alan Mevlîd-i Nebevîye'nin başında Arapça mensur bir takriz bulunmaktadır. Ayrıca eserde "Merzifon Nüvvâb-ı Kirâmından Faziletlü Sâlih Sırrı Ergirevî Efendi Biraderimizin Risâle-i Rahmet İsâle-i Mevlîdiye-i Nebevîye Aleyhi Efdalu't-Tahiyye'mize İhdâ Buyurdukları Terceme-i Hâl-i Muhibbânemizi Hâvî Takrîz-i Âlîleridir" başlıklı Arapça mensur bir takriz bulunmaktadır.

Gelüp bu beldeye ben de ikâmet ettiğim müddet
Muhabbet eyledim ahlâf-ı Vehbî'ye bulup her câ

Bu ülfetler arasında bu pîr-i fikr-i rûşen kim
Hakikât sözlerinden eyler idi remz ile imâ

Dili yenbû' -ı hikmet her kelâmı dürr-i yektâdır
Yeri geldikçe nutkun lüle-i femden edüp icrâ

Dedim ey şeyh-i kâmil bu kelâmın cem' ü tertib et
Dedi yazmak okumak bilmezem ben söylerim amma

Dedim ahbâbına tahrîrine himmet edin lillâh
Tehecci üzre tertip eyleyüp eş'ârını imlâ

Bi-hamdillâh kim şîrâze-bend-i intizâm oldu
Nice na't u kasâidle müzeyyen cevherin inşâ

Tamamen dürc-i hikmet zuhr-ı mülk-i âhiret elhâk
Nedir anla oku bir kerre bu dünyâ vü mâfihâ

Füyûzât-ı ilâhîdir ki bâtından zuhûr etmiş
Görür ehl-i basiret ânı görmezse ne gam a'mâ

Okusun tâ be-mahşer yadigâr olsun muhibbâna
Kelâm-ı Şeyh Şemseddin ile mahvola zulmet tâ

Duâdır ehl-i 'irfândan bu takrîzimle ey Hilmî
Ola feyz-i Hudâ'dan bu sebeple teşne dil mervâ

61. RİSÂLE-İ MANZUME (KOSTANTANİYELİ RÂSİM)⁶⁰⁴

Kostantaniyeli Râsim Efendi Birâderimizin Elli Dört Farzı Câmi‘ Risâle-i Manzumesine Yazılan Takrîz-i Dâiyânemdir

Feilâtün Feilâtün Feilâtün Feilün

Evvelâ âdeme dünyâda diyânet ister
Bu diyânetle hulûsâne ibâdet ister

Bilmeli şart-ı sıyâm ile salât u haccı
Dahi îtay-ı zekât ile tahâret ister

Elli dört farzı tamamiyle getürmüş nazma
Sıdkına ezbere aldıkta şehâdet ister

Hazret-i Râsim Efendi kim odur ehl-i salâh
Bu kitabıyla ânın evlere ziynet ister

Ehl-i îmâna refik eyle Hudâya tevfik
Mucibiyle amele senden inâyet ister

Hilmîyâ kilk-i meserret ile yazdın takrîz
Nefes-i himmetine arz-ı uhuvvet ister

⁶⁰⁴ Bu takriz, Ali Bursalıgil tarafından hazırlanan *Külliyat, Merzifonlu Mehmed Hilmî Dedezâde* adlı Külliyat’ın Divan Kısmında “Medâiyih” başlığı altında 35-36. sayfalarda yer almaktadır.

62. *KADIN VE AŞK* (GÂLİB BEY)⁶⁰⁵

Ahmed Midhat Efendinin mahdûm-ı necâbet-mevsûmları Gâlib Bey'in
telif buyurmuş oldukları *Kadın ve Aşk-nâm* kitab için talep olunan takrîzdir

Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün

Mahz-ı ilhâm-ı Hudâdır oldu bir sahib-eser
Gençliğinde Mîr Gâlib şâ'ir-i şîrîn zebân

Bu kitâb-ı müstetâbı 'aşk ile telîf idüb
Ehl-i 'aşka eyledi hâlât-ı 'aşkı müstebân

'Aşksız meşk olmaz 'âlemde bu bir darb-ı mesel
'İlm ü fazl u 'aşkını Allah füzûn itsün hemân

Aşkdan hiç kimse tahlîs-i girîbân etmedi
Çünkü hep 'aşk ile kâ'imdir zemîn ü âsmân

Bu fenâ-yı 'aşkda 'aşk-ı hakîkî mutlâkâ
Böyle hep 'aşk-ı mecazîden bulundu bî-gümân

Lâyıkıyla aşkı ta'rîf eylemek mümkün değil
Lâl olur kâl ü kalem 'âciz kalır cümle cihân

İşte bu takrîz ile hatm-ı kelâm etdi Edîb
Hâl-i 'aşkı eyledi bir nebze Gâlib Bey beyân

⁶⁰⁵ Bu takrîz, *Edîb Harâbî Divanı* Süleymaniye Kütüphanesi İhsan Mahvî 98 numaralı yazmada 299b, 509b varak aralığında yer almaktadır. Ayrıca söz konusu takrîz, Şevki Koca-Dursun Gümüšoğlu tarafından hazırlanan *Harabi Divanı (Ahmed Edib Harâbî)* (2003) adlı neşrin 487. sayfasında bulunmaktadır.

63. NAĞME-İ ŞEBÂB (KADIZÂDE SIDKÎ)⁶⁰⁶

Ma'ârif nezaret-i celilesi meclis-i kebir hülefasından Kadızâde İzzetli Sıdkî Bey'in Telif etmiş olduğu *Nağme-i Şebâb*-nâm manzûm kitâb için talep olunan takrîzdir

Mefûlü Fâilâtün Mefûlü Fâilâtün

Bir bir kıra'ât ettim manzûm bu bir kitâbdır
Ebyât-ı ma'nidârı makbûl u müstetâbdır

Gencine-i zehebdır mecmû'a-i edebdir
Baştanbaşa me'âli hata değil sevâbdır

Haşak-ı gam gönülde hiç kalmaz eyler ihrâk
Eflâk-ı tab'-ı 'irfân mahsûlü bir şihâbdır

Gençlikde böyle mergûb âsârâ nâ'il oldu
Bu bâbda Mîr Sıdkî vallahi kâmiyâbdır

Takdîr ider sühendân bu şîve-i beyânı
Kim nazm-ı dil-küşâdır 'uşşâka hoş hitâbdır

Tehzîz ider kulûb-ı pîrânı hem civânı
Dil-sûz bir nevâdır bir nağme-i şebâbdır

Ez can u dil Edîbâ takrîze cür'et eyler
Hoş *Nağme-i Şebâb*dır makbûl ü müstetâbdır

⁶⁰⁶ Bu takriz, Edîb Harâbî Divanı Süleymaniye Kütüphanesi İhsan Mahvî 98 numaralı yazmada 299b, 509b varak aralığında yer almaktadır. Ayrıca söz konusu takriz, Şevki Koca-Dursun Gümüsoğlu tarafından hazırlanan *Harabi Divanı (Ahmed Edib Harabi)* (2003) adlı neşrin 444. sayfasında bulunmaktadır.

64. *TARİH-İ ‘ATÂ* (TAYYARZÂDE ‘ATÂ)⁶⁰⁷

Ba‘zı Zevât-ı Fihâmın Tenezzülen ‘Înâyet Buyurdukları Tekârîz-i ‘Âliyedir

Sûrî vü Ma‘nevî İhtiyâz-ı Fezâ’il-i ‘İlmiyye ve İmtiyâz-ı Meşîhat-ı İslâmiyye ile Muktedâ-Bih-i Fuzalâ-yı Enâm Olan Devletlü Semâhatlü Hasan Fehmî Efendi Hazretlerinin Takrîz-i ‘Âlîleridir

بسمه و بحمده و نصلی علی نبیه و علی آله و عبرته اقول ان هذه زبدة الديوان تحتوي على بيان
نعوت كثير من الاعيان الذين تكملوا في دار السلطنة العلية باسنى النعوت والكمالات الا ابهةة فله درالمرتب في
الحال حيث اوجز و اطنب في المقال احسن الله سعيه في المال و اظله تحت ظلال الكمال واناالمنتى الى الشرع
النبوى⁶⁰⁸

اسيد حسن فهمى الاقشهرى

فى 21 Zi'l-hicce sene (12)91

Vükelâ-yı Fihâm-ı Devlet-i ‘Aliyyeden Mecâlis-i ‘Âliyye Me’mûr ve ‘İlm ü Fazl u Kemâl İle Müsellem ü Meşhûr Devletlü ‘Abdu’r-Rahmân Sâmî Paşa Hazretlerinin Takrîz-i ‘Âlîleridir

Âsiyâb-ı dehr-i nâ-pây-dâr nev-be-nev enhâr-ı pey-â-pey-res-i havâdisle devvâr ve ân-be-ân tahn-ı eczâ-yı mümkinât ve mahv-ı mâ-hazar-ı mevcûdât ile der-kârdır. Anın-çün tetâbu‘ iden mezâri‘-i kurûn u a‘sârda dem-be-dem ezhâr-ı etvâr-ı dîger ve esmâr-ı tahavvülât-ı âher nümûdâr olup ‘arsa-i fesîhatü’l-enhâ-yı rûzgârda ‘ale’l-istimrâr bir özge bahâr-ı bedî‘ü’l-âsâr bedîdâr ve evzâ’-ı tebeddülât-ı kevn ü mekân bî-hadd ü bî şümâr olur. Çünkü mizâc-ı her vakt ü hengâm ber-muktezâ-yı takdîr-i Melik-i ‘Allâm pençe-i istihâlât-ı tabi‘âta giriftâr ve şecere-i sahn-ı sahrâ-yı ‘âlem-i simâr ahkâm-ı rengâ-reng ile mîve-dâr olur ve bu gerdişle berâber mütevâliyen ta‘ayyün-yâfte-i sâha-i hestî vü şuhûd olan ebnâ-yı her diyâr tahayyülât-

⁶⁰⁷ Takrizler, 1876 tarihli Şeyh Yahya Efendi Matbaası basımı (SK İzmirli İsmail Hakkı 2352) matbu nüshanın 1-18 sayfa aralığında yer almaktadır. Ayrıca söz konusu takrizler Mehmet Arslan tarafından hazırlanan *Osmanlı Saray Tarihi (Tarih-i Enderûn)* (2010) adlı neşrin 69-88 sayfa aralığında bulunmaktadır.

⁶⁰⁸ Allahın adıyla ve onun hamdiyle ve onun peygamberine ailesine selat vererek diyorum ki, bu divanın özü şudur: bu divan Saltanât-ı Aliyye’de ilâhi kemallerle ve yüce medihlerle yetişen birçok âyânın medihlerini ihtivâ etmektedir. Allah o yaptığı işe ve çabasına göre bir mertebe versin ve ona ihsân eylesin, onu kemal gölgesinin korumasına alsın. Ve ben peygamberimizin şeriâtine mensubum.

1 evkât-ı mütevâliyetü'z-zuhûra nisbetle muhtelifü'l-ârâ ve'l-efkâr olur. Pes her hûşyâr belki ârâyiş-i kisve-i âdemiyyetle mükerrer ü müzeyyen olan sığâr u kibâr فاعتبروا يا اولی الابصار⁶⁰⁹ fermân-ı hidâyet-cereyân-ı Cenâb-ı Cebbâr'a gerden-dâde-i inkıyâd olup âsâr-ı ezmine-i sâlife envârına mürâca'at ve bi't-tetebbu' zulümât agrâz-ı nefsâniyyeden sıyrıлмаğa himmet ü 'azîmet tarîkiyle medfû'd-dehr bihâr-ı şuhûnât-ı kevniyyenin nümâyîş-i eşkâl-i mütenevvi'a ile temevvüc ü telâtumına medd-i enzâr-ı 'ibret iderek kâr-zâr-ı istibsârda hâ'iz-i kasabu's-sabk-ı mizmâr-ı iştihar olan mer-dân-ı meydân-ı hak-cûyâna pey-revlik eylerse resîde-i kusvâ-yı ihtibâr olur. İşte bu dürer-i esrâr-ı gâmızayı ebhur-ı dühûr-ı mâziye vukû'âtından iktinâ idüp tanzîm-i sübha-i tezkâr iden nükte-senc-i 'asr-ı hâzır Ahmed 'Atâ Begefendi'nin nezd-i 'ârifânelerine hezârân-hezâr cevher-i sitayîş ü tahsîn ve bî-'add ü şümâr mürvârîd-i dürriyyü'l-leme'ân-ı âferîn tekaddümesiyle ma'a'l-i-tizâr, takrîz ü tebrîke ibtidâr olundu. ⁶¹⁰ لله دره

'Abdurrahmân Sâmi. Fî 21 Cemâziye'l-evvel sene (12)91.

Kâffe-i 'Ulûmda Fazl u Kemâli Müsellem ve Âsâr-ı Kesîresi Muhterem Vükelâ-yı Fihâm-ı Devlet-i 'Aliyyeden Ma'ârif Nezâret-i Ceflesine Sâye-Resâ Olan Devletlü Ahmed Cevdet Paşa Hazretlerinin Takrîz-i 'Âlîleridir

Dakîka-şinâsân-ı ahvâl-i edvâr 'indinde müstagnî-i beyân u ihtârdır ki tahavvül-i a'sâr u a'vâm ve tebeddül-i etvâr u eyyâmile değil yalnız ahvâl-i eşhâs u akvâm belki şîve vü edâ-yı elsine-i enâm bile tegayyür itmekdedir. Bir lisânın yüz sene evvelki ta'bîrâtı ile şimdiki ıstîlâhâtı pîş-i nazar-ı dikkate alınsa ne kadar tahavvülâta uğramış olduğı basar-ı basîrete rûşenâ vü 'ayân olur. Vaktiyle çavuşluk devletçe ne kadar mu'tenâ bir 'unvân olup da çvuşlar içinde nasıl haysiyetlü zâtlar bulunduğunu bilmeyerek târîhlerde çavuşlardan ba'zı düvel nezdine ilçi gönderildiğini görenler, 'asrımızdaki de'âvî çavuşlarını pîş-i nazara alur ve bu sınıftan nasıl sefir gönderiliyormuş deyü ta'accüb ü hayretde kalur. El-hâsıl mürûr-ı zamân ile efrâd-ı insân gibi elfâz u ıstîlâhât-ı lisân dahi tegayyür ü teceddüd idüp gider. 'Ale'l-husûs ta'bîrât-ı resmiyye cesmiyye vukû'ât-ı cesîme ile vaz'-ı aslîsini bütün bütün değışdirüp başka başka kuvvetler ve meziyyetler peydâ ider. İşte bu kabîlden olarak

⁶⁰⁹ Ey basiret sahipleri, ibret alın (Haşr Sûresi/2).

⁶¹⁰ Helal olsun ona!

Vak‘a-i Hayriyye’den sonra Enderûn ve Bîrûn’ca zebân-zed olan ta‘bîrât-ı resmiyye o kadar tebeddül itmişdir ki bu ta‘bîrâtın vaz‘-ı hakîkîsi ve suver-i isti‘mâliyyesi bilinmedikçe ol ‘asrın vekâyi‘-i târîhiyyesinden pek çoğu lâyıkiyla anlaşılabilir ve ol vakte idrâk idenlerin bakiyyesi henüz zîver-i sahîfe-i hayât olduğu cihetle şimdilik o misillü ta‘bîrâtın ma‘ânîsine ba‘zı mertebe kesb-i vukûf olunabilir ise de anların dahi arkası alındıktan sonra târîhlerde münderic olan pek çok elkâb u ‘unvanların tahkîki kâbil olamaz. Binâ’en-‘alâ-zâlik mukademâ enderûn-ı hümâyûnca mu‘teber olan pek çok elkâb u ‘unvânların şerh u îzâhını kâfil ve enderûn-ı hümâyûndan mahrec meşâhîrin terâcim-i ahvâlini şâmil olan işbu *Târih-i ‘Atâ* devlet-i ‘aliyye târîhini mütâla‘a idenlere göre bir ‘ayn-ı basîret ve dûr-bîn-i hakîkat olmagla mü’ellifine lisân-ı sitâyîş ile teşekkür olunur.

جعل الله سعيه مشكورا و هذا الاثر مبرورا منا الذكر الجميل و من الله الاجر الجزيل⁶¹¹

Fî 25 Zi’l-ka’de sene 1291

Ahmed Cevdet

Vükelâ-yı Fihâm-ı Devlet-i ‘Aliyye Ve Ma‘ârif-Mendân-ı ‘Asr-ı ‘Âlî-i ‘Azîziyyeden Dîvân-ı Ahkâm-ı ‘Adliye Ceza Dâ’iresi Riyâsetine Zîb-efzâ Devletlü ‘İrfan Paşa Hazretlerinin Takrîz-i ‘Âlîleridir

Havâdis-i rûzgâr ki şiddet-i cereyân-ı garâbet-iştîmâlde müsâbakat-nümâ-yı süyûl-i fasl-ı bahâr ve ihtilâf-ı suver ü eşkâlde revnak-şiken-i selâsil-i emvâc-ı bihârdır. Giriftâr-ı girdâb-ı inkılâbı ve dûçâr-ı mevc-i ıztırâbı olan ebnâ-yı a‘sârın nakş-gîr-i sahâyif-i kuvve-i hâfızaları olsa bile ruvât-ı sâmi‘înin ‘adem-i murad-ı tabâyı u derecâtı ve kurun-ı ezminenin tekaddüm-i inkırâzâtı esbâbıyla

كل علم ليس في القرطاس ضاع⁶¹²

neşîdesi üzere mânend-i nakş-ber-âb varta-i zeval ü nisyândan selâmeti ‘adîmü’l-ihtimâl ve âsâr-ı kalemiyye ise vâreste-i hatar-ı ihtilâldir. Binâ’en-‘aleyh temâsîl-i şu‘ûnâtın merâyâ-yı sûret-rübâsı ve nîk ü bed-i vukû‘âtın mi‘yâr-ı sıhhat-

⁶¹¹ Allah onun çabasına göre mükafatlandırın ve bu eseri kabule şayan görsün. Mükafatı veren Allah’tır.

⁶¹² Kayda geçmemiş ilim zâyi olur (Satırda olmayan sadırda kalmaz).

intimâsı fenn-i celîl-i tarih olduğu kazâyâ-yı müsellemeden olmagla ashâb-ı kalemin bızâ‘a-i ma‘lûmâtı izâ‘a itmeyerek vaz‘-ı gencîne-i hüsn-i kitâbet itmeleri, ahlâfa terk-i yâdigâr-ı celîlül-ı‘tibâr ve ilâ yevmi‘l-kıyâm mehâsin-i âsâr ile ibkâ-yı nâm u iştihâr itmekdir. Şu hâlde müstahzarât-ı ‘ilmiyyeyi bu fenn-i celîle sarf idenler erbâb-ı dânişin bahtiyâr u ser-efrâzı ve ashâb-ı bînişin nîk-baht u mümtâzıdır. Bu cümle-i ‘âliyeden udebâ-yı ‘asrın ser-bülendi ya‘nî Tayyâr Efendizâde ecille-i ricâl-i devlet-i ‘aliyyeden sa‘âdetlü Ahmed ‘Atâ Begefendî Hazretlerinin cem‘ u te‘lîfine muvaffak oldukları *Târîh-i ‘Atâ* nâm mecelle-i zîbâ mekteb-i edeb-i ezkiyâ-yı eslâf ve gıpta-bahş-ı üdebâ-yı ahlâf olan enderûn-ı hümâyûnun evsâf u eşkâl ve ahvâl-i hakâyık-ıştimâlini şerh u izâhda ‘adîmü‘l-misâl bir eser-i rengîn-i bî-hemâl olduğundan her lafz-ı dilârâsına gülbâng-ı şâpâş u tahsîn keşîde ve her nokta-i güher-sîmâsına le‘âlî-i âferîn pâşîde olarak tehzîz-i kilik-i tebrik ü takrîze ibtidâr olundu.

An Ramazân fî sene (12)91 ‘İrfân.

Yeni Kapu Dergâh-ı Feyz-İktinâhında Merkez-ârâ-yı Dâ‘ire-i İrşâd Şeyhim Reşâdetlü Şeyh ‘Osmân Salâhu‘ddîn Dede Efendi Hazretlerinin Berây-ı Takrîz Eser-i Kalem-i Mu‘ciz-Rakamlarıdır

⁶¹³بِسْمِ سُبْحَانِهِ الْمَعِينِ Farîza-i tahmîd ü temcîd-i Cenâb-ı Cihân-âferîn ve vecîbe-i teslîm ü tahiyyat-ı Hazret-i bâ‘is-i tekvîn-i âsumân-ı zemîn seyyidinâ Muhammedü‘l-Emîn ve vazîfe-i tarziyye-i âl u ashâb-ı güzîn ve sâ‘ir ecille-i millet-i beyzâ ve küberâ-i dîn-i mübîn edâ vü îfâsıyla ser-levha-i makale-i ‘abd-ı a‘cez u kemterîn bade‘t-tezyîn vesâtet-i elsîne-i sikât-ı ruvâtla mütelakkıt-ı künûz-ı hâfıza-i erbâb-ı ‘ilm ü hikmet ve aklâm-ı eyâdî-i tetebbu‘-ı âsâr-ı eslâfla nakş-zed-i sahâyif-i Erjeng-i hayâl-ı ashâb-ı dâniş ü ma‘rifet olduğu ve ‘ale‘t-tafsîl müdevvenât-ı mu‘tebere-i fenn-i celîl-i târîhde pîrâye-bahş-ı evrâk-ı istibânet kılındığı üzere fenn-i bîhîn-i târîh tâbi‘a-i ezmine-i muhtelif e olan isti‘dâdât-ı muhtelif e ve tabâyi‘ u emzice-i mütefâvitesi iktizâsınca nev‘-i beşerin ahvâl-i gûnâ-gûn ve evzâ‘-ı rengâ-reng-i çünakş-ı bûkâlemûnından vekâyi‘-i mâziye ve me‘âsir-i güzeşte-i eslâfdan ahlâfını muttali‘a kılup efrâd-ı nâsın telâfuk-ı umûr-ı ma‘âşlarınca nice nice fevâyid-i cezîlelerini ve belki istikmâl-i kemâl-i ma‘âdiyeleri menâfi‘ini şâmil bir fenn-i

⁶¹³ Mu‘în olan Allah’ın adıyla.

celîlü'l-kadr olup 'umûmen tegayyürât-ı vâkı'a-i 'âlem efrâd-ı 'âlemin hudûsına ve hudûsı dahi 'adem-i bekâ vü fenâsına delîl ü burhân olduğu gibi husûsâ dahi merdûmek-i çeşm-i cihân u insân 'ayn-ı 'âlem ü 'âlemiyân olan neş'et-i insâniyyenin ⁶¹⁴حيث الطباع⁶¹⁴ ahvâl-i muhtelif ve evzâ'-ı mütefâvitesine tahsîl-i vukûf ve kesb-i ma'rifet ile ⁶¹⁵جهة الانموج⁶¹⁵ hudûs u fenâ-yı 'âleme istidlâl ve istihsâl-i 'ilm olunabilüp ma'a-zâlik ol mir'ât-ı mücellâda cilve-ger-i zuhûr ve tâb-âver-i sudur olan âsâr-ı mütefâvite vü mütekâbile anda zahire vü mü'essire olan esmâ-i mütekâbile-i İlahiyyenin pertev-i âsârı olduğına intikâl ⁶¹⁶واولطريق حاصله⁶¹⁶ ehl-i 'irfân ve zi'l-iz'ân için tahsîl-i ma'rifet-i Hudâ-yı Müte'âl'e dahi bir vesîle-i esîle bulunmuş, bu cihetle ol fenn-i 'âlîde ted-vîn-i kütüb ve teclîd-i defâtire bezl-i kanâtîr-i mukantara-i mesâ'î vü himem eyleyen ashâb-ı hamiyet ü gayret her lisânla memdûh u meşkûr bulunmuşlar. Ol cümleden işbu 'asr-ı hüner-perverde mütefennin olan üdebâ-yı kirâmdan edîb-i lebîb-i hüner-ver necîb-i fâzıl-ı kâmil câmi'-i mehâmid-i hasâ'il sa'âdetlü Ahmed 'Atâ Begefendi و اسبغ الله تعالى فضائله و معاليه حفا بفيوضه القدسية ايامه و ⁶¹⁷لياليه⁶¹⁷ unfüvân-ı cüvânîde enderûn-ı hümâyûnda perverde ve nisf-ı sülûk olan hıdmet-i müstevcîbetü'l-mekrûmet-i mülûkânede terbiyyet-dîde

عناية ريعان الشباب قوية
لان لها القرب الالهى بالنصر
فان رسول الله صلى الله عليه وسلم
برز بنفسه و حسر الثواب
لما اقبل الغيث حتى اصابه
وقال انه حديث عهد بربه
فهذا هو النص الجلى الذى اتى
من الشرع في الغيث القريب من الرب⁶¹⁸

Şi'r-i celîli fehvâ-yı şerifince akvâ-yı 'ahd-i şebâbetini 'abese sarfdan vikâye

الجهل موت ولكن ليس يعلمه

⁶¹⁴ Fıtratı gereğince.

⁶¹⁵ Örnek olması açısından.

⁶¹⁶ Yolun sahibi yolu hâsıl edendir.

⁶¹⁷ Allahın faziletleri onun üzerine olsun. Ve onun gündüz ve gecesini mukaddes keremleriyle doldursun.

⁶¹⁸ Gençliğin en verimli zirvesini korumak bir kuvvettir. Çünkü kazanmak için onlara bir ilahi destek vardır. Peygamber efendimiz kendini ortaya koydu ve elbisesini açtı. Yağmur yağıp onu ıslatınca şöyle dedi: Bu Allah'tan gelen yeni bir ahddir ve yağmurda Allah'tan gelen yüce bir nassdır.

müfâdını tezekkür iderek evvel ‘ahd-i kavîsini tahsîl-i fûnûn u ma‘ârife sarf eyleyüp sâbika-i ‘inâyet-i ezeliyye olan isti‘dâd u kâbiliyyeti hasebiyle ‘ulûm u fûnûndan behre-mend akrânını mütesâbık ve etrâbını mütefâ’ik bir edîb-i ercümend olması cihetiyle enderûn-ı hümâyûn-ı mülûkânece olan malûmâtına binâ’en ebnâ-i nev‘ine bir hıdmet-i cemîle ve bir yâdigâr-ı hasene olmak üzere serîr-ârâ-yı emâret-i ‘uzmâ ve pîrâye-bahş-ı erîke-i hilâfet-i kübrâ olan selâtîn-i mâziye-i Âl-i ‘Osmân⁶²⁰ hazerâtının ahvâl-i hâssa vü nizâmât u ‘âdât ve me‘âsir-i vukû‘ât-ı enderûn-ı hümâyûn ve şevket-i sarâya dâ’ir hazîne-i hayâlinde iktinâ eylediği nefâyis-i ferâ’idi rişte-i te’lîfe bi’t-tanzîm rahmet-i ezeliyye-i Rahmâniyye’nin enzâr-ı nâsa ibrâz u izhârına muvaffak olmuş olup hasîsa-i seniyye-i insâniyyet olan insâf nazarıyla nâzır u nigerân bulunan hüner-âşinâyâna ve mekâdir-şinâsâna celî vü ‘ayân olduğu üzere ta‘bîrât-ı lâyika vü takrîrât-ı râ’ika ve ‘ibârât-ı fasîha vü belîga ile fâ’ika ve “Kelâmından olur ma‘lûm kişinin kendi mikdârı” mısra’ı müfâdınca kemiyet ü mikdâr-ı fazl u kemâl-i mü’ellifini beyânda vâfiye ve cümle-i muhassenât-ı ‘asr-ı nâdirü’l-emsâlden şâyân-ı takdîr ü tahsîn bir eser-i nefis olmuş olmagla,

(فله دره) حيس كشف القناع عن وجه معارفه

وابرزها على منصبه الاظهار الى انظار معارفه⁶²¹

وبارك الله له و اكمل فضائله و حصل مقاصده و terânesiyle nagme-serâ-yı takdîr ü senâ ve gülbângıyla bi-hasebi’l-mu‘ârefe ve’l-mahabbe vecîbe-i tebrîk ü tehniyet ifâ ve min-gayri liyâkatin takrîze ictirâ kılınmıştır. وانا العبد الافقر الاحقر. Salâhu’d-din ‘Osman bin Nâsır ‘Abdülbâkî Dede Hâdim-i Mevlevî-hâne-i Bâb-ı Cedîd⁶²³ لجميع المؤمنين غفر الله له و لوالديه و لجميع المؤمنين

Fî 12 Zi’l-hicce sene (12)91.

⁶¹⁹ Cahillik ölümdür ama onu kimse bilmez. Sadece ilim ile nefeslerini besleyenler dışında.

⁶²⁰ Allahın rahmeti ve rızası onların üzerine olsun.

⁶²¹ Allah herkesin gözü önünde hakikati örten maskeyi çıkararak hakikati masaya yatırıp ortaya koydu ve onlara gösterdi.

⁶²² Allah’ın bereketi onun üzerine olsun ve onun faziletlerini tamamlasın ve onun dileklerini yerine getirsin ve onun gibileri muvaffak eylesin ve onu en doğru yollara sevketsin.

⁶²³ Ben, kulların en fakir ve en hakiri, Mevlevihane-i Bâb-ı Cedîd Hâdimi Osman bin Nâsır Abdülbâkî Dede -Allah onu, ebeveynini ve bütün müminleri bağışlasın-.

Kudemâ-yı E‘âzım-ı Ricâl-i Devlet-i ‘Aliyyeden ve Şûrâ-yı Devlet A‘zâ-yı Kirâmından ‘Atûfetlü Rızâ Efendi hazretlerinin Takrîz-i ‘Âfîleridir

‘Ayn-ı i‘tibâr u im‘ân ile nazar olundukça külliyyât u cüz‘iyyâtından nice hikmet-i bâliga rû-nümâ olan envâ‘-ı şu‘ûnı eslâfdan ahlâfa nakl u teblîga vâsita-i münferide bulunan mu‘teberât-ı tevârihin sıhhat üzre tahkîk u te‘lîfi ebnâ-yı nev‘a hıdmet için hayli emekler sarfına mütevakkıf olmagla, bu yolda ihtimâl-i tekellûfât ile îbkâ-yı nîk-nâm iden zevât-ı ma‘ârif-perverin ilâ-nihâye fâ‘iz-i zıkr-i cemîl oldukları muhakkak olup bu cümleden işbu mecelle-i matbû‘a dahi enderûn-ı hümâyûnca müfîdü‘l-ittilâ‘ olan ahvâl ü eşkâl-i sâlifeyi tebyîn ü tasvîrden ‘ibâret bir mecum‘a-i ‘ibret-nümâ olarak ‘ibârât-ı beligânesi vasf u senâdan mastagnî olduğu misillü ma‘lûmât-ı mevsûka üzerine zabt u tensîka bezl-i himmet buyuran zât-ı bî-hemtânın hüsn-i selîka ve meziyyet-i müsellemesi dahi ⁶²⁴ فانظروا بعدنا الى الاثار isrine ittibâ‘en eserden mü‘essirine istidlâl ile ‘ayân olacağı bedîhî iken sitâyiş ü medîhasında benim gibi bir ‘âciz-i bî-bizâ‘at hadd-i nâ-şinâsâne itâle-i makâl itse bile hâ‘iz-i istitâ‘at olamayacağından maraz-ı imtisâlde i‘tirâf-ı kusûr ile muhtasarca ‘arz-ı tehniyet ü şükr-güzârî olundu.

Fî 12 Şevval sene (12)91 Rızâ.

Kudemâ-yı Ecille-i Devlet-i ‘Aliyye ve Ma‘ârif-mendân-ı ‘Asriyyeden İşkodralı Mustafâ Paşazâde Filibe Mutasarrıfı Sa‘âdetlü Hasan Hakkı Begefendi Hazretlerinin Takrîz-i ‘Âfîleridir

Şeref-i meziyyet ve derece-i evveliyeti delâ‘il-i nusûs-ı âsâr-ı mukaddese ile müsbet olan fenn-i celîl-i târîhde bâlâ-pervâz-ı evc-gâh-ı ‘irfânın cenâh-ı eyem ve e‘âzım-ı ricâl-i devlet-i ‘aliyyenin akdem ü ahseni Tayyâr-zâde sa‘âdetlü Ahmed ‘Atâ Begefendi Hazretlerinin bu ‘asr-ı ‘azîz-i ma‘ârif-temyîze yâdigâr bıraktıkları mecelle-i celîle ve âsâr-ı kalemiyye-i mu‘tebereleri ‘âdât ve vekâyi‘-i enderûn-ı hümâyûnun istifâdesiyle şeref-yâb-ı nâ‘iliyyet olan hem-‘asrlarımız taraflarından vecîbe-i tebrikin takdîm ve hasbe‘l-ı imtisâl zabt-ı târîh ve şükrâne-i nesr ü ta‘mîmi hıdmetinde bulunmak ve tezyîn-i hâtîme-i belîgası buyurulmak recâsıyla ‘arz u tesyârına ibtidâr olunan târîh-i nâçîz-i ‘âcizânemdir:

⁶²⁴Bizim ardımızdan eserlerimize bakın.

Feilâtün Feilâtün Feilün

İşbu târîh-i ma‘ârif-pîrâ
Nüsha-i gerden-i cân olsa sezâ

Didi târihini Hakkî bülegâ
“Eser-i pür-hüner-i Ahmed ‘Atâ” (1291)

Kasîde ve Tevârîh-i Dîgerdir

Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün

Şâhbâz-ı evc-i ‘irfân tâ’ir-i feyz-âşiyân
Zâde-i Tayyâr ya‘nî Hazret-i Mîr-i ‘Atâ

Server-i sinf-ı ricâl ü fahr-ı erkân-ı ‘izâm
Nükte-senc-i pür-hüner münşî-i bî-misl ü bahâ

Fâzıl-ı yektâ-yı devrândır ki işte fazlına
Bir celî burhân olur bu nüsha-i muciz-edâ

Yazdı hâl-i enderûn-ı feyz-meşhûnı tamâm
Oldı kilki ‘âdet-i evsâfına sûret-nümâ

Enderûn ahvâline mahsûs bir târih hiç
Bir müverrih yazmadı böyle be-vefk-i müdde‘â

Âl-i ‘Osman’ın tevârîhine bu Şehnâme’dir
Fevka’l-‘âde ragbet-i şâhâneye el-hak sezâ

Sâye-i şâhânedede elyak mükâfât-ı cezîl
Zâtına kat‘-ı rütebde müntehâdır muktezâ

Hakkıyâ şükrâne bir beyt-i musanna‘ söyledim

Kim tevârîhi mü'ellif ismine oldu resâ

“Kenz-i bâb-ı enderûn meftûh kilik-i hâsına” (1291)

“Nakl-i pür-zer kayd ider bu ‘asra Târîh-i ‘Atâ” (1291)

Oldı çün bu beytde seksen tevârîh iddi‘â

Muhtasarca tarzını ta‘rîfe kıldım ictirâ

Beytimin gayr-i mükerrerdir tevârîhi bütün

Bunda düşmez kayd-ı şekk ü külfete fenn-âşinâ

Hüsn-i tertîb-i hurûfindan vücûh oldu mezîd

Çünkü evvel mısra‘ı menkût sânisî dü-tâ

Mısra‘-ı evvel hurûf-ı mu‘cemî târîhdir

Mısra‘-ı sâniide dört târih oldu rû-nümâ

Evvelin âhâd u ‘aşrât u mi‘ât-ı cevheri

Mısra‘-ı sâniide eczâ-yı redif ü mâ-‘adâ

Mühmel ü mu‘cem hurûf aksâmını tefrîk idüp

Sonra oldu altı cüz’e mısra‘-ı sâni cüdâ

Kaldı ancak penc aksâm üzre erkâm-ı redif

Çünkü anda eyledi âhâd-ı mu‘cem ihtifâ

Mısra‘-ı evvel dahi sâniideki cüz’eyn ile

Vech-i meşrûh üzre yek-dîgerle kıldı iltikâ

Birbiriyle mezc ile aksâmı hasbe’l-kâ’ide

Eyledi teksîrini ber-vech-i cedvel iktizâ

Yalnız heştâd veche hasr-ı matlab eyledim

Dîgerânı olmadı mahsûb-ı kilik-i i‘tinâ

Ger ararsa var dahi nice vücûh-ı sâ'ire
Tarden 'aksen nakl-ı yek-dîgerle erbâb-ı nühâ

Lafz-ı "Târîh-i 'Atâ" itdi vücûhı izdiyâd
Kıldı imdâd-ı mü'ellif hâmemi müşkil-güşâ

Çünkü tertîb-i hurûfun külfeti ma'lûmıdır
Câ'iz-i hüsn-i kabûli olsa târihim revâ

Zabt-ı a'sâr-ı hümâyûn-ı 'azîze neyl ile
Her zamân zeylinde yazsın "Pâdişâhım çok yaşa!"

Hasan Hakkı

**Ecille-i Ricâl-i Devlet-i 'Aliyye ve Fuhûlîn-i 'Ulemâ-yı 'Asr-ı 'Âlî-i
'Azîziyyeden Resmo Sancağı Mutasarrıf-ı Sâbıkı Sa'âdetlü 'Abdü'n-Nâfi'
Efendi Hazretlerinin Takrîz-i 'Alîleridir**

Millet-i beyzâ-yı İslâmiyyenin medâr-ı kutb-ı iftihârı olan devlet-i
'Aliyye ⁶²⁵ *ادامهاالله تعالى بالتأييدات السرمدية* mebâdî-i neş'et ü bürûz-ı ma'delet-efrûzından
berü satvet ü şevket-i kahire vü 'âdilede 'ulviyyet-i sît ü menâkıbıyla tenvîr-i âfâk-ı
iştihâr itmiş oldığı misillü devâ'ir-i 'âliye-i 'askeriyye ve mülkiyyesince müşâhîd-i
lüzûm u ihtiyâç olduğu kavânîn ü nizâmât ve âdâb u ihtişâmâtın dahi her 'asırda bir
sûret-i mümtâze vü fâ'ika üzere tertîb-i ittihâzına sarf-ı yârâ vü ihtimâm iderek kasr-ı
müşeyyed-i saltanat-ı ebed-müddet ⁶²⁶ *لم يخلق مثلها في البلاد* imtiyâz-ı
hakîkisine mazhariyetle karnen-ba'de-karnin,

اسعد الملوك من بقى بالعدل ذكره
واستند اليه من يأتي بعده

⁶²⁵ Allah onu ebediyete kadar daim etsin.

⁶²⁶ [...] Şehirler içinde benzeri kurulmamış olan, sütunlarla dolu İrem'e [ne yaptığını görmedin mi?] (Fecr Sûresi/7-8).

يخلد اثر سعى مشكور
ويخلف للاخلاف بساط ملك معمور

لا يبلى اسمه بسمو حيته
ولا يتلى عن صحيفة الدهر الايات حصافته⁶²⁷

tarîka-i enîkasını⁶²⁸ خلفا عن سلف meslûk-i kîdem-i i'tiyâd u i'tibâr buyurmuşlardır. Ve çünkü inkılâbât u tahavvûlât-ı zamâniyye bir 'asırda memdûh u meşkûr olan kavânîn ü 'âdâtın 'asr-ı âherde hüsn-i zîbâyesine perde-keş-i hamûl olmak umûr-ı tabî'iyeden ve bu tekallübâta ittibâ' mecârî-i umûr ve esâlîb-i mukteziyât-ı zarûriyyeden olmasıyla devlet-i 'aliyye-i 'Osmâniyye dahi saltanat-ı seniyyelerini îrâs-ı tatarruk u herem ü fütûrdan ihtimâ vü ihtirâs ile esâs-ı 'adîmü'l-indirâs-ı şerî'at-ı garrânın 'ale'd-devâm muhâfaza-i levâzım-ı teşyîd ü tarsîniyle beraber kavânîn ü nizâmât ve âdâb u mu'âmelâtın iltizâm-ı teceddüd ü tezyînâtında tecvîz-i te'ennî vü müsâhele buyurmayarak yek-dîgerlerine mir'ât-ı i'tibâr u istînâs ve mişkât-ı iktibâs olacak nice ahvâl ü etvâr tünd-bâd-ı gerdiş-i edvâr ile mütevârî-i gubâr-ı a'sâr olmuşdur. Binâberîn egerçi mu'zâmât-ı vekâyi'-i sâlîfe sahâyif-i tevârîhde mestûr u münderic ve 'uyûn-ı erbâb-ı mütâla'a vü i'tibâr iktitâf-ı şükûfe ve esmâr-ı nefsesiyle karîr ü mübtehic ise de saltanat-ı seniyyenin nokta-i devâ'ir-i 'âliyesi olup beytü'ş-şeref-i selâtîn-i 'izâm olan dâ'ire-i enderûn-ı feyz-meşhûn ba'zı âsâr u ahbâr-ı meşhûre vü merviyyesiyle müberhen ü müstedell olduğu vechile âdâb u intizâmca mekteb-i havâkîn ü kayasir bir burc-ı a'zam ve bu mekteb-i feyz-mekseb-i 'âlî devâvîn ü âsâr-ı münîfeleri zîb-i sahâyif olan nice nâm-dârân-ı erbâb-ı fazl u ma'ârifîn menşe'-i nümüvv u Bürûzı olduğu müsellemler olmasıyla ol dâ'ire-i fâhîrenün her 'asrın mizâc u mişvârına göre vakit vakit ziyî ü hey'etini değışdirerek iktisâyitmiş olduğu hulel-i zîbâ-yı usûl ü nizâmât ki mülûk-ı âdâb olan âdâb-ı mülûkun en müntehab u mu'tenâsı dimekdir. Her ne kadar tahavvûlât-ı emzice vü tabâyi' ezmân u duhûr ile bi't-tab' mehcûr olarak mu'âmelât-i hâzırayı tevfiika gayr-i kâbil ve her şeyde meşhûd-ı basâyir-i mefâhir olan ıslâhât u tensîkât ile ekserisinin şu zamân-ı terakkiyâtça meziyyet-i fâzılası zâ'il olsa da bu misillü ber-güzide-i etvâr

⁶²⁷ En mutlu hükümdarlar öldükten sonra adaletleriyle anılanlar ve ondan sonra gelen hükümdarların onun adaletine yaslandığı kişilerdir. Ve şükür edilecek eserler bırakan, ondan sonra gelen haleflere mamur mülk bırakan, mütavaziliği ile adı ölümsüzleşen, zaman sayfaları onun iyi sıfatlarını zikretmeden geçmeyen kişilerdir.

⁶²⁸ Haleften selef.

kurûn-ı mütekâdimeye kesb-i şu‘ûr ve ittılâ‘ın bir aralık mehcûr-ı havâtır olarak mukteziyât-ı zamâniyyeye evfak görinecek ba‘zı muhassenâtın tahattur u ihyâsı veyâhud mukâyese vü müvâzene-i ahvâl-i maziye ve hâliye vâdîlerinde icâle-i nazar-ı ‘ibret ü intibâh idilmesi gibi fevâ‘id-i mühimmesi müselle-i erbâb-ı vukûf ve bu ise yalnız dâ‘ire-i ‘âliye-i mezkûreye muhtass u ‘â‘id olan esâlîb ü vukû‘ât ve âdâb u nizâmâtı câmi‘ olarak ol mekteb-i ‘âlî-i dâniş-verândan tefeyyüz itmiş bir zât-ı ma‘ârif-simâtın nevk-i kalem-i himemâtından tereşşuh itmiş bir târih-i mevsûku’l-me’âlin vücûdına mevkûf olduğu cihetle bu ümniyenin hüsn-i teyyessür intizâr olunmakta idi. Bi-tevfikihi Te‘alâ ‘asr-ı hümâyûn-ı hazret-i pâ-dişâhîde sebkât-gerân-ı hilye-i ma‘ârifin kıymet-şiken-i âsâr-ı eslâf olan mü’ellefâtına lâhika-ı fâyika olarak a‘zam-ı kudemâ-yı ricâl-i devlet-i ‘aliyyeden sa‘âdetlü Ahmed ‘Atâ Begefendi hazretlerinin ⁶²⁹ فوق ما ينتظر işbu eser-i mu‘teberin cem‘ u telfikiyle cümleye tahmîl-i minnet-i evfâ buyurmuş olduklarının lihâza-i iftihâr ile müşâhedesi mûcib-i tahdîs ü şükrâ-niyyet-i ‘azîme olmuştur. Mîr-i müşârûn-ileyh hazretleri firdevs-ma‘âd Sultân Mustafâ Hân-ı Sâlis ve Sultân ‘Abdu’l-Hamîd Hân ve Sultân Selîm Hân-ı Sâlis ve Sultân Mustafâ Hân-ı Râbi‘ hazerâtıyla vâlid-i deryâ-mehâmid hazret-i şehriyârî cennet-mekân Sultân Mahmûd Hân-ı Sâni hazretleri misillü beş pâdişâh-ı celîlü’l-kadrin ihtiyâz-ı şeref-i hıdemâtıyla enderûn-ı hümâyûnda taklîb-i elvâh-i zindegânî itmiş olan Tayyâr Efendi merhûmun sulb-ı asâletinden ser-zede-i ‘âlem-ı şuhûd olarak ⁶³⁰ من لم يشبهه ابيه فقد ظلم ser-çeşmesinden bi’l-iğtirâf ol mekteb-i ‘âlî ve mahrec-i efâzılın zülâl-i sâf-ı terbiyetinden istifâza-i ma‘ârif ü kemâlât ile bu sâye-i ‘uzmâda kesb-i merâtib ü terakkiyât iderek haylüce hıdemât-ı cesîmede isbât-ı seciyye-i mehâmm-dânî vü isticâb ile nefy-i akrân u etrâb buyurmuş olduklarından eyâdî-i a’sâra yâdigâr bıraktıkları eser-i mebrûr u mezkûr vukûf u ma’lûmât-ı tâmmе üzerine kalem-i bedâyi‘-rakamlarından çekîde bir târih-i nefîde vü ber-güzîde olmasıyla bi-hakkın muntazır-ı kulûb-ı eser-perverân olan sebk ü siyâka evfak ve takdîr ü mükâfâta ehakk bir eser-i zîbâ ve hakîkaten muhteri‘-i karîha-i hâlisâ olan *Târîh-i ‘Atâ* nâm u ‘unvanına çesbân u ahrâ olarak ⁶³¹ عن كتاب لوان الليل يرمى بمثله لقلت بدا عن حجرته ذكا medîhası kılâde-i gerden-i takrîzâtı olsa sezâdır.

‘Abdu’n-Nâfi‘ Mutasarrıf-ı Livâ-i Resmo sâbık. Fî 15 Şevval Sene: (12)91.

⁶²⁹ Fevkalâde.

⁶³⁰ Kim ki babasına benzemezse mahvolur.

⁶³¹ Bu benzeri yazılmamış, içinden zeka fıskıran ?

**Rûmili Beglerbegliği Pâye-i Celîyle Mübeccel Olan Zevât-ı Kirâmın
Mütehâyizân u Fuzalâsından Üdebâ-yı Münşiyân-ı ‘Asrın Mâ-bihi’l-İftihârı
Filibe Mutasarrıf-ı Sâbıkı Sa‘âdetlü Veys Paşa Hazretlerinin Takrîz-i ‘Âlîleridir**

Sühan-verân-ı nâdire-gûyân ve münşiyân-ı belâğat-‘unvân-ı dehrin bi-hakkın bülend-pervâz-ı ma‘ârif-perdâzı meşâhîr-i üdebâ-yı ‘asrdan fûnûn-ı şettâda mâlik-i meleke-i fevka’l-‘âde Tayyâr Efendizâde Ahmed ‘Atâ Begefendi hazretlerinin semere-i tab‘-ı dekâyık-neb’-i mâder-zâd ve mahsûl-i hâme-i revnak-câme-i isti‘dâd-ı Hudâ-dâdları cümle-i cemîlesinden olarak mir‘ât-ı cihân-nümâ-yı tekvinde cilve-ârâ olan işbu Târîh-i hakikat-ta’rîfleri hakkâ ki tarz-ı mergûb-ı nevin ve üslûb-ı makbûl-i bihinde bir eser-i cezîl ve yâdigâr-ı celîldir ki mi‘yâr-ı i‘tibâr-ı makâm-âşiyân ve mîzan-ı insâf-ı dakâyık-şinâsân-ı zamanca bir ‘andelîb-i hoşnevâ-yı gülistân-ı nikât ki her nagmesi negamât-ı hezâr hezâr-ı şîveye berâber ve bir bustân-ı ‘ibret-nümâ-yı bî-nazîr ü dil-güşâdır ki ezhâr u şükûfe-i rengâ-reng-i kelimât-ı ‘anber-fâmmdan istişâm olunan nefehât-ı hikmet-âyât, kıymet-şiken-i misk-i ezferdir. Hâsılı bu mecelle-i celîlenin her satrında nice dürer-i gurer-i bî-misâl müstetir ve her kelimesinde envâ‘-ı cevâhir-i zevâhir-i girân-bahâ-yı ma‘rifet müstenîr olmasıyla mütâla‘ası mecma‘-ı ma‘ârif ü kemâlât ve mekseb-i âdâb u mu‘âmelât-ı insâniyye olan sarây-ı hümâyûn-ı cenâb-ı zıllullâhînin usûl ü furû‘-ı mehâsin-şümûline bitamâmihâ kesb-i ittılâ‘ ile enderûn-ı seniyye-i asdikâ-yı bendegân ve belki ‘umûmen tebe‘a ve zîr-destân-ı devlet-i kaviyy-i şevket-i ‘aliyyeyi pür-neş’e vü sürûr ve hâ‘iz-i gencîne-i mefharet ü hubûr ideceğinde kat‘â iştibâh olmadığından mîr-i müşârün-ileyh hazretlerinin bu yolda dahi serzede-i zuhûr olan himem-i celîle ve muvaffakiyyet-i celîlerinden tolayı du‘â-yı bi’l-hayr-ı ‘âlîlerini zîver-i zebân-ı beyân iderim.

Veysî

**Mevâlî-i ‘İzâm-ı Ma‘ârif-İttisâmdan ve Dîvân-ı Ahkâm-ı ‘Adliye A‘zâ-yı
Kirâmından Evkâf-ı Hümâyûn Müfettişi Mektûbîzâde Fazîletlü ‘İzzet Mollâ
Efendi Hazretlerinin Takrîz-i ‘Âlîleridir**

Hâdisât-ı eslâfî ahlâfa hikâye ve hakâyık-ı vukû‘âtı sû‘-i hıfzdan vikâyeye âlet-i müstakille olan fenn-i celîl-i târîhe sarf-ı himmet buyuran zevât-ı sûtûde-

simâtın âsâr-ı celfletü'l-i'tibârları elsine-i medâyihde deverân ve zülâl-i evsâf-ı himem-kârîleri fevvârât-ı hıyâz-ı kulûbdan feverân itmekde olacağı bî-reyb ü gümândır. Saltanat-ı mu'azzama-i 'Osmâniyye'de rakam-zede-i hâme-i müverrihin olan müdevvenâtın ba'zılarına bi'l-münâse-be enderûn-ı şâhâne-i füyûzât-âşiyâne vekâyi'-i ahvâlinden birer nebze bahs u beyâna ta'arruz olunmuş ve yakın vakitte *Letâ'if-i Enderûn* nâmıyla bir eser dahi kaleme alınmış ise de bunlar kâfil-i ifâde-i merâm ve dâ'ire-i sadedde kâbil-i kelâm olamayup bu bâbda elde bir yâdigâr bulunamaması bâ'is-i esef olmamak mümkün değil idi. Asdikâ-yı kudemâ-yı ricâl-i devlet-i 'aliyye ve ma'ârif-pîrâ-yı erkân-ı saltanat-ı seniyyeden bunca zaman enderûn u bîrûnda bi'l-istikâme ifâ-yı vezâ'if-i me'mûriyyetle mümtâz ve evc-i a'lâ-yı hünerde bâlâ-pervâz olan Tayyâr-zâde Ahmed 'Atâ Begefendi hazretleri nice fevâ'id ü ma'lûmât-ı nâdireyi mütekeffil bir mecelle-i celîle tedvîn ü tanzîm ve "Târîh-i 'Atâ" nâmıyla ta'yîn ü tevsîm iderek eyâdî-i erbâb-ı dânişe bir ber-güzâr-ı letâfet-şi'âr i'tâsına bezl-i nakdîne-i iktidâr buyurmuşlardır.

Li-nâmıkıhi

Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün

Feyz-i Mevlâ'dır eger insâf olursa bî-riyâ

Bi'l-bedâhe oldı sânih kalbe bâ-lutf-ı Hudâ

Kilk-i kudret 'İzzetâ nakş itdi levh-i tab'ıma

"Hatmına târîh çıkdı lafz-ı "Târîh-i 'Atâ" (1291)

İşbu eser-i mu'teber kendülerine lisân-ı ehl-i 'asrdan tehniye ve tebrik ve du'â-yı selâmet-i dâreyn vecîbesi dahi bu vazîfeye teşrîk olunur.

Fî 17 Ramazân, Sene; (12)91. Müfettiş-i evkâf-ı hümâyûn Mektûbî-zâde 'İzzet.

Mütehayyizân-ı Ricâl-i Devlet-i 'Aliyye ve Ma'ârif-mendân-ı 'Asr-ı 'Azîz-i 'Âlîden Ma'âdin-i Hümâyûn Müdîri Sa'âdetlü Sa'dullâh Begefendinin Takrîz-i Sâlimü't-Ta'rîz-i Belîgâneleridir

Nevâdî-i kırân u kurûn ve ‘avâdî-i ezmân-ı gûnâ-gûn-ı ahlâfa ‘ibret-nümûn ve mu‘zâmât-ı vekâyi-i sâlife-i enderûn tevârîh-i ‘Osmâniyye’den bir şûbe-i dekâyık-meşhûndur. Egerçi seyyârân-ı feyfâ-yı hakâyık-ı fenn-i târîh bir mikdâr ol vâdîde dahi tek ü tâz ve tayerân-ı hadâ’ik-i şehnâme-i ma‘rifet-şemârîh makâm u münâsebeti geldikçe nagme-perdâz olmuşlar ise de tahkîk-i habâyâyâ kâfi olmadığı misillü İlyâs Efendi Mecmû‘a’sı dahi ser-â-pâ güft ü şenîd ve bir cerîde-i tomak u cirîd olmagla şenşene-i şân u şükûh ile bir şehristân-ı şöhret ü şevket ve deydene-i debdebe-i devr-i fütûh ile debistân-ı edeb ü ma‘rifet olan sarây-ı hümâyûn-ı pâdişâhînin ahvâl u âsârını câmi‘ bir te’lif-i mahsûs-ı latîfin yâdigâr-ı kütübhâne-i ‘irfân kılınması ârzû-dâşte-i herâhil-i dâniş iken erbâb-ı nazm u nesrin ser-bülendi ve ashâb-ı hüner ü ma‘ârifin hûş-mendi, kudemâ-yı ecille-i ricâl-i devlet-i ‘aliyyeden Tayyar-zâde Ahmed ‘Ata Begefendi hazretleri evâ’il-i hâllerinde peder-i vâlâ-güherleri irsine enderûn-ı hümâyûnda perveriş-yafte-i ‘izz ü kemâl olduklarından bi’z-zât meşhûd-ı çeşm-i şühûdî ve ⁶³²كأبرأ عن كابر‘ an‘ane-i ekâbir ile nakş-tırâz-ı levha-i hâtır-ı zerâfet-nümûdî bulunan vekâyi‘i işbu mecelleye derc ü imlâ ve hakkâ ki nakdîne-i müstahzarât-ı belâgat-gâyâtını ihvân u ‘ârifâna bezl ü ihdâ buyurmuşlardır. ⁶³³الله دره.

مؤرخه الاديب حيث تغرد على فن البلاغة تغرد⁶³⁴

Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün

خامه از منتقار بلبل کاغذ از اوراق کل

باد تاریخ عطارا موج بوی کل مداد⁶³⁵

Şevval 15 Sene: (12)91

Müdir-i Ma’âdin Sa’dullâh.

Mu‘teberân-ı Ricâl-i Devlet-i ‘Aliyye ve Ma‘ârif-mendân-ı Bendegân-ı Saltanat-ı Seniyyeden Evkâf-ı Hümâyûn Mektûbcısı Sâbık ve Yemen Vilâyeti Defter-dârı Hâlâ Sa‘âdetlü Hâlis Efendinin Evvel-be-Evvel Muhteri’-i Tab‘-ı Zarîfâneleri olan Târîh ve Takrîz-i ‘Alîleridir

⁶³² Büyükten büyüğe.

⁶³³ Helal olsun ona!

⁶³⁴ Onu yazan edip eşsiz oldu ve belagat sanatında [bir bülbül gibi] öttü.

⁶³⁵ Kalem bülbülün gagasından, kağıt ise gülün yaprağından. Rüzgar ise *Tarih-i ‘Ata*’nın gülle harmanlanmış kaleminden.

Sâha-i fenn-i celîl-i kasas u ahbârın hâ'iz-i kasabu's-sabk-ı fesâhati ve bâha-i 'ilm-i târîh-i ma'ârif-şemârîhin fâ'iz-i dest-mâye-i belâgatı olan erbâb-ı beşâ'ir-i rûşen-zamâ'ire bâhir olduğı üzere fenn-i târihin usûl-i mevzû'âtı ve menâfi' u gâyatı nîk ü bed-i ahvâl-i milel ü düvel-i sâbıkadan ümem-i lâhikaya istifâde-i 'ibret ve ana göre te'sîs-bünyân-ı siyâset ü 'adâletdir. Binâ'en-'alâ-zâlik kevkeb-i kevkebe-i devlet-i 'aliyye-i ebediyyü'd-duhûrun ibtidâ-yı zuhûr-ı müstelzimü's-sürûrından berü vâsita-i bâsita-i nâdire-perdâzî-i vekâyi'-nüvîsân-ı eslâf ile yâdigâr-ı ahlâf olan vukû'ât-ı 'asriyye ve 'avâriz-ı mülkiyye "Geçmiş zamân olur ki hayâli cihân deger" neşîde-i meşhûrınca 'asrımız için her bir nazarda bin 'ibret irâ'e ider bir âyîne-i hikmet-nümâ olduğı gibi menşe'-i dûdmân-ı selâfın-i 'izâm ve perveriş-âmûz-ı vüzerâ vü 'ulemâ vü üdebâ-yı benâm olan sarây-ı hümâyûn-ı feyz-meşhûn-ı mülûkâne hakîkaten magbût-ı encümen-i 'âlem ve mahsûd-ı mülûk-ı 'Arab u 'Acem olduğı ve kânûn-ı kadîm ü de'b-i müstedîmi teslîm-kerde-i hukemâ vü 'ulemâ olarak vekâyi'-i 'asriyyesi ⁶³⁶ تقدیم الهم على المهم ka'idesince zîbâyiş-i ser-nâme-i tevârih-i devlet olmaga şâyân bir keyfiyyet bulunduğı hâlde nasılsa bu emr-i ehemmin merhûm İlyâs Efendi misillü ba'zı zevâtın tahrîr eyledikleri vukû'ât-ı 'âdiye gayr-i müfide ve ıstılâhât-ı nâ-şenîde üzerine metrûk kalması müstevcib-i esef ü keder ve erbâb-ı himmetden bir sâhib-i gayretin zuhûrı muntazır iken ⁶³⁷ قلله الحمد والمنة ظل ظليل طوبى 'adîl-i saltanatda rehîn-i emn ü emân ve envâ'-ı fûnûn u 'ulûm ile müktesib-i 'ilm ü 'irfân olduğıımız veliyy-i ni'met-i bî-minnetimiz pâdişâhımız Sultân 'Abdülazîz Hân efendimiz hazretlerinin 'asr-ı 'azîz-i hudâygâneleri ricâl-i bâhirü'l-ibcâlinden ve çerâğân-ı enderûn-ı hümâyûndan Tayyâr-zâde Ahmed 'Atâ Befefendi hazretleri bu bâbda teşmîr-i sâk-ı i'tinâ birle hilye-i sıhhat ve çigûnegî-i hakîkatinden bî-behre olduğıımız işbu sarây-ı hümâyûn târihini pîrâye-i silk-i te'lîf ve mürûr-ı eyyâm ile şikeste-târ olmağa mâ'il olan vukû'ât-ı nâ-şinîde-i mâziyyeyi hüsn-i tasnîfe himmet ve bu cihetle hüner-âzmâyân-ı zamana tahmîl-i bâr-ı minnet eyledi. El-hak ki 'ibârât ve hikâyât-ı mûnderice-i sahîhâne vü fasîlhânesi mutazammın-ı envâ'-ı 'ibret-nümâ ve kasas u fikarât-ı mûndemice-i belîgânesi hayret-efzâ-yı uli'n-nühâ olduğından mü'ellif-i müşârûn-ileyh hazretlerinin şu muvaffakiyyet-i memdûha ve himmet-i meşkûresini 'ilm ü 'irfânın kadr-i celîlini 'ârif olan erbâb-ı ma'ârifle berâber tebrik ü

⁶³⁶ Ehemmin mühime takdimi.

⁶³⁷ Hamd Allah'adır.

tehniyete mübâderet ve bi-hasebi't-tesâdüf hüsn-i itmamına ibtidâ bu 'âcize sünûh iden Târîh-i 'Atâ terkinin târîh vâki' olması cihetiyle,

Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün

Hazret-i Ahmed 'Atâ Beg mahz-ı lutf-ı Hakk ile
İtdi bu târihi ihdâ bezm-i 'irfana sezâ

Nâm-ı nâmîsiyle yâd olmak içün Hâlis didim
"Hüsn-i itmamında bu târihe Târîh-i 'Atâ" (1291)

Kıt'asının dahi min-gayr-i istitâ'at 'arz u takdîmine mücâseret olundu.
Receb, Sene fi (12(91). Mektûbî-i evkâf-ı esbak Hâlis.

**Kudemâ-yı Erkân-ı Enderûn-ı Hümâyûndan Sır Kâtibi Yamağı ve الحالة
هذه⁶³⁸ Dârü'l-Mu'allimât Müdürü 'Ayıntâbî Merhûm Hâce Es'ad Efendi-zâde
'İzzetlü el-Hâc Emîn Efendinin Târîh-i Maklûb-ı Makbûlleridir**

Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün

Bir eserdir lafz u ma'nâsı latîf ü müstetâb
Nesr ü nazmı da anın bahr üzre gevherden habâb

Ey Emîn maklûb târihin hisâbı vechile
"Oldı "Hayrât-ı 'Atâ" târîh-i itmâm-ı kitâb" (1291)

Fî 24, Sene: (12)91. el-Hâc Mehmed Emîn 'Ayıntâbî-zâde.

**Üsküdar'da 'Înâdiyye Mahallesi'nde Kâ'in Bandırma Hânkâh-ı Şerîfesi
Post-nişîni Cennet-mekân Selâmet Efendi-zâde Reşâdetlü Fahrü'd-dîn Efendi
Hazretlerinin Mahdûm-ı Mürşidâneleri Şûrâ-yı Devlet Ketebesini**

⁶³⁸ Şu an.

Mütehayyizânından Necâbetlü Muhsîn Efendi Oğlumuzun Takrîz-i Müstelzimü't-Tahsînleridir

Dakîka-sencân-ı münderecât-ı resâ'il-i havâdis-i edvâr u a'sâr ve mütetebbi'ân-ı cerâyid-i ahvâl-i ezmân u rüzgâr olanlarca umûr-ı hafıyyeden değıldir ki bu sahn-ı 'iber-gâh-ı 'âlem ibtidâ-i âferîniş-i Âdem'den bu deme gelince ser-zede-i meydân-ı zuhûr olan takallübât-ı vukû'ât-ı eyyâm ve tahavvülât-ı esâlîb ü kavâ'id-i akvâmın âsâr-ı hikmet-medârıyla ugramış olduğı tebeddülât hakîkaten dâhil-i dâ'ire-i vukûf u ma'lûmât olmaga şâyândır. Çünkü bu meydân-ı imtihân-ı bî-karârda içtimâ'iden inşânın ahvâl ü gerdişleri tahmîn ü tasavvura göre bîrûn-ı ihâta-i 'ukûl olup vuku'âtın birazları hayâlât-ı la'ab-i efkâr ve ba'zıları mu'tâd-ı tel'âbe-i rüzgâr olduğı hâlde bu lu'bet-gâhda tek ü pû idenlerin bir gürûhı zirve-i evc-i kemâle vâsıl ve bir sınıfı hazîz-i hâk-i mezellekte sâfil olmak zerî'asıyla bu tekallüb-gâh-ı pür intibâhın 'arz eylediğı melâ'ib-i bâz-gûneden rû-nümâ olan lehviyyâta basar-ı basîretle dikkat ve hayretle mülâhazaya ragbet buyurılınca irâ'e-i 'acâyibât ile mâhiyyet-i şu'ûnda mütehayyir bırakır bir nice hâlât-ı hâyire rû-nümâ-yı merâyâyı 'ibret olur. İşte bu kazâyâ-yı hikmet-peymâyâ vukûf ezmine-i sâbıka ve kurûn-ı sâlifede zuhura gelen vekâyi'-i mühimmeye itilâ'a ve bu da fenn-i celîl-i târihin tettebbu'ına muhtâc u mevkûf idüğine vâkıf ve el-hak durer-i gurer-i kemâlât-ı âdâb-ı insâniyyenin mahreci olan enderûn-ı hümâyûnun bihâr-ı esâlîbinden müstahrec olan durer-i ma'lûmâtdan ecille-i ricâl-i devlet-i 'aliyyeden Tayyâr-zâde sa'âdetlü Ahmed 'Atâ Begefendi hazretleri devlet-i 'aliyye-i 'Osmâniyyenin mânend-i âfitâb-ı âlem-ârâ cânib-i nehr-i Ceyhun'dan tulû' ile cihânı şeref-i livâ-yı saltanat u 'adâletle zînet-sâz u rû-şenâ buyurdığı zamândan berü enderûn-ı hümâyûnca va'z u îrâd buyurılan kâffe-i kavânîn ve 'âdât-ı hikmet-gâyâtı haşviyyât u hurâfâtdan ve tarafdârlık sehv ü garazından berî olarak tasrîh u ta'rîf ve ol mekteb-i fezâ'il-meksebden zuhûr iden bunca nâmdârânı hikâye vü tavsîf ider eyâdi-i 'urefâda bir mecmû'a-i 'ibret-nümâ bulunmasına ragbet buyurmalarından nâşî ⁶³⁹ بطفه تعالى Te'âlâ bu kerre *Târih-i 'Atâ-nâm-ı nâmîsiyle* mevsûm bir eser-i dil-pezîr sahîfe-i imlâyı tenvir eylemiş olduğımdan ⁶⁴⁰ عن صميم البال

târihde bu kadarcık bir eser-i nâçizânem de bulunması şeref ü meziyyetini hasbe'l-

⁶³⁹ Allah'ın lütfuyla.

⁶⁴⁰ İçtenlikle.

karâbe temenni vü arzû iderek vâdî-i takrîzde tehzîz-i kümeýt-i hâme-i ‘acz-
‘alâmeden keff-i yed idemediğimden ⁶⁴¹العذر عند كرام الناس مقبول ‘ibâresiyle iktifâ-sâz-ı
ictirâ oldum.

Şeyhzâde Muhsîn.

Konya Vilâyet-i Celilesi Mektûbcısı Mahdûm-ı ‘Âcizî Nezîh Begin Tacrîz-i Sâlimü’t-Ta’rîzidir

Vekâyi‘ u ahvâl-i ‘âleme medâr-ı vukûf-ı ittila‘ olduğu için her ‘asr u zamânda cem‘iyyât-ı beşeriyyenin nazar-ı kabûl-i itibâra aldığı fenn-i târihin fevâ‘id ü muhasenât-ı lâ-tuhsâsı nezd-i erbâb-ı dânişde müsellemler ü meşhûd ve ashâb-ı iktidârın cihân-ı fenâda birer sûretle ibkâ-yı nâma ikdâm u verzişleri lüzûmı bedihî vü rû-nümûddur. İşte şu maksada binâ‘en enderûn-ı hümâyûn-ı mülûkânenin ezmine-i kadîmeden berü sâha-pîrâ-yı vukû‘ olan bi‘l-cümle ahvâl ü eşkâl ü âsârını muhtevî ve bu bâbda envâ‘-ı ma‘lûmât u tafsîlât-ı müfide vü nâfi‘ayı hâvî *Târih-i ‘Atâ* ‘unvânıyla vâlid-i mâcid-i ma‘ârif-perverim Tayyâr Efendi-zâde sa‘âdetlü Ahmed ‘Atâ Begendi hazretlerinin bir müddetdir cem‘ u te‘lîfine bezl-i nakdîne-i ikdâm u ihtimâm buyurmakda oldukları mecelle-i celîlenin ⁶⁴²بلطفه المنان ikmâl-i tertîbi bu kerre teyessür-nümâ-yı husûl olarak ba‘zı ashâb-ı hüner ü ‘irfân cânibinden takrîze himmet buyurulmakda idüğü sâmi‘a-nüvâz-ı şükrân u memnûniyyetim oldu. Hakkâ ki böyle bir yâdigâr-ı celîlü‘l-i‘tibârın encümen-i üdebâda vücûdı çokdan berü ârzû-dâşte-i zümre-i zurefâ iken buna müşârün-ileyh hazretlerinin muvaffakiyetleri ne rütbe şâyân-ı takdîr ü tebrîk ise bencileyin âlûde-i ‘acz ü kusûr olan bir kem-bizâ‘anın sitâyiş ü takrîz yolında birtakım erbâb-ı fazl u kemâl ve fuhûl-i rengîn-makâle pey-rev olabilmesi o kadar nâ-be-mahall ü rekîk idüğünü i‘tirâfa mecbûr olmağla berâber mahâfil-i üdebâda yâd-ı nâm için şu vesîle-i cemîleden istifâde emelinden de kendimi alamadığım cihetle işbu teşekkür-nâme-i ‘âcizânemin tanzîm ü takdîmine cür‘et eyledim.

3 Şevvâl, Sene: Fî (12)91

Mektûbî-i Vilâyet-i Konya Mehmed Nezîh.

⁶⁴¹ Özür, kerem sahiplerinin nezdinde kabul görür.

⁶⁴² Allah’ın lütfuyla.

65. İZAHÜ'L-MERÂM ALÂ-VİLÂDETİ SEYYİD'L-ENÂM (MEVLİD ŞERHİ) (CABBARZÂDE MEHMED ÂRİF)⁶⁴³

Bezm-i behişt-âbâda takdîm

Fezâ'il-simât efendimiz,

Kalem-i mu'ciz-rakam-ı 'ârifâneleriyle şerh buyurılan menkabe-i vilâdet-i hazret-i risâlet-penâh efendimizi mütâla'a ile birkaç gün bayram itdim.

Tarz-ı üslûbındaki hilkate-i meftûr buyuruldukları nezâket ü selâset ü belâgat-i tâmmе "kâsi'l-kalb" bu sakîli semâda uçan bir kuş hâline korsa 'acabâ mütâla'a buyuracak ehl-i kemâli lâhûta îsâl itmez mi. Zât-ı 'âlî-i fâzılânelerinizi hâssaten tebrik eyler, o mübarek dest-i şeriflerinizi öperim. Bâkî lezâ'iz-i ruhâniyyet "hulâsa-i mevcûdât" salla'llâhü 'aleyhi ve seleme nesyen mensiyyen mâlî vü medfûn ve müşâhedât-ı serâ'ir-i ezeliyye ile te'âlî vü meşhûn buyurulmaları temenniyâtında dest-küşâ-yı tazarru' bulduğımı 'arz eylerim. Ol bâbda irâde efendim hazretlerindir.

Tebrîkiyye

Sûr-ı İsrâfil-i hikmet hâme-i hoş-nefhadan

'Âlem-i feyz-i misâli ehl-i 'irfân aldılar

Güm güm ötdi kubbe-i nüh tak u asl-ı mümkinât

Şol zamân kim ol ulu sultânı mihmân aldılar

Müntehâ-yı nam-ı 'aşka bâdi oldığın bilüp

Ehl-i zevk rûh virdiler bu dürri erzân aldılar

Rûh-ı ma'nâ-yı Resûl-i Kibriyâda pür-fen olan⁶⁴⁴

Şârih-i 'allâmeyi tebrike fermân aldılar

Hazret-i nâzım Süleymânı bilen erbâb-ı dil

Rûhini şâd itdiler her dürlü ihsân aldılar

⁶⁴³ Takrizler, Hacı Selim Ağa Kütüphanesi Hüdaî Ef. 570 numaralı yazmada 1b-3a'de yer almaktadır. Ayrıca bu takrizler, Ozan Yılmaz tarafından yayıma hazırlanan *Cabbarzâde Mehmed Arif Bey, Mevlid Şerhi: İzahü'l-Merâm Alâ-Vilâdeti Seyyidi'l-Enâm* (2011) adlı neşrin 117-125 sayfa aralığında yer almaktadır.

⁶⁴⁴ Bu mısranın vezni bozuktur.

Zâtı ‘Ârif cismi himmet mazhar-ı yektâsı şevk
Bu mükemmel hâzıkı her derde derman aldılar

Nice tebrik itmesünler yâ nasıl takrîz anı
Evliyâ tâcı bu şerhi ehl-i îmân aldılar

Müjdeler erbâb-ı ‘aşka evliyâ-i sâgire
İşte şimdi hâllerin tedkîke mîzân aldılar

Sırr-ı Mevlûd-ı Resûlu’llâhı bilmezsın Sa‘îd
Ekseriyyet üzredür bu sırrı pinhân aldılar

Deryâ-yı ‘ismetinde Sübhân-ı enbiyâ
Cevlân iden envârında ‘ulviyyîn yâ
Hubbında müstagrak cümle evliyâ
Muhammedin kadrin bilendür ‘Ârif
Yorulma hâme idilmez ta‘rîf

Kâşâne-î gayba açılma perde
Zerrât-ı mevcûdât cem‘ olsa serde
Bulunmaz ‘azizim deva bu derde
Muhammedin kadrin bilendür ‘Ârif
Yorulma hâme idilmez ta‘rîf

Cismim nâ-tüvân gözler tolu kan
Eşk-i sirişkim oldı bir ‘ummân
Feryâd iderek söylerim her ân
Muhammedin kadrin bilendür ‘Ârif
Yorulma hâme idilmez ta‘rîf

İzâhu’l-Merâm nesr itmiş dürler
Okurken dinle ne lisân söyler
Zebân-ı gaybı bilendür erler

Muhammedin kadrin bilendür ‘Ârif
Yorulma hâme idilmez ta‘rîf

nakarâtıyla ‘afv-ı ‘âlî-i fâzılânelerine müsteniden tesvîd-i sahîfe-i ‘ubûdiyyet
eyledim efendim.

Dâ’î, sâbık Hicâz vâlî ve kumandanı Müşîr ‘Osman Paşa merhûmun hâcesi
Sa’îd. 21 Nisan 1323

‘Ulüvvü’l-himem cemîlü’ş-şiyem fâzıl-ı muhterem efendim hazretleri Hacı
Râ’if Beg Efendi nezdinde *Îzâhu’l-Merâm ‘alâ-Vilâdeti’s-Seyyidi’l-Enâm* ser-
levhasını hâ’iz bir kıt‘a eser-i hâme-i fazîlâneleri manzûr-ı dîde-i mefharetim oldı.
Nâzım-ı celîlü’l-kadr Süleymân Çelebi kuddise sırruhû hazretinin bu manzûme-i
mübârekesi mutlak fu’âd-ı ilhâm-mu‘tâd kudsîyyesi semerâtı olup kâffe-i ümmet-i
Muhammedîye hediye-i mukaddese buyurmuş oldukları gibi işbu eser-i ber-güzîde-
i ‘ârifaneleri ise müşârun ileyh hazretinin vicdân-ı ma‘rifet-nişânında cilve-sâz-ı
bürûz olan tecelliyât u füyûzâtın mu‘arrif ü müfessir-i hakîkîsi neş‘esini hâ’iz
oldığından zât-ı ‘aliyye-i kerem-kârîlerine teşekkür ve müşârunileyh nâzım
hazretinin rûh-ı pür-fütûhını zebân-ı tevkîrât ile yâd u tezkîr ma‘rezinde birkaç beytin
‘alâ-vechi’t-takrîz terkîm ü takdîmine cür’et itdim.

پیرای نور چشمم از نجیبان
نوشتم این تقریض در افشان

نزاكت ازاد از تحرير خامه
مشاط اندازد از انشای نامه

قلم گفتا که من شاه جهانم
قلم کش را به دولت می رسانم

مهم سازی بر آمد از دو پیران
عنایت خواهد از سلطان پیران

ز اولاد جپانزاده نمودند

هزاران سال عمرم بر فزودند

خداوند جهان بر هر مرادش
رساند هر چه دارد در نهادش

چیان زاده فضل عارف آمد
ز دنیا رفت امثالش نماید

سلیمان ناظم جنت مکان بود
گلستان ارم باغ جنان بود⁶⁴⁵

terânesiyle hatm-i kelâm ve tezyîn-i zebân u vicdân eyledim begim efendim
hazretleri. E'd-dâ'î Müftîzâde H'âce Hüseyin Hüsnî. 18 Safer 1324.

Ey 'ârif-i ma'ârif-i İlâhî ve'y vâkıf-ı hakâyık-ı esrâr-ı risâlet-penâhî 'Ârif Beg Efendi Hazretleri Mücerred mazhar-ı feyz olmaklığım için lutfen irsâl buyurılan işbu şerh-i dil-pezîri mütâla'a ile şeref-yâb ve o şeref-i mütâla'anın bahş eylediği te'sîrât-ı latîfe-i ma'neviyye ile neş'e-yâb oldum. Her ne zaman bir mevlid-i şerîf cem'iyetinde bulunsam 'amîk bir hiss ile mütehasıs olduğım gibi o zevk-perverâne o rûh-nüvâzâne yazılmış manzûme-i makbûlenin bahş eylediği neş'e-i rûhâniyye ile ser-mest ü hayran olurum. 'Âşık-ı sâdik-ı cenâb-ı Muhammedî nâzım-ı fâhim-i mevlid-i Ahmedî Süleymân Çelebi hazretleri bu te'lîf-i güzîni sâyesinde kulûb-ı ümmet-i İslâmiyyede pek büyük yer tutmuşdur. Kuvve-i tasvîriyyede gösterdiği hârika-i 'aşk anın 'azamet-i iktidârına bürhân olmuşdur. Bundaki ebyât-ı 'âliye öyle kolay kolay anlaşılıvirecek gibi görüldüğü hâlde hîç de öyle değildir. Her bir beyti bir gencîne-i 'aşk u mahabbet olup hey'et-i 'umûmiyyesi taklîd ü tanzîri gayr-ı mümkün denilecek derecede 'âli bir eser-i sehlü'l-mümteni'dir. Zât-ı 'âlî-i 'ârifânelerinin vâkıf oldukları esrâr-ı 'aşk u hakikat te'sîriyle ve mücerred menba'-ı hakâyık-ı tevhîd fahr-i 'âlem salla'llâhü 'aleyhi vesellem efendimiz hazretlerinin ilhâmıyla bu

⁶⁴⁵ Soylulardan göz nurum (olan biri) için bu inci saçan takrizi yazdım. Kalemin yazmasından nezaket doğar, mektubun yazılması sevinç verir. Kalem, "ben cihan padişahıyım, kalem tutam iyi talihe ulaştırırım" dedi. Çare pirlere gelir, yardım pirlere sultanından istenir. Çapanoğulları'nı gösterdiler de ömrüm binlerce yıl arttı. Her ne dilerse dilesin yüce Allah bütün istediklerini verir. Çapanzâde ârifve olgun bir kimseydi ki dünyadan gittikten sonra benzeri kalmaz. Süleymân Çelebi, cennetlik bir nâzımdı. Yeri İrem güllüğü ve cennet bahçeleriydi.

manzûme-i mergûbeye yazılan şu şerh-i makbûl ümmet-i İslamiyyeye telkîn-i hakâyika sebeb olacağından ‘âdetâ Mevlid-i Şerîf manzûmesinin miftâh-ı esrârı makamında ‘add olunur. Târîh-i nazmından şimdiye kadar güzerân iden yüzlerce senelerden sonra bu şeref-i ‘âlî efendimize teveccüh idiyor ki gıbtalara şâyândır.

İnşâ’allâh nâm-ı dil-firîbiniz dahı kulûb-ı ümmetde hazret-i nâzım-ı muhteremîn ism-i şerîfi gibi menkûş-ı hâtıra-i ihtirâm olacaktır. Zât-ı kerîmâneleri şerh-i şerîfi hîn-i tahrîrde rûh-ı pâk-i hazret-i mü’ellifi ‘âdetâ vecde getirmiş olacağınıza kâni’im. Bu ‘abd-ı kemtere Süleyman Çelebi hakkında îzâhât-ı târihiyyede bulunmaklığımı emr buyuruyorsunuz. Kulunuz bu meydânda kalem oynadacak kadar sâhib-i ma’rifet olmadığımdan bu husûsda dûçâr-ı tereddüd olmuş isem de mücerred feyz-i nazar-ı mahsûsları sâyesinde birkaç söz söylemeğe cür’et-yâb oluyorum. Süleyman Çelebi hazretleri kudemâ-yı şu’arâ-yı ‘Osmaniyyeden bir zât-ı ‘âlî-mikdârdır. Şu’arâ-yı meşhûreden ‘Atâyînin birâderidir, ‘İvaz Paşanın oğludur diye ba’z-ı âsârda görülmüş ise de ‘Âlî-i merhûm bunu redd eylemiş ve hilâf-ı hakikat olduğunu yazmıştır. Bursada tevellüd itmişlerdir. Burada tahsîl-i kemâlât idüp Sultân Orhanın birâderi Şehzade Süleyman Paşaya karîn-i hâss olmuş idi. Fazl u kemâlini bi’l-ahire Yıldırım Sultan Bâyezîd Han dahi tasdik ile imâm-ı sultânî ta’yîn kılındığından hayli seneler bu hıdmet-i şerîfede bulunmuşdur. Fâsıla-i saltanat hengâmında büyük Şehzâde Süleyman himâyesinde kalarak o sırada şeref-i mihriyyete mazhar olduğu menkûldür. Yıldırım Bâyezîd Hanın dâmâdları e’azım-ı ricâl-i nûr-bahşiyeden Emîr Sultân hazretlerinin şeref-i muhabbetlerine mazhar olup hayli zaman hizmet-i şerifesinde bulunarak tarîka-i hilâfete nâ’il olarak ehlu’llâh silsilesine dâhil oldu. Şeyhinin emriyle Bursada Ulu Câmî’-i şerîfde hıdmet-i imâmeti der-’uhde ile ‘ahir-i ‘ömrlerine kadar bu hıdmetde sâbit-kadem kaldı. Nâzım-ı muhteremin ‘unvânı Süleymân Çelebi olup Süleyman Efendi değildir. Tahkîkât-i ‘âcizâneme göre “Çalab” Türkman lisânında esma’-i hüsnâ-yı Rahmândan bir isimdir. Lisânımızda Hudâvirdi cümlesi ba’zı kimseye ‘alem idildiği gibi Türkman lisânında dahi ‘alem olarak “Çalab”ın âhirine bir yâ-yı nisbet getirilince hudûd-ı şer’-i nebevîyi ‘âlim umûr-ı dîn-i Mustafevîyi ‘ârif ‘ilm ü ‘amelde kâmil olan zât ma’nâsı murâd olunur. ‘Allâme-i Rûm İbn Kemâl hazretleri:

Çelebilikle begim medhali yokdur nesebin

İlm ile muttasıf olan kişi olur çelebi

buyruğı hakikat-i ma'nâyı muvazzıhdır. Şu hâlde çelebi, "merd-i İlâhî" ma'nâsına geliyor. 'Avâm-ı nâsın Firenklerle çelebi dimeleri "çelîpâyî"den muharref olan bir şeydir. Yoksa tafsîl olunan değildir. Bir de el-yevm turuk-ı 'aliyyeye mensûb zümre-i mutasavvıfîne "dede" ta'bîr olunduğı gibi Süleyman Çelebiye Süleyman Dede denilmiştir ki hazret-i Emîre mensûb olması i'tibârıyladır. *Gül-deste-i Riyâz-ı İrfân* ve *Tezkire-i Latîfî* gibi eserlerde mütâla'a-güzâr-ı fakîrânem olduğına göre menkabe-i Mevlid-i Şerif manzumesinin tertîb ü tanzîmine bir hâdise-i garîbe sebep olmuştur. Şöyle ki: O zamân Bursa[da] bir vâ'iz türemiş. Esnâ-yı va'zında esta'îzu billâh⁶⁴⁶ لا نفرق بينه احد⁶⁴⁶ âyet-i kerîmesini tefsîr iderken "bu âyet-i celîle mücebince ben hazret-i Muhammed Mustafâ salla'llâhü 'aleyhi ve sellemi hazret-i 'Îsâdan tafzîl itmem" dimesiyle müstemi'in miyânında 'ulemâ-yı 'Arabdan bir zât-ı 'âlikadr gayrete gelerek delâ'il-i Kâtı'a ile vâ'iz-i merkûmı ilzâm için "Hay câhil sen 'ilm-i tefsîrde kâsırsın. Âyât-ı kerîmenin nâsıhından mensûhundan ve müşâbihinden müteşâbihinden gâfilsin. Rüsûl beyninde fark yokdur dimekden maksad emr-i risâletde ve husus-ı nübüvvededir, yoksa merâtib-i fazîletde değildir. Eger âyet-i kerîmenin ma'nâsı. min-cemî'i'l-vücûh dimek olsaydı esta'îzu billâh تلك الرسل فضلنا⁶⁴⁷ على بعض⁶⁴⁷ buyurılır mıydı" diyerek iskât itmiştir. Bu vak'a üzerine vâ'iz-i merkûma ba'z-ı cühelâ taraf-dâr olmagla bu hâlden Süleyman Çelebi hazretleri gâyet müte'essir olup fahr-i 'âlem ve efdal-i enbiyâ-yı mükerrerem salla'llâhü 'aleyhi ve sellem efendimiz hazretlerinin 'ulüvv-i kadr-i risâlet-penâhîlerinden bâhis olmak üzere menkabe-i vilâdet-i seniyye-i hazret-i Peygamberîyi nazmen te'lîfe hâme-zen-i gayret olmuştur:

Mahabbet lezzeti sırr-ı hüviyyetden ider neş'et
 Anı hod-bîne sorma yok olup hem-dâr olandan sor
 Ne şundan sor ne bundan sor leb-i esrâr-ı dîdârı
 Anı sen lâ-mekânda 'aşkla tayyar olandan sor

Hazret-i nâzım-ı fâhim bu esrâra pek güzel tercemân olmuştur. Bu nazm-ı bedî' târîh-i lisân-ı 'Osmânî nokta-i nazarından da pek mühim bir eser-i 'âlidir. Târîh-i te'lîf:

⁶⁴⁶ Onlardan hiçbirini diğerinden ayırt etmeyiz [...] (Bakara Sûresi, 136. Ayet)

⁶⁴⁷ İşte peygamberler! Biz, onların bir kısmını bir kısmına üstün kıldık (Bakara Sûresi/253).

Hem sekiz yüz on ikidir târihi
Bursada oldu tamâm bil ey ahi

beytinde nümâyân olur. Hulâsa beş yüz seneyi mütecâviz bir zamandır millet-i İslâmiyyenin eyâdî-i ihtirâmında turan bu eser-i latîfe ruhâniyyet-i celîle-i Ahmediyyenin isticlâbına vesîle-i mütemeyyine olmak üzere meclis-i latîfler teşkîliyle teberrüken okutdurıl原因en makbûl-ı cemîl-i Muhammedi olduğına bürhândır. Eslâf tanzîrine çalışdı, birçok manzûmeler yapıldı. Fakat hiç biri bunun yerini tutmadı, tutmayacak da. Bundan yüz sene evvel bir şâ'ir ne güzel söylemiştir:

Dört yüz seneden berü efâzıl
Bir söz dimedi ana mûmâsil
Tanzîrine çok çalışdı yârân
Kaldı yine mısl-i bîkr-i Kur'an

Hakîkate tercemân olmuşdur.

Süleyman Çelebi hazretleri “Râhat-ı ervâh” terkîbinin delâlet itdiği vechle 825 senesinde ‘âlem-i bekâyaya intikâl ildiğinden manzûme-i makbûleyi irtihâllerinden on üç sene evvel inşâd buyurdıkları anlaşılır. Müddet-i ‘ömr-i şerîfleri ma'lûm olamamıştır. Bursada Çekirgeye giden yolun sol tarafında sedd üstünde kabr-i enverleri ziyâretgâh-ı ins ü cândır. Hacı

‘Ali Paşa merhûm, üzerine demirden bir kubbe inşa itdirmiştir. Kitâbe-i seng-i mezârları:

“Manzûme-i menkabe-i vilâdet-i Nebeviyye ‘aleyhi’s-selâm ve’t-tahiyye mü’ellifi Süleymân Efendi hazretlerinin merkad-i müteberrikidir. ‘Aleyhi’r-rahme ve’l-gufrân. Rûh-ı pür-fütûh-ı ‘âlîlerine li’llâhi te’âlâ Fâtiha”

İsbâtü'l-Muhassenât li-Tılâveti Mevlidi Seyyidi's-Sâdât nâm eserde okumuşdum ki en evvel mevlid-i şerîf cem'iyyeti teşkîl itmek ‘âdetini İslâm hükümdârlarından melik-i efdal Muzafferü'd-dîn nâm zât târîh-i hicretin altı yüz dört senesinde te'sîs itmiştir. Sonra bu ‘âdet ta‘ammüm iderek hulefâ-yı kirâm-ı ‘Osmâniyye dahi her sene mevlid-i şerîf alayı tertîb ve ihtifâlât-ı fâ'ika ile resmen bu manzûme-i şerîfenin okutdurularak füyûzât-ı celîle-i risâlet-penâhîden istifâzaya şitâb

itmişler ve itmekde bulunmuşlardır. Ebyât-ı gâmizanın şerhinde izhâr buyurulan kudret-i kâmilânenin karşusunda ser-fürû iderim.

Bu eser-i ‘âlî ser-â-pâ hakâyıkla mâlîdir. Cihân-ı ‘aşk-ı Muhammedîden nişândır. Şârih-i muhtereme erbâb-ı mahabbet takdîr-hândır. Şerh-i şerîfin vücûda gelmesi ise elbette müstelzim-i şükrâne-i bî-pâyândır. Gönlüm bu vâdîde birçok şey yazmak istediği hâlde kalemim kâsır kalıyor. Binâ’en ‘aleyh izhâr-ı ‘acz ve ‘arz-ı ta‘zîmât iderek sözüme nihâyet viriyorum. Sa‘yiniz meşkûr olsun ‘azîzim efendim ‘Arif Beg Efendi hazretleri.

el-Fakîr Hüseyin Vassâf. 10 Ramazân 1328

66. *MİFTÂHU HAZA'İNİ'R-RAHMANİYYE FÎ-MEMLEKETİ
VÜCÛDÎ'L-İNSANİYYE (SÛNBÛL SİNAN ŞERHİ) (CABBÂRZÂDE
'ÂRİF)*⁶⁴⁸

Edîb-i Necîb Hâce Hicrî Merhûmun Takrîz-i Belîğânesidir

خذ بالكتاب وهاك من ابوابه
فى الدين والدنيا وفى آدابه⁶⁴⁹

مجموعة الا خلاق او جامعه
كل الكرائم فيه من ايجا به⁶⁵⁰

ديوان فضل حكمت آياته
فيه مشير عقابه و ثوابه⁶⁵¹

مسكبه نفحاته فكأ نه
رقص الغزال متحيرا بجنابه⁶⁵²

پرتو الى فلك العلا متفاخرا
بالفرقدين و شمسه و شهابه⁶⁵³

و يصدر به وقف ابن حاجب حاجباً
و كذا نصير الطوسي من ابوابه⁶⁵⁴

فلك و لكن لا تمور نجومه
درر و لكن ما اختفت بسحابه⁶⁵⁵

دهر و لكن لم يخن فيما اتى
فى حكمة من فضله و خطابه⁶⁵⁶

⁶⁴⁸ Bu takriz Hacı Selim Ağa Kütüphanesi Hüdaî 571 numaralı yazmada 1a'da yer almaktadır.

⁶⁴⁹ Din, dünya ve dünyanın adabı hususunda içerisinde kitabın sözlerine tutun.

⁶⁵⁰ Bütün yüce hasletler güzel ahlakların derlendiği bu kitaptadır.

⁶⁵¹ Ayetlerin faziletli hikmetlerine ve bunun sevabına işaret etmektedir.

⁶⁵² Onun kokusu ceylanın karnından düşmüş misk gibidir.

⁶⁵³ Bu gökyüzüne, yıldızlara ve güneşe kadar aydınlık saçan bir ışıktır. (?)

⁶⁵⁴ Bu, feleklere kadar yeniliklerle donanmış bir eserdir. Ve bu eser, o feleğin güneşi ve şihabı ile Küçükayı'nın iki parlak yıldızıyla iftihar etmektedir.

⁶⁵⁵ Bu, yıldızı sönmeyen bir felek, bulutların ardına düşmeyen bir yıldızdır.

شمس و لكن ليس مما يأفل
قد و شح العارف وجه صوابه⁶⁵⁷

هو بارع ببراءة و براءة
ما مثله الا مترجم كتابه⁶⁵⁸

‘Ârif’ün ism-i şerîfîyle n’ola bed itsem
Şu’arâ eylediler matla‘-ı şemse tev’em

Hayret-efzâ-yı ‘ukûl-ı beşer âsârındır
Ki anınla ebedî dense becâdır ‘âlem

Çeşme-sâr kalemin verdi bütün sadre şifâ
Hasm-ı bedbahtına oldıysa o erkâm arkam

Dâm-ı tahrîre düşürdün nice nesr-i tâir
Nasıl oldu bilemem şi‘rine Şi‘râ hem-dem

Silk-i tastîre geçirdin nice nâ-süfte durer
Tarılır mı acabâ şi‘rine bu necm disem

Kût-ı yâkût me‘ânide o rütbe bâzil
İsmi bu tercümenin dinse sezâdır Hâtem

Pek geri kaldı makûlât-ı ‘ukûl-ı hükemâ
Ber-taraf oldı bütün⁶⁵⁹ متى كيف كم

Fikr-i cevvaline az geldi bu mülk-i imkân
Basdı tedkîk ile tâ hadd-ı kıdem üzre kadem

⁶⁵⁶ Mazisinin hikmet ve sözlerine sırtını dönmeyen bir zamandır.

⁶⁵⁷ Sönmeyen bir güneş, arif[ler]in kuşandığı sönmeyen bir güneştir.

⁶⁵⁸ Bu eser, mütercimden başkasının benzerini yazamayacağı şahane bir eserdir.

⁶⁵⁹ Nerede, ne zaman, nasıl, kaç?

İdiyor Hicrî bu gün arz-ı hulûs u tebrik
Eyliyör takrîzine bu hayr-ı du‘âyı hâtem

تا کند چشمهء خورشید جهان افروزی
تا بود روی زمین مسکن نوع آدم⁶⁶⁰

تا بود تاب غزاله سبب نشو و نما
تا بود دور قمر رابط اوقات امم⁶⁶¹

بود آن میر چنین واسطهء فضل و کمال
بود این ماه چنان کاشف اشکال اهم⁶⁶²

قال خیرست نکه کن که همیشه ترجمه را
گاه حسن ظفر است جملهء تاریخ اتم⁶⁶³
سنه ۱۳۲۴

⁶⁶⁰ Güneş dünyayı aydınlattığı, dünya insanoğlunun yurdu olduğu müddetçe..

⁶⁶¹ Ceylanların yaşam gücü olduğu müddetçe, ayın dönüşü milletlerin vakitlerini gösterdiği müddetçe..

⁶⁶² Bu emir, fazilet ve kemal vasıtası olsun. Ve bu ay önemli olayların göstergesi olsun.

⁶⁶³ Hayırlısıyla bak ki bu tercümeye ‘Güzel Zafer Zamanı’ ifadesi tam tarih oldu, dedi.

67. MİFTÂHU HAZA'İNİ'R-RAHMANİYYE FÎ-MEMLEKETİ VÜCÛDÎ'L-İNSANİYYE (SÜN BÜL SİNAN ŞERHİ) (CABBÂRZÂDE 'ÂRİF)⁶⁶⁴

Urefâ-yı Şa'baniye'den Merhûm Cabbârzâde 'Ârif Begin Hazret-i Sünbül'ün Nutk-ı Şerîfine Yazdığı Şerhe Takrîz Makâmında Söylenmiştir

Mefâîlün Mefâîlün Mefâîlün Mefâîlün

Buna dense be-câdır magz-ı Kur'ân Hazret-i 'Ârif
Mükemmel bir eserdir şârihi şâyân-ı tahsindir

Ne 'âlî bir kitâb-ı müstetâb te'lîf buyurmuşsun
Künûz-ı remz-i 'aşkın bâbına miftâh-ı zerrîndir

Kitâb-ı "Men 'araf"dan ders-i hikmet vermede câna
Rumûz-ı "Hel etâ"yı sırr-ı rûhî cây-ı tebyîndir

Gelir bû-yı Muhammed'den meşâmm-ı cân-ı 'uşşâka
Safâ-efzâ-yı rûhdur sâik-i deryâ-yı temkîndir

Münevver sâye-i 'aşk oldukça Vassâf'ın eder ta'zîm
Bütün ilhâm-ı Hak'dır sözlerin Hakka ki zengindir

⁶⁶⁴ Takriz, *Hüseyn Vassâf Divanı*, Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar 2311 numaralı yazmanın 43. sayfasında bulunmaktadır. Ayrıca söz konusu takriz, Mustafa Tatçı, Metin Akkuş, İsmail Kasap tarafından hazırlanan *Hüseyn Vassâf Divânı* (2012) adlı neşrin 121. sayfasında yer almaktadır.

69. ŞEMSÜ'S-SABÛHÎ FÎ MENÂKIBİ'N-NASÛHÎ (KERÂME'DDİN EFENDİ)⁶⁶⁵

Üsküdârda Nasûhi Âsitânesi Şeyhi Kerâmeddin Efendinin (Şemsü's-Sabûhî fî Menâkibi'n-Nasûhî)-Nâm Eserine Takrîz Suretinde Yazılmıştır

Mefâilün Mefâilün Mefâilün Mefâilün

Yegâne menfa'ât-bahşâ eser Şemsü's-Sabûhîdir

Hakîkât 'ilminin tefsîridir temsîl-i rûhıdır

Kerâmeddîn Efendi bezl-i himmet eyleyip yazmış

Onun mevzû'ı mir'ât-ı mücellâ-yı Nâsûhî'dir

Hakâyıktan dekâyıktan bütün esrâr-ı tevâhidten

Dürer-pâş olmada erbâb-ı 'aşka Hak fütûhıdır

Muvaffak eylemiş Mevlâ o zât-ı nükte-pîrâyı

Bu te'lif-i bihîn el-hak onun şekl-i vuzûhudur

Muhibb-i kemteri vassâfına ilhâm-ı Hakk oldu

Kitâb-ı sırr-ı vahdet metninin şerhü'ş-şürûhıdır

⁶⁶⁵ Takriz, *Hüseyin Vassâf Divanı* Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Başlıklar 2311 numaralı 48. sayfasında bulunmaktadır. Ayrıca söz konusu takriz, Mustafa Tatçı, Metin Akkuş, İsmail Kasap tarafından hazırlanan *Hüseyin Vassâf Dîvân* (2012) adlı neşrin 130. sayfasında yer almaktadır.

70. *MESNEVÎ-İ ŞERİF ŞERHİ (ES‘ADÜ’L-MEVLEVÎ)*⁶⁶⁶

**Muhammed Es‘adü’l-Mevlevî’nin Mesnevî-i Şerif Şerhine Takrîz
Sûretinde Yazılmıştır**

Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün

Maden-i ilm ü kerâmettir bu şerh-i mesnevi

Kâşif-i esrâr-ı vahdetdir bu Şerh-i Mesnevî

Şârih-i âlîsi memdûhu’ş-şiyem Es‘ad Dede

Matlâb-ı ehl-i basîretdür bu şerh-i Mesnevî

Kenz-i ‘irfân-ı nübüvvetden çıkarmış cevheri

Zînet-i bağ-ı hüviyyetdir bu şerh-i Mesnevî

Tâlib ü râğıblara ders-i hakâyık vermede

Rehber-i râh-ı hakîkâtdır bu şerh-i Mesnevî

Dergeh-i ‘irfân-ı ‘aşkın kemteri Vassâf’ına

Bâis-i ‘aşk u muhabbetdir bu şerh-i Mesnevî

⁶⁶⁶ Bu takriz, *Hüseyin Vassâf Divanı* Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar 2311 numaralı yazmanın 207. sayfasında bulunmaktadır. Ayrıca söz konusu takriz, Mustafa Tatçı, Metin Akkuş, İsmail Kasap tarafından hazırlanan *Hüseyin Vassâf Dîvânı* (2012) adlı neşrin 409. sayfasında yer almaktadır.

71. GÜLZÂR-I AŞK (HÜSEYİN VASSÂF)⁶⁶⁷

‘Asrımız edîblerinin mâ-bihi’l-iftihârı İbnü’l-Emîn Mahmûd Kemâl Bey Efendi tarafından Mevlîd-i Şerîf risâlesi hakkında tedkîkât-ı edebiye ve mütâla‘ât-ı zevkiyyeyi hâvî tab‘ u neşr eylediğim *Vesîletü’n-Necât-nâm* risâle-i ‘âcizâneme yazdıkları takrîzinden

‘Ümmet-i merhûme içinde mahmûdu’s-siyer ba‘zı zevât-ı mu‘azzeze vardır ki iltifât-ı Hazrete nâ’iliyyetle kâm-ver olmuşlardır.

Ol kâmverân-ı kirâmdan biri de Süleymân Çelebi Hazretleridir ki;

Seherde bâğa geldi seyre cânân

Neler seyr eyledi bîdâr olanlar

Hakîkatine vâkıf olan bir ‘âşık-ı bîdâr bir merd-i hüşyârdır:

Çille-gâh-ı muhabbette neler çekmişse çekmiş, nigâh-ı iltifâta kesb-i liyâkât etmiş. Rûhu’l-kâ’inâtın -kâ’inâta bahş-ı hayât eden- vilâdet-i seniyyesini tasvîr eden manzûme-i feyz-engîzi, zümre-i makbûline dâhil olduğuna beyyine-i mübeyyenedir.

‘Aşk-ı yâr, onun kalb-i musaffâsını tecellîzâr-ı feyz ü fütûh kilik-i İlâhî nevâsına ifâde-i rûh etmiştir ki o feyz ü fütûhu her kalbe, o İlâhî nevâ her kaleme nasîb olmaz.

Kabûl-i ‘âmmeye mazhariyyet, ne büyük ni’mettir. O manzûme-i cemîle beş ‘asırdan beri memâlik-i İslâmiyyenin her cihetinde milyonlarca mü’minin tarafından kemâl-i ‘aşk ve şevk ile okunuyor. Rûh-ı Nâzım’a ithâf-ı Fâtihâ olunuyor. Ne büyük mazhariyyet ne büyük ni’met.

Beş yüz seneden beri, beş yüz şâ‘ir menkabe-i vilâdete dâ‘ir birer manzûme-i bedî‘a yazdılar. Bu şâ‘irlerin ekseri şâ‘iriyetçe ihtimâl ki Süleyman Çelebi

⁶⁶⁷ Takriz, *Gülzâr-ı Aşk* Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar 2315 numaralı yazmanın 24b varağında yer almaktadır. Ayrıca söz konusu takrizler, Mustafa Tatçı, Musa Yıldız ve Kaplan Üstüner tarafından hazırlanan *Mevlid Şerhi: Gülzâr-ı Aşk* (2006) adlı neşrin 60. sayfasında yer almaktadır.

merhûma fâ'iktir. Fakat hangisinin eseri hazret-i müşarünileyhin manzûmesi derecesinde raġbet-i ehl-i İslâma nâ'il oldu.

Şâ'iriyet başka, mazhariyet yine başkadır. Lisân-ı hâl, lisân-ı kâl ile kâbil-i kıyâs değildir. O 'âşık-ı sâdık -mahsûl-ı 'aşkı olan- eser-i makbûlünü *Vesiletü'n-Necât* addetmekte her vechile haklıdır. Bu hakkı her Müslim teslîm eder. Takdîr-i hakîrâneme göre manzûme-i şerîfe Ed'iyye-i Me'sûreden ma'dûddur.

مراه المؤمنون حسناً فهو عند الله حسن⁶⁶⁸

⁶⁶⁸ Müminlerin güzel gördükleri Allah katında da güzeldir. (Hadis-i Şerîf, Ahmed b. Hanbel, I, 379).

73. SEFİNE-İ EVLİYÂ (HÜSEYİN VASSÂF)⁶⁶⁹

İşbu eser-i fakiranemi mütâlaaya tenezzül buyurmuş olan ba‘zı zevât-ı kiram bu abd-i kemteri taltîf tarikiyle takrîz sûretinde nazmen nesren izhâr-ı âsâr-ı hissiyât buyurmuşlardır ki onları sırasıyla yazmak mecburiyetinde kaldım

Üdebâ-i kirâmdan İbnü’l-Emîn Mahmûd Kemal Beyefendi tarafından yazılmıştır

Mefûlü Mefâilü Feûlün

Ey âşık-ı sâdık-ı İlâhî
Göster bize aşkını ke-mâ-hî

Aşk oldu sebep vücûd-ı vecde
Âdem o sebeble itdi secde

Gülşende güler mi verd-i ahmer
İtmezse tulû‘ mihr-i enver

عشقست دلیل آشنایی
دل یافت ز عشق روشنایی

مر غیبت ز آشیان لاهوت
جزدانه دل نباشد قوت⁶⁷⁰

Hubb-ı ezeli cihâna sâri
Bir zerre değil o sırdan ârî

Ezhâr-ı bahâr-ı sûr-âmîz

⁶⁶⁹ Takrizler, Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar 2315 numaralı yazmanın 17-24 sayfa aralığında yer almaktadır. Ayrıca söz konusu takrizler, Metin Akkuş ve Ali Yılmaz tarafından hazırlanan *Osmanzâde Hüseyin Vassâf, Sefîne-i Evliyâ* (2006) adlı neşirde 29-42 sayfa aralığında bulunmaktadır. *Sefîne*’de, “Bağdâd Ulemâ-yı Kirâmından ve Meşâyih-ı Fihâmından Merhûm Muhammed Sa‘îd Efendi Tarafından Yazılan Takrîz” başlıklı Arapça mensur bir takriz daha yer alır.

⁶⁷⁰ Aşinalığın (tanışıklık ve dostluğun) kılavuzu aşktır. Gönül, aşktan aydınlık buldu. O (aşk), lâhut âlemi yuvasından gelme bir kuştur. Onun gıdası, gönül dânesinden başka bir şey değildir.

Evrâk-1 hazân-1 hüzn-engîz

Feryâd-1 hezâr hande-i gül
Dâğ-1 dil-i lâle eşk-i sünbül

Âvâz-1 kemân nâle-i ûd
Her savt-1 hazîn girye-efzûd

Âşıkda niyâz u âh-1 şekve
Maşûkda hezâr nâz u işve

Hüsnün leme'ât-1 aşk-1 Bârî
Aşkın feyezân-1 nûr u nârî

Hubb-1 ezeliye tercemândır
Hubb-1 ezeli ki câna câdır

Mektûm değil serâir-i aşk
Her yerde 'ayân müâsir-i 'aşk

Tevfiki refik idince Allâh
Uşşâkı ider o sırdan âgâh

Lutf u kerem-i Cenâb-1 Hâlık
İtmiş seni de o aşka âşık

Hubb-1 ezeli enîs-i rûhun
Uşşâk-1 ezel celîs-i rûhun

عشاق خلاصهء ألسنتد
از جام بلی مدام مستند

جانبخش بود کلام ایشان

Sen mazhar-ı feyz-i evliyâsın
Vassâf-ı safiyy-i asfiyâsın

Merdân-ı Hudâ'ya mahrem oldun
Âdemler içinde âdem oldun

İrfân iledir kemâl-i insân
İrfân ise aşk ile nümâyân

Aşkın seni eylemez mi 'arif
İtmez mi gumûz-ı 'aşka vâkıf

Açdın bize bir sebîl-i 'irfân
İşte eserin delîl-i 'irfân

Deryâ-yı vefâ olunca sînen
Allâh yoluna gider *Sefîne*'n

Ebrâr o sefineye girerler
Mersâ-yı selâma sevk ederler

Emvâc-ı hatar olursa peydâ
Kâbil anı bir nefesle imhâ

Virsün sana ömr-i Nûh Yezdân
İrfânını eylesün firâvân

Her dem sana arz-ı hürmet eyler
Mahmûd Kemâl o abd-i ahkar

⁶⁷¹ Âşıklar, elest bezmini hulâsası (seçkinleridirler) ve dâima (Kâlû belâ) kadehinden mest durumdadırlar. Onların sözleri, câna cân kalıcıdır; makâmları da, makâm-ı Mahmûd'dur.

حرره الفقير اليه عز شانه سيد محمود كمال الخالدي عفرله⁶⁷²

9 Zi'l-kâde 1324 (25 Aralık 1906)

Eslâfın ahvâl ve âsârını tedkîk edenler onların hayâtını ma'nen temdîd ve âhlâfın efkârını da tenvîr etmiş olurlar ki bu hıdmet-i mebrûre âlem-i insâniyeti sitayiş-hân eder. Ecdâd-ı ma'nevîyye makâmında bulunan eslâf-ı kirâma karşı hiss-i hürmet ve muhabbet ile muhât olmayan kalbler ihâtâ-ı meâlîye müstaid olmayan kulûb-ı kâsiyedir ki ashâbı aşk-ı vatanla münevverü'l-cinân olan hamiyet-mendân, ümmet nezdinde her zamân merdûd ve mat'ündür.⁶⁷³ من ورخ مؤمنا فقد احياه hadîs-i şerifi de menkûldür.

İbnü'l-Emîn Mahmûd Kemâl Beyefendi

Merhûm Şeyh Vasfî Efendinindir

Feilâtün Feilâtün Feilün

Ey olan silk-i râh-ı 'irfân
Maksadın bulmak ise bir rehber
Eser-i hâme-i Vassâf'ı hemân
Durmayub eyle ser-â-ser ezber

Ne eserdir bu kitâb-ı âlî
Okudukça veriyor kalbe safâ
Bildirir zümre-i ehl-i hâli
Pek edîbâne bize ser-tâ-pâ

Kim ki alsâ nazara bu eseri
Keşf olur zâtına sırr-ı tevhîd
Fehm ider bî-haberi bâ-haberi
Bunu tasdîk eder ehl-i tefrîd

24 Kanûn-ı sâni 1322 (6 Şubat 1906)

⁶⁷² Fakir Seyyid Mahmud Kemal Hâlidî tarafından yazıldı.

⁶⁷³ Kim bir müslümânın hayâtını yazarsa, sanki onu diriltmiş gibi olur.

**Urefâ-yı Meşâyıhtan Erzurûmî Merhûm Abdurrezzâk İlmî Efendinindir
(Vezni bulunamamıştır)**

Nâmı *Sefîne-i Evliyâ-yı Ebrâr*
Ya'ni Şerh-i Esmâr-ı Esrâr

Gir bu sefineye selâmeti bul
Girdâb-ı belâ sivâdır ey yâr

Deryâsı bunun vahdet-i beyândır
Sahili olur likâ-yı dil-dâr

Ey âşık-ı cemâl-i cânân
Aç cân gözünü görüne dîdâr

Hak-vâr gayri yok dil-ârâ
Emvâc bu kesret içre Deyyâr

Vassâf Hüseyin Efendi o zât
Derc itdi ma'ârif dürün güher-vâr

Cem itdi kelâm-ı evliyâyı
O mellâh-ı bahr-ı durer-bâr

Bîgânelere gösterilmez aslâ
Gencîne-i esrâr-ı kulûb-ı ahrâr

Târîh ile İlmî cevherîn al
Keştî-i havâssı böyle dür-dâr
1322/ (1906) گشتي هواسي بويله دردار

**Tomâr-ı Turûk-ı 'Aliyye Müellif-i Muhterem Sâdık Vicdânî Bey
Efendinin Mektûblarıdır**

Kitâb-ı Sefîne-i Vassâf her dürc-i sadef-i ma'nâsında bir dürr-i şehsüvâr-ı evliyâ mündemiç her satr-ı sahife-i meâlî-ihtivasında bir güher-i kıymetdâr-ı asfiyâ münderic bir hazîne-i asdâf olmağla müellif-i fâzıl u muhteremi el-hak tebrîk ve tebcîle elyâkdır.

Böyle girân-bahâ bir mecelle-i leâlî-ihtivânın Tomâr-ı Turûk-ı Aliyye nâmındaki te'lif-i âcizânemin tevsîk-i meâl ve tahkîk-i terâcim-i ahvâlinde müellif-i kemterine hakâyık-nümâ bir rehber rast-gû bir menba'-ı sahîhü'l-haber ittihâzına müsâade buyurulması da her ma'nâsıyla ilhâm-ı Hak'tır. Binâenaleyh Hz. Hüseyin Vassâf'a dürc-i dil ü cânda beslediğim teşekkürât-ı samimiyyeyi tebrîkât-ı mahsûsâma terdfen arz u iblâğ vesilesiyle de takdim-i ta'zimât eylerim.

29 Rebiü'l-evvel 1341 (19 Kasım 1922)

'Aciz-i ibâd-ı Sübhânî Ebû Rıdvân M. Sâdık Vicdanî

Bir zaman bulmaz fena dünyâda erbâb-ı himem
Sâhibi mahvolursa da âsâr kendin gösterir

Urefâ-yı Üdebâdan Mehmed Besîm Bey Efendinindir

Bu bâbdaki medih, fakîre âit olmayıp müşarünileyhin *Mir'ât-ı Hakîkât*'de rû-nümâ olan hâline mute'âlliktir

Faûlün Faûlün Faûlün Faûl (Faûlün)

Eyâ mîr-i Vassâf-ı âlî-nazar
Hitâbınla buldu gönül tâb u fer

Sen ol vâkıf-ı nâr-ı cân-gâh-ı dil
Münevvir-çerağ-ı nihân-gâh-ı dil

Dü-çeşminde parlatır lema'tu'llâh

Dil-i kâmilinde yatır haşyetu'llâh

Ne feyz-i Hudâ-dâddır vecd ü hâlin
Teressüm ider nâsiyende meâlin

Dilinde teheyyüc kılar sırr-ı tevîd
Dilinde temevvüc ider feyz-i tahmîd

Sana server-i enbiyâ iltifâtı
Tecellî-nümûn eylemiş beyyinâtı

Eyâ merd-i ferhûnde-baht-ı safâ
Seni kıldı Hak vâsıf-ı asfiyâ

Mevâkit-i envâr kalbin senin
Merâkîd-i ebrâr kalbin senin

O kalb-i münevverde mazmûndur
Nice ehl-i Hak onda meknûndur

Olur zikr u tesbihiniz Rabb-ı a'âlâ
Ne dem olsa mescûdunuz zât-ı Mevlâ

Lisânında başlar salât u selâm
Anıldıkça sâlar-ı Beytü'l-Harâm

Makâm-ı muallâ-yı Mahmûd'a şâh
Muhammed'dir ancak 'ayândır güvâh

Olur Kerbelâ-yı muhabbetde peydâ
Dil-i âteşîndeki şevk-i şeydâ

Ezelden seni eylemiş zât-ı Yezdân
Cenâb-ı Hüseyin'e müheyyâ-yı kurbân

Muharremde aşkın bulur başka tâbiş
Rûz-ı nâya kalbin ider âh u nâliş

Senin vasfını şöyle icmâl için
Geçen bunca taksîrim ikmâl için

Yazıp böyle nazm-ı perîşân-makâl
Edildi senânızda icmâl-i hâl

Aceb var mı tavsife yâr ey dil
Edâ-yı senâ âh mümkün değil

Gam-ı dehr-i dîn etmeseydi zebûn
Yazardım senânızda nazmen mütûn

Beni âteşe atdı reyb-i menûn
Bütün aksine döndü devr-i şu'ûn

Neler yaptı baht-ı siyâhım bana
Vefâsız hayât-ı tebâhım bana

Olup rûz u şeb bî-tenâhî gamım
Gam oldu dem-â-dem benim hem-demim

Eğer bir nefes almış olsam ferîh
Olurdum sana misli nâdir medfîh

Felek çok görüp bir nefes almağı
Şu yek-rûze dünyâda hoş kalmağı

Bunu tuhfe kıldım Hüseyin'im sana
Bağışla kusûrum yine sen bana

Bu tuhfem sana yadigâr-ı fenâ
Bulur nâm-ı pâkinle belki bekâ

Besîm'in sana durmaz eyler duâ
Mücîbü'd-du'â'dır Cenâb-ı Hudâ

21 Eylöl 1341 /(1925), Mudanya

Bir iltifât-nâmelerinde de ziyâde izhâr-ı teveccühle buyururlar ki

Ey selsebil-i aşk ile ser-şâr-ı feyz
Nesîm-i aşkını bana sun mest kıl müdâm

Var sende vâridât-ı guyûbun hızânesi
Îsar kıl cevâhir-i feyzi ale'd-devâm

Sirâcü's-sâirîn-i aşksın şeffâfsın nûrum
Hüseyn-i bâ-safâ-yı feyzsin Vassâf'sın nûrum

Üsküdar Mevlevihânesi Şeyhi Urefâ-yı Asrdan Ahmed Remzi Dede Efendi Hazretlerinin, Muharrir-i Âcizi Taltîfen İrsâl Buyurdukları Mektûb ve Takrîz Olup Ma'a's-Şükrân Derc Olundu

Kemâlât-ittisâf el-Hâc Hüseyin Vassâf Bey Efendi Hazretlerine

Azizim beş cilt olarak te'lîfine hâme-rân-ı himmet olduğunuz Sefîne-i nefise-i Evliyâ elbette cevâhir-i hakâyıkla meşhûn bir deryâdır. Takdim edilen târihi müştemil şu takrîz o bahra nisbet bir katre-i nâçiz ise de öyle bir ummâna vâsıl ve orada müstağrak olacağından feyz-i meserretle lebrîzdir.

⁶⁷⁴ اسعد الله في الدارين 22 Kanûn-ı Evvel 1340 (22 Aralık 1924)

⁶⁷⁴ Allah onu iki cihanda aziz etsin.

el-Fakîr Ahmed Remzi el-Mevlevî

HÛ

Süren keştî-i aklı bahr-ı fikre derk ider elbet
Telâtum-hîz-i dünyâda eser merdin bekâsıdır

Cenâb-ı Hâcî Vassâf-ı hakâyık-dân u deryâ-dil
Ricâl-i Halvetînin mefharı şîrîn likâsıdır

Olup gavvâs-ı ma'nâ yirmi üç yıl sarf-ı himmetle
Getirdi bir eser gevherlerin en muntekâsıdır

Seni irşâd için kâfi oku ahvâl-i ebrârı
Gerek 'aşk u kemâlâtı gerek zühd ü takvâsıdır

Çıkardı bahr-ı dilden Mevlevî Remzî de bir târîh
Efendi al *Sefîne* evliyânın *Mültekâ*'sıdır
1343 افندي آل سفينه اوليانك ملتقى سيدر

Çârub-keş-i Mevlevîhâne-i Üsküdar Ahmed Remzi el-Mevlevî

73. SON ASIR TÜRK ŞAİRLERİ (KEMÂLÜ'Ş-ŞUA'RÂ) (İBNÜLEMİN KEMAL İNAL)⁶⁷⁵

Nâçiz şahsım ve eserim hakkında teveccüh ibrâz eden kıymetli şairlerimizden bazı zevatın lûtfen yazdıkları manzumeler ve tarihler - istihkakımın fevkinde- takdir ve tebcîli mutazammın bulunduğu için neşretmekten sıkıldım

Fekat bu nefis eserlerin ziyâına râzı olmadığım gibi -hürmet ettiğim- bazı erbab-ı mâ'rifetin ısrarlarına da mukavemet edemiyerek hüsni hatime olmak üzere- eserin sonuna koymaya mecbûr oldum.⁶⁷⁶

Meziyyet benden ziyâde bana iltifat eden muhterem zatlara râcidir

Feilâtün Feilâtün Feilâtün Feilün

Âb-1 rûy-1 fudala Hazreti Mahmud Kemâl
Sâhil-i hikmete atmış yine bir dürr-i semîn

Sanma telifini bir tezkire bir abidedir
Bir kütübhâne değer tezkire-i İbnülemin

Tugraât-1 girih-i ilmini seyr etseydi
Fadl ü 'irfânına eylerdi yemin İbn Yemîn

Aks-1 tâbı rakam-1 hire dih-i çeşm-i cihân
Nakş-i feyz-i kalemi reşk-i sanem-hane-i Çin

Şehvât-1 kelimâtiyle bulur cân 'innîn
Berekât-1 nefehâtiyle doğar zinde cenîn

Darbe-i kudretidir kilik-i füsün perverinin
Uc alub saha-i mânâya diken seng-i rasîn

⁶⁷⁵ Takrizler, *Son Asır Türk Şairleri*'nin 1988 Dergâh basımının 2258-2262 sayfa aralığında yer almaktadır.

⁶⁷⁶ Gönderildiği tarihler sırasıyla derc olunmuştur.

Şu‘arâ ma‘şerinin mahşeridir tezkiresi
Urdu şâirleri mizâna be-vech-i pîşîn

Feyzi icâz bulub mazhar-ı ba‘s oldu kimi
Olsa bin mahşer uyanmaz kimidir zîr-i zemin

Çoğunun ortaya atmış ne kumaş olduğunu
Sattırır bazı sühan-saza da kâlâ-yı bîhîn

Ne tarâif ne zarâif ne hikâyât ü nikât
O ne sencîde menâkıb o ne tarz-ı tebyîn

Maden-i fadlı saçup cevher-i envâ-ı kemâl
Ey eden kesret-i bazârını ilmin tezyin

Ne Kemal’in gibi Mahmud-ı mükemmel bulunur
Ne de İhsân gibi bir şâir-i Hassân-âyin

Niçe yıllar bize üstad-ı müfiz oldun sen
Niçe yıllar seni mes’ud ede mevlâ âmin

Hamamizâde İhsan

Feilâtün Mefâilün Feilün

Etdi Mahmud Kemal İbnülemin
Edeb ü şiire bir büyük hizmet

Nâm-ı mensî ve belki nâ-mesmû
Niçe insâna verdi bir şöhret

Kurdu erbâb-ı dânişe o hümâm
Daimî böyle meşher-i hürmet

Bunların ekseriyle o bizzat
Eylemiş akd-i meclis-i ülfet

Herkesin asl u faslına vâkîf
Sanki nessâb-ı millet ol hazret

Herkesin hal ü kalini biliyor
Bu bilişidir ona büyük kuvvet

Kendini bilmiyor bugün kimse
O ise herkesi bilir... hayret!

Böyle bir kişver-i tekâsülde
Bu kadar zâtın eyledin dikkat

İsmi resmini meâsirini
Aradı buldu topladı ümmet

Himmeti varsa kendine kişinin
Kim kime bak bugün okur rahmet

Bıkmamış hiç usanmamış niçe yıl
Etmiş ibzâl-i himmet ü gayret

Sarf-ı nakdine-i hayat etmiş
Nefsine vermemiş ehemmiyet

Böyle gelmiş vücuda bu eseri
Bu ne mahsûl-i gayret ü himmet

Bu kitabın müellifin dâim
Kadrini bilmeli bütün millet

Kıymet ü kadr bilmeyen akvâm

Olamaz hiç hâiz-i kıymet

Ver ilâhi revâc mâ‘rifete
Ma‘rifet çünkü gaye-i hilkât

Bu kitabın içindeyim madam
Ben de bir şâ‘irim Selim elbet

Bana da bir kitâbedir bu kitap
Başka seng-i mezâra yok hacet

Mehmed Selim İnal

Fâilâtün Fâilâtün Fâilün

Âferîn İbnülemin Mahmud Kemâl-i namdâr
Sâha-i âfâkı ‘irfânınla kıldın şu‘le-bâr

Âlemi hayran eder bıkmaz usanmaz gayretin
Etsün efkâr-ı bülendânenle Türklük iftihâr

Âsitânındır melâz-ı teşne-gân-ı musikî
Barikâhındır ulûm erbâbına darü’l-karâr

Zihn-i derrâkin o hallâl-i umûr-ı müşkilât
Fıkr-i vekkâdından envâr-ı hakâyık âşikâr

Feyz-i kudret cebhe-i pâkinde mevhûb-ı ezel
Mürg-i ilhâm çeşm-i sehhârında mahir bestekâr

Şûle-i imânının meftûnudur Ruhü’l-Kudüs
Levhâ-i âmâlinin takdirkârı çâr-yâr

Ey mükerrerrem zübdetü’l-ahbâb u efrâdı ümem
Zat-ı vâlâ-şanına olsun bu nazmım yâdigâr

Sensin ol hem-nâm-ı zat-ı nüsha-i çârüm kitâb
Gökde damın müntekîş bâ dest-i zât-ı Girdigâr

Sensin ol nihriri âzâm kî sanâdid-i derin
Ahz-ı malûmat için eyler hemîşe intizâr

Sensin ancak hâtem-i eslâf-ı Etrâki izâm
Tâ ilâ yevmi'l-bekâ âsârın oldu pâydâr

Sensin ancak vâkıfı magz-ı künüzât-ı ulûm
Sözlerinden eyler esrâr-ı dekâyik intişâr

Sensin ol gavvâs-ı deryâ-yı ma'ârif ki bugün
Sözlerin takdis eder müsteşrikîni rüzigâr

Bakamaz mihr-i münire tâ ebed haffâş-çeşm
Kîl ü kal-i mubgızâna etme asla i'tibâr

Ey hüner-perver himem-güster edîb-i nüktedân
Yümn-i evsâfınla hâmem oldu pür şevk ü mesârr

Âsumân-ı kudretin şems-i hayât-efzâsıyım
Bî-gerân âmâkı cehl-i zerrem eyler tâb-dâr

Tab'-ı feyyâzım o mîrat-ı suver-gâh-ı şü'ûn
Akl-ı evveldir huzurumda sebak-han müsteşâr

Şöyle tastîr eylemiş halât-ı vicdâniyemi
Kilk-i kudret cebhe-i pâkimde bâ dest-i vakâr

Şair-i kudsî-siyer şehbaz-ı sayyadü'l-kulûb
Âşinâ-yı remz-i hikmet-hane-i Perverdigâr

Her kelâmım lü'lü-i şehvârı sehl-i mümtenî
Ufk-ı idrakimde kânûn-i belâgat zâr zâr

Duysa ebkâr-ı mezaminim Nevâyî reşkeder
Kîne-ver baht-ı siyâhımdan tabiat şerm-sâr

Dilleri tenşit eden sihr-i beyânımdır benim
Çâr aktâra nikâtım olmada hayret nisar

Görse hicviyem Ferezdakla Cerîr Ahtal heman
Nüsha-i eşârım eylerlerdi taklide medâr

Mülk-i Âcâmın ser-âmed şairi Yağma eğer
Sıytımı duysaydı âsârın ederdî tar-ü-mâr

Hâtîf-i kudsî getirdi ruh-ı 'Urfî'den selâm
Eylemiş hâk-i Necefde aferin-i sad hezâr

Ruh-ı pür-tâbımda ebkâr-ı ma'ânidir hadem
Bab-ı 'îrfânımda Firdevsi-i Tûsî perde-dâr

Devr-i esbak gam-küsâr-ı sâbıkın mağduruyum
Ehline bâr-ı girândır nâ-be-hengâm iktidâr

Misl-i ender şâir-i lebrîz-i hissiyât iken
Sadme-i âlâm-ı gûn-â-gûnla didem eşk-bâr

Nakd-i ömrüm kırk sene tedris ile oldu heder
Sâ'yımın şimdi mükâfât-ı hümûmı can-şikâr

Derd ü gam sermâye-i ömr-i şitâbımdur benim
Izdırâb-ı [pür]-mesâible derûnum pür-şerâr

Nice temdîd eylesün evsâf-ı âlü'l-âlini

Tahir-i Nadi gibi kemter kemin-i rûzigâr

Mehmed Tahir Nadi

Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün

Feyz-i Ruhü'l-Kuds'e mazhâr Hazret-i İbnülemin

Etdi son asrın sühan-sencânına ilkâ-yı rûh

Vâkîfâne kâmilâne tarz-ı üstâdânedür

Eyledi bir tezkire tahrir bâ-vech-i vuzûh

Pek münakkâhdır ifadât-ı metîn-i eblâğı

İstemez bu metn-i pâkize havaşî vü şürûh

Damen-i pâkin öperdi görse bu zeyli Fatin

Derdi ey kân-ı fetânet habbezâ feyz ü fütûh

Tezkire bir lem'a-i fazl ü kemâlidir anın

Diğer âsârı ziyâ-pâş-ı cihân mânendi yok

Müstaiddân-ı füyûza bezmdir bahrü'l-ulûm

Bezl-i mürvarid-i fazl etmekdedir gayet semûh

Çok zaman olsun edeb-âmuz-ı ebnâ-yı vatan

Ol ebu'l-'irfâna lutf eyle İlâhî ömr-i Nûh

Sânih oldu hatıra tarihi Hicrî noktadar

Tab' edildi en güzel zeyl-i Fatin etdi sünûh

Ahmet Remzi

Feilâtün Feilâtün Feilâtün Feilün

Ser-firâz-ı üdebâ mefhar-ı sınıf-ı fuzala

Mir Mahmud Kemal İbnü'l-emindir hakkâ

Hem sühan perver ü hem zatı sühandan perver
Bütün erbâb-ı edeb der bu söze amennâ

Nasıl inkâr edilir sa'y-i belîğ-i kalemi
Yazdığı her eser olmakda iken şa'sa'a-zâ

Son asırda yetişen Türk şu'arâsın tedvîn
Ederek her birinin nâmını kıldı ibkâ

Kilk-i mu'ciz-rakamı sırr-ı Mesihe mazhar
Niçe mensâ-şüdeyi eyledi ez-nev ihyâ

Unutulmak dimedir çünkü hakikatde ölüm
Verdi şimdi sağ olan zümreye de feyzi beka

O eser merci'-i oldukça sühan-dân olanın
Hıfz-ı Hak eylesin üstâdı da eşkâl-küşâ

Daha böyle niçe âsâr-ı nefise yazsın
Eylesin tâlib-i 'irfân olana neşri ziyâ

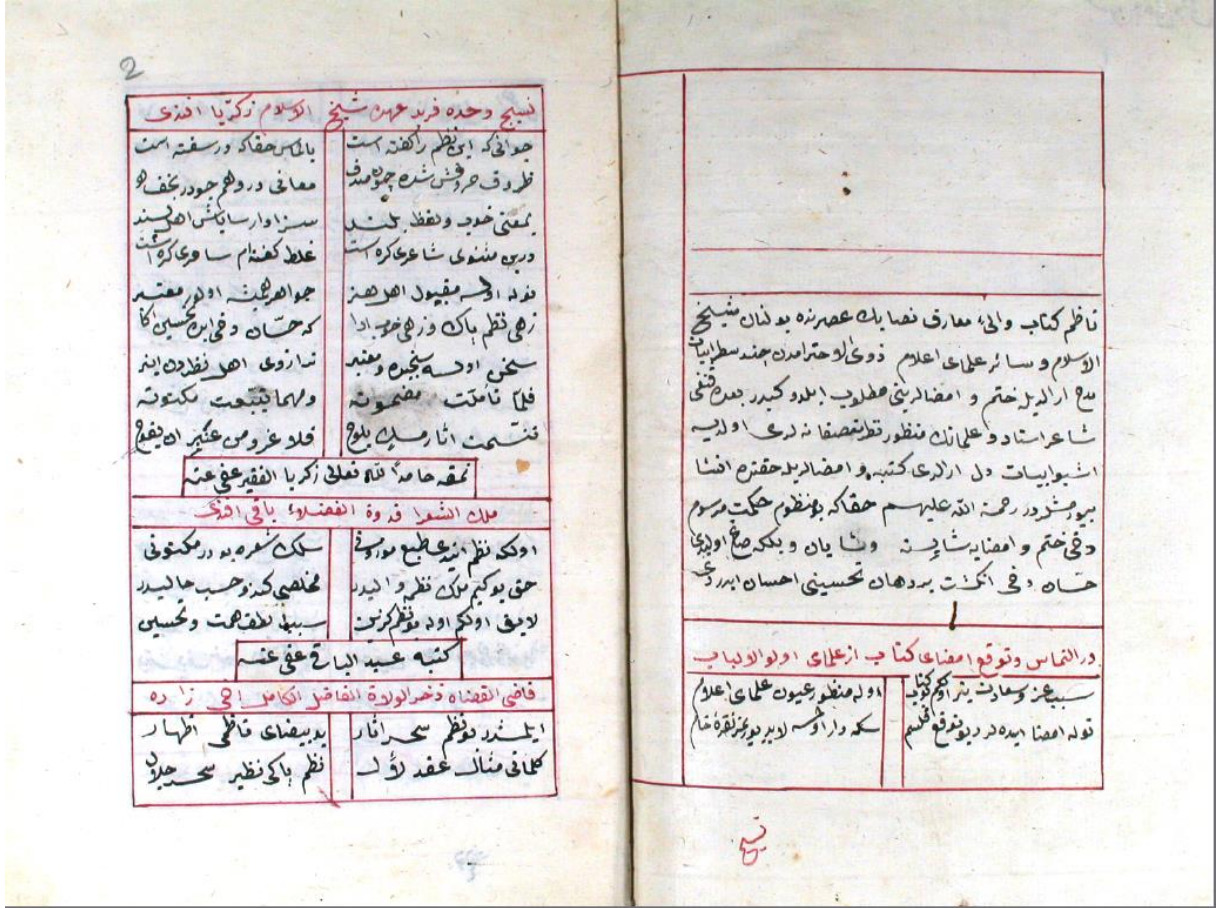
İstifâde ederek son eserinden cidden
شكر الله مساعيه⁶⁷⁷ derim subh u mesâ

Söyledim tab'ına tarih-i mücevher Tâhir
Vâsıl-ı hüsni hitam oldu Kemâlü'ş-şu'arâ

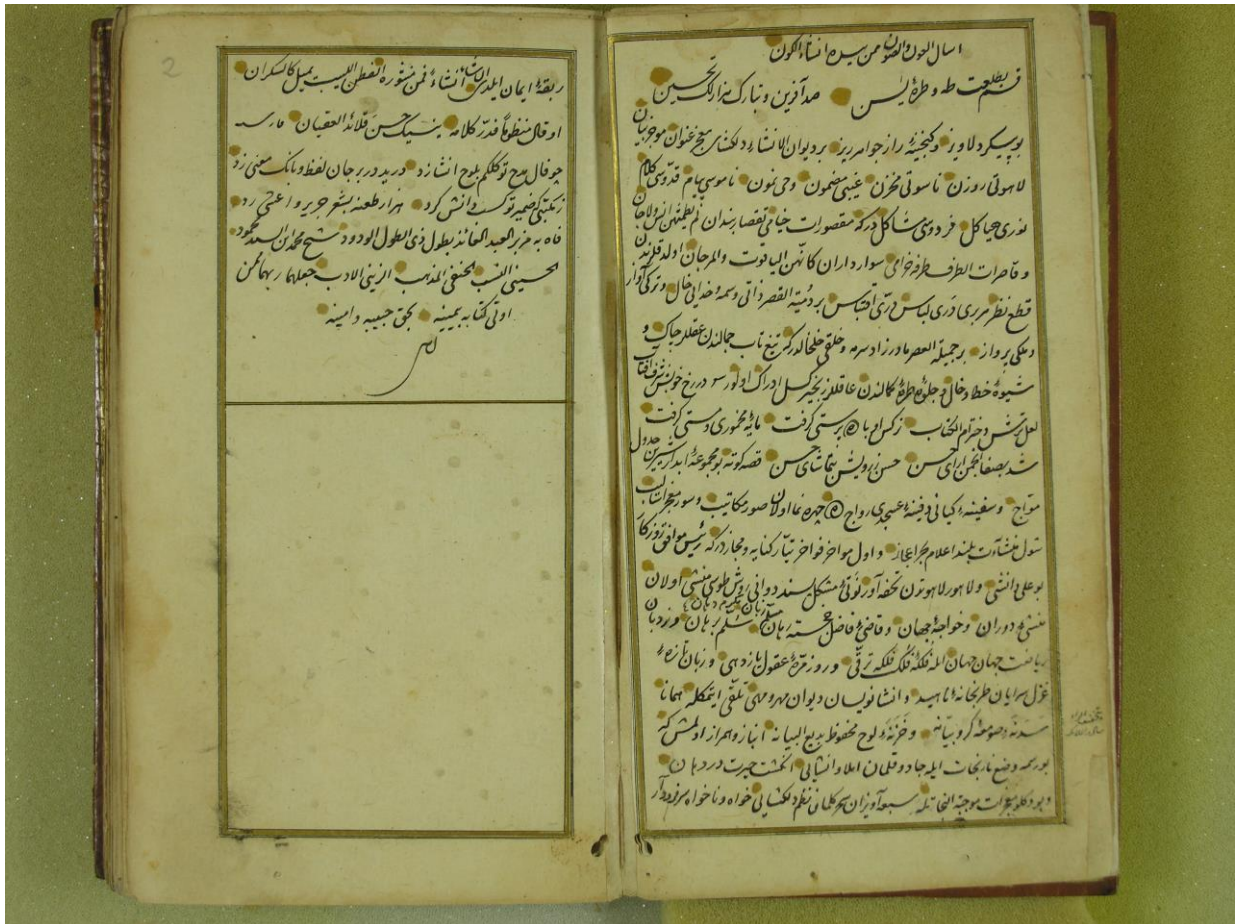
Tâhir Olgun

⁶⁷⁷ Allah uğraşlarını makbul kılsın.

EL YAZMASI/MATBU TAKRİZ ÖRNEKLERİ

Yenipazarlı Vâfi (öl. 1589) *Hüsn ü Dil* Mesnevisi Süleymaniye Kütüphanesi

Esad Efendi 2560

Nergisî (öl. 1635) Münşeât, Topkapı Sarayı Müzesi R 1062

Nâbî (öl. 1712) Divanı Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye 1117

شب بیدار بود تا صبح طاعتها خفته نمی‌شد بر فراغ صبح کور که تو راه بودی که عارفان فکر نه باطله کردی مینا خاص عام	یا که سز شدند بوق از به سیر ام مقصود قصه آکا یا کشتن نیکنام فاکر نه باطله کردی مینا خاص عام
فوتنه تاریخ اچیز با نفع عیبی روی	
روشنی روح حسنه در حجت عالی مقام پیران	
بوده مکتوب بر لطافت شده صحرا نور بجوانه حسب نامه است طاقرا و سیم هم بن بونامه در حاشا چونکه هر حرف مد مدوسه دیده از نقطه سینه دافه انگ هر او تو نه بجز خوش اوانه انگ	هر چه جام اوله جان مندر اوله حسنه سار و صنددر بارک الله نه فوشن عیار تر شخی انگشتن بلاغنددر و سمع بخت رجور حسنددر خال فایر ایدر اصابتدر باعث از دیار در احنددر
جهت مایه نش طایر آجوبه تو نمایه نه حاجندر	
کلیه بر لب نه نش اوله صورت نطق کلان صدق و قنده فرض اوله سبوتی خارجه ما هو الیه سوال اوله اگر استیاز هویت اتر آنه	قصه اوله فوج اسمعون در نامن اولوم اولور رعنا در اول حقیقت که کشتن آردار اسم ما هیته مسآدر اصیل بر کل بود جمله سآدر

نغمت

نغمت نغمت هزار گلشنه ادهم و هان نایت بر کل اچیز هزار غوغا در	
حیدر استان عبرت ترا ت ربا داهبت با دات د اوله نایت عطا بخر نانه اوله برین و ازیم هما صغنی قتی یوک کده ایدت جنون او چه قدر سما کجیست نه نوله بود نظم باک جر دم یا دایه رز دور بخار فوج سما بوفوشن بودوشن اوله نایت	و صبا نظم باک تازارا روح باک غلطه یکه اسناد تاز لندر دی باغ عرفانی ادهم کلکله حودلدی سفینه ادهم کلکله نه جهاد راویان ادهم کلکله الدی سیدانی کویه حقیق سما کجیست ادهم کلکله سما کجیست کامیا صد سینه و صد سینه
نغمت جمن نظم سما اوله نایت اوله یور ادهم و هان نایت	
رنگه بر طبع دیکون نظم طوله نازاره نطق صغیر اوست حسنه اصفه بر طبع صغیر صغیر بر حد بنگ بوندلیر رز اولوم کوشن ایدر چی سینه بود صغیر نایت بر کوزا کام بود اوله نایت ادهم لایر باجی	نطق صغیر اوست حسنه اصفه بر طبع صغیر صغیر بر حد بنگ بوندلیر رز اولوم کوشن ایدر چی سینه بود صغیر نایت بر کوزا کام بود اوله نایت ادهم لایر باجی

Edirneli Kâmi (öl. 1724) Divanı, Millet Yazma Eser Kütüphanesi
AEMNZ 374

فاضل جهان مخبر زمان شیخ الاسلام معنی الامام
 میرزا مصطفی اندلی حضرت نیک محرم مکرملی و ولید
 کمال استانبول فقہا سی پیر سی اعتباریہ مقبر و میرم اولان
 سالم محمد افندی حضرت نیک مخبر بیورد قاری تفریحی اول
 نشینند

بیت

شما با کوی کوی مصروف استایر
 اولدغوش کک صفا اعتدایر دعا
 بکفصده باغ شوق جمع ایتر لیلک
 تبداران صفایه برضیافت تویسیا

هزار و صد هزار رحمتین و قرین، بو طرفه صفتان کیم بقدر کیم
 اولدغوش کک صفا اعتدایر دعا
 اولان شعرا کی دقاین البوکا تک لایق نظم بیهمال کک
 و هر بر سخور ک زماننده روزنامه ها لیری اوراق و غیر
 نادره الافا قلی بی با لوب نام نامی و ذات کوی ایلدی
 کهنه نعوم مانند و رفی خاطر باران صفا ده لک کیمینسی
 اولیق و اولیوب اولدی و لایق الاهتمک نشان
 شایان کیم **علو اولاد کیم بالنفس کل حیرانه شویزده**
 بند مجموعت المباحات کیم مور اعرام و تقا فسلالی و ایام
 ایلمه بودیمد و سنه لرحمدیه اولدیجیم هر حال طول امان
 تذکره سابقه سید اولوب اکتفا میصدا رهالی ایله قرافون
 صواد رسوخد آنان ما فخر ایلمه لایق و سزا اولدی بعضدن
 صفا ایلسا و شیرین دقنا و شویزده و شویزده اوتار ایلمه صفا
 اولان تذکره الشعرا کی صنعت شعاری و الطیرا ایلمه
 تطبیق و قائله ایلمه مشین فی الاقفاص و معناسنه فقتدی
 طویطیران هوشنگتیران شعرا کی زمان ایلمه کدن هر برتا ص
 ماهرک کوی درمکتون وادی پر مضروفی ایله ایلمه بحال

قاله

قاله صورت رهنای کتبه مصرعیه وحده شمع طریحا
 موزون نما انا اولشدر مؤشاسی نام و خدمت نکلا کلام
 یوله بر اثر نازک همتین ایجاد خیر الخلف مبرات و داد
 الماقتضاه الزمان بادع باولامل التذکره اولاد و کوشنا کتبه
 و راء هیات بلکدن اولدی و زیاده اولدی فی ایلمه استبعاد کایر
 و لم یجد الانسان الابن سیه کایر اسو کایر ایلمه احد و کایر
 بخیه و صد د بری بو صدده برقرجه تصدیق و نوا مس
 لازم العزیره بر دست همت تقدی ایلمه صوفی صورت حال
 آشنای مقال بو جمال باکما له کویا و رای برده اعتدا و دن یوم
 خطیب ایلمه بقبرده بقبره بارد و عتلا بلق جمالیله برقع کتای
 نضو و اولور د یواسب هولاکور قدر لرینه ناز یانه همتی در بی
 ایلمه بومیدانه بر فارس نام و شفی سوار اهتارم اولمشکن
 بو ذات ستوده صفاتک صفوت دروفی بو کایر سزاوار
 کوی میوب همت بلذ و طبع همتین ندی مطرب لکام صفا
 و قرین فیض وانی اولوب جو سارمیدا دنگر نما درین بو وانی
 دلکش مبادیه حاری و ونسب دایم عنبرین شامه نقیحات
 کشتار لرین بو کشتار و بر ازهاده ساد ایلمه ارسنک تو
 بر آید کد مقابله قرأت صداسن قلدل مداد ندن هر طرف
 کوشن و صفات بلبل کلین قلدن هر بار دضاع زیاسی من همتل
 المیز لایدم عواذیه لابن هس العرف بین الله و الناس کتبه
 سنک بوی دلجوین در اعوشن ایلمه در

تعالی الله محمد بنده انوار کیم
 سزاد اولسه مقبله کتایر و کیم
 صفا ایلمه کتبه باران صفا ایلمه
 لکستان هزادان سفید بو بهتار

قرینه بمه علی جماله الحال
 و قرینه بالثناء علیه ثم قال
 اواری تفریحیه صدیجست براماده
 باکشتنه قلم سالم میوزا زاده

Mustafa Safâyi (öl. 1725) Tezkire-i Safâyi Beyazîd Devlet Kütüphanesi
 Veliyüddin Efendi 2585.

ایوهی اذنه اناسجر جلیح سازه سابط ترکیب و المایع فوف
 اعلی کوف بیان و انش سبب بر شیده پسمانده کوه دلال
 و دکنش تیزان بوسیده و جرمونی دریده ایوان حمت کربان کمان
 میا نیجان بیوه کرده ایکه منقطع نا بیگام حمت انجان سندان
 تاز و تنایع و اطفا سبب افترات نامطوعه و بجعات مصدقه
 کخاره مسلح با دامن هم ایگت نایج سکان روده خوار شوقان
 شعور و از فاندن کربان من بد مجازین ریجگر سئل عبده جوبان کلا
 استیناس کبیردن عار کما ایکی بدی الموضوعه رسوا مدادی
 موذ آخی خطوط نبرجای طفالی خور رس ایکی جوب چاروب جهلی
 کشید و جواهر اربابیت سیرا سبب عارضه و صیغه مخروض
 و دامن جرم مناسبت بقیرات کوشخ انشی صیغه صادق سکینه
 بتر سلات بقیرات که درت باشی ابواج شاشنده در الوط استه
 استعدان برتر **قطعه** افینله طبعکه ای منشی صاحب زمین
 اولمشه در هر بر بویولان دنده و در هر معنای لفظ غیر ایگت
 ینه نظم اولمه کسکشن ان ایگت بنشده قلم هر رقم ایگت و ستر کوه
 حقه و دوات است بکجه سربان ارواح معاندن میرا عظم ربیم جواب
 الفطالی نباشنه سرا و دل در بنجه مضامین بر حمان هفوات ایدوب
 استغاضه نامیه بجعات کجش رسنوم و نکاتن شسته روحا
 ما ایجاج قناعت نا فنی اولما مشوره زار و حقه انا در عمده الاشعار
 ایساک سفیر لکاه ایدن ارباب طبع و استعداوت و دوش اطفا ذنبت
 با صره و آینه زاکت جوش خاطره مثال نظاره و اوی خوشا تو حرم

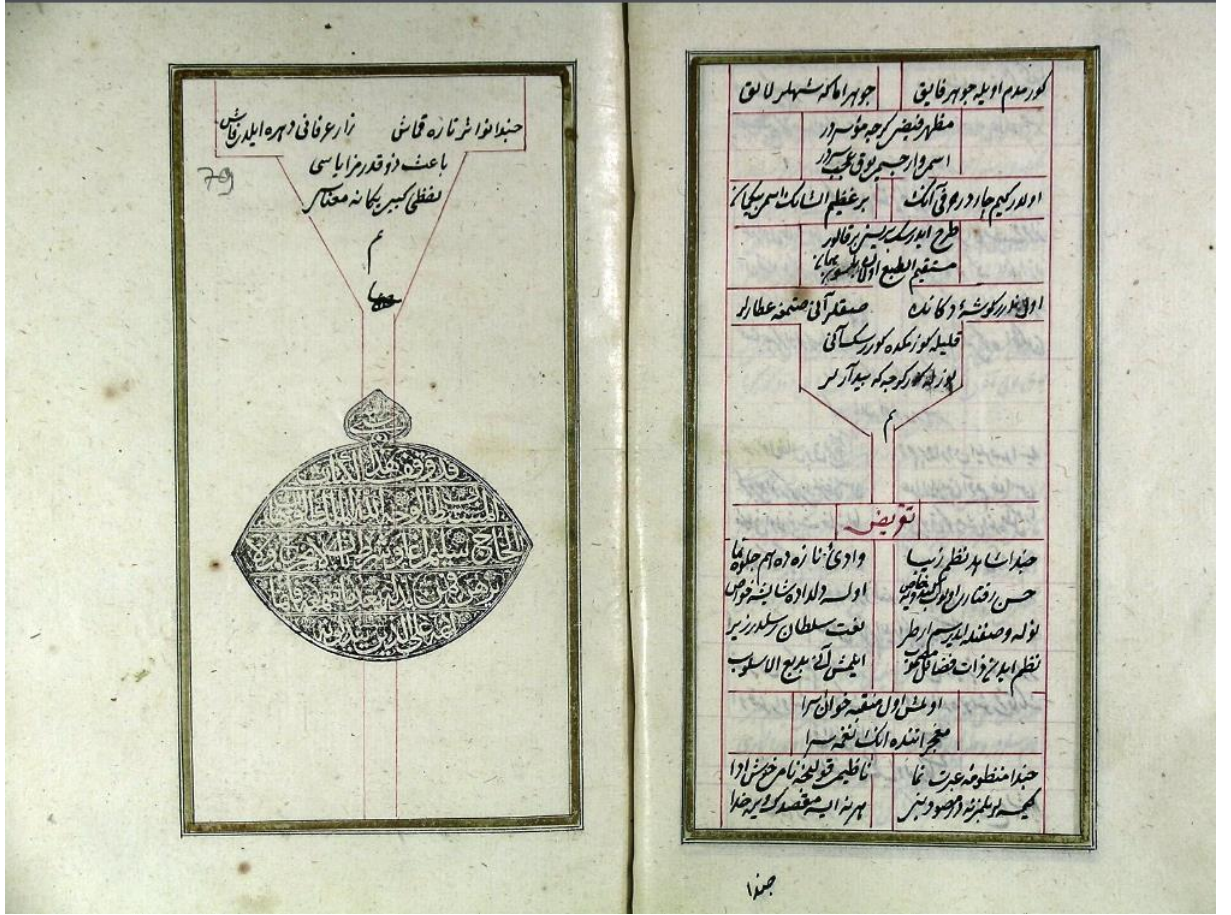
چونکه بر شیده کسکشن ای کند بر تکیه اول کما
 طومدن ایله کما لایق ای میسج ایگت میسج
 توید ای اول اوی بتر بوم دلا
 امت و المقتده بر حمت اکا

تقریض

حفاکه بوشیدین با شنیده و بجز فزوت هرزه دارد که منقطع مغز
 کشف و غوغ خراش ایله کشف کمن سفال لکته لب ده نندک
 چو کایفت بزاق عریان با بجل اولوب بنتر نشون از و ابع شوهر طبع
 رازی منست ترا ایگت جهن حمت بهر خیاال هم مانده لغو انداز تو بیج
 و تشیع اولدیجه غراب بکریا عا و کون نفون ایتشد در سهر لفظ
 بجیهه الیکل طرزه نامی موضوع مایه بین بقده ایگت بلا امت
 اولشون بر کالبد بیروح اشجو که لغا در که بیم و هر کس نضار انما بلکن
 فواخت روابط وحشت و اجتناب اولمشه هر مریض طول الیدیل
 عریض الاکما جی بالاکشن هب ککجه سر اغا نرضانیر ضلالت کوش
 محالی صورتیه عو کربان و مدانی حوج بن عشق هبیب العزوان
 او لمفین معراض عشق بر اینه خولیا ابوقامت نامور زنده کسوب
 بیکدی بر نوس نکت کربان ز با مین افونجی که تسبیح هزار باره کربان
 کثیر الحنون براعت باف کار کاه کسوتلا در تناسب و از بلکن
 بجیه بر انداز نافر اما اولوبت **بیت** خودغای زهر میدار و از با قلم
 بنست همی در نشستن جانده کونا هر اموه کبیل ارات خورم کل
 بهین است جمل عسوه ایله کبکی بسط مقصدین سطرین طومندین

Arpaeminizâde Sâmî (öl. 1734) Divanı, Süleymaniye Kütüphanesi

Yahya Tefvik 300

Neyfî (öl. 1748) Divanı Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Selim Ağa 936

Nazîr İbrâhim Efendi (öl. 1774) Divanı Süleymaniye Kütüphanesi
Lala İsmail 493

Fıtnat Hanım (öl. 1780) Divanı, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi H 921

Sermed (öl. 1787) Divanı, Yapı Kredi Sermed Çifter Kitaplığı 4870

مغنی خاندان اور خانہ بند کا ہریم اقبالے فوج معارف شقی قنقی دولتہ وار یو کوئی عادل نکتہ دان برانصاف ایہ حق ذاتی جو بیت اولا مواج عمری جو طویل دوقرن بردم اولی خالہ درگتہ و حیدر برانصاف شعر اس زمانہ دن عالم اکا وہی پورنہ ساسی	شہر بار زانہ شاہ احمد کبر علم و فضل الہ مالہ کیمی خطاط و کیمی شعر اشت تالیخ و اشتر وضع گلور بولہ شاہ علی آیین مطلعی شاہانہ تأیید ناظر شاہیت لوح علوم مستاز اول نظر اقبالہ حق بودر کیم نظیر اولور طبع پاک ستودہ اقولہ علم اتہ قسم نظم قیم	رایت اخار دولت سید آستانہ اولور یا برجا حاصلہ صرفت ستر تاد کامل خردہ بین شوکاف جملہ معلوم قضیہ بین خاروخیش اولو بوعوض ایہ دیوان دولت منظم باخصیہ اولور صبر بندہ کامل بر بولہ سلک نظم ذاتے باصدر در شہر تالی ایہ دم آکہ کر نشہ تسلیم
عبد دیرین شاہ ہنہ عالم ساسی		
عبد دیرین شاہ ہنہ عالم ساسی		
تذکرہ نجیباً قدر اسعدہ		
بارک است زہی طبیعت پاک شہسپہ اندر آن فیض اللہ نظر صحن باغ منادہ اولور شایستہ الہ طبع کیم بذل سنجی ہمزور حقا نول نظمی اولور سد نظم غزلہ خمسہ نظا سید مصرعی سرو باغ جانانہ اولور بیک بارہ قطعہ الہ غنجیل شوق جار برور اوزاد در وصف زلف جانانہ خیم طبعندہ بولور احباب اشرفین کور در چون شد وانا نولہ مخدوم ایرنہ جاوشان کورسہ رفتار و جلوه سن	لوحترا تہ تہ کوزلہ اوارک شعر مرغیخہ حدیقہ کمال قیمہ انشادہ تر کسی ناز کامی ہب صحبت معاز نایت اولور الکا بلطف خط واقفہ راز معرفتہ کارک سخنی فیضیا بجا سید وصفا بدر مطلقہ اجنا قطعہ سینہ براتر تانا و اصفہ دلبر سمن پہلو بزم و برمز بند پریشانیہ گرچہ جاوشان شاعر عظیم بال عشقا جانانکا اولور ابتدر ترتیب نظم الہ دیوان شرح الہ الہا بزم دانستو	ہر ہندہ حق الہیویہ آگاہ نولہ وصفا ذوالورسہ ہر فکر تہ صفا نہ نکتہ قیم انتہا کلامی عارف در روحی آثار عرف الہ کیم نشدہ چشما تر آثار عرفان بتقی بر جو بیار عرفانہ باشن اگر مقلعینہ اعدای ہر با عیسی خوب و دلجو مادح سرو قد آینه رو می شکر کارانسدہ تابیہ مالک معنی ولہ مسلک اولور صفو شاہ عالمنا اولور الکر شاہ عزان روا نقوش اولور نظیر بولور

دعوت چاوشی ایرنہ ہند ایشدیشی اولہ و آخر دیرم الدار کہ سر الکا یردہ	کور میر اولسد نولہ غلط بولہ پاکیزہ کوزلہ شاہ اولور تاریخ پاک شایستہ	سہ نودر اللہ جو کمانے بوادا وارمی ہر خنورده دیرم اولورم نکستہ بیت
عبد داعی شہنشاہ نجیب		

Vahid Mahtûmî (öl. 1732) Divanı, Millet Yazma Eser Kütüphanesi

AEMNZ 491

تقدیر و صلوات و سلام علی سید الانام محمد افضل الرسل والانبیاء اکبر و صلوات
 بنی الله الرحمن الرحیم

الحمد لله رب العالمین والصلوة والسلام علی سید الانام محمد افضل الرسل والانبیاء اکبر و صلوات
 آله وصحبه و آله الطاهرین انما جسد بوجوه مکتوبات قدسیتة تا باب کتاب فضائل الشیخ ابی سعید
 بالجهد و دروان شارح اعظم هدیة الاستبصار ما تان خواجهکان راست نسبت مینانده که بیده و پسندیده
 و مانند اخلاق حسنه در و متدرج اولان نجات و نجات سر و سلوک احسن مسلولک صبر و کمال
 و ملوک اولفله شیره مطوننده رهبر اولان مرشادک هریری ما لکان بر و ان بره لیل جلیل صراط
 مستقیرا ولسی هویداد خصوصا که فاحمه دیاجه سنه زاجم کدشتکان غرضیا فی کونی برار و نجات
 اولدقی باب انضا فرجیرادو پس بو خدمت جليلة ببیدله سترگ و علنا و کما لا یدر اسوی و کوشمن تنده
 استقامت عقیده و نیت و صحیح نسبت استاهل سنت ایدر لوبنا بزاکرم دارنده کرم و تقوی و تقوی
 خسرو کسور بجی شکاره در و مستزهی و لان بخند و منقبت لزوم و الحقیقه انما عن جدر فرس بجهد سقاوی
 و بیان و ناسنده فاولاقران اولدیفنه بو اشرف تر شاهدمشبول و معتبره در جعله ده سعیه فالذکر و سکون
 و تبیل مراد الضور و المعنی مستورا اشردا اوسع دایجی الغفیر الی الغنی الخیر اولا والد
 ماجدم محبت و استاد و پریم روح الشاکن کعبه العشق و قنبله الان و اوله عصره الشیخ
 عسینا الخیر الحسین لکنه مستبدلن حجاز و مستغنی و لشلایم و سنه هجرت بیک یوز اولوز
 بشه بالی اولدقات بفضل الله تعالی و کرم حج بیتا کرام مستر اولوب مکرمه کرمه ده خاقاه محمد زمانه
 جانشین جیاده ارشاد اولان شیخ محمد بن زین الدین دخی ذون اولدم و الخاقاه تبرکات و تمنا پدوره
 مرحوم و معتقد و ابه بیشرین ساحت اخرویه سلی اولان کسره القربان الشیخ السید محمد مراد القشیری
 نقض الله تعالی جیوضه القدسیه دن دخی ما ذون اولدم که ایشان دخی بومکتوبات قدسیه و
 صاحبزاد مستغنی بیدی و ترا جیبک خاتم دیاجه سنه مشارا لیه خواجه محمد امین بوقادی
 ابه بدر مرحوم و معتقد مزبورک و ویرنده پرقصورک مینامنده و صحبت و الفت کثرت و بشرواد
 و مستغنی و لشلایم قدسی الله استراحت و تقنا بقرصم امین حج سیدالمسکین ربنا
 لاترخ قلوبنا بعد اذ هدینا و هیت لنا من لدنک رحمة انک انت الجواد الکرم

صحیح
 ۱۷۷

حرمه الغفیر المرحوم الخیر
 و التقصیر الی الله و لسان و لسان
 الوعد و البیان الان فی جامع الایمان
 السلطان العالی محمد خان علی الرحمة و الشرف
 المانع فی صناع الصغیر الحقیق کذا قاله و اولدی
 و احسن البسما و التمسک بر منیر منیر
 العسکین و صلی الله علیهم
 و علیهم و علیهم و علیهم
 و علیهم و علیهم و علیهم

تقدیر و صلوات و سلام علی سید الانام محمد افضل الرسل والانبیاء اکبر و صلوات
 بنی الله الرحمن الرحیم

ما رزق هن الصفاة العینة الشریفة و اودع بها من الصفاة لا یغنیة المنة ببارت لطیفه
 یسجلها افراد الأذهان و یسجلها بالاصغاء لیه ان القبول والادعان یلین ان یرسم بصر
 فی عنوان صفاة ثانیة و یسجل فی حقه ان یسجد مسطور و یدعی بطن الطروس ام الصغیر المرفوف
 الفوس فقد شمل علی ما شمل الاضی و تقرب الایمن و ما یلذ به العذوبه الفاظه و ملاه جبارته
 الامتن و ما فرحت به قلبی لتسویل و اصغت الیه اسماج العسول لک بالفاظ ارق مع
 الشیخ و اصغین ما ما الحسن فی دما من الشیخ شکر الله تعالی سالی من جمعه و رتبته
 و احسن بفضله ما بی من حقه و هدیة

فرض الطیبة و
 عبد الله بن محمد
 المدعو سید محمد
 شارح الفیاض
 و بنی الطاهر

تقدیر و صلوات و سلام علی سید الانام محمد افضل الرسل والانبیاء اکبر و صلوات
 بنی الله الرحمن الرحیم

تفسیر ان صحافت آثار عمره و دانشوران لطافتها خیاطرها و خفاء جویساده تریخ الفیاض و ش
 روناد که استبومکاتبه عزیزان و مراد لکسان نغمه بختای تمام عاشقان لدر و کن لغات قدسی
 اعلام نازیخیر و شیخانی استی انشاء ذری قشدر ام من بلی سولیا علی صراط مستقیم راهنه سالک
 اولان هر سینه رهبر و بیدی من بقاء الی صراط مستقیم داره مالک هر یکه فرورق الماعتن
 سوله ما اولما سینه حقا که تریخی اولان مخدومه فضل من ذوی الاحساب و لاف ضلوی ذی ابه
 طریقه صلیقی و فاروقی ده سی و هیت و کمال خدمت الهی عت و سست ابه و ان هذا
 صراطی مستقیم فاشعوه شارح اعظمه رهنا اولدقاری مجایب تاج التزیج اولمشهد
 حضرت مهین بزوانت بهود و بیسکا لری فی الدارین خطرات سنین و میر و قنات
 برین و غیند ان امین و محفوظ و سعادت کون ابه سرافران و محفوظ ایلیه آمین

لأعبد الغفیر
 حنیفاً راجعاً
 الشفاة غفیراً
 و اولدی

Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin (öl. 1788) *Mektûbât Tercümesi* Ali Rıza Efendi Matbaası 1853

Ahmet Şâkir Paşa (öl. 1819) Divanı Süleymaniye Kütüphanesi
Hacı Mahmud Efendi 3968

Enderunlu Halim Bey (öl. 1839) Divanı, Ankara Millet Kütüphanesi
06 Mil Yz. FB 314.

دو هفته نشینم آب بچک آید
خاتم اولدیرم لید جاوه زنده دل بخت
شاه و شکر شوق دیر بر شکر کلا طوطی
جستیم جو بملکت تنج بدو بویور کلا
طلوع خوشگون و خوش روز شکر اولدی
بزم و ناز نه علیا بر اکی کفسارات

تقریب بران نشانی

سماز عالم طرد کا در حضرت نشانی
شبنم نغمه در عالم بر شمسار در حضرت نشانی
کلی مضمون او شکر یک کلو طوطی
سختی ناز زمانه نهاد در حضرت نشانی
در آن در کا بیکه البت سقا کلو طوطی
نظیری بوقی در هر جا حضرت نشانی
نه ملک کال امیر اودم باجه کلو طوطی
خوشنم باشلار اودم لرا حضرت نشانی
چند از حضرت سیز اولخت بلایون
سحابیسا عقی کیراد حضرت نشانی
نه کلنی املک شاه اید شکر کلو طوطی
خداوند طوطی ای کوراد حضرت نشانی

تخت سوزا کله هر که تحصیل اید بهر نزل
صلبا منبع فیض فدا در حضرت نشانی

فی حرف اشار

اولی او شوق دل سکنه مستجابست
جنگ بود کلو طوطی و سکه صفا عین
تأثیر ایدری نیدر اوان غری بود کلو طوطی
برای سوز کوسما بکلو طوطی بر جلد عین
هر آن او نوس با شکر شوقده کلو طوطی
بیر بر رفیق فریخت او جلد کلن عین

کس بود از سکنه ایچره نوس سوز
سوز کک کله شوقده لریز جامی ایدست
بارن نوازه جسم نزاری کور آکا
کوی طهاره و اوقی اولوی صبا عین
مدح اید طوطی اول شکر لیبی
طلوع خاوه محمد سوز میری یا عین

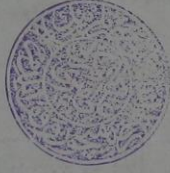
فی حرف الجسیم

کلوزی شامینه اید بوی و یا بیچ
ایواه بودن شوقیدا بوز صفا بیچ
دله خراب ایدر سوزا بوی کولکلی
عشقه نوس نوس و کله بوز صفا بیچ
برنگ رضی و شکر ای شوق ایدر کور
میراد لب و ایدری و او بر صفا بیچ
آهله کلام اولوی و کل اودم
کلنی که طوطی ع ایدر زره صفا بیچ
بغایر کور عقل کرسوی صلیبا
اوداه کوی و ایدر صفا بیچ

فی حرف العیال

غیر بدوش بزم صواب اولدی صفا کور
اودر غیور طرد اولدی نوس صفا کور
با کله اول شای بوقی صفا کولکلی
اولدی بو دار فنا هر ایزه انش کور
نکته ای کور ک حان نوبین کور اوقی
کوزدم هر چه جان بوی بر ناله کور
در جان بوی کور کور و اول کور
صدم ادر کور کور کور کور کور
کجا ایدر بوی کور کور کور کور

۴۵۲/۱

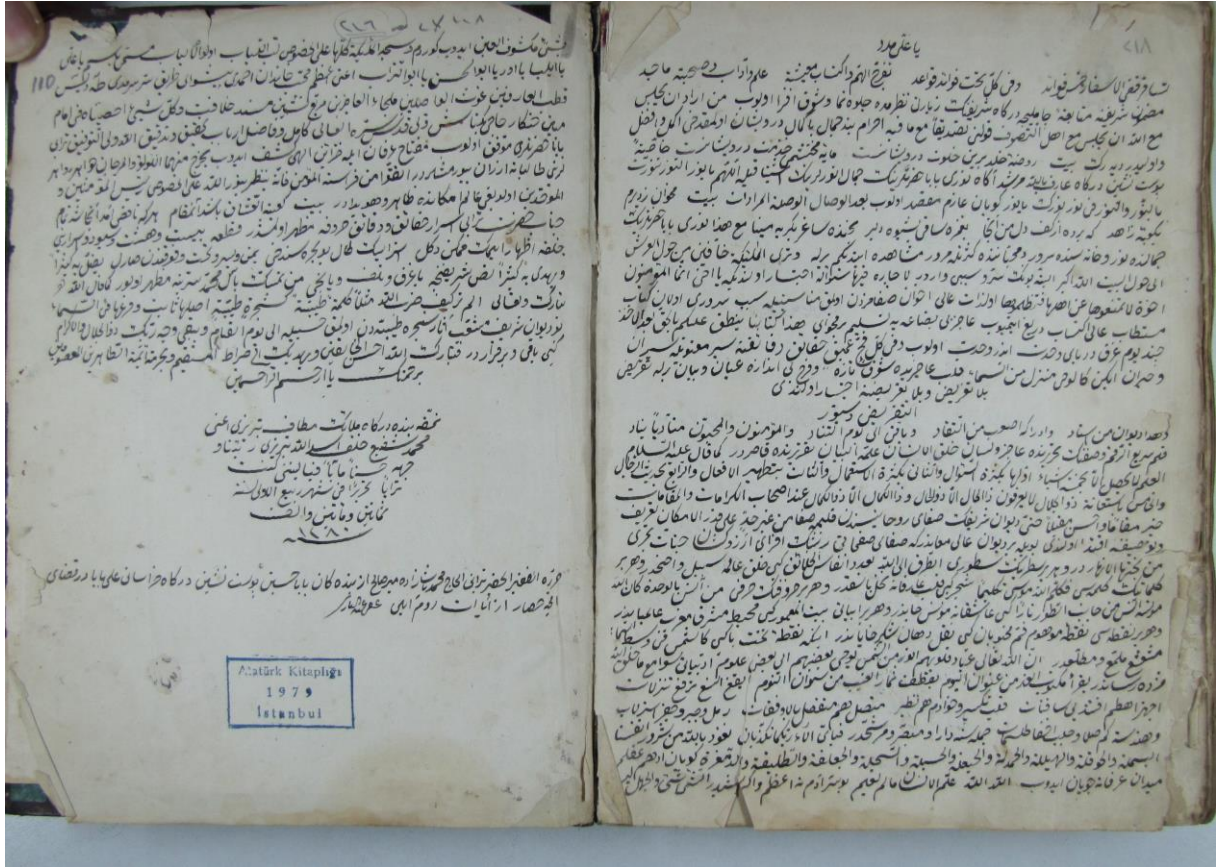
MILLET GENEL KÜTÜPHANESİ
KISIM : A.E. Manzum
ESKİ KAYIT No. 452/1
YENİ KAYIT No.
TASNİF No.

صدور خطاطی و الای حکام عدلیه اعضا سببها لانتیبات الاشراف	
تخصیص یک افند نیک نقرضید	نعت پاک مصطفی صلوات الله علیه و آله و سلم
خانم ادراک یازوی جاجی نظیف قیلدی شیخ حسینه معارف اولاد دیوان	جمع ایدوب تاریخی صکره بنان سنخی
مسکات عمومی ناطری کمال خدیو نیک نقرضید	نظیف فاضلک حفا که بود دیوان
تسون نال سخن عنده مقبول کلمه او ذانک اکثر نازعت نقرضید	نظیف وضع انکشت نقرضیده کبر
کتاب رشده نقرضیده اولاد دیوان	سوزها و کلام بود دیوان نقرضیده
ایچ بسمله ایله ای حاج حسن قبول نیا بر شاعر لیبیک زرتیبی معرب	بر عاشق حبیب محتاج هر طیبیک
بودیج باصفائی قیلدی مدافع صوک مصر عنده طالب اولاد دیوان	درک ایلوب فیانی ترک ایلوب اولاد دیوان
یادنی نظیف افندی مدح رسولده دیوان	جوهر کلنجیه صائب تاریخ اولاد دیوان
	اخوانه قیلدی بندی کیم دیکدی

Nazîf Ahmed Efendi (öl. 1859) Divanı, Millet Yazma Eser Kütüphanesi
AEMNZ 452/1.

صدور عطا مدن و مجلس الاعضای معارف نمایانند سماحتله رشیدی افندی حضرت نیک در
عجب البیان عربیه اورده تحریریه همت بیورش او دلقری تقریض غرا در
هذه المحلکة الموسومة بجملة الأشعار حدیقة انبیة ناصحة الازکار و دوحته باسقة لذیذة الاثمار فخلد
نوالها لیلعی الفطین جت وضع ناطق طلبة باکورة آثار التاخرین فی طبع التذکر و تبیین فاعلازم علی
اهل المذاق التفکة بهذا اثر الرزین و التذوق فی کل وقت و حین
برین سعادت سینه رونق افزا مکاتب عمومیة ماظری سابق سعاد تو کمال افندی حضرت نیک همت بیورش
تقریر صدر
بارک التدریجی نو اثر پاک کرزین اولدی شایان و تسالیق مع بحین
ایله عجمه لالی کوی جمع و ترتیب شاعر نامده کونتنشی بی مثل فطین
تیه بتذکره لطیفه و مجله جلیله نفیسه که در عر آثار شعرای متقدین و جواهر زو اهر افکار طبعای
سیرین ایله جلو بر خزینه کراجه وینجه شایان و منزه در شعرای محرک از جمندی و بلغای دهرک نیرندی
دا و و فطین افندی ایله ای اکیال تصنیف فطین یکمال معرندن مستفاه اولان تاز نخده
تیب و تالیفنه موقیته کز شکان در باب سخنه اعاده حیات و قلوب سخن نجان
عه دخی القامی مسرات ایلمش در جناب ناظم کون و مکان بحر مته من قال قلوب
شعرا خوانن الرحمن مولف مومی الیهک یعنی مشکور و محمول عینه و آماله قلبی مرطوبه
این

Fatın Dâvud Efendi (öl. 1866) *HÂTİMETÜ'l-Eş'ar* Süleymaniye
Kütüphanesi Rauf Yekta 310.

Atatürk Kitaplığı
1979
İstanbul

Türâbî (öl. 1868?) Divanı, Atatürk Kitaplığı Osman Ergin 529

« حیات و حیات کتبته تجراندہ - رائف افندیکی سولیکون تقاضا »

فرید روزگار در دختر باک میلانہ فریدہ کھنہ انجہ خندانہ فرستادہ
ارباؤ اولیہ کھنہ در زینبہ جو اچوہ ایدر لایک کھنہ کھنہ داندہ بونامہ
معانی کھنہ دتہ کھنہ تفسیر ایدر کھنہ مابالکندہ زاق کھنہ کھنہ فریادہ
بودیوانک کھنہ در ربابیہ کور کھنہ دیر لسانہ بیجم کھنہ خندانہ
بودیوانک کھنہ در ربابیہ کور کھنہ دیر لسانہ بیجم کھنہ خندانہ
و تفریح خویلم افندہ کھنہ راستہ نیم تفریح ایدر دہ نصیح اولیہ کھنہ
دیر جنت مطاندہ کھنہ کھنہ کھنہ کھنہ نیم کھنہ کھنہ کھنہ کھنہ کھنہ

حریر فاسیون سیر ایلرے رائف
برافازاری قدر و قیمت زینار کادہ

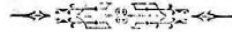
660/1976

Ferîde Hanım (öl. 1903) Divanı Ankara Milli Kütüphane
06 Mil Yz FB 436.

پر حقیقت جمله سی از جمله اول « انطام موم »
حق تعالی نك گوزل تفسیر در قرآنه
« مزب بحر » ك ذوق، طبع مستقیم جوشدیرر
چاره در اما سقامت ذنبك طوفانه
اهل انصافك اوسوزلر نعمة شادیسیدر
اعتراض اربابنك لکن اذاندرد چانه
(آصف) ك قولی مال نفعه جبریلدر
کندی بکرر حضرت پیغمبرك حسانه
اویله بر آصف که هر لحظه سلیمان خیال
پیش دیوانده گردنداده در فرمانه
نکته توحید، اسرار رموز الغیب ایله
عادلانه شاهد اولش علمته، عرفانه
پك یقین ایلر خفایای حقیقت انکشاف
بر نگاه ایتسه ك اوزاقدن پرتو ایقانه

نور ینش آنده در، آنسز قرانقدر جهان
عین انسان بلکه ده عینك بدل انسانه
منفذ روح القدس اول دهان در فشان
هر دی بکرر خدانك نفعه رحمانه
« شانی توصیفدن عاجزسك ای ... فقط »
عجزنی عفو ایتمه مك دوشمز او ذاتك شانه

استانبول - فی ۱۵ مارت سنه ۱۳۱۴

Âsâf (Mahmûd Celâleddin Paşa) (öl. 1903) Divanı, Süleymaniye
Kütüphanesi İhsan Mahvi 94 (İstanbul 1896)

بعض ذوات فقامت تزلزلت بثور دقزى تقار بعض عالمه دز

صورى ومعنوى احتياز فضائل عليه وامتنان مشهقت اسلاميه
ابله مقتدايه فضلاى امام اولان دوللو سما جنلو حسن
فهى افندى حضرت تريك تفرىض غالىر يدر

اسمه ويحده ونصلى على نبيه وعلى اله وصبرته * اقول ان هذه زبدة
الديوان تحتوي على بيان نفوت كثير من الاعيان الذين تكلموا في دار السلطنة
العلية باسمي النعوت والكمالات الاممية فله در المرب في الحال حيث او جز
واطلب في المقال احسن الله سميه في انال وافله تحت ظلال الكمال
في ۲۱ ذى الحجة سنة ۹۱ وانا انتهي الى المشرع النبوي
السيد حسن فهى
الاقشهرى

وكلاى فقام دولتايه دن مجالس عالمه مامور وعلم وفضل وكال
ابله مسلم ومشهور دوللو (عبد الرحمن ساهى باشا
حضرت تريك تفرىض غالىر يدر

اسباب دهر بايامبار توبينو اتمار يتاني رس حوادته دوار * وان بان طبع
اجزاي ممكنات * وشوما حضر موجودات ايله در كاردر * انكيون
تتابع ايند مزارع قرون واعصا رده دبدم ازهار اطوار ديكر * واممار
تحولات آخر * نمودار اولوب * عرصه فسيحة الانجاي روزكاره على
الاستمرار * براوز كه بهار بدع الانار بديار * واوضاع تجليات كون ومكان في
حدوي شمسار اولور * چونكه مزاج هر وقت وهنكام بر مقتضاي
تقدم ملك علام * بجهة اصطلاحات طبعته كرفار * وشجرة * صحن صيراي
علم نماز احكام * نكازك ايله مبهود دار اولور * بو كرتشه برار متواليا تعينا فته
ساحة هستي * وشهود اولان ليتاني هرديار تجليات او قات جنو الية الظهوره
نسبيله مختلف الازا والا فكار * اولور * پس هر هوشيار بلكه ار ايش كسوة
آدميته مكرم ومزمن اولان صفارو كبار (فاعتبروا يا اولي الاعصار) فرمان هدايت
جريان جناب جباره كردنداده انقياد اولون * انارازمة سنانته اتوارينه

مر اجعت وابتغيت ظلمات اقراض نفسايدن صبوله همت وعزيت هر بقوله
مدى الدهر بحار شؤبات كونهك نمائيش اشكال متوجه ايله موج وتلاطمته
مدا نظار صبرت ابديك * كار زازاستبصارده جاز قصب السبق مضمار المشتمار
اولان مردان ميثان حق جويانه تير ولك ابرسة رسيد * قضاوى اختيار
اولور * اشته بود در اسرار غلمضه في بحر دهور ماضيه وقوما نندن اقتسا
اليدوب تنظيم بجهة تذكار ايند نكته سنج عصر حاضر (احد صطابك) افنديك
زود طار فاهورينه هزاران جوهر شتابش وتحسين وي بعد وشار مر واري
دري الميسان آقرين تقدمه سيله مع الاعتذار * تفرىض وتيريكسته ابدار
اولندي لله دزه
عبد الرحمن
في ۴۱ جمادى الاول سنة ۹۱
ساهى

كافه علومده فضل وكال مسلم و آ نار كثيره سني محترم وكلاى فقام
دولتايه دن معارف تقاررت جليلة سنة ساه رسا اولان دوللو
(احد جودت) باشا حضرت تريك تفرىض غالىر يدر

دقيقه شناسان احوال اذوار عتد ندر مستغنى بيان واخطار در كه تحول
اعصار واهوام * وتبدل اطوار وايام * ايله دكل تا لكر احوال اشخاص
واقوم بلكه شيوه واداي السنة ايام بيله تفراتيكه در براسا نك روزسته
اوليك تيميراتى ايله شديكي اصطلاحاتى بيش نظر دفته آنسه نقدر تجولاته
او غرامش اولديني بصير بصيرته روشتا وعيان اولور
وقشله چاوشلق دولجه بقدر مقتار بعنوان اولوبده چاوشلر ايجنده فصل
جيتناو ذاتر بولديني بليه رلنار بخرده چاوشلردن بعضي دول نديشه
ايتيمي كوندرلديكي كوزنار عهبر من دمي دجاوي چاوشلر يني بيش نظر الوز
و بوضفدين فصل ستمير كوندر بلورمش ديونعجب وحيرته قانور
الحاصل من وز زمان ايله افراد انسان كبي الفاظ واصطلاحات لسان ديني
تصير ويجدد ايتوب كبير * على الجصوص سميرات رحيمه وقوات رحيمه
وضع اعليسى غون غون دكشيدوب ايشقه قوتلر ومن تازيلدا ايدر
اشته بوقبلدن اولهرق وقصه خيز به دن صكره اندرون و بروجيه زاندر اولان
تعبيرات رحيمه او قدن بدل انشمسدر كه بو تيميراتك وضع حقيقيسي وحسوس

Tayyarzâde Atâ Bey (öl. 1919) *Tarih-i 'Atâ Şeyh Yahya Efendi Matbaası* basımı (SK İzmirli İsmail Hakkı 2352) 1876.

ادب نجیب خواجہ لہجری مرصوع
تقریض بیضا سیر

خذ بالكتاب وهاك من ابوابه
في الدينه والديا وفي آدابيه
مجموعه الاخلاصه او جامعه
كل اللرائم فيه من ايجابه
ديوان فضل اعلت آياته
فيه شيد عقابه و نوابيه
سيرة تقواه فكأنه
رقص الغزال حترأ بجنا به
يرنو الي فلك العلامتفاضرا
بالفرديه وشه وشها به
ولصدقه وقف ابيه حاجبها
وكذا نصير الطوس من بوابه
فلك ولكن لا تموم بحومه
درر ولكن ما اخفت بسجا به
وهمد كنه لم يحسن فيما لي
في هاهم من فصد وخطابه
سمن ولكن ليس ما يافل
قد وضح العارف وجر صباه
لهو بارع براعة وبراعة
ما شد الا متعجم كتابه

عارفك اسم شريفيد نولد يا ايتيم	شعرا ابيير مطلع شمس توأم
حيرت افزای عقول بشر آتارند	سر انقه ابدی دینه بجار عالم
چشمه سار فلك دیری بنون شهاده	خبر بخت اولدیه اوارقم ارقم
دام تحریره دوستور دك نجر نظائر	فضل اولدی بدم تقریرتقریرهم
سلك تطيره كبردك نجر ناسفة در	طایری عجباً شعریه بوجهم دریم
قوت باقوت سعائیده اورتم بارل	اسی بوتجره نك دینه تراولانم
يك كرى قارى مغولت عقول حكما	بر طرف اولدی تونه ايه نك باقلم
فكر جوانه آركدی بوملك امان	باصدی تیتجه ابو تاهدقم نذر فقم
ای یور لہجری بوکورد عرصه مومن ذریه	ای یور تقریضه بوخبر عالی خانم
ناکند چشمه خود سید حصانه افروزی	تا بود روی زمیده سکن نوع آدم
تا بود تاب غزاله سبب نشود نما	تا بود دور خمر ایل اذخات امم
بورآن میر جنبه واسطه فضل وکمال	بود ایه ماه جمانه کشف اسرارهم
فک حیرت نکرسه که لکویه جبر	(۵۵ حسه لطف) است حمد تاریخ انم

۳۲۴

Cabbarzâde Ârif Bey (öl. 1920) *Miftâhu Hazâ'ini'r-Rahmaniyye Fi-Memleketi Vücûdi'l-İnsaniyye* (Sünbül Sinan Şerhi), Hacı Selim Ağa Kütüphanesi Hüdai 571.

ثباتی سر اثباتی ثبوتات حقیقتله هنزله عرصه سطر نج خوش کفتاره آت سوردی کالاتین ایدر تحسین البت جله اسلافی نظام ملک عشقه نسخه قانون بی همتا نظیفاً ایله سعی عبث تقدیر او صافه	ابدوب مثبت ثبات عشق ایله تکمیل بودیوانه بر اقدی حیرته ارباب شعری هپ او فرزانه که اعجاز فصاحت کو ستر اشعار سجبانه دنیلسه کر بچادر بو کتاب حکمت عنوانه نه تأثیری اولور بر قطره نک اول بحر عمانه
--	---

نورسیده کان از کیادن ادیب کامل شیرین سخن بحری افندی برادریمزک
ارسالنه عنایت بیوردقلری تقریض فصیح و بلیغ لریدر .

محصول عشق و شوقکز ، آثار فیض و فضلکز شعر و ادبه پک عالی
بر (یادکار جذبه آور) و پک دکرلی بر (برکذار نشوه پروردر) .
لسان حال و حقیقتله سویلنن شو اشعار دلارا واقف مزایای کمال روحانی
اولان هر دل بیدار عالی عرفانی و بتون معنانشناسان عصر و زمانی زوقیاب ایلر .
ظهر عشق و فیض حقیقی اولان ارباب حال و کمالک شیوه کفتارنده کی
تأثیر لطیف و لذیذنده وار .
نشر انوار عشقه عائد سعی و ثبات عاشقانه کزی بتون وایه داران عشق
و عرفان تقدیر ایدر .

﴿ خلاصه ﴾

خیر الخلف حکمده ایاشاعر خوش حال
حفظ ایلیسه جک یاد جیلک بو اثردر

KAYNAKÇA

“Et-takrîz”. *Kamus Tercümesi*. Ebu’t-Tahir Mecdüddin Muhammed b. Yakub b. Muhammed Firuzabadi, Çev. Mütercim Âsım Efendi. 2. Cilt, İstanbul: Matbaa-i Bahriye, 1305.

“Takrîz”. *Dergâh Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*. Cilt: 8, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1998.

Açıkgöz, Namık. “Riyâzî”, *Türkiye Diyânet Vakfı Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 35, 2008, 144-145.

Adonis. *Arap Poetikası*. Çev. Emrullah İşler. İstanbul: Yapı ve Kredi Yayınları, 2004.

Ahmed Cevdet Paşa-Fuad Paşa. *Kavaid-i Osmaniye*. Haz. Nevzat Özkan. Ankara, 2000.

Ahmet Cevdet Paşa. *Tezâkir*. Haz. Cavid Baysun. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991.

Ahmet Nâmi Divanı, Yapı Kredi Sermet Çifter Kitaplığı 755.

Ahmet Rıfat. *Devhatü'n-nukabâ*. Haz. Fatih Köksal, Hasan Yüksel. Dilek Matbaası, Sivas, 1998.

Ahmet Şâkir Divanı, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi 3968.

Akkuş, Mehmet. “Nazîrâ İbrâhim Efendi”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* Cilt: 32, 2006, 454-455.

Akkuş, Metin-Ali Yılmaz (Haz). *Osmanzâde Hüseyin Vassâf, Sefîne-i Evliyâ*. İstanbul: Kitabevi, 2006.

Akpınar, Cemil. “Kefevî Hüseyin Efendi”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, cilt: 25, 2002, 186-188.

Akpınar, Cemil. “Hanîf İbrâhim Efendi”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 16, 1997, 39-42.

Aksoy, Fatma Yaşar. “Ayıntâblı Aynî Efendi Divânı (Hayatı-Eserleri-Türkçe Divan-Farsça Divançe ve Sâkînâme (Tenkidli) Metni)”. Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, 1997.

Aksoyak, İ. Hakkı-Mehmet Arslan. *Haşmet Külliyyâtı*. Sivas, 1994.

Akün, Ömer Faruk. “İbnülemin Mahmud Kemal”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 21, 2000, 249-262.

Akün, Ömer Faruk. “Divan Edebiyatı”. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 9, 1994, 389-427.

Akün, Ömer Faruk. “Âlî Mustafa Efendi (Gelibolulu Mustafa Âlî)-Edebi Yönü”. *Türkiye Diyânet Vakfı Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 2, 1989, 416-421.

Akün, Ömer Faruk. “Fatîn Efendi”, *Türkiye Diyânet Vakfı Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 12, 1995, 256-260.

Akün, Ömer Faruk. “Fıtnat Hanım”, *Türkiye Diyânet Vakfı Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 13, 1996, 39-46.

Akyıldız, Ali. “Subhi Paşa, Abdüllatif”, *Türkiye Diyânet Vakfı Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 37, 2009, 450-452.

Albayrak, Nurettin. “İrfan Paşa”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 22, 2000, 444.

Albayrak, Nurettin. “İzzet Ali Paşa”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 23, 2001, 556-557.

Albayrak, Sadık. *Son Devir Osmanlı Uleması II*. İstanbul: Medrese Yayınları, 1980.

Almaz, Hasan. “Şükrullâh B. Şihâbeddîn Ahmed B. Zeyneddîn Zekî, Behcetü't-Tevârîh (İnceleme-Metin-Tercüme), Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004.

Altuner, Nuran. “Safâyî Mustafa Efendi”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 35, 2008, 444-445.

Abdel-Maksoud, Belal. “İbnü'l Fâriz ve İsmail Ankaravî'nin Kasîde-i Hamriyye Şerhi” İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2000.

Andrews, Walter G. *Şiirin Sesi Toplumun Şarkısı*. Çev. Tansel Güney, İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.

Arat, Reşit Rahmeti. *Makaleler*. Cilt 1, Haz. Osman Fikri Sertkaya, Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, 1987.

Arayıcızâde Ferdî Şâpûrnâme, Millet Kütüphanesi AMNZ 774/3.

Arpaeminizâde Sâmî Divanı, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi 2644.

Arslan, Mehmet-İ. Hakkı Aksoyak. *Haşmet Külliyyâtı*. Sivas, 1994.

Arslan, Mehmet. *Antepli Aynî Divânı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2004.

- Arslan, Mehmet. *Aynî Sâkînâme*. İstanbul: Kitabevi, 2003.
- Arslan, Mehmet. *Osmanlı Saray Tarihi I, III (Tarih-i Enderûn)*. İstanbul: Kitabevi, 2010.
- Arslan, Mehmet. *Üss-i Zafer*. İstanbul: Kitabevi, 2005.
- Atçıl, Abdurrahman. “The Formation of the Ottoman Learned Class and Legal Scholarship (1300-1600)” Doktora Tezi, University of Chicago, 2010.
- Avşar, Ziya. *Aşk Meclisi: Mesneviye Yeniden Uyanmak*. Yozgat: Kün Yayıncılık, 2011.
- Aydemir, Cengiz-Hülya Savran. *Türabi Divanı (Dil Özellikleri Sözlük)*. İstanbul: Roza Yayınevi, 2010.
- Aydiner, Mesut. “Râgıb Paşa”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 34, 2007, 403-406
- Aydoğan, Fatih. “Sahaflar Şeyhizâde Es‘ad Mehmed Efendi Divanı”. Yüksek Lisans Tezi”, Gazi Üniversitesi, 2003.
- Aydüz, Salim. “Şekerzâde Feyzullâh Sermed”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 38, 2010, 488-489.
- Ayıntablı Aynî Divanı/Sâkînâme*, İstanbul: Bâb-ı Seraskeri Matbaası, 1843.
- Azar, Birol. “Türâbî Divânı (Metin-İnceleme)”. Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, 2005.
- Aytaç, Gürsel. *Genel Edebiyat Bilimi*. İstanbul: Say Yayınları, 2003.
- Babacan, İsrâfil. *Klasik Türk Şiirinin Son Baharı Sebki Hindi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2010.
- Babinger, Franz. *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*. Çev. Coşkun Üçok. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları/435, 1982.
- Bilge, Mustafa L. “Ârif Hikmet Bey Şeyhülislâm”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 3, 1991, 365-366.
- Bilgin, A. Azmi. “Nigârî”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 33, 2007, 85-87.
- Bilgin, Azmi. *Mîr Hamza Nigârî Divanı Seyyid Nigârî*. İstanbul: Kule İletişim Hizmetleri, 2003.
- Bilkan, Ali Fuat. *Nâbî Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2011.
- Bilkan, Ali Fuat. “Koca Râgıb Paşa”. *XVIII. Yüzyıl Türk Edebiyatı*. Ed. Osman Horata, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını, 2012.

Birinci, Ali. “Nâcim Efendi”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 32, 2006, 274.

Burak, Guy. “Canonization, Censorship, and the Ottoman Practice of Taqriz/Imza”. Manuscript Cultures of the Ottoman Empire Workshop, June 6-7 2014, Orient-Institut İstanbul (Yayımlanmamış bildiri).

Bursalı Mehmed Tâhir. *Osmanlı Müellifleri I-II-III*. Ankara: Büro Yayınevi, 2000.

Bursalıgil, Ali (Haz). *Külliyât, Merzifonlu Mehmed Hilmî Dedezâde*. İstanbul, 1984.

Büyük Türk Klasikleri: Başlangıçtan Günümüze Kadar. Cilt: 5, İstanbul: Ötüken, 1987.

Büyük Türk Klasikleri: Başlangıçtan Günümüze Kadar. Cilt: 8, İstanbul: Ötüken Yayınları, 1988.

Cabbarzâde Mehmed ‘Ârif. *Miftâhu Haza’ini’r-Rahmaniyye Fi-Memleketi Vücûdi’l İnsaniyye (Sünbül Sinan Şerhi)*. Hacı Selim Ağa Kütüphanesi Hüdai 571.

Cabbarzâde Mehmed ‘Ârif. *İzahü’l-Merâm Alâ-Vilâdeti Seyyidi’l Enâm (Mevlid Şerhi)*, Hacı Selim Ağa Kütüphanesi Hüdai Ef. 570.

Çağlayan, Bünyamin. *Baharzâde Ferîde Hanım Divanı*. Ankara: Çağhan Ofset, 2006.

Çağlı, Adnan-Vicdan Özdingiş. *Bülbülüyye Birri Mehmed Dede*. İzmir: Akademi Kitabevi, 2004.

Çaldak, Süleyman. “Nergisi”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 32, 2006, 560-565.

Çalka, Mehmet Sait. “Safî Mustafa Efendi’nin ‘Gülşen-i Pend’ Mesnevisinde Din Görevlilerine Nasihatleri”. *Turkish Studies* (International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic), Winter 2008, Volume 3: 242-250.

Çapan, Pervin. *Tezkire-i Safâyî (Nuhbetü’l-Âsâr Min Fevâidi’l-Eş’âr)*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 2005.

Çavuşoğlu, Mehmet. *Yahya Bey Divanı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1977.

Çavuşoğlu, Mehmet. “Avni Bey, Yenişehirli”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 4, 1991, 123-124.

Çavuşoğlu, Mehmet. “Bâki”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*,

Cilt: 4, 1991, 537-540.

Çaylak, Tevfik (Haz.). Haşmet, *Senedü'ş-Şu'arâ*. İstanbul: Asır Gazetesi, 1871.

Ceylan, Ömür- Ozan Yılmaz. *Hazana Sürgün Bir Bahar*. İstanbul: Kitap Sarayı, 2005.

Ceylan, Ömür-Ozan Yılmaz. *Bir Sürgün Şaheseri: Mihnetkeşân* (Notlandırılmış Metin). İstanbul: Sahhaflar Kitap Sarayı, 2007.

Ceylan, Ömür. “Şiirin Seyir Defteri I, Büyüyen Gölgeleer Yüzyılı”. *Journal of Turkish Studies* Festschrift in honor of Walter G. Andrews I, Volume 34/1, 2010, 121-172.

Ceylan, Ömür. *Âsâf Divanı: Hânedânda Bir Âsi Âsâf Damad Mahmud Cemâleddin Paşa (Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanı)*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2003.

Çıpan, Mustafa. “İsmâil Belîğ”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 5, 1992, 415-416.

Demirel, Şener. “Şehrî Hayatı, Sanatı, Divanı'nın Tenkitli Metni ve Tahlili”. Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, 1999.

Demirkazık, H. İbrahim. “‘El ArkasıYerde’ Deyimi ve Bu Deyimin Divan Şiirindeki Kullanımı”. *Turkish Studies* (International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic), Volume 8/4 Spring 2013: 617-633.

Derman, M. Uğur. “Mustafa İzzet, Kazasker”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 31, 2006, 304-307.

Derviş Hâfız Abdülkâdir. *Galabe-i Sultân-ı Aşk*. İzmir, 1239.

Dikmen, Hamit. “Seyyid Vehbî ve Divanının Karşılaştırmalı Metni”. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1991.

Dikmen, Hamit. “Seyyid Vehbî”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 37, 2009, 74-75.

Divançe-i Kara Şemsî, İstanbul, Maârif Nezâret Celîlesi, 1305.

Durmuş, İsmail. “Abdünnâfi İffet Efendi”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 1, 1988, 288.

Durmuş, İsmail. “Sekkâkî, Ebû Ya'kûb”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 36, 2009, 332-334.

Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrerem b. Ali el-Ensârî İbn Manzu, Cemaleddin. *Lisânü'l-Arab*. Beyrut, 2005.

Edîb Harabî Divanı, Süleymaniye Kütüphanesi, Hüseyin Mahvi 98.

el-Müncid fi'l-Luga ve'l-a'lâm. Beyrut, 1986.

Edirneli Kâmî Divanı, Millet Yazma Eser Kütüphanesi AEMNZ 374.

Elaldı, Mehmet. “Nazîf Hayatı, Eserleri, Edebi Şahsiyeti ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni”. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2005.

Eliot, Thomas Stearns. *Edebiyat Üzerine Düşünceler*. İstanbul: Paradigma Yayınları, 2007.

Erkul, Rasih. *Manisalı Birrî Mehmed Dede Hayatı, Eserleri, Edebi Şahsiyeti ve Divanı*. Manisa: Manisa Valiliği Yayını, 2000.

Nazîf Divanı, Millet Yazma Eser Kütüphanesi AEMNZ 452/1.

Enderunlu Halîm Divanı, Ankara Millet Kütüphanesi 06 Mil Yz. FB 314.

Ercan, Özlem. “Arayıcızâde Ferdî ve Eserleri, Hikâye-i Erdeşîr ü Şâpûr ve Esmâ-yı Büldân”. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 8, Sayı: 12, 2007/1, 71-93.

Erdem, Melike. “Tâlib-i Burûsevî Dîvânı Bursalı Tâlib ve Divanı Tenkidli Metin ve İnceleme”. Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 1994.

Erdem, Sadık. “Neylî”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 33, 2007, 69-71.

Erdem, Sadık. *Neylî ve Dîvânı*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2005.

Erdem, Sadık. *Râmiz ve Âdâb-ı Zürefâsı*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1994.

Erdikut, Hüseyin Hüsnü. *Edîb Harâbî'nin Divanı*. İzmir: Bilgi Matbaası, 1950.

Ergün, Emel. “Sermed (Feyzullâh) Divânı (Edisyon-Kritik-İnceleme)”. Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2004.

Erünsal, İsmail. *Osmanlılarda Sahaflık ve Sahaflar*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2013.

Es'ad Efendi. *Üss-i Zafer*. İstanbul: Süleyman Efendi Matbaası, 1848.

Escarpit, Robert. *Edebiyat Sosyolojisi*. Çev. Hüseyin Portakal. İstanbul: İletişim Yayınları, 1992.

Eş'âr-ı Mahmud Paşa (Damad), Süleymaniye Kütüphanesi Ali Galip Bey 224 (1896); *Divan, Asafî (Kanuni Devri Şairlerinden)*, Süleymaniye Kütüphanesi İhsan Mahvi 94, (İstanbul 1896).

Fâik Reşât. *Eslâf: Eski Bilginler, Düşünürler, Şairler*. Haz. Şemsettin Kutlu. Tercüman, 1893.

Ferîde Hanım Divanı, Ankara Milli Kütüphane 06 Mil Yz FB 436.

Fetvacı, Emine. *Sarayın İmgeleri: Osmanlı Sarayının Gözüyle Resimli Tarih*. Çev. Nurettin Elhüseyni. İstanbul: Yapı ve Kredi Yayınları, 2013.

Fıtnat Hanım Divanı, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi H. 921.

Fleischer, Cornell H. *Tarihçi Mustafa Ali: Bir Osmanlı Aydın ve Bürokrati 1541-1600*. Ankara: Türk Tarih Vakfı Yayını, 1996.

Ganizâde Nâdirî Divanı, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih 3878.

Esrar Dede, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye*. Haz. İlhan Genç. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi, 2000.

Gibb, Wilkinson. *Osmanlı Şiir Tarihi I-IV*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1999.

Günay, Fatih. "Râşid Mehmed Efendi", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 34, 2007, 463-465.

Gür, Nagihan. "Klâsik Metinlerin Nazar Duaları: Takrizler ve Yenipazarlı Vâlî'ye Yazılan Takrizler Üzerine". İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları, Kitap No: 16, Ocak 2012, 1273-79.

Gürer, Abdülkadir. "Şeyh Gâlib Divanı (İnceleme-Metin)". Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1993.

Divan-ı Hâfız Mehmed Sebadüddin, Maârif Nezâret-i Celîlesi, İstanbul, 1891.

Hâfız Sebâtî Divanı, Beyazıt Devlet Kütüphanesi 5737.

Haksever, İbrahim. "Eski Türk Edebiyatında Münşeâtler ve Nergisi'nin Münşeati". Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, 1995.

Halaçoğlu, Yusuf-Mehmet Âkif Aydın. "Cevdet Paşa", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 7, 1993, 443-450.

Hâtimetü'l Eş'âr, Süleymaniye Kütüphanesi Rauf Yekta 310.

Hilye-i Sultânî (Rusçuklu Ali Fethî Efendi). İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi 7968.

Horata, Osman. "XVIII. Yüzyıl Divan Şiiri", *XVIII. Yüzyıl Türk Edebiyatı*, Ed. Osman Horata, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını, 2012.

Horata, Osman. *Has Bahçede Hazan Vakti*. Ankara: Akçağ Yayınları 2009.

Hüseyin Vassâf Divanı, Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar 2311.

Sefîne-i Evliyâ (Hüseyin Vassâf), Süleymâniye Yazma Bağışlar 2305-2309.

İnal, İbnülemin Mahmud Kemal. *Son Asır Türk Şairleri I-IV*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1988.

İnalcık, Halil. *Has-Bağçede 'Ays u Tarab: Nedimler Şairler Muribler*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2011.

İnce, Adnan. *Sâlim Tezkiresi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2005.

İpekten, Halûk. "Azmîzâde Mustafa Hâletî", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 4, 1991, 348-349.

İpekten, Haluk. *Divan Edebiyatında Edebi Muhitler*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1996.

İpekten, Haluk. *Bâkî: Hayatı, Edebi Kişiliği ve Bazı Şiirlerinin Açıklamaları*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2008.

İpşirli, Mehmet. "Naîmâ", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 32, 2006, 316-318.

İpşirli, Mehmet-İlyas Çelebi. "Hasan Fehmi Efendi", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 16, 1997, 320-322.

İpşirli, Mehmet. "Ahîzâde Hüseyin Efendi", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 1, 1988, 548-549.

İpşirli, Mehmet. "Atâ Bey, Tayyazâde", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 4, 34-35.

İpşirli, Mehmet. "Atâullâh Mehmed Efendi", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* Cilt: 4, 1991, 46-47.

İpşirli, Mehmet. "Mirza Mustafa Efendi", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 30, 2005, 167-168.

İpşirli, Mehmet. "Taşköprizâde Kemâleddin Efendi", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 40, 201, 152-154.

İpşirli, Mehmet. "Zekeriyâ Efendi, Bayramzâde". *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 44, 2013, 211-213.

İsen, Mustafa. "Hoca Neş'et", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 18, 1998, 191-192.

İsmâil Belîğ. *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdiredân (Bursa Tarihi)*. Bursa: Hüdavendigâr Matbaası, 1871.

İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu, IV. Cildi, Fasikül III, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1965.

İzgi, Cevat. “Mehmed Suûdî Efendi”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 28, 2003, 526-527.

Kabacalı, Alpay. *Başlangıçtan Günümüze Türkiye’de Matbaa, Basın ve Yayın*. İstanbul: Literatür Yayınları: 45, 2000.

Toderini, Giambatista. *İbrahim Müteferrika Matbaası ve Türk Matbaacılığı*. Çev: Rikkat Kunt. İstanbul: Tifdruk Matbaacılık, 1990.

Kaçalin, Mustafa S. “Mütercim Âsım Efendi”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 32, 2006, 200-202.

Kahraman, Âlim. “Eşref Paşa, Mustafa”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 11, 1995, 475-476.

Kahraman, Âlim. “Tâhirü’l-Mevlevî” *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* cilt: 39, 2010, 407-409.

Kahraman, Bahattin. “Vahîd-i Mahtûmî”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 42, 2012, 436-437.

Kahraman, Bahattin. “Vahîd Mahtûmî Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Eserlerinin Tenkitli Metni”. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995.

Kahramanoğlu, Kemal. “Sâmî, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Divanı’nın Tenkitli Metni”. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1995.

Kalkışım, M. Muhsin. “Şeyh Gâlib”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 39, 2010, 54-57.

Kalkışım, M. Muhsin. *Şeyh Gâlib Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2013.

Kalpıklı, Mehmet-Walter G. Andrews. “Toward A Meclis-Centered Reading Of Ottoman Poetry, *Journal of Turkish Studies* (Türklük Bilgisi Araştırmaları), Volume 33/I, 2009, 309-318.

Kamus Tercümesi. Ebu’t-Tahir Mecdüddin Muhammed b. Yakub b. Muhammed Firuzabadi. Çev. Mütercim Âsım Efendi. İstanbul: Cemal Efendi Matbaası, 1886.

Kamusü’l-mustalahati’l-lugaviyye ve’l-edebiyye: Arabi-İngiliz-Fransi. Beyrut, 1987.

Kanar, Mehmet. *Farsça-Türkçe Sözlük*. Deniz Kitabevi, 2000, 342.

Kanar, Mehmet. *Osmanlıca Sözlük*. İstanbul: Deniz Kitabevi, 2000.

Karaarslan, Nasuhi Ünal. “Ebû Nuvâs”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* Cilt: 10, 1994: 205-207.

Karacan, Turgut. "Sâbit", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 35, 2008, 349-350.

Karahan, Abdülkadir. "Nâbî", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* Cilt: 32, 2006, 258-260.

Karataş, Turan. *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2004.

Karataş, Turan. *Takriz Edebiyatı*. Ankara: Hece Yayınları, 2002.

Kartal, Ahmet (Haz.) *Lügat-i Nâcî*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009.

Kartal, Ahmet. *Şiraz'dan İstanbul'a Şiir Rüzgarları: Türk-Fars Kültür Coğrafyası Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: Kriter Yayınları, 2008.

Kasap, İsmail. "Hüseyin Vassâf ve Divanı". Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 1996.

Kaya, Bayram Ali. *Azmizâde Hâletî Dîvânı*. Cambridge: Harvard Üniversitesi Doğu Dilleri ve Edebiyatlarının Kaynakları, 2003.

Kaya, Bayram Ali. *Osman Nevres ve Dîvânı*. İstanbul: Gökkuşbu, 2007.

Keçecizâde İzzet Molla. *Divançe-i İzzet, (Hazan-ı Asar)*, İstanbul, 1257.

Kılıç, Müzahir. "Sâlik Efendi Hayatı, Kişiliği, Eserleri ve Divanı'nın Tenkitli Metni". Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1998.

Koç, Mustafa- Eyyüp Tanrıverdi. *Kâmûsu'l-Muhîr Tercümesi (el-Okyânûsu'l-Basît Fi Tercemeti'l-Muhîr)1-4*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013.

Koç, Nagihan. "Hâfız Mehmed Sebâtî Divânı'nın Transkripsiyonlu Metni ve İncelenmesi". Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2006.

Koçu, Reşat Ekrem. *İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat, 1958.

Koca, Şevki-Dursun Gümüšoğlu. *Harabi Divanı (Ahmed Edib Harabi)*. İstanbul: Can Yayınları, 2003.

Kocatürk, Vasfi Mahir. *Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Edebiyat Yayınevi, 1970.

Kolunsağ, İbrahim. "Derviş Hâfız Abdülkâdir, *Galebe-ı Sultân-ı Aşk* (İnceleme-Metin)". Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi, 2012.

Köksal, Fatih. *Yenipazarlı Vâlî Hüsn ü Dil*. İstanbul: Kitabevi, 2003.

Köksal, Fatih. *Eski Türk Edebiyatında Tenkit Ve Teori*. İstanbul: Kesit Yayınları, 2012.

Köprülü, Mehmet Fuat. “Bakî”, *Millî Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 2, 1979, 249.

Küçük, Sabahattin. “Ferdî”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 15, 1995, 369-370

Külekcî, Numan. “Ganizade Nadiri, Hayatı, Edebi Kişiliği Eserleri, Divanı ve Şehnamesinin Tenkitli Metni”. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 1985.

Kuntay, Midhat Cemal. *Namık Kemal-Devrinin İnsanları ve Olayları Arasında*. İstanbul: Maârif Vekaleti, 1944.

Kurnaz, Cemal-Mustafa Tatçı. “Hüseyin Vassâf”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* Cilt: 19, 1999, 18-19.

Kurtoğlu, Orhan. “Lebib Divanı (Tenkitli Metin)”. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004.

Kutlar, Fatma Sabiha. *Arpaeminizade Mustafa Sâmi Divanı*. Ankara, 2004.

Kutlar, Fatma Sabiha. “Mustafa Sâmi Bey”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* Cilt: 31, 2006, 354-356.

Kütükoğlu, Bekir. “Âlî Mustafa Efendi (Gelibolulu Mustafa Âlî)”, *Türkiye Diyânet Vakfı Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 2, 1989, 414-416.

Levanoni, Amalia. “A Supplementary Source for the Study of Mamluk Social History: The Taqârîz”. *Arabica* 60, 2013, 146-177.

Macit, Muhsin. “Nedîm”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* Cilt: 32, 2006, 510-513.

Macit, Muhsin. *Nedîm Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1997.

Mazıoğlu, Hasibe. “Akyürek, Ahmed Remzi”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 2, 1989, 304-305.

Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî III-IV*. Haz. Nuri Akbayar- Seyit Ali Kahraman, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları 30, 1996.

Muallim Naci, “Takriz”, *Lügat-i Naci*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009, 658.

Muallim Naci. *Osmanlı Şairleri*. Haz. Cemal Kurnaz, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1986.

Mustafa Safâî Efendi. *Tezkire-i Safâî*. Haz. Pervin Çapan. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2005.

Mutçalı, Serdar. *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Dağarcık, 1995.

- Münşeât-ı Nergisî*. Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 3359.
- Münşeât-ı Nergisî*. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, R1062.
- Müstakimzâde Sâdeddin Süleyman. *Mektûbât Tercümesi*. İstanbul: Ali Rıza Efendi Matbaası, 1853.
- Müstakimzâde Sâdeddin Süleyman. *Şerh-i Divan-ı Ali el-Murtaza*. Bulak: Daruttıbaat, 1839.
- Mütercim Âsım (Çev.). *Burhân-ı Kâti'*. İstanbul: Takvimhâne-i Âmire, 1851.
- Nâbî Divânı*, Millet Yazma Eser Kütüphanesi AEMNZ 418.
- Nâbî Divânı*. Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye 1118.
- Namlı, Ali. "İsmâil Hakki Bursevî", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 23, 2001, 102-106.
- Nazîf Divanı*, Millet Yazma Eser Kütüphanesi Millet Kütüphanesi 452/1.
- Nazîr İbrâhim Divanı*. Süleymaniye Kütüphanesi Lala İsmail 493.
- "Nergisî", *Büyük Türk Klâsikleri* 5, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1987.
- Neylî Divanı*. Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Selim Ağa 936.
- Okay, Orhan. "Edebiyat Tarihçiliğinde Usul: Edebiyat Tarihlerinin Sınıflandırılması Meselesi", *Edebiyat ve Edebi Eser Üzerine*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2011.
- Okçu, Naci. "İzzet Molla, Keçecizâde", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 23, 2001, 561-563.
- Ömer Faruk Akün. "Divan Edebiyatı", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 9, 1994, 389-427.
- Öztürk, Mürsel-Derya Örs (Haz.). *Burhân-ı Kâti'*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000.
- Olgun, Tahir. *Edebiyat Lügati*. Haz. Kemal Edib Kürkcüoğlu, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1973.
- Onay, Ahmet Talât. *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2000.
- Orhan, M. Okay. "Haşmet", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 16, 1997, 422-424.
- Osman Nevres Divanı*. İstanbul: Matbaa-i Amire, 1873.
- Özcan, Abdülkadir. "Âsım Efendi, Çelebizâde", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 3, 1991, 477-478.

Özcan, Abdülkadir. “Osmanzâde Ahmed Tâ’ib”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 34, 2007, 2-4.

Özcan, Abdülkadir. “Hafid Efendi”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 15, 1997, 111-112.

Özcan, Tahsin. “Mehmed Şerif Efendi”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 28, 2003, 531-532.

Özel, Ahmet. “Ayıntâbî, Mehmed Münîb”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 4, 1991, 245-246.

Özsarı, Mustafa. “Şeyh Vasfî”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 39, 2010, 71-72.

Özön, Mustafa Nihat. *Büyük Osmanlıca-Türkçe Sözlük*. İstanbul : İnkılap ve Aka Kitabevleri, 1979.

Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri*. Cilt: 2, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1946.

Pala, İskender. “Leskofçalı Gâlib”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 27, 2003, 140-141.

Pala, İskender. *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Leyla ile Mecnun Yayıncılık, 2003.

Recâizâde Mahmud Ekrem, *Zemzeme*. İstanbul, Matbaa-i Ebuuzziya, 1881.

Redhouse: A Turkish and English Lexicon. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2001.

Reşit Rahmeti Arat (Haz.). *Edib Ahmed B. Ahmed Yükneki, Atabetü'l-Hakayık*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları: 142, 2006.

Robinson, Chase F. “Writing History”. *Islamic Historiography*, New York: Cambridge University Press, 2003.

Sadavi, Salih. “Osmanzâde Tâ’ib Ahmed”. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1987.

Sahaflar Şeyhizâde Es’ad Mehmed Efendi Divanı. Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 3841.

Sahaflar Şeyhizâde Es’ad. Üss-i Zafer. İstanbul: Süleyman Efendi Matbaası, 1848.

Şahin, Nuray. “Şâkir Ahmed Paşa Divanı (Metin-İnceleme)”. Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2000.

Şahin, Şener. “Mecmâu'l-emsâl'de Yer Alan Ef'al Veznindeki Hayvan Konulu Deyim ve Atasözleri Üzerine Bir İnceleme”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: 1, 2008, 177-191.

Savran, Hülya. “Türâbî Divanından Hareketle Klasik Türk Edebiyatında İnançla İlgili İbarelerin Anlam Bilgisi Bakımından İncelenmesi”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (Klasik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı)* Volume: 3, Issue:15, 2010: 204.

Sefercioğlu, Nejat. “Nev'î”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 33, 2007, 52-54.

Steingass, Francis Joseph. *Persian-English Dictionary*. London: Routledge and Kegan Paul, 1930.

Şehrî Divanı. Süleymaniye Kütüphanesi Atıf Efendi 2255.

Şemseddin Sami. *Kâmûs-ı Türki*. İstanbul: Alfa Yayınları, 1998.

Şengör, A. M. Celal. “Osmanlı'nın İlk Jeoloji Kitabı ve Osmanlı'da Jeolojinin Durumu Hakkında Öğrettikleri”. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* XI/1-2 (2009-10), 119-158.

Şengün, Necdet. “Nazîr İbrâhim ve Dîvânı (Metin-Muhteva-Tahlil)”. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2006.

Serdaroğlu, Vildan. “Nevres, Osman”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 33, 2007, 57-58.

Serin, Muhittin. “Suyolcuzâde Mehmed Necîb”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* Cilt: 38, 2010.

Sermed Divanı. Yapı Kredi Sermed Çifter Kitaplığı 4870.

Sütçü, Tevfik. “Türkçe Sözlükçülük Tarihinde Mütercim Âsım ve Kamus Tercümesi”, *Tarih Okulu Dergisi (TOD)* Yıl: 6, Sayı: XVI, (Aralık 2013): 541-553.

Şeyh Gâlib Divanı. Süleymaniye Kütüphanesi Hâlet Efendi 658.

Seyyid Vehbî Divanı. Millet Yazma Eser Kütüphanesi AEMNZ 497.

Şıra, Hüseyin. “Ruşçuklu Ali Fethî Efendi Hayatı, Eserleri ve Hilyesi”. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlahiyat Anabilim Dalı, 2008.

Tâhir Selâm Divanı. Millet Yazma Eser Kütüphanesi AEMNZ 212.

Takrizât. Süleymaniye Kütüphanesi Aşir Efendi 417.

Takriz ve Mekâtib. Süleymaniye Kütüphanesi Şehid Ali Paşa 2831.

Tanpınar, Ahmet Hamdi. “Eski Şiir”, *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*. Haz. Mehmet Kalpaklı, İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 1999.

Tarih-i 'Atâ (Tayyazâde Atâ). İstanbul: Şeyh Yahya Efendi Matbaası, 1876 (SK İzmirli İsmail Hakkı 2352).

Tatçı, Mustafa-Metin Akkuş-İsmail Kasap (Haz.). *Hüseyin Vassâf Dîvân*. İstanbul: Kırkambar Kitaplığı, 2012.

Tatçı, Mustafa-Musa Yıldız-Kaplan Üstüner (Haz.). *Mevlid Şerhi: Gülzâr-ı Aşk*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2006.

Tayşı, M. Serhan. “Hakkı Bey, Üsküdarlı”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 15, 208.

Tezcan, Baki. “The Multiple Faces of the One: The Invocation Section of Ottoman Literary Introductions as a Locus for the Central Argument of the Text”, *Middle Eastern Literatures*, Vol. 12, No. 1, April 2009, 27-41.

Tezkire-i Safayî. Millet Yazma Eser Kütüphanesi Thr 771.

Tezkire-i Safayî. Beyazıd Devlet Kütüphanesi Veliyüddin Efendi 2585.

The Encyclopaedia of Islam. New edition, Leiden : E. J. Brill, C. 11-12, 2004.

Türâbî Divanı. Atatürk Kitaplığı Osman Ergin 529.

Tural, Sadık (ed.) *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı: Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*. Cilt: 7, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2007.

Turgutlu, Mehmet. “Enderunlu Halîm Dîvânı (Metin-İnceleme)”. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2008.

Uçman, Abdullah. “Edîb Harâbî”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* Cilt: 10, 1994, 422.

Uçman, Abdullah “Kara Şemsi”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 24, 2004, 366.

Uçman, Abdullah. “Recaizâde Mahmud Ekrem”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* Cilt: 34, 2007, 503-504.

Uçman, Abdullah, “Ziyâ paşa” 2013, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 44, 2013, 475-478.

Umaç, Zeynep Şimşek. “Birrî Mehmed Dede'nin Bülbülüye Adlı Eseri Üzerine Cümle Bilgisi İncelemesi Metin-Sözlük”. Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, 2005.

Ünver, İsmail. “Aynî, Ayıntablî” (Ayıntablî Seyyid Hasan), *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 4, 1991, 270-271.

Üsküdarlı Hakkı Bey Divanı. Vilâyet Matbaası, İstanbul, 1875.

Uygun, Mehmet Nuri. “Yûsuf Dede Efendi”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 44, 2013, 9-10.

Uzun, Mustafa-Ahmet Turan Arslan. “Takriz”, *TürkiyeDiyânet İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 39, İstanbul: 2010, 472-474.

Uzun, Mustafa. “Feyzî, Subhîzâde”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 12, 1995, 523.

Uzun, Mustafa. “Nahifî”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* Cilt: 32, 2006, 297-299.

Uzun, Mustafa. “Ganizâde Mehmed Nâdirî”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* Cilt: 13, 1996, 355-356.

Uzun, Mustafa. “Hamâmîzâde Mehmed İhsan”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* Cilt: 15, 1997, 435-436.

Üzgör, Tahir. *Türkçe Dîvân Dîbâceleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.

Vahîd Mahtûmî Divanı. Millet Yazma Eser Kütüphanesi AEMNZ 49.

Vesely, Rudolf. “Das Takriz in der arabischen Literatur”, *Die Memlûken – Studien zu ihrer Geschichte und Kultur. Zum Gedenken an Ulrich Haarmann (1942-1999)*, Stephan Conermann-Anja Pistor-Hatam (Hg.), 2003: 379-385.

Woodhead, Christine. “Puff and Patronaj: Ottoman takriz-writing and literary recommendation in the 17th century”. *The Balance of the truth. Essays in honour of Professor Geoffrey Lewis*. Ed. Çiğdem Balım-Harding, C. Imber. İstanbul: Isis Press, 2000, 395-406.

Yavuz, Yusuf Şevki-Çağfer Karadaş. “İsmâil Hakkı Bursevî” (İtikadî Görüşleri), *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 23, 2001, 108-110.

Yazar, İlyas. *Kânî Dîvânı Tenkidli Metin ve Tahlili*. İstanbul: Libra Yayıncılık ve Kitapçılık, 2010.

Yazıcı, Gülgün Erişen. “Edirneli Kâmî ve Divanının Tenkitli Metni”. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1998.

Yazıcı, Gülgün. “Kâmî”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 24, 2004, 279-280.

Yenikale, Ahmet.” Ahmet Nâmî Divanı ve İncelemesi”. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2002.

Hüsn ü Dil (Yenipazarlı Vâli). Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 2560.

Yıldırım, Arzu. “Üsküdarlı Hakkı Bey Divanı İnceleme- Metin”. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2006.

Yıldırım, Ali. *Kâmî Dîvânı (Edirneli Efendi Çelebi)*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2009.

Yıldız, Ahmet Hamit. “Leskofçalı Gâlib, Hayatı Dönemi Sanatı Divanı ve Metnin Bugünkü Türkçesi”. Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2003.

Yılmaz, Ahmet. “Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 32, 2006, 113-115.

Yılmaz, Ozan. *Cabbarzâde Mehmed Arif Bey, Mevlid Şerhi: İzahü'l-Merâm Alâ-Vilâdeti Seyyidi'l-Enâm*. İstanbul: Kurtuba Kitap, 2011.

Yılmazer, Ziya. “Es‘ad Efendi, Sahaflar Şeyhizâde”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 11, 1995, 341-345.

Yurtsever, M. Murat. “İsmâil Hakkı Bursevî” (Edebî Yönü), *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 23, 2001, 107-108.

Ziya Paşa. *Harâbât*. İstanbul: Matbaa-ı Âmire, 1875.

Veri Kaynakçası

Anameriç, Hakan, “Osmanlılarda Kütüphane Kültürü ve Bilimsel Yaşama Etkisi”. *OTAM (Osmanlı Tarih Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*, Sayı: 19, 2006, 5378.

http://eprints.rclis.org/bitstream/10760/11106/1/osmanlilarda_kutuphane_kultur.pdf (02.03.2013)

Arslan, Mustafa. “Şehrî” (Malatyalı Ali Çelebi)

[http://sbe.erciyes.edu.tr/dergi/sayi_5/ŞEHRÎ%20\(Malatyalı%20Ai%20Çelebi\)%20-%20Mustafa%20ASLAN.pdf](http://sbe.erciyes.edu.tr/dergi/sayi_5/ŞEHRÎ%20(Malatyalı%20Ai%20Çelebi)%20-%20Mustafa%20ASLAN.pdf), 233. (11.02.2014).

Çiftçi, Ömer. *Hâtimetü'l- Eş‘ar* (Fatîn Tezkiresi).

http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1_219117/h/metin.pdf (14.06.2013).

Doğan, İsmail. “Sosyolojik Bir Malzeme Olarak Tezâkir”. 100. Ölüm Yıldönümünde Ahmet Cevdet Paşa Sempozyumu, Ankara 9-10 Haziran 1995. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/485/5685.pdf> (02.01.2014)

Fazlıoğlu, İhsan. “Endülüs ve Mağrip Matematiğinin Osmanlı Matematiğinin Oluşumu ve Gelişimindeki Yeri”

<http://www.ihsanfazlioglu.net/yayinlar/makaleler/1.php?id=154>,

(11.04.2014).

Hasenat5 Kuran/Fihrist/Sözlük

Güncel Türkçe Sözlük (<http://tdkterim.gov.tr/bts/>)

Hülagü, M. Metin, “Topal Osman Nuri Paşa Hayatı ve Faaliyetleri”,

<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1151/13513.pdf> (19.10.2014).

<http://hadis.ihya.org/>

Kalpakkı, Mehmet. “Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi ve Osmanlı Kültürünün Sözelliliği/İşitselliği”, Evliya Çelebi'nin Sözlü Kaynakları, 86.

http://unesco.org.tr/dokumanlar/kitaplar/evliya_celebi_sozlu_kaynak.pdf

(02.05.2013)

Oğraş, Rıza. *Es'ad Mehmed Efendi, ve Bağçe-i Safâ-Endûz'u* (İnceleme-
metin) Burdur, 2001.

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-219113/h/bahce.pdf> (04.10.2012)

Rosenthal, Franz, “Blurbs (Taqriz) From Fourteenth-Centruy Egypt” *Oriens*,
Vol: 27/28, (1981), 177-196. <http://www.jstor.org/stable/1580566>. (21.07.2011)

(http://tr.wikipedia.org/wiki/Osman_Selahaddin_Dede_Efendi, -12.02.2014)

“Pertev Paşa”, http://tr.wikipedia.org/wiki/Pertev_Paşa (29.01.2014).

Vankulu Lügati, Harvard University İslamic Heritage

<http://pds.lib.harvard.edu/pds/temp/async/13358839-1-711.pdf> 27.02.2013

Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,

<http://www.tdvislamansiklopedisi.org/index.php>

<http://193.255.138.2/takvim.asp>

http://www.kuranmeali.org/12/yusuf_suresi/14.ayet/kurani_kerim_mealleri.as

px

YAZAR ve ESER İSİMLERİ DİZİNİ

- ‘Abdî Pâşâ, 96
‘Allâme Efendi, 8
‘Arif Hikmet, 22, 92
‘Ârif Hikmet Beyefendi, 25
‘Âsım Efendi, 72
‘Âtîf, 23
‘İsmet Beg, 21, 22, 72, 92
Abdurrahman Sâmi Paşa, 33
Abdurrezzâk İlmî, 37
Abdurrezzâk-ı İlmî, 72
Abdülhâk Hâmid, 100
Abdünnâfi, 34, 466
Abdüssettâr Efendi, 61
Adonis, 120, 462
Afife Anjelik, 27
Ahdî, 107, 114
Âhî, 107, 147, 158
Ahizâde Hüseyin Efendi, 158
Ahmed Ârif Hikmet, 22
Ahmed Cevdet, 27, 62, 63
Ahmed Efendi, 7, 13, 25, 81, 114,
127, 163
Ahmed Hulûsi Efendi, 31, 378
Ahmed Remzi Dede, 38
Ahmet Cevdet Paşa, 59, 60, 63, 154,
171, 462, 478
Ahmet Nâmî, 9, 68, 477
Ahmet Şâkir, 20, 66, 72, 73, 114,
131, 135, 159, 462
Ahtal, 107
Alemzâde, 24, 75
Ali Behçet Efendi, 22
Âli Çelebi, 7
Ali Nazmî, 26
Âmülî, 60
Araba Sevdası, 27
Arafu’l-Benâm, 90
Arayıcızâde Ferdî, 10, 12, 65, 69, 74,
463, 467
Ârif, 22, 25, 35, 36, 65, 66, 70, 75,
107, 110, 122, 464
Ârif Hikmet, 25, 464
Ârif-i Rûmî, 107
Aristo, 91, 107
Arpaeminizâde Sâmi, 3, 16, 66, 69,
70, 73, 74, 76, 97, 98, 109, 120,
121, 128, 129, 130, 145, 147, 177,
463
Arslan Hoca Tarhan, 54, 55
Arz-ı Hâl, 28
Âsâf, 30, 65, 73, 148, 149, 164, 466
Âsım Tarihi, 169
Âşık Çelebi, 107, 114
Atabetü’l-Hakâyık, 52, 54, 55, 58
Ataullâh Efendi, 20, 31, 90, 159, 169
Atâullah Mehmed Efendi, 21, 159,
469
‘Attar, 10, 109, 113, 136

Avnî, 29, 89, 115
Ayıntâbî Münîb Efendi, 21
Ayıntablı Aynî, 22, 65, 75, 91, 131,
 132, 166, 167, 462, 464
Ayıntablı Seyyid Hasan, 22, 476
Âyine-i Zafer, 24, 76
Aynî, 13, 14, 15, 17, 22, 23, 109, 110,
 111, 121, 122, 133, 166, 167, 463,
 476
Aynî Tarihi, 13
Azîm, 9
Aziz Mahmud Hüdâyî, 15
Azmizâde Hâletî, 3, 8, 84, 85, 108,
 120, 158, 177, 471
Babürnâme, 161
Badâ'iu'l-fawâ'id, 2
Badâ'i'al-fawâ'id, 165
Bahâeddin Bey, 90
Bahâristân, 113, 114, 127
Bahâyî Efendi, 70
Bahçe-i Safâ-Endûz, 141, 166
Bahrî Efendi, 31
Bakara Sûresi, 116
Bâkî, 3, 6, 72, 80, 109, 120, 147, 148,
 157, 158, 177, 465, 469
Balçıkî, 25
Baykara, 97, 108
Bebgâ, 108, 109
Bedros Zeki, 71
Behcetü'l-feyhâ, 12
Behcetü't-Tevârih, 56, 58
Berbernâme, 12
Berhâyâ, 108
Berkî, 37
Besîm, 38, 72, 82, 83, 97
Besîm Bey, 38, 72, 97
Beyti, 108
Birri, 10, 66, 74, 87, 88, 95, 114, 126,
 131, 135, 136, 161, 162, 163, 465,
 467, 476
Birri Mehmed Dede, 10, 66, 74, 95,
 114, 126, 131, 135, 161, 162, 163,
 465, 467, 476
Bostân, 48
Buhâri, 19
Burhân-ı Kâtu', xi, 20, 66, 75, 90,
 9118, 131, 159, 306, 473
Bursalı Eşref, 20, 30, 92, 173
Bursalı Mehmed Tahir, 89
Bülbüliyye, 10, 66, 74, 87, 95, 114,
 126, 127, 131, 135, 161, 163
Ca'fer Pâşâ, 96
Cabbârzâde 'Ârif Begin, 36, 70
Cabbarzâde Mehmed Ârif Bey, 35,
 36
Camcızâde, 157
Câmî, 108, 109, 110, 111
Câmiu'l-buhûr der Mecâlis-i Sûr, 7
Celâleddîn-i Rûmî, 15, 33
Cem, 28, 108, 172
Cemâl, 25, 108
Cerîr, 94, 108
Cevdet Paşa, 34, 60, 61, 62, 154, 462,
 468
Cevrî, 157
Çelebizâde Âsum, 17, 72, 77, 78, 79,
 80, 159

- Çelebizâde Âsım Efendi*, 17, 77, 78,
79, 159
- Damad İbrahim**, 23
- Dâniş*, 18, 34, 74, 99
- Dârendevî Sâ'ib Efendi*, 25, 95
- Derenâme*, 12
- Derviş Hâfız Aldulkâdir*, 25, 26
- Destâr-ı Hayâl*, 28
- Devhatü'l-küttâb*, 16
- Devhatü'l-meşâyih*, 19
- Devhatü'n-Nukabâ*, xv
- Devletşâh**, 108
- Divançe-i Şâir*, 34
- Dîvân-ı Bahâr-ı Efkâr*, 24
- Dîvân-ı Hazân-ı Âsâr*, 24
- Dürriyye*, 116
- Ebû Fadl el-Meydânî**, 24
- Ebu Muhammed Abdullah b. Muhammed el-İşbihî**, 116
- Ebû Nüvâs**, 111, 470
- Ebüssuûd Efendi*, 6
- Edhem ü Hü mâ*, 12, 74
- Edîb Harâbî**, 32, 65, 69, 75, 76, 476
- Edirneli Kâmî**, 3, 12, 18, 69, 74, 86,
177, 466, 477
- Eflâtun**, 108
- el-Hediyyetü's-seferiyye ve'l-hazariyye*, 84
- el-Istulâhâtü's-şî'riyye*, 19
- el-Kasîdetü'l-Azîziyye*, 33
- el-Kıstâsu'l-Müstakîm*, 90
- el-Menhecü'l-kavî li-tullâbi'l-Mesnevî*, 9
- el-Yâsemîn*, 116
- Emîn Efendi**, 35, 95
- Eminbeyzâde Kadrî Beyefendi**, 25
- Emir Seyfeddin**, 55
- Emsâl-i Meydânî*, 24, 73, 76
- Emsiletü't-Telhîs li'bni'l-Bennâ ve'l-Hâvî li'bni'l-Hâim*, 19
- Enderunlu Halîm*, 23, 65, 69, 467,
476
- Enîsü'l-kulûb*, 7
- en-Nef'u'l-muavvel fî tercemeti't-Telhîs ve'l-Mutavvel*, 34
- Enverî**, 108, 109
- er-Risâletü'l-Velediyye*, 24
- Es'ad**, xi, xii, 22, 24, 25, 35, 65, 66,
69, 73, 74, 75, 76, 97, 105, 106,
111, 112, 140, 141, 142, 143, 144,
145, 166, 167, 248, 317, 319, 328,
336, 343, 345, 347, 402, 418, 453,
464, 467, 474, 478, 479
- Es'ad Efendi**, xi, 15, 22, 23, 25, 35,
66, 69, 73, 74, 75, 76, 97, 105, 106,
111, 112, 140, 141, 142, 143, 144,
145, 166, 167, 317, 328, 343, 347,
402, 453, 467, 478
- es-Sohbetü's-sâfiyye*, 19
- Eş'âr-ı Ziyâ*, 28
- Eşref Paşa**, 30, 164, 470
- Eşrefü's-şu'arâ*, 30
- Fâ'iz**, 15
- Fâik Efendi**, 61
- Fatîn**, xv, 26, 66, 75, 93, 153, 463,
478
- Fatîn Tezkiresi*, xv, 26, 93, 153, 468,
478

- Fehîm, 108, 110, 122
- Fehîm-i Kadîm, 108
- Ferdî, 9, 10, 12, 471
- Feresnâme, 18, 74, 114
- Ferezdâk, 94, 108
- Ferîde Hanım, 30, 65, 73, 112, 173, 465, 467
- Fethiyye-i Belgrad, 17
- Fetihnâme, 9, 15
- Fevzî, 88, 102
- Fevzî Mehmed Ağa, 88
- Feyzî, 14, 17, 476
- Feyzullah Feyzî, 17
- Fezâil-i Mekke, 6
- Fezâilü'l-cihâd, 6
- Fezleke-i Lisan-ı Farisî, 39
- Fıtnat Hanım, 18, 66, 67, 73, 86, 108, 112, 159, 463, 468
- Firdevsî, 108, 109, 114
- Fîrûznâme, 12
- Galabe-i Sultân-ı Aşk, 25, 26, 65, 75, 466
- Gâlib, 27, 33, 74, 75, 76, 108, 139, 144
- Gâlib Bey, 27, 33, 75, 76, 139
- Ganizâde Nâdirî, 8, 65, 69, 73, 84, 85, 91, 468
- Gazanfer Ağa, 7, 8, 80, 158
- Gelibolulu Âlî, 3, 120, 177
- Gelibolulu Mustafa Âlî, 7, 463, 472
- Géologie Populaire à la Portée de T
out le Monde Appliquée à l'
Agriculture et à l' Industrie, 171
- Gevher-i Râz, 6
- Gülşen-i Pend, 12, 465
- Güldeste-i Riyâz-ı İrfân, 14, 65, 75, 89, 469
- Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyât-ı
Dânişverân-ı Nâdiredân, 14
- Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyât-ı
Dânişverân-ı Nâdiredân, 14
- Gül-i Sad-berg, 14
- Gülistân, 48
- Gülşen-i Aşk, 24, 144
- Gülşen-i Hurremî, 24, 75
- Gülşen-i Râz, 113, 114, 127
- Gülzâr-ı Âsâr, 20
- Gülzâr-ı Aşk, 36, 37, 66, 74, 82, 90, 114
- Hâcezâde Tefvik, 31
- Hacı Abdullah Efendi, 60
- Hacı Bektâş, 28
- Hadîs-i Erbâin, 6
- Hâfız Sebâtî, 31, 468
- Hafîd Efendi, 21, 473
- Hakânî, 74, 96, 109
- Hâlet Efendi, 141, 142, 475
- Halîl Paşa, 18, 99
- Halîm Neyyîr, 29
- Hâlis Efendi, 35
- Hamdi Ahmed Efendi, 14
- Hammamizâde İhsan, 38
- Hanîf Efendi, 19
- Hanîf İbrâhim Efendi, 19, 84, 462
- Harâbât, 28, 30, 66, 74, 89, 478
- Hasan Çelebi Ahîzâde, 7
- Hasan Fehmî, 33
- Hasan Hakkı, 34, 95

- Hasan Hüsni Paşa, 149
- Hasan Paşa, 18, 150
- Hasb-i Hâl*, 6
- Hasenü'l-hüseyni*, 31
- Hasîb Mehmed Efendi, 14, 234
- Hasîbî, 6, 80, 158
- Hassân b. Sâbit, 108
- Hassan-ı Arab, 109
- Hâşiye 'alâ Şerhi'l-'Akâid*, 33
- Hâşiye alâ Şerhi'l-Miftâh*, 6
- Hâşiyetü alâ Sadri'ş-şerî'a*, 6
- Haşmet, 17, 65, 71, 73, 77, 78, 79, 80, 88, 159, 462, 463, 465, 473
- Hâtem, 18, 173
- Hâtem-i Tayy, 108
- Hatîb el-Kazvînî, 34
- Hâtimetü'l-Eş'âr*, 26, 60, 66, 75
- Hayâlî, 109
- Hayrabad*, 11
- Hayriyye*, 11
- Hazân-ı Bahâr*, 144
- Heft Seyyâre*, 17
- Hekimoğlu Ali Paşa, 17
- Herem bin Hayyân*, 108
- Hızır Bey, 56
- Hicrî, 36, 70
- Hilâlî, 7, 80
- Hilmî, *xiii*, 19, 32, 97, 113, 381, 382, 383
- Hilye-i Hâkânî*, 10
- Hilye-i Sultânî*, 24, 60, 66, 74, 131, 468
- Hilyetü'l-envâr*, 13
- Hizbü'l-Bahr*, 149, 150
- Hoca Sâdeddin, 8, 157, 158
- Hüdâî, 7
- Hüseyn Ârif, 28
- Hüseyn Çelebi, 7, 80
- Hüseyn Hüsni, *xiii*, 36
- Hüseyn Vassâf, *xiii*, 36, 37, 65, 66, 69, 70, 72, 74, 82, 83, 84, 90, 95, 97, 100, 101, 114, 131, 151, 153, 154, 462, 468, 472
- Hüsn ü Aşk*, 19
- Hüsn ü Dil*, 5, 6, 7, 8, 65, 74, 80, 107, 120, 131, 132, 133, 147, 157, 158, 471, 477
- Hüsrev, 108, 109, 114, 152
- Hüsrev-i Dehlevî, 108
- Hüsrevzâde, 157
- Hız. Nasûhî, 84
- İbn Haldûn, 26, 27
- İbn Hicca, 2
- İbn Qayyim al-Jawziyah*, 2, 165
- İbn Yemîn, 108
- İbn-i 'Abbâs, 78, 289
- İbn-i Abbâd, 108
- İbn-i Hâcib, 108
- İbnü'l Fâriz, 112, 463
- İbnü'l-Esîr, 41
- İbnülemin Mahmud Kemal İnal*, 37, 38, 65, 68, 75, 82, 90, 139, 150, 153, 164, 468
- İbrahim Ferîd Efendi, 26, 71, 350
- İbrahim Halîl Rıf'at, 24, 74
- İbrâhim Paşa, 12, 14, 15
- İktitâf*, 33
- İlm-i Tabakâtü'l-Arz*, 24

- İmreü'l-Kays, 108
 İnsânnâme, 18
 İntak-ı Hak, 149, 150
 İntisâbü'l-mülûk, 17
 İrfan Paşa, 34, 463
 İrşâdü'l-mübtedî ale'l-Birgivi, 33
 İsmâ'il Hakkı, 15
 İsmail Âsım Efendi, 17
 İsmâil Belîğ, 14, 65, 75, 89, 466
 İsmail Hakkı Burusevî, 15, 89
 İsmâil Sirâcüddin Şirvânî, 31, 378
 İzahü'l-Merâm Alâ-Vilâdeti Seyyid'l-
 Enâm, 35
 İzzet, 15, 20, 21, 23, 24, 35, 42, 68,
 74, 79, 102, 131, 139, 141, 142,
 143, 144, 145, 155, 156, 177, 463,
 466, 471, 473
 İzzet Ali Paşa, 15, 463
 İzzet Molla, 24, 35, 68, 80, 140, 141,
 142, 143, 145, 155, 156, 473
 İzzet Mustafa, 20
 İzzet Paşa, 15
 Joseph von Hammer, 33, 154
 Kadın ve Aşk, 33, 75, 76
 Kahwata'l İnşa, 2
 Kâmî, 12, 13, 86, 87, 110, 122, 477
 Kâmus Tercümesi, 20
 Kânî, 102, 103, 477
 Kara Şemsî, 28, 66, 73, 131, 466, 476
 Kâresîzâde Cemâl Efendi, 25, 347
 Kaside-i Hamriyye, 112
 Kavâid-i Türkiyye, 27
 Kazasker Alizâde Efendi, 90
 Keçecizâde İzzet Molla, 21, 23, 24,
 68, 74, 79, 131, 139, 143, 144, 145,
 471
 Kefevî, 6, 37, 80, 462
 Kefevî Dergâhı, 37
 Kelile ve Dimne, 46, 47
 Kelîm, 14, 108, 109, 110
 Kelîm-i Kâşânî, 108
 Kemal Efendi, 23, 26, 25, 8, 171
 Kemâl-i Isfahânî, 109
 Kemâlî 'ş-şu 'arâ, 37, 38
 Kenzü'd-dekâ'ik, 19
 Kerâmeddin Efendi, 36, 74, 83, 84,
 90
 Kınalızâde Fehmî, 7, 80
 Kınalızâde Hasan Çelebi, 6, 108
 Kişveri'd-Derûn, 33
 Kitab-ı Mantık, 60
 Kitâbü'l-İstîâb fî ma'rifeti'l-ashâb, 6
 Koca Râgıb Paşa, 3, 17, 88, 177
 Köprülüzâde Abdullah Paşa, 17
 Kutadgu Bilig, 49, 50, 51, 52, 55, 58
 Kühnü'l-ahbâr, 7
 Kütübhâne-i Dâmad İbrâhim Paşa,
 20
 Lâmiî, 108
 Lebîb, 23, 109, 156
 Leblebici Baba, 32
 Leskofçalı Gâlib, 27, 65, 73, 139,
 474, 477
 Letâ'if-i Enderûn, 155
 Leylâ Hanım, 108, 112
 Leylâ ve Mecnûn, 6
 Ma'ânî, 115, 375

- Ma'rûf Ârifî Efendi, 7
- Mâdih, 108, 110
- Mâhiyetü'l-âşikîn, 13
- Mahmûd Celâleddin Paşa, 30, 149
- Mahmud Çelebi, 7, 80
- Mahmûd Şebüsterî, 113
- Mahtûmî, ix, x, 16, 97, 109, 110, 125, 145, 146, 147, 254, 271, 272, 282, 449, 470
- Mahzen-i Esrâr-ı Şuarâ, 34
- Mahzenü'l Esrâr, 48
- Makâmât-ı Harîrî, 60
- Makâmât-ı Harîrî, 113, 114
- Maksadeyn, 19
- Maksûd, 115
- Malatyalı Ali Çelebi, 9, 478
- Mani, 108
- Mantiku't-Tayr, 113, 114
- Manzûmât, 15
- Mecdî, 157
- Mecelle, 61
- Mecelletü'n-nisâb, 19
- Mecmûatü'l-letâif, 9
- Mehmed 'Ata'ullâh Efendi, 21, 72, 159
- Mehmed Emin Sabrî, 20, 66, 73, 93, 94
- Mehmed Emin Tokâdî, 108, 153
- Mehmed Münîb Efendi, 21, 72
- Mehmed Paşa, 23, 88, 171
- Mehmed Selim İnal, 39
- Mehmed Şerîf Efendi, 86
- Mehmed Tahir Nadi, 39
- Mehmet Celâl, 61
- Mehmet Şerif, 18
- Mektûbât Tercümesi, 19, 84, 151, 472
- Merzifonlu Mehmed Hilmî, 32, 66, 69, 73, 74, 76, 113, 125, 465
- Merzifonlu Mehmed Hilmî Dedezâde, 32, 97, 113
- Mesnevi, 15, 21, 74, 81, 114, 465
- Mevâidü'n-nefâis, 7
- Mevcî, 70
- Mevlânâ, 7, 11, 15, 19, 28, 31, 33, 56, 57, 80, 109, 114, 378
- Mevlânâ Dergâhı, 19, 28
- Mevlid, 35, 36, 66, 74, 75, 465, 478
- Mevlîd-i Nebeviyye, 32, 66, 74
- Mevlidü'n-nebî, 13
- Mevzûâtü'l-ulûm, 6
- Mi'râciyye, 15
- Midhat Efendi, 33, 59, 61, 76
- Miftâhu Haza'ini'r-Rahmaniyye Fi-Memleketi Vücûdi'l-İnsaniyye, 36, 75
- Miftâhu'l-'Ulûm, 24
- Miftâhu'l-İber, 27
- Miftâhu'l-Ulûm, 24, 73
- Miftahü'd-deriyye, 19, 122
- Mihnetkeşân, 21, 23, 24, 68, 74, 79, 131, 140, 466
- Mihr ü Mâh, 7
- Mir'ât-ı Cünûn, 30
- Mir'ât-ı Hakîkât, 38, 82, 97
- Mirzâ Mustafa Efendi, 13, 167
- Molla Câmî, 108, 113, 114
- Mu'cizât-ı Enbiyâ, 18
- Mu'tezile, 24

- Muallim Naci, 42, 43, 59, 88, 100, 472
- Muhammed Es'ad'ül-Mevlevî, 36
- Muhammed Hafid, 21, 72
- Muhammed Hamdullah Molla, 25
- Muhammed Sa'îd Efendi, 38, 72
- Muhammed Şefî', 28
- Muhammed Tâhir Efendi, 90
- Muhammediye*, 15
- Muhsin Efendi, 35
- Muhteşem-i Kâşânî, 108
- Muhyiddin İbnü'l-Arabî, 15
- Murtazazâde Muhammed Efendi, 14
- Musavver Elmenah*, 33
- Mushafü'z-zühre*, 24
- Mustafa Reşid, 61
- Mustafa Safâyî, 12, 472
- Mustazref*, 114
- Münâzara-i Tûtî bâ-Zâğ*, 6
- Münîb, 20, 21, 72, 159, 474
- Münşeât*, 7, 8, 12, 15, 17, 66, 74, 91, 97, 117, 472
- Münşeât-ı Râgıb*, 17
- Müstakimzâde Sâdeddin Süleyman, 19, 66, 75, 84, 90, 133, 151, 472
- Müşîr 'Osman, xiii, 36
- Mütercim Âsım, 20, 41, 66, 75, 118, 131, 159, 169, 462, 470, 473, 475
- Na'imâ, 10
- Na'ti, 10, 74
- Nâbî, 3, 10, 11, 13, 16, 65, 69, 70, 74, 95, 96, 103, 108, 109, 110, 122, 161, 162, 163, 177, 464, 470, 473
- Nâcim Efendi, 20, 93, 94, 465
- Nâdî, 108, 110
- Nâdirî, 8, 69, 84, 85, 194, 477
- Nagzi Beg, 70
- Nağme-i Seher*, 27
- Nağme-i Şebab*, 33
- Nahîfî, 13, 114, 115, 224, 227, 477
- Nahlistân*, 113, 114, 127
- Na'imâ, 10, 15, 469
- Nâmık Kemal, 28
- Nân u Helvâ*, 60
- Nasihâtü'l-mülûk*, 70
- Nasihâtü'l-vüzerâ*, 13
- Nâz u Niyâz*, 113, 114, 144
- Nazîf, 25, 31, 65, 73, 95, 466, 467, 473
- Nazîm, 108, 109, 110
- Nazîr İbrahim, 114
- Nazîr İbrâhim, 18, 65, 69, 74, 86, 99, 473, 475
- Nazmî*, 110
- Necîb, 16, 36, 70, 73, 110, 111, 121, 122, 124, 475
- Nedîm, 3, 14, 108, 109, 127, 140, 177, 472
- Nef'î, 11, 108, 109, 143
- Nergisî, 8, 66, 74, 90, 97, 110, 117, 121, 122, 465, 473
- Nev'î, 3, 6, 120, 157, 158, 177, 475
- Nev'izâde Atâî, 6
- Nevâî, 108, 109
- Neylî, 13, 17, 65, 67, 69, 74, 76, 467, 473
- Nigârî, 29, 65, 73, 95, 464

- Nigârname*, 15, 29
- Nihâlî Efendi, 7
- Niyâzî, 28
- Nizâmî, 48, 109, 110, 111
- Nuhbetü'l-âsâr li-zeyli Zübdeti'l-Eş'âr*, 14
- Nuhbetü'l-âsâr min fevâidi'l-Eş'âr*, 13
- Nûrî, 28
- Nûri Halil Efendi, 103
- Nushatü's-selâtn*, 7
- Osman Fazlî, 15
- Osman Nevres, 28, 66, 67, 73, 160, 172, 471, 473
- Osman Nuri Paşa, 36, 478
- Osmân Salâhu'ddîn, 34
- Osmanlı Müellifleri*, xv, 89, 90, 465
- Osmanlı Saray Tarihi*, 33, 143, 155, 464
- Osmanzâde Tâ'ib, 3, 12, 13, 65, 69, 70, 177, 474
- Ömer Efendi, 25
- Ömer Fuadi, 10
- Örfî, 109
- Pejmürde*, 27
- Pertev, 20, 22, 74, 102, 479
- Pertev Paşa, 22, 479
- Râgıb Paşa, 17, 88, 109, 464
- Rahmî, 23
- Râif Efendi, 30, 31, 112
- Râmiz, 87, 467
- Râsim Efendi, 32, 74, 76, 97
- Râşid, 15, 17, 73, 109, 124, 168, 248, 375, 468
- Râşid Târîhi*, 17
- Ravzatü'l-fesâhat*, 34
- Ravzatü'n-nûr*, 9
- Râzî, 13, 16, 74, 76, 128, 129
- Râzî ('Abdü'l-Latîf), 16, 74, 76
- Râznâme*, 6
- Recaizâde Mahmud Ekrem, 27, 476
- Remzi Dede, 38, 72, 100
- Remzîzâde, 157
- Resmî, vii, 7, 33, 80, 188, 189
- Reşehât*, 7, 114, 127
- Reşid Efendi, 30
- Rıf'atî 'Ali Beg, 14, 117
- Rızâ Efendi, 34
- Rızâ Tezkiresi*, 13
- Risâle fi'l-mantık*, 33
- Risâle-i Sermâye-i Necât li-Kesbi Merâbihü'd-derecât*, 24
- Riyâzî, 7, 80, 109, 114, 115, 120, 127, 462
- Riyâzü'l Muhtâr*, 62
- Riyâzü'l-Kâsumîn*, 12, 18, 86
- Riyâzü'l-Muhtâr*, 61
- Rûhî, 110, 111, 122
- Rumuz'ul-Hikem, 33
- Ruşuklu Ali Fethî, 24, 66, 74, 131, 171, 468
- Rüşdü Efendi, 26
- Sa'dullâh Begefendinin, 35
- Sâ'î, 7, 80
- Sâ'ib, 25, 95, 110, 122
- Sâbit, 12, 13, 74, 108, 110, 122, 162, 163, 470
- Sâdık Vicdânî, 38, 100

- Sadreddin Konevî, 15*
- Safâyî, xv, 12, 66, 67, 75, 81, 91, 114, 117, 118, 125, 126, 127, 167, 168, 463*
- Safâyî Tezkiresi, xv, 81, 114, 476*
- Sâfî, viii, 12, 74, 151, 164, 215, 220, 304, 379*
- Sahaflar Şeyhizâde, 22, 23, 24, 25, 65, 66, 69, 73, 74, 75, 76, 97, 105, 111, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 166, 167, 464, 474, 478*
- Sahaflar Şeyhizâde Es'ad Efendi, 23, 24, 103, 140, 166, 167*
- Sahbân, 109*
- Saîb, 60*
- Sâib-i Tebrizî, 109*
- Sâkinâme, 22*
- Sâkînâme, 22, 65, 75, 91, 111*
- Sâlih Efendi, 14, 170*
- Sâlih Sırrı Ergirevî, 32*
- Sâlim, xv, 13, 87, 88, 91, 109, 162, 163, 167, 168, 169, 170, 468*
- Sâlim Tezkiresi, xv, 468*
- Sâmî, 16, 30, 33, 40, 97, 98, 100, 102, 109, 110, 129, 130, 145, 147, 470*
- Sâmî Paşa, 33, 102*
- Sarı 'Abdullah Efendi, 70*
- Sebâtî, 31, 471*
- Sefâretnâme, 13*
- Sefîne-i Evliyâ, xv, 37, 66, 72, 75, 82, 83, 84, 90, 95, 97, 100, 101, 131, 151, 154*
- Sefîne-i Evliyâ-i Ebrâr, 36*
- Sefîne-i Vüzerâ Nisâbü'l Nuhbetü-Fiker, 25*
- Sekkâkî, 24, 55, 466*
- Selîm, 110*
- Selmân, 85, 109*
- Sem'î, 28*
- Sencî, 110*
- Senedü'ş-Şu'arâ, 17, 65, 72, 73, 77, 78, 88, 159, 465*
- Senîh, 109*
- Seniha Sultan, 30*
- Sermed, 18, 65, 69, 115, 122, 123, 124, 464, 467, 475*
- Sevânihu't-tefe'ül ve levâihu't-tevekkül, 6*
- Seyfî, 55*
- Seyyid Eşref, 14*
- Seyyid Hızır, 24, 75*
- Seyyid Muhammed Halîl, 90*
- Seyyid Vehbî, 3, 11, 15, 16, 65, 67, 69, 70, 73, 118, 125, 126, 127, 161, 163, 177, 466, 475*
- Sezâî-yi Gülşenî, 18*
- Sıddukî-i Pir, 10*
- Sıdkı Bey, 33*
- Sıhhatûbâd, 12, 15*
- Sicill-i Osmanî, xv, 472*
- Siyâhizâde Ali Efendi, 19, 122*
- Son Asır Türk Şairleri, xv, 37, 38, 65, 68, 75, 154, 164, 468*
- Son Devir Osmanlı Uleması, xv, 463*
- Su'ûdî Efendi, 6*
- Subhî, 26*
- Subhizâde Feyzullâh, 14*

- Sultân-ı Galebe-i Aşk*, 71
- Sûrnâme*, 11, 75
- Suûdî, 6, 469
- Süleyman Çelebi, 36, 109, 114
- Sünbül Sinan*, 36, 65, 70, 75, 465
- Şâhidî, 109
- Şâpurnâme*, 12, 65, 69, 74
- Şehdî, 13
- Şehnâme*, 8, 109, 114, 118, 126, 148
- Şehrî, 8, 9, 65, 73, 466, 475, 478
- Şemsî, 28, 32, 107, 152
- Şems-i Sivâsi, 109
- Şemsü's-Sabûhî fi Menâkıbî'n-Nasûhî*, 36, 74, 90
- Şemsü's-Sabûhî fî-Meknâkıbı Pîr Muhammed en-Nasûhî*, 83, 84
- Şerh-i Cezîre-i Mesnevî*, 19
- Şerh-i Dîvân-ı Alî*, 19
- Şerh-i Divan-ı Ali el-Murtaza*, 84, 472
- Şerh-i Gülistân*, 6
- Şerhu Miftâh*, 6
- Şerhu'l-vikâye*, 6
- Şerîf, 22, 29, 35, 37, 70, 90
- Şevket, 109
- Şeyh Abdürrezzâk İlmî, 37
- Şeyh Gâlib, 3, 19, 65, 69, 177, 468, 470, 475
- Şeyh Hakkı Efendi, 38
- Şeyh Hayyat Vehbî, 32
- Şeyh Mûrâd Efendi, 90
- Şeyh Şemseddin, 32, 73, 97, 113, 125
- Şeyh Vasfî, 37, 474
- Şeyh Vasfî Efendi, 37
- Şeyhülislâm Arif Hikmet Bey, 21, 111
- Şifâyî, 109
- Şinâsi, 28
- Tabakâtü'l-Arz*, 171
- Tabîb-i Sâni-i Ahmed*, 11
- Tâcü'l-lûga ve Sıhhatü'l-Arabiyye*, 170
- Tâhir Olgun, xiv, 39, 438
- Tâhir Selâm, 22, 102, 103, 104, 105, 132, 133, 475
- Tahkîk ve Teyfik*, 17
- Tahsîn Beg, 25
- Takriz Edebiyatı*, i, 1, 3, 40, 42, 61, 71, 76, 470
- Takrizât*, 63, 70, 475
- Tal'ât Efendi, 21
- Tâlîb, 109
- Tâlîb-i Burûsevî, 9, 65, 69, 201, 467
- Tâlim-i Edebiyat*, 61, 62
- Tarih-i 'Atâ*, 33, 66, 75, 95, 128, 154, 156, 475
- Târîh-i Cevdet*, 27
- Târîh-i Hind-i Garbî*, 6
- Târîh-i Kaht-ı Mısır Tercümesi*, 6
- Taşköprizâde Kemâl Efendi, 6
- Tayyarzâde Atâ*, 33, 66, 75, 95, 128, 154, 475
- Tekmiletü'l-İber*, 27
- Terceme-i Kısâ-i Mûsâ ve Hızır*, 6
- Tercüme Mecmuası*, 33
- Tercüme-i Hadîs-i Erbaîn*, 6
- Tevhîd Efendi, 27
- Tezâkir*, 27, 61, 62, 63, 462, 478

- Tezkire-i Riyâzî*, 127
- Tezkire-i Safâyî*, 12, 66, 75, 465, 472
- Tibyân-ı Nâfi‘ der Terceme-i*
Burhân-i Kâtu, 20
- Tuhfetü’l-Mesnevî alâ hubbi’l-*
Haydarî, 28
- Tuhfetü’l-uşşâk*, 7
- Türâbî*, 27, 28, 65, 73, 136, 474, 476
- Uc bin Unûk*, 108, 129
- Uluğ Bey*, 55
- Umdetü’l-Kavâid*, 39
- Urfî*, 110, 122
- Üftâde*, 15
- Üsküdarlı Hakkı*, 29, 65, 73, 89, 92,
115, 164, 173, 476, 477
- Üsküdarlı Hakkı Bey*, 29, 65, 73, 89,
164, 173, 476, 477
- Üss-i Zafer*, 22, 24, 66, 75, 141, 145,
464, 467, 474
- Vahîd*, 15, 16, 65, 67, 72, 73, 97, 98,
109, 110, 111, 120, 121, 124, 125,
145, 146, 147, 470, 477
- Vahîd Mahtûmî*, 15, 16, 65, 67, 69,
72, 73, 97, 98, 109, 110, 111, 120,
121, 124, 125, 145, 146, 147, 470,
477
- Vâhidâ*, 16
- Vahîd-i İranî*, 109
- Vâkîf*, 109, 110, 122
- Vâlî*, 5, 65, 72, 74, 80, 81, 96, 120,
131, 132, 133, 147, 148, 157, 158,
468, 471
- Vâlihî*, 7, 80, 157
- Vankulu Lügati*, 170, 171, 479
- Vâsîf*, 23, 109, 110
- Vâsık*, 17, 74, 76
- Vassâf*, 37, 82, 83, 84, 85, 90, 101,
109, 110, 122, 153
- Vehbî*, 11, 13, 67, 109, 114, 118, 125,
126, 127, 162, 163
- Vehbi-i İlâhi*, 20
- Vesiletü’n-Necât*, 37, 114
- Vilâdetnâme-i Hümâyun*, 17
- Ya’kut-ı Müstahsımî*, 109
- Yahyâ Efendi*, 6, 70, 90
- Yâseminniyye*, 116
- Yenişehirli Avnî Bey*, 164
- Yûnus Emre*, 109, 113
- Yusuf Dede Efendi*, 9
- Yusuf Kâmil Paşa*, 160, 171, 173
- Yûsuf Ziyâ Efendi*, 29
- Yusufzâde ‘Abdullah Hilmî Efendi*,
19
- Zafernâme*, 12, 28
- Zekeriyyâ Efendi*, 6, 72, 469
- Zemzeme*, 27, 474
- Zeynep Hanım*, 109
- Ziya Paşa*, 28, 30, 66, 74, 89, 149,
160, 172, 478

